Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

IOAN SLAVICI

821.2
S63

IOAN SLAVICI

O P E R E

XI

Text ales și stabilit
C. M O H A N U
Note și indici
D. VATAMANIUC

SCRIERI PEDAGOGICE

9322

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București, 1983

DIN VOLUME

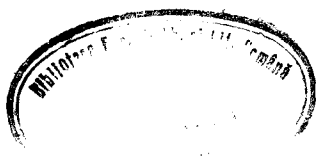

STAREA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI PUBLIC SECUNDAR LA FINELE ANULUI ŞCOLAR 1880-1881. DUPĂ RAPOARTELE COMISIUNILOR CARI AU ASISTAT LA EXAMENE

RAPORTUL COMISIUNEI I LITERARE ASUPRA EXAMENELOR GIMNAZIILOR DIN BUCUREȘTI

Domnule ministru,

Neizbutind încercările făcute pentru o întrunire a tutulor comisiunilor însărcinate a asista la examenele anului școlar trecut, întîia comisiune literară pentru gimnazii, în care ați binevoit a numi și pe subscrisul, a socotit că trebuie să mai aștepte pînă la finele vacanțelor și să nu facă un raport special din partea sa, decît după ce se va fi încredințat că înțelegerea asupra raportului general prevăzut la punctul 12 al instrucției ministeriale, chiar nici după trecerea vacanțelor, nu este cu putință. Reformele, care după cum părerea comisiunei s-ar cere în învățămîntul nostru secundar, sunt așa de importante, încît ar fi poate o nenorocire, dacă ele s-ar introduce acum în pripă și fără de un plan unitar, stabilit de mai nainte și discutat în toată liniștea de către cercurile competinte în materie de învățămînt ; de aceea comisiunea nu a grăbit cu propunerile sale, care acum în timpul vacanțelor nu pot să fie discutate și așa nici nu vor putea să fie ținute în seamă chiar cu începerea viitorului an școlar. Afară de aceasta, comisiunea nu a putut observa decît rezultatele dobîndite prin numai o parte din partea literară a actualului program și așa, în lipsa unei înțelegeri prealabile cu celelalte comisiuni, nu putea să aibă o privire generală destul de bine întemeiată asupra întregului sistem de învățămînt și se temea ca nu cumva să emită în raportul său păreri mai mult ori mai puțin unilaterale

și întemeiate pe probabilități. Procedura neobișnuită și de tot anevoioasă, în sfîrșit, care a fost adoptată pentru examenele anului școlar trecut, n-ar putea să fie justificată, dacă prin ea nu se va fi pregătit o anchetă făcută de oameni cărora li s-a dat ocaziune să cunoască din propria lor intuiție rezultatele dobîndite prin actualul program de învățămînt.

Cerîndu-vă dar voie să fac acest raport special, mă simt dator a declara că părerile indicate într-însul sunt rezultatul înțelegerei luate numai cu d. profesor Frollo, cu care împreună am avut onoarea să asist la examene și că nu îndrăznesc a-l face decît în vederea anchetei, care sper că-l va lua, dimpreună cu celelalte rapoarte speciale, drept punct de plecare pentru discuțiunile privitoare la raportul general.

Întîia comisiune literară pentru gimnaziile din București a avut ocazie să asiste la examenele de religie, limba latină, istorie și limba elenă, și cu părere de rău trebuie să vă împărtășesc că rezultatele dobîndite în aceste patru obiecte de învățămînt au rămas mai prejos de așteptările comisiunei.

Peste tot, școlarii au învățat mult, însă după părerea comisiunei mai mult ori mai puțin fără de șir, astfel că cei din clasele mai superioare de cele mai multe ori se dovedeau de tot slabi în materia trecută în clasele mai inferioare, și este de temut că după terminarea studiilor nu le va mai rămînea decît o slabă și desșirată amintire despre cele învățate în curgerea mai multor ani de zile.

Cauza acestei rele deprinderi de a învăța în pripă și numai pentru examenul de trecere trebuie să o căutăm mai ales în programul de învățămînt, care este nu numai de tot încărcat, ci totodată și lipsit de unitate. Căci îndată ce programul cere prea mult, atît școlarii cît și profesorii sunt de mai nainte osîndiți a trece în pripă materia și fără de a-și lăsa timp s-o rumege.

Cît pentru întinderea materiei cuprinse în program, ea ar trebui să fie potrivită cu trebuințele țării, cu stadiul de dezvoltare a societății noastre și cu calificațiunea corpului nostru didactic, și punctul de plecare pentru stabilirea ei nu poate să fie nici ceea ce se învață în alte țări, nici

ceea ce pot produce profesorii mai buni cu elevii de asemenea buni, ci numai și numai rezultatele ce poate obține maioritatea profesorilor noștri cu maioritatea școlarilor — se înțelege mai slabi. Ar fi de dorit, d-le ministru, să străbată odată la noi convingerea că deși copiii noștri nu sunt mai puțin deștepți decît ai popoarelor culte de la apus, în școlile noastre trebuie să se învețe mai puțin decît în Franța ori în Germania, fiindcă, abstracție făcînd de calificarea corpului didactic, la noi nici profesorii, nici școlarii nu trăiesc în mediul cult al Germaniei ori al Franței. Îndeosebi, nu ar trebui să se scape, la stabilirea programelor, din vedere că o mulțime de lucruri, pe care copiii din țările apusene le învață din propria lor intuiție, fie la casa părintească, fie pe uliță, la noi trebuie să le învețe în școală și din carte. Și e de prisos să relev radicala deosebire între cunoștințele cîștigate din proprie intuiție și cele învățate din carte : unele se înfig așa-zicînd în memorie, iară celelalte cer să fie păstrate dinadins prin o predare metodică și clasificate așa, ca să nu se piarză sub un nou strat de cunoștințe, ceea ce nu este cu putință, cînd copilul e silit a învăța prea mult.

Acest adevăr se aplică mai ales la partea reală sau cu deosebire științifică a programului de învățămînt, și așa mai ales în această parte programul pare prea încărcat.

Fără îndoială, comisiunea nu cunoaște decît din auzit modul în care s-a realizat această parte a programului, și așa nu se simte competentă a se pronunța asupra ei ; ea crede însă de a ei datorie a vă trage luarea-aminte asupra acestei părți din programe.

Școalele secundare și îndeosebi liceele sunt menite a pregăti tinerimea pentru studiile speciale în oricare ramură a științelor, adică mai mult a dezvolta inteligența și gustul de studii decît a da cunoștințe pozitive și amănunțite ; de aceea nu fără drept cuvînt s-a admis că în programul lor trebuie să covîrșească literile și îndeosebi studiul limbelor clasice, prin care tinerimea atît de bine se deprinde cu preciziunea în operațiile intelectuale și oarecum pe nesimțite cîștigă iubirea de adevăr și trebuință de forme frumoase. Nu un folos imediat și practic, nu cunoștințe și dexterități speciale se caută în liceu, ci înțe-

legerea lucrurilor şi mai vîrtos deprinderea de a dori să le înţelegem, căci aceasta e prima condiţie a culturei şi mai ales aceasta se cere pentru studiile speciale, pe care elevul de liceu le va face mai tîrziu la vreo şcoală superioară. Nu pot dară să intre în programul liceelor decît acele dintre cunoştinţe şi învăţături care ne dau înţelegerea lucrurilor, şi dacă ne dăm bine seamă, ne încredinţăm că suma acestora e relativ mică. Cît pentru ştiinţele reale îndeosebi, ele intră în programul liceelor numai ca element întregitor şi au importanţă numai pe cît cultura liceală în lipsa lor ar fi unilaterală : sunt concluziunile finale, care trebuie să intre în programul liceelor, iară din amănunte nu pot să fie admise decît acelea a căror cunoştinţă e neapărată spre a înţelege adevăratul obiect al învăţămîntului din liceu, rezultatele cercetărilor făcute pînă acum în deosebitele ramuri de ştiinţe. Altfel liceul îşi perde caracterul său de şcoală pregătitoare şi elevii vor învăţa multe, însă vor înţelege puţin, vor pierde, încetul cu încetul, chiar şi deprinderea de a stărui să înţeleagă şi vor uita în curînd ceea ce nu putea să înveţe decît în pripă şi fără de şir.

Ar fi deci de dorit, domnule ministru, să li se dea comisiunilor literare ocazie de a discuta împreună cu cele ştiinţifice, pentru că numai astfel s-ar putea stabili dacă în adevăr actualul program, aşa cum el se aplică, e prea încărcat în partea lui ştiinţifică şi dacă trebuie, prin urmare, scăzută materia coprinsă în această parte a lui.

Chiar scăzînd materia coprinsă în partea ştiinţifică a programului, partea literară tot nu ar putea să păstreze întinderea ei de astăzi.

Şcoala noastră primară nu poate încă să răspundă nici pe departe la aşteptările liceului, şi aici iar trebuie să relev că răul e oarecum organic şi vina nu este numai a corpului didactic. Suntem o societate abia pornită pe calea culturei, şi nu trebuie să ne mirăm dacă vedem că în o ţară, în care sunt avocaţi şi chiar literaţi care nu ştiu programatica limbei lor materne profesorii din primele clase gimnaziale trebuie să poarte o însemnată parte din sarcinele învăţătorilor primari. La noi copiii nu învaţă aproape nimic la casa părintească şi îndeobşte afară de

şcoală, şi în acelaşi timp societatea, care atît de puţin îl sprijineşte pe învăţător, nici nu ştie să aprecieze studiile elementare. Se crede că e destul ca un copil să treacă din o clasă în alta, şi cei mai mulţi nu simt cît de neapărat este pentru înaintarea lui să ştie materia clasei trecute. De aceea se face din toate părţile presiune asupra învăţătorului şi, în cele din urmă, el este silit a da note de trecere chiar şi celor mai slabi şcolari, încît repetenţii sunt foarte rari în şcoalele noastre primare. Aceşti şcolari slabi sunt apoi un nou element de împedicare pentru învăţămîntul nostru, căci totdauna un şcolar rău ţine în loc pe alţi zece buni, ceea ce, durere, părinţii şcolarilor mai buni tot nu mai vor să înţeleagă. Astfel se constată pe fiecare an că foarte mulţi elevi ieşiţi chiar din şcoalele primare din capitală, după trecerea vacanţelor, nu mai ştiu să distingă părţile cuvîntului, să reciteze Tabela lui Pitagora ori să numească cele cinci continente şi cele cinci rase omeneşti.

Puşi faţă în faţă cu un asemenea material, profesorii claselor gimnaziale nici cu cea mai mare încordare nu pot să producă decît rezultate slabe şi trecătoare.

Comisiunea a avut ocaziunea să asiste la proba de o adevărată luptă între profesori şi şcolari, şi pronunţîndu-se asupra rezultatelor acestei lupte, nu ia drept punct de plecare decît pe acela dintre gimnaziile din Bucureşti, al cărui corp didactic prin o norocoasă întîmplare e astfel alcătuit, încă fără de exagerare se poate zice că stă chiar mai presus de aşteptările noastre. Asupra examenelor făcute cu elevii de la Gimnaziul „Lazăr“, comisiunea a avut ocaziunea de a se convinge că e cu desăvîrşire peste putinţă a dovedi materia prescrisă în actualul program de învăţămînt. La acest gimnaziu, unde comisiunea a constatat chiar exces de zel la unii profesori, unde disciplina e exemplară şi unde, mai ales pentru limba latină, studiul a fost condus cu atîta pătrundere metodică şi atîta tact pedagogic, încît era o adevărată mulţumire sufletească de a asista la examene, chiar în acest gimaziu comisiunea a trebuit să stăruiască în mai multe rînduri să li se dea unor elevi de tot slabi note de trecere, căci altfel cea mai mare parte din şcolari trebuia

să rămînă repetentă ori să treacă cu note de tot slabe. *Ei ştiau materia* clasei lor, erau însă de tot slabi în *materiile* claselor trecute, pe cît ele nu steteau în legătură imediată cu cea din clasa lor.

Astfel, de exemplu : elevii, care făceau cu destulă lesnire traduceri din Cornelius Nepos ori din Plinius, nu arareori rămîneau zăpăciţi cînd li se cereau timpurile primitive ale unui verb ori genitivul unui substantiv, mai ales daca acest verb ori acest substantiv, din întîmplare, nu se afla în autorii pe care sunt obligaţi a-i studia. Din contra, elevii din clasa I şi cei din clasa II păreau peste tot tari în gramatică.

De asemenea, luînd caietele de limba română, constatăm că pînă chiar şi unii dintre elevii clasei I ştiu să scrie corect româneşte ; însă, daca luăm tezele de limba latină, vedem că numai traducerea e exactă, iar exprimarea în româneşte plină de greşeli gramaticale. Aceiaşi elevi, care fac bine temele din gramatica română, se exprimă rău cînd traduc din latineşte, fiindcă ei învaţă gramatica română deodată cu cea latină, nu o ştiau de mai nainte, regulele ei nu li s-au tipărit încă aşa, încît să aibă deprinderea lor şi să le aplice oarecum fără de voie şi în mod mecanic. Această deprindere trebuia să se facă parte în casa părintească, parte în şcoala primară, şi după ce nu s-a făcut aici, se face cu mult mai anevoie în gimnaziu, unde studiul limbei române nu s-a introdus decît abia acum cîţiva ani şi unde luarea-aminte a şcolarului e împărţită între o mulţime de obiecte care mai de care mai grele.

Unul din marile foloase ale studiului limbelor străine şi îndeosebi ale celor clasice e acela că, învăţîndu-le, învăţăm cu atît mai lesne şi mai temeinic limba noastră maternă ; nu e, cu toate aceste, mai puţin adevărat că gramatica limbei materne e punctul de plecare pentru studiul oricărei limbi străine, şi acela care nu ştie gramatica limbei sale materne întîmpină greutăţi îndoite, cînd se pune să înveţe gramatica unei limbi străine pentru dînsul. Cu aceste îndoite greutăţi se luptă gimnaziile noastre la studiul limbei latine.

Ţinînd deci seamă de aceste greutăţi oarecum organice, comisiunea crede că, în ceea ce priveşte limba latină, sarcina prescrisă în program pentru clasele gimnaziale trebuie scăzută. Îndeosebi, autorii ar trebui şterşi din programul claselor I şi II, pentru că în aceste clase să se păstreze tot timpul şi toată atenţiunea şcolarilor pentru gramatică. Abstracţie făcînd de timpul care se perde cu traducerile făcute de autori. *De virilis illustribus urbis Romae,* pentru clasa II, şi, cu atît mai vîrtos, *Epitome historiae sacrae* pentru clasa I sunt peste puterile copiilor, care astfel chiar de la început se deprind a învăţa pe dinafară în româneşte ceea ce nu înţeleg şi nici nu pot să înţeleagă în latineşte, fiindcă în amîndoi aceşti autori sunt adeseori aplicate nişte regule, pe care şcolarii nu le-au învăţat încă.

Pentru clasa III programul prescrie traducţiuni din Cornelius Nepos, Iulius Caesar şi Phaedrus, iar pentru clasa IV din Sallustius, Quintus Curtius şi Plinius — *Epistolae.* Din toţi aceşti autori s-au făcut în adevăr traduceri, dar de la sine se înţelege că tocmai pentru aceea nici unul nu poate să le fie elevilor destul de bine cunoscut. Ar fi deci mai bine să se păstreze numai cîţiva dintre autori şi aceştia să fie studiaţi, şi anume pentru clasa III : *De virilis illustribus urbis Romae* şi Cornelius Nepos, iar pentru clasa IV : Cornelius Nepos şi mai ales Iulius Caesar, ca model de limbă limpede şi lămurită. Reducîndu-se astfel programul, şcolarilor le-ar rămînea timpul neapărat pentru repetiţiuni din gramatică şi mai ales pentru temele, care trebuie să formeze cea mai însemnată parte a lucrărei primelor clase gimnaziale, căci prin ele regulele gramatice se întipăresc mai bine decît prin traduceri făcute din nişte autori îndeobşte prea grei.

Deşi nu prea încărcat, dar cu deosebire rău împărţit pe clase, i-a părut comisiunei programul în ceea ce priveşte religia.

Religia se predă la noi mai mult ori mai puţin aşa ca şi cînd ea nu ar fi religia noastră, a părinţilor şi strămoşilor noştri, ci religia unui popor stins de pe faţa pămîntului, cum s-ar preda a bunăoară mitologia popoarelor antice, ca o ştiinţă care nu are aproape nimic a face cu inima noastră şi pe care o învăţăm numai din curiozitate. În-

93222

Biblioteca Fac. de Lb. şi Lit. Română
SECŢIA
LITERATURA

deosebi în gimnazii se predă istoria sacră a *Vechiului* și *Noului Testament,* dogmele și tainele legei creștine, tîlcuirea evangeliilor și morala creștinească ; mai mult nici nu s-ar putea preda. Însă, ceea ce este lucrul de căpetenie, deprinderea religioasă, lipsește aproape cu desăvîrșire. În casa părintească copiii îndeobște nu au parte de creștere religioasă, în școalele primare ei de asemenea nu sunt ținuți a merge regulat la biserică, a se împărtăși la timpurile cuvenite și îndeobște a se deprinde cu formele religioase ; în gimnaziu, în sfîrșit, profesorul de religie nu are destulă autoritate spre a putea face ceea ce nu s-a făcut în casa părintească și în școala primară și ce acum e cu mult mai greu. Astfel fără de voie trebuie să ne întrebăm : de ce se mai predă religia ? Dacă nu admitem importanța pentru morala publică a mîngăierii sufletești, pe care o simte omul evlavios cînd își mărturisește păcatele, se împărtășesc, cînd stă în biserică și îndeobște cînd ia parte la veri o ceremonie religioasă, atunci predarea religiei în școale nu este decît un mijloc de a răspîndi necredința, fiindcă nu e nimic mai firesc decît aceea că băiatul din gimnaziu să rîză de niște credințe, care n-au fost mai nainte sădite în sufletul lui, întocmai precum noi rîdem de credințele străbunilor noștri romani, deși, ca concepții, le găsim frumoase. Ori credem că cultivarea sentimentelor religioase nu mai are importanță pentru ordinea socială și pentru dezvoltarea sănătoasă a țărei noastre, și atunci, nemaifiind religia privită ca interes public, să o ștergem din programele școalelor noastre și s-o admitem numai ca obiect facultativ pentru aceia cari tot mai cred ; ori admitem importanța religiei, care veacuri îndelungate a fost cel mai de căpetenie izvor de viață sufletească a neamului nostru, și atunci trebuie să se introducă o disciplină severă în ceea ce privește deprinderea religioasă.

Se predă astăzi în clasa I *Istoria sacră de la facerea lumei pînă la nașterea Domnului nostru Isus Cristos.* Tot în acea clasă se mai predă în *Istoria vechilor popoare orientale,* aceeași materie, adică istoria poporului israelit. În sfîrșit, se mai fac și traduceri din *Epitome historiae sacrae,* se predă prin urmare în același an aceeași materie

de trei deosebite chipuri și de către trei deosebiți profesori. Dar abstracție făcînd de la inconvenientele pedagogice ale acestei procederi, noi nu învățăm, ca cestie de religie, istoria poporului israelit, ci istoria originei legei creștine, adică șirul de întîmplări prin care cu veacuri mai nainte lumea a fost vestită despre venirea Mîntuitorului, *Vechiul Testament,* în care nu căutăm decît întemeiarea și lămurirea învățăturilor creștinești. Prin urmare, istoria sacră urmează a fi predată mereu cu ținerea în vedere a dogmelor și tainelor legii creștinești, pe care școlarul trebuie să le cunoască și să le fi pătruns, deoarece fiecare întîmplare din istoria sacră se raportă la veri o dogmă, la veri o taină ori la veri o întîmplare din viața Mîntuitorului nostru, altfel nici nu ar putea să facă parte din istoria sacră. Școlarii dar înainte de toate trebuie să învețe dogmele și tainele, în clasa I, apoi *Noul Testament* în clasa II, și numai în urmă pot să treacă în clasa III, la *Vechiul Testament,* pe care acum îl pot învăța așa cum trebuie să se predea în gimnaziu, nu ca simplă istorie, și ca element de lămurire atît pentru dogme și taine, cît și pentru *Noul Testament.*

Explicarea celor patru Evanghelii din punctul de vedere al moralei cuprinse în ele de asemenea nu ar putea să fie admisă în clasa III, în al cărei program e pusă, mai ales cînd „morala creștină bazată pe argumente din *Sfînta Scriptură* și din rațiune" nu se învață decît în clasa IV. Îndeobște ar fi de discutat dacă biserica noastră ortodoxă, iar nu reformată, poate să admită explicarea evangeliilor chiar de niște copii din clasele gimnaziale ; în tot cazul, e bine ca ei să învețe mai nainte morala și numai apoi să fie admiși la explicarea evangeliilor, care ar urma a se pune în programul clasei V, din liceu. Cît pentru gimnazii, explicarea evangeliilor ar trebui să se facă, precum se urmează în alte țări, de către profesorul de religie în toate duminecile și zilele de sărbătoare cu ocaziunea întîlnirei făcute cu școlarii spre a merge împreună la biserică.

În ceea ce privește istoria, comisiunea trebuie să-și impună o deosebită rezervă. Întinderea, cît și predarea materiei pentru istorie se află în strînsă legătură cu geo-

grafia, și așa programul ar trebui să fie privit pentru aceste două obiecte la un loc. Însă din întîmplare o comisiune a asistat la examenele de istorie și alta la cele de geografie ; astfel numai amîndouă comisiunile în înțelegere s-ar putea pronunța cu destulă cunoștință de cauză asupra fiecăruia din aceste obiecte. Afară de aceasta, mai ales, față cu istoria, ni se pune întrebarea dacă gimnaziile, așa cum le avem noi, sunt așezăminte de sine stătătoare, ori numai clase paralele, pentru cele dintîi patru clase ale liceului, precum le socotește comisiunea. În acest din urmă caz comisiunea nu se poate pronunța decît în înțelegere cu comisiunea însărcinată a asista la examenele claselor superioare, fiindcă, pentru motive greu de înțeles, în clasele superioare se predă încă o dată o parte din materia cuprinsă în programul claselor inferioare.

Dați-mi voie, d-le ministru, a încheia acest raport cu exprimarea speranței că comisiunea va avea ocazie să răspunză în urma discuțiunilor ce va fi avut cu celelalte comisiuni pe deplin la însărcinarea cu care ați binevoit a o onora.

Primiți, d-le ministru, expresia deosebitei considerații,

Al d-voastră devotat : *Ioan Slavici*

AZILUL „ELENA DOAMNA“

Oameni cu deosebire cumpătați în ceea ce privește trebuințele lor zilnice și stăpîni pe una din cele mai roditoare țări din Europa, românii au dispus totdeauna de mari prisoase de bogății.

Ca la toate popoarele trainice, și la români aceste prisoase au fost întrebuințate pentru așezăminte de cultură și binefacere.

În veacurile trecute ambasadorii trimiși de puterile apusene la Poartă nu puteau să se mire îndestul, cum, zbuciumate mereu de lupte interne, prădate de tătari și cazaci și călcate de oștiri ieșite la război, țările române mai puteau să suporte jaful ce se făcea în ele și de unde strîngeau comorile vărsate de domnii lor mai ales la Constantinopol ; cu toate aceste, chiar pe acele timpuri de pradă și de jaf, țara de la un capăt pînă la cellalt s-a umplut de așezăminte de binefacere, trainic întemeiate.

Statul modern o desființat pe cele mai multe din aceste așezăminte. Într-un timp foarte scurt societatea a primit trebuințele popoarelor apusene, fără ca să-și fi ridicat în aceeași proporție și capacitatea de producție, și astfel a fost împinsă cu neîndurare să atingă prisoasele rămase de la strămbuni, pentru ca să-și poată acoperi cheltuielile vieții de toate zilele. Din bogați ce au fost odinioară, cînd timpurile ne erau atît de grele, românii au ajuns astăzi, cînd au încetat nevoile grele, un popor atît

de sărac, încît e ridicol cît de puțin poate da pentru așezămintele de cultură și de binefacere.

Dintre așezămintele de binefacere, care nu numai s-a conservat pînă în zilele noastre, dar a ajuns chiar la o mai însămnată dezvoltare, fără îndoială cel mai cunoscut e Azilul „Elena Doamna".

Vom încerca să arătăm în cîteva trăsături generale istoria [1] acestui așezămînt, starea actuală și poziția lui în organizația modernă a societății române.

I. AJUTORAREA SĂRACILOR ÎN TRECUT

Adăpostul firesc al celor nenorociți era în trecut biserica și pînă în zilele noastre averile prisositoare, destinate pentru scopuri de cultură și de binefacere, au stat sub paza mănăstirilor.

Una dintre sarcinile primite de mănăstiri era de a le da săracilor adăpost și ajutor, iar sub „săraci", într-o țară, în care cu foarte puțină muncă omul poate să-și agonisească avere, se înțelegeau mai ales aceia, care nu știu încă, ori nu mai pot să muncească și n-au nici un sprijin, *orfanii,* văduvele, bătrînii neputincioși.

Mănăstirile au și purtat această sarcină. Trecînd cu vederea ajutoarele ce primeau văduvele de la mănăstiri mai ales în naturalii, trăiesc și astăzi mume de familie care au fost crescute la maici ori înzestrate de mănăstiri, și nu era mai mic nici numărul băieților ce-și primeau creșterea prin mănăstiri.

Era însă o clasă de săraci, cărora mănăstirile nu puteau să le dea un ajutor direct ; aceștia erau copii prea mici, rămași orfani, și mai ales cei nelegitimi. Păzitoare a bunelor moravuri, biserica i-a persecutat totdeauna pe aceștia pentru păcatele părinților lor și astfel nici nu era dispusă a le da ajutor. În trecut numărul săracilor de

[1] Ne folosim aici de datele oficiale adunate de răposatul profesor Minescu (n.a.).

această categorie era, fără îndoială, foarte mic, însă încă pe la finele secolului trecut mai ales prin orașe el a crescut atît de tare, încît Alexandru-vodă Ipsilanti (1774—1782) înființează o casă anume, „cutia milelor", pentru ajutorarea copiilor găsiți.

Veniturile „cutiei", alcătuite din contribuțiuni luate de la mănăstiri și din daruri pioase, chiar la început erau de 80 000, în scurt timp însă s-au urcat la 300 000 lei. Pentru administrarea acestor fonduri s-a constituit apoi un comitet din boieri și din fruntașii negutătorimii bucureștene cu mitropolitul țării în frunte.

Și chiar dintru început se stabilește principiul, ca *copiii de cutie,* cum li se zice și astăzi, să primească pe lîngă îngrijirea materială și creșterea de care au trebuință spre a putea înainta cu pas sigur în viață. Potrivit cu acest principiu comitetul înființează în curtea Bisericii Toți Sfinții un *Orphanotropheion* și o școală, și angagiază doici care locuiesc chiar în azil și sînt vizitate în toate zilele de un medic. În primii ani azilul acesta întreținea 50—60 copii. Din nenorocire însă abia cîțiva ani în urmă comitetul se desființează și copiii se risipesc.

La anul 1787 izbucnește războiul între Turcia și Rusia aliată cu Austria, țara e ocupată cu oștirile aliaților, Nicolae-vodă Mavrogheni, după o energică încercare de rezistență, se retrage peste Dunăre, și în timpul ocupațiunii străine cutia de milă rămîne fără de venituri.

Însă copiii de cutie trăiesc și au trebuință de ajutor ; astfel secînd veniturile cutiei, se organizează caritatea privată în vederea acestui ajutor și în scurt timp se formează din danii pioase un fond însemnat pentru susținerea azilului.

Cea mai însemnată din aceste danii este cea făcută de mitropolitul Filaret prin testamentul său de la 1792. Actele privitoare la această danie s-au pierdut ; se scrie însă că averea hărăzită de mitropolitul Filaret azilului se alcătuia din moșii, locuri virane și hanuri în București, între altele tot locul de la Teatrul Național pînă în biserica Sărindar și pînă în strada Brezoianu ; Alexandru-vodă Moruzi împreună la anul 1793 această avere cu cutia de milă ; el însă desființează comitetul alcătuit din notabilitățile ca-

pitalei și ia cutia astfel sporită sub administrarea directă a statului. De aici înainte cutia e administrată de vornicie, prin funcționari plătiți.

Puțin în urmă se desființează azilul, și doicele se risipesc prin mahalalele Bucureștilor, ca să crească copiii de cutie pe la casele lor.

Pe la începutul secolului nostru numărul copiilor de cutie era de 200—210. Însă cutia fiind rău administrată, doicele nu se plăteau regulat și copiii rămîneau lăsați în voia întîmplării. Principiul de a le da pe lîngă îngrijirea materială și o creștere potrivită cu împregiurările, era perdut din vedere : o parte dintr-înșii perea în lipsă de îndestulătoare îngrigire, alții erau adoptați de doicele lor ori de alte familii, iar alții își căutau adăpost prin mănăstiri, și cei mai mulți — poate — sporeau contingentul oamenilor fără de căpătîi.

Cît pentru averile cutiei de milă, îndată ce au fost confundate cu ale statului și luate de sub controlul publicului, ele încetul cu încetul s-au perdut.

Aceasta s-a întîmplat mai ales în timpul deselor schimbări de domni și în cursul Revoluțiunii de la 1821, cînd încetează orișice control.

Cu toate aceste, cutia milelor există și în timpul domniei naționale și are averi și venituri însemnate. Astfel în timpul domniei lui Alexandru-vodă Ghica statul cumpără, spre a zidi Teatrul Național, Hanul „Filaret“ cu un venit de 20 000 lei, avere a cutiei, însă fără ca să fi plătit prețul de cumpărare.

În timpul *Regulamentului Organic* se fac, conform cu ideile cuprinse în testamentul metropolitului Filaret, statute pentru creșterea copiilor săraci.

Citățm din aceste următoarele articole :

„Art. 43. Toți copiii sîrmani, care se vor crește în acest institut, se socotesc mai cu osebire ai statului, încît stăpînirea, după trebuințele sale, va putea să-i întrebuințeze după cum va socoti mai cu cuviință, luînd în băgare de seamă și fireasca lor aplicare.

Art. 44. De la 7 ani în sus, băieții să se despărțească de fete și băieții să înceapă a învăța carte la școala națională.

Art. 45. Cînd băieții vor ajunge în vîrstă de 12 ani să se dea la meșteșug sau la ostășie, fiștecare după aplicarea sa, iar cei ce vor da semne de duh mai înalt și de silință mai osebită la învățătură să se așeze în școala națională, ca făcînd tot cursul învățăturilor, unii să se trimită la academiile Europei, ca să aducă în țară științele și meșteșugurile de lipsă, și alții să se întrebuințeze în slujba statului.

Art. 49. Cînd va cere cineva din copiii institutului ca să-l ia de suflet sau numai ca să-l crească și pe urmă să-l căpătuiască, să i se dea cu legături înscrise și chezășii temeinice, însă băieții ori de ce vîrstă vor fi, iar fetele de se vor cere de parte bărbătească să se dea numai pînă la vîrsta de 8 ani, iar cerîndu-se de parte femeiască, cunoscîndu-se de cinstită și cu oareșicare stare, să i se dea orice vîrstă și fără de întîrziere, căci sfîrșitul acestui institut, fiind buna căpătuire a sîrmanilor oameni, nu trebuie să împedice norocirea lor.

Art. 50. Fetele care pînă la vîrsta de 16 ani nu se vor fi luat de nimeni, acelea să aibă direcția îngrigirea de a le căsători sau a le așeza la vreo casă cinstită, ca să nu-și piardă șezînd închise în institut norocirea ce vor putea găsi fiind afară.

Art. 51. Fetele ce vor ajunge în vîrstă de 10 ani să se ia din institutul acesta ca să se așeze la alt institut, care să nădăjduiască a se întoorni într-adins pentru desăvîrșita creștere și temeinica învățătură a fetelor de asemenea vîrstă.“

Începînd de la anul 1834 cestiunea restituirii acestor averi se discută în mai multe rînduri în obștestile adunări, abia însă la 1860 se ia o hotărîre definitivă.

Dintr-o adresă trimisă din partea Ministerului Controlului celui de Finanțe ne încredințăm că ajutorarea săracilor se făcea tot ca pe timpul lui Alexandru-vodă Moruzi ; copiii erau risipiți prin mahalale și pentru creșterea lor nu se lua nici o măsură, deși cutia milelor, care acum purta numele Casa binefăcătoare, trecuse de la vornicie la logofeția bisericească, adică Ministerul de Instrucțiune Publică.

Averilor hărăzite de mitropolitul Filaret nu li se mai putea da de căpătîi, iar singura parte rămasă din această avere, Hanul „Filaret", se afla sub stăpînirea statului. Camera hotărește restituirea acestei averi, în loc însă de a restitui hanul ori de a-i plăti prețul dimpreună cu procentele capitalului pentru timpul uzurpațiunii, guvernul ia hotărîrea de a-i da cutiei vreun alt loc în schimb, pentru ca să se poată zidi, cînd vor fi capitale disponibile, un local de azil.

În același timp, după inițiativa luată de d-l dr. C. Davila, îngrigirea copiilor săraci trece iar la Ministerul de Interne și îndeosebi la Direcțiunea generală a Serviciului sanitar, iar fondurile Casei de binefacere se fuzionează cu Casa centrală, rămînînd ca guvernul să dea subvențiuni anuale pentru întreținerea copiilor săraci.

Cîțiva ani în urmă, la 1865, aceste fonduri trec sub administrația Eforiei spitalelor (Decretul de la 6 februarie 1865). Cu aceasta începe o epocă nouă în ajutorarea copiilor săraci.

II. ÎNTEMEIEREA AZILULUI „ELENA DOAMNA"

Azilul „Elena Doamna" este o creațiune a d-lui dr. Carol Davila, omul de proverbială activitate.

Venit la 1853 în țară, d-l dr. Davila a organizat Serviciul sanitar al căruia director era la anul 1860, cînd îngrigirea copiilor de cutie a trecut la Direcția generală a Serviciului sanitar.

Chiar de la început d-l dr. Davila pune cestiunea pe tărîmul pe care ea se afla în timpul lui Alexandru-vodă Ispilanti și în *Regulamentul Organic,* și nu se mărginește a lua măsuri pentru regularea serviciului de întreținere a copiilor de cutie, ci, ca executor al testamentului metropolitului Filaret, stărui totodată să li se dea și creșterea potrivită cu stadiul de dezvoltare a societății noastre.

Astfel încă din anul 1860 se pune întrebarea : Ce se întîmplă cu copiii de cutie, *după ce ei sînt ajunși la o vîrstă în care nu mai au trebuință de doici?*

Și punîndu-se odată întrebarea aceasta, copiii de cutie se împart în două categorii : unii care au trebuință numai de întreținere, iar alții cărora trebuie să li se dea și creșterea cerută.

Cît pentru copiii de categoria întîie, Direcția sanitară introduce un control sistematic : se face un regulament de serviciu, li se dau doicelor condicuțe, care cuprind regulamentul ; se numesc revizorii însărcinați a vizita doicele de două ori cel puțin pe fiecare lună ; se organizează Serviciul medical pentru copii și doicele lor și se iau măsuri pentru ca să li se dea medicamente gratuit doicelor pentru familiile lor și copiilor două rînduri de haine pe an și rufăria trebuincioasă.

Organizat astfel, serviciul trece mai tîrziu sub conducerea Eforiei spitalelor și de aici înainte el ia o dezvoltare din ce în ce mai mare. Căci este evident că subvenția pe care guveranul era dator a o da pentru întreținerea copiilor de cutie nu era îndestulătoare pentru dezvoltarea acestui serviciu.

Dar preocupațiunea de căpetenie a d-nului dr. Davila era copiii ajunși la o vîrstă în care nu mai puteau să fie pe la doici.

Cînd Direcția generală a Serviciului sanitar a primit conducerea serviciului se aflau pe la doici vro 40 copii de categoria aceasta, și era un lucru oarecum firesc că ei să fie simplu șterși de pe listă, ca unii care n-o mai privesc pe direcția Serviciului sanitar, ci trebuie să fie trecuți sub purtarea de grije a Ministerului Instrucției Publice. Însă cu toate că în mai multe rînduri se luaseră dispoziții pentru creșterea copiilor săraci, între altele și în *Regulamentul Organic,* copiii de pe la doici erau și acum în genere lipsiți de orișice instrucție și d-lui dr. Davila nu-i rămîne decît să adune o grupă de 40 orfane într-o casă privată, a d-lui Marsil (casa soției sale), actualul local al Eforiei spitalelor, pentru ca să li se deie aici o îngrigire mai bună pe la doici și primele elemente de instrucție.

Cu aceasta se pune temelia actualului azil, care se dezvoltă mai departe paralel cu serviciul pentru întreținerea copiilor de cutie, ca un așezămînt de sine stătător.

Un an în urmă, în primăvara anului 1861, copilele se mută în o altă casă privată din Dealul Cotrocenilor, proprietatea întru fericirea pomenitei Ana Davila [1] care puse temeliile unei şcoli primare organizate în toată regula.

Timp de doi ani de zile acest azil este întreţinut din sumele care ar fi urmat a li se plăti doicilor, dacă copilele ar fi rămase la ele, deci cîte un galben pe lună ori cîte un leu v. pe zi pentru fiecare copilă.

La anul 1862, venind la Bucureşti şi vizitînd între altele şi acest sărac azil de copii săraci, Elena-doamna ia hotărîrea de a pune temeliile unui azil, potrivit cu mijloacele ţării şi cu trebuinţele ei moderne, şi printr-un înalt autograf adresat preşedintelui Consiliului de Miniştri, atunci d-l Nicolae Creţulescu, îşi arată dorinţa de a vede punîndu-se cît mai curînd temeliile unei zidiri în care să poată găsi adăpost toţi copiii mai înaintaţi în vîrstă, ce se mai aflau pe la doici, pentru ca să primească împreună îngrijirea şi creşterea ce societatea e datoare a le da. Spre acest scop măria-sa oferi suma de una mie galbeni, hotărînd ca zidirea să se ridice în locul unde erau atunci adăpostite orfanele, în apropierea reşedinţei de la Cotroceni, pentru ca să le poată avea pe orfane sub apropiata sa privegheare.

Prin decretul de la 18 iulie 1862, domnul de binecuvîntată memorie, Alexandru Ioan I. Cuza, aprobă planul azilului, care poartă numele generoasei sale întemeietoare, iar la 29 iulie, se ţine solemnitatea pentru punerea petrei fundamentale. Se face apoi apel la public, se deschid liste de subscriere, se organizează o loterie, poetul nostru multiubit îşi oferă *„copii găsiţi ai geniului român"*, poeziile populare, în folosul fondului şi în curînd se adună suma de 438 304 lei vechi, pentru acoperirea cheltuielilor de construcţie, încît în timp de un an se ridică aripa dreaptă şi o parte din cea de la stînga a actualului azil.

În toamna anului 1863 copiii, 120 la număr, parte băieţi, parte copile, se mutară în noul lor locaş de adăpost, rămînînd pe la doici numai cei mici, cu totul 330.

[1] În textul de bază greşit : Stana Davila.

Puţin în urmă mai primiră adăpost în noul azil 39 copile din Institutul gregorian de la Iaşi şi un număr oarecare de surdo-muţi.

La toamnă dar se vor împlini douăzeci şi unu de ani de la întemeierea definitivă a Azilului „Elena Doamna", şi dezvoltarea la care el se află azi e rodul unei munci de douăzeci ani.

Începutul, în casa Marsil, s-a făcut la 8 aprilie 1860, deci acum 23 de ani.

III. DEZVOLTAREA AZILULUI „ELENA DOAMNA"

Cestiunea copiilor găsiţi a fost mult discutată în opinia publică europeană, fără ca să fi ajuns la o rezolvare definitivă. Biserica îi consideră pre copiii nelegitimi drept nişte elemente demoralizatoare şi îi persecută în interesul conservării bunelor moravuri.

Despre o caritate creştinească în ceea ce priveşte copiii părăsiţi de părinţii lor abia poate dar să fie vorbă.

După vederile moralei umanitare, din contră, societatea este datoare a lua sub ocrotirea ei pe copiii părăsiţi de părinţii lor, deoarece ei sînt nevinovaţi şi pot deveni membri folositori ai societăţii.

Nu se poate, cu toate aceste, tăgădui că fără educaţiune cuvenită ei pot fi un element demoralizator, căci reamintesc două păcate grele, sînt un fel de scandaluri vieţuitoare şi, prin ocrotirea ce le dă, societatea scuză oarecum acele păcate. Unul dintre cei mai însemnaţi oameni ai secolului trecut, J.-J. Rousseau, nu se sfieşte a mărturisi că a avut un copil nelegitim şi l-a lăpădat, ceea ce desigur n-ar fi făcut, dacă ar fi ştiut că lăpădarea unui copil e identică cu uciderea lui. Însă, tocmai făcîndu-o şi mărturisind că a făcut-o, el propagă imoralitatea.

În acelaşi timp copiii găsiţi sînt, întocmai ca cocoşaţii de exemplu, dispuşi la răutate, căci nimic nu-l dispune pe om la răutate mai mult decît conştiinţa unei mari nedreptăţi ce i s-a făcut din partea oamenilor. Şi nedrep-

tatea ce i s-a făcut copilului găsit, cînd a fost lăpădat, i s-a făcut cînd a fost găsit și scăpat, nedreptate i se face de cîte ori i se reamintește originea lui.

Primînd dar principiul că societatea trebuie să ieie sub ocrotirea ei pe copiii găsiți nu e destul a le scăpa viața trupească, ci trebuie să li se asigure și cea morală.

Aceasta însă nu e cu putință decît în cazul, cînd îi creștem dimpreună cu alți copii și astfel, ca nici ei înșiși să nu știe că au fost găsiți.

Aceasta e prima condiție pentru salvarea lor morală : trebuie înainte de toate să îi ferim de simțămîntul că sînt membri horopsiți ai societății.

Rămîne apoi ca prin o particulară iubire să ni-i cîștigăm pe deplin și să deșteptăm în inimele lor încrederea în oameni și simțămîntul de siguranță în ceea ce privește viitorul lor propriu, dîndu-le ocaziune să-și dezvolte puterile, singura moștenire, adeseori foarte prețioasă, pe care o au de la nenorociții lor părinți.

Acestea sînt principiile de care au fost prevăzute generoasele întemeietoare ale azilului. Scris a fost ca aceste principii să aibă o strălucită reprezentanță în augusta urmașă a Elenei-doamnei, majestatea-sa Elisabeta-doamna, regina României, sub a căreia înaltă ocrotire azilul s-a dezvoltat și a ajuns a fi cel mai însemnat așezămînt de binefacere al țării.

„Am fost primită de către copile ca o mumă și țin a fi muma lor."

Prin aceste cuvinte, cuprinse într-o scrisoare adresată la 30 decembrie 1869 către președintele Consiliului de Miniștri, atunci prințul Dimitrie Ghica, majestatea-sa a reîntemeiat Azilul „Elena Doamna" și a pus peatra fundamentală a dezvoltării lui.

Vom urmări această dezvoltare chiar de la întemeiere.

La început se adunaseră în azil toți copiii luați de pe la doici, copile și băieți ; o măsură care nu putea fi decît provizorie. Trebuia să se înființeze mai curînd ori mai tîrziu și un al doilea azil pentru băieți, iar copilele luate de pe la doici nu puteau să rămîie numai ele singure, ci urmau a fi crescute împreună cu altele.

Pentru aceasta lipseau însă fondurile.

Nu-i vorbă, țara dispunea de fonduri enorme, destinate anume pentru scopuri de cultură și de binefacere, averile mănăstirești, însă tocmai în timpul cînd s-a întemeiat azilul, guvernul a pus mîna pe aceste fonduri și în timp de douăzeci de ani orișicine s-a putut încredința că aceste averi n-au fost luate cu intenția de a fi administrate mai bine decît în trecut și, potrivit cu intențiile donatorilor, tot pentru scopuri de cultură și de binefacere, ci spre a putea acoperi cu mai multă lesnire cheltuielile unei organizații luxurioase.

Din norocire o parte din aceste averi, donațiuni mai ales ale familiilor Ghica și Cantacuzino, mai rămăsese încă sub administrația Eforiei spitalelor. La anul 1865, Eforia cere să i se încredințeze ei purtarea de grijă asupra azilului și în genere asupra copiilor săraci, și guvernul, firește, se bucură că poate el să scape de această sarcină.

Trecînd sub administrația Eforiei, azilul intră în o epocă de dezvoltare binefăcătoare.

Eforia înființează înainte de toate Orfelinatul „St. Pantelimon", pentru băieți, termină zidirea aripei de la stînga a Azilului „Elena Doamna", zidește atît bucătării, cît și spălătoriile lipite de această aripă și începe plantațiunile din grădina Azilului.

Pregătînd astfel localul, direcția poate să înceapă cu sporirea elevelor.

Conform dorinței exprimate de generoasa întemeietoare, afară de copilele luate de pe la doici, se mai primesc în azil orfane din părinți săraci, copile din părinți infirmi ori ale vechilor funcționari publici, mai ales din capitală, și copile de preoți și de învățători cu familii grele. La aceste se mai adaugă 12 copile ieșene, rămase orfane în urma holerii de la 1866, primite în azil prin grația deosebită a majestății-sale regelui Carol I.

Astfel la anul 1869 numărul elevelor se urcă la 240. Tot Eforia pune temeliile și în ceea ce privește dezvoltarea instrucției în Azilul „Elena Doamna".

Spre a le asigura copilelor un viitor potrivit cu trebuințele țării, se hotărește ca cele mai talentate dintre ele să fie pregătite pentru cariera institutrice, iar pentru

celelalte se înființează ateliere de cusătorie și în genere de lucru de mînă, urmînd, se înțelege, ca toate să primească instrucția primară. Iar pentru formarea gustului elevelor să înființează deocamdată corurile vocale.

Aceasta era situația azilului la 1869, cînd majestatea-sa Elisabeta-doamna, regina României, ia protecția copilelor sărace.

Se face un nou apel la caritatea publică, majestatea-sa începe subscripțiile cu 12 000 lei noi și în scurt timp se adună 151 659 lei noi, suma din care s-au zidit capela „Elisabeta Doamna", partea centrală a azilului, cu coridorul ce pune în legătură cele două aripi, două săli de studiu, patru dormitoare, o sală de mîncare și suteranele, deci azilul așa cum se află astăzi.

La 24 aprilie 1870 se ținu solemnitatea pentru punerea petrii fundamentale a capelei „Elisabeta Doamna" și de aici înainte lucrările înaintară repede spre terminarea azilului.

Sub ocrotirea maiestății-sale Elisabetei-doamnei, azilul deveni încetul cu încetul un institut de model.

Luînd drept punct de plecare principiul ca fieștecare să se dezvolte potrivit cu talentele ei speciale, maiestatea-sa a stăruit totdeauna să li se deie elevelor ocaziune de a-și încerca talentele în toate ocupațiunile potrivite cu geniul femeiesc. Cît pentru instrucție, în înțelesul mai restrîns al cuvîntului, se înființează, afară de cele patru clase primare, o școală normală cu un curs de șese ani și o grădină de copii, se întregesc programele de învățămînt și maiestatea-sa trimite pe cîteva dintre elevele mai talentate la institutele pedagogice din Germania, anume la Gotha, spre a forma astfel un personal didactic bine pregătit.

Iată cît pentru dezvoltarea talentelor speciale, se mai introduce în azil cea mai întinsă cultură a muzicei, desemnul, pictura, atît acuarele, cît și în ulei, pictură pe porțelan, colorarea fotografiilor, construcția de flori artificiale, xilografia, modelarea și în cele din urmă țesătoria, și se stabilește principiul ca fieștecărei eleve să i se dea ocazie de a se dezvolta mai ales în direcția care-i convine.

IV. STAREA ACTUALĂ A AZILULUI

Populația actuală a Azilului „Elena Doamna" trece peste 520 suflete, între care 440 eleve, la care se mai adaugă 17 externe.

Aceste 457 eleve sînt împărțite în șase grupe :

I. Școala pregătitoare sau froebeliană, care cuprinde 31 eleve interne și 3 externe, copile care n-au trecut încă vîrsta de șepte ani.

II. Școala primară, care cuprinde în cele patru clase ale ei 186 eleve interne și șepte externe.

III. Școala pedagogică, în care se pregătesc elevele pentru cariera de institutrice pe la școli rurale, înființată în anul trecut, trei clase cu 64 eleve interne.

După noul program, aceste trei clase urmează să fie, începînd cu viitorul an școlar, considerate drept clase divizionare ale Școlii normale divizionare.

IV. Școala normală secundară, curs de șese ani, în care elevele se pregătesc pentru cariera de institutrice la școli primare urbane, ori la școli secundare, cu totul 129 eleve interne și 7 externe, între care 14 în clasa V și 9 în clasa VI.

V. Școala de țesut „Regina Elisabeta" și pentru împletirea de coșuri, cu 6 eleve ; Camera a votat acum de curînd 200 000 lei pentru cheltuielile de construcțiune ale acestei școli.

VI. Ateneul „Elisabeta" pentru cultura artei, desemn, acuarele, xilografie, pictură, modelare și muzica atît vocală, cît și instrumentală. La această școală primesc instrucție toate elevele cu oarecare vocațiune, iar acele care arată vrun talent special hotărît, ajungînd la o vîrstă mai înaintată, sînt dispensate de celelalte studii spre a se putea devota pe deplin specialității pentru care au vocațiune. Mai multe dintre ele primesc instrucție specială în clavir, 4 în muzică vocală și alte patru în desemn, pictură, xilografie și modelare. Trei dintre fostele eleve sînt trimise în străinătate spre a se perfecționa în pictură, una la Paris și două la Munich.

Programele de studii admise în azil sînt cele oficiale, însă, aflîndu-se elevele mereu în institut, ele se deprind cu o severă împărțire a timpului și materiile se pot preda mai dezvoltat ca în alte școli de același grad. Mai ales în ceea ce privește deprinderile practice, nici unul dintre institutele din țară nu poate să ție pas cu azilul. Îndeosebi în clasele secundare, cursul fiind de șese ani, iar nu de cinci numai, ca la alte școli de același grad, încă de mult s-a dat programului o dezvoltare la care el în celelalte școli secundare abia în anul curent a putut să ajungă. Astfel pedagogia se predă în timp de trei, literatura și filosofia în timp de doi ani, iar din științele exacte, îndeosebi fizica și chemia se iau cu deosebită considerație pentru partea lor practică. De asemenea, elevele celor două clase mai superioare fac timp de doi ani de zile practica pedagogică în clasele primare și în școala froebeliană.

În ceea ce privește mijloacele de instrucție, azilul poate concura cu orișicare institut din străinătate: tabele de intuiție, harte și globuri de tot felul, o însămnată bibliotecă școlară, un bogat cabinet fizic, un laborator chemic, o colecție mare de tabele și de modeluri fiziologice, întregul aparat auxiliar îi stă corpului didactic la dispoziție.

Corpul didactic al azilului e alcătuit din 31 persoane, parte profesori, parte profesoare și institutrice, dintre care 21 pentru cursul superior și pentru specialitate.

Direcția internă, administrația, menținerea disciplinei și educația îi este încredințată unei directrițe, domnișoarei Elena Alessiu, ajutată de o subdirectriță, domnișoara Maria Cretinescu și de 14 pedagoage toate foste eleve ale azilului.

Direcția de studiu o are d-nul dr. Barbu Constantinescu, ajutat de consiliul profesoral, care se întrunește regulat în prima duminecă a fiește cărei luni.

Conducerea întregului așezămînt și supravegherea o are d-l general dr. Carol Davila, epitrop delegat din partea Ministerului Cultelor și Instrucției Publice, părintele mereu treaz al orfanelor adăpostite în azil.

Din punctul de vedere higienic și gospodăresc, azilul poate servi drept model chiar și pentru țările mai civilizate ca România.

Așezat pe muchea unui deal, la loc vînturos, încungiurat de plantațiuni, luminos și bine ventilat, localul este apărat de toate boalele ce se pot naște din umeazeală, lipsă de lumină ori aer stricat.

Cu apă se aprovizionează azilul dintr-un mare puț cu izvoare bogate, așezat chiar sub zidire, și o locomobilă lucrează neîncetat într-unul din suteranele pe deplin uscate, ca să ridice apa și să o distribuie în toate etagele.

Aceeași locomobilă produce apa ferbinte și aburii atît pentru băile, cît și pentru cuhnea azilului, astfel că bucatele ferte nu se gătesc la foc.

Un șir de cazanuri fixe de deosebite mărimi, cu fundul îndoit și cu capace mobile, stă totdeauna gata, și după ce se umplu cu materiile alimentare ce urmează a fi ferte, i se dă drumul curentului de aburi care străbate între cele două funduri ale cazanului și produce o ferbere cu mult mai regulată decît cea rezultată din atingerea directă a focului.

Astfel nu numai bucatele sînt mai bine ferte, dar ele pot să fie totodată gătite pentru o oră fixă.

Pentru conducerea întregului menagiu, curățenie și alimentare, azilul are o menageră care e ajutată de un comitet alcătuit din elevele claselor secundare. Elevele, luînd cu rîndul pentru mai multe zile parte la lucrările acestui comitet, cumpără, sub conducerea menagerei, alimentele necesare, supraveghează gătirea și împărțirea lor, poartă socotelile și în genere se deprind în gospodăria casnică și fac școală de bucătărie la o vatră deosebită.

Aceeași locomobilă da apa caldă și aburii pentru baia de putină și de aburi a azilului.

Budgetul actual al Azilului „Elena Doamna“ e de 240 000 lei noi, dintre care 14 000 venituri ale azilului iar restul subvențiunii din partea guvernului. Cea mai însemnată donațiune, o moșie cu venit de 6 000 lei noi, i s-a făcut azilului de reposata Maria Marsil. Afară de aceste, azilul mai are 13 000 lei noi, trei deosebite donațiuni, făcute de curînd, ale căror venituri n-au întrat încă în budgetul curent.

Dintre donațiunile azilului este una care are cea mai mare importanță, și aceea este și a m.-s. regele, care a dăruit „via Brâncoveanu", în vecinătatea institutului.

Acest teren, care acum 15 ani a fost cumpărat cu 3 500 galbeni, acum are o valoare îndoită și această valoare va mai crește încă, cînd se va întinde bulevardul spre Cotroceni.

O dovadă că azilul corespunde cu sentimentele persoanelor binefăcătoare este că la fiecare an se primesc nouă donațiuni, și putem zice că nu mai există nici un testament care să nu conțină cîte un dar mic sau mare pentru acest institut.

Portretele tuturor fundatorilor formează o frumoasă colecțiune, care se află în biblioteca institutului, dar care mai tîrziu vor fi transportate în sala cea mare „Regina Elisabeta", care este încă neterminată în ornamentele sale interioare.

Grație organizației sale și conducerei pe care a avut-o de la început, azilul s-a bucurat totdeauna de cea mai frumoasă reputație și a avut mai ales în cei din urmă zece ani succese de care s-a bucurat toată societatea noastră.

Trecute prin o școală regulată și deprinse de mici cu o severă disciplină, elevele azilului sînt socotite între cele mai bune institutrice ale țării. Nu numai foarte multe din ele s-au distins la concursuri, ci, după ce au obținut conducerea vreunei școli, au dovedit totodată, atît prin munca lor, cît și prin purtarea ce au avut în societate, că nu în zadar au fost primite și ocrotite în azilul carității.

De asemenea, vizitatorii azilului, atît străini, cît și oameni din țară, atît autorități didactice, cît și persoane din societatea bună, s-au exprimat totdeauna cu multă laudă asupra ordinei și bunelor întocmiri din acest institut.

Avînd, în sfîrșit, ocazia de a se prezenta în public, elevele azilului n-au rămas niciodată mai prejos de așteptările generale ale publicului. Astfel la Expoziția universală făcută în 1873 la Viena, azilul a fost distins în mod particular prin o diplomă de onoare și cele dintîi autorități didactice din Germania s-au pronunțat cu multă laudă asupra lui. De asemenea, la Expoziția română din Sibiu, la cea arangiată de Concordia Română de la Expoziția cooperatorilor din țară, un întreg șir de diplome și de medalii au fost acordate unor eleve din azil pentru lucrări expuse din partea lor.

Însă cel mai strălucit succes al Azilului „Elena Doamna" este și rămîne că elevele ieșite din el au fost totdeauna pe dindestul pregătite pentru ca să poată străbate prin nevoile vieții.

Ele altfel și după ieșirea lor din institut sînt ținute sub deaproape privegheare și ajutate în toate împregiurările vieții.

[V]. POZIȚIA AZILULUI „ELENA DOAMNA"

Ajungînd la dezvoltarea lui de astăzi, Azilul „Elena Doamna" a devenit unul din cele mai însemnate așezăminte din țară, un centru de lucrare și de înrîurire, din care poate să plece mult bine, dar totodată și mult rău; s-a ivit dară în anii din urmă întrebarea: Dacă statul poate ori nu să mai lase sub administrația de pînă acum acest așezămînt în care se întîlnesc atît de multe interese?

Oameni de valoare au susținut că Azilul „Elena Doamna" ori trebuie să treacă sub administrarea directă a guvernului, ori să se mărginească la purtarea de grijă pentru întreținerea copilelor sărace, rămînînd ca creșterea lor să se facă în așezămintele de învățămînt ale statului.

Vom pune însă două întrebări, care ele singure vor clătina întreaga argumentație prin care se sprigînește această necesitate a înrîurirei directe a statului, asupra unui așezămînt de binefacere:

a. Ar fi ajuns ori nu Azilul „Elena Doamna" la dezvoltarea lui de astăzi dacă s-ar fi aflat sub administrarea guvernului?

b. Este ori nu guvernul în stare să ducă mai departe lucrările pentru terminarea operei de organizare?

Cît pentru cea dintîi din aceste întrebări, ea își găsește răspunsul în starea actuală a așezămintelor de cultură

care se află sub administrarea guvernului. În timp de douăzeci de ani aceste, deși așezăminte de prima necesitate, n-au făcut aproape nici un progres și chiar puținul progres pe care-l vor fi făcut nu este un merit al guvernului, ci o urmare firească a progresului, pe care l-a făcut societatea întreagă, încît n-ar fi deloc exagerat a zice că am făcut progres în instrucțiune, cu toate că așezămintele de cultură se află sub administrația directă a guvernului.

Dar nici nu are guvernul dreptul de a lua în stăpînirea sa un așezămînt pe care nu el l-a întemeiat, nu el l-a dezvoltat, nu el îl întreține, căci nu se poate admite că într-o societate organizată, dispunînd de întreaga putere constituită a statului, guvernul poate să stăpînească totul.

Dintru început copiii găsiți s-au întreținut din „milă", în urmă s-au făcut danii însemnate pentru sporirea fondului de întreținere, și tocmai pe cînd erau administrate de guvern aceste fonduri s-au risipit. Cu toate aceste, azilul se întemeiază, nu însă din vreo despăgubire primită de guvern, ci din mila a două doamne ; nu din porunca miniștrilor, ci la semnul dat de sus, societatea română a adunat sumele din care s-a ridicat zidirea din Dealul Cotrocenilor. Azilul „Elena Doamna" are dar o lege fundamentală, voința suveranilor care l-au întemeiat, intențiile pe care le vedem exprimate cu deplină claritate în dezvoltarea de pînă acum a acestui așezămînt : asupra acestora nu mai încape nici o discuție. Orișicît de constituționali am fi, primei doamne a României unite și primei regine a Regatului Român, trebuie să le lăsăm măcar dreptul, de care ne bucurăm cu toții, de a face binele așa cum îl vor și fără de contrasignarea vrunui ministru responsabil.

— Dar — zic unii — azilul se susține din subvențiile pe care le primește de la guvern și de la Eforie.

Nu ! — răspundem noi — el se susține din fonduri destinate pentru scopuri de binefacere. Trecînd chiar cu vederea că statul este datornic „cutiei milelor", subvenția pe care i-o dă azilului e cu desvăîrșire neînsemnată în comparație cu fondurile de binefacere pe care le administrează.

Subvenția i-ar da guvernului dreptul de a înrîuri asupra azilului numai în cazul cînd ea s-ar plăti din contribuțiuni.

Chiar admițînd însă că are guvernul acest drept, rămîne întrebarea : Dacă el este ori nu în stare să ducă mai departe lucrurile începute și urmate cu atîta succes de o administrație autonomă ?

Această întrebare nu poate priimi decît un răspuns negativ. Înainte de toate, binefacerea nu întră deloc în atribuțiile guvernului : el trebuie să se mărginească și s-a mărginit totdeauna la purtarea de grije pentru înlăturarea nevoilor zilnice ale societății. Binefacerea presupune un prisos de averi și de îngrijiri, și pe cît îi șede unei doamne prisosul de bunăvoință, pe atît de rău i-ar ședea unui guvern care este dator a se mărgini totdeauna la strictul necesar. Nu-l privește dar pe guvern azilul decît ca așezămînt de utilitate publică și tot ceea ce este binefacere în azil e treaba carității publice.

Copilele crescute în azil ajung în cele din urmă la vîrsta cu care ele trebuie să iasă în lume.

Este evident că această epocă este cea mai importantă în viața lor.

Unde se duc ? ! Ce fac mai departe ? Cum li se garantează existența materială ? Care le sînt relațiile ce le dau razem moral în societate ?

Iată un șir de întrebări la care azilul încă nu poate să răspundă.

Guvernul poate să le numească institutoare pe acelea dintre ele care vor fi terminat cursul pedagogic ; prin o grație deosebită a majestății-sale reginei, tot aceste pot să fie luate fără de cauțiune în căsătorie de către ofițeri : atît însă și numai atît, iar atît numai nu e destul. O mare parte din elevele azilului nu trece cursul de pedagogie și nici nu trebuie să-l treacă, dacă n-au dispoziții pentru aceasta. Cu aceste cum rămîne ? Ele se mărită.

Ceea ce le mai trebuie dar elevelor din azil sînt relațiunile în societate și ceea ce mai lipsește pentru îndeplinirea organizării acestui așezămînt este un comitet de dame care ia parte la educațiunea elevelor și le stabilește relațiunile în societate ori le îmbrățișează cînd ies în lu-

me. O mătușă, o verișoară ori o epitroapă îi mai trebuie fiștecărei eleve, căci nu e lucru mai grozav, nici mai demoralizator ca simțămîntul că stai singur în lume.

Și fără îndoială, unui asemenea comitet de binefacere i se cuvine în azil o înrîurire mai mare ca guvernului.

Rămînînd dar un așezămînt de binefacere, cu administrațiune autonomă, controlată de guvern și ajutată de un comitet de binefacere, azilul va putea să răspundă mai bine la chemarea sa decît trecînd sub administrarea directă a guvernului.

★

Azilul „Elena Doamna" e rodul unei lucrări impersonale urmate cu stăruință și abnegațiune timp de peste două decenii, și nu putem încheia această scurtă dare de seamă fără ca să ne aducem aminte de cei ce-au săvîrșit această lucrare.

Acela, care a conceput ideea unui azil pentru creșterea copilelor sărace, a fost d-l general dr. Carol Davila.

Înființarea unui asemenea azil era cerută de o trebuință publică ; nu însă din dorința de a-și cîștiga prin satisfacerea acestei trebuințe merite pentru patria sa adoptivă, ci în vîrtutea afecțiunii speciale, pe care o are către copiii orfani, a dat generalul Davila cea mai mare parte din viața sa, ca să întemeieze și să ridice azilul.

De aceea nu s-a mărginit a propune și a stărui, ci a adunat pe propria sa răspundere copilele în propria sa casă și a luat însuși sarcina de a le crește.

Începutul azilului sînt copilele sărace îmbrățișate cu iubire de o familie și această iubire familială s-a păstrat ca o scumpă tradițiune și străbate întregul așezămînt.

Internatele în genere sînt un fel de temnițe, și aproape totdeauna cea mai strălucită iluziune a copiilor internați e de a scăpa odată de sub paza binefăcătorilor lor.

Nu astfel e în azil.

Prima directriță, învățătoare și purtătoare de grijă a azilului a fost întru fericire pomenita Ana Davila, născută Racoviță. Nimeni nu-i deduse această însărcinare ; ea o luase ca să aibă mulțumirea de a putea răspunde la

ea ; și nu din simțămînt de datorie, nu spre a-și cîștiga pînea de toate zilele, ci din neastîmpărul de a face binele își jertfise ea tigna orelor de repaos.

Iubirea către sărmanele copile a făcut-o să ostenească și singură iubirea acestor copile era răsplata ostenelelor ei.

Astăzi ea nu mai este ; o întîmplare din cele mai fatale a lipsit pe sărmanele copile de muma lor : sufletul ei a rămas însă în azil și-i povățuiește pe cei rămași în viață.

Intrînd în școala froebeliană și în întîia clasă primară, unde se află copilele întrate de curînd, inima ni se strînge, și sîntem încredințați că nici jumătate din ființele perite și palide nu va ajunge la o vîrstă mai înaintată.

Și cu toate aceste, în timp de zece ani azilul n-a avut decît abia patru-cinci morți.

Aceste copile șubrede se bucură de afecțiunea specială a generalului Davila : el priveghează asupra somnului lor, are deosebită purtare de grijă pentru hrana lor ; pune la cale distracțiunile lor copilărești și diminețile ia foarte adeseori însuși lingura ca să le împartă untura de pește.

Cel dintîi lucru în azil este de a face ca copilele să simtă că sînt iubite și că trebuie să iubească și ele.

Stabilite apoi odată relațiunile de simpatie între eleve și direcțiune, ele fac asprimea de prisos.

A fost adeseori admirată ordinea ce domnește în azil și, cu ocaziunea examenelor generale, în fiștecare an aproape s-au lăudat progresele realizate în instrucțiune : toate se fac din iubire, și e rar institutul în care se pedepsește atît de puțin ca în azil.

De aceea încă în a doua clasă primară găsim mai ales copile cu obrajii rumeni și mergînd mai departe prin institut, sîntem întîmpinați pretutindeni de oameni voioși care nu știu parcă nimic despre mizeriile vieții.

Spre a face ca acest spirit de iubire reciprocă să se păstreze în azil, întru fericire pomenita directriță Ana Davila a stăruit totdeauna ca pedagoage și instutrițe să fie în azil mai ales eleve de ale azilului, copile crescute

de dînsa, şi una dintre cele mai vii dorinţe ale ei era ca întregul personal, de la directriţă pînă la cea din urmă pedagoagă, să fie luat dintre elevele ce şi-au făcut studiile în azil.

Această dorinţă s-a împlinit, şi prin aceasta nu numai s-au păstrat tradiţiunile azilului, ci s-au strîns totodată şi relaţiunile între institut şi elevele ieşite din el. Căci institutul e astăzi condus de amicele celor ce s-au depărtat, şi totdeauna există o viuă corespondenţă între cele duse şi cele rămase.

Dar spiritul de iubire s-a întărit mai vîrtos prin înrîurirea graţioasei protectoare, majestăţii-sale reginei Elisaveta, şi prin dovezile de abnegaţiune pe care le-a dat d-l general Davila prin părintească sa purtare de grijă.

Sînt în grădina azilului două morminte, unul al răposatei directriţe Ana Davila, iar altul al domniţei Mariei : în umbra acestor două morminte se adăposteşte azilul şi cîtă vreme aceste morminte stau aici, spiritul de reciprocă iubire nu se va pierde din azil.

ŞCOLILE NOASTRE SĂTEŞTI

LOCALURILE

POZIȚIUNEA ȘCOLII PRIMARE

Țăranul e talpa țării ; școala primară e temelia întregului sistem de învățămînt ; aceste sunt adevăruri puse mai presus de orișice discuțiune, pe care, cu toate aceste, fiștecare dintre noi le susține cu multă ostentațiune. Partidele noastre politice, toate, fără deosebire, le-au pus în programele lor și le susțin atît cu grai viu în Parlament și în întruniri publice, cît și în scris prin coloanele organelor de publicitate și într-o mulțime de cărți scrise anume asupra marei cestiuni a învățămîntului național.

Ce oare ne îndeamnă să susținem cu atîta zel niște adevăruri pe care nimeni nu le combate ? !

Fără îndoială numai simțimîntul că mulți dintre cei ce le mărturisesc nu sunt pătrunși de ele, nu și-au dat niciodată seamă despre ceea ce zic, ci exprimă numai niște vederi convenționale.

Cei mai bine inspirați dintre compatrioții noștri au zis așa, iară noi ceilalți nu ne încumătăm a mărturisi că n-am fost convinși de dînșii, ci admitem fără discuțiune, ori susținem fără ca înșine să fim pe deplin convinși.

Altfel nu puteau să rămîie zadarnice silințele puse în timpul celor din urmă douăzeci de ani pentru reorganizarea învățămîntului nostru. Zădărnicia aceasta chiar și numai ea singură e destulă dovadă că numai foarte puțini dintre noi înțeleg dindestul importanța învățămîntului pentru întreaga dezvoltare a statului român, ca centru de cultură națională a celui mai mare și mai destoinic

dintre popoarele din Orient, şi simt, în toată întinderea ei, trebuinţa reorganizării cerute cu multă stăruinţă.

Şi mai ales atunci, cînd e vorba de învăţămîntul primar, e lucru firesc că aşa să şi fie.

Căci şcoala primară nu este, precum multora li se pare, temelia sistemului de învăţămînt, ci coroana lui, oarecum cheia bolţei, pentru care meşterul-zidar Gheorghe Lazăr a pus piatra fundamentală.

La noi, ca pretutindeni, sistemul de învăţămînt s-a dezvoltat de sus în jos, iar aceasta nu numai pentru că lumina totdeauna numai de sus în jos şi dintr-un centru înspre periferie se poate desfăşura, ci şi pentru că aşezămintele sociale sunt totdauna şi pretutindenea rezultatul firesc al trebuinţelor simţite de societate.

Nu mai încape nici o îndoială că aveau şi părinţii şi bunii noştri trebuinţă de şcoli româneşti ; ei însă nu simţeau trebuinţa aceasta deopotrivă cu noi. Iar pe noi nevoile vieţii ne-au făcut s-o simţim mai bine ca dînşii. Şi n-avem decît să ne reamintim faptele petrecute, pentru ca să ne încredinţăm că aşezămintele de învăţămînt, pe care le avem, toate au fost înfiinţate sub presiunea unor trebuinţe simţite în practica vieţii de toate zilele. Nu aspiraţiunile culturale ne-au îndemnat să le înfiinţăm, ci neajunsurile, cu care trebuia să ne luptăm, fiindcă nu erau în mijlocul nostru destui oameni înzestraţi cu calificaţiunea cuvenită pentru carierele ce se deschid în viaţa noastră comună. De aceea am înfiinţat înainte de toate pe acele de care simţeam cea mai zornică trebuinţă. N-aveam judecători şi advocaţi, n-aveam diregători dindestul pregătiţi, n-aveam ingineri, nu ofiţeri, nu profesori şi învăţători : am înfiinţat deci aşezămintele menite a ni-i da, şi le-am înfiinţat pentru că interesele comune se întîlneau cu cele particulare.

Cînd vorba e de învăţămîntul primar, această întîinire de interese nu e destul de învederată în conştiinţa noastră.

În gîndul nostru, scopul final al învăţămîntului e o diplomă ori un brevet oarecare şi astfel învăţămîntul primar şi cel secundar nu sunt decît o pregătire pentru şcolile care dau diploma ori brevetul. Pentru aceia care nu

ajung la aceste şcoli învăţămîntul e un fel de lux, un lucru bun şi frumos, dar lipsit de valoare practică.

Avem, ce-i drept, cu toţi sentimentul că e bine ca toţi copiii să umble timp de cîţiva ani la şcoală şi să înveţe a scrie, a ceti şi a face socoteli ; cînd vorba e însă să ne dăm seama despre foloasele practice ale instrucţiunii primare, ele, cît pentru cei ce nu-şi continuă studiile, ne par inapreciabile, ba adeseori chiar problematice.

Şi în adevăr, învăţămîntul primar, aşa cum îl avem noi astăzi, e cel puţin de prisos pentru marea mulţime a celor ce-şi încheie studiile în şcoala primară. Cei mai mulţi dintre dînşii uită pînă la vîrsta de douăzeci de ani ceea ce au învăţat în şcoală, iar puţinii care nu uită tot, cărturarii inculţi, sunt cel mai rău soi de oameni, un element declasat, care strică bunele deprinderi ale maselor necărturare şi turbură armonia socială.

Totdauna dar, cînd ni se cer nouă jertfe pentru învăţămîntul primar, noi stăm cuprinşi de nedumerire. Cît pentru şcolile urbane tot mai dăm cîteva, dar, cînd e vorba de cele rurale, mulţi dintre noi, oameni care cunosc bine poporaţiunea rurală, nu se sfiesc a susţine că şcoala e un fel de calamitate pentru ţărănimea noastră.

Şi ei au dreptate.

Şcoala primară, care nu e organizată şi condusă aşa ca ea să pregătească pe viitorii cetăţeni pentru viaţă, ci e socotită drept un fel de antişambră a altor şcoli, e o calamitate şi pentru ţară, şi pentru cei ce umblă la ea.

În timpul celor din urmă cîteva decenii noi românii am avut o viaţă agitată şi am realizat, în toate privinţele, progrese mari ; în toiul acestei vieţi agitate şi ameţiţi oarecum de repeziciunea înaintării noastre, n-am ajuns încă să ne dăm seamă despre poziţiunea şcolii primare în sistemul de învăţămînt şi să ne pătrundem de convingerea că nu învăţătură, ci cultură are să le deie şcoala primară maselor mari.

Mintea omenească e deschisă şi primitoare, şi ştiinţa omenească, toată cîtă e, poate s-o încapă orişicare cap sănătos. Ar fi deci şi frumoasă, şi practică ideea unei organizaţiuni şcolare menite a propaga ştiinţele în cele mai largi cercuri. Voind să realizăm ideea aceasta, ar trebui

să creăm, înainte de toate, o școală superioară, în care cîțiva oameni multștiutori comunică știința lor unui cerc mai mic, și numai din acest cerc s-ar putea întinde propaganda printr-un întreg șir de școli de grad mai inferior. Foloasele unei asemenea organizațiuni școlare sunt însă cu desăvîrșire problematice. Căci multe poate omul să învețe, dar el nu păstrează decît ceea ce mereu își reamintește. Învățătura de care nu avem trebuință în practica vieții zilnice, încetul cu încetul se perde ca un fel de balast al inteligenței. Uită deci și țăranul nostru tot ori aproape tot ceea ce a învățat la școală, fiindcă în actualul stadiu de dezvoltare al societății noastre el nu e împins a-și reaminti mereu cele învățate. Pentru el deci școala, dacă o privim din punctul de vedere al cunoștințelor propagate de învățător, nu e nici pe departe atît de folositoare ca pentru meșteșugar ori pentru negustător, care au în practica vieții lor zilnice mai multă trebuință de cunoștințe pozitive.

Nu acesta e însă punctul de vedere din care avem să privim învățămîntul primar.

Ideea unei organizațiuni școlare, menite a propaga științele, orișicît de frumoasă ar fi, e săracă în ceea ce privește rezultatele dăinuitoare, și cunoștințele propagate în școlile primare sunt mai presus de toate mijloacele de cultivare.

Munca intelectuală, pe care copilul o săvîrșește învățînd ceea ce în urmă uită, nu poate să rămîie zadarnică, și dacă se întărește brațul cu care săvîrșește timp mai îndelungat o lucrare regulată, se întărește și capul pe care îl ține timp de mai mulți ani într-o lucrare condusă după un program bine chibzuit.

Tăria aceasta a ceea ce nu se mai perde, ci rămîne crescînd mereu ; în vederea ei are să fie întocmit și condus învățămîntul primar.

Fiește care dintre noi are în fiește care zi ocaziunea de a se încredința că omul trecut prin școală e mai deștept și mai îndemînatic ca cel lipsit de instrucțiune. Oameni mărginiți și neajutorați sunt, ce-i drept, chiar și între profesorii de filosofie, aceștia însă ar fi și mai mărginiți

și mai neajutorați, dacă instrucțiunea sistematică n-ar fi desfășurat puținii germeni de destoinicie pe care-i aveau într-înșii. N-avem decît să ne reamintim necazurile pe care le avem în fiește care zi cu servitorii noștri, care atît de prost execută lucrările chibzuite de noi, pentru ca să înțelegem cît de mare lucru e instrucțiunea sistematică pentru mulțimea cea mare a țăranilor, care trăiesc viața lor toată de capul lor și au tot numai ei singuri să-și chibzuiască lucrările pe care le săvîrșesc.

Simțimîntul că așa este s-a ivit în noi deodată cu redeșteptarea conștiinței naționale și, încă sunt acum treizeci de ani, unul dintre cei mai distinși agronomi ai noștri zicea :

„Luminarea poporului sătean trebuie să fie cea dintîi și cea mai de aproape îngrijire a guvernului și a Eforiei Instrucțiunii Publice. Sătenii, trebuie să mărturisim, prin numărul lor, prin întinderea de pămînt ce cultivă, formează clasa cea mai importantă a țării noastre. Numărul lor face puterea țării noastre, cultura lor face avuția noastră. Stăruința guvernului și a patrioților noștri ar fi trebuit de la început să se îndrepteze asupra instrucțiunii acestui popor.“ [1]

Și de atunci și pînă în ziua de astăzi, timp de treizeci de ani, tot astfel am vorbit cu toții.

Căci, stînd aici în mijlocul unei lumi străine de noi, înconjurați de popoare pentru care slăbirea noastră e o cestiune de mărire, ba poate chiar de conservare națională, noi trebuie să simțim în toată clipa că existența și viitorul statului român atîrnă mai presus de toate de la destoiniciile poporului român. Ne simțim mîndri și plini de încredere în noi înșine, cînd ne dăm seama că în multe privințe românii sunt chiar din fire înzestrați cu destoinicii mai mari ca ale vecinilor săi, și grele îngrijări ne cuprind cînd trebuie să mărturisim că ei au și mari slăbiciuni și că în unele privințe sunt mai prejos de vecinii

[1] *Agronomia. Jurnal de agricultură și economie rurală* (redactat de P. Buiescu, P. Aurelian și A. Slătineanu), no. 14, 15 iulie 1861 (n.a.).

lor. Mereu deci ne preocupă gîndul de a desfăşura prin o lucrare stăruitoare *germenii buni* ai rasei române, şi de cîte ori acest gînd ne preocupă cerem şcoli şi iar şcoli pentru popor, căci orişicît de deosebite ar fi părerile noastre în ceea ce priveşte planul acestei lucrări, suntem cu toţii de acord că organul executiv e şcoala.

Orişicît de sinceră însă, cererea aceasta nu e pornită din o convingere bine lămurită, ci numai dintr-un simţimînt vag.

Şcolile, aşa cum le-am avut pîn-acum, nu ne inspiră încredere. Ele au fost mai mult nişte aşezăminte pentru crearea unui proletariat din zi în zi mai supărător, iar ceea ce ne încîntă şi ne adimeneşte pe noi e gîndul că ţara noastră e centrul cultural al întregului popor român şi are menirea istorică de a fi focarul cultural pentru întreaga lume din orient. Jertfe de bunăvoie şi din toată inima nu aducem decît pentru şcoli, care ne duc învederat spre realizarea acestui gînd.

Ne duc şi şcolile, pe care le avem astăzi, deoarece, propagînd ştiinţele, creştem şi puterile vii ale neamului nostru, şi toţi cei ce au trecut prin şcolile noastre sunt în sufletul lor mai tari de cum ar fi fost, dacă ar fi rămas lipsiţi de instrucţiune. Inteligenţa omenească e însă şi ea o putere elementară şi, ca toată puterea elementară, mai mult ori mai puţin primejdioasă, cîtă vreme nu e pusă în frîu. Iar frîul acesta nu ni-l dă învăţămîntul nostru : el propagă ştiinţa şi creşte puterile, dar nu împreună prin o severă disciplină aceste puteri crescute într-o mare putere naţională, ci le lasă într-un desfrîu sălbatic, care atît de adeseori face să ne speriem de efectele învăţămîntului nostru şi să stăm pe gînduri cînd ni se cer nouă jertve pentru şcoală.

Şi şcolile mici nu au dreptul de a cere sprijinul naţiunii decît întru cît ele sunt aşezăminte pentru disciplinarea spiritelor, căci nu bogăţia de cunoştinţe, nici destoinicia intelectuală, ci disciplina sufletească e ceea ce numim cultură omenească şi naţiune nu sunt mulţi oameni, ci multe suflete de acelaşi fel, croite oarecum după acelaşi tipar.

Omul creşte întocmai ca firul de iarbă, el de el din sine însuşi, în virtutea desfăşurării firesti a germenilor de viaţă, care constituiesc fiinţa lui individuală ; ar fi deci o deşertăciune gîndul de a creşte oameni după un plan preconceput.

Desfăşurarea firească se face însă totdauna potrivit cu anumite condiţiuni, şi noi putem să înrîurim asupra creşterii modificînd cu premeditare condiţiunile aceste.

Mărul păduret are, de exemplu, cîteva calităţi bune : e mai trainic ca alţi pomi, rezistă mai bine la ger, la vînturi şi la secetă, e mai ferit de paraziţi ca muşchii, bureţii şi vermii, e foarte roditor, dar merele pădurete sunt mărunte şi oţetoase, şi astfel mărul păduret nu are loc în pomăturile noastre.

Dacă vom lua însă un pui de măr păduret şi-l vom muta timp de cîţiva ani în fiecare toamnă de la un loc la altul, vom ajunge să creştem din el un pom care dă fructe mari, frumoase şi de gust plăcut. Şi mai frumoase încă vor fi fructele dacă vom tunde în fiecare an pomul, pentru ca în loc de crengi multe şi slabe să aibă puţine şi tari.

Mutarea şi tunderea e ceea ce numim noi cultivare, educaţiune, creştere în înţelesul tranzitiv al *vorbei :* nu adăugăm nimic de la noi înşine, ci ne mărginim a nu lăsa să se risipească într-o mulţime de rădăcini şi de crengi sucurile pe care le voim să le avem în formă de fructe. Şi mai departe merge cultura, dacă săpăm locul de dimpregiurul trunchiului, îl gunoim şi-l udăm în timp de secetă, dacă-i lăsăm pomului destul aer, destulă lumină şi destul loc de desfăşurare, dacă-l altoim chiar cu o mlădiţă luată dintr-un pom nobilitat prin cultură ; orişicît de departe am merge însă cu cultura, noi de la noi nu putem adăoga nimic şi nobilizarea nu trece peste anumite limite, care sunt determinate de germenii puşi în sămînţă.

Tot astfel, lesnind prin o bună hrănire desfăşurarea aptitudinilor firesti şi întărind prin o îndelungată deprin-

dere anume pe unele din aceste aptitudini, omul a ajuns să facă din calul dizgrațios unul din cele mai frumoase animale, dar măgarul, care în stare sălbatică e și mai frumos, și mai sprinten decît calul, a rămas tot măgar, fiindcă nu are în firea lui aptitudini cultivabile.

Deși omul e cea mai cultivabilă dintre toate ființele, nu toți oamenii sunt deopotrivă accesibili pentru cultură, nu toți deopotrivă pot să fie nobilitați. Are deci fiecare să fie crescut el pentru el, potrivit cu firea lui individuală și pînă la limitele cultivabilității lui.

E învederat că creșterea în înțelesul acesta cade în sarcina familiei.

Școala, ca așezămînt public, nici nu poate, nici nu are să primească sarcina aceasta ; nu poate, pentru că învățămîntul public nu e croit pe indivizi, ci pe mase, și nu are, pentru că statul n-a înființat și nu întreține școlile pentru ca să le vie părinților într-ajutor, ci pentru ca să-i crească pe viitorii cetățeni potrivit cu interesele lui de dezvoltare socială.

Întemeietorii pedagogiei moderne au scăpat din vedere deosebirea aceasta, și era un lucru firesc să o scape, fiindcă pe timpul lor școala nu era ceea ce e astăzi.

Pînă-n evul mediu atît educațiunea, cît și instrucțiunea erau afaceri private. Cei dintîi care au adunat copiii altora la un loc ca să le facă și instrucțiunea, și educațiunea au fost călugării catolici. Iară ei au făcut-o aceasta, pentru ca să crească viitoarele generațiuni potrivit cu interesele bisericii catolice. Și timp îndelungat școlile au fost în Europa apuseană așezăminte pentru propagarea spiritului catolic. De aceea timpul reformațiunii e totodată și timpul în care învățămîntul public ia cel mai puternic avînt, deoarece spiritul catolic propagat prin școlile călugărilor catolici tot numai prin școli se putea combate. Liberii-cugetători, în sfîrșit, și fracmasonii au înființat școli și au susținut învățămîntul laic, pentru ca să crească tinerimea potrivit cu vederile lor. [1] Școala dar timp de mai multe veacuri era condusă din gîndul de a

[1] *Cours de Maçonnerie pratique* (Paris, Letauzey et Ané) mai ales tom. II, part. a VI-a, p. 197-229 (n.a.).

împedeca dezvoltarea firească, preocupînd spiritele într-un sens ori într-altul.

Aceasta e ceea ce l-a făcut pe J.-J. Rousseau să stăruie atît de mult pentru desfășurarea firească a individualității fiecăruia. El însă prin aceasta nu ni-a dat decît pe unul dintre punctele de plecare ale pedagogiei. Căci orișicît de bine gîndite ar fi povețele pe care ni le dă mai departe, Emil al lui e un singur copil, care urmează să fie crescut pentru sine, iară noi dascălii de astăzi avem în fața noastră totdauna mulți copii, pe care avem să-i creștem pentru societate.

Tot astfel Herbart nu are în vedere mase de școlari, ci elevi singuratici, pe care educatorul îi are mereu sub privegherea sa și-i crește individual, pe fiștecare potrivit cu firea lui.

Singur Pestalozzi pleacă din punctul de vedere al unui mai mare număr de elevi, el însă o face aceasta, mai ales în ceea ce privește instruirea, făcînd abstracțiune de la educațiune.

Ei deci nu ne dumiresc asupra procedării pe care trebuie s-o alegem, cînd vorba e să facem deodată și în același fel și educațiunea, și instrucțiunea unei mulțimi oarecare de elevi. Și aceasta e ceea ce se cere de la învățător astăzi, cînd școala e un așezămînt pentru disciplinarea spiritelor potrivit cu interesele societății.

În timpul celor din urmă cîteva decenii, mai ales în Germania, practica pedagogică a făcut mari progrese ; cu toate acestea, chiar și în Germania părerile sunt foarte deosebite în ceea ce privește principiile pedagogice. N-avem deci să ne facem mustrări cînd ne dăm seama despre confuziunea în care se află învățămîntul nostru, căci ne aflăm pe la începutul unei faze de tot nouă a dezvoltării învățămîntului și alte popoare, care au vechi tradițiuni școlare, nu sunt nici ele pe deplin dumirite în ceea ce privește învățămîntul public.

Sunt însă cîteva lucruri, asupra cărora ne înțelegem fără îndoială cu toții.

Folosul cel mare și dăinuitor al învățămîntului e tăria minții, care rezultă cu necesitate organică din gim-

nastica intelectuală pe care o face copilul timp de mai mulți ani de-a rîndul, sub conducerea unui om, care ține mereu în vedere scopul învățămîntului și nu uită niciodată că știința, orișicît de folositoare ea prin sine însăși, mai ales în școala primară, e mai presus de toate un mijloc de educațiune.

Mintea însă, deși cea mai frumoasă podoabă a Creațiunii, nu e decît o unealtă, o armă în lupta pentru existență, cum sunt coarnele pentru taur, colții pentru mistreț, ghearele pentru vultur, o armă puternică, pentru individ cea mai prețioasă, pentru societate însă cea mai primejdioasă, căci ea îi ajută pe oameni să se sfîșie unii pe alții.

Noi, societatea, am fi slabi de minte, dacă, înființînd așezăminte, care dau minții tărie, n-am voi să ne facem prin ele stăpîni asupra inimilor, care conduc arma primejdioasă.

Și, în adevăr, vorbind de cultură, nu avem în vedere mintea, ci inima, cînd zicem că școala e un așezămînt cultural, nu ne gîndim la știința pe care ea o propagă, ci la simțimintele bune și la bunele deprinderi care se cultivă într-însa.

Orișicare ar fi dar părerile noastre în ceea ce privește lumea aceasta și poziținea omului într-însa, suntem și trebuie să fim cu toții de acord că cultivarea simțimîntului religios e cerută de cele mai mari interese sociale și că biserica, ea singură, fără de școală, nu poate să poarte sarcina acestei cultivări.

Școala deci, deși ea în țara noastră nu mai e tinda bisericii, este și are să fie biserica copiilor.

Nu mai puțin suntem cu toții de acord că școala are să deștepte și să întărească în viitoarele generațiuni conștiința națională, spiritul de disciplină, iubirea de ordine și de muncă, simțimîntul de adevăr și de dreptate, trebuința de curățenie și deprinderea bunei-cuviințe în purtări și în înfățișare. Căci acestea sunt ceea ce fac din mulți oameni răzleți o societate închegată și împreună multe puteri pornite spre vrajbă în o singură și mare putere națională.

Menirea școlii primare e, ca prin instruirea și educarea tuturora în același fel, să pregătească spiritele pentru această consolidare socială.

Învățămîntul azi e liber, dar libertatea aceasta nu are înțelesul că copiii au să crească în școală ca buruienile într-un pămînt bine gunoit, ci că nu are nimeni voie de a împedeca desfășurarea firească a minților prin încercări făcute spre a preocupa spiritele într-un sens oarecare.

Are fiește-care să crească el însuși din sine, potrivit cu caracterul lui individual și invariabil, dar școala trebuie să scoată în timpul creșterii la iveală aptitudinile sociale și să le dezvolte prin deprinderi conduse cu premeditare.

Căci deși fiește-care om e însuși pentru sine centrul a toate cele ce sunt și o simte aceasta în fiește-care clipă a vieții sale, chiar și cel mai egoist și mai înrăutățit om are în inima lui simțimîntul că el este parte nedespărțită din lume și că viața lui întreagă și fiește-care clipă a ei atîrnă de cele ce se petrec împrejurul lui. Dezvoltarea acestui simțimînt e ceea ce-l face pe om mai bun, mai nobil, mai presus de toate celelalte vietăți ; conștiința comună e frîul pe care-l punem conștiinței individuale și egoiste, din care purcede toată răutatea omenească.

Și întărind conștiința aceasta, nu-i luăm, ci-i dăm omului libertatea.

Căci viețuirea împreună a oamenilor nu e fără de datorii cu putință, și viața e o lungă robie, lumea e o temniță grea pentru acela care nu e deprins a-și face datoria cu tragere de inimă și nu cunoaște mulțumirea de a-și fi făcut datoria. Iar mulțumirea aceasta nu-i este dată decît aceluia în care conștiința comună e covîrșitoare și care ia datoriile drept lucruri de sine înțelese, fiindcă a crescut și s-a trezit în lume făcîndu-și-le.

El este liber, fiindcă nu se simte niciodată siluit.

Libertatea aceasta e menită școala primară a li-o da celor cîteva sute de mii de copii români, care-n virtutea legilor noastre sunt chemați în fiecare an sub steagurile purtate de învățători.

Cel mai puternic dintre mijloacele de educațiune ale școlii e fără îndoială instrucțiunea făcută potrivit cu cerințele pedagogiei moderne, deoarece printr-însa nu numai se îmbogățește mintea cu cunoștințe folositoare, nu numai se cresc destoiniciile intelectuale, ci i se mai dă copilului și deprinderea de a ordona lucrurile, noțiunile și cugetările, pentru ca să aibă totdauna o privire clară asupra lor.

Făcînd deprinderile de intuițiune, pe care le cerem azi în școlile noastre, copilul nu cîștigă nici o cunoștință nouă pentru dînsul, dar învață a-și da bine seama despre ceea ce vede ori aude, despre însușirile lucrurilor, despre asemănările și deosebirile lor, despre legătura, pe care mintea omenească o găsește între dînsele. Astfel el ajunge în cele din urmă să vadă mai lămurit și să judece cu temei.

Mai vîrtos în această cultivare a spiritului de ordonare consistă și folosul cunoștințelor pozitive, pe care copilul le învață în școală. Prin ele copilul se orientează și ia deprinderea de a se orienta în lumea aceasta, ca să nu mai dibuiască printr-însa ca omul rătăcit prin o pădure deasă și întunecată de neguri grele. Cunoștințele geografice și cele istorice îl ajută să se orienteze în timp și în spațiu, iar științele naturale îi dezvăluie tainele firii și întăresc în el conștiința că toate cele ce sunt una sunt un *tot-de-a-una* unit prin cele mai strînse legături, și că el însuși nu e decît parte nedespărțită din acest un singur întreg în tainica lui unire, de-a pururea nepătruns de mintea omenească.

Cele mai mari și mai dăinuitoare dintre foloasele învățămîntului rezultă însă din studiile făcute de copii asupra limbii.

Ei învață a scrie și a ceti, fiindcă omul are în practica vieții adeseori trebuința de a scrie și de a ceti ceea ce au scris alții. Gramatica ei însă n-o învață, precum se zice, pentru ca să se deprindă a vorbi și a scrie corect, ci pentru ca să se cultive într-înșii destoinicia de a judeca.

Cuvîntul e semnul intuitiv al gîndului, care nu e decît o închipuire a noastră ; zicerea e reamintirea cugetării, pe care ni-o facem noi înșine : limba în scris și în grai viu e icoana în aievea a lumii gîndite de capul omenesc. Atunci dar, cînd se ocupă cu limba copilul se deprinde a-și da totdauna seamă despre cele ce se petrec în conștiința lui și despre legătura cea strînsă, în care se află cuvîntul și gîndul, zicerea și cugetarea : învață a gîndi corect și clar. Căci numai acela care cugetă clar și corect poate să și vorbească clar și corect. El poate să uite regula gramaticală pe care o învață în școală, dar o aplică totdauna fără ca să-și mai dea seamă despre ea, întocmai precum mintea sănătoasă aplică în mod inconștient regulile logice. Din contra, acela care nu cugetă clar și corect, orișicît de bine ar ști regulile gramatice, le scapă mereu din vedere și nu le aplică cum adeseori profesorii de logică nu aplică, învățînd pe alții, regulele profesate de dînșii.

Fiindcă adevăratul scop al învățămîntului nu e instruirea, ci educarea, nu sporirea cunoștințelor, ci creșterea destoiniciilor, învățătorul nu are azi voie de a le spune copiilor ceea ce el știe, ci e dator a-i face să-și dea seamă despre ceea ce știu, pentru că din cele știute de dînșii să afle ei înșiși sub conducerea lui, fie prin inducțiune, fie prin deducțiune, adevărurile noi pentru dînșii. Această deprindere sistematică de a-și da seamă și de a face inducțiuni și deducțiuni e ceea ce întărește mintea.

Făcînd gruparea părților de cuvînt, copilul își grupează gîndurile, le pune în bună rînduială, ca farmacistul sticlele și cutiile pentru că în orișice clipă să le poată vedea pe toate dintr-o singură ochire. Și deprinderea aceasta, dacă e făcută cu stăruință, rămîne pentru toată viața, căci acela, care s-a deprins odată a avea bună rînduială în capul lui, nu mai poate să suferă lipsa de bună rînduială împrejurul său.

Stabilind prin inducțiune regulele vorbirii corecte, copilul se deprinde a-și întemeia judecata, căutînd să potrivească fiștecare adevăr general cu faptele concrete — ceea ce de asemenea rămîne pentru toată viața. Căci acela, care are deprinderea aceasta, cu anevoie va mai putea fi indus în eroare, deoarece el totdauna e împins a zice :

„Ia să vedem, dacă ceea ce se zice se și potrivește ori nu cu cele ce sunt".

Făcînd, în sfîrșit, analiză gramaticală, copilul se deprinde a înșira premise și a trage concluziuni, deci învață mînuirea armei puternice, pe care firea a pus-o în capul lui sub scutul de țesuturi vîrtoase.

E lucru adevărat că instrucțiunea, astfel înțeleasă și astfel condusă, nu numai îmbogățește, întărește și disciplinează mințile, ci e totodată și un puternic mijloc de cultivare, căci, dezvoltînd mintea, prin o compensațiune firească înăbușim desfășurarea germenilor de răutate, pe care firea i-a sădit în om.

Răi sunt oamenii toți, unii mai mult, alții mai puțin, dar toți sunt răi, căci toți sunt și se simt mai presus de toate ei înșiși, stăpîniți mereu de simțimîntul conservării individuale și de setea bunei viețuiri a lor. Cu cît însă un om e mai cuminte, cu atît mai bine știe să se stăpînească, fiindcă cu atît mai covîrșitoare e într-însul partea cea nobilă a firii omenești. De aceea suntem cuprinși de uimire, cînd în mijlocul marei mulțimi de proști, făcători-de-rele, ni se ivește și cîte un cap deschis și nobilitat prin cultură, căci un fel de oroare ne cuprinde cînd ne dăm seamă cîtă răutate trebuie să fi sădit firea în acest om, pentru ca cu toată cultura ea să fie covîrșitoare, și ce monstru ar fi fost omul acesta, dacă n-ar fi avut parte de cultură.

Înăbușind însă pornirile rele, instrucțiunea, în virtutea aceleiași compensațiuni firești, oprește și pe cele bune și în desfășurarea lor.

Mintea e floarea ființei omenești, precum răsura e floarea măceșului ; și dacă e adevărat că răsura, prin o cultură dusă peste anumite limite, a ajuns trandafir frumos și plăcut mirositor, dară sterp și scos din viața de specie, omul prin dezvoltarea prea stăruitoare a minții ajunge și el în cele din urmă sterp și solitar. Oamenii cu minte mare n-au în inimile lor răutate, dar nici bunătate nu mai au ; ei nu mai sunt pentru societate, ci stau solitari, ei singuri pentru sine, liniștiți și sobri ca cerul senin și rece al miezului de noapte, și trec prin lume ca niște lumini care străbat departe în timp și în spațiu, dară nici nu ard, nici nu încălzesc pe nimeni.

Ceea ce-l face pe om sociabil e părtășia la plăcerile și la durerile altora, e compătimirea cu cei mai de aproape ai lui, e inima lui cea slabă, iară nu mintea lui cea rece. De aceea instrucțiunea ea singură, fie chiar și ca mijloc de educațiune, dezechilibrează ființa omenească, și oamenii instruiți numai sunt niște egoiști onești și corecți, dar reci și calculatori.

Iar în școlile noastre nici chiar puțina instrucțiune ce se dă nu e considerată anume ca mijloc de educațiune.

Astfel s-a produs în țara noastră marea mulțime de tineri cu inima bătrînă, care nu mai știu să se încălzească și să se avînte și fac din buna chibzuială ceea ce moșnegii fac din slăbiciune pentru țară și neam.

Răul acesta nu putem să-l stîrpim nici prin sfaturi, nici prin mustrări, nici prin învățături înțelepte, ci numai prin o cultivare stăruitoare a inimilor. Iar inima nu înțelege, ci simte, și ceea ce omul n-a moștenit din naștere, cînd vorba e de inimă, nu mai poate să cîștige decît prin deprinderi făcute-n timpul creșterii lui.

Copilul, care a petrecut primii ani ai vieții sale parte în casa părintească, parte jucîndu-se pe uliță și-n bătătură cu alți copii, intrînd în școală, se pomenește deodată în mijlocul unui întreg cerc de copii, cu care nu are să se joace și să se hîrjonească, ci să lucreze împreună sub conducerea unui om de superioritate covîrșitoare pentru dînsul.

Toți acești copii împreună cu învățătorul în fruntea lor sunt școala : el deci de aici înainte nu mai este el însuși, ci unul dintre școlari, o parte din școală.

De aici și începe pregătirea omului pentru viața socială.

Cînd copiii se risipesc, nu mai e școală, dar cînd se adună din nou, orișiunde s-ar aduna și orișiunde ar merge împreună, ei iar sunt școală.

Dac-ar fi deci vorba numai de instrucțiune, ar fi destul să avem un program de învățămînt bine chibzuit, cîteva manuale potrivite cu acest program și un număr oarecare de învățători bine pregătiți, pentru că în timp de cîțiva ani să luminăm toate capetele, pe cît ele sunt accesibile pentru lumină. Căci școala în cel mai propriu în-

țeles al cuvîntului sunt copiii cu învățătorul în fruntea lor, și învățătorul poate să-i adune pe copii la o lucrare comună orișiunde, într-un colț de strade, într-o grădină, în bătătură, într-un șopron, ba fie chiar și într-un han. Instrucțiunea orșiunde se poate face.

Dacă voim însă să mai cultivăm în copii și simțimîntul de care ei sunt cuprinși din clipa intrării lor în școală, ne trebuie neapărat și un loc de întrunire, o *școală* în înțelesul impropriu, dar comun al cuvîntului, unde copiii, ca școlari, sunt acasă la dînșii.

Simțimîntul acesta crește și se întărește prin lucrarea împreună a școlarilor, orișiunde s-ar petrece ea, dar buna conducere a acestei lucrări nu e cu putință decît într-un local potrivit cu scopurile educațiunii, în care ordinea și disciplina se impun de sine.

Că fără de disciplină nu e cu putință nici instrucțiunea, nici educațiunea, aceasta o știm și o înțelegem cu toții. Numai puțini dintre noi au ajuns însă să-și dea seamă și despre stricăciunile disciplinei.

Copiii nu merg la școală, ca viteii la cireadă, pentru ca să fie păziți de învățător și ținuți în frîu de dînsul, ci pentru că sub conducerea unui om anume pregătit pentru aceasta să crească în deprinderea de a se păzi și înfrîna ei înșiși pe sine.

Creșterea aceasta are să se petreacă în toată libertatea, și azi învățătorului nu i se mai cuvine dreptul de a o jigni, siluindu-i pe școlari, ci numai datoria de a o regula prin o conducere conștientă a lucrării școlare. Singură conducerea lucrării îi este încredințată învățătorului : planul ei e croit pentru țara întreagă de cei însărcinați a conduce întreaga lucrare culturală a neamului românesc. Și dacă acestor conducători ai întregii lucrări nu li se iartă siluirea, n-au cei însărcinați din partea lor de unde să ieie dreptul la ea.

Marele gînd al libertății de desfășurare sfînt e pretutindenea și mai ales în școală, și nenorocit e pentru toată viața lui omul care, în copilăria lui, a intrat cu inima încleștată în școală și iese răsuflînd mai ușor din ea, greu încercată e țara în care trăiesc mulți asemenea oameni.

Ceea ce școala trebuie, mai presus de toate, să cultive e — nu ordinea, ci spiritul ordinei.

Ordine trebuie să fie pretutindenea și mai ales în școală, deoarece ordinea nu poate s-o iubească decît cel ce a crescut într-însa și s-a deprins atît de mult cu ea, încît se simte jignit în lipsa ei și nu poate suporta cu nepăsare turburarea ei. Iar această iubire nu este cu putință atunci cînd ordinea se mănține prin o disciplină grea și nesuferită, căci atunci un lucru greu și nesuferit e și ordinea. Trebuința de ordine numai din dizordine se poate naște ; ordinea nu o iubește decît acela care simte în fiștecare zi ce bine e să fie ordine.

În cadrul acestor cercetări nu intră amănuntele asupra procedărilor prin care învățătorul are să-i facă pe copii s-o simță aceasta, ci numai principiile generale din care au să plece aceste procedări. Și cel mai general din aceste principii este că copiii, care prin chiar firea lor copilărească sunt dezordonați, au să-nvețe iubirea de ordine puind dizordinea, pe care o fac ei înșiși, în fața ordinei pe care o găsesc în școală. Dacă în școală nu găsesc ordine, disciplina e nu numai zadarnică, ci chiar și stricăcioasă.

Iar începutul a toată ordinea școlară e un local destinat anume pentru întrunirea copiilor, ca să lucreze împreună sub conducerea învățătorului lor.

Adevărul acesta se impune cu atîta putere, încît, fără ca să ne fi dat seamă despre el, simțim cu toții că școala numai prin crearea localului e definitiv întemeiată, ba ni-e destul să fie gata localul, pentru ca să considerăm școala drept definitiv întemeiată, deși școlarii și învățătorul lipsesc încă. Din contra, școlari adunați și învățător însărcinat a-i conduce ne sunt numai începuturi pentru înființarea unei școli.

Importanța disciplinării spiritelor prin educațiune și instrucțiune e atît de covîrșitoare, încît în cel mai bun și mai frumos înțeles al cuvîntului școala va să zică disciplină în ceea ce privește atît vederile, cît și lucrarea, și *școala proastă* nu e o școală în care se învață puțin ori se propagă vederi greșite, ci una în care se învață rău, adică fără de șir, dezordonat, o școală în care nu e disciplină nici în ceea ce privește instrucțiunea, nici în ceea ce privește purtările.

Şi mai ales în înţelesul acesta întrebuinţează cuvîntul aceia cărora le place atît de mult să zică că şcolile noastre sunt proaste.

Cele mai bune, fără îndoială, nu sunt, dar sunt precum pot să fie. Disciplinarea spiritelor pleacă şi ea, ca luminarea lor, de sus în jos şi despre centru spre periferie, şi zadarnic am aştepta ca învăţătorii noştri să le deie altora ceea ce ei înşişi n-au primit de la nimeni ori să conducă bine pe alţii, cîtă vreme ei înşişi n-au avut parte de o bună conducere şi nici nu dispun de mijloacele bunei conduceri, nici n-au învăţat practica conducerii.

Numai deci prin reorganizarea întregului nostru învăţămînt vom putea să ajungem încetul cu încetul şi la îndreptarea învăţămîntului primar, care numai pentru individ e începutul, din punctul de vedere al organizării însă e încheierea lucrării.

Dacă aruncăm, pornind de sus în jos, o privire peste aşezămintele noastre de învăţămînt, ne rămîne impresiunea că întreaga viaţă şcolară e o goană asupra *notelor de trecere* spre o diplomă ori spre un concurs şi un fel de oroare ne cuprinde cînd vedem gălăgia ce se produce pe la şcoli şi în antişambrele Ministeriului de Instrucţiune Publică în iunie, cînd se dau notele de trecere, şi în septembre, cînd se face trecerea. Căci din punctul de vedere al egoismului comun rezultatul practic al învăţămîntului e înaintarea spre o carieră oarecare, şi conştiinţa comună e atît de slabă, încît nici părinţii, nici şcolarii, nici chiar mulţi dintre învăţători nu-şi dau seama că *nota* e un act de dreptate şi totodată un mijloc pentru cultivarea simţimîntului de dreptate. E o cestiune de dreptate elementară ca numai cei ce sunt deopotrivă să fie puşi împreună, şi dacă nota prea mică, fie ea din neglegenţă ori inspirată de rea-voinţă, e o nedreptăţire a celui ce o primeşte, nota prea mare e o nedreptăţire a tuturor celorlalţi şcolari. Aşa, ori aşa, simţimîntul de dreptate e jignit în fieştecare zi şi ceea ce se cultivă în inimile tinere nu e conştiinţa comună, ci simţimîntul că fiecare trece prin lumea aceasta luptînd mereu cu ceilalţi semeni ai săi. Şi măsurile luate pentru darea notelor şi pentru calcularea

notei generale sunt zadarnice, cîtă vreme nu se va fi introdus prin o reorganizare temeinică un nou spirit în aşezămintele noastre de învăţămînt.

Iar punctul de plecare al acestei reorganizări nu poate să fie decît principiul că învăţămîntul public are menirea de a face educaţiunea publică a viitoarelor generaţiuni, cultivînd aptitudinile sociale ale omului şi înclinările lui firesti spre viaţa comună.

Statul, care a priimit asupra lui sarcina de a întreţine aşezămintele de învăţămînt şi de a le conduce, croieşte pentru toate aceste aşezăminte planul de lucrare şi le zice învăţătorilor : Executaţi planul acesta şi conduceţi lucrarea astfel, cum e mai bine pentru dînşii, *dar şi pentru mine*.

Şi dacă statul o zice cum şi trebuie să o zică aceasta, învăţătorii au dreptul de a-i răspunde : Începe de sus, din centru, dă-ne şi pregătirea cuvenită, şi toate mijloacele pentru conducerea pe care ne-o ceri. Căci dacă creşterea are să fie liberă şi dacă nu e destul să menţinem disciplina şi să facem instrucţiunea, ci avem să mai cultivăm şi spiritul de ordine, atunci ordinea trebuie să fie stabilită de sus ca lucrul de sine înţeles.

Iar o ordine în acest înţeles al cuvîntului nu se poate stabili decît prin crearea unui local în toată regula.

Cele mai puternice din mijloacele de educaţiune ale învăţămîntului primar sunt instrucţiunea şi disciplina, şi dacă e adevărat că instrucţiunea fără de disciplină nu e cu putinţă, cu atît mai adevărat e că instruirea e şi ea un mijloc de disciplinare. Astfel tot ceea ce numim învăţămînt, se reduce în cele din urmă la principiul disciplinării spiritelor, şi preocuparea noastră de căpetenie în materie de învăţămînt este cum şi ce avem să-i învăţăm pe copii, cum avem să-i tratăm şi cum avem să-i conducem, de care anume mijloace avem să ne folosim, pentru ca nu numai să menţinem disciplina, ci să cultivăm totodată şi spiritul de disciplină.

Căci, încă o dată, nenorociţi sunt aceia pentru care datoriile sunt sarcini grele şi nesuferite, şi fericit e numai acela care a crescut în deprinderea de a-şi face cu tragere de inimă datoria şi e mereu însetat de mulţumirea datoriilor împlinite.

LOCALURILE ŞCOLARE

Localul şcolar e un mijloc de educaţiune, care înrîureşte el prin el însuşi nu numai asupra şcolarilor, ci totodată şi asupra învăţătorului, ba chiar şi asupra întregei societăţi.

Căci formele stăpînesc inima omenească.

Învăţătorul într-un fel se simte şi înţelege chemarea, cînd are să-i dreseze pe şcolari într-o hurubă dărăpănată, strîmtă, scundă, întunecoasă şi murdară, şi într-alt fel, cînd îi adună într-o casă încăpătoare, luminoasă şi bine aerisită, unde ordinea şi curăţenia se impun de sine ca nişte lucruri neapărate şi de sine înţelese.

El are să cultive simţimîntul religios şi conştiinţa naţională, spiritul de disciplină şi iubirea de ordine, trebuinţa de curăţenie şi deprinderea bunei-cuviinţe : toate aceste rezultă oarecum ele de ele într-un local bine ales şi bine întreţinut.

Începutul a toată simţirea religioasă e sfiala şi temerea de care omul e cuprins cînd îşi dă seamă despre nimicnicia fiinţei sale în mijlocul acestei lumi d-a pururea lipsite de repaos şi despre atîrnarea întregei sale vieţuiri de la întîmplările ce se pregătesc pe neştiute şi se petrec cu fatală neîndurare. Soarta omului pe pămînt este să ştie că neştiutor şi supus are să treacă prin lume, şi numai cel tîmpit din fire ori cel orbit de închipuirile sale deşerte n-o simte niciodată aceasta. De aceea în zile de grea încercare şi în clipele de adînc simţită bucurie suntem cuprinşi cu toţii de o sfioasă temere şi stăpîniţi de trebuinţa de a ne închina cu oarbă credinţă într-o putere atoatepovăţuitoare.

La întreaga lume vieţuitoare singur omul simte trebuinţa aceasta, fiindcă singur lui îi este dat să ştie şi să înţeleagă, şi nu mai e om acela în care s-a stins cu desăvîrşire trebuinţa aceasta, căci lepădarea de sine din trebuinţa aceasta purcede, şi om e numai acela care se simte mereu purtat spre gîndul : *Nimic sunt eu, şi tot e totul, de la care toate atîrnă !*

Trebuinţa aceasta, care face parte din zestrea firească a omului, nu se deşteaptă prin catihizaţiune, nici prin predici, ci prin forme care ating inima omenească şi o mişcă ori o pun în uimire, prin contemplarea celor ce se petrec în lumea aceasta şi prin deprinderi stăruitoare.

Mergînd regulat la biserică, luînd parte la ceremonii religioase, cîntînd şi făcînd rugăciuni împreună cu alţii, copilul e coprins oarecum fără de veste de simţimintele religioase, care sunt mîngîierea lui în zile de restriste şi-i ţin inima deschisă pentru lepădarea de sine.

În şcoală, copiii nu pot decît să cînte şi să facă rugăciuni împreună, şi nu e deloc indiferent unde le fac aceste. Într-un local, în care copilul nu intră cu sfiala cuvenită, fie el biserică, fie mai ales şcoală, deprinderile religioase nu întăresc simţimintele religioase, ci mai vîrtos le slăbesc. Şi dacă atît de adeseori şi cu atîta drept ne plîngem că-n societatea noastră egoismul comun iese pretutindenea nesfiit la iveală, cauza nu sunt numai numeroşii preoţi, care, săraci şi inculţi, consideră ceremoniile religioase drept nişte afaceri de profesiune şi exploatează simţimîntele religioase, ci totodată şi mulţimea cea mare de biserici, în care numai oameni ieşiţi din colibi insalubre pot să intre cu sfiala cuvenită, precum şi şcolile noastre, dintre care cele mai multe produc în noi gîndul că cultura, intrată ca cerşetoare în ţara noastră, umblă de zeci de ani fără de căpătîi de la casă la casă, şi, ca toţi cerşetorii, află adăpost numai prin ruine părăsite şi pe la casele celor săraci ca dînsa.

Cum voim noi să cultivăm simţimîntul comun şi să întărim conştiinţa naţională în generaţiunile mai tinere, dacă cei mai mulţi dintre copii, pe care îi chemăm la noi, nu se urcă, ci se coboară, cînd vin la noi ?

Pretutindenea, unde simţimîntul religios e puternic, se zidesc biserici măreţe, care se umplu de podoabe scumpe ; pretutindenea, unde conştiinţa naţională e puternică, se ridică zidiri publice, care-l uimesc pe trecător ; pretutindenea, unde avîntul cultural e puternic, aşezămintele culturale sunt adăpostite în palate impunătoare . căci simţimîntul religios, conştiinţa naţională, avîntul cultural vor să se conserve şi să se întărească prin monumente dăinuitoare.

Bunii și strămoșii noștri, oameni mai presus de toate religioși, au zidit biserici și mănăstiri și au îngrămădit bogății mari pentru înzestrarea lor ; noi am lăsat bisericile să se ruineze, am prefăcut mănăstirile în penitenciare, în spitaluri, în cazărmi ori în școli și am cheltuit atît bogățiile îngrămădite de dînșii, cît și mare parte din roadele muncii noastre proprii, pentru ca să întemeiem fel de fel de așezăminte publice, să le înzestrăm și să le întreținem.

Aceasta fără îndoială nu pentru că noi suntem mai puțin religioși ca cei ce au zidit bisericile azi ruinate, ci pentru că în noi conștiința națională e mai tare de cum era într-înșii.

Înrîurirea străină și cultura nu numai unilaterală, ci totodată și neasimilată a slăbit, ce-i drept, în noi simțimintele religioase, nu aceasta e însă ceea ce ne-a făcut să părăsim bisericile zidite de bunii și strămoșii noștri. Ne-am înstrăinat de biserica noastră, fiindcă ea nu ne ajuta în lucrarea cea mare și grea a organizării naționale ; ne-am înstrăinat mai ales, pentru că printr-însa poporul nostru devenea accesibil pentru înrîuriri străine și primejdioase. Astăzi, după ce biserica noastră are un caracter cu desăvîrșire național, suntem preocupați cu toții de ridicarea ei, și mulți sunt între noi oameni, pe care îi încîntă gîndul că biserică și școală împreună să lucreze pentru ridicarea nivelului moral al societății române.

Căci nu e în noi nimic mai tare ca conștiința națională și nimic nu covîrșește dorința noastră de a duce la cea mai deplină desfășurare frumoasele aptitudini ale rasei române.

Dar, cînd zicem *noi* nu putem să înțelegem decît pe aceia care au simțimîntul menirii istorice a neamului românesc.

Ivit ca o povață providențială în cîteva inimi mai deschise, simțimîntul acesta a pătruns în cercuri din ce în ce mai largi și astăzi stăpînește mii și mii de inimi, ne ține pe toți în neîncetată încordare și regulează întreaga noastră lucrare națională.

Ceea ce l-a propagat sunt faptele pe care le-a inspirat.

Cînd ne dăm seamă despre frămîntările prin care a trecut societatea noastră în timpul celor din urmă cîteva decenii, despre numeroasele așezăminte publice pe care le-am creat în acest timp, despre întreaga muncă săvîrșită întru organizarea noastră națională, îi fericim pe bătrînii noștri, cărora le-a fost dată mulțumirea de a lua timp atît de îndelungat parte la această creștere a neamului nostru și cu o putere elementară ni se impune gîndul că toate aceste opintiri omenești trebuie să aibă o rațiune firească, că întreaga această lucrare atît de extraordinară nu poate să fie zadarnică și că neamul românesc se pregătește pentru un lucru mare, despre care noi cei ce săvîrșim lucrările pregătitoare nu putem încă să ne dăm seamă.

Gîndul acesta rezultă din reamintirea faptelor pe care le-am săvîrșit ; ceea ce-l ține însă mereu prezent sunt numai monumentele publice, care sunt adevărate întrupări ale lui.

Ceea ce ne îndeamnă să ridicăm o zidire publică sunt fără îndoială trebuințele comune ori interesele vreunui serviciu public ; ceea ce hotărește însă dimensiunile și înfățișarea arhitectonică a unei zidiri publice sunt aspirațiunile comune. Astfel zidirea publică arată nu numai ce este așezămîntul adăpostit într-însa, ci totodată și ce importanță i se dă acestui așezămînt, ne spune nu numai ce suntem, ci totodată și ce voim să ajungem, iar vederea zidirilor publice nu numai ține mereu trează conștiința trebuințelor publice, ci deșteaptă totodată și întărește și aspirațiunile comune.

De aici pornește bucuria, pe care o simțim cu toții cînd se așează peatra fundamemntală pentru vreo zidire publică ; de aici izvorăște dorința noastră de a ne înzestra țara cu multe, frumoase și impunătoare zidiri publice.

Orișicît de viu simțită, dorința aceasta numai încetul cu încetul se va putea împlini.

Le place multora dintre noi să se plîngă că prea puțin se face în țara noastră pentru întărirea conștiinței comune și pentru ridicarea nivelului moral. Nu sunt rele

asemenea plîngeri, deoarece ele ne mînă mereu înainte. Dacă ne dăm însă seamă despre ceea ce am făcut noi, ceea ce fac alții și ceea ce s-a făcut în țara aceasta mai nainte, ne cuprinde adeseori temerea ca nu cumva cei ce vor urma după noi să se plîngă că am ținut să facem mai mult de cum ne iertau propriile noastre puteri și nu numai am anticipat din roadele muncii lor, ci le-am luat totodată și putința de a face ei mai bine ceea ce noi facem azi în pripă și adeseori fără ca să ținem seamă de dezvoltarea ulterioară a vieții noastre.

Mînați de aspirațiunile noastre mereu înainte, nu avem niciodată să trecem cu vederea că lucrarea noastră nu are nici un înțeles, dacă nu e croită pentru o viață îndelungată și din ce în ce mai dezvoltată.

Avem vreme, și ceea ce nu facem azi vom face mîne, ceea ce nu facem noi vor face urmașii noștri. Întrebarea e deci totdauna : ce are să facă mai curînd și ce poate ori e chiar bine să se facă mai tîrziu.

Cercetările aceste sunt pornite din gîndul de a întări în conștiința publică convingerea că localurile de școală primară sunt zidirile publice, cărora trebuie să le dăm preferința în actualul stadiu de dezvoltare al societății noastre.

Iar aceasta nu numai pentru importanța ce i se cuvine învățămîntului primar și pentru că școala primară prin zidirea unui local potrivit e ajunsă la deplina ei dezvoltare.

În București sunt o mulțime de biserici, dar capitala României nu are nici o biserică. O simțim aceasta cu toții, și cu anevoie se vor fi găsind între noi oameni care n-ar fi gata să aducă jertvă de bunăvoie pentru zidirea unei biserici mari în mijlocul Bucureștilor. Stăm cu toate aceste pe gînduri, fiindcă n-am ajuns încă să ne facem o idee lămurită despre biserica aceasta. Nu știm cum are să fie și cît de încăpătoare, căci nu numai pentru trebuințele zilei de astăzi o plănuim, ci voim ca ea să rămîie și pentru fiii și nepoții noștri ceea ce e pentru noi.

Palatul Universității din București n-a fost croit după trebuințele timpului în care l-am ridicat, ci potrivit cu aspirațiunile noastre de dezvoltare. El putea dar să încapă și Universitatea, și Academia Română, și muzeele, și Biblioteca centrală, ba chiar și Senatul. Cu toate aceste, după o dezvoltare de abia cîteva decenii am ajuns ca palatul acesta să nu mai fie destul de încăpător pentru toate stabilimentele universitare și nepotrivit pentru unele din aceste stabilimente. Căci universitatea e un așezămînt capabil de o foarte mare dezvoltare, și e greu de tot să prevedem ce are să fie universitatea noastră peste cîteva decenii.

Greutatea aceasta o întîmpinăm față cu toate așezămintele centrale, și nota caracteristică a zidirilor noastre publice este că ele sunt prea mari cînd li se așează piatra fundamentală, potrivite cu trebuințele momentane cînd se inaugurează, dar cîțiva ani în urmă, deviind prea mici, fac impresiunea unor creațiuni de caracter provizoriu.

Ar trebui să știm ce are să fie statul român peste cîteva decenii, pentru ca să putem ridica astăzi zidiri publice de acest fel fără de a ne teme că ele mai curînd ori mai tîrziu vor fi prea mici ori prea mari.

Atunci, cînd vorba e de școli primare, greutatea aceasta nu există, deoarece școala primară e ajunsă la deplina ei dezvoltare și localul de școală primară, care e bun pentru ziua de astăzi, bun și rămîne pentru toate timpurile.

Admițînd că școlile noastre primare nu sunt bine organizate, că programul nostru de învățămînt primar nu e bine chibzuit și că învățătorii noștri n-au pregătirea cuvenită, tot nu putem să ne temem că ar fi prea în curînd să ridicăm acum localuri de școală primară, căci localul școlar înrîurește prin el însuși asupra dezvoltării generale și, dacă e bun, ne ajută să îmbunătățim și școala adăpostită într-însul.

Numai acela care nu și-a dat seama despre importanța localurilor școlare ar putea deci să zică că avem să creăm mai întîi școli bune și numai apoi să zidim și bune localuri pentru ele.

Dacă e adevărat că simțimîntul menirii istorice a neamului românesc e ceea ce ne povățuiește în întreaga lu-

crare comună, cea mai de căpetenie din preocupările noastre trebuie să fie, cum în adevăr și este, propagarea acestui simțimînt în toate straturile societății române, ba pînă chiar și printre străinii pe care soarta i-a aruncat pe pămîntul românesc ori în vecinătatea noastră. Și cel mai puternic dintre mijloacele noastre pentru propagarea acestui simțimînt sunt localurile școlare.

Să ne dăm seamă ce trebuie neapărat să se petreacă în sufletele oamenilor, care asistă la zidirea localului de școală și la inaugurarea lui, trec în fiecare zi pe lîngă el și văd copiii adunîndu-se regulat într-însul.

Chiar din ziua în care sosește în sat știrea că s-a luat hotărîrea pentru ridicarea unui nou local școlar, o preocupațiune cu totul nouă cuprinde spiritele. În toate inimile se ivește simțimîntul vag că pentru viața tuturora se începe o fază nouă și îmbucurătoare.

Lucrările de zidire se încep și se urmează, iar oamenii se adună și privesc și văd și își dau seamă de ce se fac aceste lucrări și ce are să rezulte din ele. Astfel zidurile care se ridică și, ridicate odată, stau tăcute, ridică în gîndul tuturora pe cel ce le-a ridicat și arată mereu spre viitor. Cultura, statul, națiunea sunt reprezentate, în aceste ziduri astfel, ca în gîndul tuturora să fie puse, mai presus de toate, și românul, cînd trece pe lîngă ele, se simte mîndru și plin de încredere în soarta neamului său, iar străinul, care le vede, ne vede pe noi stăruind înainte.

Și aceasta e ceea ce voim noi înainte de toate.

Dacă cerem aer, lumină și lărgime destulă pentru puiul de măr pădureț, pentru ca el, crescut odată, să poată rodi mere mai mari, mai frumoase și mai plăcute nouă, trebuie cu atît mai vîrtos să cerem aer, lumină și lărgime pentru școlarii noștri, din care vrem să scoatem oameni mai desăvîrșiți ca părinții lor. Le cerem, pentru ca în timpul pe care-l trec în școală, să nu fie înăbușiți și jigniți în dezvoltarea lor trupească, le cerem pentru că aerul, lumina și lărgimea-i dau inimii veselia, fără de care orișice lucrare e muncă grea, le cerem însă mai ales, pentru că ei să se deprindă cu aerul, cu lumina și cu lărgimea și să le caute în toată viața lor.

E în natura lucrurilor că acolo, unde am zidit un bun local de școală mai curînd ori mai tîrziu să se ridice și alte case asemănate cu el. Dacă nu le ridică cei ce văd localul școlar, au fără îndoială să le ridice unii dintre cei crescuți într-însul, căci pentru aceștia aerul, lărgimea și lumina sunt, ca pînea de toate zilele, niște trebuințe neîndurate.

E bucurie, dar o duioasă bucurie este ceea ce simte părintele cînd își duce copilul la școală și vede temerea de care e cuprins noul școlar, căci din clipa întrării în școală se începe munca vieții, care crește deopotrivă cu vîrsta și cu sarcinile traiului omenesc. Sărmanul copil, trăit pînă aci în viața fără de griji, numai el de dragul său și însuși pentru sine, lumea toată nu mai e de aici înainte decît o verigă dintr-o viuă țesătură de zale, care numai împreună sunt ceva. Ni-e ca și cînd l-am jertfi societății, dînd tot ceea ce este mai bun în el drept compensațiune pentru ca să fie tolerat și el în mijlocul lumii, din care nu-l putem scoate.

Școala îl dezvoltă pe om, dar nu-l dezvoltă numai crescînd puterile lui, ci totodată și sporindu-i trebuințele, și acest spor de trebuințe e ceea ce-l ține mereu în încordare și pune puterile sporite în lucrare. Cultura e în toate formele ei un spor de griji omenești, un spor de muncă omenească, un spor de suferințe în lumea viețuitoare. Acesta e ceea ce l-a făcut pe J.-J. Rousseau să se înspăimînte de rezultatele culturii omenești și să se încînte de starea cea firească, în care numai copiii ocrotiți de iubirea părinților pot să trăiască. El a trecut cu vederea că viața e suferință și că punctul de plecare a toată înțelepciunea omenească e să știi că suferința e viața, să porți cu resignațiune suferința aceasta și să săvîrșești cu mulțumire munca vieții făcînd cu toată inima tot ceea ce ai să faci.

Spre această înțelepciune ducem noi miile de copii chemați în fiecare an la școală, cînd îi primim în localuri largi, luminoase și pline de aer proaspăt și-l deprindem în aceste localuri cu ordinea, cu curățenia și cu stăruința, pentru ca sarcinile vieții să fie pentru dînșii lu-

cruri de sine înțelese, munca o trebuință firească, viața un șir de fapte săvîrșite cu mulțumire.

Localul bun e pentru învățător ceea ce stratul bun e pentru grădinar.

Pedagogia, pe care se pune atît de mult temei, cînd vorba e de învățămînt, nu e, precum mulți vor fi crezînd, o știință încheiată, prin care orișicine poate să cîștige destoinicia de a învăța pe alții. Sunt multe cărțile de pedagogie și multe din ele au fost scrise de oamenii cei cuminte ; acela însă, care a citit aceste cărți știind ce voiește să afle din ele, rămîne cuprins de nedumerire, căci mai multe sunt cestiunile ce i s-au pus decît cele ce i s-au rezolvat. O singură parte din pedagogie, metodica, e știință sigură și bine rotunjită — ca întreaga logică. Întocmai însă precum sunt poeți care nu știu regulile poeticei, și oameni cuminte care nu știu multă logică, sunt și învățători care au cel mai bun metod, fără ca să știe multă metodică.

N-avem deci să punem prea mult temei pe studiile pedagogice : ele sunt foarte folositoare, numai însă dacă cel ce le-a făcut are totodată și deprinderea de a aplica teoriile învățate. Nu pedagogia în sine, ci practica pedagogică e lucrul în adevăr prețios. Și mulți dintre învățătorii noștri, deși nu știu multă pedagogie, ne pun în uimire prin practica pedagogică pe care și-au cîștigat-o învățînd pe alții timp de mai mulți ani, și răul e numai că n-au cîștigat practica aceasta chiar mai-nainte de a-și fi început activitatea, ci făcînd mai mulți ani de-a rîndul experimente cu copiii.

Nu se cere, pentru ca să fii bun învățător, decît *puțină,* dar temeinică știință, bunul-simț comun și destulă iubire către popor, căci iubirea, cînd vorba e de alții, e un învățător tot atît de bun ca nevoia, cînd vorba e de tine însuți. Și dacă mulți sunt între învățătorii noștri aceia care nu împlinesc chemarea lor, cauza e că ei n-au în sufletele lor destulă iubire, iară vina e în învățămîntul nostru care nu cultivă dindestul iubirea.

Acelora, care au iubirea cuvenită, le e destul să mai aibă și un local potrivit, pentru ca să fie cei mai buni învățători, iar aceia, cărora le lipsește iubirea, își înțeleg și simt mai bine datoriile cînd se văd puși într-un local, care e manifestarea iubirii către neamul românesc. N-avem decît să-l mai și ținem de scurt, pentru ca să-și și facă datoriile.

Cîtă vreme însă cultura are soarta cerșetorului, silințele noastre de a ridica învățămîntul primar sunt și rămîn zadarnice.

STAREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI NOSTRU PRIMAR

După *Statistica școlilor primare de ambe sexe, urbane și rurale* publicată de Ministeriul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, noi am chemat la școală pentru anul 1888—89 peste șase sute de mii (609 472) de copii, băieți și fete, care se aflau atunci în vîrsta de la 6 pînă la 12 ani.

Dintre aceștia 100 706 se aflau prin cele 71 comune urbane ale țării, iar 508 766 trăiau la țară, prin cele 2 943 comune rurale cu 8 665 cătune ale lor.

Dacă examinăm mai cu dinadins cifrele cuprinse în tabela A [1], primim convingerea îmbucurătoare că progenitura română e trainică.

Pretutindenea în cele 32 județe ale țării, atît la țară, cît și prin orașe, numărul băieților e mai mare ca al fetelor, ceea ce dovedește că mortalitatea în primii cinci ani ai vieții e mai mică decît aiurea, unde numărul fetelor covîrșește pe al băieților.

E în economia firească a vieții naționale o tainică dispoziție, în virtutea căreia pretutindenea se nasc mai mulți băieți decît fete. În primii cinci ani ai vieții însă mortalitatea e atît de mare, încît abia vreo 50% din cei născuți împlinesc vîrsta de cinci ani și 21—29% mor chiar în primul an al vieții. Iar fetele, în vîrsta aceasta, sunt mai trainice ca băieții. Astfel cu cît mai mare e mortalitatea în primii cinci ani de viață, cu atît mai mare devine și cifra fetelor în comparațiune cu a băieților, și sunt

[1] În volumul de față tabelul de la p. 88-89.

popoare, care chiar la sfîrșitul primului an de viață au mai multe fete ca băieți.

Știm însă prea bine că nu e nici purtarea de grije a părinților, nici buna organizațiune socială ceea ce ne scutește pe noi de o prea mare mortalitate în primii cinci ani de viață. Cei mai mulți dintre copiii noștri, născuți de mume rău hrănite, rău hrăniți după nașterea lor și lipsiți de purtare de grije, trăiesc numai pentru că sunt odrasle dintr-o rasă trainică.

Cu toate acestea, poporațiunea noastră rurală atît de adeseori face impresiunea unui neam de oameni pornit spre decrepitudine.

Cel dintîi lucru, de care străinul, trecînd prin țara noastră, e atins, sunt copiii cei frumoși și sprinteni, care ies de prin colibi și aleargă pe ulițele satelor noastre. Din acești copii însă ies femei, care la vîrsta de treizeci de ani sunt babe, și bărbați, care se gîrbovesc în floarea vieții. Căci traiul rău și viața dezordonată face peste putință desfășurarea germenilor de viață ai rasei.

O durere adîncă trebuie deci să ne coprindă cînd ne dăm seamă ce puțin se face în țara noastră — fie chiar și numai pentru conservarea virtuților vitale ale rasei române — și cît de mult avem să ne temem că progenitura românilor azi în viață va răzbuna prin decrepitudinea ei lipsa purtării de grijă.

Dintre cei 508 766 copii de la țară 260 488, adică 51,02% (mai mult cu 12 210), sunt băieți, iar dintre cei 109 472 copii de la oraș, 51 363, adică numai 51% (cu 2 020 mai mult) sunt băieți. Pentru că proporțiunea să fie fie aceeași la țară și la oraș, între copiii din orașe ar trebui să fie nu cu 2 020, ci cu 2 416 mai mulți băieți ca fete.

La țară vitalitatea e deci mai mare ca la oraș, iar aceasta fără îndoială că la țară copiii sunt mai bine hrăniți și se bucură de mai multă purtare de grijă ca la oraș, ci pentru că poporațiunea e mai curat românească și are mai mult aer, mai multă lumină și mai multă lărgime.

Aerul, lumina și lărgimea i-au dat poporațiunii rurale române virtuțile vitale, și tot aerul, lumina și lărgimea fac ca ea să fie și astăzi partea cea bună și mai sănătoasă a statului român și izvorul adevărat a toată dezvoltarea.

Iar poporațiunea aceasta e risipită în 2 943 comune și 8 665 cătune.

Această prea mare risipă a poporațiunii noastre rurale ne dă în mare parte explicarea cifrelor coprinse în tabela B a publicațiunii făcute de minister.

Dintre cei 100 706 copii de la oraș 40 354, adică 40,22% s-au și înscris la școală.

La țară însă din 508 766 copii s-au înscris 122 863, adecă numai 24,38%.

La oraș, dar la fiștecare sută de copii sunt aproape 60, iar la țară chiar aproape 75, care nici nu văd școala, decum să învețe în ea.

Tabela C ne arată însă că nici măcar cei înscriși n-au urmat cu toții la școală : dintre cei 122 863 copii de la țară s-au prezentat la examen numai 88 036, iar dintre 40 354 de la oraș numai 14 486.

Din 609 472 de copii au rămas deci în anul 1888—89 lipsiți de instrucțiune la orașe 86 220, iar la țară 422 546.

Pentru ca să ne dăm seamă despre importanța acestor cifre, vom lua drept termen de comparațiune starea învățămîntului primar la frații noștri din Ardeal.

În Ardeal sunt de trei feluri de școli primare : școli de stat, școli comunale și școli confesionale.

Românii își trimit copiii mai ales la școlile confesionale, care stau sub privighearea autorităților bisericești și sunt susținute de credincioși fără de nici un ajutor din bugetul comun.

Nu e deci de mirare, dacă tocmai românii din Ardeal sunt, în ceea ce privește învățămîntul primar, cei din urmă între popoarele din Regatul Ungar. Sunt, cu toate acestea, mult mai înaintați ca frații lor din România liberă și independentă.

După datele oficiale publicate de consistoriul din Sibiu în arhidiecesa gr.-orientală din Ardeal au fost în anul trecut 66 215 copii în vîrstă de la 6 la 12 ani și anume 35 750 băieți și 30 465 fete.

Din acești 66 215 copii 44 885, adecă aproape 69% au și urmat la școală.

În Ardeal însă învățămîntul e obligatoriu pînă la vîrsta de 15 ani, și din 25 437 copii în vîrstă de la 12 la 15 ani au mai umblat la școală 12 241.

Unii dintre copii au mai umblat apoi la școli de stat, la școli comunale ori la școlile altor confesiuni. Astfel la frații noștri din Ardeal din 100 de copii abia vreo 25 rămîn lipsiți de instrucțiune, adecă acolo au parte de instrucțiune atîți cîți aici sunt lipsiți de ea.

Numai astfel putem să înțelegem de ce vitalitatea în Ardeal e mai mare ca aici la noi, deoarece rasa e aceeași și condițiunile de trai sunt în Ardeal chiar mai grele ca la noi.

La noi 51,02% din toți copiii de la țară sunt băieți, iar în Ardeal față de 30 365 fete avem 35 750, adecă 54,07% băieți. Pentru ca proporțiunile să fie aceleași, noi la 508 766 copii de la țară ar trebui să avem — nu cu 12 210, ci cu 27 989 băieți mai mult ca fete.

În greaua lor luptă pentru existență, românii din Ardeal ar fi ajuns la o stare de decrepitudine, dacă în timpul de la 1850 pînă la 1867 n-ar fi avut parte de o bună administrațiune și dacă biserica și școala n-ar fi ținut în inimile lor mereu trează conștiința națională și n-ar fi dezvoltat într-înșii virtuțile vitale ale rasei române.

Și din dezvoltarea virtuților vitale rezultă și iubirea către biserică și școală a românilor din Ardeal.

Deși sunt săraci și plătesc mari contribuțiuni, din care nu li se dă nici un ajutor pentru susținerea așezămintelor culturale, ei au școli multe și bine întreținute.

Arhidiecesa gr.-orientală ea singură are 804, dintre care numai 153 cu local închiriat.

590 din toate localurile de școală sunt bune, iar 214 necorespunzătoare.

Pentru ca proporțiunea să fie aceeași, noi pentru 508 766 copii ar trebui să avem 7 155 școli primare rurale cu 5 254 localuri bune.

După tabela E din publicațiunea ministeriului sunt în România numai 2 213 școli rurale mixte, 447 școli rurale de băieți, și 252 școli rurale de fete, adecă cu totul 2 912 școli rurale, dintre care abia 949 au localuri bune.

Chiar și orașele României sunt în ceea ce privește învățămîntul primar cu mult îndărătul satelor din Ardeal,

deoarece pentru 100 706 copii sunt în România numai 313 școli primare urbane cu abia 164 localuri proprii, pe cînd în Ardeal pentru 66 015 de la țară sunt 804 școli și 590 localuri bune și numai 153 localuri închiriate.

Aceleași sunt proporțiunile și în ceea ce privește corpul didactic.

În România 2 912 școli rurale și 508 766 copii au avut 2 498 învățători și 454 învățătoare, deci un corp didactic de 2 952 persoane cu o calificațiune nedeterminată.

În arhidiecesa Sibiului pentru 66 115 copii au funcționat la 804 școli 893 învățători, dintre care 750 cu pregătire pedagogică.

Aceasta e, în trăsături generale, starea învățămîntului nostru primar, pe cît ea poate să fie înfățișată în cifre.

E parcă de necrezut ca să fie atît de tristă și de înapoiată, dar cifrele sunt neîndurate.

Mai tristă e încă starea învățămîntului nostru în ceea ce privește funcționarea organismului școlar.[1]

Cînd ne dăm seamă *ce, cît,* și *cum* învață puținii copii care au în țara noastră parte de instrucțiune, suntem ispitiți de gîndul de a ferici pe cei 75 la sută care nici că văd școala.

Pe ici, pe colo cîte un om născut învățător, lucrînd cu tragere de inimă, își poartă voios sarcina și-i adimenește pe copii, care aleargă cu inima deschisă la școală. El are drept răsplată mulțumirea propriei sale lucrări, ca tot omul care face din toată inima ceea ce face ; rar se întîmplă însă, ca el să fie încuragiat fie de autoritățile școlare, care nu prea ajung să facă deosebire între el și alți învățători, fie de părinți, care nu știu să facă deosebirea aceasta, ba adeseori el intră în conflict cu unii dintre colegii săi, care știu să facă deosebirea și sunt jigniți de ea.

În genere însă în viața noastră școlară nu e tragere de inimă, nu e avînt, nu e acea pulsațiune călduroasă, care face ca și cea mai grea osteneală să fie o plăcută încordare și-l duce pe om înainte și mereu înainte, fără

[1] *Încercări critice asupra învățămîntului nostru primar* de Ștef. C. Michailescu, București, F. Göbl Fii (n.a.).

de repaos, încît își caută, cînd nu are, de lucru și își face, cînd nu poate găsi.

Sunt în viața aceasta mulți oameni care își fac datoria, dar nu puțini dintre dînșii și-o fac numai fiindcă n-au încotro și numai cîtă vreme n-au încotro.

Și nici că se poate altfel cîtă vreme învățători și școlari își duc numai capetele, dar nu totodată și inimile la școală.

Zicem cu toții că școala e lucru mare, fiindcă așa se zice, dar nu suntem încă dumiriți în conștiința noastră asupra importanței învățămîntului, nu știm ce mare lucru e un învățător bun și ce mare e nedreptatea pe care ni-o facem noi înșine, cînd nu-l scoatem la iveală și suntem îngăduitori față cu învățătorii negligenți ori incapabili.

Nici chiar învățătorii noștri ei înșiși n-au ajuns încă să se pătrundă de convingerea că chemarea lor e culturală și că instrucțiunea, pe care o dau, nu e decît un mijloc de educațiune intelectuală și morală. „Noi — zic chiar și astăzi mulți dintre dînșii — avem să facem pe școlari părtași de știința noastră : educațiunea lor nu ne privește, ea e treaba familiei !"

Da ! educațuinea privată : școlile publice au însă să facă educațiunea omului pentru viața publică. Și nu e mic serviciul pe care-l fac, dacă mai ajută familiile și în ceea ce privește educațiunea privată. Îndeosebi internatele n-au nici o rațiune de a fi, dacă nu dau și acest ajutor.

Cele mai multe din neajunsurile vieții noastre școlare de aici rezultă.

Căci nu e, înainte de toate, cu putință, ca să aibă un bun metod învățătorul, care nu și-a dat încă seamă că el nu-i pregătește pe școlari pentru examen, ci pentru viață, că-i învață pentru ca să-i crească și că n-are numai să-i învețe, ci totdodată și să-i ajute a învăța și a înțelege chiar și ceea ce n-au învățat în școală.

Sub conducerea unui asemenea învățător, copiii, dacă sunt ținuți de scurt, pot să învețe multe lucruri bune și frumoase, dar învățămîntul atît pentru școlari, cît și pentru învățători e o lucrare siluită și obositoare, din care școlarii nu se aleg în cele din urmă decît cu foarte puțin.

Nu e, de exemplu, greu să-l înveți pe copil a calcula cametele. Cei mai mulți dintre noi știu însă, din propria lor experiență, cît de ușor e să uiți regulele privitoare la calcularea cametelor, cît de mulți dintre cei ce au învățat în școală aceste regule nu mai știu cîțiva ani în urmă să calculeze cametele și cît de adeseori oamenii, care nu le-au învățat niciodată, știu să spună cametele pentru orișicare capital, dacă li-e dat procentul. Învățătorul bun n-are deci să-i învețe pe copii regulele, ci să-i facă destoinici de a le afla ei înșiși orișicînd, pentru că numai destoinicia aceasta e cîștig sigur și dăinuitor.

Acela, care n-a înțeles și nu are mereu în vedere această menire educativă a învățămîntului, nu știe ce va să zică *metodul intuitiv*, purcederea de la *cunoscut spre necunoscut*, stabilirea regulelor prin *inducțiune*, deci întreaga disciplină didactică modernă, care ar fi numai o perdere de vreme, dacă scopul învățămîntului ar fi numai știința, iar nu totdodată și educațiunea.

Trecînd de sus pînă jos peste așezămintele noastre de învățămînt, găsim pe catedre mulți oameni inteligenți și înzestrați cu cea mai frumoasă pregătire teoretică ; lipsind însă seminarele de practică pedagogică atît pentru școlile primare, cît și pentru cele secundare, învățători și profesori deopotrivă trebuie să-și facă ei înșiși practica pe spinarea elevilor. Orișicîtă unitate am pune deci în legi, programe și regulamente, precum și în studiile teoretice, practica vieții școlare rămîne atîrnătoare de la dispoziținile individuale și de la destoinicia fiștecărui învățător. Unii dintre învățători, oameni mai cu tragere de inimă, ajung după o lucrare de cîțiva ani la o practică bună, care atît pentru dînșii, cît și pentru școlari face din învățămînt o lucrare plăcută ; foarte mulți însă rămîn viața lor toată niște experimentatori, care se muncesc chinuind pe bieții școlari. Cu totul alta ar fi viața școlară, dacă fiștecare învățător și-ar face practica pedagogică sub conducerea vreunui om, care nu mai experimentează, ci știe lămurit unde și cum are să fie condus școlarul.

Chiar în învățămîntul superior avem profesori, care nu prea par a-și fi dat seamă că chemarea lor nu e să

propage știința, ci *iubirea de știință* și să le arate auditorilor *cum au să studieze* pentru ca să-și agonisească știința. Căci e puțin de tot ceea ce tinerii pot să învețe în sala de prelegeri și mult e ceea ce rămîne pentru viața toată.

Cu atît mai vîrtos avem în învățămîntul secundar profesori, care nu-și dau seamă că examenele de bacalaureat nu se fac pentru ca să se constate *cît știu* tinerii ce vor să treacă la cursurile de învățămînt superior, ci pentru ca profesorii de la universitate să se încredințeze dacă aspiranții sunt ori nu ajunși la cuvenita maturitate, pentru ca să poată înțelege ceea ce li se împărtășește în cursurile de învățămînt superior. Astfel nu ceea *ce știu,* și ceea *ce pot* aspiranții la bacalaureat îi laudă pe profesorii de liceu.

Ba n-ar fi poate exagerată afirmarea că sunt chiar și între profesorii de la școlile noastre *normale* oameni, care nu-și dau seamă că ei au să predeie știința așa, încît viitorii învățători să nu-și însușească numai știința predată, și totodată și destoinicia de a li-o comunica altora. Atît de puțin se ține în învățămîntul nostru seamă de această cerință foarte importantă, încît profesorii școlilor noastre pedagogice sunt socotiți mai prejos de colegii lor de pe la licee și la compunerea corpului didactic al școlilor pedagogice nu se ține deloc seama de destoinicia candidaților în ceea ce privește predarea, și avem pe la școlile pedagogice profesori care ar fi buni pentru catedre de liceu, ba poate chiar și pentru universitate, dar sunt imposibili în fața candidaților la cariera de învățător.

Și totuși școlile pedagogice se numesc la noi *normale :* ce oare normează ele, dacă nu *predarea* științei, *practica* învățămîntului.

Iar dacă toate aceste adevărate sunt, n-avem să-i facem pe învățătorii noștri primari vinovați și de starea tristă și înapoiată a învățămîntului nostru primar.

Nu știu nici ei, și au un fel de drept de a nu ști, care e rostul lor în viața noastră națională, și mai ales din neștiința aceasta rezultă și lipsa de avînt, căci cu tragere de inimă nu poate să lucreze decît omul care știe unde merge și e pătruns de gîndul că e bun și mare lucrul pe care-l face.

Ținuți mereu în umbră, puși și la sat, și la oraș între cei din urmă slujbași ai țării, lăsați la discreționea autorităților administrative, lipsiți de conducere conștientă și de disciplină severă, aruncați prin ruine și colibi, ei trebuie neapărat să fie coprinși de sentimentul umilitor că sunt mai mult ori mai puțin de prisos în organismul nostru social, și să considere învățarea numai ca un mijloc de a-și cîștiga pînea de toate zilele.

Dîndu-ne deci seamă despre întreaga stare a învățămîntului nostru primar și despre înrîurirea atît de hotărîtoare a învățămîntului asupra întregei noastre dezvoltări sociale, ne simțim oarecum umiliți în noi înșine și ispitiți de gîndul de a ne face cele mai amarnice mustrări, pentru că nici chiar astăzi, după o dezvoltare națională de mai multe decenii, n-am ajuns la o mai întinsă și mai bună organizațiune în ceea ce privește educațiunea maselor mari ale poporului nostru.

Cele zise aici despre învățămîntul nostru nu sunt pornite din gîndul acesta, ci din dorința de a face să pătrunză în cercuri din ce în ce mai largi convingerea că a sosit timpul ca cea mai de căpetenie din preocupările noastre să fie buna organizare a învățămîntului nostru.

N-am avut pîn-acum răgaz să facem mai mult ca ceea ce am făcut pentru educațiunea maselor ; alte preocupări, alte nevoi, poate mai mici, dar în practica vieții mai viu simțite, ne-au silit să amînăm rezolvarea cestiunilor de învățămînt pentru un timp mai tignit.

Întemeiat odată statul român, cea mai de căpetenie din preocupările noastre a fost asigurarea existenței și neatîrnării lui prin organizarea așezămintelor de apărare națională, și multă avere națională, multe din cele mai bune puteri vii ale noastre s-au consumat și se consumă încă pentru susținerea și dezvoltarea armatei noastre cu întregul ei aparat de luptă și de apărare.

Tocmai de aceea în al doilea rînd al preocupărilor noastre trebuia să fie asigurarea mijloacelor financiare prin buna întocmire în așezămintele economice ale țării.

Abia în al treilea rînd putea să vie asigurarea bunei educațiuni prin organizarea așezămintelor de învățămînt.

Totdauna însă am fost stăpîniți de simțimîntul că de la învățămînt atîrnă întreaga noastră organizare națio-

nală, căci numai el poate să sporească contingentul de oameni înzestrați cu pregătirea cuvenită pentru funcționarea regulată a întregului nostru organism social. Așezămintele noastre de învățămînt s-au dezvoltat deci și ele alături cu celelalte așezăminte ale țării ; învățămîntul n-a fost însă pentru noi un scop de sine, ci numai un mijloc, pe care ținem să-l perfecționăm, fiindcă el ne ajută să desăvîrșim organizarea noastră socială.

Și totuși scopul adevărat, singura rațiune de a fi a întregei noastre organizări naționale nu e decît dezvoltarea aptitudinilor firești ale poporului românesc.

Ce ni-e nouă statul acesta, dacă el nu e scutul dezvoltării naționale române ? ! Ce ni-e nouă independența lui, dacă ea nu însemnează neatîrnarea sufletească a românilor ? ! Ce ni-e nouă întregul organism social, dacă în el nu iese la iveală firea specifică rasei române ? ?

Voim să fim țară independentă și bogată, să ne organizăm noi de noi potrivit cu firea noastră proprie, și jertvim cea mai mare parte din avutul și din puterile noastre vii pentru așezămintele noastre de apărare, fiindcă ținem să creștem noi din noi, nejicniți de nimeni, cum crește bradul, care stă el singur la mijloc de poiană, în plina lumină, bătut numai de ploi și de vînturi.

Setea de cultură națională românească a ceea ce a zidit statul român, și întreaga muncă săvîrșită pînă acum de noi nu e decît o pregătire pentru asigurarea condițiunilor de existență a așezămintelor de cultură națională : pornită din școală, în școală, și culminează cu ideea statului român.

Iar pregătirile sunt făcute.

Acela care știe cum e organizată și cum e înzestrată armata română, cum se petrec lucrurile în Ministerul de Finanțe al României, la vămi, la poștă, la regia monopolurilor, la căile ferate, la Banca Națională, pretutindenea unde românii s-au pus cu tot dinadinsul pe lucru, trebuie neapărat să primească convingerea că nu cu multă pregătire, ci prin o conducere conștientă și severă s-a făcut tot ceea ce s-a făcut bine în țara aceasta și că nouă, românilor, ni-e destul să voim cu tot dinadinsul, pentru ca după o lucrare de cîțiva ani să ajungem a ne putea mîndri de învățămîntul nostru.

Căci ceea ce lipsește în învățămîntul nostru e mai ales conducerea conștientă și disciplina severă, iar pe aceste le avem îndată ce recunoaștem importanța învățămîntului pentru întreaga noastră dezvoltare și voim cu tot dinadinsul să lucrăm pentru ridicarea nivelului moral și intelectual al maselor mari.

UN PROIECT DE CONSTRUCȚIUNI

Cele mai multe din greutățile pe care le întîmpinăm în lucrarea noastră de organizare rezultă din starea prea risipită a poporațiunii noastre rurale. E grea de tot sarcina de a chivernisi interesele unei poporațiuni de vreo 5 milioane, care e risipită în 71 orașe, 2 943 comune și 8 665 cătune, dintre care cele mai multe mici și depărtate de centrele de viață.

Trecînd cu vederea greutățile materiale, care rezultă din risipirea aceasta, ne aflăm în fața unei poporațiuni de oameni mai mult ori mai puțin înstrăinați unii de alții. Cei mai mulți dintre sătenii noștri își petrec viața retrași prin locuri dosnice și numai rar ajung să ieie parte la viață comună, care ea singură poate să dezvolte într-înșii conștiință comună și trebuința de a se însoți cu alții.

Mai ales aceasta e cauza pentru care în țara noastră toate atîrnă de inițiativa autorităților publice.

Așezămintele noastre liberale exclud, cu toate aceste, orișice măsură autoritară, prin care poporațiunea rurală ar fi mai mult ori mai puțin siluită a se aduna în sate mai mari ; nu ne rămîne deci decît să creăm prin zidirea la un loc potrivit a bisericilor, a școlilor și a caselor comunale centre de viață comună, împregiurul cărora poporațiunea încetul cu încetul se va aduna din chiar al ei îndemn.

Privind cestiunea localurilor școlare din acest punct de vedere, e o foarte importantă cestiune de amănunte unde anume are să se întemeieze școli și să se zidească localuri școlare. De aceea din cifra copiilor obligați a

vizita şcoala nu putem trage concluziune pentru cifra şcolilor, şi ar fi greşit să zicem că pentru 508 665 copii de la ţară avem să ne înfiinţăm 6 358 şcoli, adică una pentru cîte optzeci de copii.

O parte însemnată din aceşti copii rămîne în mod fatal lipsită de binefacerile instrucţiunii, deoarece înfiinţarea şcolii şi zidirea localului şcolar nu are raţiune decît pentru localităţile unde voim să creăm un centru de viaţă şi de unde în timp de cel mult un ceas se pot aduna cel puţin 40 copii. Copiii, care se află la depărtări mai mari de asemenea localuri, nu pot să urmeze la şcoală.

Ar trebui deci să se facă cele mai amănunţite cercetări asupra distribuirii teritoriale a copiilor, pentru ca să putem stabili de cîte localuri şcolare mai avem trebuinţă şi cît ar costa zidirea acestor localuri.

Nici că avem însă nevoie să ştim numărul şcolilor ce urmează să fie ridicate, pentru ca să stabilim cît ar costa ridicarea lor.

După devizul şi planul model aprobat de Ministerul Instrucţiunii Publice [1] un metru pătrat de zidire şcolară costă, dimpreună cu mobilierul şcolar, 75 l., iar după vederile admise de toţi oamenii competenţi în materie de zidiri şcolare pentru un şcolar se cere lărgimea de cel puţin 1,15 m.p.

Anul acesta (1890) s-au găsit în ţară 508 756 copii în vîrsta de la 6 la 12 ani. Presupunînd că 15%, adică 76 298 din aceşti copii nu pot să urmeze la şcoală, rămîne 423 458 copii, pentru care trebuie să avem lărgimea de 1,15 m.p., adecă 497 326 m.p. zidire şcolară.

După constatările făcute de Ministerul Instrucţiunii Publice sunt în ţară localuri de şcoli rurale zidite în condiţiuni bune 96 360 m.p., rămîn deci a se mai zidi 400 966 m.p. cu cîte 75 l. metrul, ceea ce face pentru toată ţara 30 072 550 l.

Suma aceasta se distribuie asupra celor 32 judeţe în următorul mod [2]:

Treizeci de milioane de lei ar trebui deci să cheltuim, pentru ca să avem la ţară aer, lumină şi lărgime destulă,

[1] [2] Vezi planul alăturat (n.a.) — în volumul de faţă, tabelul de la p. 88-89.

ordine şi curăţenie, pentru 432 458, adecă aproape jumătate milion de copii obligaţi a urma la şcoală.

Cheltuind suma aceasta, am avea, se înţelege, numai localurile şcolare cu mobilierul lor şi ar rămîne să mai primim şi sarcina sporirii personalului didactic cu vreo mie cinci sute de învăţători.

Tocmai de aceea însă planul acesta n-ar putea să fie executat decît prin o lucrare urmată cu stăruinţă, timp de mai mulţi ani, potrivit nu numai cu putinţa noastră de a zidi, ci totodată şi cu sporirea contingentului de oameni destoinici a purta sarcina de învăţător. Astfel sarcinile se împart şi ele pe mai mulţi ani.

Săvîrşind lucrarea aceasta, cestiunea localurilor şcolare ar fi rezolvată pentru un timp de cel puţin treizeci de ani, deoarece localurile şcolare, deşi croite pentru contingentul de azi al copiilor obligaţi a urma la şoală, numai încetul cu încetul se vor umplea şi abia pe ici, pe colo, prin sate mai mari, se va ivi mai curînd trebuinţa de cîte o nouă şcoală. Orişicît s-ar spori poporaţiunea rurală a ţării, dacă anul trecut din 508 766 copii numai 122 863 s-au înscris şi chiar numai 88 036 au şi urmat la şcoală, realizăm cel mai mare progres, dacă peste treizeci de ani avem mai mult de 400 000 copii, care urmează regulat la şcoală.

Cheltuielile făcute acum ne scutesc pe timp de cel puţin treizeci de ani, şi dacă acoperirea lor se va împărţi pe tot atîţia ani, sarcina organizării o vor purta mai ales aceia cărora le facem parte de o mai bună educaţiune.

Iară dînşii vor fi mai destoinici ca noi de a o purta.

Dacă e adevărat că şcoala bine condusă, deprinzîndu-i pe copii să lucreze întins şi cu tragere de inimă şi crescînd atît destoiniciile, cît şi trebuinţele, trebuie să se ridice deodată cu nivelul cultural şi producţiunea, n-avem niciodată să ne întrebăm cît avem să dăm pentru îmbunătăţirea aşezămintelor de învăţămînt, ci numai cum avem să ne procurăm mijloacele de îmbunătăţire.

Oricît de mare ar fi capitalul, el este cel mai bine alocat, dacă vom priveghea neadormiţi ca şcoala să crească puterile vii ale ţării şi să le disciplineze.

TABEL DE

Construcţiii şcoalelor rurale din întreaga ţară, faţă cu starea

JUDEŢELE	Copii la sat între 6 şi 12 ani împliniţi, obligaţi după lege a urma la şcoală			Se scade 15% copii împediecaţi de diferite cauze de a se înscrie la şcoală	Restul copiilor ce trebuie să urmeze la şcoală
	Băieţi	Fete	Total		
Argeş	11784	11321	23105	3465	19640
Bacău	8491	8158	16649	2497	14152
Botoşani	6075	5836	11911	1786	10125
Brăila	6139	5900	12039	1805	10234
Buzău	12788	12286	25074	3761	21313
Constanţa	7309	7024	14333	2150	12183
Coviurlui	4736	4550	9286	1392	7894
Dîmboviţa	9113	8756	17869	2680	15189
Dolj	16035	15406	31441	4716	26725
Dorohoi	7714	7410	15124	2268	12856
Făl:iu	3261	3133	6394	959	5435
Gorj	12260	11780	24040	3606	20434
Ialomiţa	8235	7912	16147	2422	13725
Iaşi	5380	5165	10545	1581	8964
Ilfov	14016	13466	27482	4122	23360
Mehedinţi	12076	11602	23678	3551	20127
Muscel	5062	4864	9926	1488	8438
Neamţu	7590	7300	14890	2233	12657
Oltul	5853	5624	11477	1721	9756
Prahova	10855	10429	21284	3192	18092
Putna	4109	3948	8057	1208	6849
Roman	4373	4202	8575	1286	7289
Romanaţi	11923	11455	23378	3506	19872
R.-Sărat	8598	8250	16848	2527	14321
Suceava	5208	5004	10212	1531	8681
Tecuci	7972	5660	13632	2044	11588
Teleorman	11477	11027	22504	3375	19129
Tutova	3930	3776	7706	1155	6551
Tulcea	4684	4500	9184	1377	7807
Vaslui	4866	4676	9542	1431	8111
Vîlcea	8507	8174	16681	2502	14179
Vlaşca	10069	9674	19743	2961	16782
TOTAL	260488	248268	508756	76298	432458

COSTUL

actuală a localurilor acestor şcoale, anul 1890.

Suprafaţa şcoalei necesară aplicării obligativităţei învăţământului (1,15 mp. de copil)	Suprafaţa şcolei de care dispune azi judeţul în bune condiţii; şcoalele anume clădite şi de zid, metri pătraţi	Suprafaţa de şcoală ce rămîne a se clădi	Costul construcţiii acestor şcoale în total şi în medie, conform devizului şi planului tip al ministerului, mobilierul şcolar fiind coprins (Metrul pătrat 75 lei)		Anuitatea anuală, calculată pe 30 ani, pentru stingerea împrumutului, cu 5%	
M. P.	M. P.	M. P.	Lei	B.	Lei	B.
22586	2420	20166	1512450	—	48932	90
16274	1100	15174	1138050	—	36819	89
11643	1540	10103	757725	—	24515	—
11769	3080	8689	651675	—	21083	90
24510	2970	21540	1615500	—	52266	92
14010	6050	7960	597000	—	19314	98
9078	2420	6658	499350	—	16155	73
17467	8690	8777	658275	—	21297	44
30733	6930	23803	1785225	—	57758	10
14784	880	13904	1042800	—	33738	12
6250	660	5590	419250	—	13564	16
23499	1320	22179	1663425	—	53817	47
15783	4510	11273	845475	—	27354	00
10308	2420	7888	591600	—	19140	27
26864	8250	18614	1396050	—	45166	96
23146	1650	21496	1612200	—	52160	15
9703	3630	6073	455475	—	14736	17
14555	1210	13345	1004875	—	32511	13
10219	3080	7139	535425	—	17322	82
20805	5060	15745	1150875	—	37244	73
7876	—	7876	590700	—	19111	15
8372	1540	6832	512400	—	16577	88
22852	1540	21312	1598400	—	51713	68
16469	1320	15149	1136175	—	36758	96
9993	880	9113	683475	—	22112	74
13326	2640	10686	801420	—	25928	65
21998	6930	15068	1130100	—	36562	58
7533	660	6873	515475	—	16677	36
8978	5170	3808	285600	—	9240	12
9327	660	8667	650025	—	21030	52
16305	2860	13445	1048375	—	33918	59
19299	4290	15009	1125675	—	36419	41
497326	96360	400966	30072550	—	970882	48

Noi cheltuim foarte mult pentru dezvoltarea așezămintelor noastre de apărare națională ; cu toate aceste, numai oamenii care nu văd cu ochii lor și nu judecă cu mintea lor nu înțeleg că banul dat pentru armata noastră și pentru aparatul ei de luptă și de apărare e cel mai bine cheltuit. Căci într-un fel ne simțim noi în noi înșine avînd armata aceasta, și într-alt fel ne-am simți, dacă n-am avea-o, ori dacă ea n-ar fi fost pusă pe cîmpiile Bulgariei la cele mai grele încercări.

Să-și deie fiecare seamă despre cele ce se petrec în sufletul lui cînd vede stabilimentele militare ce se întind de la Mihai-Vodă de-a lungul Dealului Spirii pînă la Cotroceni, cînd un regiment de linie, un batalion de dorobanți ori un escadron de călărași trece pe dinaintea lui, cînd tunurile noastre se înșiră în fața lui. Tare ar trebui să fie tîmpit omul care n-ar simți că aici, mai ales aici, unde multe puteri sunt adunate la un loc, e statul român și națiunea română și viitorul neamului românesc.

Și dacă noi, care privim, o simțim aceasta, o simte cu atît mai vîrtos soldatul, care timp de mai mulți ani se deprinde cu gîndul că el nu e decît parte nedespărțită din marea putere națională. Astfel nimic deopotrivă cu armata n-a contribuit la dezvoltarea conștiinței noastre naționale și la întărirea simțimîntului comun, căci o duioasă înfiorare trece prin întregul neam românesc cînd oștiri române se înșiră și departe peste hotarele României inimile se mișcă atunci, cînd comanda dată din rost românesc pune mii de oameni în mișcare la fel.

De aceea e atît de adevărat cînd se zice că-n România cea mai bună școală e armata, ba adevărat ar fi chiar dacă s-ar zice că armata noastră e singura școală în adevăr bună, și nu exagerează aceia care zic că între sătenii noștri numai aceia care au servit în armată sunt oameni cu care te poți înțelege.

Iar în armată oamenii intră cînd nu mai sunt deopotrivă cu copiii, primitori față de cei chemați a-i deprinde să lucreze împreună.

Să ne închipuim la o parte zece mii de oșteni armați pînă-n dinți, iar la alta tot atîți școlari cu cîte o tăbliță subțioară : unde ni se opresc ochii ? !

Fără ca să ne dăm seamă de ce, ne vom preocupa numai de școlarii adunați la un loc și ținuți în bună rînduială.

Orișice masă de oameni produce o impresiune puternică asupra noastră, și numai puțini dintre noi pot să steie nepăsători cînd mii de oameni sunt adunați la un loc și porniți în același fel ; căci mulți oameni adunați la un loc sunt multe puteri împreunate, multă viață îngrămădită, cea mai incalculabilă dintre toate puterile elementare. Școlarii adunați la un loc sunt puteri care cresc și cresc în același fel, deci o mare enigmă socială, în fața căreia tot omul se întreabă : *Ce are să iasă de aici ? !*

Se poate oare ceva mai ademenitor ca gîndul că peste cîțiva ani aici în țara noastră sute de mii de copii se adună pîlcuri-pîlcuri în fiecare zi, pentru ca le mii de locuri să lucreze după același program împreună și să se deprindă a vedea lucrurile în același fel, a simți în același fel, a trăi potrivit cu aceleași norme de viață ? !

Nu simte oare fiecare dintre noi că e destul că această lucrare împreună a copiilor să fie condusă cu stăruință și în bună rînduială, pentru ca după cîțiva ani de zile întregul popor român să fie o armată cu rînduri de-a pururea strînse, care crește mereu din zi în zi, din an în an tot mai mare și mai bine închegată ? !

Iar pentru ca să ajungem aici, n-avem trebuință decît de cîteva milioane și de hotărîrea de a face ca-n școlile noastre să se lucreze fără de răgaz și în bună rînduială.

ÎNCHEIERE

Se vor împlini în curînd două mii de ani de cînd urzitorii neamului românesc s-au așezat pe pămîntul acesta, aducînd cu dînșii și cultura romană ajunsă atunci la deplina ei dezvoltare.

Urmașii lor, strîmtorați de năvălitorii barbari, au perdut în curînd cultura părinților. Era însă peste putință ca lucrarea omenească urmată cu stăruință timp de

mai multe veacuri pentru dezvoltarea vieții culturale romane să rîmîie zadarnică. Căci orișice lucrare omenească e manifestațiunea unei funcționări petrecute în organismul fiziologic, și organele ținute mereu în funcționare se întăresc, organismul se modifică potrivit cu lucrarea pe care o săvîrșește în mod regulat și stăruitor. Urmașii au putut deci să piarză cultura romană ca manifestațiune, au putut să piarză deprinderile culturale, au putut să piarză practica culturală ; dar rezultatele fiziologice ale vieții culturale romane trebuiau neapărat să se păstreze într-înșii ca aptitudini culturale, ca germeni de viață culturală din ce în ce mai slabi, dar pentru totdauna gata a se dezvolta, îndată ce sunt date condițiunile dezvoltării lor. Dacă e adevărat că noi românii suntem urmașii romanilor veniți aici sunt acum două mii de ani aproape, nu e cu putință ca în rasa română partea mai nobilă a organismului omenesc să fie aceeași ca la popoarele ai căror urzitori au fost niște păstori mai mult ori mai puțin sălbatici ; creierul care a încăput odată toate formele unei mari vieți culturale poate să piară, dar cîtă vreme se păstrează prin progenitură, trebuie neapărat să fie mereu primitor pentru acele forme, și ceea ce în materie de cultură pentru alte popoare e lucru nou pentru noi românii e o veche și plăcută reamintire.

Capetele care se ridicau odinioară falnice peste mulțimea adunată în forul roman se reivesc prin atavism și astăzi în mijlocul nostru, dar nu într-un for plin de lume aleasă, ci prin înfundături dosnice, unde nu pot să ajungă la deplina lor desfășurare ; inimile din care porneau inspirațiunile mari în timpurile de mărire se reivesc și ele mereu, dar nu într-un timp de mărire,

Acesta e înțelesul cuvîntului, cînd vorbim de noblețа neamului românesc.

Și dacă cineva ar pune la îndoială noblețа aceasta, ni-ar fi destul să arătăm asupra milioanelor de români, care trăiesc azi pe pămîntul acesta, unde atîte alte popoare stăpînitoare s-au stîrpit. Căci viața îndelungată e fără îndoială cea mai concludentă dovadă de trăinicie, iar trăinicia e cea mai concludentă dovadă de superioritate firească.

Aici, unde atîte popoare au perit, ar fi perit și românii, dacă ei n-ar fi fost și mai cuminte ca alții, și mai destoinici de a purta greutățile vieții, și mai nesecați ca izvor de viață.

Alte popoare, slăbite odată, se risipesc și dispar din lume. Pe români nici năvălirile cele multe, nici războaiele, nici ciuma, nici robia îndelungată, nici lipsa de hrană, nici risipirea nu i-a putut stîrpi : au scăzut în timpurile grele și au ajuns la degenerare, dar dacă o sută ar fi rămas numai aceștia, orișicît de degenerați și orișicît de risipiți, orișicît de asupriți și orișicît de umiliți, aveau în ei simțimîntul superiorității lor, priveau cu dispreț asupra stăpînilor lor, voiau de-a pururea să fie ei singuri împreună un popor și n-așteptau decît timpul priincios ca din nou să crească și să se ridice.

Și au crescut și s-au întins și-au asimilat și stîrpit tot ceea ce era neam mai prejos de dînșii în preajma lor și asimilează mereu și stîrpesc cîtă vreme poate să curgă nesecatul izvor de viață al seminției latine. Iar dacă amestecatu-s-au românii în deosebite timpuri cu deosebite popoare, seminția latină e atît de covîrșitoare, încît e destul ca unul dintre părinți, fie tatăl, fie muma, să aibă sînge românesc, pentru ca progenitura să intre în lume cu caracterele rasei latine și pe aceste să le dezvolte din fii în nepoți. Astfel, precum zice Kanitz vorbind despre românii din Serbia, o singură româncă măritată într-un sat neromânesc românizează încetul cu încetul întreg satul, deoarece seminția română trăiește crescînd din ea însăși.

Numai avînd conștiința acestei superiorități, părinții noștri au putut să proclame principiul că orișicare străin căsătorit cu o româncă are să fie socotit drept un român, deoarece copiii lui numai românii pot să fie, iar în nepoții lui firea românească trebuie neapărat să iasă cu atît mai vîrtos la iveală.

În această superioritate de rasă e pusă existența neamului românesc, și cîtă vreme nu sunt strîmtorați de vreun neam de *oameni* mai trainici ca dînșii, românii, stăpîni ori stăpîniți, rămîn un popor tare închegat, care nu așteaptă decît timpul priincios pentru ca să crească și

să se ridice. Oștirile adunate sub steagurile românești, tunurile încărcate și întăririle chibzuite cu multă pricepere pot să apere existența statului român și să asigure condițiunile de dezvoltare ale neamului românesc, dar existența poporului românesc n-o putem asigura pentru toate timpurile și pentru toate împrejurările decît prin dezvoltarea conștientă a germenilor de viață moșteniți de la părinții, bunii și străbunii noștri.

Și nimic nu ne ajută deopotrivă cu școala să grăbim dezvoltarea aceasta, deoarece n-avem decît să purtăm de grijă ca copiii adunați la școală să lucreze întins cu capul și cu mintea lor, pentru ca zestrea culturală pe care au moștenit-o de la părinții lor, ea de ea să iasă la iveală și să se desfășure.

Ajunși o dată să răsuflăm mai liberi, noi românii am realizat în timp de cîteva decenii niște progrese la care alte popoare numai prin o lucrare urmată în timp de secole ar fi putut ajunge, iar aceasta desigur numai pentru că noi, cînd vorba e de cultură, n-avem decît să recîștigăm ceea ce alții au să cîștige.

Nu e cu toate aceste mai puțin adevărat că cultura noastră modernă chiar nici astăzi, după mai multe decenii, nu e dindestul națională : ea nici nu se leagă destul de bine de cultura părinților noștri, nici nu se potrivește pe deplin cu firea noastră, nici nu e străbătută în toate păturile poporului român.

Masele mari ale poporului român, cea mai românească parte din societatea noastră, cele 2 943 comune și 8 665 cătune au fost atinse de curentul cultural, dar nu sunt încă intrate în el : cultura modernă e în cele 71 orașe și în clasele conducătoare ale societăți noastre.

Aceasta e ceea ce l-a făcut pe M. Eminescu să se plîngă atît de adeseori și cu atîta amărăciune de pătura superpusă, care, compusă în mare parte din străini și din români înstrăinați, nu poate să asimileze cultura primită din apus și s-o potrivească cu firea maselor mari ale poporului român.

Străinii intrați în societatea noastră, mai ales greci și bulgari, sunt un element de regenerare pentru poporul nostru. Asimilați o dată, străinii aceștia îi dau poporului

nostru aptitudini care lipseau mai nainte, o lipsă simțită în tot trecutul neamului românesc. De asemenea aceste elemente cresc destoinicia poporului român de a propaga cultura și peste hotarele țării lor.

Nu e, cu toate aceste, mai puțin adevărat că, deocamdată, cîtă vreme ne aflăm în procesul de premenire națională, românii se simt mai mult ori mai puțin stăpîniți de aceste elemente încă nu pe deplin asimilate, care n-au îndeajuns simțimîntul vieții naționale românești, nu văd lucrurile ca românii, nu simt întru toate ca dînșii și astfel nu înțeleg multe din preocupările, din aspirațiunile, din slăbiciunile românilor, ceea ce atît de adeseori îi face să intre în conflict cu simțămîntul comun.

Eminescu, unul din cele mai strălucite capete ce s-au ivit în mijlocul nostru, deși străin după tată (Eminovici) [1] moștenise de la mumă-sa, o româncă din vechea familie boierească Juraşcă, dimpreună cu germenii boalei, care a curmat atît de curînd lucrarea lui, și firea românească, și simțimîntul vieții naționale românești și al menirii istorice a poporului român. El se simțea deci în fiecare zi jignit de conflictul ce există în viața noastră comună, și, văzînd mereu supărarea, pe care ni-o face azi pătura superpusă, trecea cu vederea foloasele ce pot să rezulte pentru viitorul nostru din asimilarea ei.

Iar Eminescu n-a fost decît formulator al unui simțimînt împărtășit de foarte mulți dintre noi : conflictul există și-l simțim în fiecare zi.

Și totuși suntem azi cu toții împreună același popor, avem aceeași soartă, săvîrșim aceeași lucrare, mergem spre aceeași menire și aceeași iubire trebuie să ne împreune pe toți ; același gînd, aceeași simțire trebuie să ne povățuiască pe toți ; cea mai de aproape din grijile noastre trebuie să fie înlăturarea conflictului.

Iar aceasta nu e cu putință decît prin o înrîurire reciprocă pe cît se poate de intensivă.

Masele mari ale poporului înrîuresc asupra dezvoltării noastre culturale prin contingentul pe care-l dau pentru

[1] După tradițiunile familiale, nepotul unui căpitan din oastea lui Carol XII, scăpat din lupta de la Poltava (n.a.).

clasele conducătoare, şi este un interes naţional, un foarte mare interes naţional e ca contingentul acesta să crească.

Nu mai mic e însă interesul naţional, care cere ca clasele conducătoare să înrîurească mai stăruitor ca pînă acum asupra maselor mari.

Şi una, şi alta numai prin şcoală se poate mijloci.

Admiţînd, deci, că toate cele zise în cărticica aceasta asupra şcolii ca mijloc de cultivarea rasei şi ca pregătire pentru munca vieţii sunt numai nişte teorii născocite de un cap visător, şcoala, pentru noi îndeosebi şi anume în actuala fază de dezvoltare a societăţii noastre, mai e şi cel mai potrivit mijloc pentru curmarea unui conflict cultural, care iese în fieştecare zi la iveală şi de care ne simţim cu toţii jigniţi.

Viaţa popoarelor se desfăşoară ea de ea, şi numai acela care nu ştie ce va să zică a înţelege poate să se amăgească cu gîndul că e pe deplin dumirit şi poate să dumirească şi pe alţii asupra celor ce se petrec în viaţa noastră naţională. Mergem duşi de firea noastră românească, şi de cele mai multe ori abia din faptele pe care le-am săvîrşit, fie sub stăpînirea unui simţimînt covîrşitor, fie siliţi de împrejurări, înţelegem întregul mers al vieţii noastre. Sunt, cu toate aceste, şi în viaţa noastră comună lucruri, pe care le înţelegem cu toţii îndată ce luarea noastră aminte se îndreptează asupra lor.

Unul din aceste lucruri e şcoala.

N-avem decît să ne dăm seama despre cele ce se petrec în timpul copilăriei, pentru ca să înţelegem cît perde ţara lăsînd în fieştecare an sute de mii de copii să crească de capul lor şi ce mare lucru e să-i adunăm pe aceşti copii în cete povăţuite după un plan bine chibzuit, ca să lucreze întins şi regulat cu capul şi cu inima lor.

Căci popoarele care ne înconjoară dau zor înainte, şi vai de noi dacă le lăsăm să ne întreacă!

Statul român nu e făcut pentru ca să trăim într-însul, ci pentru ca sub scutul lui să putem lucra în toată libertatea pentru ridicarea neamului românesc, şi povaţă are să ne fie majestatea-sa regele nostru, Carol I cel chibzuit, care, cunoscător de ţară, a început chivernisirea domeniilor Coroanei, zidind şcoli şi biserici.

Vederile desfăşurate în cărticica aceasta nu sunt nici nouă, nici mai presus de înţelegerea comună; ceea ce poate să fie nou e numai gruparea ori formularea lor: sperînd deci că ele vor fi înţelese de toţi şi împărtăşite de unii, nu ne mai facem decît iluziunea că luarea-aminte a tuturor capetelor luminate se va îndrepta mai cu dinadins ca pînă acum asupra cestiunii învăţămîntului rural şi că în curînd conştiinţa publică va fi pătrunsă de convingerea că aceasta e cestiunea pe care o avem s-o rezolvăm mai nainte de toate, aceasta — cauza pentru care avem să ne încălzim cu toţii.

ISTORIA UNIVERSALĂ. MANUAL PENTRU ÎNVĂŢĂMÎNTUL SECUNDAR LUCRAT DE IOAN SLAVICI

(PREFAŢĂ)

PREFAȚĂ
LA
PARTEA I. CELE MAI VECHI TIMPURI ȘI ANTICHITATEA ELINĂ-ROMANĂ

Această carte, scrisă cu destulă tignă, dar tipărită cu multă grăbire, e un început de manual pentru învățămîntul secundar și în același timp un fel de îndreptar pentru studiul istoriei universale. Lucrînd deci la ea, n-am avut în vedere numai pe copiii din școală, ci totodată și pe aceia dintre oamenii mai tineri, care au trecut prin școli fără ca să fi cîștigat destule cunoștințe istorice.

Preocuparea mea de căpetenie a fost să deștept și să dezvolt gustul pentru citirea operelor istorice, prezentînd istoria ca un lucru atrăgător, pe care oricine poate fără multă greutate să-l înțeleagă. De aceea am tipărit în fruntea cărții, drept introducere, opt bucăți de citire, care, chiar și pentru copii, pot să fie o lectură ușoară și mai mult ori mai puțin plăcută.

Citind în școală aceste bucăți, învățătorul are ocaziune de a-i dumiri pe școlari oarecum pe nesimțite asupra geografiei țărilor în care s-a întemeiat cultura omenească, asupra celor mai vechi monumente istorice, asupra fazelor de dezvoltare socială și asupra izvoarelor din care ne adunăm cunoștințele istorice. În același timp școlarii, citind cu învățătorul lor aceste bucăți, nu numai prind gust pentru studiul istoriei, ci învață totodată — cum au să învețe istoria.

Astfel, începînd lecțiunile, în înțelesul sever al cuvîntului, asupra popoarelor din cele mai vechi timpuri, școlarul nu numai are deprinderea de a nu învăța pe de

rost, ci învață totodată lucruri, care nu sunt cu totul noi pentru dînsul, ceea ce-l îmbărbătează și-l mînă înainte. El are să învețe pe de rost numai tabelele cronologice, adecă arangiarea faptelor în timp.

Trecînd, în sfîrșit, la lecțiunile făcute asupra celor zece timpuri, școlarul se deprinde a arangia faptele în spațiu ; ar rămînea numai ca el să mai facă, ca teze școlare, și tabele sincronistice, pentru care găsește date destule în manualul lui.

Partea a doua a cărții, asupra antichității eline-romane, nu are aceeași împărțire ca partea întîi. Căci pe cînd în cele mai vechi timpuri fiește care popor are istoria lui deosebită, după Cirus se produce încetul cu încetul o unitate politică și culturală, încît în cele din urmă Roma devine centrul politic și cultural al întregii lumi civilizate. Aici dar preocuparea de căpetenie a mea a fost să grupez faptele astfel, încît școlarul să înțeleagă cum rezultă unitatea aceasta și cum din mijlocul decadenței generale se ridică deasupra cea mai sănătoasă parte a omenirii, mai întîi perșii, în urmă macedonenii și în sfîrșit romanii.

Îndeosebi această a doua parte n-a fost și nici că putea să fie croită după programul oficial, care nu e același pentru întregul învățămînt secundar. Am adunat tot ceea ce după a mea părere trebuie neapărat să se învețe în școlile secundare — în genere — și am expus materia în trei grade. Școlarul care trece toate trei gradele știe istoria și o știe bine, deoarece evenimentele mai importante îi sunt reamintite de trei, de patru, ba unele chiar și de cinci ori. Învățătorul însă, care stăpînește materia întreagă, n-are decît să chibzuiască dacă timpul și programul oficial îl iartă să iasă toate trei gradele ori are să se mărginească numai la două ori chiar la unul singur.

Gradul întîi asupra antichității eline-romane, începînd de la pg. 101 pînă la pg. 157, e o introducere în istoria romanilor. Trecînd deci, fie chiar și numai ca lectură, acest grad, școlarii intră pregătiți în gradul al doilea : *A. Elinii,* pg. 192, și repetă materia cu puțin adaos.

Tot o repetițiune e pentru cei ce au trecut primele două grade și gradul al treilea : *B. Romanii (I. Republica,*

pg. 196-260), aproape întreg, și numai istoria împărăției romane e un șir de lecții consecutive.

Deși multora cartea le va fi părînd poate prea mare, materia cuprinsă într-însa nu e multă și poate să fie trecută în mai puțin ca 80 lecțiuni. Iar greutățile sunt învinse după ce școlarii au trecut partea primă.

Am făcut cu toții experiența că în prima clasă secundară ne vin foarte mulți școlari care nu știu nici măcar să citească fără de împedecare și să-și deie seamă despre înțelesul frazelor pe care le citesc cu chiu cu vai. E deci lucru firesc că ei vor învăța pe de rost la început și se vor speria de numele cele multe și de datele, pe care au să le învețe. Intrați însă în gradul al doilea al primei părți, ei perd deprinderea de a învăța pe de rost și după cîteva lecțiuni încep să grupeze faptele pe care le știu de mai înainte, după timpul în care s-au petrecut.

N-avem de aici înainte decît să stăruim mereu asupra privirii generale și să le dăm lecțiuni mari, pentru ca ei să piarză deprinderea de a învăța pe de rost. Și putem să le dăm lecțiuni mari cînd știm că vom mai reveni cu dînșii asupra materiei pe care o trec.

Scopul *educativ* al studiului istoric nu e ca școlarii să învețe nume și date și fapte, pe care ușor le pot uita, ci ca să dezvolte într-înșii destoinicia de a cuprinde cu o singură privire o mulțime cît se poate de mare de fapte. Ceea ce-l pune pe om mai presus de toate ființele organice e darul de a cuprinde într-un singur gînd cele ce se ivesc în deosebite timpuri și la deosebite locuri și de a stabili o legătură, un înțeles, între cele mai deosebite lucruri. Darul acesta se dezvoltă prin gruparea după timp și spațiu a faptelor de mult petrecute, și faptele grupate odată nu se mai uită. Astfel, înaintînd, școlarii învață din ce în ce mai ușor și istoria devine în cele din urmă studiul lor de predilecțiune, o interesantă și plăcută gimnastică intelectuală, spre care copilul e împins de chiar firea lui.

Datele cuprinse în acest manual le-am luat — în genere — după *Istoria universală* a lui Georg. Weber *(Allg. Weltgeschichte* von G. Weber, II, *Auflage,* Leipzig, 1883). Îndeosebi însă pentru antichitatea elină-romană am mai

consultat și alți autori, între care mai ales Victor Duruy *(Histoire des Romains.* Nouvelle édition, Paris 1878), Theodor Mommsen *(Römische Geschichte* și *Pandekton)* și Berthold Georg Niebuhr *(Römische Geschichte,* edit. de Isler. Berlin 1873—74).

Singură practica școlară va putea să arate dacă metodul aceasta e ori nu potrivit cu scopul ce are să fie atins prin studiul istoriei în școlile secundare. M-am ferit de amănunte, dar am ținut să expun toate faptele care trebuiesc să fie cunoscute, pentru ca înțelegerea întregei desfășurări istorice să fie cu putință. Școlarii, care vor fi învățat istoria din cartea aceasta, și învățătorii, care-și vor fi făcut cursul de istorie după metodul ales de mine, îmi vor spune dacă trebuie ori nu să urmez mai departe și dacă pot sau nu să sporesc cartea atît cu amănunte interesante, cît și cu ilustrațiuni alese mai pe-ndelete.

Acesta e numai începutul, iar lucrarea întreagă, dacă e să fie săvîrșită, avem s-o chibzuim împreună.

Ioan Slavici

PREFAȚĂ
LA
PARTEA II. EVUL MEDIU

Cartea aceasta cuprinde istoria evului mediu, înfățișată din punctul de vedere al românilor și nu e croită numai pentru școală, ci pentru toți cei ce doresc să cunoască istoria și să înțeleagă legătura dintre evenimentele petrecute în timpul evului mediu.

Poporul român s-a închegat numai încetul cu încetul și abia spre sfîrșitul evului mediu a ieșit la iveală în viața societății orientale.

Istoria constituirii politice a românilor și a consolidării statelor române, pe cît ea ne este cunoscută, poate dar să fie înțeleasă și de cei ce nu cunosc istoria popoarelor apusene. Ea rămîne însă un șir de împliniri neînțelese pentru cei ce nu cunosc istoria popoarelor din Orient. De aceea, noi, care am învățat istoria în țările de la apus, ori din cărți scrise din punctul de vedere al Apusului, adeseori ne plîngem că istoria noastră e un șir de basme frumoase, care nu prea au legătură cu restul istoriei cunoscute de noi. Deși avem dar mult *simțimînt* istoric, suntem lipsiți în mare grad de *conștiință* istorică bine lămurită.

Întreaga mea lucrare e pornită deci din gîndul că noi românii, cînd vorba e de poziționea istorică a neamului nostru, avem să stăm cu privirea ațintită spre orient, căci de aici s-a hotărît soarta noastră și tot aici vom avea să ne împlinim și menirea istorică.

E fără îndoială frumos și bine să cunoaștem pe Pepin cel Scurt, pe Carol cel Mare, pe Alfred cel Mare, pe Knut, pe Othon I, pe Frederic Barbarossa ori pe Filip August și să știm ce au făcut acești mari monarhi. Pentru noi, popoarele din orient, e însă mai bine și mai folositor să cunoaștem pe Cosroe I, Nușirvan, pe Harun al Rașid, pe Vasilie Macedoneanul și pe țarul Simeon, pe sultanul Melicșah, pe Temurdsi și pe Andrei II, pe Osman al Ghazi și pe Timur Lenk.

Privind însă lucrurile din punctul de vedere al dezvoltării noastre culturale, luarea noastră aminte se îndreaptă spre apus, unde s-a produs cultura primită de noi. Tocmai de aceea însă evenimentele petrecute în țările apusene au pentru noi importanța că lesnesc înțelegerea propriei noastre dezvoltări culturale.

Am adunat dar în cartea aceasta tot ceea ce trebuie să știm ca să înțelegem atît dezvoltarea politică a popoarelor din orient, cît și dezvoltarea culturală a societății apusene. Astfel s-a înjghebat un manual de istorie în adevăr universală, în care nici unul din popoarele mai însemnate, nici unul din evenimentele mai hotărîtoare nu e trecut cu vederea.

Rămîne acum ca învățătorii să-i povățuiască pe școlari în studiul istoriei, potrivit cu programele oficiale și cu scopul special al școlii, alegînd din întregul material ceea ce mai ales au să învețe.

Întregul curs e împărțit în trei grade.

Gradul I e o pregătire pentru înțelegerea gradului II, un șir de biografii grupate după timpuri, care altfel nu au vreo legătură mai strînsă între ele. Mi-am dat silința să le scriu așa, ca ele să fie o lectură ușoară și adimenitoare. Gîndul meu era ca profesorii de *limba română* să poată întrebuința această parte ca *carte de lectură*. De aceea am construit frazele cu îngrijire și le-am analizat atît în ceea ce privește așezarea cuvintelor, cît și din punctul de vedere al interpunctării, ca astfel să ajung a da în mîna școlarilor un fel de gramatică aplicată. Nu am vrut să mă cobor la nivelul școlarilor, ci mi-am dat

silința de a-i ridica, cu ajutorul învățătorilor, pe școlari la nivelul general. În tot cazul dar primele 10-15 din aceste bucăți au să fie citite în școală și explicate de învățător, pentru ca școlarii să se deprindă a învăța pe înțeles.

Gradul II e acela care coprinde întreaga materie. El este sinteza, adecă o scurtă recapitulare a evenimentelor expuse în gradul I, numai pînă în timpul lui Mircea-vodă cel Bătrîn și încheierea istoriei medievale pentru fiește-care popor îndeosebi. Acela, care a trecut gradul acesta, cunoaște toate evenimentele mai importante și are și privirea generală asupra lor.

Gradul III, o scurtă dare de seamă despre mersul dezvoltării culturale, e o complectare a gradului II. Am făcut această dare de seamă mai ales din punctul de vedere al școlilor de fete, pentru care istoria politică ea singură e un fel de balast.

Avînd în vedere principiul pedagogic că manualele școlare n-au să cuprindă constatări noi, ci numai rezultate în general admise, m-am ferit în scrierea acestei cărți de ceea ce se numește „originalitate". Original e modul de a expune materia, original poate să fie felul de a vedea unele lucruri ; altfel însă, întreaga lucrare este o compilațiune, o adunare de date și de constatări făcute de alții.

Mă simt deci dator să arăt cum și de unde am adunat datele expuse în această carte :

Am croit lucrarea și am adunat materialul într-un timp, cînd *Istoria universală* publicată de G. Weber, cea publicată de Corvin și Held, *Hronica* lui G. Șincai și publicațiunile făcute din manuscriptele rămase de Eudoxie Hurmuzaki erau singurele cărți istorice de care dispuneam. Am adunat deci datele mai ales din aceste publicațiuni și le-am controlat apoi mai întîi după datele cuprinse în *Lexiconul de conversațiune* al lui Mayer, ediția IV, apoi după deosebite publicațiuni speciale, din care am și complectat materialul.

Deşi nu m-am folosit, cum aş fi dorit, de cele mai nouă cercetări, ci numai de publicaţiunile pe care am putut să le găsesc, am conştiinţa că datele sunt exacte.

În ceea ce priveşte istoria popoarelor din orient îndeosebi, unele date sunt îndoioase. Astfel Hammer-Purgstall pune lupta de la Kalka în anul 1222. Alţii o pun în anul 1223 şi iar alţii chiar în anul 1224. Tot astfel pentru un Straşimir, cel din urmă principe bulgar, e fecior, iar pentru alţii frate al ţarului Şişman III. Eu m-am ferit dinadins de a mă pronunţa faţă cu asemenea controverse şi am luat datele aşa cum le-am găsit, pentru ca cetitorii să ştie ce să ştie şi ce nu se ştie hotărît.

Multe sunt îndoielile în ceea ce priveşte istoria românilor. E lucru neiertat a face într-o carte didactică încercări pentru înlăturarea vreuneia din aceste îndoieli. Asemenea încercări numai în scrieri academice se pot face. Eu m-am ţinut deci de cronicari, de Hurmuzaki şi mai ales de Şincai, care şi astăzi, pe lîngă toată bătrînească lui naivitate, e cel mai cu rîvnă dintre istoriografii noştri.

Rămîne ca cei ce vor să se dumirească să citească publicaţiile speciale, care, cît pentru orient, au fost făcute mai ales în limba germană.

Aceia care nu înţeleg limba germană găsesc multe şi frumoase amănunte în publicaţiunea intitulată *L'Univers pittoresque. Histoire et Description de tous les Peuples* etc. Editura firmei Firmin-Didot et C-nie, Paris. Două mari volume din această publicaţiune cuprind descrierea Chinei făcută mai ales de Pauthier. Primul volum, *Istoria Chinei,* e una din cele mai interesante lecturi.

Istoria popoarelor din Asia Centrală e expusă de baronul C. D'Ohsson în *Histoire des Mongols depuis Tchinguiz Khan.* Sunt patru volume mai mici.

Pentru istoria Poloniei şi a Litvaniei şi în general pentru istoria popoarelor din nordul Europei sunt trei volume mici (vreo 400 pag.) scrise de Ioachim Lelewel, şi anume două volume *Histoire de Pologne* şi un volum *Histoire de la Lithuanie et Ruthenie* etc., cu o introducere (de 41 pag.) făcută de traducătorul E. Rykaczewski.

Pentru istoria mongolilor, a turcilor, a perşilor şi a arabilor sunt cele mai populare scrierile baronului

Hammer-Purgstall, în *Geschichte der Goldenen Horde d.i. der Mongolen in Ruszland,* (Pest. 1840), un volum de 412 pag., şi în *Geschichte der Il chane, d.i. der Mongolen in Persien* (două volume mici, 410 şi 380 pag.) el expune într-un stil, ce-i drept, cam greoi, dar cu multe amănunte întreaga istorie a mongolilor şi a popoarelor venite în atingere cu dînşii. În *Geschichte des osmanischen Reiches* el expune istoria Imperiului Otoman mai pe scurt Zinckeisen. Prima ediţiune publicată în anul 1827, sunt patru volume, din care primul şi vreo 300 pag. din al doilea privitoare la evul mediu. Aceeaşi materie e tratată în primul volum din a doua ediţie (1831).

Scrierile lui Hammer-Purgstall sunt pentru istoria popoarelor din orient cam ceea ce *Hronica* lui G. Şincai e pentru istoria românilor : o lectură la început greoaie, dar în urmă interesantă, care tocmai prin îndoielile pe care le lasă, ne îndeamnă să consultăm şi alte publicaţii.

Acelaşi caracter îl are *Geschichte von Litauen als einem eigenen Groszfürstenthume* etc. de Schlözer (Aug. Ludv.). Sunt, în ceea ce priveşte evul mediu, numai vreo 190 pag., din care trei (93, 94 şi 95) privitoare la Moldova.

Pentru istoria popoarelor din Peninsula Balcanică cel mai bun povăţuitor e Constantin Jireček, care în *Geschichte der Bulgaren* (1876) lămureşte şi istoria sîrbilor şi expune întreaga literatură privitoare la Peninsula Balcanică.

Ilustraţiunile sunt reproduse parte din *Istoria universală* publicată de Corvin şi Held, parte din *Kunst-historische Bilderbogen,* apărute la Lipsca în editura lui E. A. Seemann.

Dorinţa mea de a uşura studiul şi prin cîteva hărţi a rămas de astă dată neîmplinită. Aceasta însă nu e singura scădere a cărţii.

Tabele cronologice nu sunt în această parte a manualului. E mai bine ca elevii să le facă ei înşişi după tabela de materii şi după materiile ce vor fi trecînd.

Eu mă folosesc, în şcoală, de acest manual aşa, că citesc cu şcolarii *Introducerea,* care e o repetiţiune, apoi

trec cele XV timpuri, luînd din fieştecare cîte o singură, *prima,* biografie, ca să ajungem cît mai curînd la Mircea-vodă cel Bătrîn. De aici înainte luăm celelalte biografii după importanţa pe care o au din punctul de vedere al şcolii, şi în semestrul al doilea trecem neapărat la gradul II. Numai aici poate deci să fie vorba de tabele cronologice, şi şcolarii au să le facă ca *teze.*

Bucureşti, septemvrie 1891

Ioan Slavici

INSTITUTUL „IOAN OTTETELEŞANU".

ACTE RELATIVE LA FUNDAŢIUNE ŞI ORGANIZARE. 1876—1894

XIII. PROIECT DE ORGANIZAREA INSTITUTULUI „OTTETELEŞANU", ÎNTOCMIT DE DOMNUL IOAN SLAVICI [1]

Întru fericire pomenitul Ioan Otteteleşanu a dispus, în punctul 4 al testamentului său, să se înfiinţeze un „institut de fete romînce, cărora li se va da o creştere şi educaţiune de bune *mame de familie, fără pretenţiune sau lux*".

Institutul de la Măgurele nu are deci să fie un fel de azil pentru adăpostirea copilelor lipsite de părintească purtare de grijă, ci un aşezămînt de utilitate publică, din care vor trebui să iasă femei model, cari prin practica vieţei lor vor propaga în societatea noastră spiritul casnic, vederi sănătoase şi bune moravuri. Instrucţiunea are dar, în acest institut, să fie subordonată, numai o întregire a educaţiunei, un mijloc pentru dezvoltarea aptitudinilor femeieşti, prin care femeia devine bună mamă, bună soţie, adevărată stăpînă de casă. Vreo altă pregătire specială nu are să li se dea, afară de ceea ce se cere pentru viaţa casnică. Inspirîndu-mă deci şi din publicaţiunea făcută de d-l Ioan Kalinderu, singurul competent a se pronunţa asupra intenţiunilor răposatului fundator, mi-am închipuit femei cu cultură, pentru ţara noastră, normală, cari, măritîndu-se, ştiu să chiverniséască roadele muncei săvîrşite de soţii lor, să poarte grijă de copii şi să lucreze

[1] Din volumul *Institutul „Ioan Otteteleşanu". Acte relative la fundaţiune şi organizare. 1876—1894* reproducem numai textele care aparţin lui Ioan Slavici.

și ele în casele lor, deci adevărate tovarășe de viață pentru oameni cu exigențe normale.

Un institut cu menire cu desăvîrșire identică nu există, pe cît știu eu, nicăieri.

În timpul celor din urmă cîteva decenii, educațiunea femeiască a fost în țările culte ale Apusului obiectul unei constante preocupări. S-au și realizat mari progrese, însă numai în ceea ce privește instrucțiunea : li s-a dat femeilor instrucțiune mai multă decît în trecut, iar aceasta, fie pentru ca să nu rămîie mai prejos de bărbați, fie pentru ca să poată trăi și nemăritate.

În cele mai multe institute se dă prin urmare, pe lîngă instrucțiune, numai așa-numita educațiune socială și rămîne ca pregătirea pentru viața casnică să se facă, dacă se mai face, în familie.

Mai ales în Germania și în Elveția cultivarea aptitudinilor casnice a fost în timpul din urmă mult discutată și s-au înființat multe școale speciale pentru gospodăria casnică. Multe din ele sunt pentru fetele de la țară, cari stau timp de șase luni în asemenea institute, pentru ca să învețe mai sistematic ceea ce se cere pentru conducerea rațională a unei gospodării țărănești. Altele sunt pentru servitoare, ori pe la fabrici pentru fetele de uvrieri. Sunt însă și unele cari au în vedere burghezimea mai cultă și mai înstărită. Toate însă sunt școale speciale, a căror organizațiune n-o putem consulta decît în ceea ce privește gospodăria.

Indicațiuni prețioase găsim în experimentele făcute mai ales prin institute private și prin orfelinate, spre a da, pre lîngă instrucțiune și educațiune generală, și pregătire pentru viața casnică.

Ținînd seamă de toate aceste, am privit cestiunea din patru deosebite puncte de vedere : I. Educațiunea fizică ; II. Educațiunea morală ; III. Educațiunea casnică și IV. Instrucțiunea.

1. EDUCAȚIUNEA FIZICĂ

Cei ce în timpul mai nou s-au ocupat cu cestiunea educațiunei femeiești sunt toți de acord că una din nenorocirile societății culte moderne e lipsa purtării de grijă pentru dezvoltarea trupească a fetelor.

„Anemia și nervozitatea, aceste două suferințe îngrozitoare ale timpului nostru — se zice în o broșură publicată la Maiența *(Die Mädchen-Erziehung. Mängel* etc., Bei Diemar 1885) — au zguduit temelia pe care trebuie să fie neclintit așezate sarcinile și datoriile grele ale femeiei, adică sănătatea femeiască, atît de tare, încît numai foarte puțin mai putem să cerem de la femei... Numai în rare cazuri femeile din clasele mai superioare pot să-ți îndeplinească datoriile de mamă și să conducă bine anevoioasa creștere a copiilor. Și nu mai bine stăm în ceea ce privesc complicatele sarcini ale gospodăriei.

Obîrșia răului n-avem s-o căutăm decît în educațiune. Școala și familia ruinează pe întrecute sănătatea copilelor. În școală ele se ruinează stînd din cea mai fragedă vîrstă în aer rău, lipsite de mișcare corporală și șezînd pe scînduri schingiuitoare, pentru ca să peardă apoi restul de sănătate jucînd în localuri pline de praf, strînse în corset și în ghete cu tocuri mari.“

Dacă e deci vorba ca din Institutul de la Măgurele să iasă femei destoinice de a purta sarcinile vieței casnice, nu vor putea să fie primite în acel institut decît copile sănătoase și capabile de o fericită dezvoltare trupească, și cea mai de căpetenie preocupare a direcțiunei va fi ca dezvoltarea această să se și facă, nu numai pentru ca elevele să fie mereu rumene, sprintene, voioase și gata de a pune mîna la lucru, ci totodată și pentru ca ele să ducă în societatea noastră gîndul că prima și cea mai de căpetenie datorie a femeiei este paza sănătății sale și a celor mai de aproape ai săi.

Simțămîntul acestei datorii e punctul de plecare pentru întreaga conducere a gospodăriei casnice, și femeia, care mereu privegheză ca toți casnicii să rămîie sănătoși, este o bună stăpînă de casă, chiar și dacă n-ar fi știind însă să conducă gospodăria.

În Institutul de la Măgurele dar, elevele vor petrece o parte din timpul zilei cu igiena corporală, plimbîndu-se prin aer, luînd parte la lucrările din gospodărie și din grădina de legume și cu jocuri gimnastice, de la cari atîrnă nu numai păstrarea sănătății și dezvoltarea trupească, ci totodată și mersul, ținuta, întreaga atitudine trupească, atît de importantă pentru femei.

În același timp regimul dietetic va trebui să fie frugal și rațional variat, iar îngrămădirile în localuri închise vor trebui să fie evitate. Astfel dormitoarele, în cari se comunică cele mai multe boale, n-au să fie pentru multe eleve la un loc, nici mai ales pentru eleve de deosebită etate : cincisprezece cel mult douăzeci eleve de aceeași vîrstă pentru fiecare dormitor. De asemenea, timpul fiind potrivit, lucrul de mînă are să se facă în parc mai priincios decît în sala destinată pentru acest scop.

Deoarece în clasele noastre primare, mai ales pentru fete, se face puțină gimnastică și astfel elevele pot să fie considerate ca nepregătite, e foarte greu a stabili de pe acum un program bine precizat pentru jocurile gimnastice ale primei clase. Am luat deci pentru clasa aceasta jocurile propuse de A. Damman *(Die höhere Mädchenschule, Ein Beitrag* etc., Berlin, 1889) pentru primele clase ale școalelor de fete. Rămîne să vedem cît se va putea trece din acest program, ca să se poată stabili programul și pentru celelalte clase.

De dorit ar fi ca jocurile aceste să fie conduse de o pedagogă germană cu calificațiune specială. Dacă însă aceasta n-ar fi cu putință, ele vor fi conduse după indicațiunile date de direcțiune.

2. EDUCAȚIUNEA MORALĂ

S-a discutat mult și se discută încă cestiunea, dacă educațiunea bine îngrijită poate ori nu să schimbe firea omului și s-o îndulcească. E însă mai presus de orișice îndoială că ne e dată putința de a înăbuși prin educațiune pornirile rele, ducînd la o mai liberă desfășurare pe cele bune. Omul deprins a-și face în toate împrejurările datoria și a se stăpîni el însuși pe sine, omul, care

ține să fie bun, chiar și rău din fire dacă ar fi, e mulțumit de sine însuși numai dacă face ceea ce el știe că e bine, și astfel își dă silința de a-și înăbuși pornirile rele și este bun în practica vieței. Nimic însă nu-i dă omului simțămîntul datoriei, nici stăpînirea de sine, nimic nu-l înalță moralicește deopotrivă cu simțămîntul religios, care astfel în practica educațiunei e izvorul virtuților și mai ales al celor casnice.

D-na Matilda Weber a publicat în 1888 o dare de seamă asupra institutelor create în Germania pentru cultivarea aptitudinilor casnice *(Die hauswirthschaftliche Ausbildung und Erziehung der Mädchen der weniger bemittelten Stände,* Berlin, George u. Fiedler).

După ce arată cît de mult atîrnă bunăstarea societății de la fericirea casnică și cît de mult atîrnă fericirea casnică de la femeie, autoarea urmează :

„Avînd în vederea această mare importanță socială, pe care femeia o are în popor, am adaus în temă pe lîngă *hauswirthschaftliche Ausbildung* și vorba *Erziehung.*

Kant zice : Educațiunea îl face om pe om.

Ba, singură deprinderea tehnică, fără ca să se facă totodată și educațiunea religiozității, a caracterului și a simțămîntului de datorie, nu pot feri nici o casă de ruină.

Într-o veche carte de bucătărie se zice :

„Rețetă probată spre a fi bună gospodină :

«Ia porțiuni egale religiozitate, spirit de economie, sîrguință, cumpătare, cuviință și precauțiune ; amestecă-le toate în piua răbdării și ia cîte o lingură pe zi din această amestecătură».“

Tot despre educațiunea femeiască s-a publicat în anul 1885 la Agsburg și la München o carte *(Winke über Mädchen-Erziehung in Anstalten, mit besonderer Berücksichtigung der Erziehung armer Mädchen).*

„Un medic catolic dintr-un oraș de reședință, care a avut mult de a face cu familii sărace, a constatat — așa ni se spune în cartea aceasta — că dacă în o familie lucrurile merg bine, meritul e de regulă al femeiei, dar tot a ei e și vina, dacă ele merg rău.“

După ce constată dar, că ele merg mai mult rău decît bine, autorul urmează :

„Ce-i lipsește azi în genere femeiei ?

Îi lipsește : 1. cunoștința sfintei sale religiuni și prin urmare iubirea către ea, participarea la deprinderile ei și claritatea conștiinței de datorie ; 2. spiritul casnic."

O comisiune a reuniunii *„Arbeiterwohl"* din sudul Germaniei a publicat la M. Gladbach sub titlu *Das häusliche Glück* un fel de „vademecum" pentru gospodine. În prima parte a acestei foarte prețioase cărți li se dau femeilor sfaturi în ceea ce privește purtarea lor. Primul din aceste sfaturi este :

„Să fii, înainte de toate, cu frica lui Dumnezeu și evlavioasă."

Toți în sfîrșit au ajuns la convingerea că virtuțile casnice sunt preste putință fără de simțemînt religios ; că o femeie care nu e religioasă nu poate să fie nici bună soție, nici mai ales bună mamă ; iar cea religioasă, chiar și dacă n-ar avea astfel cuvenita pregătire, mai curînd ori mai tîrziu ajunge să stăpînească casa.

Mai ales trei sunt virtuțile casnice : modestia, îndelunga răbdare și abnegațiunea, iar aceste rezultă din simțămîntul religios. Înzestrată cu aceste virtuți, femeia este de o fire dulce, îndatoritoare, neobosită, mereu voioasă și poartă cu grație, ca ceva plăcut pentru dînsa, sarcinile de soție, mamă și femeie, între femei.

În Institutul de la Măgurele cultivarea simțămîntului religios va trebui dar să fie o preocupare constantă. La lecțiuni, prin învățătură numai, simțămîntul acesta nu se poate cultiva, ci prin rugăciuni făcute împreună, prin cîntare în cor, prin participarea la ceremoniile religioase și mai ales prin lectură bine aleasă din *Faptele Apostolilor,* din *Viețele Sfinților* și din alte scrieri pline de învățături morale.

D-l Carol Weiss, directorul Institutului de fete din Weimar, a publicat anul trecut la Berlin (L. Oehigke) o prețioasă lucrare asupra educațiunei femeiești *(Unsere Töchter u. ihre Zukunft).* Pentru ca să-și expună vederile, pedagogul german lămurește înainte de toate două întrebări : Care e *ideea,* după care, și care e *scopul,* adecă *viața,* pentru care facem educațiunea.

Pentru lămurirea ideei autorului constată că bărbatul și femeia chiar și dacă sufletește ar fi aceeași ființă,

trupește sunt două ființe foarte deosebite una de alta. Oase, musculatură, membre, aparat de respirațiune și de digestiune și mai ales sistemul nervos nu sunt la bărbat și la femeie același fel. Astfel femeia are aptitudini deosebite de ale bărbatului, deci și altă menire, alt rost în societatea omenească. Ea are să se dezvolte potrivit cu aptitudinile ei speciale, și cu cît mai departe va merge în dezvoltarea ei firească, cu atît mai mult se va deosebi de bărbat, și voind s-o apropiem prin educațiune de bărbat, nu-i ajutăm dezvoltarea, ci facem din ea un fel de stîrpitură. Cît pentru viața morală îndeosebi, bărbatul are mai multă minte și e determinat de cele mai multe ori de motive raționale, pe cînd femeia are mai multă inimă și e îndupleсată de motive emoționale.

„Din întreaga dispozițiune sufletească a bărbatului și a femeiei — zice dar autorul — rezultă că bărbatul reprezintă în casă elementul filosofic, iar femeia pe cel religios."

Numai astfel bărbatul și femeia se întregesc unul pe altul, și la femeie lucrul de căpetenie e cultura inimei, care numai din simțămîntul religios poate să rezulte.

Fiind astfel, în educațiunea morală a femeii lucrul de căpetenie sunt bunele deprinderi cîștigate sub o binevoitoare și continuă priveghere.

În pensionatele cu poporațiune mare, supravegherea aceasta e foarte anevoioasă și fetele nu numai ușor iau apucături rele, ci perd totodată și atitudinea cuviincioasă. Ca să scape de acest rău, conducătorii sunt nevoiți să ție disciplină prea severă și să recurgă la mijloace, cari, îndeosebi față cu fetele, sunt primejdioase, cum sunt amorul propriu, vanitatea, ambițiunea și spiritul de emulațiune, slăbiciuni și altfel destul de pronunțate la femei, pe cari educațiunea are să le înăbușe, iar nu să le scoată le iveală.

Supuse apoi timp mai îndelungat la același fel de disciplină, fetele își perd mai curînd decît băieții individualitatea și devin un fel de femei de șablon, adeseori ridicole. Ele perd în sfîrșit simțemîntul vieței casnice și plăcerea de a se ocupa în casele lor, nu știu ce să facă, se simt părăsite și li se urăște cînd rămîn singure, caută

dar mereu toiul vieței publice, aleargă după distracțiuni și țin să se pună în evidență.

Trebuie, fără îndoială, să fie în institutele de creștere disciplină, dar nu disciplină impusă, ci disciplina vieței casnice, unde totul se face din iubire, din simțămînt de datorie, din curată dorință de a nu mîhni pe alții, deci cu mulțumire și cu inima întreagă și voioasă.

Aceasta nu e cu putință decît acolo, unde este mic numărul copilelor puse sub privegherea aceleiași persoane, pentru ca fiecare din ele să poată fi tractată potrivit cu firea ei individuală.

De aceea în țările germane e condamnată așa-numita „încazarmare" a fetelor și oameni competenți stăruiesc ca elevele să fie despărțite, pe cît se poate, în grupuri mici și să se întîlnească numai la lecțiuni, la rugăciuni ori la petreceri comune, dar să nu trăiască toate împreună.

Pentru ca caracterul să se poată desfășura în toată libertatea și fetele să se deprindă a se supraveghea, ele însele pe sine, trebuie să le lăsăm mai ales celor mai mari cîte o oră liberă, ca să facă ceea ce vor ele. Nu înțeleg ca în timpul acesta ele să nu facă nimic, ci să facă, cu voia direcțiunei, cum o trage pe fiecare inima. Acesta e timpul, în care ies la iveală înclinările individuale, în care se dezvoltă aptitudinile speciale și în care putem, dacă le observăm cu discreție, să le cunoaștem și să aflăm cum are fiecare din ele să fie tractată, pentru ca să fie sîrguitoare, iubitoare de ordine, sincere, modeste, răbdătoare și gata totdeauna de a-și face cu voie bună datoria.

Întocmai dar precum considerațiunile igienice cer ca să nu fie adunate fete multe și de etate deosebită în același dormitor, e în interesul educațiunei ca, peste zi, numai fete puține și cam de aceeași vîrstă să petreacă împreună.

3. EDUCAȚIUNEA CASNICĂ

Educațiunea casnică se face mai bine în familie, sub purtarea de grijă a unei bune gospodine. Părerea generală este că în o casă *străină* rezultatele sunt mai bune

decît în familia proprie. Astfel, în unele părți ale Germaniei, mamele își schimbă fetele pe un timp oarecare, ori le dau în *„Kost"* la vreo bună gospodină unde ele iau parte la conducerea casei. Aceasta se face, fie în timpul cînd fetele umblă la școală, fie după ce ele și-au terminat studiile. Fetele sărace intră, se înțelege, ca servitoare, numai însă în vreo familie din clasa socială din care fac și ele parte.

Deoarece pentru foarte multe fete această pregătire în familie nu este cu putință, s-au înființat așa-numite școli de gospodărie, *Haushaltungsschulen,* pentru săteni, pentru uvrieri, pentru meșteșugari, ba și pentru straturile mai înstărite ale burghezimei. În aceste școale speciale se primesc însă numai fete trecute de 16 ani, și cursul este de șase luni.

Pentru fetele din familii așa-numite mai bune s-au înființat în multe pensionate gospodării familiale, la a căror conducere elevele iau parte cu rîndul. În unele din aceste istitute lecțiunile se fac numai înainte de amiazăzi, iar după-amiazăzi elevele sunt ocupate cu gospodăria și cu lucrul de mînă. Rezultatele obținute sunt aproape nule, deoarece elevele vin rar la rînd și n-ajung niciodată să aibă privire clară asupra întregei gospodării.

După programele școalelor de gospodărie, femeia casnică trebuie să știe cum se ține o gospodărie în toate amănuntele ei, cum se întreține curățenia și buna rînduială în locuință și în preajma casei, cum se spală și se calcă, cum se examinează și se dreg rufele mai înainte de a fi așezate în dulap și cum se fac schimburile ; ea trebuie să știe cum se croiesc, se coase și se cîrpesc albituri și haine de copii și să fie în stare a ajusta o pălărie, a îmbrăca o umbrelă și a-și face haina de casă, ba chiar și pe cea de ieșire ; ea trebuie să mai știe cum se poartă grija pentru păstrarea sănătății, cum se aleg după anotimp și pentru sănătoși și bolnavi alimentele, cum se conservă ele, cum se compune în mod rațional o listă de bucate, cum se gătesc bucatele, cum se servește o masă și cum se primește un om la casă ; trebuie, în sfîrșit, să știe cum se poartă grija pentru sănătatea și dezvoltarea fizică și morală a copiilor. Îndeosebi la noi

apoi, ea mai are să știe și cum se cultivă grădina de legume și se poartă grija unei curți de pasări și a unei vaci cu lapte.

Toate aceste sunt lucruri cari în mod serios numai prin deprindere îndelungată și stăruitoare se pot învăța. Bună gospodină e femeia care nu numai le știe aceste, dar le și face cu pricepere, cu voie bună și fără de gălăgie, ca lucru de sine înțeles, în urma unei îndelungate deprinderi cu ostenelele și cu micile mizerii ale vieței casnice.

Acest rezultat nu se va putea obține decît înființîndu-se un așezămînt de instrucțiune, care e totodată și școală de gospodărie ca cele din Germania și Elveția.

Tipul normal al acestor școli e cea de la Radolfzell lîngă Constanța.

În școala aceasta se primesc pentru un curs cel mult 24 eleve, cari sunt despărțite în patru secțiuni, și din luni în luni fetele trec din o secțiune în cealaltă.

Numai la instrucțiune, la lucru de mînă și la lectură, la masă și la rugăciuni, se întrunesc toate secțiunile.

Conducerea institutului e încredințată unui director care reprezintă institutul și e suplinit în absență de soția sa.

„O mamă de familie“ *(Hausmutter)* dă instrucțiune practică în ceea ce privește gătirea bucatelor, coacerea pînei, spălarea albiturilor și celelalte treburi gospodărești, pune la cale afacerile de bucătărie, compune după principiile generale indicate de direcțiune, cu elevele, listele de bucate, le execută pe aceste și dictează elevelor rețetele de bucătărie.

Școala mai are apoi o profesoară pentru lucrul de mînă, un medic care dă lecțiuni în ceea ce privește igiena și căutarea bolnavilor, și încă un învățător pentru muzica vocală, socoteală și caligrafie.

Școala e înființată pentru fete trecute de 16 ani, cari au deprinderea de a munci și-și petrec tot timpul în gospodărie. La Măgurele dar, unde se vor primi fete mai mici, cari nu au deprinderea de a munci și petrec o însemnată parte din timpul zilei cu instrucțiunea, rezultate satisfăcătoare se vor obține numai dacă se vor înființa mai multe gospodării, conduse fiecare, sub privegherea direcțiunei, de cîte o deosebită „mamă de familie“.

Începutul va fi ușor, căci din capul locului i se va da institutului această direcțiune, și primul rînd de eleve va forma prima secțiune, deci o gospodărie condusă de direcțiune cu ajutorul elevelor.

Actualul local e suficient pentru trei clase. Ar urma deci ca pentru clasa a patra și apoi pentru a cincea să se înființeze cîte o nouă gospodărie : dormitor, sofragerie, bucătărie, spălătorie, cămară, pivniță, locuință pentru gospodină, dulapuri, grădină de legume și curte de păsări, toate conduse de eleve sub privegherea gospodinei și controlul direcțiunei. Numai la rugăciuni și la lecțiuni, la lectură, la lucrul de mînă și la plimbări, s-ar întîlni toate elevele.

Prin această organizare ar fi apoi înlăturate și greutățile în ceea ce privește educațiunea fizică și cea morală.

Ar fi de dorit ca „mama de familie“, chiar dintru început, să fie o femeie care are calificațiune specială, cîștigată în vreuna din școalele din Germania. Dacă însă aceasta n-ar fi cu putință, gospodăria va fi condusă după dispozițiunile luate de direcțiune.

4. INSTRUCȚIUNEA

Ținînd seama că în Institutul de la Măgurele preocuparea de căpetenie va fi educațiunea fizică, cea morală și cea casnică, elevele numai în timpul rămas liber vor putea să facă lecțiuni și meditațiuni, cel mult cîte trei patru ore pe zi. Materiile luate în programul de studii au să fie limitate și ele și potrivite cu acest scurt timp, și anume în acest institut are să predomineze principiul salutar *non multa, sed multum.*

Am luat dar în program toate materiile pentru o cultură aleasă și temeinică, presupuind însă că elevele vor fi conduse pretutindenea de persoane culte, care le dau explicațiuni despre punerea în practică a științei cîștigate la lecțiuni.

Serile, precum și duminicile și zilele de sărbători după-amiazăzi se vor aranja pentru fetele mai mari conferințe ori serate de lectură, de muzică și de conversațiune, iar

în timpul lucrului de mînă se va face lectură bine aleasă. Astfel ele vor putea să învețe multe din cele ce n-au putut să fie luate în programul de studii.

Luînd drept punct de plecare programul alcătuit de d-nii profesori Anghel Demetrescu și Gheorghe Popa, am mai consultat mai ales programul Liceului „Victoria" din Berlin, al Școalei de fete din Geneva *(École secondaire et supérieure des jeunes filles. Années 1890—1891),* scrierea lui Oct. Gréard asupra școalelor secundare din Franța *(Education et instruction,* Paris, 1887) și numeroasele constatări făcute asupra școalelor de fete din Germania în *Stoa* de dr. F. Hermes *(Zeitschrift fiir Interessen der höheren Töchterschulen,* 1869).

Avînd însă în vedere caracterul special al școalei, am făcut împărțirea, expunerea și concordarea materiilor potrivit cu nevoile institutului. Ideea mea conducătoare a fost ca elevele să învețe ceea ce le este de folos practic și de neapărată trebuință, atît în gospodărie, cît și în viața socială. Nu a fost dar cu putință să indic manuale, deoarece manualele ce avem, bune, rele, sunt scrise după programele școalelor cu caracter cu totul deosebit. Rămîne ca cursurile și manualele să fie făcute după programele aprobate de onor. Academie.

Deoarece anul acesta se va înființa numai prima clasă, am făcut numai pentru această singură clasă împărțirea pe săptămîni și pe lecțiuni a materiilor, luînd treizeci de săptămîni pe an pentru materiile ce au, ca istoria, să fie mai cu dinadins repetate, și treizeci și cinci de săptămîni pentru materiile ce se repetă mereu, ca limba maternă.

Elevele mai mari — cei din urmă doi ani — nu vor putea apoi să aibă lecțiuni dimineața decît de la 9 pînă la 11 ore și vor trebui să rămîie în fiecare săptămînă libere, pentru practica gospodăriei, o zi înainte de amiazăzi și alta după-amiazăzi.

Mi-am închipuit deci pentru elevele mai mici următoarea împărțire a zilei de lucru :

6— 8 : Igienă corporală și gospodăria dormitorului, rugăciune, gustare apoi, după dispozițiunile luate de direcțiune, în gospodărie.

8—11 : Lecțiuni și meditațiuni.
11— 1 : Punerea mesei, servirea bucatelor, masa și menagiul sofrageriei, recreațiune, plimbare pe afară.
1— 3 : Lucru de mînă după dispozițiunile luate de direcțiune.
3— 5 : Lecțiuni, muzică, desemn ori gimnastică.
5— 7 : Punerea și servirea mesei, menagiu, recreațiune.
7— 9 : Meditațiuni, lucrări în scris ori timp liber, apoi rugăciunea de seară.

Rămîne deci pentru elevele mai mici 18 ore înainte de amiazăzi și 12 după-amiazăzi, cu totul 30 ore pentru lecțiuni de tot felul și 6 pînă la 12 ore pentru meditațiuni și lucrări în scris. În tot cazul însă ele nu pot avea mai mult de 30 ore pe săptămînă pentru lecțiuni propriu-zise.

An cu an, potrivit cu rezultatele ce în adevăr se vor fi obținut, se vor face programele amănunțite și pentru celelalte clase. Am specificat numai pe acele dintre materiile din clasa V, cari sunt sinteze celor învățate în clasele premergătoare și astfel prezintă oarecum scopul didactic, în vederea căruia are să fie condusă întreaga instrucțiune.

Pentru lucrul de mînă va trebui să se ia timp din ce în ce mai mult, deoarece elevele vor avea să confecționeze ele însele atît albiturile, cît și îmbrăcămintea, să ia parte la spălătura fină, să calce, să cîrpească și să așeze în dulap, într-un cuvînt să facă tot ceea ce vor avea să facă la ele acasă.

București, 23 mai 1894

XIV. PROGRAMUL DE STUDII PENTRU INSTITUTUL „OTTETELEȘANU" ÎNTOCMIT DE DOMNUL IOAN SLAVICI

RELIGIUNEA

2 ore pe săptămînă

Cl. I Viața, moartea și parabolele lui Cristos.
Cl. II Cele patru *Evanghelii și Epistolele Apostolilor* : cetire și tîlcuire. *Faptele Apostolilor.*
Cl. III Dogmatica tractată după *Catehism.*
Cl. IV Morala creștinească și principii de bună purtare. Lectură din *Omilii.*
Cl. V Istoria bisericei române și a celei creștine în genere.

CLASA I

Program amănunțit
30 săptămîni pe an

1. Starea societății omenești în ajunul nașterii lui Cristos. Ovreii, grecii și romanii, Siria și Egiptul. Familia, sclavismul și despotismul.
2. Nașterea lui Ioan Botezătorul și a Mariei, Maicei Domnului. Copilăria și logodirea ei.
3. Bunavestire și nașterea lui Cristos. Magii, Irod și fuga în Egipt.
4. Copilăria lui Iisus. Cristos în mijlocul cărturarilor. Botezul lui.
5. Moartea lui Ioan Botezătorul. Cristos în pustiu. Primii ucenici.
6. Nunta de la Cana Galileei. Iisus în Ierusalim și la Nazaret, Iisus și samariteanca.

7. Pescuirea. Cărturarii și fariseii. Cristos și fariseii.
8. Cei 12 Apostoli. Predica de pe munte. Fericirile.
9. Învățăturile cuprinse în predica de pre munte.
10. Chemarea Apostolilor și soarta lor. Predica de la Ierusalim.
11. Iisus mustră pe farisei : „Dați cezarului, etc.".
12. Învățăturile despre viața vecinică, despre modestie, îngăduință și răbdare.
13. Mărturisirea lui Petru și Schimbarea la față.
14. Iisus satură 5 000 oameni, umblă pe apă și vindecă pe fiica Canaanitei și pe lunatic.
15. Pescuirea și alinarea furtunei. Iisus vindecă bolnavi și slăbănogi.
16. Leproșii, surdo-muții și orbii. Fiul văduvei din Nain, fiica lui Iair, Lazăr.
17. Intrarea în Ierusalim. Disputa. Judecata mai de apoi.
18. Spălarea picioarelor, Cina cea de taină, rugăciunea din Grădina măslinilor.
19. Vînzarea lui Iuda, Ana și Caiafa. Osîndirea și batjocorirea lui Iisus.
20. Lepădarea lui Petru și deznădăjduirea lui Iuda. Pontiu Pilat. Irod.
21. Cununa de spini și biciuirea, răstignirea, moartea și așezarea în mormînt.
22. Învierea, întîlnirea cu femeile și călătoria la Emaus.
23. Întîlnirea cu ucenicii. Toma. Înălțarea la cer. Coborîrea Duhului Sfînt.
24. Risipirea Apostolilor și răspîndirea *Evangheliei.*
25. Semănătorul ; sămînța și neghina. Asemănările împărăției cerului.
26. Nunta fiului de împărat. Plata lucrătorilor din vie. Talanții și cele zece fecioare.
27. Lucrătorii din vie. Oaia cea pierdută și fiul rătăcit.
28. Samariteanul milostiv și sluga nemiloasă. Bogatul și Lazăr. Țarinile acoperite de rod.
29. Fariseul și vameșul. Sluga necredincioasă. Judecătorul nedrept.
30. Smochinul cel uscat. Păstorul adevărat.

Cl. I *Etimologia :* 4 ore pe săptămînă.
Cl. II *Sintaxa :* 4 ore pe săptămînă.
Cl. III *Stilistica :* 3 ore pe săptămînă.
Cl. IV *Poetica :* 2 ore pe săptămînă.
Cl. V *Istoria literaturii române :* 2 ore pe săptămînă.

CLASA I

Program amănunţit
35 săptămîni

Prima lecţiune — teorie, a doua — analiză la tablă, a treia — analiză din cartea de lectură, iar a patra — compoziţiune.

1. Cugetarea şi exprimarea ei prin vorbe. Subiectul şi predicatul. Deosebirea dintre nume (proprii) şi substantive (comune).
2. Deosebirea dintre singular şi plural, concordanţa dintre subiect şi predicat şi excepţiunea pentru nume şi substantive cari au numai plural.
3. Deosebirea dintre individual şi general, hotărît şi nehotărît, determinat şi nedeterminat, concret şi abstract, şi determinarea prin pronume şi numerale ca „acest", „acel", „mulţi", „toţi", „cîţiva".
4. Determinarea prin articolul propriu şi prin cel impropriu şi constatarea regulei că articolul propriu va să zică „toţi", „toate".
5. Lucrurile şi fiinţele : însuşirile lor exprimate prin adjectiv.
6. Genurile substantivelor şi concordarea (adjectivelor) după gen şi număr.
7. Exprimarea însuşirilor prin verbe şi deosebirea dintre verbe şi adjective.
8. Abstragerea şi derivarea substantivelor din verbe şi adjective ; formarea genetivului.
9. Formarea acuzativului şi arătarea însuşirilor prin substantive.
10. Clasificarea substantivelor după împărţirea în proprii şi comune, concrete şi abstracte, colective şi materiale. Regula, că cele materiale n-au plural. De ce ?

11. Regula, că substantivul, ca subiect, e totdeauna articulat, ori determinat, fie prin pronume, fie prin numeral ; că determinarea se subînţelege cînd nu e exprimată, şi că predicatul e articulat numai cînd, sferele fiind identice, poate să fie luat şi drept subiect, ca în „Păstorul e păzitorul" (turmei).
12. Pronumele şi numeralul ca vorbe cari determină ori înlocuiesc substantivul. Împărţirea lor.
13. Propoziţiunea dezvoltată, considerînd părţile secundare ca determinări ale celor principale. Adjectivul ca adverb. Adverbele ca determinări de mod, de loc ori de timp.
14. Prepoziţiunile ca determinări ale raporturilor dintre două lucruri ori fiinţe şi conjuncţiunile ca determinări ale raporturilor de sferă între două noţiuni.
15. *A* adverbial şi interjecţiunile ca exprimare de stări sufleteşti. Recapitularea celor zece părţi de cuvînt.
16. Împărţirea substantivelor din punctul de vedere al declinării. Declinarea nearticulată.
17. Declinarea articolului şi declinarea regulată a substantivelor articulate.
18. Declinarea substantivelor cari au genetivul de *i* şi a celor cu o singură terminaţiune.
19. Declinarea adjectivelor, a pronumelor şi a numeralelor.
20. Împărţirea verbelor, după înţeles, în predicative şi ajutătoare şi a celor predicative în tranzitive şi intranzitive. Forma activă, cea pasivă şi cea reflexivă.
21. Moduri, persoane şi timpuri. Împărţirea verbelor din punctul de vedere al conjugării. Conjugarea verbelor neregulate (ajutătoare).
22. Derivarea timpurilor şi a modurilor şi conjugarea regulată.
23. Neregularităţile de conjugare.
24. Modurile impersonale ale verbului şi întrebuinţarea verbului ca substantiv, adjectiv şi ca adverb.
25. Derivarea substantivelor din adjective şi din verbe ; întrebuinţarea adjectivelor ca substantive.
26. Derivarea verbelor şi conjugarea verbelor derivate.
27. Derivarea adjectivelor şi a adverbelor. Derivarea în genere.

28. Ortografia. Semne fonetice şi semne ideografice. Regulele generale ale scrierii corecte.
29. Scrierea consonantelor şi îndeosebi a sunetelor scrise prin literele *c, d, g, j, ş, ţ,* şi *z.*
30. Scrierea sunetelor însemnate prin literele *ă* şi *î.*
31. Genetivele şi pluralele.
32. Imperfectul şi perfectul verbelor. Supinul şi gerunziul.
33. Scrierea verbelor străine şi a neologismelor.
34. Scrierea cu semne ideografice, cum sunt cifrele şi semnele convenţionale în aritmetică.
35. Punctul şi virgula ca semne ideografice, cari înlocuiesc conjuncţiuni.

Model de executare
Săptămîna a patra

1. *Teorie.* Substantivul poate să fie determinat nu numai prin pronume ca „acest", „acel", ori prin numerale ca „unu", „zece", ci totodată şi prin articol fie propriu, fie impropriu, şi articolul propriu are totdeauna înţelesul „toţi" ori „toate".
2. *Analiza la tablă:* Învăţătorul dă „cal" ca subiect, iar „animal" ca predicat", iar şcolarul va concorda: „calul e animal". Întrebări făcute de învăţător: Ce sunt mai mulţi caii ori animalele? Cîţi cai sunt animale? Cîte animale sunt cai?

   Tot astfel cu „săcure" şi „unealtă", „brad" şi „copac", „găină" şi „pasăre".
3. *Analiză din carte:* Şcolarii cetesc bucata, o expun, apoi caută din ea nume, substantive, determinări şi arată „De ce"? (e nume, substantiv ori determinare).
4. *Compoziţiune:* Propoziţiuni contrase asupra întrebării „Ce este?" Predicatul dat de învăţător, iar subiectele alese de şcolari, d.e.: Scaunul, masa şi dulapul sunt mobile. Întrebuinţrea punctului, a virgulei şi a conjuncţiunii „şi".

   Cînd nu se simte trebuinţă, se face în loc de analiză la tablă tot analiză din cartea de cetire.

ISTORIA

Cl. I Timpurile vechi pînă la Aurelian: 3 ore.
Cl. II Evul mediu, de la Aurelian pînă la întemeierea Munteniei: 3 ore.
Cl. III Timpul nou, de la întemeiarea Munteniei pînă la Pacea de la Carlovăţ: 2 ore.
Cl. IV Cele mai nouă timpuri, de la Pacea de Carlovăţ pînă la Tractatul de Berlin: 2 ore.
Cl. V Istoria românilor.

CLASA I

Program amănunţit
27 săptămîni

1. Stările de dezvoltare socială: sălbatici, vînători, nomazi, agricultori şi industriali. Organizările sociale: starea patriarhală, confederaţiunea, republica şi monarhia. Nevoile vieţei din punctul de vedere al dezvoltărei sociale.
2. Geografia privitoare la văile rîurilor Nilul, Tigru şi Eufrat, Indul şi Gangele, Oxus şi Iaxartes, Hoangho şi Iancechiang.
3. Menes şi epoca Piramidelor. Fuchi şi Iao, Lacul Moeris şi Labirintul.
4. Babilonul şi Niniva. Emigrarea lui Avraam în Siria. Fenicienii.
5. Platoul Pamirului şi emigrarea arienilor în Iran, în India şi spre apus. Hicsoşii şi Iosif.
6. Ramses II, Manefta şi Moise. Sidonul şi Tirul. David, Solomon şi Hiram.
7. Peninsula Balcanică: pelasgii, tracii, grecii şi ilirii. Războiul troian.
8. Codru. Licurg şi legile lui. Didona.
9. Italia. Întemeiarea Romei. Desfiinţarea regatului Israil şi înfiinţarea Mediei.
10. Cei şapte regi ai Romei. Solon. Sardanapal şi Nabucadnezar.
11. Ciru şi Croesu. Expediţiunea lui Dariu contra schiţilor. Schiţii, agatîrşii şi geţii.

12. Pisistrat, Hipia și Hiparh. Roma republică. Horațiu Cocle, Mucius Scaevola, Clelia, Coriolan.
13. Prima secesiune. Marathon, Salamina, Termopile și Plateea.
14. Pericle și timpul lui. Decemviratul. Galii la Roma. Liciniu Stolo.
15. Filip și Alexandru. Dacia și galii în Valea Dunării. Ipsos.
16. Romanii și Pyrrhu. Primul Război punic. Galia — provincie.
17. Cato Cenzor, Scipio Africanul, Hannibal, Filip III, Antioh III, Perseu.
18. Dărîmarea Cartaginei și a Numanției. Macedonia și Grecia — provincii.
19. Cornelia și feciorii ei. Mariu și Sulla. Războiul cu soții.
20. Pompei și Iuliu Cezar. Burebista și Deceneu.
21. Octavian August. Nașterea și copilăria lui Iisus.
22. Starea culturală în timpul lui August. Literatură și artă.
23. Tiberiu, Claudiu, Caligula și Neron. Vespasianii. Risipirea ovreilor.
24. Domițian și Decebal. Războaiele lui Traian în Dacia și în Asia.
25. Urmașii lui Traian pînă la Commod și starea Daciei în timpul lor.
26. Starea împărăției romane în secolul al III-lea. Cei 30 tirani. Zenobia. Francii, alemanii și goții.
27. Aurelian. Retragerea legiunilor romane din Dacia.

28 săptămîni, adică 24 lecțiuni rămîn pentru repetițiune, care se face popor cu popor, țară cu țară.

GEOGRAFIA

Cl. I Pregătire pentru studiul geografiei și elemente de geografie : 3 ore.

Cl. II Geografia fizică și economică a Asiei, Africei, Americei și Oceaniei, cu deosebită considerare a productelor consumate în viața comună.

Cl. III Geografia Europei, cu deosebită considerare pentru istoria fiecărui stat, mai ales în timpul evului mediu.

Cl. IV Geografia României și a țărilor locuite de români.

CLASA I

Program amănunțit
30 lecții

1. Planul institutului, al parcului și al satului. Orientare.
2. Același plan cu satele dimprejur. Scara. Punctele cardinale.
3. București : străzi principale și colori, situațiunea zidirilor mai însemnate.
4. Județul Ilfov cu plășile lui : rîuri, lacuri, ridicături ale solului.
5. Județele Prahova, Dîmbovița, Vlașca și Ialomița.
6. Județele dintre Carpați, Olt, Dunăre și Milcov. Centre de poporațiune, distanțe, căi ferate, cursuri de apă.
7. Județele de peste Olt.
8. Județele de peste Milcov. Iașii și împrejurimile.
9. Dobrogea. Hotarele României.
10. România : întindere, poporațiune, județele și capitalele lor.
11. Munții, trecătoarele, rîurile și căile de comunicații ale României.
12. Flora, fauna și productele minerale ale României.
13. Organizațiunea României : regele și cele trei puteri ale statului.
14. Cele opt ministerii. Armata, justiția și organizațiunea internă.
15. Țările în vecinătate cu România : întindere, poporațiune și capitale.
16. Românii și țările locuite de dînșii.
17. Popoarele învecinate cu românii : număr, religiune și origine.
18. Europa : întindere, conture, poporațiune și statele cu capitalele lor.

19. Munții din Europa, cu cele mai însemnate culmi. Rîuri și lacuri.
20. Popoarele europene : origine, număr, religiune, stare culturală.
21. Pămîntul : forma, suprafața, uscat și apă. Continente, insule și peninsule. Țărmuri, capuri, coaste și istmuri.
22. Ocean, mare, golf, sîn și strîmtoare. Cele cinci oceane și mările dimprejurul Europei.
23. Cele cinci continente : întindere și poporațiune. Munți mai însemnați și rîurile mai mari de pe fața pămîntului.
24. Poli, ecuator, linii paralele și meridiane. Poziția pămîntului față cu soarele. Rotațiune, revoluțiune și declinațiune.
25. Determinarea zonelor pentru cele cinci continente și pentru cursurile rîurilor mari.
26. Coaja pămîntului. Cutremure, erupțiuni vulcanice și cei mai însemnați vulcani.
27. Atmosfera. Evaporațiuni. Vînturile. Ploile.
28. Aer, lumină și căldură. Vegetațiune și viața animalică după zone.
29. Rasele omenești : caractere, întindere, număr. Religiunile și răspîndirea lor.
30. Sistemul solar. Planeți și sateliți. Sori. Flux și reflux.

PURTAREA SOCOTELILOR ȘI RÎNDUIALA GOSPODĂRIEI

Cl. I Calcul mental, cele patru operațiuni și elemente de geometrie ; 3 ore.

Cl. II Recapitularea materiei trecute în clasa I. Proporțiunile. Regula de trei simplă și cea compusă. Calculul dobînzilor. Scontul. Asociațiunea : 2 ore.

Cl. III Geometrie : recapitularea materiei trecute în clasa I. Globul, conurile, cilindrele și prismele. Calcularea conținutului cubic. Deprinderi practice în gospodăria institutului : 2 ore.

Cl. IV Rînduiala socotelilor de gospodărie, rezolvări de teze potrivite cu materia trecută în clasa II și practică la purtarea socotelilor gospodăriei din institut : 2 ore.

Cl. V Rînduiala gospodăriei casnice : 3 ore.

CLASA I

30 săptămîni

1. Calcul mental. Adunare și scădere. Două numere întregi : a. pînă la zece ; b. zecimi, sute și mii ; c. numere pînă la zece cu zecimi, sute și mii ; d. numere scrise cu două cifre ; e. trei și mai multe numere.
2. Deprinderi de adunare și scădere pentru dezvoltarea memoriei, deci fără ca să fie scrise numerele. Scăderea să se facă după metodul adunărei, adică la întrebarea : „Cît trebuie să mai adăugăm ?“
3. Adunarea și scăderea cu cifre după metodul observat la calculul mental, mai întîi ca calcul mental, apoi cu cifre și în cele din urmă se dă proba.
4. Calcul mental. Înmulțirea cu numere întregi : a. amîndoi factorii numere pînă la zece ; b. zecimi, sute și mii ; c. un număr pînă la zece și zecime, sută și mie ; d. de oricare număr pînă la 10 000 cu un număr pînă la zece.
5. Înmulțirea cu 11 pînă la 19, cu 25 și cu 50 a oricărui număr.
6. Înmulțirea cu cifre după metodul observat la calculul mental.
7. Deprinderi de înmulțire. Probleme rezolvate mai întîi ca calcul mental, apoi cu cifre și în cele din urmă proba.
8. Calcul mental. Înmulțirea numerelor cu pereche în două și patru, apoi a orișicărui număr. Jumătatea și pătrarul. Prefacerea jumătăților în pătrare. Adunarea scăderea și înmulțirea jumătăților și pătrarelor.
9. Împărțirea cu zece a zecimilor, a sutelor și a miilor, apoi a orișicărui număr. Zecimile : adunarea, scăderea și înmulțirea lor. Împărțirea cu o sută și o mie : zecimile și miimile.
10. Împărțirea cu 3 și cu 5, cu 20 și cu 25, cu 12 și cu 15, apoi cu 7 și cu 9.

11. Adunarea și scăderea fracțiunilor ordinare cu numitor comun. Adunarea și scăderea fracțiunilor zecimale. Compararea fracțiunilor cu numitor deosebit.
12. Prefacerea jumătăților și a pătrarelor în sutimi și în zecimi și a fracțiunilor ordinare în zecimale. Înmulțirea cu fracțiuni. Împărțirea cu jumătate și cu un pătrar.
13. Împărțirea cu cifre după metodul observat la calculul mental. Scrierea fracțiunilor.
14. Divizibilitatea și ridicarea la putere.
15. Reducerea la un numitor comun. Adunarea și scăderea fracțiunilor.
16. Transformarea și simplificarea fracțiunilor.
17. Înmulțirea și împărțirea cu fracțiuni.
18. Liniile și măsurarea lor. Măsuri de lungime.
19. Cercul : centru, periferie, rază și diametru. Circumferența.
20. Împărțirea cercului în grade. Arcul. Unghiurile.
21. Linii paralele și perpendiculare. Unghiurile și deosebirile lor. Măsurarea lor.
22. Triunghiurile. Cazurile de egalitate.
23. Patrulaterele și poligoanele.
24. Măsurile de lungime și de întindere. Măsurarea laturilor unui triunghi, unui patrulater și ale unui poligon.
25. Măsurarea suprafeței unui pătrat și a unui triunghi. Descompunerea poligoanelor în triunghiuri.
26. Deprinderi pentru calcularea suprafeței poligoanelor.
27. Măsuri de greutate și de capacitate.
28. Sistemul metric.
29. Calcularea măsurilor vechi după sistemul metric.
30. Cele patru operațiuni aplicate la sistemul metric. Practica la purtarea socotelilor și în împărțirea grădinei de legume.

CUNOȘTINȚE DESPRE VIAȚĂ ȘI NATURĂ

Cl. I a. Viața organică. Animale și plante cunoscute de eleve : 2 ore.
b. Materia, stările ei și puterile firești : 1 oră.

Cl. II Clasificarea plantelor indigene și descrierea celor străine, cari au importanță pentru viața zilnică, precum și a productelor vegetale mai obicinuite : 2 ore.

Cl. III Clasificarea animalelor indigene și a celor străine, ale căror producte sunt folosite în industrie : 2 ore.

Cl. IV Noțiuni de fizică, de mineralogie și de chimie și explicarea proceselor ce se petrec în viața organică și în producțiunea industrială. Mașinele întrebuințate în gospodărie : 2 ore.

Cl. V Igiena corporală, domestică și alimentară : 3 ore.

CLASA I

Program amănunțit

A. Viața organică. Animale și plante cunoscute de eleve

T o a m n a

1. Arbori și pomi : Trunchiul și scoarța, rădăcinile, ramurele și frunzele, florile și fructele, sîmburii și învelișurile lor. Prunul și mărul, soiuri și nobilitare.
2. Pomii cu sîmburi moi și cei cu sîmburi vîrtoși.
3. Nucul și alunul, castanul, stejarul și fagul. Bradul, moliftul și pinul.
4. Dudul, copacii de lux și cei de grădină. Lemnul, calitatea și întrebuințarea lui.
5. Arbuștii de grădină. Vița și soiurile ei.
6. Legumele, cartofii, și napii.
7. Curcubetele, morcovii, țelina și pătrunjelul.
8. Verzele, spanacul și salata, macul și ardeiul.
9. Cepoasele. Plantele textile.
10. Iedera și vîscul. Ciupercile și bureții.
11. Mușchii și mucigaiul. Putrezirea vegetală.

I a r n a

12. Trupul omenesc : scheletul, spinare, torace, bazin.
13. Extremitățile. Încheieturile și mușchii.
14. Organele de nutriție. Inima și vasele de sînge.
15. Plămînii și pelea : procesul de respirațiune.

16. Canalul de digestiune : salivă, sucurile mistuitoare și fierea.
17. Sistemul nervos : fire, glandule, șira spinării și creierul.
18. Acțiunea reflexă, deprinderi, instinct și lucrare voluntară.
19. Cînele și pisica. Dresura, soiuri și rase.
20. Rumegătoarele. Calul și măgarul. Porcul.
21. Păsările domestice, cele de colivie, cele răpitoare și cele călătoare.
22. Peștii mai cunoscuți. Reptilele mai cunoscute.
23. Racul, melcii și scoicile. Păiangenii și scorpionul.
24. Albina și furnica. Omidele și gîndacii de mătase îndeosebi.

Primăvara

25. Cerealele. Pregătirea pămîntului, semănarea, cultivarea și recoltarea lor.
26. Sădirea, altoirea, butășirea și în genere prășirea plantelor.
27. Nutriținea vegetală și nobilitarea plantelor.
28. Împărțirea plantelor și clasificarea celor mai cunoscute din ele.
29. Florile, fructificarea și coacerea.
30. Împărțirea animalelor și a ființelor în genere.

B. **Materia, stările ei și puterile firești**

26 săptămîni

1. Apa, arborii și gheața. Sleirea lichidelor și aburirea lor. Miroasele.
2. Atome și moleculele. Atracțiune și respingerea. Afinitate.
3. Oxigenul, hidrogenul, azotul și carbonul.
4. Aerul atmosferic, compunerea și întinderea lui.
5. Căldura în genere. Arderea și oxidarea.
6. Zahărul și amidonul.
7. Dospirea spirtoasă. Alcoolul și efectele lui asupra organismului.
8. Dospirea oțetoasă. Acidele în genere și oțetul îndeosebi.

9. Grăsimea animalică și cea vegetală.
10. Putrezirea. Germenii de dospire și cei de putrezire. Drojdiile. Stratul.
11. Fosforul și sulfurul.
12. Sarea și natronul în genere.
13. Albuminul și albuminoasele.
14. Cum și din ce se extrage zahărul ?
15. -„- -„- -„- amidonul ?
16. -„- -„- se produc spirtoasele ?
17. -„- -„- se face oțetul ?
18. Cum se feresc lucrurile de putrezire ?
19. Lumina, căldura și umezeala.
20. Aburii și alte materii străine din aerul atmosferic.
21. Materiile străine din apă.
22. Vînturile și ploile.
23. Aerisirea și dezinfectarea locuințelor.
24. Apa de băut.
25. Mortificarea cărnurilor.
26. Ferberea, coacerea și frigerea.

[27]. Deprinderi în grădină și în gospodărie.

ȘTIINȚE MORALE

Cl. IV Noțiuni de etică și estetică, expuse din punctul de vedere al creșterei copiilor : 2 ore.

Cl. V Povețe pentru buna creștere a copiilor : 2 ore.

DESEMNUL

2 ore pe săptămînă

Cl. I Flori și frunze fără de umbre. Desemn liniar.

CALIGRAFIA

1 oră pe săptămînă

Cl. I Deprinderi în scrierea perpendiculară după programul oficial.

MUZICA VOCALĂ

2 ore pe săptămînă

Game, note, cor bisericesc.

GIMNASTICĂ

2 ore pe săptămînă

Gimnastica liberă. Paralele. Scara. Deprinderi de echilibru.

LUCRUL DE MÎNĂ

10 ore pe săptămînă

Trei ore pe săptămînă după programul oficial pentru școalele profesionale, iar restul sub conducerea maestrei de lucru în atelierul institutului la confecționare, cîrpire și dregere.
În timpul lucrului de mînă, după dispozițiunile luate de direcțiune, lectură și recitări.

XV. REGULAMENT PENTRU CONDUCEREA INTERNĂ A INSTITUTULUI „IOAN OTTETELEȘANU" ÎNTOCMIT DE DOMNUL IOAN SLAVICI

1. PERSONALUL

Art. 1. Conducerea institutului e încredințată unei directoarei care are suprema autoritate în institut.

Ea are îndeosebi purtarea de grijă pentru sănătatea elevelor și pentru creșterea lor fizică și morală, pentru buna rînduială în dormitoare, la masă, la lecțiuni, la lucrul de mînă, la practica gospodăriei și în orele de recreațiune.

Ea supraveghează atît menagiul, cît și instrucțiunea, și e ajutată în înplinirea acestor însărcinări de directorul de studii, de corpul didactic, de o menajeră, o maestră de lucru, o chelăriță și o secretară.

Art. 2. Directorul de studii are îndeosebi și purtarea de grijă pentru ținerea în bună stare a zidirilor, a conductelor de apă și a parcului, pentru încălzit și luminat, pentru curățirea hornurilor, a lacului și a canalurilor de scurgere, pentru grajduri, cotețe, curți de păsări, grădina de legume, pomet, vie, stupină și în genere pentru tot ceea ce constituie zestrea institutului predată lui cu inventari, precum și orice altă atribuțiune îi va da Comisiunea în ceea ce privește administrarea averei.

El angagiază și are sub a sa conducere servitori.

El prezintă Comisiunei planurile pentru exploatarea averei puse sub administrarea lui și nu poate să facă nici reparaturi, nici îmbunătățiri decît cu aprobarea Comisiunei.

Art. 3. Corpul didactic pune sub privegherea direcțiunei și după instrucțiunile primite de la aceasta în executare programul de studii stabilit de Comisiune.

Art. 4. Îndeosebi profesoarele sunt întru totul supuse la rînduiala casei stabilită prin acest regulament pentru institut.

Art. 5. Menajera conduce gospodăria sub supravegherea direcțiunei și după dispozițiunile luate de aceasta.

Ea are îndeosebi purtarea de grijă pentru cămară, bucătărie și sofragerie, pentru hrana elevelor, a personalului și a servitorilor și pentru conservarea alimentelor.

Ea face listele de bucate, cari au să fie aprobate de direcțiune, execută pe răspunderea ei această listă și ține rînduiala în ceea ce privește servirea bucatelor.

Ea are purtarea de grijă pentru păstrarea în bună stare a vaselor de bucătărie și de sofragerie, a uneltelor de serviciu și a mobilierului din cămară, bucătărie și sofragerie.

Ea dă elevelor îndrumarea practică în ceea ce privește alegerea, gătirea și servirea bucatelor, conservarea alimentelor și a vaselor și ținerea bunei rînduieli în gospodăria casei.

Art. 6. Maestra de lucru dă elevelor instrucțiune în ceea ce privește lucrul de mînă în genere și îndeosebi croirea, coaserea, cîrpirea, dregerea, spălarea și curățirea albiturilor și a hainelor de tot felul, conservarea lor, precum și împletirea și cîrpirea ciorapilor.

Ea are în același timp în păstrarea ei hainele elevelor și albiturile institutului, dă la spălat, supraveghează spălarea și călcarea, ia în primire spălătura, drege, așează în dulap și ține după dispozițiunile luate de direcțiune rînduiala schimburilor.

Art. 7. Chelărița are purtarea de grijă pentru hambar și pentru cuptorul de pîne, pentru pivniță, curți de păsări, porci și vaci cu lapte, și dă elevelor îndrumări practice în ceea ce privește păstrarea făinurilor și coacerea pînei, ferberea săpunului de casă, așezarea în pivniță a verdețurilor pentru iarnă, purtarea de grijă pentru păsări, porci și vaci, tratarea ouălelor și a laptelui, prepararea și afumarea conservelor de carne.

Art. 8. Secretara poartă, după dispozițiunile luate de direcțiune, socotelile și corespondența institutului și ajută pe directoare la menținerea disciplinei școlare.

2. RÎNDUIALA CASEI

Art. 9. Elevele se despart în patru secțiuni și trec, cu rîndul, din luni în luni, din o secțiune în alta.

a. Prima secțiune stă sub conducerea menajerei, și în această secțiune elevele dau ajutor în lucrările de menaj, în cămară, bucătărie și sofragerie.

b. A doua secțiune stă sub conducerea maestrei de lucru, și în această secțiune elevele dau ajutor la sortarea rufelor, la supravegherea spălatului și a călcatului, la primirea spălăturei, la dregerea și punerea în dulap, precum și la împărțirea schimburilor.

c. A treia secțiune stă sub conducerea chelăriței, și în această secțiune elevele iau parte la lucrările cu cari e însărcinată chelărița.

Art. 10. În fiecare zi, seara, înainte de rugăciune, cîte una din elevele fiecărei secțiuni are să facă direcțiunei raport verbal despre ceea ce s-a făcut peste zi în secțiunea ei și ceea ce are să se facă ziua următoare.

Art. 11. Elevele, atît în institut, cît și afară de institut, poartă costumul institutului și numai în timpul vacanțelor de vară pot să îmbrace afară de institut alte haine.

Art. 12. Întregul personal interior și exterior al institutului de asemenea e obligat să poarte în institut costumul prescris pentru el.

Art. 13. Elevele, vara, se scoală la ora 5 de dimineață și se culcă la ora 9 seara, iar iarna se scoală la $5^1/_2$ și se culcă la $9^1/_2$ seara și nu pot să fie dispensate de direcțiune în privința aceasta decît după propunerea făcută de medicul institutului. Luminile se sting vara la 9, iar iarna la $9^1/_2$ seara.

Art. 14. Întregul personal intern e dator să asiste la rugăciunea de dimineață și la cea de seară, și după ora 10 de seară toate luminile trebuie să fie stinse în institut.

Art. 15. Poarta institutului stă totdeauna încuiată şi nimeni, fără de voia direcţiunei, nu poate să intră în curtea institutului, nici să iasă din ea, iar direcţiunea nu poate să permită intrarea ori ieşirea înainte de rugăciunea de dimineaţă ori după rugăciunea de seară decît în cazuri de învederată urgenţă.

Art. 16. Despre ieşirile elevelor şi ale personalului se poartă un registru, în care sunt arătate cauzele şi împrejurările ieşirei.

Art. 17. Congedii pe timp mai scurt, pînă la 8 zile, poate să acorde direcţiunea cu aprobarea ulterioară a Comisiunei : congediile mai lungi însă numai Comisiunea poate să le acorde.

Art. 18. Personalul dispune de timpul său liber ; nimeni însă în institut nu are voie să privească inactiv cînd alţii lucrează şi direcţiunea poate să interzică o ocupaţiune, o distracţiune ori o lectură, pe care o socoteşte nepotrivită cu caracterul institutului.

3. DISCIPLINA

Art. 19. Pentru menţinerea disciplinei şcolare, direcţiunea şi corpul didactic au să se ţie în marginele prescrise de regulamentele oficiale publicate în materia aceasta pentru şcoalele similare ale statului şi nu pot lua măsuri nici pot dicta pedepse cari ar fi în contrazicere cu acele regulamente.

Art. 20. Comisiunea poate să elimine din institut pe eleva care e socotită de direcţiune şi de corpul didactic fie incorigibilă, fie incapabilă pentru pregătirea ce se dă în institut.

Art. 21. Vacanţele sunt pentru institut tot cele date şi elevelor din şcoalele statului. Comisiunea poate însă să introducă în ceea ce priveşte vacanţele modificări cerute de caracterul institutului, şi practica gospodăriei se urmează şi în timpul vacanţelor de către elevele rămase în institut.

4. RÎNDUIALA SOCOTELILOR

Art. 22. Fiecare din cele patru secţiuni îşi poartă îndeosebi socotelile cu săptămîna, iar sîmbetele socotelile se dau direcţiunei, care le controlează, le trece în conturile casei şi le sumează cu ale sale.

Art. 23. Nici o cheltuială neaprobată de Comisiune nu se poate face. În caz de absolută urgenţă, cheltuielile le face direcţiunea cu aprobarea ulterioară a Comisiunei.

5. SERVITORII

Art. 24. Servitorii sunt angagiaţi de direcţiune, dar acordaţi de Comisiune. Direcţiunea dispune de ei unde şi cum cer trebuinţele momentane.

Art. 25. Servitorii toţi au hrana din bucătăria institutului şi afară de această bucătărie nu se pot găti în cuprinsul institutului bucate fără de permisiunea Comisiunei.

Art. 26. Direcţiunea nu poate să angageze nici pentru serviciul ei particular şi în socoteala ei privată decît servitorii acordaţi de Comisiune, şi fără de permisiunea Comisiunei nu poate să dea nimănui adăpost în institut.

[CUVÎNTAREA LUI IOAN SLAVICI LA INAUGURAREA INSTITUTULUI „IOAN OTTETELEȘANU"]

Suntem noi oamenii trecători prin lume, venim și ne ducem, și firească în inimile noastre dorința de a lăsa urme pe unde trecem.

Din această firească dorință a pornit gîndul întemeierii institutului pe care azi îl inaugurăm.

Stăpîni pe o mare avere, înzestrați cu frumoase daruri firești, iubiți și stimați de lumea prin mijlocul căreia treceau, Ioan Otteteleșanu și soția sa Elena numai cuprinși de adîncă durere puteau să-și înfățișeze gîndul că mai curînd ori mai tîrziu, din zi în zi mai curînd, vor trebui neapărat să ia din această lume a lor atît de plăcută, și nu o dată își vor fi zis : „Toți, toți aceștia, cari azi se adună cu afecțiune împrejurul nostru, se vor risipi, se vor duce și ei unul cîte unul, și în cele din urmă lumea ne va uita, ca și cînd n-am fi fost niciodată". I-ar fi și uitat lumea de mult, dacă în inimile lor ar fi fost numai dorința de a nu fi uitați. Mi-e însă pare că văd cum după petreceri zgomotoase, obosit de toiul vieței, plăsmuitorul acestui așezămînt stetea singur în chibzuri ori se sfătuia cu cei mai de aproape ai săi, ce oare să facă, pentru ca iubirea lui de oameni să iasă neîndoios și statornic la iveală.

Iar acela care iubește, niciodată, puindu-și această întrebare, nu stă mult pe gînduri, căci iubirea e totdeauna nu numai bună, ci totodată și grabnic povățuitor.

Ferit de nevoile zilnice și scutit de sarcinile grele ale vieței, el privea în senină liniște la cele ce se petreceau împrejurul lui, și nu o dată a fost cuprins de adîncă înduioșare, cînd vedea cum oamenii se nenorocesc voind să pară ceea ce nu sunt.

El și soția lui puteau să trăiască fără de griji, să se îmbrace în mătăsuri și să se împodobească cu fir și cu pietre scumpe, puteau să se plimbe pe covoare persane și să se răsfețe în jețuri căptușite cu catifea, puteau să adune lumea la ospețe ; le puteau toate fără ca să fie risipitori, fără ca să jignească pe cineva în lumea aceasta, fără ca să nesocotească vreuna din datoriile lor. Și totuși, averea rămasă de la dînșii e dovadă, ei au cheltuit cu mînă largă, dar cu chibzuială, ca și cînd n-ar fi fost stăpîni, ci numai chivernisitori ai bogățiilor de cari avuseră parte. Tocmai de aceea erau cuprinși de milă cînd vedeau că și mulți dintre cei ce nu pot fac ca dînșii, numai ca să pară în gîndul semenilor săi mai mult decît ceea ce în adevăr sunt.

Nu e poate nici o societate în care aceștia sunt atît de numeroși ca în cea românească din zilele noastre.

Ne-am lepădat, de cînd cu civilizațiunea apuseană, de multe deprinderi rele, dar totodată și de multe din bunele obiceiuri ale părinților noștri, și în mod înspăimîntător s-au sporit între noi oamenii și mai ales femeile, cari nu-și dau seamă că cultura i se dă omului anume pentru ca să știe a se folosi de puterile lui cu mai multă pricepere și a chivernisi roadele muncei sale cu mai multă chibzuință. E în gîndul acestor oameni o rușine să muncești și să te preocupi de propriile tale nevoi omenești, și rușine e să dispui de averi și să cheltuiești cu cumpătare. Trăiesc deci un timp oarecare fără de griji, pe nemuncite și în risipă, apoi se ruinează și-și urmează viața în suferințe, cari nu o dată îi împing la dezonoare.

Dorința de a scădea suferințele de felul acesta e ceea ce l-a determinat pe Ioan Otteteleșanu să hărăzească întreaga lui avere pentru întemeiarea acestui așezămînt de creștere.

Văzînd cîte femei, altfel bine înzestrate, își nenorocesc familiile, numai fiindcă n-au avut parte de o creștere

potrivită cu rostul femeii în societatea omenească, și cum adeseori copiii, aceste bucurii la casa românului, sunt socotiți drept niște sarcini grele și lăsați în grija slugilor, Ioan Otteteleșanu a lăsat cu limbă de moarte ca toată averea lui să fie întrebuințată spre a crește femei române culte, anume pregătite ca să fie bune soții și bune mume, fără pretenție și lux.

Castelul acesta și întinsul parc, în mijlocul căruia se află, au fost nu de mult unul din cele mai atrăgătoare locuri de petrecere, și mulți dintre noi și-l vor fi aducînd aminte, cînd citește versurile :

Stă castelul singuratec, oglindindu-se în lacuri,
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri.

Aici e încă balconul, de pe care atîrnau lianele, aici sunt brazii alături cu stejarii, aici sunt izvoarele limpezi, aici e apa clară, pe aici brăzdau lebedele luciul lacului, pe aici luneca luna blîndă, aici fosneau rochiile de mătase ; și poetul, atunci atît de încîntat, mai încîntat încă ar fi astăzi, dacă ar vedea dimpreună cu noi scrise pe frontispiciul acestui castel vorbele *„Labor et Honor"*.

Au și zidirile norocul lor, au soarta lor, au și ele valuri de viață, și în ceasul bun s-a pus peatra fundamentală a acestui castel. Timp atît de îndelungat loc de petrecere pentru o lume aleasă de un adevărat senior, el a devenit, după ce această lume s-a risipit, un frumos și neperitor monument, care nu mai stă singuratic.

O mare avere a lăsat Ioan Otteteleșanu pentru un scop frumos ; orișicît de mare ar fi însă averea și orișicît de frumos scopul, dorința generosului donator ar fi rămas neîmplinită, dacă între cei rămași în viață n-ar fi fost și oameni cari au stăruit cu neînduplecare pentru împlinirea ei.

A avut Ioan Otteteleșanu și parte de prieteni sinceri și devotați și, între aceștia, unul, care, pătruns cu desăvîrșire de intențiunile donatorului, a stat păzitor neadormit al averei și a ostenit și s-a luptat din răsputeri, ca voința răposatului să fie împlinită întocmai. Fără de acest prieten devotat și pietos, fără domnul Ioan Kalinderu, n-am fi avut mulțumirea de a asista astăzi la inaugurarea acestui institut. Tot ceea ce vedem azi cu ochii aici împrejurul nostru e gîndul răposatului donator, dar fapta domnului Ioan Kalinderu, care de astă dată, ca totdeauna, a ținut să dea contemporanilor săi un exemplu.

E însă puțin ceea ce se poate face în acest institut. Peste cinci ani vor ieși de aici cincisprezece fete pregătite după dorința generosului donator, și n-avem să ne facem iluziunea că ele toate vor și rămîne ceea ce am voit să facem din ele. Nu vor reforma societatea română aceste cîteva femei, ci se vor perde în toiul vieței ca picăturile de apă în valurile mării.

De aceea domnul Ioan Kalinderu nu s-a mulțumit să înființeze acest institut, ci a ținut, după ce l-a înființat, să-l pună sub privegherea supremei noastre autorități culturale și l-a trecut la Academia Română. Primind sarcina purtărei de grijă pentru acest institut, Academia Română și-a însușit gîndul răposatului Ioan Otteteleșanu în ceea ce privește educațiunea femeiască și a indicat prin această direcțiunea în care trebuie de aici înainte să fie condusă creșterea fetelor române.

Nici chiar atît n-a fost destul : pentru ca românii toți să înțeleagă că aceasta e în adevăr direcțiunea în care trebuie să pornim educațiunea femeiască, maiestatea-sa regele, preachibzuitul nostru monarh, s-a interesat de aproape de acest institut, l-a luat sub înalta sa ocrotire și a designat însuși pe fetele cari au să fie crescute în el.

Noi deci, care am primit sarcina de a conduce acest institut, ne dăm seama că n-avem numai să creștem fetele adăpostite sub acest acoperemînt, ci totodată să și formăm modele, după cari alții au să-și crească ei înșiși fetele, dacă vorba e ca societatea română să treacă în o stare mai ferită de suferințe. Pentru o sarcină atît de grea sunt prea mici puterile noastre. Stînd cu ochii țintiți mereu spre tronul român, spre Academia Română, avînd mereu în vedere dorința donatorului și aducîndu-ne mereu aminte de ostenelele fundatorului, noi suntem numai unelte, prin cari cei ce ne-au pus aici își execută gîndul.

Institutul acesta e plănuit numai, și abia mîne vom începe noi cu aceste cinsprezece fete lucrarea, prin care el are să fie definitiv întemeiat.

Mă adresez deci aici în fața acestei alese adunări, la voi, copilelor : Nu scăpați nici o clipă din vedere că un rege v-a ales și Academia v-a trimis aici, ca să împliniți o frumoasă menire.

Ați fost aduse aici ca să fiți pregătite pentru fericirea casnică, care e temelia fericirei obștești, și nu vi se cere în schimb, pentru binele ce vi se face, decît să fiți voioase și fericite atît aici, cît și după ce veți fi ieșit de aici, pentru ca lumea toată să dorească a trăi ca voi. Nu poate însă să fie voios în lumea aceasta decît acela care e harnic și neobosit ; nu poate să se simtă fericit decît acela care știe să rabde, să se înfrîneze pe sine, să-și facă în toate împrejurările datoria, să poarte sarcini fără ca să se simță împovărat, să se lupte cu nevoile vieței, fără ca să se tînguiască. Mai ales aceste aveți să le învățați aici, ca să le duceți cu voi în lumea cea mare. Cartea o veți învăța numai pentru ca să înțelegeți cu atît mai bine învățăturile din cartea cea mare a vieței, și de la voi atîrnă ca puține femei să se poată pretinde mai culte decît voi, căci aici vi se va da tot ajutorul ca să vă instruiți și să vă luminați.

Să fim cu toții o familie legată prin afecțiuni și sinceritate, să ostenim împreună și să nu fim mulțumiți decît atunci, cînd vedem oglindită mulțumirea în fețele celor ce au ostenit pentru întemeierea acestui așezămînt și poartă grijă de el.

Să nu uităm, mai presus de toate, că casa aceasta, parcul de împrejurul ei și tot ceea ce se ține de ea sunt un monument ridicat întru amintirea unui mare binefăcător : să-l păstrăm cu sfințenie, căci fiecare copac, fiecare frunză, fiecare fir de iarbă întru reamintirea lui crește.

Cînd se apucă de un lucru, omul, care vrea în adevăr să facă ceva, își simte sfîrșitul, căci prea e scurtă viața omenească pentru o lucrare croită pe temelii mai largi. Oameni suntem noi cei ce am pus umărul, ca să pornim de aici o lucrare binecuvîntată : să ne dea Dumnezeu sănătate și destulă viață, ca să o putem porni astfel, încît cei ce vor urma după noi să n-o poată cîrmui altfel.

POVEȚE PENTRU BUNA CREȘTERE A COPIILOR

PARTEA I
NOȚIUNI DE ETICĂ ȘI ESTETICĂ

PREFAȚĂ

Într-o fericire pomenitul Ioan Otteteleșeanu a lăsat în testamentul său dispoziținnea ca fetele adăpostite în institutul susținut din averea lăsată de dînsul să fie crescute așa, ca ele să poată fi „bune mume și bune soții".

În virtutea acestei dispoziții testamentare, s-a luat hotărîrea ca în clasa V și cea din urmă, să li se dea acestor fete Povețe pentru buna creștere a copiilor. *Pentru ca ele să înțeleagă mai ușor aceste povețe, în clasa IV, care se înființează anul acesta, li se dau* Noțiuni de etică și de estetică, expuse din punctul de vedere al creșterii copiilor.

Fiind însărcinat a preda în institut aceste materii, mi-am pregătit caietul și l-am dat la tipar, pentru ca elevele mele, care sunt foarte ocupate în gospodărie și în atelier, să nu mai fie nevoite a-l copia.

Această cărticică nu e deci o operă cu pretenții, ci un caiet pregătit în grabă pentru elevele mele și potrivit cu putința lor de înțelegere.

Îl pun la dispoziținnea publicului atît pentru ca mai mulți să-l poată citi și corecta, cît și pentru că am convingerea firească că orișicare mumă poate să tragă foloase din citirea lui

Noi avem trebuință de o asemenea carte și, ori eu voi fi ajutat să întregesc și să corectez pe aceasta, ori altul, care e mai bine pregătit și dispune de mai mult timp, va scrie alta mai bună.

Partea a doua rămîne să fie tipărită pentru începutul viitorului an școlar.

Măgurele, 10 septemvrie 1897

Ioan Slavici

INTRODUCERE

A. NOȚIUNI GENERALE

Oamenii, deși nevoiți prin chiar firea lor a se ajuta unii pe alții, nu pot să trăiască împreună fără ca să se jignească unul pe altul.

Avînd fiecare pornirile și trebuințele lui, deci și voința lui individuală, ei foarte ușor intră în conflict.

E lucru firesc că, în cazuri de conflict, voința celui mai tare se împlinește.

În cea mai primitivă stare socială, bărbatul și părintele, fiind cel mai tare și totodată și cel mai destoinic, silește atît pe femeie, cît și pe copii să se supună voinței lui.

Starea aceasta se numește patriarhală : în ea singura stăpînire e cea părintească și singura lege e voința părintelui.

În stări sociale mai înaintate, părinții se înțeleg între dînșii ca să se ajute și să se apere împreună. Înțelegerea luată e voința lor comună, care, menținută timp mai îndelungat, se păstrează ca obicei rămas de la părinți.

Prin orișicare obicei se stabilește o datorie, care e totodată un drept de a cere : ceea ce eu sunt dator a face sunt ceilalți în drept de a cere ; ceea ce eu sunt în drept de a cere sunt ceilalți datori a face. Prin datorii dar se mărginește libertatea de a face ceea ce vrei, iar prin drepturi ea se asigurează în mărginile stabilite.

Fiind vorba de libertatea de a face, datoriile se impun și drepturile se cîștigă nu numai prin bună învoială, ci

totodată și cu puterea, siluind cel mai tare pe cel mai slab să se supună.

Astfel, fie prin bună învoială, fie de nevoie, se stabilesc între oameni obiceiuri prin care se regulează viețuirea lor împreună, hotărîndu-se drepturile și datoriile.

Aceste obiceiuri sau moravuri (lat. *mores*) sunt morala convențională sau pozitivă în înțelesul larg al cuvîntului.

În cursul dezvoltării sociale, cele mai importante obiceiuri au fost formulate ca legi pozitive și astfel din morala convențională s-a dezvoltat dreptul pozitiv, care face și el parte din morala convențională în înțelesul larg al cuvîntului.

Morală convențională, în înțelesul mai strîmt al cuvîntului, sunt obiceiurile și deprinderile care n-au putere de lege.

Stabilite după nevoile vieții și potrivit cu priceperea oamenilor, aceste obiceiuri nu sunt pretutindeni și în toate timpurile aceleași și foarte adeseori ele se împotrivesc cu firea omului și cu menirea lui.

Chiar din cele mai vechi timpuri s-a ivit deci între oameni tendința de a se îndrepta obiceiurile, și primele încercări de felul acesta s-au prezentat ca manifestări ale voinței dumnezeiești, căreia trebuie să se supună toți. La popoarele din vechime, moravurile în genere și legile îndeosebi sunt sfinte — ca *Tablele* lui Moise ori cărțile lui Manu.

Astfel, s-a stabilit alăturarea cu morala convențională cea religioasă — brahmană, zendică, mozaică, creștinească, muhamedană — care e tot pozitivă.

Deși manifestare a voinței dumnezeiești, morala religioasă nu e nici ea pretutindeni și totdeauna aceeași, fiindcă manifestarea a fost mijlocită de oameni, care au greșit unii într-un fel, alții într-altul tîlcuirea voinței dumnezeiești.

În timpurile vechi s-au ivit deci oameni înțelepți, care, văzînd deosebirile de moravuri și suferințele omenești, și-au dat silința de a pune obiceiurile în concordanță cu firea omului și cu menirea lui.

Mai nainte de a stabili obiceiurile, acești înțelepți trebuiau să se dumirească asupra lumii, asupra firii omenești și asupra rostului vieții în lumea aceasta, fiindcă obiceiurile cu aceste trebuie să fie în concordanță.

Astfel s-a întemeiat filosofia, al cărei rezultat practic e morala filosofică, numită și filosofie practică sau știința bunei viețuiri.

În morala pozitivă, fie ea convențională, fie religioasă, vorba e numai *care sunt obiceiurile,* care, fie bune, fie rele, determină felul de a fi al omului. În morala filosofică însă vorba e *care trebuie să fie obiceiurile,* pentru ca omul determinat de ele să fie în felul lui de a fi potrivit cu rostul lui în lumea aceasta.

Deoarece felul de a fi și de a trăi al unui om în grecește se exprimă prin vorba *ethos,* cercetările în materie de morală filosofică se numesc *etică.*

Etica se deosebește de morala pozitivă în ceea ce privește sancțiunea, scopul și fundamentul.

I. SANCȚIUNEA MORALĂ

Orișicare datorie trebuie să fie împlinită ; orișicare drept trebuie să fie respectat ; orișice abatere de la obiceiuri e un păcat, o faptă rea. Deoarece însă datoriile proprii și drepturile altora mărginesc libertatea de a voi, omul e pornit din fire a se abate de la obiceiuri, deci a nu-și face datoria și a nu respecta drepturile altora. Spre a-l îndupleca să nu se abată de la obiceiuri, el e amenințat cu pedeapsă pentru orișicare faptă rea : această pedeapsă e sancțiunea morală.

I. *Sancțiunea socială* consistă în disprețul tuturora față cu cel ce nu-și face datoria și în stima și iubirea comună față cu cel ce și-o face în toate împregiurările. Urmarea practică a disprețului comun e că cel disprețuit nu are parte de bunavoință și de ajutorul obștesc, în vreme ce cel stimat și iubit se bucură de o particulară bunăvoință și e ajutat în toate împregiurările.

Societatea, care s-a lepădat de obiceiurile rămase de la părinți și n-a stabilit ori n-a împrumutat altele, e lipsită de moravuri, adecă demoralizată. În asemenea so-

cietate nu există sancțiune morală și fiecare om poate să fie și să trăiască după cum îl taie capul și după cum îl povățuiește inima.

Omul singuratec e demoralizat, dacă, trăind în societate cu moravuri precizate, nesocotește aceste moravuri : el e nerușinat și astfel puțin îi pasă dacă va fi stimat și iubit ori disprețuit și urgisit.

Omul demoralizat, dacă nu e certat cu toată asprimea, propagă demoralizarea, adecă determină și pe alții să nesocotească obiceiurile.

2. *Sancțiunea politică* consistă în pedeapsa dictată de legiuitor celui ce calcă legea. Răsplătirea împlinirii datoriei nu are rațiuni : numai cei ce fac mai mult decît ceea ce după lege sunt datori primesc, drept răsplată, onoruri, poziții sociale, înaintări în rang ori decorațiuni.

Viața politică e în decadență, dacă călcările de lege nu sunt totdeauna pedepsite fără de întîrziere și cu asprimea cuvenită și dacă oameni nevrednici pot să ajungă la onoruri, la poziții și la rang ori să primească decorațiuni.

3. *Sancțiunea religioasă* consistă în cearta dumnezeiască ce are să-l ajungă, fie în viața aceasta, fie după moarte, pe cel ce nesocotește voința lui Dumnezeu și în vecinica fericire, de care se împărtășesc cei ce-și fac datoria. Această sancțiune există numai pentru cei ce cred : de aceea omul fără de credință e socotit ca fiind capabil de orișice răutate.

4. *Sancțiunea etică* e mulțumirea sufletească de a-ți fi făcut datoria.

Mulțumirea aceasta o simte numai omul pentru care împlinirea datoriei e o trebuință sufletească. Iar trebuința aceasta rezultă în mod firesc din deprinderea de a-ți face în toate împregiurările datoria. Fie datoria convențională, fie politică, fie religioasă, fie etică, singura răsplată sigură a împlinirii ei e mulțumirea sufletească de a o fi împlinit.

În această împlinire cu mulțumire sufletească a datoriilor consistă înțelepciunea : înțelept e omul care-și dă în toată liniștea conștiinței seamă de datoriile lui, le împlinește pe aceste în toate împregiurările și nu caută altă răsplată decît mulțumirea pe care și-o face el însuși prin buna lui făptuire.

Nimeni nu se naște înțelept, și orișicine poate să devină înțelept deprinzîndu-se a-și face totdeauna și în toate împregiurările datoria. Acela, care are deprinderea aceasta, însuși pe sine nu se iartă la păcat, fiindcă se simte nemîngîiat cîtă vreme nu-și face datoria și trebuie să și-o facă, pentru ca să-și ușureze sufletul și să-și redobîndească liniștea.

Datoriile sunt și vor fi totdeauna : înțelepciunea e împlinirea lor cu mulțumire.

II. SCOPUL MORAL

Stabilirea datoriilor atîrnă, mai presus de toate, de la scopul urmărit prin ordinea morală, și obiceiurile se deosebesc după locuri și timpuri, mai ales pentru că nu pretutindeni și nu în toate timpurile ele au fost stabilite în vederea aceluiași scop.

1. *Morala convențională* are în vedere, în genere, buna viețuire a fiecăruia îndeosebi și a tuturora împreună. Preocuparea predomnitoare e deci ca oamenii să se jignească pe cît se poate de puțin unul pe altul, ca suferințele tuturora și ale fiecăruia îndeosebi să fie reduse la minimul posibil. Pentru ca aceasta să fie cu putință, să stabilește prin obiceiuri și prin legi buna înțelegere, buna rînduială și buna-cuviință, din care rezultă pacinica conviețuire.

Avînd în vedere acest scop, bună este fapta, prin care se alină ori se înlătură o suferință omenească, iar rea e fapta, prin care se turbură pacea ori din care rezultă o suferință fie pentru cel ce-o săvîrșește, fie pentru alții.

Din punctul de vedere al moralei politice îndeosebi, omul singuratic e considerat numai ca parte a poporului. Preocuparea predominatoare e deci dezvoltarea generală, creșterea și înflorirea poporului fie chiar și cu jertfirea unei părți din el.

2. *Morala religioasă* are în vedere fericirea omului atît în viața aceasta, cît și mai ales în cea de apoi.

Deoarece omul nu poate să fie fericit decît apropiindu-se de Dumnezeu, morala religioasă are ca scop mai

apropiat perfecționarea omului prin lăpădarea de sine și prin ridicarea sa mai presus de cele pămîntești.

Din punctul de vedere al moralei religioase, toți oamenii sunt același om și bună e fapta prin care contribuim la fericirea obștească iar rea, fapta săvîrșită pentru mulțumirea poftelor trupești.

Viața aceasta e numai o pregătire pentru cea mai de apoi.

3. *Morala filosofică* are în vedere, întocmai ca cea convențională, buna viețuire. Sunt însă deosebite părerile înțelepților asupra întrebării : În ce consistă buna viețuire ?

Pornind cu toții din convingerea că viața este un șir de suferințe, ei caută un fel de a fi și de a viețui, prin care aceste suferințe se reduc la minimul posibil.

Adevăratul scop e deci această reducere a suferințelor, și înțelepții se deosebesc între dînșii numai în ceea ce privește felul de a ajunge la acest scop, adecă fundamentul moral.

III. FUNDAMENTUL MORAL

Viața morală sunt stările sufletești, adecă tot ceea ce simțim, gîndim și voim, iar manifestarea vieții morale e fapta.

Orișicare ar fi deci scopul moral, bună e fapta care ne apropie și rea, fapta care ne depărtează de el, și buna viețuire consistă în potrivirea cu scopul moral al tuturor faptelor noastre.

Fapta fiind manifestarea voinței, buna viețuire consistă în buna voire și mulțumit nu poate să fie decît acela care voiește totdeauna numai ceea ce este bine.

Voința e deplină numai atunci cînd săvîrșim fapta. Mai nainte însă de a voi, noi suntem porniți, avem intențiuni, stăm pe gînduri și voința e rezultatul chibzuinței.

Ceea ce în chibzuire determină voința e fie o poftă, ori o trebuință trupească, fie un simțămînt ori o convingere, și se numește motiv. Poftele și trebuințele trupești

sunt motive materiale, iar simțămintele și convingerile — motive morale. Numai voința determinată de motive morale poate să fie bună.

Nu însă toate motivele morale sunt potrivite cu scopul moral.

Fundament moral numim principiul general ori simțămîntul covîrșitor care, în toate împregiurările, determină voința potrivit cu scopul moral, încît acela, care nu se abate niciodată de la acel principiu ori e totdeauna stăpînit de acel simțămînt, nu poate voi decît binele.

După părerea lui A. Schopenhauer, d. ex., fundamentul moralei este compătimirea, deci un simțămînt, și astfel bună e orișicare faptă săvîrșită din compătimire. I. Kant e, din contra, de părere că bună e numai fapta pe care omul și-o impune din convingere.

1. FUNDAMENTUL MORALEI CONVENȚIONALE

Fundamentul moralei convenționale e dreptatea ca principiu și iubirea de dreptate ca simțămînt pornit din conștiința egalității.

Fără de dreptate, buna înțelegere și buna rînduială nu poate să fie dăinuitoare, deci convițuirea pacinică e peste putință. De aceea se zice că societățile s-au constituit spre a realiza ideea dreptății și idealul social e dreptatea.

Binecuvîntate sunt dar numai moravurile întemeiate pe principiul dreptății. Dacă moravurile ori legile sunt prea dulci pentru unii ori prea aspre pentru alții, cei nedreptățiți sunt nevoiți a turbura pacea. Astfel nedreptatea în moravuri ori în legi duce totdeauna la suferințe.

Din punctul de vedere al moralei pozitive drept e ceea ce e potrivit cu obiceiurile ori cu legile. Nimeni nu poate deci să facă bine nesocotind un obicei ori călcînd o lege. Nici iubirea de neam, nici iubirea de țară nu pot dezvinovăți pe cel ce calcă legea, fiindcă nu e pentru țară și pentru neam mai mare rău decît călcarea de lege. Chiar nedreaptă fiind legea, ea se schimbă, dar se respectă cîtă vreme nu e schimbată.

2. FUNDAMENTUL MORALEI RELIGIOASE

Fundamentul moralei religioase e simțămîntul religios pornit din conștiința atîrnării de Dumnezeu a omului. Numai asemănîndu-se lui Dumnezeu, omul poate să fie fericit, și idealul religios e împreunarea cu Dumnezeu. Nu putem însă să ne asemănăm lui Dumnezeu decît lepădîndu-se de toate cele pămîntești și iubindu-l dimpreună cu toate făpturile lui, nu putem să ne unim cu el decît voind numai ceea ce voiește el.

Bună e deci fapta conformă cu porunca lui Dumnezeu și rea, fapta prin care călcăm porunca aceasta.

În morala religioasă se deosebește însă fapta morală de fapta materială.

Fapta morală, adecă intențiunea se califică, și orișicît de bună ar părea fapta materială, ea e condamnată, dacă intențiunea e rea, căci nu manifestarea, ci intențiunea are să fie conformă cu voința lui Dumnezeu.

3. FUNDAMENTUL MORALEI FILOSOFICE

Înțelepții nu sunt de aceeași părere în ceea ce privește valoarea vieții.

Unii, *pesimiștii,* consideră viața drept un șir de zbuciumări, care e întrerupt prin puține și scurte clipe de repaos.

Alții, *optimiștii,* consideră viața drept un șir de mulțumiri, care e întrerupt prin clipe de durere.

Pentru pesimiști nu este fericire în viața aceasta și înțelepciunea consistă în sporirea clipelor de repaos sufletesc și în lungirea lor. Fiindcă nu e cu putință nici mulțumire deplină, nici plăcere adevărată, fericit e numai acela care se uită pe sine, încît nu-și mai simte durerile zbuciumării.

Pentru optimiști sunt mulțumiri și plăceri în viața aceasta și nefericit e numai omul lipsit de înțelepciune, care nu știe să viețuiască și să se bucure de viață și își sporește prin lipsa lui de pricepere clipele de durere.

Așa ori așa, înțelepciunea consistă în ferirea vieții de dureri și înțelept e omul care trece senin, liniștit și fără de vaiete prin viață.

Deoarece durerile ne vin fie de la propriile noastre trebuințe, fie de la oamenii cu care trăim împreună, buna viețuire atîrnă parte de la priceperea propriilor noastre trebuințe, parte de la purtarea noastră față de semenii noștri.

a. *Socrat,* cel mai vechi dintre filosofii elini, mort la 399, consideră drept bună viețuirea conformă cu obiceiurile și cu legile patriei. Trăind în cele mai triste timpuri pentru patria lui, el a ajuns la convingerea că ferit de dureri ori fericit omul nu poate să-și petreacă viața decît în mijlocul unei societăți, care e ferită și ea prin pace și prin bună rînduială de dureri. „Durerile tuturora sunt — zicea el — și durerile mele.“ Fundamentul moralei era deci pentru dînsul iubirea de patrie ca simțămînt și binele obștesc ca principiu.

b. *Cinicii,* al cărora cel mai cunoscut reprezentant e Diogen de Sinope, mort în același an cu Alexandru Machedon, consideră drept bună viața lipsită de trebuințe. Fericit ori ferit de dureri e, așa zic ei, acela care se mulțumește cu puțin și e indiferent față cu durerile altora. Deoarece cei mai mulți oameni sunt lipsiți de pricepere și răi, e o lipsă de înțelepciune să iai parte la durerile lor, care sunt totdeauna multe. Înțeleptul trăiește el singur pentru sine, și fundamentul moral e disprețul pentru cele lumești ca simțimînt și principiu.

c. *Stoicii,* o școală filosofică întemeiată de Zenon din Cipru, mort la 260, admit și ei principiul că înțeleptul trăiește el singur pentru sine, dar nu admit că lipsa de trebuințe duce la lipsa de dureri.

Fiind forme firești ale viețuirii, trebuințele nu pot să lipsească cîtă vreme viața se urmează și satisfacerea lor este o mulțumire, iar nesatisfacerea naște o durere firească. Nu poate deci să fie înțelept omul care se lipsește de mulțumiri firești și se chinuiește însuși pe sine. Înțelepciunea consistă în viețuirea conformă cu natura, și bună e viețuirea, dacă ne stăpînim înșine pe noi astfel că satisfacem trebuințele noastre firești, dar ne ferim de orișice abuz. Idealul moral e deci stăpînirea de sine și fundamentul moral, conformitatea cu natura.

d. *Epicureii,* școală filosofică întemeiată de Epicur, mort pe la 270, găsesc fericirea în mulțumirea trebuin-

ţelor. Cu cît mai multe ne sunt trebuinţele, cu atît mai multe mulţumiri putem să avem, cu atît mai mare preţ are viaţa pentru noi. Deoarece însă alergînd după plăceri, foarte uşor dăm de dureri, înţeleptul e cumpătat.

Fundamentul moralei epicureice e principiul „Bucură-te de viaţă, dar avînd plăcerea zilei de azi, nu scăpa din vedere mulţumirea zilei de mîne".

e. *Aristotel,* cel mai chibzuit dintre înţelepţii elini, stă la mijloc între stoici şi epicurei. El admite, ca epicureii, că viaţa petrecută cu înţelepciunea nu e numai ferită de dureri, ci chiar plăcută. Înţelepciunea nu consistă însă în alergarea după plăceri, ci în buna chibzuinţă.

f. *Confuciu* (Cung-fu-tse), marele înţelept al Chinei, aplică acest principiu pînă în cele mai mici amănunte ale vieţii.

Pentru Aristotel şi pentru Confuciu fundamentul moral e, ca pentru stoici, conformitatea cu natura, care duce în cele din urmă la armonie.

Aşa cum în natură toate lucrurile sunt în armonie universală şi fiecare din ele are rostul lui, omul trebuie să fie şi el în armonie cu lumea, în mijlocul căreia trăieşte, şi fiecare faptă a lui trebuie să aibă rostul ei firesc. Ceea ce turbură armonia e firea individuală a fiecăruia. Faptele n-au deci să fie determinate de impulsiuni momentane, nici de slăbiciuni ori de patimi individuale, ci de porniri omeneşti : nu individul, ci omul are să se dea pe faţă în fapte.

Mulţumirile omeneşti sunt zestrea firească a vieţii, de care trebuie să ne bucurăm, iar durerile omeneşti sunt sarcina firească a vieţii, pe care trebuie să o purtăm fără de tînguire.

Începutul a toată înţelepciunea e deci stăpînirea de sine, ţinerea în frîu a pornirilor individuale. Anihilarea individualităţii ar fi însă şi ea dureroasă şi nefirească. Înţelepciunea consistă deci în cumpăna dreaptă, „nici prea mult, nici prea puţin" ; înţeleptul ţine calea de mijloc şi nu intră în conflict prea aspru nici cu lumea, nici cu sine însuşi.

Conştiinţa acestei drepte cumpeniri e cea mai senină mulţumire a vieţii, şi acela care o are se simte fericit.

g. *Platon,* cel mai ideal dintre filosofii elini, consideră această mulţumire senină drept scop al vieţii. Trăim pentru ca în mijlocul unei lumi pline de mizerii să fim fericiţi noi înşine prin noi, iar fericirea o găsim în armonia internă.

Această armonie internă consistă în potrivirea voirii noastre atît cu simţămintele, cît şi cu convingerile noastre.

Motivele care determină voinţa sunt parte emoţionale, adecă simţăminte, parte raţionale, adecă convingeri. Dacă numai motive emoţionale, ori numai motive raţionale determină voinţa, suntem nemulţumiţi noi înşine cu noi : mulţumirea senină se produce în suflet numai dacă ştim să ne stăpînim astfel, ca să fie împăcată atît inima prin conformitatea voinţei cu simţămintele, cît şi mintea prin conformitatea voinţei cu convingerile noastre. Această stăpînire de sine e ceea ce numim *virtute.* Prin virtute deci omul ajunge la fericire.

h. *Buddha,* reformatorul brahmanismului, duce stăpînirea de sine pînă la lepădarea de sine, la anihilarea individuală, şi astfel pentru dînsul virtutea consistă în a nu voi.

Pornind din principiul că tot ceea ce vieţuieşte are una şi aceeaşi fiinţă, el consideră individualitatea drept o părere deşartă. Izvorul suferinţelor omeneşti e deci iubirea de sine, care porneşte din conştiinţa individuală întemeiată pe această părere deşartă, şi omul numai prin iubirea a toate ajunge să treacă senin şi liniştit prin viaţă. Această iubire a toate e deci fundamentul moral.

B. ÎMPĂRŢIREA ETICEI

Orişicît de deosebite ar fi părerile filosofilor în ceea ce priveşte temelia înţelepciunii, ele toate se reduc la principiul odată stabilit că înţelepciunea vieţuirii consistă în reducerea suferinţelor.

Simte fiecare dintre noi şi astfel nu mai încape nici o îndoială că omul prin chiar firea lui e pornit a împărtăşi dureri şi bucurii : durerile mele sunt durerile tuturora şi bucuriile mele sunt bucuriile tuturora ; durerile

orișicui sunt și ale mele și ale mele sunt și bucuriile orișicui. Dacă voiesc deci să fiu ferit de suferințe, trebuie să feresc pe alții de dureri, și dacă vreau să mă bucur de viață, trebuie să le fac altora viața plăcută.

Aceasta e rațiunea tuturor datoriilor omenești : sunt dator a trăi așa, ca nici pe alții să nu mîhnesc prin suferințele mele, nici eu însumi să nu mă mîhnesc făcînd pe alții să sufără, ci să fac viața plăcută atît pentru mine, cît și pentru alții.

Pentru ca s-o pot aceasta, trebuie, înainte de toate, să știu ce este durere și ce — bucurie omenească, deci să mă cunosc pe mine însumi atît ca om, cît și ca individ : „Cunoaște-te pe tine însuți" e sfatul pe care Socrat îl dădea tuturora ca început al înțelepciunii.

Etica are deci două părți : una *generală* și alta *specială*.

Partea generală cuprinde cunoștințele și principiile privitoare la viața omenească, iar partea specială cuprinde precizarea datoriilor.

I. PARTEA GENERALĂ

Cunoștințele privitoare la om și la viața omenească constituiesc o știință deosebită, antropologia.

Obiectul antropologiei e omul ca ființă organică cugetătoare.

Cunoștințele privitoare la viața trupească îndeosebi constituiesc fiziologia iar cele privitoare la viața sufletească psihologia.

Deoarece stările sufletești sunt de trei feluri, gîndiri, simțăminte și acte de voință, psihologia are trei părți : logica — știința gîndirii, estetica — știința simțirii, și etica — știința voirii.

Pentru ca să putem deci înțelege etica, trebuie să fim dumiriți asupra antropologiei în genere și asupra fiecăreia din părțile ei îndeosebi. Numai cel ce știe cum se petrece viața trupească și cea sufletească poate să-și dea seamă cum se produce voința omenească și cum are ea să fie condusă.

Mai nainte de a intra în etica propriu-zisă, trebuie deci să ne dumirim asupra antropologiei și asupra fiecăreia din părțile ei.

II. PARTEA SPECIALĂ

Datoria, în înțelesul comun al cuvîntului, cuprinde în ea nota răsplătirii : trebuie să dau, fiindcă am primit. În acest înțeles, au copiii datorii față cu părinții lor, care i-au crescut, dar nu au părinții datorii față de copii de la care n-au primit nimic.

Luînd datoria în acest înțeles, soții au unul față cu altul numai datoriile pe care le primesc prin contractul de căsătorie, și omul, în genere, are numai datoriile ce i se impun prin lege ori prin învoieli făcute cu alții.

Tot ceea ce nu e datorie în acest înțeles e regulă de conduită, căreia trebuie să ne supunem, dacă voim să trecem feriți de suferințe prin viață. Astfel nu pot să am datorii față cu mine însumi, dar trebuie să mă supun la anumite regule de conduită, dacă vreau să nu supăr pe alții și să nu fiu supărat din cauza supărărilor ce fac.

Tot ceea ce trebuie să fac e însă datoria mea, deci regulele de conduită sunt și ele datorii.

Datoriile sunt dar de două feluri : unele *reale,* care îmi sunt impuse, iar altele *morale,* pe care le primesc de bunăvoie.

Acela care-și face datoriile reale e om corect, adecă onest, iar acela care-și face datoriile morale e om conștiincios, adecă înțelept.

Prima datorie morală e împlinirea datoriilor reale, și înțelept nu poate să fie decît omul onest.

În partea specială avem deci să ne dumirim mai întîi asupra onestității și asupra înțelepciunii, apoi asupra modului cum are să fie deprins omul la onestitate și înțelepciune.

PARTEA GENERALĂ

NOȚIUNI DE FIZIOLOGIE

Viața omenească e un șir de schimbări și prefaceri, care se începe în clipa nașterii și se încheie în clipa morții.

După părerea *materialiștilor,* tot ceea ce omul simte, gîndește ori vrea, adecă întreaga viață sufletească, e rezultatul prefacerilor materiale și existența sufletească în sine, suflet fără de trup e peste putință, ceva ce nici închipui, nici chiar gîndi nu se poate.

După părerea *spiritualiștilor,* prefacerile materiale, deci întreaga viață trupească, sunt manifestări ale sufletului, care e fără de început și fără de sfîrșit în existența lui. Acest spirit nu se poate, ce-i drept, închipui, fiindcă omul își poate închipui numai ceea ce cade sub simțuri, dar se poate gîndi.

După părerea *idealiștilor,* viața e numai o închipuire, o părere deșartă, „umbră și vis". O viață are omul dormind, alta stînd treaz și iar alta după ce moartea-l deșteaptă din somnul vieții. Întocmai precum dormind noi nu putem ști ce-a fost mai nainte de a fi adormit și ce are să fie după ce ne vom fi trezit, trăind, noi nu putem să știm ce-a fost mai nainte de a ne fi născut și ce are să fie după ce am murit. Întocmai însă precum, deșteptați din somn, ne aducem aminte cele visate, după moarte, s-ar putea să ne aducem aminte cele trăite.

Orișicare ar fi adevărul, viața e pentru noi așa cum o simțim și chiar închipuire fiind numai, această închipuire e adevărata și singura formă în care viața ni se poate prezenta.

Fie sufletul manifestare a materiei, fie materia manifestare a spiritului, fie totul o părere numai, noi suntem așa precum ne știm și ne simțim și numai așa ne putem ști.

Trupul nostru, orișicare ar fi adevărata lui ființă, este un complex de organe care se află în continuă prefacere, prefacerea e funcționarea lor și funcționarea e viața petrecută pentru noi în aievea.

Întrebarea cea mare a vieții este dacă viața în sine, schimbările materiale prin care trecem, funcționarea firească a organelor noastre e o durere ori o mulțumire.

Nu mai încape nici o îndoială că plăcut e simțămîntul care ne cuprinde cînd respirăm aerul curat, cînd sîngele se varsă liber prin vinele noastre, cînd ne stîmpărăm foamea ori setea, cînd alergăm, cînd lumina soarelui ne desfășură lumea ce se-ntinde împregiurul nostru și cînd ne dăm seamă despre tot ceea ce se ivește-n noi și afară de noi.

Ca mulțumire firească simțim noi funcționarea firească a orișicărui organ și viața în sine e un șir de mulțumiri.

Durerea, suferința, nemulțumirea se ivește numai cînd vreun organ e împedecat în funcționarea lui firească ; ea nu e deci viață, ci o întrerupere a vieții, un fel de lipsă de viață, o zbuciumare spre a duce viața înainte.

Organele sunt alcătuite din celule și fibre de formă și compoziție moleculară hotărîtă. Viața consistă în continua prefacere a acestor celule și fibre, deci în o schimbare moleculară. Puterea de viață se manifestă în tendența organelor de a funcționa potrivit cu menirea lor, un neastîmpăr pe care noi îl simțim ca trebuință. Fiind deci manifestări ale puterii de viață, trebuințele nu sunt nici ele dureri.

Dureroasă devine trebuința numai dacă nu sunt date condițiunile în care organul poate să funcționeze. Astfel foamea, care e manifestarea de a funcționa a organelor de nutriție, nu e în sine o durere ; ea devine însă durere, dacă lipsește hrana, fără de care aceste organe nu pot funcționa.

Funcționînd organul, celulele și fibrele nu mai rămîn în starea lor normală. Unele dintre ele se descompun, iar altele-și schimbă dispoziţiunea. Pentru ca organul să poată funcționa mai departe, trebuie să se restabilească starea normală. Mai nainte de a se fi restabilit starea normală, organul e slăbit, lîncezit, lipsit de tendența de a funcționa. Această lîncezire e ceea ce noi simțim ca oboseală.

Organele sunt de patru feluri : de nutriţiune, de mișcare, de reproducțiune și de simțire.

Din punctul de vedere etic, cele mai importante sunt organele de nutriţiune și cele de simțire.

Organele de nutriţiune sunt acele care întreţin viața și prin mijlocirea cărora se restabilește și în satisfacerea trebuințelor, și după orișice oboseală, starea normală, iar organele de simțire sunt mijlocitorul vieții sufletești, deci morale.

I. ORGANELE DE NUTRIŢIUNE

Funcționînd, orișicare organ trece prin schimbări moleculare și astfel rămîn în trup materii ieșite din legătura organică, un fel de cenușă rămasă din focul vieții, și cu cît funcționarea organelor e mai vie, cu atît mai multe sunt aceste materii libere. Organele de nutriţiune sunt acele care le iau și le înlocuiesc cu materii asimilabile, restabilind astfel starea normală.

Orișicît de complicată ar fi viața, ea pornește din organele de nutriţiune, care nutresc pe celelalte, nutrindu-se totodată și ele însele pe sine. Boala e deci, în ultima analiză, o abatere de la starea normală în nutriţiune, și sănătoși ne simțim cînd toate organele sunt normal nutrite.

Nutriţiunea are trei faze : *digestiunea, oxidarea* și *asimilarea.*

1. *Digestiunea* consistă în extragerea din alimente a materiilor asimilabile. Ea se face în canalul de digestiune printr-un proces organic mai lung, care se începe prin

îmbucare și se termină prin evacuarea materiilor neasimilabile, și e bună, dacă se extrag toate materiile asimilabile. Această atîrnă de la sfărîmarea în dinți și de la amestecarea cu saliva din gură, de la căldura organică din stomac, de la sucurile gastrice, mai ales pepsina, pancreatina și fierea, și de la regularitateta evacuării. Fiecare din aceste faze ale digestiunii e de cea mai mare importanță pentru digestiune.

Pentru ca nutriţiunea să fie bună, alimentele trebuie să conție toate elementele din care e constituit corpul nostru, și să fie preparate astfel ca extragerea materiilor asimilabile să se facă fără de opintiri în canalul de digestiune.

Dacă elementele sunt insuficiente, nutriţiunea e defectuoasă, iar dacă prepararea e insuficientă, se îmbolnăvesc organele de digestiune : într-un caz, ca-n cellalt, se turbură întregul organism.

Cel mai important lucru pentru întreaga viețuire e deci alegerea și prepararea alimentelor. De aceea se zise că de la stomac pornesc toate boalele și un stomac bun biruie în cele din urmă orișice boală. Digestiunea nu e însă decît introducerea nutriţiunii. Pentru ca să se poată combina în celulele și fibrele organismului, materiile asimilabile trebuie să treacă printr-un proces de oxidare organică.

2. *Oxidaţiunea* se face la periferia vaselor de circulaţiune, unde materiile asimilabile vin în atingere cu aerul atmosferic, deci la capetele capilarelor nu numai în plămîni, ci totodată și pe suprafața corpului, ba chiar și în canalul de digestiune.

În urma contracțiunilor inimii, atît materiile asimilabile din canalul de digestiune, cît și materiile libere risipite prin corp sunt supte prin vasele capilare și trase în inimă, de unde o nouă contracțiune le aruncă în capilarele plămînilor, unde ele se oxidează la o temperatură de 40°.

A treia contracțiune a inimii face ca materiile oxidate să se întoarcă iar în inimă, iar a patra le risipește, ca sînge arterial, în corp.

Pentru ca oxidațiunea și risipirea în corp a sîngelui să se facă îndeajuns, contracțiunile inimii trebuie să fie destul de viguroase, iar vigoarea li se dă prin lucrarea trupească și, în genere, prin mișcarea în aer liber. Astfel nutriținea îndeosebi și sănătatea în genere atîrnă de la lucrarea trupească.

Consecvențele lipsei de vigoare în contracțiunile inimii sunt parte lîncezirea, parte îmbolnăvirea organelor.

Înainte de toate, materiile ajunse-n stare liberă ori nu sunt supte din țesături în capilare, ori rămîn în vasele capilare, care se înfundă cu ele. Aceasta se întîmplă mai ales, cînd hrana fiind prea abundentă, intră din canalul de digestiune prea multe materii în circulațiune. Astfel se produc aglomerațiuni de materii străine în țesuturile corpului, pentru a căror eliminare organismul intră în procesele bolnăvicioase, care se manifestă în inflamațiuni și ferbinți.

Nestrăbătînd sîngele în toate capilarele plămînilor, oxidațiunea nu poate să fie complectă, și o parte din sîngele arterial, nefiind pe dindestul oxidat, e inasimilabilă ; astfel, deși digestiunea e bună, nutriținea e defectuoasă.

Nestrăbătînd sîngele arterial în toate capilarele corpului, organele de la periferie, între care și pielea, sunt lipsite de nutriținea și lîncezesc.

Toate aceste consecințe se pot înlătura prin mișcare trupească, prin spălături cu apă rece, care stimulează circulațiunea, și prin spălări cu apă caldă, care lărgesc vasele capilare și deschid porii.

Prin mișcare în aer și prin spălături cu apă obținem deci atît complectarea oxidațiunii, cît și eliminarea materiilor inasimilabile prin piele și astfel înlăturăm o mulțime de suferințe. Adeseori o singură transpirațiune abundentă pune capăt unei boale grele.

3. *Asimilarea* consistă în restabilirea stării normale a organelor prin înlocuirea materiilor uzate cu altele.

Dacă nu ne hrănim, organismul ia în circulațiune materiile uzate și le face asimilabile. Astfel, omul poate nu numai să trăiască, dar să se și nutrească bine timp mai îndelungat fără ca să se hrănească. Dacă circulațiunea e bună, omul se hrănește oarecum din carnea sa proprie luînd materiile prisositoare din o parte și ducîndu-le în alta, unde ele sunt de trebuință.

Deoarece în această economie internă a organismului o parte din materii se elimineză, organismul slăbește și în cele din urmă intră în descompunere.

Hrana e de neapărată trebuință pentru înlocuirea materiilor eliminate : ceea ce e peste trebuință aceasta e de prisos și însărcinează organismul.

Nutriținea e defectuoasă, dacă asimilarea nu se face bine, fie pentru că din alimentele altfel bine alese și bine preparate nu se extrag în digestiune toate materiile asimilabile, fie pentru că circulațiunea nu e destul de energică.

Atîrnînd de noi, atît alegerea și prepararea alimentelor, cît și stimularea circulațiunii, suntem înșine stăpîni pe propria noastră viață organică.

II. ORGANELE DE SIMȚIRE

Funcționarea organelor de nutriținne e viața vegetativă, inconștientă : viața conștientă sunt schimbările petrecute în firele, ganglioanele și conglomeratele de celule nervoase, care constituiesc organismul de simțire.

Cîtă vreme organele de simțire se află în stare normală, noi nu sîmțim nimic : sîmțămîntul e efect imaterial al perturbațiunii materiale petrecute în celulele nervoase.

Cauzele perturbațiunilor pot să fie în lumea ce ne încungiură în organismul nostru ori chiar în nervii ei înșiși. Ele consistă totdauna în o schimbare mai mult ori mai puțin subită, căreia îi zicem *ivire*.

Acolo, unde nu e nici o schimbare, nu se ivește nimic, și ceea ce nu se ivește nu există pentru noi. Astfel, noi nu vedem aerul și nu simțim nici presiunea lui, cum nu simțim mișcarea pămîntului de sub picioarele noastre și n-am auzi o coardă, care ne-ar suna toată viața în același fel la ureche. Și nu mai încape nici o îndoială că

există împregiurul nostru o lume întreagă, despre care noi nu ştim nimic: pentru noi există numai schimbările ce se petrec în lumea ce ne încongiură.

Tot astfel nu simţim nici funcţionarea propriilor noastre organe de nutriţiune, continua prefacere în celulele şi fibrele trupului nostru.

Chiar şi nervii se află în continuă frămîntare fără ca noi s-o simţim aceasta.

Cătă vreme organele funcţionează normal, nu se iveşte şi parcă nu e nimic în noi: suntem deci cuprinşi de un simţimînt de uşurare împreună cu setea de viaţă, veselia, cea mai scumpă zestre a vieţii.

Îndată ce nutriţiunea e defectuoasă, ne cuprinde întristarea, un simţimînt de oboseală împreunată cu dor de moarte.

Atît veselia, cît şi întristarea sunt stări generale, care se ivesc încetul cu încetul şi devin pentru un timp oarecare stare normală.

În comparaţiune cu această stare normală ni se prezintă toate ivirile din organismul nostru.

Dacă vreun organ e împedicat în funcţionarea lui normală, se produce o perturbaţiune în nervi şi noi simţim această perturbaţiune fie ca trebuinţă, fie ca durere. Nici trebuinţa, nici durerea n-au pentru omul trist aceleaşi proporţii ca pentru cel vesel. În nervii sănătoşi perturbaţiunea fiind mai mică, pentru omul întristat şi trebuinţa şi durerea e mai intensivă decît pentru cel vesel. Astfel pe cînd omul vesel se bucură de trebuinţe, cel trist se plînge de ele, şi pe cînd omul trist îşi perde răbdarea în faţa durerilor, cel vesel trece cu uşurare peste ele.

Orişicare funcţionare extraordinară, orişicare încordare potenţată a vreunui organ produce în nervi o perturbaţiune, pe care noi o simţim ca plăcere. Pentru omul trist plăcerile sunt puţine, fiindcă organismul e mai mult sau mai puţin lîncezit, şi ele uşor devin dureroase.

Simţămintele nu atîrnă deci numai de la ivirile ce se arată afară de nervi, ci totodată şi de la starea nervilor.

Dacă în celulele nervoase se produc perturbaţiuni fără de nici o cauză externă, noi simţim şi aceste dureri tot

ca fiind efect al unei cauze externe. Astfel poate să ne doară un braţ cu desăvîrşire sănătos, dacă nervii acelui braţ sunt cuprinşi de o perturbaţiune bolnăvicioasă, şi sunt o mulţime de dureri care pornesc numai din nervi.

Ultima cauză a orişicărui simţîmînt fiind în nervi, de la starea nervilor atîrnă, înainte de toate, întreaga viaţă simţită şi ştiută.

Cu cît sunt mai bine nutriţi nervii, cu atît mai rezistent e omul în această viaţă, cu atît mai multe îi sunt mulţumirile şi plăcerile şi cu atît mai uşor suportă durerile.

În acelaşi timp cu atît mai plină îi este viaţa.

Ca orişicare organ, nervii funcţionează normal numai în stare normală. După fiecare perturbaţiune trebuie deci să se restabilească starea normală, pentru ca un nou simţîmînt clar să fie cu putinţă.

Fie perturbaţiunea mecanică, fie chimică, fie electrică, restabilirea stării normale nu se poate face decît prin organele de nutriţiune. Cu cît mai bună e deci nutriţiunea, cu atît mai degrab' se restabileşte starea de mai nainte şi astfel simţămintele sunt cu atît mai clare şi se urmează cu atît mai repede unul după altul.

Această calitate a nervilor se numeşte temperament. Temperamentul poate să fie iute ori domol, precum starea generală poate să fie tristă ori veselă. Astfel se deosebesc patru feluri de temperament: 1. *sanguinic* — sau vesel şi iute, 2. *flegmatic* — sau vesel şi domol, 3. *coleric* — trist şi iute şi 4. *melancolic* — trist şi domol.

Temperamentul e, în genere, o predispoziţiune moştenită, dar nu persistă în toate momentele vieţii. El atîrnă mult de la împregiurările în care se petrece viaţa, de la climă, de la mediul social şi de la modul de vieţuire. Sanguinicul în cele mai multe momente ale vieţii lui e vesel şi iute, iar melancolicul — trist şi domol, dar vesel poate să fie şi colericul, trist poate să fie şi flegmaticul, după cum nutriţiunea e mai complectă ori mai defectuoasă şi după cum ea se face mai iute ori mai încet.

Un om sanguinic devine coleric după ce se îmbolnăveşte, iar unul melancolic devine flegmatic după ce se îngraşă.

Astfel, oamenii bine hrăniți sunt fie sanguinici, fie flegmatici, iar cei slabi fie colerici, fie melancolici.

Fiind temperamentul o predispoziţiune generală, el se manifestă în întreaga viaţă organică şi se menţine oarecum însuşi de sine. Omul domol, de exemplu, e domol pentru că se nutreşte încet, şi se nutreşte încet, fiindcă temperamentul îi este domol. Temperamentul lui e deci firea lui, o deprindere, pe care n-o poate schimba decît prin intervenirea unei cauze externe, care-l iuţeşte. Iuţindu-se fie dinadins, fie de nevoie timp mai îndelungat, el îşi modifică încetul cu încetul şi nutriţiunea şi se deprinde în cele din urmă a fi mai iute.

Pornind din nervi, deprinderile atîrnă de noi înşine, pe cît nervii sunt supuşi voinţei.

1. SISTEMUL NERVOS

Nervii se împart în două sisteme : al marelui simpatic şi al şirei spinării, care se împreună în creier, centrul întregului organism de simţire.

Amîndouă sistemele sunt risipite în întregul trup, afară de oase, unghii şi păr ; pe cînd însă nervii simpatici se întîlnesc în aşa-numitul nerv vag, care se află la pept, cam deasupra inimii, ceilalţi nervi formează prin împreunările lor şira spinării.

1. *Nervii simpatici* conduc întreaga viaţă vegetativă, deci nutriţiunea în genere. În urma perturbaţiunilor ivite într-înşii se produc contracţiunile inimii, se contrag şi se dilatează vasele de circulaţiune, precum şi deosebitele părţi ale canalului de digestiune, se varsă sucurile gastrice şi se face asimilarea.

Întreagă această lucrare e inconştientă, ba chiar mai presus de înţelegerea omenească.

Ştim că totul porneşte din perturbaţiunile ivite în celulele nervoase şi că aceste perturbaţiuni produc contracţiuni în organe, dar nu putem să ne dumirim asupra cauzei începătoare care produce perturbaţiunile. Îi zicem fie putere, fie sete, fie dor de viaţă, dar nu ştim ce este.

Scrutătorii nu şi-au dat încă seamă dacă tot prin mijlocirea nervilor care conduc funcţionarea organelor simţim şi starea în care se află aceste organe, deci trebuinţele, plăcerile şi durerile trupeşti. Şi aceste se ivesc însă în mod inconştient : le avem fără ca să ştim cum şi de ce.

Astfel nici viaţa vegetală în sine, nici manifestările ei nu sunt supuse voinţei noastre.

Noi putem, cu toate aceste, să stăpînim indirect întregul sistem al marelui simpatic.

Prin alegerea şi prepararea alimentelor, prin mişcare destulă în aer curat şi prin păstrarea în curăţenie a trupului noi predispunem întregul organism pentru veselie şi spornică lucrare.

Ştiind apoi că prin lucrare încordată, dar nu excesivă, orişicare organ se fortifică, iar prin repaos orişicare organ slăbeşte, noi putem să scădem ori să urcăm, după buna noastră chibzuinţă, tendenţa de a funcţiona a organelor noastre.

În urma admirabilei armonii din economia vieţii vegetale, materiile asimilabile sunt duse acolo unde e mai multă trebuinţă de ele ; astfel organele ţinute mai mult în funcţiune sunt cele mai bine nutrite, şi de la noi atîrnă cum să fie distribuite materiile alimentare în organismul nostru.

Această e temelia deprinderilor.

În marginile putinţei firești, omul poate să-şi modifice firea fie în bine, fie în rău.

Cu cît mai sănătos e omul, cu atît mai largă e putinţa bunelor deprinderi, şi cu cît mai rău nutrit e, cu atît mai uşor cade în rele deprinderi. Căci nu numai organul se fortifică prin funcţionarea întinsă, ci totodată şi nervii, care îi conduc lucrarea, devin mai energici în perturbaţiunile lor. Adevărata deprindere e în nervi, şi pe cînd energia nervului sănătos e vigoare, energia nervului plăpînd e slăbiciune.

2. *Nervii motori* şi *cei senzitivi* care se întîlnesc în şira spinării sunt supuşi voinţei noastre. Cei motori, a căror periferie se află în organele de mişcare, conduc prin perturbaţiunile pornite din creieri mişcările acestor organe, iar cei senzitivi, a căror periferie se află pe su-

prafața trupului, duc prin perturbațiunile lor impresiunile lumii la creieri. Atît unii, cît și alții au funcțiune specială, trebuie deci să fie deosebiți și-n structura lor.

a. *Nervii motori* au chiar din naștere predispoziținea de a pune, prin contracțiuni musculare, în mișcare organele în care se termină. Astfel copilul chiar din clipa nașterii lui începe să respire, să dea din mîni și din picioare și peste puțin își duce mînile la gură și-ncepe a-și suge degetele.

Aceste mișcări însă, deși acțiuni combinate, sunt rezultate ale înrîuririi lumii din afară.

Viind copilul în atingere cu lumea, lumina, temperatura, zgomotul și presiunea atmosferică produc o perturbațiune generală în nervii senzitivi. Această perturbațiune se propagă, prin acțiune reflexă, din creieri în întregul sistem nervos și produce contracțiuni atît în organele de mișcare, cît și în cele de nutriținne.

Uzîndu-se atît prin perturbațiunile nervoase, cît și prin contracțiunile musculare, se ivește trebuința de nutriținne, care produce-n nervii simpatici nouă perturbațiuni, deci în musculatură nouă contracțiuni. Astfel se poate explica prin acțiune reflexă întreaga desfășurare a vieții vegetative.

Mișcările rezultate din acțiune reflexă sunt involuntare și se numesc convulsive și instinctive. Ele se produc totdeauna, cînd, din orișice cauză, se perturbă celulele din nervii motori, astfel și cînd aceștia sunt vătămați și, în genere, bolnavi. Avînd menirea specială de a pune organele în mișcare, acești nervi nu pot să aibă decît această funcțiune și orișicare ar fi cauza perturbațiunilor, efectul ei e o contracțiune musculară.

Mișcările voite, deci combinate cu intențiune și premeditare, sunt rezultatul deprinderii. Copilul învață să-și conducă mîna, să-și poarte ochii și să umble și execută mișcările la început cu anevoință, apoi cu ușurătate și în cele din urmă fără ca să-și mai dea seamă.

Scrutătorii nu sunt încă pe deplin dumiriți dacă tot prin nervii motori ori prin cei senzitivi ne încredințăm despre mișcările executate de noi înșine. E însă neîndoios

că cele mai multe senzațiuni de mișcare sunt rezultat al perturbațiunii produse în nervii senzitivi.

b. *Nervii senzitivi* sunt de cinci feluri : tactili, optici, acustici, olfactici și gustativi.

Fiecare din aceste cinci feluri are structura sa specială și specialul său mod de a funcționa.

Perturbațiunile în nervii tactili și în cei acustici sunt după toată probabilitatea mecanice, simple vibrațiuni, o mișcare a celulelor, care se poate asemăna cu tremurarea masei de piftii atinse cu vîrful unui ac. De aceea starea normală se restabilește ușor și senzațiunile tactile și cele acustice se urmează repede una după alta.

În nervii olfactici, în cei gustativi și, după toată probabilitatea, și în cei optici perturbațiunea e chimică ; de aceea starea normală se restabilește mai cu anevoie și senzațiunile nu sunt destul de clare, dacă se urmează prea repede una după alta. Un miros greu, un gust iute ori un prea viu efect de lumină nu numai e persistent, dar poate chiar să facă nervii pe un timp oarecare incapabili de a produce senzațiuni.

Orișicare ar fi cauza perturbațiunii, efectul ei nu poate fi decît senzațiunea pe care nervul e menit a o produce. Astfel, dacă perturbațiunea se produce în nervi fără de cauză externă, rezultatul perturbațiunii sunt senzațiuni iluzionare.

Cele cinci feluri de nervi senzitivi au pe suprafața trupului receptori care sunt totodată și multiplicatori, adecă nu numai primesc, ci totodată și potențează impresiunile lumii de din afară.

Astfel de receptori sunt pentru nervii tactili papilele risipite în piele, pentru cei optici ochii, pentru cei acustici urechile, iar pentru cei olfactici și pentru cei gustativi nodulețele din pelița nasului și din a gurii.

Prin deprindere, nu numai receptorii se perfecționează, dar totodată și nervii devin mai destoinici de a mijloci senzațiunile.

Senzațiunile se produc în creieri. Numai din perturbațiuni nervoase străbătute în creieri rezultă senzațiune, și perturbațiunea creierilor e prima cauză a orișicărei manifestări de viață.

Dacă deci creierii nu se află în stare normală, dacă ei sunt rău nutriți ori chiar bolnavi, ori încetează orișice senzațiune ori senzațiunile sunt fie în parte, fie peste tot iluzionare.

2. SOMNUL

Deși organele de nutriție funcționează neîntrerupt, prin continua lucrare a organismului se uzează atît de multe materii, încît restabilirea deplină a stării normale e în cele din urmă peste putință, organele lîncezesc, oboseala ne cuprinde din ce în ce mai mult și în cele din urmă cădem într-un fel de amorțeală.

Această amorțeală e ceea ce numim somn.

Adormind, nervii motori și cei senzitivi încetează a mai funcționa și astfel mușchii se descoardă și orișice senzațiune încetează.

Viața vegetativă se urmează însă cu atît mai energic pentru restaurarea organismului.

Somnul e deci un repaos în viața conștientă, pentru ca viața inconștientă să se urmeze cu întreaga energie vitală.

Deoarece viața conștientă e în creieri, din care pornesc toate mișcările și în care se produc toate senzațiunile, somnul ne cuprinde cînd în creieri după mai îndelungată încordare s-a redus tendența de a funcționa. Orișicît de obosit ar fi deci organismul, somnul nu ne vine, dacă creierii sunt împintenați fie prin voință, fie prin dureri ori boale, fie prin excitante. El ne cuprinde însă și fără ca să fim obosiți, dacă fie prin narcotice, fie prin boală, fie prin vreun accident, li se ia creierilor putința de a funcționa.

Somnul poate deci să fie normal ori anormal, cum e leșinul, stupoarea ori somnul hipnotic.

În somnul normal toate organele, deci și creierii asimilează materii din sîngele arterial, iar materiile uscate, parte sunt eliminate, parte intră în circulațiune și, trecînd prin inimă și prin plămîni, devin iar asimilabile. Circulațiunea în genere, deci bătăile inimii, respirațiunea și pulsațiunile se urmează cu mai multă energie decît de obicei. Aerul trebuie deci să fie curat și temperatura potolită, pentru ca această lucrare să se poată urma în condițiuni priincioase.

Cu cît suntem mai sănătoși și mai obosiți, cu atît somnul e mai adînc ; și cu cît mai adînc e somnul, cu atît mai energică e lucrarea de restaurațiune. Astfel, un somn bun nu numai fortifică organismul, ci poate totodată să curme boala.

Moleșirea, încordările abuzive ori trebuințele excesive alungă somnul, întocmai ca durerea, boala ori excitantele.

În somn funcționarea energică a organelor de nutriție, anomalii ivite-n organism ori înrîuririle lumii de din afară produc în nervi perturbațiuni din care rezultă în creieri senzațiuni iluzionare : aceste sunt visul, de care adeseori ne aducem aminte după ce ne deșteptăm.

E învederat că omul sănătos și cu inima curată are visuri dulci într-un somn ușor, pe cînd cel bolnav și cu inimă neagră se zbate-n culcuș muncit de visuri urîte.

Așa, zice Hamlet al lui Shakespeare, are să se zbată după moarte și omul care-și petrece viața în răutăți.

NOȚIUNI DE PSIHOLOGIE

Începătura a toată viața e taină nestrăbătută de mintea omenească ; deși știm deci că perturbațiunile produse în creieri sunt cea mai apropiată cauză a senzațiunilor, nu putem să înțelegem cum din aceste senzațiuni se face trecerea la stările sufletești, care n-au în ele nimic material.

Lumina, de exemplu, sunt vibrațiuni eterice, care, pornite fie din soare, fie din vreun alt focar, se propagă prin aer pînă la ochii noștri, străbat prin lentilă și ajung la retină, unde produc o perturbațiune nervoasă, care se propagă de-a lungul nervilor optici pînă în creieri. Fie această perturbațiune tot numai o vibrațiune ori fie o modificare chimică în structura celulelor din nervi, ea consistă într-un neastîmpăr ; noi însă nu vedem neastîmpăr, ci repaos ; senzațiunea luminei e senină, liniștită și mai presus de toate plăcută.

Aceeași senzațiune senină, liniștită și mai presus de toate plăcută se produce și fără ca perturbațiunea să fie produsă de vibrațiuni străbătute prin lentilă. E destul ca în nervii optici să se iveaască o perturbațiune, pentru ca senzațiunea să se producă întocmai ca și cînd perturbațiunea ar fi efectul unei cauze externe. Ba perturbațiuni ivite în creieri se propagă prin retroacțiune spre retină, unde se produc imagini, pe care le aruncă ca iluziuni optice în spațiu.

E deci învederat că senzațiunea atîrnă de structura ochiului și a nervilor optici și că cu totul altfel am vedea, dacă alții ni-ar fi ochii și alții nervii optici ; ceea ce noi vedem nu e nici ceea ce este, nici ceea ce se petrece, ci numai diferența ivită în starea creierilor noștri, deosebirea dintre cum era și cum este starea aceasta.

Mai învederat încă iese la iveală acest adevăr în senzațiunile olfactice.

Polenul zburat din trandafir străbate la unul din receptorii olfactici din nasul meu, intră în combinațiune chimică cu sucul din receptor și în urma acestei combinațiuni se produce în nervii olfactici perturbațiunea, care, străbătută în creieri, dă senzațiunea mirosului dulce, senin și plăcut. Ce are a face acest miros cu fermentațiunea chimică ? Ce mai ales cu trandafirul ? E învederat că trandafirul nu are, ci poate numai să producă miros, dacă e un receptor, un nerv și un creier prin care se produce mirosul.

Acesta e caracterul tuturor senzațiunilor, și zadarnice au să rămîie totdauna încercările de a explica firea adevărată a senzațiunilor din perturbațiunile ivite în starea nervilor. Cu atît mai puțin putem să ne explicăm din perturbațiunile aceste celelalte stări sufletești.

Nici că avem însă nevoie de această explicațiune pentru ca să ne dumirim asupra vieții sufletești — așa cum o știm.

Viața mea sufletească sunt toate stările mele sufletești, adecă tot ceea ce sunt, gîndesc și vreau. Sufletul meu e ceea ce simte, gîndește și voiește în mine, deci cauza stărilor mele sufletești. Eu nu cunosc și nici că pot cunoaște această cauză decît din efectele ei — așa cum ele mi se manifestă.

O fi ori n-o fi suflet și, dacă este, orișicum ar fi el, pentru mine e așa cum îl știu din propria mea viață sufletească.

Obiectul psihologiei nu e deci sufletul, ci totalitatea stărilor sufletești, așa cum toți oamenii le au și le știu ei înșiși prin sine.

Adevărurile psihologice sunt neîndoioase, căci nu avem decît să ne dăm în toată liniștea seamă despre ceea ce se petrece în noi, pentru ca să ne încredințăm despre ele. Îndoială se ivește numai dacă nu ne mulțumim a ști cum se ivesc lucrurile în noi și afară de noi, ci năzuim a ști cum ele în adevăr sunt, ceea ce omenește e peste putință.

Știința psihologică e cu desăvîrșire empirică, adecă mărginită la experiențele pe care putem să le facem în propriul nostru fel de a vedea lucrurile.

Privite din acest punct de vedere, stările sufletești sunt de trei feluri : raționale, emoționale și acte de voință, sau gîndiri, simțăminte și porniri, minte, inimă și voință.

A. MINTEA

NOȚIUNI DE LOGICĂ

Omul nu poate să aibă două senzațiuni de același fel deodată, poate însă să aibă în același timp opt senzațiuni de deosebite feluri : una tactilă, alta de greutate, a treia de temperatură, a patra optică, a cincea acustică, a șasea olfactică, a șaptea gustativă și a opta internă. Despre aceste opt senzațiuni nu poate omul să-și dea seamă decît succesiv, una după alta.

Senzațiunea despre care-mi dau seamă e conștientă, iar celelalte sunt inconștiente. Astfel pot să văd ori să aud fără ca să-mi dau seamă despre ceea ce am văzut ori auzit și în cazul acesta nu știu ce-am văzut și nu înțeleg ce am auzit.

Dîndu-mi seamă despre o senzațiune, *iau aminte*. Luarea-aminte e deci prezentarea în conștiință a unei senzațiuni, și *minte* nu e ceva, ci *cumva*, adecă punerea în șir a senzațiunilor conștiente.

Senzațiunea neluată aminte a fost și nu mai este, e ca și cînd n-ar fi fost niciodată ; iar senzațiunea luată

aminte este și rămîne, în cît mi-o pot *aduce aminte* oricînd, fără ca s-o mai am, e ca și cînd ar fi totdauna.

În luarea-aminte și aducerea-aminte consistă toată gîndirea.

Luînd aminte o senzațiune, eu nu numai am știință despre ea, dar îmi și aduc totodată aminte senzațiunile de același fel pe care le-am avut prin ceea ce iau aminte în legătură cu tot ceea ce am luat aminte.

Puind astfel în legătură ceea ce luăm cu ceea ce am luat mai nainte aminte, ne dăm seamă despre senzațiune, și această punere în legătură a tot ceea ce știm e ceea ce numim *conștiință*, adecă știre împreună.

Conștiința rezultă din constatarea asemănărilor și a deosebirilor, și această constatare e ceea ce numim judecată sau cugetare. Ceea ce luăm aminte este, iar ceea ce nu luăm aminte nu poate fi element de judecată.

Toată gîndirea are deci trei faze : luarea-aminte, adecă constatarea senzațiunii ivite, aducerea-aminte, adecă constatarea senzațiunilor de același fel luate mai de mult aminte, și cugetarea, adecă constatarea deosebirilor dintre cele de același fel.

Numai după toate trei aceste faze gîndirea e clară și senzațiunea intră în conștiință.

I. LUAREA-AMINTE

Luăm aminte numai ivirile ce ni se arată, iar ivire e o schimbare petrecută în afară de nervi, care ni se arată producînd în nervi o perturbațiune ce străbate la creieri. Schimbări, care se produc fără ca să producă în nervi perturbațiuni ce străbat la creieri, rămîn pentru noi ca nefiind petrecute.

Nu dar ceea ce este, nici ceea ce se petrece, ci numai ceea ce ni se ivește are ființă pentru noi.

Străbătînd perturbațiunea la creieri, ea produce senzațiunea, care se impune luării-aminte. E peste putință să ni se prezente o senzațiune fără ca să ne dăm seamă unde, care și cum e cauza perturbațiunii din care a rezultat senzațiunea. Temelia a toată înțelegerea omenească e cauzalitatea. Noi nu putem gîndi că ceva poate să fie

ori să se petreacă fără de cauză și fără ca să aibă efect, și a înțelege omenește va să zică a ști legătura dintre cauză și efect.

Deoarece nervii sunt organe mijlocitoare, noi nu căutăm cauza perturbațiunii în ei, ci dincolo de capetele lor, în spațiu, fie în trupul nostru, fie împregiurul lui.

Orișicare ar fi cauza aceasta, noi nu putem să o cunoaștem decît din efectele ei, adecă din felul perturbațiunilor pe care le produce în nervii noștri. Ea este pentru noi așa cum ni se ivește, cum se arată, cum se pare. Iar aceasta nu atîrnă numai de felul ei, ci totodată și de felul nostru de a fi.

Neputînd noi să luăm aminte decît în șir, noi nu putem să ne reprezentăm ivirile ce ni s-au prezentat decît tot în șir, una după alta, fiecare la rîndul ei. Această înșirare e ceea ce înțelegem cînd zicem timp.

Reprezentarea orișicărei iviri se face deci în timp, în spațiu, în legătură cauzală și conform pe perturbațiunile produse în nervii noștri.

Un cireș înflorit se află în fața mea. Razele de lumină pornite din soare cad asupra lui, se resfrîng de pe el și străbat la retina din fundul ochiului meu, unde produc perturbațiunea ce străbate la creieri. Căutînd cauza acestei perturbațiuni, mă întorc pe drumul vibrațiunilor de lumină și dau de copacul frumos, cu frunze verzi și cu flori albe.

E lucru învederat că nu cireșul e ceea ce văd : sunt numai razele de lumină resfrînte de el, ba e chiar numai perturbațiunea nervoasă produsă de aceste raze. De aceea mi-e destulă perturbațiunea aceasta ca să-l văd și fără ca să fie acolo.

Orișicare ar fi însă cauza adevărată a perturbațiunilor, cireșul e pentru mine așa cum mi se ivește, deci cum el reflectează razele de lumină asupra ochilor mei, și fiecare amănunt al acestei reflectări e o însușire a lui.

1. Ivirile

Ivirile se impun luării-aminte în șirul în care se arată, iar dacă mai multe se arată deodată, se impune luării-aminte mai nainte de toate cea mai puternică.

Puterea ivirii nu atîrnă de la perturbaţiunea produsă în nervi, ci de la deosebirea dintre ea şi mediul în care se arată. Nu înrîurirea, ci diferenţa de înrîurire ne izbeşte. Astfel, fulgerul înrîureşte ziua şi noaptea cu aceeaşi putere asupra noastră, noaptea se arată însă cu mai multă putere, fiindcă se iveşte în întunerec. Tot astfel morarul doarme foarte liniştit cîtă vreme îi umblă moara, dar tresare speriat din somn îndată ce moara se opreşte.

Mediul e şi el o ivire. Totdauna deci cel puţin două iviri ni se arată, şi în deosebirea dintre amîndouă consistă puterea amîndurora. Astfel, albul ziua se arată cu mai multă putere alăturea cu roşu, şi roşu alăturea cu alb.

Orişicîte ar fi ivirile ce se arată deodată, ele sunt mediu pentru cea mai deosebită dintre ele şi nu pot să fie luate aminte decît în şirul puterii lor.

2. Reprezentaţiunile

Deoarece noi nu ne putem gîndi nimic fără de legătură cauzală şi afară de timp şi de spaţiu, simţămintele noastre, care se ivesc numai în timp, nu ni se prezintă ca *ce-va,* ci numai ca *cum-va,* cu un efect infinit al unei cauze necunoscute. Veselie şi întristare, plăcere şi durere, dor şi nădejde sunt fără de margini şi fără de sfîrşit.

Tot astfel sunt trebuinţele noastre toate. Deşi ştim prea bine că ele au avut un început şi vor avea un sfîrşit, noi le simţim ca fiind fără de margini şi fără de sfîrşit.

Chiar şi durerile aşa-numite locale sunt de acelaşi fel şi ceea ce le pune în spaţiu sunt numai nervii tactili.

Zăcînd cu ochii închişi, în deplin repaos, omul sănătos nu se simte însuşi pe sine şi nu poate să-şi deie seamă nici despre dimensiunile trupului său, nici despre poziţiunea membrelor sale. Îi e parcă nu are trup. Pentru ca să se simtă, el trebuie să se mişte, ca să se pipăie însuşi pe sine.

Avînd vreo durere locală, el se simte acolo unde îi este izvorul de dureri şi, pornind de acolo, se orientează. Ceea ce îi spune locul sunt nervii tactili în acel loc perturbaţi prin o presiune anormală ; durerea însă îi este tot infinită.

Acelaşi caracter îl au senzaţiunile muşchiulare şi cele de temperatură. Îmi mişc braţul şi simţ că l-am ridicat ; ridic ceva şi simţ greutatea ; intru de afară în casă şi simţ că e frig, ori răcoare, ori cald : am numai un simţămînt, care nu e *ce-va,* ci *cum-va* într-un fel infinit.

Mirosul şi gustul tot astfel sunt ; astfel e sunetul, ba pînă chiar şi lumina în sine tot ca ceva fără de margini şi fără de sfîrşit ni se prezentă, deşi mirosul şi gustul ca dureri ori plăceri locale, iar sunetul şi lumina ca stări de spaţiu.

Toate sunt cumva : ceva e numai ceea ce pipăim.

De unde această deosebire ?

Sunt mii de receptori tactili risipiţi pe suprafaţa trupului, şi cînd pipăi cu degetele, nu am o singură senzaţiune, ci multe senzaţiuni de acelaşi fel, dar de deosebit grad. Ceea ce mărgineşte simţemîntul sunt diferenţele. De aceea, pipăind, mişc mereu degetele, pentru ca rînduri-rînduri să urmeze perturbaţiunile şi să se diferenţieze.

O singură senzaţiune e ceva ce nu se poate închipui, prin urmare nici reprezenta : cel puţin două trebuie să fie, pentru ca prin combinarea lor să ne închipuim ceva.

Curcubeul, deşi numai o iluziune optică, e ceva, fiindcă e lumină diferenţiată. Îl aruncăm deci în spaţiu, îi dăm formă, dimensiuni şi însuşiri.

Ce sunt aceste însuşiri ale lui ?

Fiecare din ele e un fel de a produce în noi senzaţiuni diferenţiate.

Tot astfel şi însuşirile pipăite.

Pipăind, noi diferenţiem comparînd împresiunile pe care le primim, atît între ele, cît şi cu împresiuni de acelaşi fel, pe care le-am avut. Astfel dăm complexului de iviri forma, dimensiunea şi poziţiunea în spaţiu, precum şi consistenţa materială.

Singură luarea-aminte nu poate deci să ne dea reprezentaţiuni clare. Numai în conştiinţă, din comparaţiunea cu tot ceea ce ştim, rezultă reprezentaţiunea. Copilul nu poate să aibă la începutul vieţii decît simţăminte infinite. Numai încetul cu încetul, avînd acelaşi simţămînt în mai multe rînduri, el se deprinde a deosebi însuşirile lucrurilor ca cauze ale simţămintelor şi începe să cunoască.

Întocmai precum ivirea se impune luării-aminte, senzațiunea luată aminte impune aducerea-aminte a senzațiunilor de același fel.

Două iviri cu desăvîrșire identice sunt ceva ce nu se poate gîndi. Pentru ca să fie două, ele trebuie să se deosebească una de alta, fie în ceea ce privește mediul, fie în ceea ce privește timpul, spațiul ori cauza. Dacă mi se prezentă deci în același timp două iviri de același fel, e peste putință să nu constat că unul e mediul pentru una și altul pentru alta, unul pentru una și altul pentru alta locul în spațiu.

Tot astfel, dacă mi se prezentă o ivire, pe care am mai luat-o aminte, e peste putință să nu constat că, fiind aceeași senzațiune, altul e timpul, locul în spațiu și, poate, mediul.

Ivire, timp, spațiu și mediu sunt tot atît de strîns legate între ele ca și cauza și efectul, și nu pot să fie despărțite.

Constatarea acestor legături e ceea ce numim cunoaștere, și cunoașterea e temelia aducerii-aminte.

Cunosc ceea ce am luat odată aminte.

Luînd aminte ceea ce nu cunosc, sunt uimit și în uimirea mea trebuie neapărat să-mi aduc aminte din cele mie cunoscute ceea ce se aseamănă cu necunoscutul și să constat deosebirile dintre cunoscut și necunoscut. Prin constatarea acestor asemănări și deosebiri necunoscutul îmi devine cunoscut.

Luînd aminte ceea ce îmi este cunoscut, trebuie neapărat să-mi aduc aminte cunoștința mea cu toate amănuntele ei, deci cu timpul, cu spațiul și cu mediul. Fiind însă nedespărțit ceea ce se ivește în același timp, în același spațiu ori în același mediu, trebuie să-mi aduc aminte și ceea ce mai era în același timp, spațiu și mediu. Cu cît mai des iau deci aminte ceea ce cunosc, cu atît mai multe sunt legăturile, cu atît mai multe asemănările și deosebirile, cu atît mai bine cunosc.

Numai prin repetițiune, adecă deprindere, cîștigăm destoinicia de a cunoaște.

E peste putință ca copilul, la începtul vieții lui, să-și dea seamă despre deosebirile dintre senzațiunile pe care le are. Pentru el toate sunt perturbațiuni de același fel. Sunetele sunt zgomot, și urechea lui trebuie să se deprindă cu ele, pentru ca încetul cu încetul să ajungă a le diferenția. Numai tîrziu ajunge el să asculte și să-și dea seama ce fel e sunetul și de unde vine el. Mai puțin încă poate copilul să miroase ori să guste și de tot tîrziu ajunge să-și dea seama despre forme și dimensiuni ori despre poziținea în spațiu.

Efectele de lumină, în sfîrșit, cei mai mulți oameni n-ajung viața lor toată să le diferențieze cu destulă preciziune. De foarte multe ori trebuie să ai aceeași senzațiune optică, pentru ca să ajungi a cunoaște deosebind-o bine de altele.

E însă învederat că nu pot să-mi reprezent decît ceea ce cunosc și că reprezentațiunea e cu atît mai clară, cu cît mai deplină e cunoștința, pe care numai prin deprindere, aducîndu-mi mereu aminte, pot să o cîștig.

Reprezentațiunea clară e ceea ce numim imagine.

1. Imaginile

Luînd în mîni cele două poluri ale unei baterii electrice încărcate, simțim așa-numitul curent electric, o zguduitură mai mult sau mai puțin puternică. Zguduitura aceasta e efectul produs în organismul nostru de o cauză, electricitatea, căreia îi zicem putere, fiindcă ni-e cunoscută numai ca cauză.

Puterea aceasta, deși are o ființă neîndoioasă, nu putem să ne-o închipuim, dar ne-o gîndim reprezentîndu-ni-o în manifestările ei, și cu cît mai multe sunt aceste manifestări, cu atît mai clar ni-e gîndul.

Gîndul acesta nu poate să-l aibă decît acela, care a luat aminte manifestările. Acela, care n-a simțit niciodată zguduitura produsă de curentul electric, poate să și-o închipuiască prin comparațiune cu alte zguduituri, pe care le-a simțit, dar nu poate să și-o reprezente. Ba chiar și cel ce-o simte și-o reprezentă numai în timpul cît o simte.

Un fel de zguduitură ca cea produsă de curentul electric, dar neasemănat mai mică, e în ultima analiză orișicare senzațiune. Nici o senzațiune nu poate deci să fie reprezentată decît în timpul luării-aminte.

Fiind zguduitura mare, cum e cea produsă de curentul electric ori cea produsă de o strănutare, ea se diferențiază în timp și ni se prezentă ca un mai scurt ori mai lung șir de schimbări, deci ca un efect simțit. Astfel sunt toate senzațiunile interne, cele olfactice, cele gustative, cele de căldură și cele acustice ; mirosul florii, dulcele strugurelui ori sunetul clopotului nu sunt însușiri, ci efecte simțite și oarecum întîmplătoare. Nu e nimic mai ușor decît să înțelegi că nu are floarea mirosul, ci numai însușirea de a produce mirosul, nu are strugurele dulceață, ci numai însușirea de a produce gustul dulcții, nu are clopotul sunet, ci numai însușirea de a produce sunetul.

Dacă zguduitura e mică, ea nu se diferențiază în timp și astfel ni se prezentă ca ceva constant, rezistent, cu desăvîrșire pozitiv. Astfel sunt senzațiunile de lumină, ale cărora reprezentațiuni nu sunt simțăminte, ci imagini. Ceea ce vedem cu ochii și mai ales ceea ce pipăim cu mîna nu sunt numai efecte întîmplătoare, ci însușiri constante.

Destoinicia de a produce aceste imagini se cîștigă numai prin deprindere.

În țările de la răsărit mulți oameni au obiceiul de a bea în cafea ori de a fuma hașiș, un preparat de flori de cînepă de India, care stimulează nervii la o funcționare excesivă, dar altfel nu bolnăvicioasă, deși, în urma abuzului de hașiș, nervii se îmbolnăvesc. În urma acestei stimulări, băutorii de hașiș, fiind sănătoși, au viziuni și stări sufletești delicioase, și în starea aceasta colorile, adecă efectele de lumină, dau sunete, iar sunetele se întrupează. Fiind ridicată la un mai înalt grad vigoarea nervoasă, ei nu numai văd, ci totodată și aud vibrațiunile de lumină, nu numai aud, ci totodată și pipăie vibrațiunile de sunete.

În același timp celelalte senzațiuni iau dimensiuni colosale, încît omul, mărit în el însuși, își pare în mijlocul unei lumi de proporțiuni nemăsurate deopotrivă cu Dumnezeu.

Tot astfel deprinderea ridică încetul cu încetul, prin o firească dezvoltare, vigoarea nervoasă și din haosul de zguduituri omul ajunge să-și reprezente simțimintele bine distinse și imagini din ce în ce mai clare. Măsurînd cu privirea depărtările, distingînd forme, dimensiuni și consistență materială, noi pipăim cu ochii trăgînd concluziuni din efectele de lumină, o destoinicie cîștigată numai încetul cu încetul de cei ce o au.

E învederat că cei ce n-o au nu pot să aibă nici imagini clare ; ei văd ca printr-un văl, pe care numai deprinderea poate să-l rumpă. Astfel nici mediul nu poate să fie pentru toți oamenii același.

2. Mediul intern

Întocmai precum luarea-aminte se întemeiază pe deosebiri, aducerea-aminte se întemeiază pe asemănări.

Iau dintre toate ivirile ce mi se arată deodată aminte mai întăi pe aceea care mai mult se deosebește de mediu. Aceasta însă nu e aceeași pentru toți, fiindcă nu toți văd la fel, nu toți au aceeași reprezentațiune, nu toți aceeași imagine.

Tot astfel luînd aminte o ivire, îmi aduc aminte cea mai asemănată reprezentațiune din conștiința mea, și aceasta nu e aceeași pentru toți, fiindcă nu toți văd în același fel.

Numai oamenii care văd la fel pot să ia aminte și să-și aducă aminte unul ca altul, deci să gîndească la fel, și cu cît mai clar văd, cu atît mai bine iau aminte și-mi aduc aminte.

Îndată ce am luat aminte, ceea ce am luat aminte se prezentă în mediul din conștiința mea. Acest mediu intervine cu desăvîrșire subiectiv și întîmplător : sunt gîndurile mie în acea clipă mai apropiate, preocupările mele, dispozițiunile mele momentane.

Ceea ce nu are legătură cu acest mediu se impune, ce-i drept, luării-aminte, dar nu deșteaptă aducerea-aminte, care e întemeiată pe asemănări. De aceea luarea-aminte atîrnă nu numai de la mediul extern, ci totodată și de la cel intern. Dintre mai multe iviri ce se arată în

același timp iau aminte mai întîi pe aceea care se potrivește cu preocupările mele momentane, caut ceea ce-mi convine.

Flămîndul simte, mai presus de toate, mirosul de mîncare, iar omul supărat ori preocupat de alte gînduri nu-și simte foamea.

Dacă preocuparea e constantă, luarea-aminte încetează și se urmează aducerea-aminte : suntem perduți în gînduri și nu ne mai dăm seamă despre cele ce se petrec împregiurul nostru.

Această încordare spre a lua aminte ceea ce se potrivește cu mediul intern e *atențiunea.*

3. Atențiunea

Deși tot atît de organic necesară ca luarea-aminte și aducerea-aminte, atențiunea e forma în care omul își stăpînește gîndirea.

E lucru știut că orbii, neputînd să aibă senzațiuni optice, au celelalte senzațiuni mai clare decît oamenii care văd. Deoarece nervii optici, nemaifuncționînd, se atrofiază, ceilalți nervi, fiind mai încordați, sunt mai bine nutriți. Cu deosebire dezvoltat e la orb auzul și pipăitul. Nu ajunge, ce-i drept, nici orbul să audă vibrațiunile de lumină și să pipăie sunetele, dar sunt mulți orbi care pipăie colorile și toți simt deosebirea între lumină și întunerec. Această mai mare destoincie ei o cîștigă voind s-o aibă și încordîndu-și mereu nervii.

Tot numai astfel se cîștigă orișice destoinicie nervoasă în mărginile putinței firești.

Luînd aminte ivirea A, mi se aduce aminte cunoscutul B, care se aseamănă cu A. B stă însă în legătură de asemănare cu cunoscutul C, iar acesta cu D, care se aseamănă cu E. Astfel pot să ajung de la moartea lui Iuliu Cezar la un ciorap rupt. Această trecere de la un lucru la altul, numită și asociațiune de idei, e ceea ce numim zăpăceală.

Luarea-aminte e clară numai dacă nu ne depărtăm de A, cîtă vreme nu am constatat toate deosebirile și asemănările lui cu întregul șir pînă la X. Ceea ce ce ne abate de la șir și ne zăpăcește sunt alte iviri care ni se impun. De aceea zgomotul și mai ales suferințele ne zăpăcesc, și gîndirea clară nu poate s-o aibă decît omul sănătos în liniște. De aceea se zice „minte sănătoasă în trup sănătos" *(mens sana in corpore sano).* Zadarnice sunt toate încordările pornite din voință, dacă dureri și suferințe ne abat gîndurile și rump șirul lor.

Noi putem, cu toate aceste, să ne siluim.

Deoarece reprezentațiunea în genere și imaginea îndeosebi se produc cu deplină vigoare numai în timpul luării-aminte, ele dispar îndată ce a încetat luarea-aminte și ușor putem să le scăpăm din vedere. Atîrnă însă de la noi să lungim timpul luării-aminte, adecă să fixăm reprezentațiunea.

Această fixare a reprezentațiunii e ceea ce numim observațiune.

Fiindu-ne A mereu prezent în timpul constatării asemănărilor și deosebirilor dintre el și celelalte, noi nu putem să perdem șirul.

Numai acela care se uită bine și cu tot dinadinsul poate să vadă bine, și numai văzînd bine, putem să gîndim clar.

Prin observațiune dar, nu numai fortificăm organele și cîștigăm reprezentațiuni din ce în ce mai clare, ci ne deprindem totodată a păstra șirul, adecă cîștigăm destoinicia atențiunii.

Un bun observator nu numai își reamintește prin aducere-aminte senzațiunile, ci le și reproduce ca reprezentațiuni mai mult ori mai puțin clare, aude sunete, care nu vibrează, simte dureri, pe care le gîndește numai, vede imagini stîrnite din gîndul lui.

Această destoinicie de a reproduce e ceea ce numim *fantazie.*

4. Fantazia

Fantazia e, ca orișice destoinicie omenească, înnăscută. Ceea ce ni se dă însă din naștere e numai gradul de predispoziție : destoinicia e cîștigată prin deprindere, și

toți oamenii au într-un grad oarecare toate predispozițiunile, toți pot să ajungă prin deprindere la destoinicii mai mari ori mai mici.

Astfel și destoinicia de a reproduce reprezentațiuni orișicare om poate să și-o dezvolte prin observațiune continuată dinadins.

Fantazia e ceea ce dă gîndirii claritatea și întregei vieți sufletești farmecul.

III. CUGETAREA

Cugetarea e prezentarea în conștiință a rezultatelor gîndirii.

Rezultînd atît luarea, cît și aducerea-aminte cu necesitate organică din asemănări și deosebiri, gîndirea în sine se petrece inconștient, întocmai ca nutriținea, și nu totdeauna ne dăm seamă despre ceea ce se gîndește-n capul nostru.

Sunt multe boalele și multe stările sufletești, în care gîndirea e mai mult ori mai puțin inconștientă ; foarte adeseori, perduți în gînduri, nu ne dăm seamă despre ceea ce gîndim ; nu o dată șirul gîndurilor cu care adormim se urmează în vis cu deplină claritate. Astfel adeseori suntem uimiți de adevărurile pe care le constatăm ca rezultate ale propriilor noastre gîndiri.

Rezultatul neașteptat și astfel uimitor al gîndirii e ceea ce numim inspirațiune, o convingere ivită ca din senin, fără ca să ne putem da seamă cum am ajuns la ea.

Uimirea aceasta ne umple de neliniște și ne face să ne întoarcem înapoi în șirul gîndirii noastre, ca să ne dumirim și să înțelegem, adecă să aflăm legătura cauzală.

Acea neliniște ne cuprinde totdauna cînd nu suntem dumiriți asupra cauzei pentru care ceva e precum este, adecă cunoaștem, dar nu înțelegem.

Singură nedumerirea e ceea ce ne face să cugetăm, și întocmai precum gîndirea pornește din afară, de la ivirea luată aminte cugetarea pornește de dinlăuntru, de la nedumerirea produsă de neînțelegere. Numai omul nedumirit își dă seamă despre ceea ce ia ori își aduce aminte, ba el caută

dinadins atît în sine însuși, cît și afară de sine ceea ce poate să-l dumirească.

Cugetarea nu e dar numai conștientă, ci totodată și condusă de cugetător el însuși în vederea unui scop.

Ea are trei forme : *analiza, sinteza* și *raționamentul.*

1. Analiza

Dîndu-ne seamă despre ceea ce luăm aminte, noi ne reprezentăm una cîte una senzațiunile pe care le avem. Fie aceste reprezentațiuni imagini ori simțiminte numai, ele ni se prezentă ca însușiri, care, fiind legate-n timp, în spațiu, ca mediu și în mod cauzal, sunt nedespărțite.

Această constatare a însușirilor împreunate la un loc e ceea ce numim examinare în deosebire de simpla luare-aminte.

Făcînd examinarea, noi nu ne mulțumim a constata *cum* e lucrul examinat, ci stăruim totodată și asupra cauzei și căutăm a ne dumiri *de ce* este el precum e.

Legătura cauzală e firea lucrului, pe care nu putem să ne-o reprezentăm, ci numai s-o știm și s-o înțelegem tot ca însușiri.

Rezultatul examinării e tot ceea ce ne reprezentăm și tot ceea ce înțelegem. Reprezentațiunea se perde îndată ce ivirea nu mai e prezentă ; rămîn însă însușirile gîndite la un loc.

Aceste însușiri gîndite la un loc sunt gîndul sau *ideea,* care e *intuitivă,* adecă un fel de a vedea dacă însușirile sunt reprezentabile, ori *rațională,* adecă un fel de a înțelege dacă însușirile sunt inteligibile numai.

Fiind rezultate ale examinării făcute asupra ivirilor, ideile sunt *empirice.*

Fiind însușiri combinate voluntar, ideile sunt *derivate* și se numesc și *plăsmuiri* sau *idealuri.*

Idei, care nu sunt nici empirice, nici derivate, ci înnăscute, deci pe care le-am fi avînd prin chiar firea noastră, mai nainte de orișicare luare-aminte, se numesc *apriori.* După părerile azi admise, asemenea idei nu există.

Aducerea-aminte nu se face în reprezentațiuni, ci în idei, și cu cît examinarea e făcută mai în amănunte, cu atît ideea e mai clară și mai exactă.

Cu desăvîrşire clară şi exactă e ideea reprezentabilă în părţile ei intuitive şi executabilă în părţile ei inteligibile.

Fiind însuşiri gîndite la un loc, ideile pot să fie asemănate, nu însă identice : fiecare idee este ea singură, deosebită de orişicare alta.

Constatarea însuşirilor gîndite în o idee se numeşte *analiză* în deosebire de *examinare*.

Rezultatul analizei sunt adevăruri analitice sau concrete fie întuitive, fie raţionale.

Adevărurile concrete rezultate din analiza unei idei empirice sunt şi ele empirice şi neîndoioase în înţelesul că aşa vedem ori înţelegem noi oamenii.

Adevărurile concrete rezultate din analiza unei idei derivate sunt hipoticate, adecă neîndoioase numai fiind admisă ideea.

Lipsa de îndoială e ceea ce numim *convingere*.

2. Sinteza

Deoarece noi nu ne putem gîndi două iviri care nu se deosebesc una de alta, o senzaţiune rămîne aceeaşi senzaţiune şi produce aceeaşi reprezentaţiune, e deci în gîndul nostru acelaşi un şi singur lucru ori şi de cîte ori şi-n orişice împregiurări s-ar ivi. Albul rămîne alb, acelaşi lucru, orişicînd, orişiunde şi din orişice cauză s-ar ivi el.

Urmărind deci cu atenţiune asemănările pe care se întemeiază aducerea-aminte, noi constatăm că ideile în care se reiveşte aceeaşi însuşire ori acelaşi grup de însuşiri se pun alăturea şi se înşiruiesc.

Această înşiruire a ideilor e ceea ce numim sinteză sau punere împreună.

Pentru ca să facem sinteza, trebuie să ne gîndim însuşirea comună ori grupul de însuşiri comune la o pare, ca un lucru de sine asupra căruia ne îndreptăm toată atenţiunea şi pe care îl căutăm pretutindeni. Astfel, pentru ca să pot înşira lucrurile albe, trebuie să-mi gîndesc albul de sine şi să trec cu vederea celelalte însuşiri cu care el este împreunat în deosebitele idei.

Această gîndire de sine a unei însuşiri şi trecerea cu vederea a celorlalte, cu care ea este împreunată, e ceea ce numim *abstracţiune*.

Prin destoinicia de a face abstracţiune, văzînd numai ceea ce el voieşte să vadă, se deosebeşte omul de celelalte fiinţe veţuitoare, care iau şi îşi aduc aminte, ba pot să aibă chiar şi idei, dar sunt incapabile de abstracţiune.

Rezultatul abstracţiunii este *noţiunea*.

Urmărind asemănările, care consistă în însuşiri comune, noi considerăm fiecare însuşire drept un sămn de recunoaştere, adecă o *notă* : noţiunea e nota ori grupul de note ce se reiveşte într-un întreg şir de idei ori de alte noţiuni.

Nota este ori notele sunt *conţinutul* noţiunii, iar ideile ori noţiunile, în care se reiveşte noţiunea ca notă, sunt *sfera* ei.

Pe cînd dar ideea, concretă, are numai conţinut, noţiunea, abstractă, are şi sferă şi astfel analiza noţiunii ne dă adevăruri, ce-i drept tot analitice, dar nu *concrete*, ci *generale*, fiindcă însuşirea se constată pentru întreaga sferă.

Întocmai precum aducerea-aminte se face în idei, raţionamentul se face în noţiuni.

Ivirea produce perturbaţiunea ; perturbaţiunea produce diferenţa ; diferenţa produce senzaţiunea ; senzaţiunea produce reprezentaţiunea ; din reprezentaţiune rezultă ideea ; din idei rezultă, prin abstracţiune făcută-n sinteză, noţiunea ; noţiunile sunt deci cel din urmă rezultat al gîndirii conştiente.

3. Raţionamentul

A raţiona va să zică a deriva adevăruri, despre care nici prin analiză, nici prin sinteză nu putem să ne încredinţăm.

Fiind, de exemplu, pămîntul cu mult mai mare decît ca noi să-l putem cuprinde cu vederea, e peste putinţă să ne încredinţăm prin luare-aminte care e forma lui. Ideea empirică pe care putem s-o avem despre pămînt e deci în mod fatal neclară şi vagă. Ştiind însă că corpurile cereşti mai depărtate, pe care le putem vedea, toate sunt rotunde, presupunem că pămîntul e şi el rotund.

Această presupunere devine un adevăr neîndoios, adecă o convingere, dacă ne dăm seamă că umbra orișicărui corp are forma corpului și că umbra pămîntului e rotundă în timpul eclipsei de lună. Constatăm deci că pămîntul e rotund.

Această constatare e un adevăr concret, dar nu analitic, nici intuitiv. El se numește *sintetic,* fiindcă prin el ideea se complectează prin o nouă însușire, care mai nainte nu era gîndită-n ea.

Adevărurile raționale toate sunt sintetice.

Fiind aceste adevăruri derivate, ele sunt îndoioase în gradul în care adevărurile din care se derivă sunt ori nu îndoioase.

Adevărul, în genere, e fie categoric, fie hipotetic.

Categoric e adevărul, dacă el e atît de neîndoios, încît nici că ne putem gîndi ceva deosebit de el.

Astfel sunt adevărurile „Gîsca nu e curcă", „Ieri a fost", „Doi și cu doi fac patru", ori „Unghiul are două laturi".

Adevărurile categorice, constatări — nu de însușiri, ci de raporturi, sunt toate formale și se derivă din cîteva, puține, care sunt temeliile felului de a gîndi al omului. Ele sunt mai presus de toată îndoiala, fiindcă noi înșine am stabilit raporturile pe care le constatăm prin ele.

E învederat că nu e gîsca curcă, fiindcă n-ar fi curcă, dac-ar fi gîscă curca, ci ar fi numai gîscă : noi înșine am deosebit gîsca de curcă, și nu mai e cu putință să ne gîndim ca fiind același lucru.

Tot astfel e învederat, că *„Ieri a fost",* findcă dacă nu ar fi fost, nu ar fi ieri. Timpul în sine nu e nimic, și noi înșine am stabilit că ziua care a trecut este „ieri".

Tocmai de aceea toate adevărurile analitice sunt categorice, fie noțiune, fie idee ceea ce analizăm. E învederat că orișicare mamifer are sînge cald, fiindcă noi înșine am stabilit că mamifer e un animal cu sînge cald.

Hipotetic e adevărul, dacă el e îndoios, iar îndoioase numai adevărurile sintetice pot să fie.

Adevărul empiric, fie el întuitiv ori nu, e categoric.

Nu e, ce-i drept, adevărat că zăpada este ea însăși prin sine albă. Nici nu aceasta o afirm însă, cînd spun că e albă zăpada.

a. Inducțiunea

Inducțiunea e generalizarea unui adevăr concret în virtutea principiului categoric că două lucruri care nu se deosebesc unul de altul sunt același lucru.

Deoarece omul numai încetul cu încetul se deprinde a distinge și a constata deosebirile, el vede mai ales asemănările care se impun. Cu cît mai puțin suntem deprinși a cugeta, cu atît mai hotărîtă e în noi tendința de a lua lucruri care se asemănă drept lucruri întru toate deopotrivă, adecă drept același lucru. Fără ca să ne dăm seamă, atribuim lucrului necunoscut toate însușirile unui lucru cunoscut, cu care el se aseamănă.

Astfel nu numai copiii, ci și cei mai mulți dintre oamenii vîrstnici, văzînd că balena seamănă cu peștele, iau balena drept pește, adecă *induc* balena în sfera noțiunii pește. Iar dacă pește e balena, nu mai încape nici o îndoială că ea are toate însușirile gîndite ca note în conținutul noțiunii pește.

Tot astfel copilul care cunoaște un cîne cu urechile tăiate le taie tuturor cînilor urechile, și dă mieluțelului carne, pentru că a văzut pisica fugind cu o bucată de carne.

Inducțiunea ne duce foarte adeseori la eroare și chiar ducîndu-ne la adevăr, acesta e hipotetic.

Dacă la adevăr ne duce, inducțiunea e un început de sinteză și îndoială numai prin continuarea sintezei poate să fie scăzută și numai prin o sinteză complectă poate să fie înlăturată.

Un corb negru mă face să presupun că toți corbii sunt negri și cu cît mai mulți corbi negri văd, cu atît mai puțin mă îndoiesc că în adevăr negri sunt toți corbii ; îndoiala n-ar putea însă să fie înlăturată decît după ce-aș fi văzut toți corbii și m-aș fi încredințat că nu e între ei nici unul care nu e negru.

b. Deducțiunea

Deducțiunea e derivarea unui adevăr concret dintr-unul general tot în vîrtutea principiului că două lucruri care nu se deosebesc unul de altul sunt același lucru.

Nu cunosc, de exemplu, balena, dar știu că ea e mamifer și că maniferele sunt animale cu sînge cald,

care nasc pui vii. Sunt deci convins că și balena are sînge cald și naște pui vii.

Nu știu însă că balena e mamifer, ci presupun că ea e pește, fiindcă seamănă cu peștii. Sunt deci convins că ea are, ca toți peștii, sînge rece și icre.

Amîndouă aceste convingeri, numite *concluziuni,* sunt categorice, cu toate că una din ele e greșită. Greșeala nu e însă în deducțiune, ci în inducțiune.

Deși dar concluziunile toate sunt categorice, ele pot să fie greșite și greșite sunt totdeauna, cînd sunt trase dintr-un adevăr general greșit. Astfel prin deducțiune putem să ajungem a ne înșela noi înșine pe noi trăgînd concluziuni categorice din presupuneri îndoioase și convingîndu-ne despre lucruri neadevărate.

Mai nainte deci de a trage o concluziune, trebuie să ne dăm bine seamă despre adevărurile generale, numite *premise,* din care o derivăm. Iar pentru ca să o facem aceasta, trebuie să ne întoarcem înapoi în tot șirul gîndirii noastre peste inducțiune și sinteză la analiză și la examinarea făcută în clipa luării-aminte. Toată cugetarea atîrnă de la atențiunea cu care observăm lucrurile, de la deprinderea de a distinge : acela care distinge bine are idei clare și exacte, analiză deslușită, sinteză sigură și, ca rezultat definitiv, judecată dreaptă și minte liniștită.

B. INIMA

NOȚIUNI DE ESTETICĂ

Gîndul în sine e senin și liniștit și mintea e ca picătura de rouă, care stă nealterată oglindind unul cîte unul lucrurile ce se-nșiră în fața ei. Pot gîndurile să producă în trecerea lor plăceri ori dureri, să ne încînte ori să ne muncească, dar acest efect al lor nu în minte se produce : veselie și întristare, bucurie și mîhnire, încîntare și groază, întregul zbucium al vieții noastre e în inimă.

Au rămas zadarnice încercările de a deslui trecerea de la stările materiale la gîndul omenesc : încrederea de a deslui trecerea la simțămîntul omenesc nici că s-a în-

cumătat nimeni s-o facă. Nu știm și nici că ni-e dat a ști ce sunt efectele pasionale și emoționale ale vieții și cum se produc ele. Știind numai cum le simțim, toată știința noastră despre ele se mărginește la analizarea și împărțirea lor și la constatarea importanței fiecăruia din ele pentru viață.

Lipsa de orișice simțămînt e apatie ori indiferență, adecă nici o plăcere, nici o durere și nici un îndemn. Lipsa aceasta se prezentă în conștiința noastră ca *urît,* cea mai nesuferită stare sufletească, un gol sufletesc, care la început ne apasă, apoi ne umple de neliniște și în cele din urmă ne îngrozește. Trăim, dar nici lumea ce ne încungiură, nici mersul propriei noastre vieți, nici gîndurile ce se înșiră în mintea noastră nu produc vreun efect în inima noastră.

Simțămîntul e diferența ivită în acest gol sufletesc și efectul pasional al ei.

În orișicare simțămînt putem să deosebim două elemente : unul *pasional* și altul *emoțional.*

Elementul pasional e plăcerea ori durerea pe care o simțim. În virtutea lui deosebim ceea ce e bun ori frumos de ceea ce e rău ori urît.

Elementul emoțional e îndemnul de care suntem coprinși, fie o dorință, fie o repulsiune.

Aceste două elemente sunt tot atît de nedespărțite ca electricitatea pozitivă și cea negativă, și întocmai precum curentul electric se produce prin combinarea celor două tensiuni, simțămîntul consistă în combinarea elementului pasiv cu cel activ.

Simțămîntul curat e numai elementul pasiv, plăcerea ori durerea ; elementul activ stă față cu simțămîntul curat în raport de cauză și efect întocmai ca cele două poluri ale magnetului.

Mă aflu, de exemplu, în întunerec. Deoarece lumina e izvorul a toată viața, întunecimea mi-e rea, urîtă și dureroasă, deci repulsivă, iar lumina bună, frumoasă și plăcută, deci dorită. Durerea și repulsiunea, la început mici, cresc deopotrivă, și nu numai durerea e cauza repulsiunii, ci totodată și repulsiunea e cauza durerii.

Același raport de reciprocitate există între repulsiunea de întuneric și dorința de lumină : amîndouă cresc deopo-

trivă, şi scad împreună după ce am plăcerea de a vedea lumina, iar cînd ele încetează nu mai simt nici plăcerea, deşi am parte de efectele binefăcătoare ale luminii.

În virtutea acestei legături, simţămintele se reduc la două stări fundamentale, *iubire* şi *ură*, şi orişicare simţămînt e în ultima analiză fie iubire, fie ură.

În iubire plăcerea şi dorinţa, iar în ură durerea şi repulsiunea sunt împreunate întocmai ca polii în magnet.

Deşi simţăminte opuse, iubirea şi ura sunt două feţe ale aceluiaşi simţămînt şi nu pot să fie despărţite. Acela, care iubeşte binele şi frumosul, urăşte răul şi urîtul, şi ura e măsura iubirii întocmai ca umbra măsura luminii.

Obiectul esteticei e numai elementul pasional, durerea ori plăcerea, simţămîntul curat ; elementul emoţional şi activ, repulsiunea ori dorinţa e obiect al eticei. Un simţămînt e deci cu atît mai estetic, cu cît el e mai curat.

Iubirea curată, numită şi platonică, cum o înţeleg şi brahmanii, e numai plăcerea de a privi binele şi frumosul fără de nici o dorire, o adîncă şi senină mulţumire, din care nu urmează nimic mai departe.

Tot astfel ura curată e numai durere fără de nici o repulsiune, o adîncă, dar liniştită suferinţă.

Privite din acest punct de vedere, simţămintele sunt de două feluri : *inferioare,* în care covîrşeşte elementul activ, şi *superioare,* în care covîrşeşte elementul pasiv.

I. SIMŢĂMINTELE INFERIOARE

Sămînţa căzută pe pămînt trage umezeală şi se umflă, germenul din ea încolţeşte, îşi înfige rădăcinile în pămînt şi răsare la aer şi la lumină ca iarbă plăpîndă, care ia hrană din aer şi din pămînt, prinde putere, înfloreşte şi rodeşte alte seminţe, pentru ca soiul să se întindă şi să cuprindă încetul cu încetul toată faţa pămîntului. În ghindă nu e numai ştejarul, ci întregul codru.

Această pornire de a fi, de a se perpetua şi de a cuprinde totul e mai nainte de toată viaţa, apriori, în orişicare fiinţă organică, deci nu un rezultat al vieţii, ci cauza începătoare a vieţuirii. Din ea purcede vieţuirea a toate, şi în fiecare clipă omul e ispitit a presupune că

ea a determinat şi determină întregul fel de a fi al fiinţelor organice şi fiecare fiinţă s-a organizat aşa, cum în împregiurările date mai bine poate să fie, să se perpetueze şi să se cuprindă totul.

Simţămintele inferioare sunt manifestări ale acestei porniri universale.

În conştiinţa omului, pornirea aceasta se prezentă ca efect al vieţii, un vecinic neastîmpăr, amestec de dorinţe şi de repulsiuni, de dureri şi de plăceri, căruia prin raţionament îi zicem *simţămînt de conservare.*

Fiind mai nainte de viaţă, pornirea în sine e numai îndemn curat, numai emoţiune şi nu se raportă la individul care încă nu este, ci la viaţă în genere. Ea e deci etică şi numai în conştiinţa omului ia un caracter pasional şi astfel individual ca *iubirea de sine.*

De aceea în sufletul orişicărui om iubirea de sine se cumpăneşte cu *iubirea a toate* sau *compătimirea.*

Manifestaţiune a tendenţei de a fi, această iubire firească e *activă,* cum o înţeleg creştinii şi buddhiştii, adecă nu numai mulţumire de bine, ci totodată şi îndemn de a face binele, nu numai suferinţă de rău, ci totodată şi îndemn de a înlătura răul.

Prin acest caracter activ al ei iubirea firească poate să devie un izvor de dureri, căci durere e orişicare dorinţă neîmplinită, şi multă iubire sunt multe dorinţe.

Tot astfel ura poate să devie izvor de mulţumiri, căci mulţumire e satisfacerea orişicărei repulsiuni, şi multă ură sunt multe repulsiuni.

Suferind astfel din iubire şi bucurîndu-se din ură, omul se dezbracă încetul cu încetul de firea lui şi ajunge în cele din urmă să respingă binele şi să dorească răul.

Iubirea platonică ea singură e statornică şi nealterată, şi cu cît mai activă e iubirea, cu atît mai mult ea zbuciumă.

Acesta e punctul de vedere estetic, din care privim simţămintele, cînd punem compătimirea ca iubire mai pasivă, mai presus de egoismul care e cea mai activă iubire.

Avem să ne iubim, înainte de toate, noi înşine pe noi, dar această iubire singură e zbuciumare, şi dacă e vorba de avem şi clipe de o mai senină mulţumire, trebuie să mai iubim şi altceva.

1. Egoismul

Egoismul e purtarea de grijă a omului pentru mulțumirea trebuințelor sale.

Nu sunt deci egoism nici trebuințele ele însele, nici plăcerile rezultate din mulțumirea lor, și nu acela e egoist care e flămînd și mănîncă cu mare poftă, ci acela care-și trage pînea de la gură ca să-și facă nume împărțind-o între săraci.

Nefiind mulțumire, ci continuă purtare de grije pentru asigurarea mulțumirilor, egoismul e o continuă neliniște sufletească, un simțămînt cu atît mai activ și mai dureros, cu cît mai multe și mai mari sunt trebuințele.

Trebuința ea însăși, ivită ca plăcere, devine în curînd durere, dar o durere care se perde-n plăcerea mulțumirii. Grija pentru mulțumirea ei în viitor e statornică în sufletul nostru și ne împintenează la lucru.

Pus în fața nenumăratelor greutăți ce i se ivesc în cale, omul se simte slab și nemernic și simțămîntul de *umilință* îl cuprinde.

Văzînd pretutindeni primejdii, el se teme și *frica, spaima, groaza, deznădejduirea* îi muncesc sufletul.

Luptînd mereu, el se-ndărătnicește și *mînia* în deosebitele ei forme îl stăpînește.

Din toate aceste stări sufletești nu-l scapă decît *credința,* care-i dă *nădejdea* și simțămîntul de *bărbăție.*

Numai credința și nădejdea îl îmbărbătează pe om, ca să meargă cu inima ușoară înainte.

Umilința, frica, spaima, groaza, deznădejduirea și mînia sunt fața dureroasă, iar credința, nădejdea și bărbăția — fața plăcută a egoismului ; în amîndouă fețele, însă, egoismul e neastîmpăr, și liniștea nu și-o dobîndește omul decît în clipa cînd se simte *asigurat.* Acest simțămînt de siguranță e mulțumirea egoismului, prin care egoismul se consumă întocmai ca foamea prin mîncare.

Trebuințele omenești însă cresc și se sporesc deopotrivă cu putința de a le mulțumi ; de aceea nu e dăinuitoare nici mulțumirea egoismului. Simțămîntul de siguranță scăzînd, iar dă loc temerii, și crescînd, devine simțămînt de *dignitate,* de *mîndrie,* de *îngîmfare.*

Liniștea dar omul nu poate s-o dobîndească decît prin înfrînare de sine. Acela care vrea să-și mulțumească toate trebuințele nu scapă niciodată de zbuciumare, și nu e cu putință ca un om s-o voiască aceasta ; întrebarea e numai : Care sunt trebuințele pe care ținem a le mulțumi ?

Egoismul, în înțelesul comun, e purtarea de grijă pentru mulțumirea trebuințelor izvorîte din iubirea de sine.

Acest egoism are, după felul trebuințelor, patru forme : *egoism material, amor propriu, vanitate* și *ambițiune.*

a. *Egoismul material* e purtare de grijă pentru mulțumirea trebuințelor trupești, deci pentru sănătate, pentru hrană, îmbrăcăminte, adăpost, pentru ceea ce ne dă tigna traiului zilnic. El e cea mai inferioară formă a egoismului.

Frica, spaima, groaza sunt mai ales grade ale grijei pentru sănătatea și buna stare trupească, iar setea de cîștig și zgîrcenia sunt grade ale grijei pentru hrană și adăpost. Toate aceste sîmțăminte-l îndîrjesc pe om, îl umplu de mînie și-l fac îndrăzneț și neîndurat.

b. *Amorul propriu* e purtarea de grijă pentru mulțumirea de sine însuși.

Mulțumirea aceasta nu e un rezultat al vieții, ci elementul pasional al simțămîntului că viețuim. Deoarece viața e mulțumirea tendenței de a fi, nu e cu putință că o ființă, care se simte viețuind, să nu fie mulțumită de sine însași. Grija nu e deci să cîștigăm mulțumirea aceasta, care s-a început deodată cu viața, ci ca nu cumva s-o perdem. Și singur omul care judecă poate s-o peardă și să ajungă a nu mai fi mulțumit cu ceea ce el este. Cu cît dar omul e mai mărginit și mai puțin în stare de a se judeca însuși pe sine, cu atît mai deplină îi este mulțumirea de sine.

Pe omul cu judecată grija aceasta îl face stăruitor și chibzuit, corect și iubitor de ordine, conștiincios și îngăduitor, mereu băgător de seamă, ca nu cumva să fie nevoit a-și face vreo mustrare.

Copilul însă ori omul mărginit se îndărătnicește, se-ncăpățînează și e cuprins de mînie oarbă, cînd e nevoit să recunoască că are vreun cuvînt de a nu fi mulțumit

cu sine însuşi, că n-are dreptate, c-a greşit, că e mai prejos de alţii.

Simţămîntul de emulaţiune şi de rivalitate, jaluzia şi pizma, mîndria şi îngîmfarea sunt manifestaţiuni ale amorului propriu, iar umilinţa, modestia şi dignitatea sunt mulţumirea lui, adecă lipsă de amor propriu. Sigur în mulţumirea sa de a fi ceea ce este e numai omul umilit în el, modest faţă cu alţii şi plin de dignitate în purtările lui chiar şi fiind el singur, căci nu e clipă în care omul nu se judecă însuşi pe sine.

c. *Vanitatea* sau *deşertăciunea* e purtarea de grijă pentru mulţumirea cu propriul fel de a fi.

Deoarece pentru om orişicare lucru e precum el se prezentă, deci precum pare, vanitatea nu are în vedere firea cea adevărată, ci părerea altora despre ea.

Mulţumirea cu propriul fel de a fi e şi ea efect al tendenţei de a fi, şi orişicare fiinţă care se simte trebuie neapărat să fie mulţumită de a fi precum este. Grija de a perde mulţumirea aceasta nu se poate ivi decît în omul pus faţă cu alţi oameni şi ceea ce o produce sunt deosebirile.

Acela care e mai prejos de mine mă măgulește în amorul meu propriu, iar acela care se şi socoteşte mai prejos de mine se umileşte şi mă face mîndru de mine însumi.

Mîndria aceasta nu poate însă s-o aibă decît omul plin de amor propriu, care se simte mai presus. Cel ce se simte mai prejos se mulţumeşte a părea mai presus. De aceea cu cît omul e mai mărginit, cu atît el e mai îngrijat ca nu cumva să şi pară ceea ce în adevăr este, şi vorba e totdauna în ce te compari şi cu cine. Vanitatea e manifestarea conştiinţei de inferioritate.

Întocmai precum curcanul se umflă-n penele lui pentru el foarte frumoase, omul îşi scoate la iveală însuşirile prin care se socoteşte mai presus, şi acopere pe acele prin care se socoteşte mai prejos de aceia cărora li se arată, şi nu părerea lui, ci părerea altora îl mulţumeşte. De aceea el nu-şi păstrează firea, ci şi-o preface mereu potrivit cu părerile celor ce-i stau în faţă şi se simte nenorocit, despreţuit de sine însuşi, dacă pare cum

în adevăr este, e încîntat de sine însuşi, dacă izbuteşte a fura vederile şi a amăgi pe alţii.

d. *Ambiţiunea* e purtarea de grijă pentru mulţumirea cu propria dezvoltare.

Orişicare fiinţă organică se dezvoltă potrivit cu împrejurările şi în virtutea tendenţei de a fi, care e prima împulsiune pentru viaţa ei. Peste această tendenţă ea nu poate să treacă în dezvoltarea ei şi ultima limită a dezvoltării e unde tendenţa încetează. Fie lungă ori scurtă, fie bogată ori săracă-n schimbări, viaţa e împlinirea deplină, deci o deplină mulţumire a tendenţei de a fi : prin ea s-a petrecut tot ceea ce în împregiurările date putea să se petreacă. Singur omul poate, raţionînd, să stea la îndoială dacă nu cumva el ar putea, în împregiurările date, să fie şi mai mult decît ceea ce este. Această îndoială-l împinteneză să-şi încordeze toate puterile ca să ajungă extremele limite ale dezvoltării, care în împregiurările date îi este cu putinţă. Mulţumit e omul numai cînd îşi zice : atît sunt şi mai mult nu pot să fiu şi nici nu vreau.

Ambiţiunea e cea mai înaltă, dar totodată şi cea mai activă formă a egoismului. Ea se numeşte şi nobilă, fiindcă prin ea omul ajunge la manifestarea prin fapte îndrăzneţe a propriei sale valori ; e însă totodată şi cea mai zbuciumătoare şi mai neîmpăcată dintre nemulţumirile sufleteşti.

2. Compătimirea

Compătimirea e purtare de grijă pentru mulţumirea trebuinţelor altora, o pornire tot atît de firească ca egoismul.

Fiind mai nainte de viaţă, pornirea de a fi e pentru înţelegerea omenească, ca tot ceea ce nu e empiric, fără de început şi fără de sfîrşit, fără de număr şi fără de margine. Întocmai precum timpul nu are nici început, nici sfîrşit, nu putem să ne închipuim nici începutul şi sfîrşitul pornirii de a fi. Întocmai precum una e electricitatea, deşi fără de număr sunt manifestările ei, una e şi pornirea de a fi, deşi nenumărate sunt felurile ei de a se manifesta. Orişicare ar fi adevărul, noi cu mintea noastră omenească

numai așa putem să înțelegem lucrurile, dacă presupunem că una și aceeași e cauza a toată viața, una și aceeași pornirea care se manifestă în nenumăratele feluri de a fi.

Această presupunere se concordă și cu convingerile noastre empirice.

Pornirea de a fi nu se prezentă nici în conștiința noastră, nici în lumea vie ce ne încungiură ca iubire de sine numai. Pretutindeni dăm de o prevăzătoare purtare de grijă pentru conservarea a toate, iar noi înșine nu numai simțim, ci totodată și împărtășim bucurii și dureri.

Nu putem în negura vieții noastre să vedem clar ; ni-e însă în clipele mai luminoase parcă totul e una și orișiunde se ivește bucuria ori durerea, ea totul îl pătrunde.

Bradul care se înalță falnic în fața noastră nu e în gîndul nostru decît o fază trecătoare în viața bradului fără de început, fără de sfîrșit și fără de număr în fazele lui de viețuire. După înțelegerea noastră el răsare și crește, pentru ca să înflorească și să deie rod. Alt rost nu putem să-i găsim. Și dacă mii de brazi se-nalță-n fața noastră, toți sunt același brad, manifestare a aceluiași fel în pornirea de a fi, care în fiecare din ei este întreagă. De aceea, dacă doi sunt prea aproape unul de altul, cel mai slab piere și nu e nici o pagubă, căci rămîne cellalt în vigoare cu atît mai deplină.

Astfel ni se prezentă întreaga lume viețuitoare : individul nu poate să fie înțeles de noi altfel decît ca fază în viața speciei ; specia nu poate să fie înțeleasă decît ca fel de a fi.

Nu e ființă, care se simte pe sine fără ca să compătimească, și cu cît organele de simțire sunt mai dezvoltate, cu atît mai larg e cercul asupra căruia se-ntinde compătimirea.

Omul ajuns la înaltă dezvoltare sufletească le coprinde toate în cercul compătimirii sale.

O adîncă întristare-l cuprinde-n fața unei cîmpii pustiite de secetă și de arșița soarelui, și mai presus de toate-l încîntă icoana unei păduri bogat înflorite, în care bîjbîie viețuitoarele ce se hrănesc mîncîndu-se unele pe altele și-și petrec viața în neadormită purtare de grijă pentru progenitura lor.

Acest simțămînt de compătimire e cu atît mai viu, cu cît asemănările sunt mai mari, și cu cît e mai viu, cu atît e mai activ ; cu cît mai mult iau parte la bucuriile și la durerile altora, cu atît mai mult mă simt îndemnat a îmbucura și a alina dureri, căci, la urma-urmelor, tot eu însumi mă bucur și propriile mele dureri le alin.

Compătimirea activă e deci și ea o formă a egoismului, căci port grijă pentru mulțumirea trebuințelor altora numai dacă ele sunt și ale mele și tot propria mea mulțumire o caut.

Simțămîntul e același ca-n egoismul material, în amorul propriu ori în ambițiune și numai trebuințele sunt de alt fel.

Compătimirea e cea mai puțin activă, deci cea mai estetică formă a egoismului, și ea e cu atît mai estetică, cu cît cercul purtării de grije e mai larg ; iar cercul acesta se lărgește deopotrivă cu creșterea înțelegerii, căci cu cît omul e mai înțelegător, cu atît mai larg e cercul ființelor cu care se aseamănă și se simte deopotrivă.

Copilul ajunge numai încetul cu încetul să ieie parte la bucuriile și la durerile celor ce poartă grijă de el, iar părintele chiar în clipa nașterii copilului își zice : „Acesta sunt tot eu !“ Și cu cît mai sus se simte omul, cu atît mai vîrtos se vede pe sine însuși pretutindeni ; cu cît mai sigur se simte, cu atît mai mult poartă grijă de altele și de alții ; cu cît mai tare este, cu atît mai milos e.

După întinderea purtării de grijă deosebim egoism familial, egoism de clasă, egoism de partid, egoism național, egoism de rasă și egoism omenesc. Purtarea de grijă pentru animale și plante e la cei mai mulți oameni egoism material.

În orșicare din aceste întinderi egoismul poate să fie material, amor propriu, vanitate ori ambițiune. Astfel cea mai înaltă formă a egoismului e ambițiunea omenească, purtarea de grijă pentru dezvoltarea omenirii.

Nici chiar în această mai înaltă formă egoismul nu e lepădare de sine, ci identificare a individului cu totalitatea, încît suferințele și bucuriile ei sunt și ale lui.

Această identificare se prezentă-n conștiință ca simțămînt comun, care, împărtășit de mulți, devine spirit comun — de familie, de clasă, național.

Simțământul comun are-n vedere numai totalitatea căreia îi sunt jertviți oamenii singuratici, și nu o dată oameni ca Iuliu Cezar ori Alexandru Machedon au stins mii de vieți din ambițiune omenească.

Identificarea cu orișicare individ îndeosebi e caritate, iubire de oameni în înțeles creștinesc, un simțământ mai puțin activ, dar tocmai de aceea de-a pururea dulce, el însuși prin sine o mîngîiere sufletească.

a. Simțământul comun

Simțământul comun activ e purtare de grijă pentru binele obștesc. El se manifestă deci ca spirit de ordine și de disciplină, ca simțământ de datorie, ca conștiință de egalitate și ca iubire de dreptate, totdeauna ca simțământ aspru și nemilos, care impune jertve.

Prin el s-a organizat societatea omenească și se menține dezvoltarea pacinică ; în lipsa lui se produc zguduirile sociale.

b. Caritatea

Caritatea e purtare de grijă pentru binele a toată suflarea. Ea se manifestă ca încredere și sinceritate, ca îndurare și blîndețâ, ca îngăduință și îndelungă răbdare, ca căință și spirit de bună iertare, ca jertfă de sine însuși. Dulce în toate manifestările ei, ea poate să ne aducă durere, dar niciodată amărîciune, și dacă oamenii se sfîșie între dînșii ca fiarele sălbatice, caritabilul intră blînd în mijlocul lor și nu cercetează care e vinovat, căci lui toți îi sunt deopotrivă vrednici de milă.

II. SIMȚAMINTELE SUPERIOARE

Orișicare simțământ inferior e un neastîmpăr mai mult ori mai puțin dureros, deci o trebuință care încetează în mulțumire. Mulțumirea e dar subiectivă : pot s-o am numai dacă simt trebuința și bun e pentru mine numai ceea ce corespunde cu trebuințele pe care le am.

Mulțumirile subiective sunt momentane și încetează deodată cu trebuința. De aceea mulți le consideră numai

ca momentane lipse de dureri. Pînă chiar și mulțumirea caritâții atît de dulci încetează îndată ce nu mai simțim dorința de a face bine.

Simțământele superiore sunt mulțumiri obiective și dăinuitoare.

Simțind vreo durere, copilul plînge. Dacă-i arătăm un lucru strălucitor ori îi sunăm un clopoțel, el încetează a mai plînge, nu însă pentru că nu mai sufere, ci pentru că nu-și mai simte durerea, nu mai ține seamă de ea : cel puțin pe o clipă mintea i se oprește-n loc cuprinsă numai de sunet ori de strălucire.

Această oprire-n loc a minții e ceea ce numim *uimire*.

În uimire-l pune pe om tot ceea ce e neașteptat fie ca formă și dimensiuni, fie ca imagine, fie ca înțeles, fie ca efect pasional, și-n clipa de uimire ne uităm noi înșine pe noi perduți în privirea obiectului uimirii.

Întocmai precum urîtul e cea mai nesuferită stare sufletească fiindcă e gol sufletesc, uimirea e cea mai plăcută, fiindcă e împlinirea sufletului. Privim, cînd ni se urăște, fără de inimă și-n noi, ș-mpregiurul nostru ; iar, uimiți, vedem și simțim cu toată inima.

Uimirea în gradele ei mai înalte e *încîntare* sau *farmec*, o stare sufletească în care simțim fără de a ne mai simți noi înșine pe noi. Nu mai sunt deci în starea aceasta nici suferințe, nici griji : întreaga noastră ființă materială e ca stinsă și sufletul se înalță desfăcut de cele trupești.

Simțămintele superioare sunt grade de asemenea înălțare sufletească, mulțumiri obiective ale unei trebuințe sufletești senine și nesecate, pe care *toți oamenii o au deopotrivă* și-o simt numai în timpul mulțumirii.

Același și vecinic nesecat e farmecul cerului înstelat pentru toți oamenii, și nimeni nu se poate sătura de a-l privi și totuși dorința de a-l vedea pe nimeni nu zbuciumă. Încîntat e fieștecare văzîndu-l și tot încîntat de a-l fi văzut, precum încîntat e și de gîndul că mai poate să-l vadă. Singure zbuciumările simțămintelor inferioare pot să ne abată privirea, să ne coboare în lumea interesării subiective și să pună capăt mulțumirii.

Mulțumirile obiective sunt mîngîierea omului, și dacă are viața omenească vreun rost și pentru om el însuși,

acesta nu poate să fie decît putința mulțumirii obiective. Născuți din grele dureri, noi ne zbuciumăm în o dureroasă viață numai și numai pentru ca să avem mulțumirea de a ne vedea noi înșine pe noi oglindind lumea. Și lumea ea însăși — ce ar fi ea, dacă n-am fi în mijlocul ei și noi ca să o privim încîntați de cum o vedem ? !

Așa cum noi o vedem, ea numai prin noi este, și văzînd-o, nu de ea, ci de noi înșine suntem încîntați.

Deși dar aceeași e trebuința la toți oamenii, nu aceeași e și mulțumirea : *acela, care prost vede, prost se vede* și puțină mulțumire are.

E fericit robul, care, muncind cu toată inima-n ogorul stăpînului său nemilos, e povățuit numai de gîndul de a face bine ceea ce face și astfel uită mizeriile vieții sale și găsește mulțumire în fiecare amănunt al muncii ce săvîrșește. Chiar în fața celei mai groaznice nenorociri, omul cu inima întreagă e senin și liniștit, încîntat că el e cel ce simte durerea cea nemăsurată.

Trebuința de mulțumiri obiective se manifestă fie ca iubire de frumos, fie ca iubire de bine, fie ca iubire de adevăr și culminează în simțămîntul religios.

Purtarea de grijă pentru mulțumirea acestei trebuințe e ceea ce numim cult, iar dezvoltarea trebuinței e cultură.

Iubirea e la toți oamenii aceeași ; toți sunt deopotrivă încîntați de ceea ce e frumos, bine ori adevărat. Nu e însă la toți oamenii același cultul, purtarea de grijă pentru mulțumirea trebuinței, căci alte purtări de grijă pentru mulțumirea altor trebuințe abat pe unii mai mult, pe alții mai puțin de la iubirea frumosului, a binelui și a adevărului. Cultura deci consistă în suprimarea acestor alte trebuințe, și un om e cu atît mai cult, cu cît mai covîrșitoare e într-însul purtarea de grijă pentru mulțumirile obiective.

1. Frumosul

Vorba „frumos“ e un adjectiv derivat din substantivul „formă“ și „frumos“, în înțelesul propriu și etimologic, e ceea ce are formă, iară formă are ceea ce e alcătuit, deci o combinațiune de mai multe însușiri.

O senzațiune poate să fie plăcută ori neplăcută, dar nu frumoasă, fiindcă ea nu are formă.

Ea e plăcută, dacă e potrivită cu firea noastră. E plăcută răcoarea în timpul verii și căldura nu prea mare în timpul iernii. E plăcut gustul laptelui ori al strugurelui. E plăcut mirosul trandafirului ori al portocalei. E plăcut sunetul argintului ori glasul mumei. E plăcută lumina zilei și limpezimea apei. Toate sunt numai plăcute, dar nu totodată și frumoase.

Frumos sunt mai multe senzațiuni plăcute la un loc. Astfel, e frumoasă aria care e compusă dintr-un șir de deosebite sunete plăcute, și încă mai frumos acordul care e compus din mai multe sunete plăcute auzite deodată. Tot astfel poate să fie frumoasă o imagine văzută, o faptă ori o gîndire.

Frumusețea nu consistă în părți, ci în compunere, adecă în formă, și mai multe senzațiuni neplăcute, fiecare în parte, pot împreună să alcătuiască un întreg frumos.

Deoarece nu senzațiunea în sine, ci reprezentațiunea e plăcută, plăcerea e relativă, adecă atîrnătoare de la cel ce o simte. Îmi place ceea ce corespunde cu trebuințele mele momentane, nu-mi place ceea ce nu corespunde și mă supără ceea ce e împotriva trebuințelor mele. Plăcere și neplăcere de la noi înșine și îndeosebi de la starea trebuințelor noastre atîrnă.

Această stare a trebuințelor noastre e ceea ce numim gust. Are fiecare, după felul trebuințelor sale, gustul său individual, și fiindcă frumos e ceea ce-mi place mie, iar plăcerea atîrnă de la gustul meu, frumosul mi se prezentă și el ca ceva relativ, atîrnător de gustul fiecăruia. Pentru mîncăcios e frumoasă masa încărcată, pentru zgîrcit e frumos aurul, pentru desfrînat e frumoasă orgia, pentru vanitos e frumoasă podoaba lumească, pentru ambițios e frumoasă vărsarea de sînge făcută-ntre cei ce îi stau în cale, iar pentru omul însetat de mulțumiri obiective sunt frumoase toate dacă sunt frumoase.

Predominarea trebuinței de mulțumiri obiective e *gustul estetic* în deosebire de *gustul comun*. Relativ e frumosul numai privit din punctul de vedere al gustului comun ; din punctul de vedere al gustului estetic el e abso-

lut, neatîrnător de nimic, el însuşi prin sine frumos şi fermecător, o alcătuire de reprezentaţiuni, care trebuie neapărat să încînte pe orişicare om.

Nu are egoistul vreme să se uite la cerul înstelat, dar cînd îi scapă ochii de la pămînt şi-l vede, el nu-şi mai dă seamă că nici un folos ştiut de el nu-i aduce seninul împodobit, şi e tot atît de încîntat ca visătorul ; deosebirea e numai că a lui încîntare e scurtă şi trecătoare.

Una fiind trebuinţa de mulţumiri obiective, frumosul, binele şi adevărul nu pot să fie despărţite unul de altul. Nu poate să fie frumos decît ceea ce e totodată şi bine, şi adevărat ; ceea ce e bine e totodată şi frumos, şi adevărat, şi cel mai bine, culmea frumuseţei, e adevărul. Deşi trei lucruri deosebite, frumosul, binele şi adevărul numai împreună pot să mulţumească aceeaşi trebuinţă, căci m-ar nemulţumi frumosul, dacă el n-ar fi totodată şi bine, şi adevărat. Ceea ce ar fi numai frumos, dar nu totodată şi bine, poate să mă pună în uimire, dar nu să mă încînte, ci să mă înfioreze ori să mă umplă de scîrbă. Iar ceea ce nu e adevărat e sarbăd.

Primele două condiţiuni ale frumuseţei sunt deci binele şi adevărul, nu pot să fie despărţite unul de altul. Nu poate să fie frumos decît ceea ce e totodată şi bine, şi adevărat ; ceea ce e bine e totodată şi frumos, şi adevărat, şi cel mai bine, culmea frumuseţei, e adevărul. Deşi trei lucruri deosebite, frumosul, binele şi adevărul numai împreună pot să mulţumească aceeaşi trebuinţă, căci m-ar nemulţumi frumosul, dacă el n-ar fi totodată şi bine, poate să mă pună în uimire, dar nu să mă încînte, ci să mă înfioreze ori să mă umplă de scîrbă. Iar ceea ce nu e adevărat e sarbăd.

Primele două condiţiuni ale frumuseţei sunt deci binele şi adevărul : pentru ca să fie frumos, un lucru trebuie să fie, înainte de toate, bun şi adevărat.

Celelalte condiţiuni rezultă din chiar natura formei.

Fiind forma o combinaţiune de reprezentaţiuni, ceea ce gustăm ori mirosim nu are, în genere, formă. Chiar sunetele combinate, muzica, nu sunt parcă o adevărată formă. Formă în înţelesul comun are mai ales ceea ce vedem ori pipăim, ceea ce ne reprezentăm ca imagine alcătuită din multe senzaţiuni diferenţiate. Formă are însă şi ceea ce ne gîndim numai. Nu are linia formă, are însă triunghiul, are piramida, are orişicare mărginire, pe care ni-o gîndim în spaţiu. Tot astfel are formă orişicare gînd al nostru, orişicare desfăşurare în stările noastre sufleteşti, orişicare întîmplare petrecută în aievea ori închipuită numai.

Trei sunt deci condiţiunile de căpetenie ale frumuseţei : unitatea, armonia şi măreţia.

a. Unitatea

Deoarece formă e o împreunare de amănunte, reprezentaţiuni care nu sunt şi nu pot să fie împreunate în o singură imagine, ori însuşiri care nu pot să fie împreunate în o singură idee, nu au formă şi nu pot să fie frumoase.

Lipsa de unitate e ceea ce românul exprimă prin vorba „alandala", ceva ce n-are nici cap, nici coadă, o zăpăceală, o încurcătură, o tulbureală, o bălţătură, amănunte aruncate fără de nici un rost una peste alta, multe nimicuri mărunte, care împreună sunt un mare nimic. E haosul, din care încetul cu încetul s-au format lucrurile prin împreunarea la un loc a părţilor potrivite între ele, e lumea cum ea se prezentă omului în primele zile ale vieţii lui.

Atît în natură, cît şi în gîndul omenesc lucrurile se formează prin adunarea la un loc a părţilor potrivite între ele, şi împreunate într-un singur lucru pot să fie numai amănunte care sunt croite unul pentru altul spre a produce un singur efect.

Frumos e numai ceea ce e pe deplin format, desăvîrşit, perfect, rotunjit, întreg.

Dacă lipseşte ceva, lucrul e *defectuos,* nu pe deplin format, deci nefrumos, neîntreg, ştirbit.

Dacă e ceva de prisos, ceea ce e de prisos e prea mult şi nu încape-n formă, ci rămîne la o parte, ca un fel de-nceput pentru o a doua formă şi de aceea lucrul e *diform.*

Atît forma defectuoasă, cît şi diformitatea e supărătoare, fiindcă ne pune în nedumirire, ne-ncurcă, ne ză-

păcește silindu-ne să întregim ceea ce lipsește ori să dăm la o parte ceea ce e de prisos. Forma desăvîrșită ne încîntă, fiindcă ea e simplă, limpede, pe-nțeles, senină, ea însăși prin sine deslușită, ceva de sine înțeles ce astfel nu se poate.

Fiind deci frumos numai ceea ce e pe deplin format, frumos poate să fie numai ceea ce e *simplu, limpede, deslușit, senin,* și unitate nu e orice împreunare de amănunte, ci împreunarea tuturor amănuntelor ce alcătuiesc un întreg desăvîrșit.

b. Armonia

Armonia e potrivirea între ele a părților, efectul pe care amănuntele croite unul pentru altul îl produc împreună. De aceea ceea ce are unitate trebuie neapărat să aibă și armonie și lipsa de armonie e totodată și lipsă de unitate.

Armonia se întemeiază pe *simetrie,* adecă pe croiul una pe alta a părților.

Rotarul face roata din o mulțime de bucăți de lemn, care toate sunt croite și cioplite așa ca împreună să alcătuiască roata. Această măsurare împreună a părților e ceea ce numim simetrie.

Simetria în sine nu e armonie.

Întocmai precum unitatea se întemeiază pe asemănări, încît împreunate într-un singur întreg pot să fie numai părți asemănate, armonia se întemeiază pe deosebirile dintre părțile simetrice. Ușor potrivești lucruri care se aseamănă ; e greu însă să potrivești lucruri care se deosebesc.

Armonia e potrivirea împreună a deosebirilor, unitatea de varietăți, și tocmai de aceea mai uimitoare și mai încîntătoare decît unitatea întemeiată pe asemănări.

Cu cît mai deosebite sunt părțile unele de altele, cu atît mai greu ni-e să le împreunăm într-un singur întreg ; tocmai de aceea însă cu atît mai uimiți suntem, dacă ele se potrivesc și se împreună într-un întreg rotunjit.

Armonia e o formă îndrăzneață și astfel cu efect mai puternic.

O vioară cîntă o arie, un șir de sunete simetrice, care împreună alcătuiesc o muzică frumoasă.

Dacă o altă vioară cîntă în același timp aceeași arie, dar nu pe același tact, amîndouă vioarele nu fac împreună muzică, ci gălăgie. Pentru ca gălăgia să devie muzică, trebuie să se restabilească unitatea, deci să cînte cele două vioare în același tact, împreună. Din această cîntare împreună rezultă o nouă unitate, armonia, și muzica e mai frumoasă. Și cu cît mai multe sunt instrumentele și cu cît mai mari vor fi deosebirile dintre ele, cu atît mai puternic va fi efectul împreunării lor. Culmea efectului sunt multe instrumente, care cîntă fiecare-n felul lui și nu fac gălăgie, ci muzică deplin armonizată.

Ceea ce pe noi ne uimește-n natură, farmecul lumii văzute-n aievea e armonia a toate străbătătoare. Nu e în lumea aceasta nimic de prisos și nimic nu lipsește din ea. Cea mai mică celulă organică are rostul ei, croiul ei, potrivit cu întregul din care face parte, unitatea ei și efectul ei în formațiunea întregului.

E diformă jirafa cu gîtul ei lung și cu picioarele de dinapoi mai scurte decît cele de dinainte dar această diformitate e în armonie cu natura ei internă și cu felul ei de a viețui, și de aceea pentru cel ce-o vede bine, ea e de o frumusețe desăvîrșită.

Diform poate să fie și copacul, dar diformitatea e-n armonie cu distribuțiunea aerului, a luminii și a nutremîntului vegetal din pămînt.

N-are ursul coadă și omul taie și pe a cînelui, ba-i taie și urechile, pe care le-a lăsat în jos pentru ca să miroase cu atît mai bine. Neînțelegînd natura, omul o vede rău și-o diformează voind s-o dreagă. Aparentă e numai orișice diformitate în natură, unde totul e armonizat.

De aceea cu cît mai adînc străbatem în firea lucrurilor, cu atît mai frumoase ni se arată manifestațiunile naturii, cu cît mai clar vedem și mai bine înțelegem, cu atît mai fărmecați suntem. Părere numai e diformitatea și ea nu se poate ivi decît în gîndul omenesc, care părere numai este.

c. Măreția

Măreția e efectul pasional al mărimii fie în ceea ce privește dimensiunile, fie ca număr, fie ca deosebiri, fie ca emoțiune.

Deoarece mărimea e ceva relativ, nu mărimea în sine, ci proporțiunea e măreață.

Poate să nu fie măreț muntele acoperit de stînci mărețe și să nu fie măreață pădurea, din mijlocul căreia se înalță bradul măreț.

Măreția e cel mai înalt grad al frumuseței, și măreț poate să fie numai ceea ce are unitate și armonie.

Cu cît mai multe sunt părțile împreunate într-un întreg, cu atît mai ușor se stabilește armonia între ele, fiindcă fiecare din ele își găsește concordanța potrivită cu ea. Puțini oameni, care vorbesc alandala, fac un zgomot nesuferit ; mare mulțime de oameni, care vociferează, produce o înfiorătoare armonie de sunete, care întunecă mintea și umple de avînt pe cel mai chibzuit om. Orișice masă e în deplină armonie, fiindcă micile deosebiri se perd în ea.

Cu cît însă părțile sunt mai mari ori mai deosebite unele de altele, cu atît mai cu anevoia se stabilește armonia între ele, și de aceea cu atît mai puternic e efectul pasional al armoniei stabilite. Cu adevărați uimiți suntem în fața potrivirii părților ce par a nu fi croite una pentru alta.

Multe și deosebite părți împreunate într-un întreg armonios sunt bogăție de formă, o frumusețe plină de farmec, care ne ia vederile și ne amețește. Astfel e furtuna ce se descarcă-n talazurile mării.

Furtuna însă nu e numai bogată, ci totodată și măreață, și ceea ce-i dă măreția sunt disproporțiunile armonizate, sunt fulgerele și trăsnetele, care în mijlocul zgomotului înfiorător ni se prezentă ca părți culminante ale unui întreg deplin armonizat.

Mărimea zgomotului în sine nu se uimește, și același efect poate să ni-l producă și o orchestră bogată care execută pianissimo o compoziție, în care cele mai depărtate sunete sunt armonizate, același efect ni-l produce bîjbîirea vietăților în codrul legănat de-o ușoară adiere a nopții de vară.

Mă cuprind fără îndoială fiorii, cînd mă pomenesc fără de veste-n fața leului flămînd, care-și ațintește ochii însetați de sînge asupra mea. Aceștia nu sunt însă fiorii

omului doritor de mulțumiri obiective, ci groaza egoistului pus în fața unei mari primejdii. Cum stau eu omul slab și nemernic în fața leului puternic și mîndru ? !

Cu totul altfel sunt fiorii de care sunt cuprins, cînd stau bine adăpostit, și altul stă-n fața leului, tot atît de slab și el ca mine, dar tot atît de mîndru ca leul. E măreață mai presus de toate mîndria aceasta, fiindcă ea este, cu toate că pare peste putință.

Pretutindeni și în toate măreț e ceea ce pare lipsit de simetrie, disproporționat, diform și e, cu toate aceste, în deplină armonie cu celelalte părți ale întregului.

Nimic nu întrece măreția gîndirii omenești, care împreună cele mai depărtate și adună viața a toate în o singură celulă organică.

2. Binele

Vorba „bine“ e adverb, nu însemnează dar ceea ce este, ci ceea ce se petrece, și „bine“ e cum trebuie neapărat să fie, potrivit întru toate, fără de lipsă și fără de prisos, desăvîrșit, deci frumos.

Frumosul e rezultatul împreunării la un loc a amănuntelor croite una pe alta ; binele e împreunarea ea însăși ; dezvoltîndu-se bine, deci potrivit cu firea ei, orișicare ființă devine frumoasă ; gîndind bine, omul își formează idei frumoase. Frumosul e deci rezultatul binelui, manifestarea lui, întruparea lui, iar binele e fondul frumosului, firea lui cea adevărată, pe care nu putem decît s-o înțelegem.

Fiind astfel, bine poate să fie numai ceea ce e firesc și binele e și el, ca frumosul, fie relativ, fie absolut.

Relativ bine e ceea ce e potrivit cu trebuințele momentane : e bine să te răcorești cînd ți-e prea cald.

Absolut bine, deci însuși prin sine bine, e ceea ce e potrivit cu firea lucrurilor ; e bine să te împaci cu dușmanul pe care nu-l poți învinge, și să fugi de primejdia pe care n-o poți înfrunta.

Numai binele absolut e obiect al esteticei, deoarece numai el e frumos. Binele relativ nu ne încîntă, ci poate

numai să ne intereseze, fiindcă prin el ajungem la recunoașterea celui absolut. Întocmai însă precum frumos e numai ceea ce are formă desăvîrșită, bine e numai ceea ce e cu desăvîrșire firesc.

3. Adevărul

Adevărul e recunoașterea binelui, deci înțelegerea frumosului, cea mai mare mulțumire sufletească, care se prezentă în conștiința noastră ca convingere.

Ceea ce e bine e adevăr și fără ca să știm noi, și frumosul ne uimește și fără ca să ne dăm seamă de ce. Pușî însă în fața frumosului, pe care nu-l înțelegem, stăm la îndoială dacă nu cumva e rău ceea ce ne încîntă, și uimirea ni-e fioroasă, mulțumirea ni-e împerecheată cu durere.

Înțelegînd puține, omul trece prin lume dibuind ca prin întuneric, sfiicios și cuprins mereu de fiori, și cele mai firești mulțumiri ale lui sunt turburate de temerea ca nu cumva să fie rău ceea ce lui bine îi pare. Numai încetul cu încetul, făcînd mereu încercări, el se liniștește pe sine încredințîndu-se în mod empiric despre ceea ce este bine pentru el și, prin inducțiune, în genere bine. Cele mai frumoase creațiuni ale lui Michelangelo umplu de fiori pe omul incult, și cei mai mulți dintre țăranii noștri nu au destulă inimă ca să intre noaptea în biserica plină de sfinți zugrăviți pe pereți. Are popa și dascălul și paraclisierul, care știu din experiență că nu pot sfinții aceia să le facă nici un rău. Și cei mai mulți oameni primesc cele mai multe mulțumiri ca ceva de sine înțeles, fără ca să-și dea seamă de ce le au.

Se bucură toți oamenii în revărsatul zorilor de zi, cum se bucură toate vietățile, fiindcă știu că e bună ziua după o noapte petrecută-n repaos întăritor. Cu totul altfel e însă bucuria celor ce știu nu numai că e bună ziua, dar totodată și de ce anume e bună ea.

Mulțumirea senină și lipsită cu desăvîrșire de fiori numai convingerea poate să ne deie, și fie chiar greșită, convingerea, dacă e deplină, e o mîngîiere pentru cel ce-o are.

Întocmai precum urîtul ne umple de groază, uimirea ne umple de nedumirire și, uimit, orișicare om trebuie neapărat să-și pună trei întrebări : *Ce este* ceea ce îl uimește ? *Cum e ?* și *De ce* e cum e ? Se poate ca el, cuprins de alte griji, să nu-și deie silința de a găsi răspuns la aceste întrebări ; nu se poate însă ca el să fie mulțumit fără d-a fi găsit răspunsul.

Răspunzînd la primele din aceste trei întrebări, el constată, fie prin analiză, fie prin sinteză raporturi stabilite de el însuși. Orișicît de sigur ar fi deci adevărul, el e relativ, adecă adevărul numai din punctul de vedere al omului.

Voind însă să răspundă la a treia întrebare, omul scrutează, raționînd, firea lucrurilor și caută raporturi care există ele prin ele. Recunoașterea acestor raporturi e deci adevăr absolut, ceva însuși prin sine adevărat.

Numai adevărul absolut e recunoaștere a binelui și înțeles al frumosului, iar acesta e firea lucrurilor ea însăși, ceea ce în lucruri nu pare, ci este și face ca lucrurile să pară cum par.

a. Firea lucrurilor

Vorba *fire* e infinitivul „a fi“ și are același înțeles ca vorba naștere, din care s-a derivat substantivul „natură“, „născătură“. Scrutînd deci firea lucrurilor, noi căutăm să ne dumirim cum se nasc lucrurile, cum se produc, cum purced unele dintr-altele, cum se formează ceea ce are formă, de ce e ceea ce e și de ce e cum este și nu poate să fie altfel.

Sarea e, de exemplu, un mineral compus din 4 părți natriu și 6 părți clor. În stare solidă ea e cristalizată în formă cubică, vîrtoasă ca peatra, albă-verzuie, puțin transparentă și fărămicioasă, are gust pișcător și miros sec și acru și e aproape de trei ori atît de grea ca apa. Ea se dizolvă în apă, îngheață la ger aspru și se evaporează la căldură mare.

Asta și așa e sarea, și toată sarea cîtă este a fost ori va fi aceeași sare. Una singură e sarea, cum una singură e ideea noastră despre sare, și orișicare mineral, care

seamănă a sare, nu e sare adevărată, ci numai *un fel* de sare.

Dacă îngheaţă ori se evaporă apa în care s-a dizolvat sare adevărată, sarea se adună în cristale. Toate aceste cristale au aceeaşi formă cubică, toate sunt sare şi fiecare îndeosebi e sare şi ca formă, şi ca conţinut ; cu toate acestea, nu sunt două întocmai la fel, fiecare are individualitatea sa.

De ce se deosibesc ele ?

Sarea e o combinaţiune chimică, care se produce dacă natriul arde-n clor. Proporţiunile de combinaţiune sunt neschimbate, şi dacă e prea mult natriu, prisosul rămîne necombinat ori se combină cu vreun alt element, dacă e prea mult clor, nu se combină tot, iar dacă nu e destul oxigen, arderea încetează mai nainte de a se fi făcut combinaţiunea pe-ntreg.

O moleculă de sare sunt atîte atome de natriu combinate în perfect echilibru cu atîtea atome de clor, şi dac-ar mai intra în combinaţiune şi atome de vreun alt element, ar fi altul echilibrul şi nu s-ar produce sare, ci altceva.

Dizolvîndu-se sarea în apă, moleculele de sare se risipesc printre cele de apă, tot în perfect echilibru. De aceea sare adevărată în apă adevărată se poate dizolva tot numai în proporţiuni neschimbate, şi ceea ce e prea mult nu se dizolvă.

Deoarece apa cristalizează la o temperatură mai urcată decît sarea, echilibrul se zdruncină îndată ce temperatura a ajuns la gradul la care apa îngheaţă, şi moleculele de apă se adună încetul cu încetul la o parte, iar cele de sare se împreună în cele din urmă şi ele în cristale.

Formarea cristalelor e şi ea echilibrată : moleculele nu se aşează alandala una peste alta, ci fie natron la natron, fie chiar la natron. Astfel se produc cristale mici de cea mai desăvîrşită formă cubică, care, împreunate, alcătuiesc un mare cristal, care prezentă toată sarea în o formă perfect echilibrată.

Pentru ca să se poată produce un asemenea cristal desăvîrşit, trebuie ca sare adevărată să fie dizolvată în

apă şi ca cristalizaţiunea să se petreacă încet şi în cea mai deplină linişte.

Dacă sarea nu e curată, cristalizaţiunea ia alte forme. Astfel, intrînd şi fosfor în combinaţiune, cristalele sunt octoedrice. Din ape minerale ori din apă de mare, în care sunt şi alte combinaţiuni, nu putem obţine cristale regulate.

Dacă apa nu e curată, unele din materiile străine din ea rămîn prin adeziune printre moleculele de sare şi schimbă forma cristalului.

Dacă cristalizaţiunea se petrece repede rămîn moleculele de apă printre cele de sare şi împedică formarea deplină a cristalului.

Dacă apa e cîtuşi de puţin agitată, cristalizaţiunea e mereu împedicată şi se formează cristale mărunte şi neregulate.

Cristalele de sare se deosebesc deci unele de altele, fiindcă nu sunt adevărate cristale de sare, nu sunt sare adevărată, ci numai un fel de sare.

Orişice abatere de la forma adevărată e manifestarea unei abateri de la firea adevărată.

Numai cristalul de formă cubică desăvîrşită e un adevărat cristal de sare, şi numai în el avem adevărata sare, căci numai în el e sarea deplin echilibrată, numai el s-a format de la început pînă în sfîrşit bine, potrivit întocmai cu firea sării.

E frumos acest cristal pentru orişicine, dar încîntat de frumseţa lui e numai cel ce ştie care e firea sării şi cum se încheagă cristalul.

Tot astfel pretutindeni şi în toate adevărat e numai ceea ce se prezentă-n formă desăvîrşită, fiindcă s-a format bine, de la început pînă în sfîrşit potrivit ca firea sa.

Întocmai precum cristalele de sare toate sunt aceeaşi sare, dar numai cele de formă desăvîrşită sunt sarea adevărată, toţi stejarii sunt acelaşi stejar, dar numai cei de formă desăvîrşită sunt adevărat stejar, iar ceilalţi numai un fel de stejar.

Tot astfel orişicare om e om, dar adevăratul om e numai cel pe deplin echilibrat, potrivit întru toate cu firea omenească. Pe acest om îl căuta Diogen umblînd ziua cu felinarul prin mijlocul mulţimii adunate în piaţă,

unde vedea fel de fel de oameni, dar omul nu îl găsea, și pe acest om l-au găsit creștinii strigînd : *Ecce homo !*

Fiecare ființă e potrivită cu firea ei individuală, iar omul e ființă și el. Pretutindeni însă și în toate individualitatea e, întocmai ca-n cristalele de sare, rezultatul unei abateri de la firea cea adevărată, o lipsă de echilibru, deci o lipsă de armonie și astfel o slutire, fie defect, fie diformitate.

Firești, în înțelesul comun al cuvîntului, sunt toate, și pretutindeni în natură e cel mai perfect echilibru. Lucru firesc e și copacul strîmb, și cocoașa-n spinare și capul disproporționat de mare ; rezultat al unui perfect echilibru e și gura strîmbă și chioria ; toate sunt cum trebuiau neapărat să fie. Însă adevărat e numai ceea ce este în perfect echilibru în sine însuși și neatîrnat de împregiurări ; ceea ce e individual e rezultatul împregiurărilor în care s-a petrecut desfășurarea.

De aceea numai ceea ce e desăvîrșit în formă e însuși prin sine un întreg și însuși prin sine înțeles : copacul strîmb e parte a unui întreg și nu poate să fie înțeles decît pus în armonie cu împregiurările în care s-a strîmbat. El e deci numai relativ firesc, numai relativ adevărat, numai în raport cu altele frumos și însuși prin sine interesant, fiindcă ne îndeamnă să cercetăm ce e la mijloc de el s-a abătut de la forma firească în creșterea lui. Tot astfel și-n om, bine, firesc și adevărat e numai ceea ce e potrivit cu firea omenească, iar nu un rezultat al împregiurărilor în care se petrece viața, și om întreg, adevărat, însuși prin sine om e numai cel echilibrat în el și neatîrnat de împregiurări.

b. Firea adevărului

Adevărul în sine e firea lucrurilor, iar recunoscut și intrat în conștiința omenească el e idee absolută, numită și platonică, în deosebire de ideea concretă, care e gîndirea la un loc a însușirilor unui individ, și de noțiunea abstractă, care e gîndirea la un loc a însușirilor comune unui întreg șir de indivizi.

Atît ideea concretă, cît și noțiunea sunt rezultate ale gîndirii, ideile concrete ale luării-aminte, iar noțiunile

ale aducerii-aminte. Prin ele ne dăm deci seamă cum par lucrurile.

Ideea absolută e rezultatul cugetării. Ea nu e deci părere, ci adevăr.

Mi-e destulă o singură nucă, pentru ca să mă dumiresc cum trebuie să fie nuca, și mă dumiresc și dacă nuca nu e cum ea trebuie să fie. Văzînd-o cum este, eu înțeleg cum trebuie să fie și o corectez împlinind ceea ce lipsește și scăzînd ceea ce e de prisos. Mi-e deci ca și cînd aș fi știut de mai nainte cum trebuie să fie ea, care e firea ei cea adevărată.

Acest simțîmînt îl au toți oamenii în ceea ce privește firea orișicărui lucru. Nu e nimeni care nu simte ce e bine și ce e rău. De aceea s-a zis că ideile absolute sunt apriori, înnăscute în om, un fel de zestre adusă cu noi din o existență anterioară acestei vieți.

Ideea nu e însă un simțămînt, cum nu e nici părerea, ci o înțelegere, și orișice înțelegere e empirică. Înnăscut e deci numai simțămîntul adevărului, cum înnăscute sînt toate simțămintele.

Deoarece în natură toate sunt în cel mai perfect echilibru și deoarece în natură suntem și noi, e și în noi cel mai perfect echilibru și e peste putință să nu simțim, cînd undeva se zdruncină echilibrul. Această zdruncinare de echilibru e ivirea, pe care o luăm aminte, diferența, care produce senzațiunea, din care rezultă-n conștiința noastră reprezentațiunea. Fără zdruncinare de echilibru nu e nimic pentru noi. Pe cît de firească e deci mulțumirea mea în fața echilibrului deplin stabilit, pe atît de firească e și nemulțumirea ce mă cuprinde, cînd văd lipsă ori prisos. Precum înnăscută e în fiecare om grija pentru mulțumirea trebuințelor individuale, e înnăscută și grija pentru restabilirea echilibrului. Dacă trebuie să caut apă, cînd mi-e sete, trebuie să înlăturez și prisosul ori să întregesc lipsa, unde ea se ivește.

A înțelege va să zică a constata legătura dintre două iviri. Singur lucrul armonios e de sine înțeles : celelalte se întregesc unele pe altele și numai împreună pot să fie înțelese. Girafa mîncînd frunzele palmierului din pustiu e una din cele mai frumoase iviri, deși singură e o

pocitanie. Şi frumos e orişicare lucru înţeles : de aceea suntem mereu însetaţi de a înţelege.

Grija aceasta nu poate să înceteze decît acolo, unde totul e în perfectă armonie, deci unde nimic nu se mai iveşte şi nimic nu mai e de înţeles : aici e hotarul putinţei de înţelegere şi al convingerii.

Ideea absolută în sine nu e convingere : convingerea e rezultatul pasional al întrupării ei.

Întrupată, orişicare idee încetează a fi numai fire şi devine fiinţă, ceva neîndoios ce este în aievea, o existenţă ideală. Cîtă vreme nu s-a făcut întruparea, nu poate să existe convingere : ceea ce mă conving e numai înfiinţarea idealului.

Această convingere mai presus de toate mulţumitoare o caut în ştiinţă stabilind legăturile dintre lucruri şi în artă aducînd la un loc ceea ce se potriveşte, înlăturînd ceea ce e de prisos şi întregind ceea ce lipseşte, dîndu-mi silinţa de a le reduce toate la forme ideale şi adevărate.

4. Simţămîntul religios

Religiune e cultul frumosului, al binelui şi al adevărului, purtarea de grijă pentru mulţumirile obiective.

Umiliţi, sfiicioşi, plini de încredere, încîntaţi şi cuprinşi de fioroasă uimire ne apropiem de tot ceea ce e frumos, bine şi adevărat, şi-n faţa stîncii de peatră ne plecăm, dacă e măreaţă, fruntea, cădem în genunchi şi ne închinăm. Nu un simţămînt, ci un amestec de simţăminte e simţămîntul religios, care se iveşte deodată cu deşteptarea conştiinţei şi ajunge la cea mai mare desfăşurare-n faţa morţii, după care urmează marele necunoscut al veciniciei.

Simţămîntul acesta se perde îndată ce se iveşte-n suflet înţelegerea şi convingerea, se reiveşte însă cu mai mare putere îndată ce încetează putinţa de înţelegere şi de convingere. Astfel omul care puţine înţelege numai în religiunea sa găseşte razăm şi mîngîiere, omul care multe înţelege perde simţămîntul religios, iar omul care înţelege tot ceea ce poate să fie înţeles e religios din convingere. Adevărata religiune se-ncepe numai la hotarele înţelegerii omeneşti, în faţa marelui adevăr, pe care nu putem să-l înţelegem, ci numai să-l credem.

Dincolo de acest hotar nu sunt cu putinţă idei, ci numai închipuiri, care au şi ele înţelesul lor închipuit. Sunt însă la hotar nu numai cu putinţă, ci chiar şi neapărate idei privitoare la legătura dintre ceea ce e dincoace şi ceea ce e dincolo, răspuns la cel din urmă „de ce ?“

În faţa acestor adevăruri nu ne rămîne decît credinţa, care, în deplina ei tărie, e deopotrivă cu convingerea : întocmai precum crede cel convins, e convins de cel ce crede.

C. VOINŢA

NOŢIUNI DE ETICĂ

Voinţa, în cel mai larg înţeles, e orişice pornire în deosebire de repaosul echilibrului deplin.

În acest înţeles întrebuinţăm vorba, cînd zicem că un zid vechi vrea să se dărîme, că vrea să ploaie ori ningă, că un cui nu vrea să intre în perete, că lemnul verde nu vrea să ardă ori că sămînţa vrea să încolţească.

Voinţa, în acest înţeles, e urmarea neapărată a perderii echilibrului, şi a voi va să zică a căuta restabilirea echilibrului perdut.

Acolo dar, unde e deplin echilibru nu e nici o voinţă. Poate să voiască numai ceea ce şi-a perdut echilibrul, şi ceea ce poate trebuie neapărat să voiască. Voinţa e un efect cu desăvîrşire necesar al perderii echilibrului, o trebuinţă neapărată. De aceea se zice că putere, trebuinţă şi voinţă sunt, deopotrivă, acelaşi lucru.

Fiind numai pornire, purcedere, cauză începătoare, iară nu mişcare, nici schimbare, voinţa e numai inteligibilă şi nu poate să fie cunoscută decît din manifestarea ei, care se numeşte act sau faptă şi astfel e socotită ca fiind întru toate deopotrivă, adecă echivalentă cu actul pe care-l produce.

Aceeaşi echivalenţă există între voinţă, trebuinţă şi putere. Deoarece noi numai actul putem să-l cunoaştem, din el cunoaştem şi măsura puterii, şi întinderea trebuin-

ței : face cît vrea, vrea cît trebuie, trebuie cît poate, deci poate cît face.

În această echivalență consistă echilibrul voinței, și voința astfel gîndită e cauza inteligibilă a toată schimbarea, deci a tot ceea ce nouă oamenilor ni se ivește. Totul e (Schopenhauer), fiindcă vrea să fie, și dacă lumea văzută-n aievea e numai părere, manifestare a voinței de a fi, adevărul în sine e voință, firea orișicărui lucru e — cum el vrea să fie — ideea noastră (absolută) despre el.

Lipsă de echilibru în voință noi nu putem constata decît în propria noastră conștiință, unde alăturea cu actul se prezentă și voința, și trebuința, și puterea.

Examinîndu-ne pe noi înșine în toată liniștea, ne încredințăm că voința noastră nu e nici gînd, nici simțămînt, ci știință subiectivă și nemijlocită. De aceea propria noastră voință nu ni se prezentă ca necesitatea absolută, nu mai ales ca rezultat empiric al schimbărilor petrecute, ci ca liberă determinare a faptelor proprii. Fiecare dintre noi are simțămîntul că el vrea pentru că vrea și că poate să și nu voiască ceea ce voiește.

În vîrtutea acestui sîmțămînt zicem noi că voința omenească e liberă, și obiectul eticei e stabilirea echilibrului în această liberă voință omenească.

Chiar liberă fiind însă, voința omenească e și ea o idee încă neîntrupată și astfel numai din faptă ne putem convinge despre ea. Cîtă vreme fapta nu e săvîrșită, nu există voință, ci numai intențiune, un simțămînt care împinge spre voire și faptă.

Orișicare ar fi intențiunile, nu face și astfel nici nu vrea nimeni mai mult decît ceea ce poate să facă. Același echilibru deplin, care în voirea a toate, e și voirea omului.

Voiesc să răstorn o stîncă ce-mi stă în cale. Mai nainte de a o răsturna, trebuie neapărat să-mi fac o idee cum am să o răstorn. Voința mea e stabilită numai după ce-am urzit ideea aceasta în toate amănuntele ei, ca plan bine precizat. Croirea acestui plan nu atîrnă însă numai de la intențiunile mele, ci totodată și de la greutățile ce întîmpin. Astfel voința mea sunt intențiunile mele modificate potrivit cu împregiurările, în care ele se dau pe față în faptele pe care le săvîrșesc, și nemulțumirea vieții rezultă numai din greutatea de a echilibra mari intențiuni cu micile putințe omenești. Înțelepciunea consistă deci în *buna cumpenire a intențiunilor,* și acela care intenționează numai ceea ce poate e totdeauna mulțumit și liber în voința lui.

A. FAPTA OMENEASCA

Faptă e orișicare manifestare a voinței individuale, iar faptă omenească e numai manifestarea voinței omenești.

Dacă, perdut fiind în gînduri, sunt atins fără de veste și mă cutremur în tot trupul, această cutremurare e tot atît de puțin o faptă a mea pe cît de puțin e fapta mea strănutatul, sughițul, tușitul și orișicare alt rezultat al acțiunii reflexe.

Răsuflarea, bătăile inimii, pulsațiunile, întreaga nutriție sunt de asemenea nu sunt faptele mele. De aceea nu săvîrșesc fapte nici cînd îmi mulțumesc trebuințele individuale fie ele orișicît de firești. Tot rezultat al acțiunii reflexe e și îngenuncherea mea în fața întrupării unei mari idei.

Omenească faptă e numai stăpînirea de sine.

Voința omenească începe a se manifesta cînd copilul întîia oară-și poartă ochii și-i ațintește, cînd el pipăie și ascultă. E o taină de-a pururea nestrăbătută cum ajunge el să se facă stăpîn, prin nervii lui, pe mușchii lui, să limiteze după voința lui efectele acțiunii reflexe și să conducă perturbațiunea anume acolo și numai acolo, unde el vrea să aibă contracțiune mușchiulară. Stăpînirea aceasta se întinde din zi în zi, și dacă nu ni-e dat să știm cum se întemeiază ea, nu putem ști nici hotarele întinderii ei.

Știind-o limitată la organele de mișcare, noi considerăm ca faptă actul săvîrșit prin mijlocirea acestor organe.

Animalele-și stăpînesc însă și ele organele de mișcare și săvîrșesc acte, care sunt executate cu cea mai deplină preciziune. Toate aceste acte sunt, însă, în ultima analiză, rezultate ale acțiunii reflexe limitate conform cu instinctul de conservare.

Furnicile, foarte rațional organizate, săvîrșesc lucruri bine plănuite, seamănă și seceră, prăsesc animale domestice, poartă războaie și sunt fiecare gata de a se jertvi pentru obștie. Ele, cu toate aceste, nu săvîrșesc fapte, ci totul se face prin ele.

Tot astfel nu săvîrșește fapte nici omul, cînd aleargă, ostenește și se jertfește, ca să mulțumească propriile sale trebuințe, căci nu el voiește, ci firea lucrează printr-însul.

Voința omenească se dă pe față numai cînd omul își stăpînește firea și nu vrea să pună organele sale de mișcare în serviciul trebuințelor sale.

Numai putînd s-o facă aceasta, omul e stăpîn pe sine și în toată lumea viețuitoarelor singur omul are această stăpînire.

Stăpînirea de sine e ceea ce numim vîrtute, adecă bărbăție, și în acest înțeles e adevărat că suprema vîrtute consistă în a nu voi nimic.

E însă învederat că vîrtutea aceasta nu e lipsă de voință, ci voința de a nu săvîrși fapta spre care te simți împins.

Ceea ce-l impinge pe om în mod conștient spre faptă e intențiunea, care, puindu-ne în mișcare, se numește și motiv. Acela, care nu voiește, respinge o intențiune și prin aceasta săvîrșește o faptă care are și ea intențiunea ei. Valoarea etică a faptei atîrnă de la cele două intențiuni : deși a nu voi ceva e fără îndoială o manifestare de putere, vorba e totdeauna *ce* nu vrei și *de ce* nu vrei.

Intențiunile pot să fie individuale ori omenești : omenească e numai fapta pornită din intențiuni omenești. Astfel, suprema virtute e de a voi numai ceea ce e potrivit cu firea cea adevărată a omului, de a nu te supune trebuințelor tale individuale, fiindcă voiești ceea ce e bine.

I. Binele moral

Binele moral sau etic e împlinirea binelui estetic, și tot ceea ce e frumos e bun moral.

Fiind simțămîntul nu numai pasional, ci totodată și emoțional, atît în fața frumosului neînțeles, cît și în fața ideii neîntrupate suntem nu numai încîntați, ci totodată

emoționați, adecă porniți a căuta fie înțelegerea frumosului, fie întruparea ideii.

Conformîndu-ne cu pornirea aceasta, săvîrșim fapta morală, care ea singură poate să ne mulțumească.

Bine moral e deci să cauți adevărul și înțelegerea a toate, și bun moral e orișicare convingere, orișicare credință.

Bine moral e să cauți întruparea ideilor în forme desăvîrșite, și bun moral e tot ceea ce prin mijlocirea omului e bine făcut.

E mulțumit deci cel ce scrutează cu toată inima firea lucrurilor și se perde-n grija de a o înțelege ; e mulțumit cel ce poartă grijă pentru desfășurarea firească a ființelor viețuitoarelor, grădinarul ori păstorul perdut în gîndul de a obține forme frumoase ; e mulțumit măiestrul, care-și încordează puterile ca să-și întrupeze ideile în forme desăvîrșite ; mulțumit însă mai presus de toți e cel ce se scrutează și se înțelege pe sine însuși și poartă grijă pentru propria sa desfășurare firească.

Această mulțumire o cîștigăm conformîndu-ne întru toate cu firea omenească.

Fiind nu bine în sine, ci facere de bine, binele moral e relativ, nu același pentru toți și în toate împregiurările, cum e cel etic.

Tot ceea ce e individual e rezultat al împregiurărilor, deci lucru accidental, dezechilibrat, urît, rău și neadevărat, pe care trebuie să-l lepădăm de la noi, și fieștecare ale lui are să le lepede.

Deoarece însă în fiecare e și omul adevărat, nu e niciunul care nu simte ce este bine și ce este rău și nu știe ce are să lepede.

Pot valurile vieții să-năbușe acest simțămînt moral, dar nu pot să-l stingă, și nu e om care nu se bucură făcînd bine și nu se căiește făcînd rău.

Cu cît individualitatea e mai pronunțată, cu atît omul e mai pornit spre rău. Tăria de a ne face acest rău e vîrtutea în deosebire de păcatul, care e scădere, neputință, nemernicie.

În acest înțeles e adevărat că vîrtutea e cel mai mare bine moral și că e fericit omul care nu știe ce e *căința*.

Pe căință se întemeiază sancțiunea etică.

Fiind restabilirea echilibrului în suflet, fapta bună e pe deplin compensată prin mulțumirea de a o fi săvîrșit și cel ce-a săvîrșit-o nu mai are nimic de dorit. Recompensele sunt imorale și demoralizatoare, o depreciere pentru faptă și-o insultă pentru om, o încuragiare pentru individualitate.

Fapta rea nu poate însă să fie compensată prin căință.

Deși manifestațiune a părții celei bune din noi, căința e numai simțămînt și un simțămînt nu poate să compenseze decît intențiunea de a face rău. Fapta o dată săvîrșită, numai prin altă faptă poate să fie compensată. Valoare etică are numai elementul activ al căinței, *mustrarea*, care prin *spășire* ne duce la îndreptare. *Fără de spășire nu e căință* adevărată.

Compensațiune firească e deci numai pedeapsa păcatului, și de aceea orișice pedeapsă dreaptă e o binefacere pentru cel ce-o primește.

Iertăm pe cel ce nu e-n stare să-și deie seamă despre ceea ce face ; suntem îngăduitori față cu cel ce se rușinează și-și dovedește căința prin mărturisire ; socotim în rîndul sfinților pe cel ce se martirizează pe sine însuși, ca să-și vindece sufletul ; dar lovim fără de milă pe cel ce-și înăbușe căința, căci fapta rea lasă-n suflet o rană, pe care numai suferința și răbdarea poate s-o vindece.

II. Ideile morale

Omul adevărat e bărbatul dimpreună cu femeia, căci numai bărbat și femeie împreună sunt deplina întrupare a ideii „om". Bărbatul fără de femeie ori femeia fără de bărbat e numai o parte de om, o ființă cu mari scăderi.

Eticește dar, omul nu poate să fie gîndit decît ca individ pus în legătură morală cu alți indivizi, și om desăvîrșit e numai acela, care pe lîngă toate celelalte mai e și fiu, și soț, și părinte.

Gîndit astfel, omul nu mai e individ, ci persoană.

Ideile morale sunt fixări ale voinței omului de a fi în legătură cu alții, deci forme de conviețuire, planuri de organizare, și întrupări ale acestor idei sunt familia,

poporul, biserica și statul, cu feluritele lor așezăminte culturale.

Ca orișice bine moral, aceste idei sunt relative, și așezămintele culturale de același fel se deosebesc unele de altele după popoare, după locuri și după timpuri.

Pretutindeni însă și în toate timpurile ele se întemeiază pe principiul dreptății, care consistă în asigurarea libertății în mărgini hotărîte.

În deosebire de dreptatea pozitivă, politică sau juridică, dreptatea etică măsoară libertatea de a voi după destoinicia individuală : poate fiecare să voiască ceea ce poate să facă, și trebuie fiecare să facă ceea ce poate voi.

În morală există deci numai datorii, căci ceea ce ar fi drept e tot datorie. Are fără îndoială orișicine dreptul de a-și face datoria, dar acest drept e o datorie pentru alții, și acela, care vrea să-și facă datoria și nu poate, fiindcă e împedecat de alții, își împlinește datoria voind ceea ce e dator, iar aceia care-l împedecă de a face, își calcă datoria.

Just și echitabil, în sens etic, va să zică întocmai cum îți sunt destoiniciile în împregiurările date.

Principiul roman *Ad impossibilia nemo obligatur* nu are în dreptul pozitiv, are însă în morală corolarul că orișicare e dator să facă ceea ce poate.

Fiind oamenii foarte deosebiți între dînșii, ei nu pot să aibă aceleași datorii. Cu cît mai mari sunt destoiniciile cu care te-a înzestrat firea, cu atît mai multe și mai mari îți sunt și datoriile și nu alții au să-ți spună, ci tu însuți ai să simți ce trebuie să vrei.

În persoană simțămîntul moral se manifestă, în partea lui activă, ca conștiință morală, purtare de grijă pentru împlinirea datoriilor.

Fiecare își măsoară deci puterile în tăinicia conștiinței lui, și mulțumit poate să fie numai cel ce și-a împăcat conștiința morală făcînd ceea ce știe că-n împregiurările date trebuia să facă.

Egoismul material, amorul propriu, vanitatea ori ambițiunea pot să înăbușe conștiința morală, dar nu pot să înlăture căința, care e urmarea firească a călcării de datorii.

De aceea, persoane sunt numai indivizi care au conștiință morală, nu și copii nevîrstnici, nu și nebunii, nu și cei osîndiți la perderea libertății.

Dezvoltîndu-se prin cultură, conștiința morală și destoiniciile omenești, oamenii se apropie unul de altul, și astfel și deosebirile dintre așezămintele culturale de același fel sunt din ce în ce mai mici, fiindcă toate sunt mai apropiate de forma ideală.

III. Morala socială

Voința comună se întemeiază pe simțămîntul de firească compătimire, care e cu atît mai puternic, cu cît oamenii sunt mai apropiați unii de alții, deci cel mai puternic la părinți, care se văd pe sine înșiși în copiii lor. Întreaga morală socială purcede din legăturile firești dintre părinți și copii.

a. Familia

Ideea familiei e gîndirea la un loc a legăturilor firești dintre soț și soție, părinți și copii, frați și surori.

Întruparea acestei idei, familia firească, purcede din împreunarea de bunăvoie și pentru toată viața a soților și se desăvîrșește prin sporul de copii. Deoarece om deplin poate să fie numai cel ce știe ce va să zică tată și mamă, frate și soră, soție și copii, familia, pentru ca să fie întreagă, trebuie să cuprindă părinți, frați și surori, deci cel puțin șase membri, cîte trei de fiecare sex.

Soțul, fiind mai destoinic decît soția, are multe și mari datorii, deci și libertatea de a-și împlini aceste datorii : aceasta e rațiunea stăpînirii familiale. Deoarece una e familia, numai una poate să fie și voința ei, iar aceasta e a celui mai destoinic și mai însărcinat : soția o singură dată se învoiește cu soțul, atunci, cînd i se supune de bunăvoie, și suprema virtute a ei este de a nu voi ceea ce soțul ei nu voiește.

În virtutea stăpînirii sale, soțul are și întreaga purtare de grijă pentru binele familiei și e răspunzător nu numai pentru sine însuși, ci totodată și pentru ceea ce face ori nu face soția sa, care nu are decît libertatea pe care i-o

dă el. Orișicare ar fi obiceiurile locale, nu e cu putință soț, om în toată firea, care nu-și face mustrări pentru păcatele soției sale. De aceea sunt imorale și demoralizatoare legile ori convențiunile sociale, care mărginesc stăpînirea soțului prin datorii reale, care pentru soție sunt drepturi.

Ceea ce pune acestei stăpîniri hotare firești sunt destoiniciile soției. Avînd în urma acestor destoinicii și ea datoriile ei, soțul în vîrtutea purtării de grijă pentru binele familiei e dator nu numai a o lăsa, ci chiar și a o sili să-și facă datoria. Echilibrul se stabilește de sine în viața familiei, și femeia vrednică nu numai că nu e roaba soțului său, dar poate să devie chiar povățuitoarea lui, stăpînă blîndă și îndatoritoare a familiei.

Iar femeia nevrednică nu trebuie să aibă libertate cînd soțul e om vrednic, și mai vîrtos nu trebuie să aibă, cînd nevrednic e și el.

Cu totul alta e natura stăpînirii părintești care nu e întemeiată pe supunere de bunăvoie.

Copilul nu e numai carne din carnea părintelui și sînge din sîngelui lui, ci totodată și continuațiunea lui sufletească. De aceea iubirea părintească nu e numai compătimire, nici numai simțămînt de conservare, ci totodată și ambițiune pentru dezvoltarea propriei individualități. Prin aceasta se deosebește omul-părinte de orișicare alt părinte, și omul nu ca pe sine, ci mai mult decît pe sine își iubește copilul.

Această iubire se manifestă ca neadormită purtare de grijă pentru desfășurarea trupească și sufletească a copilului, și pentru părinte e cestiune de amor propriu ca copilul să fie în toate privințele mai presus de cei ce l-au născut.

Nu din simțămînt de datorie, ci în vîrtutea acestei iubiri firești, primește părintele sarcina purtării de grijă pentru copil : acela, care nu simte iubirea aceasta, e om dezbrăcat de firea omenească, dar dator de a primi sarcina nu este.

Dacă bine moral e unirea de bunăvoie a soților, niciuna din consecințele firești ale acelei uniri nu poate să fie faptă, care trebuie să fie spășită prin purtarea unei

grele și nesuferite sarcini. Nu, copiii nu sunt fapte omenești, ci făpturi ale lui Dumnezeu, daruri pentru părinți întîmplătoare, pe care firea le distribuie — nu celor ce vor să le aibă, ci după rînduirile ei de-a pururea nestrăbătute de mintea omenească.

Refuză darul orișicine, dacă-l iartă firea, și mai păcătos decît acela, care nu primește sarcina purtării de grije, e acela, care o primește și n-o poartă.

Purtînd grijă pentru dezvoltarea trupească și sufletească a copilului, părintele devine autor al lui, și autoritatea aceasta e cu atît mai mare, cu cît mai înțeleaptă e purtarea de grijă, și nu poate să înceteze niciodată. Prin ea părintele, care a făcut din o ființă neputincioasă un om în toată firea, e stăpîn pentru totdeauna asupra voinței copilului său.

Își iubește copilul părinții cît îi va fi iubind, fiindcă e deprins cu ei și se simte apropiat de dînșii, dar iubirea pe care părinții o au pentru dînsul nu-l iartă firea s-o aibă decît către copiii lui. Ceea ce pe el îl leagă și-l supune părinților e conștiința că numai prin iubirea lor e ceea ce este, și cu cît iubirea e mai mare și purtarea de grijă mai înțeleaptă, cu atît mai puternică e conștiința aceasta, care se manifestă ca supunere respectuoasă și silință de a face mulțumirea părinților.

Dacă e slabă, vina părinților este.

Orișicît de vinovat ar fi însă părintele, copilul nu poate niciodată să aibă dreptate față cu părintele său, și nu e om care nu-și face mustrări, cînd își nemulțumește părinții, nu iertăm niciodată pe omul care face ceea ce părinții lui vor să nu facă.

Un singur hotar firesc are autoritatea părintească : ea nu poate să mărginească libertatea copilului de a-și face datoria. Tocmai de aceea însă, copilul nu poate să primească nici o însărcinare fără de voia părinților săi, nu să-și aleagă carieră, nici, mai ales, să se căsătorească.

Deoarece supunerea respectuoasă și silința de a face mulțumirea părinților nu încetează niciodată, nora și ginerele sunt deopotrivă cu copiii și socrii sunt deopotrivă cu părinții. Nimeni însă fără de voie nu poate să devie părinte. De aceea, în gîndul nostru căsătoria făcută fără de învoirea părinților nu poate să fie binecuvîntată.

Pe autoritatea părintească se întemeiază datoriile unul către altul ale surorilor și ale fraților, căci dacă trebuie să-mi dau silința de a face mulțumirea părinților, dator sunt a voi și a face binele fratelui și al surorii, și această datorie e și ea potrivită cu destoiniciile fiecăruia. Fratele mai mare are cele mai mari, iar sora mai mică cele mai mici datorii. Împlinindu-și datoria, fratele ori sora ajută pe părinți în purtarea lor de grijă și astfel cîștigă autoritate alături cu părinții.

Cea mai mare e autoritatea surorii mai mari, fiindcă ea îi stă mai mult mumei într-ajutor, și cea mai mică a fratelui mai mic.

Deoarece datoriile fraților și ale surorilor întru sine rezultă din autoritatea părintească, iar părintele, nu in virtutea nașterii, ci în virtutea purtării de grije pentru cei născuți, are această autoritate, frați și surori nu sunt cei născuți din aceiași părinți, ci cei crescuți sub aceeași autoritate părintească.

Dacă nu are părintele pornirea de a purta grijă de copilul lui, nu are nici copilul nici o datorie față cu părintele care nu a voit să primească purtarea de grijă pentru dînsul, și cu atît mai puțin poate să aibă vreo datorie față cu copilul lui. Din întîmplarea că amîndoi am fost născuți din aceiași părinți, nu rezultă decît datorii de om către om : frați suntem numai ca fii ai aceluiași părinte ceresc.

Cu toate aceste, firească e numai familia, în care toți copiii născuți din aceiași părinți însoțiți pe toată viața cresc sub aceeași autoritate părintească.

Firea s-a îngrijit, în nemăsurata ei prevedere, ca omul să-și facă cu mulțumire datoria.

Crescînd împreună, frații și surorile se iubesc între sine, fiindcă sunt apropiați în fire și în deprinderi, și își fac datoriile mai mult din iubire decît din conștiința supunerii lor către părinți, și numai făcîndu-și din iubire datoria, ei se deprind a și-o face cu mulțumire. În lipsă de iubire, datoriile sunt sarcini nesuferite care nasc pizmă și răutate și vrajbă în familie. Iară iubirea nu e datorie care se poate impune, ci un rezultat firesc al apropierii

sufleteşti, care se produce prin vieţuirea împreună a celor ce sunt carne din aceeaşi carne şi sînge din acelaşi sînge.

În această singură firească familie se aşează temelia vieţii sociale prin deprinderea omului de a pune binele comun mai presus de cel individual şi de a căuta mulţumirea sa în mulţumirea pe care le-o face altora. Acela care e bun fiu e şi bun frate şi are să fie şi bun soţ, şi bun părinte, om bun şi bine deprins, care-şi face în toate împregiurările datoria.

b. Morala publică

Vieţuirea împreună a oamenilor e întemeiată pe compătimirea firească a celor mai tari către cei mai slabi, dar organizaţiunile sociale sunt pornite din egoism individual. Ceea ce i-a făcut şi-i face pe oameni să intre-n legătură sunt nevoile vieţii, interesele comune.

Se leagă între dînşii oameni, pe care nevoia îi mînă să jefuiască pe alţii, ori oameni, care au să scape de aceleaşi nevoi, să respingă pe acelaşi duşman, care pentru singuratici e prea puternic.

Cea mai măreaţă dintre toate vieţile comune, cîte s-au ivit pînă acum pe faţa pămîntului, statul roman, n-a avut decît rostul de a menţine ordinea în vîrtutea principiului *Suum cuique tribuere,* ajutînd pe cei slabi şi înfrînînd pe pe cei tari.

Simţămîntul comun e rezultatul îndelungatei vieţuiri împreună cu aceleaşi deprinderi, şi popoarele sunt oameni, care se iubesc între dînşii în vîrtutea asemănării dintre dînşii în comparaţiune cu alţii. Nu însă această iubire, ci interesele comune îi leagă.

De aceea morala publică e egoistă, un fel de imoralitate justificată prin marea înclinare spre rău a omului.

Avînd în vedere interesele obşteşti, nu putem să ţinem seamă de interesele individului care nu-şi face datoria, şi trebuie să impunem împlinirea datoriilor ori să prescriem datorii, pe care oamenii din fire nu le au. Această necesitate politică o exprimă romanii prin vorbele *Summum jus summa injuria.*

Rezoane de stat acopăr orişice mişelie şi în politică bine e ceea ce duce la scop — însă nu bine moral.

Privind statul din punctul de vedere etic, el nu poate fi considerat decît ca o mare familie, şi statul firesc e un popor organizat ca monarhie ereditară, în care monarhul e părinte, iar cetăţenii sunt copiii monarhului şi fraţii între dînşii.

Autoritatea părintelui o are monarhul, în vîrtutea purtării sale de grijă pentru binele obştesc, şi ea e cu atît mai mare, cu cît mai înţeleaptă e purtarea de grijă, dar nu încetează niciodată. De aceea voinţa monarhului e lege şi legii trebuie să se supuie orişicine chiar şi dacă nedreaptă e legea.

Aceleaşi datorii, pe care copiii le au faţă de părintele lor, le au şi cetăţenii faţă cu monarhul, şi întocmai precum în familie fieştecare îşi face datoriile potrivit cu destoiniciile lui şi cel mai vrednic şi mai conştiincios are mai multă autoritate, în viaţa statului are fieştecare poziţiunea potrivită cu destoiniciile lui şi cei mai vrednici şi mai conştiincioşi sunt părtaşi la autoritatea monarhului.

Orişicît de deosebite ar fi organizaţiunile politice, ele toate au această bază, şi cu cît cultura e mai înaintată, cu atît mai mult se apropie şi statul de această formă ideală.

B. MOTIVELE

Vorba „motiv“ e un neologism rău întrebuinţat şi în loc de „cuvînt“.

Fiind derivat din *movere* — a pune în mişcare —, „motiv“ însemnează ceea ce ne pune în mişcare, deci, ca element pentru determinarea voinţei, orişicare trebuinţă, orişicare emoţiune, orişicare pornire.

Pornind apoi din gîndul greşit că omul nu face nimic fără de motiv, mulţi iau voinţa omenească drept un rezultat oarecum matematiceşte calculabil al concurenţei pornirilor de deosebite feluri şi compară voinţa omenească cu rezultanta paralelogramului de puteri. Sunt, aşa-şi încheiesc ei lucrul, împins de mai multe porniri în deosebite direcţiuni, stau cîtva timp în chibzuri şi pornesc în cele din urmă în direcţiunea dată de cea mai puternică din pornirile momentane.

Dar dacă mă opresc în loc ? !

Fără îndoială că nu e tot motiv şi ceea ce mă face să nu pornesc în nici o direcţiune.

Motive şi numai motive determină pe animale : eu, omul, fiinţa, care raţionează, mai am şi cuvinte. Eu, cînd stau în *chibzuri,* nu cîntăresc porniri, ci raţionez, şi a mea voinţă nu e o rezultantă fizică, ci o concluziune se lasă din cuvintele mele.

Cel ce voieşte vrea ceva şi ceea ce el vrea e obiectul voirii lui, scopul ei. Fapta e numai mijloc spre a realiza acest scop. Ceea ce voim dar e efectul faptei, care în sufletul nostru se iveşte ca gînd ori intenţiune mai nainte de a se fi stabilit voinţa. E deci învederat că mai nainte de a mă hotărî într-un fel trebuie să-mi dau seamă despre efectul intenţionat al faptei şi să chibuiesc fapta aşa, ca acest efect să rezulte din ea întocmai cum îl voiesc. Dacă altul e efectul, voinţa e iraţională şi fapta e o greşeală, în termini comuni o prostie, o neghiobie.

Neputînd să iasă din echilibrul firesc al actului cu voinţa, trebuinţa şi puterea, animalul nu greşeşte niciodată.

A greşi e o însuşire particulară a omului, în conştiinţa căruia se perde acest echilibru.

Ajuns odată stăpîn pe organele sale de mişcare, copilul trece prin acte instinctive la fapte intenţionate ; cedînd însă impulsiunilor sale momentane, el nu-şi dă seamă despre efectele necesare ale faptelor sale şi astfel se-mpedecă la tot pasul şi cade, se loveşte cu capul de toţi pereţii, dă-n toate gropile şi se vaietă mereu că nu poate să facă ceea ce vrea.

Oricît de mare ar fi răul pe care-l face, el se sperie, dar nu-şi face mustrări, iară noi ne supărăm, dar nu-l socotim vinovat şi-l certăm numai pentru ca să-i vie mintea. Nu poate să fie vinovat decît cel ce vrea omeneşte, şi nu e omeneşte voit nici răul, nici binele neintenţionat.

De aceea orişicîte prostii şi orişicîte rele ar face copilul, noi îl socotim nevinovat şi fericit, fiindcă n-are griji, fiindcă voinţa lui se stabileşte uşor şi niciodată nu-şi face mustrări, niciodată nu se siluieşte pe sine însuşi.

Fericirea aceasta poate însă s-o aibă orişicine toată viaţa lui. Numai cel cu rele porniri simte greul datoriilor,

numai în el se stabileşte voinţa cu anevoie, numai el îşi face mustrări, numai el trebuie să-şi facă silă, ca să scape de mustrări. Nu se poate o lume mai dulce decît aceasta, în care *ad imposibilia nemo obligatur :* în această lume omul bine simţitor şi astfel bine intenţionat poate să fie toată viaţa lui copil uşuratec.

Cu o inimă bună şi curată treci prin viaţă fără ca să simţi greul ei, mereu voios, fiindcă vrei numai cum te mînă inima şi neştiind ce e nevoia, fiindcă nu voieşti niciodată ceea ce n-ai voi să vrei.

Fericire nu e însă această uşurătate.

Orişicît de nevinovat ar fi şi s-ar simţi cel ce una vrea şi alta face, el nu este mulţumit nici chiar atunci, cînd efectul faptei e mai presus de aşteptările lui. Nu e în lumea aceasta nici o plîngere mai generală decît a celui pripit contra norocului. Văzînd că toate-i ies anapoda şi că alţii o nimeresc mai bine, el se mîngîie cu jalnica convingere că totul atîrnă de la noroc şi nenoroc. Mulţumit cu sine şi cu lumea nu poate să fie decît omul chibzuit, căci mulţumirea faptei consistă în realizarea întocmai a gîndului din care ea a pornit. Nu cel ce are noroc e şi se simte fericit, ci cel ce poate să zică : Eu însumi le-am voit toate cîte prin mine s-au făcut.

De aceea uşurinţa e păcat, prostia e vinovăţie şi voinţa iraţională e un rău moral, care nu i se poate trece cu vederea decît celui ce nu poate să raţioneze.

Chibzuirea are două faze.

Mai întîi ne dăm seamă dacă e bine ori nu ceea ce intenţionăm, bun ori nu gîndul din care pornim. Rezultatul acestui examen moral atîrnă de la impulsiunile momentane, motivele în adevăratul înţeles.

După ce ne-am dumirit apoi într-un fel, ne dăm seamă dacă se şi poate realiza scopul pe care-l avem în vedere şi cum are să fie săvîrşită fapta, pentru ca să rezulte din ea efectul intenţionat. Rezultatul acestui examen raţional, planul faptei, atîrnă de la priceperea individuală şi e întemeiat pe cuvinte.

Dacă din examenul moral rezultă că intenţiunea nu e bună, ori dacă din examenul raţional rezultă că scopul nu se poate realiza, intenţiunea rămîne stearpă.

Cu cît pornirile sunt mai puternice, cu atît examenul moral e mai scurt și cel rațional mai superficial. Cuprins de patimă, omul nu se mai chibzuiește, și se avîntă orbiș la faptă.

Acest avînt e însuflețire, dacă intențiunea e bună, și mînie oarbă, turbare, furie, dacă intențiunea e rea.

Faptele rele sunt totdeauna urmări ale lipsei de destulă chibzuire. Nu e nimeni atît de rău, ca deodată cu intențiunea rea să nu se iveaască-n el și cea bună, și aceasta rămîne stearpă numai pentru că făptuitorului îi era mai greu să facă binele decît răul. De aceea se zice că iadul e pardosit cu bune intențiuni, și intențiunile bune nu prețuiesc nimic, dacă rămîn sterpe și nu sunt măcar date pe față.

I. Motivele morale

Orișicare simțămînt, deci și convingerea, și credința, e în partea lui emoțională un factor pentru determinarea voinței, deci un motiv. Numai în acest înțeles e adevărat (Kant) că morală e numai fapta pe care omul o săvîrșește din principiu, nu pentru că-l trage inima, ci pentru că trebuie neapărat s-o săvîrșească. Acest imperativ categoric ar rămînea sterp, dacă omul n-ar simți trebuințe, care numai prin fapte bune pot să fie mulțumite și dacă fapta rea nu ar lăsa o firească nemulțumire în suflet.

Trebuințele, care numai prin fapte bune pot să fie mulțumite, sunt motive morale.

Aceste trebuințe le simt și le știu toți oamenii de la cel mai mărginit pînă la cel mai luminat deopotrivă : sunt trebuințele firești.

Ceea ce e firesc nu se poate să nu fie bine, și dacă e bine, e moral.

E, înainte de toate, lucru firesc să trăiesc bine și tignit și e bine, deci datoria mea, să fiu cu neobosită purtare de grijă pentru hrana mea, pentru adăpostul meu, pentru sănătatea mea și pentru asigurarea mulțumirii tuturor trebuințelor mele pe toată viața. Egoismul material e cea mai firească și astfel cea mai obligată purtare de grijă,

și acela care nu-și face datoriile egoiste nu se iartă niciodată pe sine și nu este iertat nici de alții.

Leneșul e muncit mereu de mustrări și disprețuit de alții ; cel ce nu caută de treburile sale e mereu strîmtorat și socotit nevrednic de a căuta de treburile altora ; risipitorul e luat în bătaie de joc chiar și de cei ce profită de ușurința lui.

Pentru ca să poți avea vreun rost în lumea aceasta, trebuie, înainte de toate, să-ți ai existența asigurată. Dacă n-o ai, ești o sarcină și pentru tine, și pentru alții, un om tras-împins, și nici tu însuți nu știi, nici alții nu pot să prevadă la ce fapte rele te pot împinge nevoile. „Mișel" va să zică om sărac și „mizerabil" tot asta va să zică : nemernic și păcătos e omul care nu are ceea ce îi trebuie spre a putea trăi.

Tot atît de firesc e amorul propriu și nu mai puțin firească e vanitatea. Suntem oameni noi oamenii, iară nu dobitoace, și avem să purtăm sus capetele, care nu ne sunt puse nu între picioare, ci pe umeri. N-avem niciodată să scăpăm din vedere că fiecare din noi are în el întreaga fire a celei mai suspuse dintre ființele de pe fața pămîntului, și că e nemernic și păcătos acela, care nu se folosește în toată întregimea de darurile cu care l-a înzestrat firea. Și n-avem nici unii către alții să perdem această conștiință de superioritate a ființei noastre ; nemernic și păcătos e acela care umilește ființa omenească reprezentînd-o în forme respingătoare, și firea ea însăși cere ca creațiunile ei să mîngîie vederea.

Datorie, mai vîrtos aspră datorie e purtarea de grijă pentru desfășurarea propriei individualități. Firea ea însăși a voit ca omul să nu steie-n loc ca celelalte ființe, ci să meargă mereu înainte, și ni-e ca și cînd Dumnezeu ar fi făcut lumea ne-gata și-ar fi pus pe om în mijlocul ei ca s-o desăvîrșească potrivit cu trebuințele lui. Toate stau în loc ; singur el scrutează firea și nu numai se dezvoltă el însuși, ci le dezvoltă prin înrîurirea lui intenționată și pe celelalte, întrupîndu-și voința alăturea cu voința a toate. Nevrednic și păcătos e acela care se lasă pe sine însuși în părăginire și nu-și dă silința de a-și dez-

volta persoana pînă la limitele extreme ale capacității sale de dezvoltare în împregiurările date.

Egoismul individual în toate formele lui e firesc, și datoria-și face acela, care poartă grijă de mulțumirea trebuințelor sale individuale.

Firească e și compătimirea, și purtarea de grijă pentru mulțumirea altora este și ea tot egoism individual, dacă e pornită din compătimire. Nu are însă nimeni să voiască ceea ce nu poate să facă, și numai cel asigurat în ceea ce privește persoana sa poate să poarte grijă de alții.

Păcătosul, care trăiește din mila altora, n-are să-și poarte capul sus, ci trebuie să-l plece în fața binefăcătorilor săi, să se umilească ca copilul în fața părinților săi și să-și deie silința de a le fi pe plac. El nu poate să poarte grijă de propria sa desfășurare, fiindcă nu e stăpîn pe sine însuși. Cu atît mai puțin poate să poarte grijă pentru mulțumirea altora.

Din compătimire, face fieștecare numai atît cît poate fără ca să se nedreptățească pe sine însuși : acela care face mai puțin e om fără conștiință, iar acela care face mai mult e prost, fiindcă, cuprins de pornirile lui, nu-și dă seamă despre consecințele faptelor sale.

De aceea nimeni fără de voia sa nu poate să primească sarcina de soț și părinte. N-are să primească sarcina aceasta decît cel destoinic de a o purta, și fieștecare știe el însuși, mai bine decît orișicine, ce poate și ce nu poate. Nemernic și păcătos e cel ce-o primește cu pripire și nenorocește oameni primind față cu dînșii datorii pe care nu le poate împlini. E om cu mari scăderi cel ce nu e nici soț, nici părinte, dar vinovat e numai dac-ar putea să fie și nu este. Firea a pus în orișicare om pornirea de a fi și soț, și părinte, și cele mai mari mulțumiri individuale omul ca soț și ca părinte le are : e deci o mare jertvă de sine a renunța la aceste mulțumiri, și de aceea nu osîndim, ci plîngem pe oamenii care renunță de bunăvoie la ele — cum plîngem pe orbi ori pe surzi.

Singure datoriile de copil sunt firește impuse orișicărui om față cu cei ce au purtat ori poartă grijă de dezvoltarea lui trupească și sufletească.

Datorii de copil către părinte sunt însă și datoriile cetățenești : cu voie, de nevoie ele au să fie împlinite, și siluirea e o binefacere pentru cel siluit — întocmai ca pedeapsa pentru cel ce-și calcă datoria.

Fericit cel ce-și face toate datoriile de voie bună, din tragere de inimă, cu mulțumire, pentru că simte trebuința de a le face. Trebuința aceasta nu poate însă să se manifeste cu destulă tărie decît la omul ferit de nevoi.

De aici rezultă datoria morală de a-ți reduce trebuințele individuale la minimul firesc. Cu cît mai puțin îți trebuie ție însuți pentru ca să fii pe deplin mulțumit, cu atît mai multe și mai mari mulțumiri poți să ai purtînd grijă de alții și gustînd plăcerile obiective.

Nu lucru omenesc, ci lucru neomenesc e să te dezbraci de firea ta renunțînd la orișice mulțumire firească : grijile lumești ai să le lepezi numai reducîndu-ți trebuințele egoiste prin cumpătare.

În fiecare clipă de chibzuire se ivește-n suflet conștiința acestei datorii, care îi zice omului : „Atît e destul ! Așa e bine !“ Acesta e motivul moral din care pornește buna intențiune, buna voire și fapta bună.

II. Motivele individuale

Întruparea ființei omenești e accidentală, potrivită cu împregiurările în care s-a făcut. Chiar în clipa nașterii omul se deosebește de toți ceilalți oameni, de unii mai mult, de alții mai puțin, dar de toți. Deși are toate însușirile și numai însușirile comune tuturora, unele din aceste sunt mai mult, iar altele mai puțin dezvoltate decît în ființa ideală și astfel orișicare individ chiar dintru început e o ființă dezechilibrată.

Această lipsă de echilibru crește ori scade în timpul dezvoltării trupești prin deprinderi și potrivit cu mediul în care se face dezvoltarea.

Cu cît lipsa de echilibru crește, cu atît individualitatea e mai pronunțată și firea cea adevărată mai înăbușită. Aceasta o înțelege omul, cînd vorbește despre neputințele sale, despre păcătoșia sa, despre nemernicia omenească, despre anevoințele vieții.

Neputincios se simte omul cînd nu poate să facă ceea ce știe că trebuie să facă ; slab e și păcătos și nemernic și nevoiaș este cînd individualitatea lui intră în conflict cu firea cea adevărată. Individualitatea e carnea, pe care trebuie s-o omorîm, diavolul, care ne ispitește și nu ne lasă să facem binele cu toată inima, ci ne nevoiește să facem răul.

1. Slăbiciunile

Slăbiciunile sunt neputințe relative, deci individuale, și de aceea se numesc și păcate. Ele sunt fizice ori morale.

Slăbiciunea fizică e rezultatul dezvoltării insuficiente ori a îmbolnăvirii unei părți din organism, un neajuns cum e vederea slabă, auzul slab, mintea slabă, stomacul slab. În rîndul acestor slăbiciuni socotim neputințele copilăriei și ale bătrînețelor, precum și lipsa de cultură morală și intelectuală.

Slăbiciunile fizice, fie ele înnăscute ori intervenite în cursul vieții, deșteaptă compătimirea și descarcă pe cel ce le are chiar și dacă el însuși e vinovat de ele. E o mulțumire să ajuți pe cel neputincios, și cu cît mai multe și mai mari îi sunt slăbiciunile, cu atît mai puține și mai mici îi sunt datoriile, cu atît mai ușor îi iertăm greșelile.

Slăbiciunea morală e rezultatul unei dezvoltări excesive în o parte din organism, deci nu o neputință, ci o tărie relativă.

Deoarece tendința de a funcționa a organului crește deopotrivă cu dezvoltarea lui, tăria se manifestă în porniri relativ puternice, cărora le zicem slăbiciuni, fiindcă împedecă chibzuirea și zdrunciună echilibrul voinței. Cu cît mai mari și mai multe sunt slăbăciunile, cu atît cel ce le are e mai nevoit să facă ceea ce face : el face cu mulțumire numai ceea ce face din slăbăciune, dar e slab cînd e vorba de împlinirea datoriilor ce nu rezultă din slăbiciunile lui.

Orișicare slăbiciune morală e un prisos care dezechilibrează ființa, și de aceea se zice că mari daruri firești sunt împreunate cu mari păcate.

Slăbiciunile morale sunt mai ales urmări ale deprinderii. Înnăscute pot să fie numai predispozițiunile, care în cursul vieții se dezvoltă ori se stîrpesc.

Pe putința aceasta se întemeiază educațiunea rațională.

Deoarece prin deprindere orișicare parte a organismului poate să fie dezvoltată pînă la o limită firește hotărîtă, omul își poate echilibra ființa dezvoltînd părțile mai slabe potrivit cu cele mai tari. Numai prin o asemenea echilibrare a propriei noastre ființe putem să ajungem a ne face toate datoriile cu mulțumire.

Tot ceea ce e prea mult, fie chiar și în bine, e o slăbiciune morală, un păcat, un demon, care ne stăpînește și ne duce unde vrea el, o nevoie, și multe sunt nevoile vieții numai dacă multe sunt păcatele noastre.

Egoismul material, cel mai firesc și mai moral din simțămintele omenești, devenit o dată slăbiciune, înăbușe-n om și amor propriu, și vanitate, și ambițiune, și compătimire și face din om un fel de fiară.

Vanitatea, tot atît de firească și ea, devenită slăbiciune, întunecă mintea și-l face pe cel cuprins de ea risipitor, lipsit de dignitate, pizmătareț și răutăcios.

Orișicare simțămînt firesc și bun devine un păcat prin dezvoltare excesivă, nu pentru că este el însuși prin sine rău, ci pentru că dezechilibrează ființa.

Omul adevărat și bun și frumos e întru toate deopotrivă, deplin rotunjit, desăvîrșit, fără de scădere și prisos, fie el mărginit în toate ori fie-n toate ajuns la cea mai extremă limită a dezvoltării omenești. Numai în acest înțeles e adevărat (Platon) că genialitatea e un fel de nebunie ; nebunie e însă numai dacă e unilaterală, ceea ce în cele mai multe cazuri este, dar nu trebuie neapărat să fie.

2. Patimile

Deoarece prin încordare prea mare orișicare organ se-mbolnăvește, slăbiciunea nestăpînită duce prin dese deprinderi la o bolnăvicioasă tendență de a funcționa în organele corespunzătoare.

Această bolnăvicioasă tendență e slăbiciunea devenită patimă sau pasiune, o pornire sufletească, pe care nici un om n-o poate stăpîni, cea mai înaltă desfășurare a simțămîntului omenesc.

Orișicare trebuință, orișicare simțămînt firesc și bun poate să devie o pasiune, și orișicare pasiune e păcat greu.

Privite din punctul de vedere estetic, slăbiciunile sunt mici și interesante, iar pasiunile sunt, ca element al frumosului, totdauna mărețe. Ele sunt urîte sau comune, dacă pornesc din egoismul individual, frumoase sau nobile, dacă pornesc din compătimire, și manii, dacă pornesc din trebuința de mulțumiri obiective.

Deoarece același om nu poate să aibă decît o singură pasiune, care stăpînește voirea lui pînă în cele mai mici amănunte, pasiunea stabilește armonia estetică în individ, și de aceea orișicare om cuprins de vreo pasiune se prezentă ca o frumoasă întrupare, însă nu a ideii „om", ci a unui simțămînt omenesc.

Tocmai de aceea însă din punctul de vedere etic, pasiunea covîrșitoare e o faptă rea, care numai prin moarte poate să fie spășită.

Iertăm pe cel ce și-a perdut vederea ori și-a frînt piciorul din vinovată pripire ; certăm ori luăm în bătaie de joc pe cel ce din slăbiciune săvîrșește fapte pentru care se căiește ; nu iertăm însă niciodată pe cel bolnav de o patimă, căci el nu din pripire, ci încetul cu încetul, permițîndu-și mulțumiri, la care trebuia să renunțe, în urma unui întreg șir de păcate a ajuns să fie bolnav sufletește și nestăpînindu-se, cînd putea să se stăpînească, a ajuns în cele din urmă să nu să mai poată stăpîni. E fapta lui pasiunea, și putem să-l admirăm, să-l iubim, să-l compătimim pentru fapta aceasta, dar nu-l iertăm, căci neputința morală e lipsă de viață morală, și orișicare pasiune adevărată numai în temniță, în mănăstire, în casa de nebuni ori în mormînt poate să se sfîrșească.

Pretutindeni și în toate numai bunul cumpăt poate să deie faptei omenești valoare etică, și genialitatea pasionată e un mare dar firesc nimicit prin întrebuințare abuzivă.

3. Trebuințele morale

Trebuințe firești, slăbiciuni, ba, prin intervenirea intenționată a omului, chiar și pasiuni au și animalele, și între ogarul, care crapă alergînd după iepure, și filosoful, care înnebunește alergînd după adevăr, nu e decît deosebirea că într-un caz e vinovat omul care gonește, iar în cellalt încă mai vinovat omul care se gonește.

Dacă omul ar avea numai trebuințe firești, slăbiciuni și pasiuni, voința lui ar fi și ea un rezultat matematicește calculabil al concurenței motivelor.

În om e însă și ceva particular omenesc : conștiința personalității.

Nimeni nu se naște om ; nimeni nu intră singur de capul lui în lume, ci fie dus cu iubire, fie mînat cu nuieluța, dacă nu chiar cu biciul. Astfel, chiar dintru începutul vieții lui morale, omul nu se luptă numai singur contra relelor sale porniri, ci e ajutat la tot pasul a le stăpîni, nu ține, în chibzuirea lui, seamă numai de motivele lui individuale, ci mai ia la mijloc și pe cele ce îi sunt prezentate de alții.

Aceasta e ceea ce-l face pe om ființă morală : el mai are pe lîngă celelalte și trebuința de a se ști în concordanță cu voința altora, și voința lui nu e numai individuală, ci rezultanta unei voiri comune.

Acesta e elementul incalculabil în voirea omenească. De aceea, voind să spunem cine și ce este un om oarecare, nu arătăm însușirile lui individuale, ci legăturile lui personale, căci individualitatea morală e personalitatea.

A fi individ ori un oarecare cineva e o insultă, o degradare ; a fi răzleț e o punere la bănuială ; a fi singur în lume, străin între străini, e o mare primejdie morală ; cu stimă și cu încredere ne apropiem numai de persoana care e om cu rostul lui și cu legăturile lui în lume.

„Copil sărac" nu va să zică-n graiul românului copil fără de avere, ci copil fără de părinți : sărac e fiindcă n-are povață neadormită, n-are ajutor în căile vieții, n-are certător drept și nemilos. Nu e în gîndul nostru nimic mai trist decît soarta omului căruia nu-i pasă de nimeni și de care nimănuia nu-i pasă : toți se feresc de el ; toți îl scrutează ; toți îl bănuiesc.

Numai şi numai pentru că nu e spriginit pe nimeni, ci stă oarecum atîrnat în văzduh.

Acela care are părinţi, fraţi, rude, prieteni, cunoscuţi, binevoitori şi răuvoitori, omul între oameni, orişicît de rău ar fi pornit, umblă cu băgare de seamă prin lume, fiindcă ştie că sunt mulţi ochii care-l urmăresc, multe minţile care-l judecă, multe inimile pe care poate să le înveselească ori să le întristeze prin faptele lui. El nu are să aleagă numai între mulţumirea şi mustrarea sa individuală, ci între multe mulţumiri şi multe mustrări, şi unele, şi altele mai mari decît ale lui. În fiecare clipă de chibzuire toţi pun motivele lor alături cu ale lui şi toţi îl îmbărbătează strigîndu-i : „Nu te da ! Alungă pe diavol, care te ispiteşte.“ Şi cu cît mai mult îi iubeşte, cu atît mai uşor îi este a nu face răul, pe care singur îl intenţionează, ci binele, pe care atît de mulţi îl voiesc într-însul. Ba chiar şi dacă puţină este iubirea-n sufletul lui, fie din egoism material, fie de ruşine, fie de frică, dacă nu din curat simţămînt de datorie, el îşi calcă pe inimă şi se supune voinţei obşteşti.

Astfel, cum el e pus la cale de alţii, sunt puşi la cale şi cei ce-l pun pe el la cale. Societatea omenească e o mreajă de legături personale, în care oamenii se determină unii pe alţii, încît în fieştecare nu voinţa individuală, ci cea comună se manifestă, şi om cumsecade, vrednic de încredere, e numai cel ce are legături în societate, omul cu rost şi cu căpătîi.

Omul fără legături umblă sălbatic printre ţele mrejei, fără de rost, fără de pază şi fără de razăm, fără de nici o chezăşie, iar omul cu slăbiciuni rumpe încetul [cu încetul] firele şi, căzînd la patimă, se sălbăticeşte în cele din urmă.

De aceea e mare şi obştească bucuria nuntei, şi casa se luminează cînd un copil se iveşte într-însa, căci cele mai strînse sunt legăturile de soţ şi de părinte şi de dragul soţiei şi al copiilor de multe rele se fereşte şi multe bune-şi impune omul : soţia şi copiii sunt cel mai puternic razăm moral, cel mai puternic îndemn de a nu ne pune în conflict cu voinţa obştească.

Această voinţă obştească e morala convenţională în genere, sunt obiceiurile şi legile pozitive, care-i impun omului datorii hotărîte şi bine precizate.

Stabilite, potrivit cu interesele comune, care nu sunt totdeauna şi pretutindeni aceleaşi, aceste datorii nu sunt întocmai cele firești. Unele dintre ele impun ceea ce firește omul nu e dator a face, iar altele fac concesiuni slăbiciunilor individuale. Orişicum ar fi însă ele, tot omul simte firească trebuinţă de a le împlini. Stăpînit de slăbiciuni ori orbit de vreo patimă, poate omul să le calce, nu însă fără ca să-şi facă mustrări în tăinicia conştiinţei lui.

Ceea ce dă acestor trebuinţe morale tărie hotărîtoare e simţămîntul religios, supunerea către voinţa Părintelui a toate, care toate le ştie, toate le judecă.

4. Conflictele de datorii

Recunoscînd că trebuinţa omului de a nu se pune în conflict cu voinţa obştească e firească şi nu pornită din egoism individual şi că în trebuinţa aceasta consistă fiinţa morală a omului, Socrat a stabilit principiul că moralitatea consistă în supunerea către obiceiuri şi către legi.

Orişicare ar fi părerile tale individuale, ai să te supui legilor şi obiceiurilor societăţii, din care faci parte, chiar şi dacă ele după părerea ta ar fi rele şi nedrepte. Îţi spui părerea, îţi dai silinţa să luminezi oamenii, dar te supui dînd cezarului ceea ce este al cezarului.

Ar putea omul în o clipă de amărîciune să fie pătruns de convingerea că el poate să facă cu sine tot ceea ce voieşte, să se lase-n părăginire, să se tîrîie prin noroi, să-şi scoată ochii din cap, să-şi ruineze sănătatea, chiar să-şi curme firul vieţii. Îndată însă ce se iveşte-n conştiinţa lui gîndul că el are ori a avut, cel puţin, părinţi, că are stăpînire lumească şi are un Dumnezeu în cer, care nu vor aşa, el îşi vine în fire, înţelege că el nu este al său şi nu poate să dispună de sine după impulsiunile sale momentane. Şi cu cît mai mulţi sunt aceia, pe care îi are, şi cu cît mai apropiaţi îi sunt ei, cu atît mai puternic şi mai hotărîtor e în el simţămîntul datoriei de a se conforma cu voinţa obştească.

Animalele trăiesc fiecare prin sine ; noi oamenii trăim unii prin alții, și fiecare dintre noi are față cu ceilalți datoria de a se conserva și dezvolta pe sine însuși conform cu voința obștească.

Confuciu, mai luminos decît Socrat, precizează raportul dintre datoriile firești și cele convenționale, stabilind principiul că are orișicine să se supună obiceiurilor și legilor, dar nu are să profite și de concesiunile făcute prin ele slăbiciunilor individuale.

Dac-am admite că e firește dator părintele să primească sarcina purtării de grijă pentru copiii săi, nu am putea admite că e dator copilul să se supună necondiționat autorității părintești. Întemeiată e autoritatea aceasta numai dacă părintele de bunăvoie a primit și a purtat sarcina și putea în orișicare moment s-o lepede, dar n-a lepădat-o.

Atunci dar și acolo unde părintele are datoria convențională de a primi sarcina aceasta, el trebuie s-o primească și s-o poarte — nu însă în condițiunile prescrise de obiceiuri și de legi, ci ca și cînd ar fi primit-o de bunăvoie. E un păcătos părintele care face pentru copiii lui numai atît cît se cere, ca să nu intre în conflict cu convențiunile sociale.

Tot astfel copilul n-are să deie părintelui său numai supunerea prescrisă de convențiunile sociale, ci întreaga supunere firească, fără ca să mai cerceteze dacă părintele său a făcut ori nu ceea ce putea să facă pentru dînsul.

În țările, în care e admisă poligamia „spre a nu-i sili pe oameni să păcătuiască", femeia trebuie să lase bărbatului această libertate convențională, dară bărbatul trebuie să nu profite de ea.

În țările, în care convențiunile sociale mărginesc stăpînirea familială a soțului, soțul trebuie să lase soției sale libertatea convențională, dar nici ea n-are să profite de această libertate, nici el n-are să se considere descărcat de răspunderea firească pe care o are soțul în virtutea deplinei sale stăpîniri familiale. Orișicare ar fi convențiunile sociale, el e firește vinovat și de păcatele soției sale, cum vinovat e de păcatele copiilor săi.

Poate omul să fie în îndoială asupra legilor și asupra obiceiurilor societății în care trăiește, și nu e vinovat cel

ce din neștiință păcătuiește. În fiecare clipă de chibzuire se ivește însă în suflet și conștiința datoriei firești ; care-și face datoria firească face în cele mai multe cazuri mai mult decît ceea ce îi cer convențiunile sociale și în tot cazul destul pentru ca să fie împăcat el însuși cu sine.

C. LIBERTATEA VOINȚEI

Voința omenească e liberă, în înțelesul că omul nu e nevoit, ca animalul, să facă numai ceea ce e în deplină conformitate cu firea lui, ci poate voi și contra firii sale.

Această libertate o simte fiecare din noi în fiecare clipă de chibzuire atît făcînd binele contra firii sale individuale, care-l împinge spre rău, cît și făcînd răul, contra firii sale omenești, care-l împinge spre bine.

Acest simțămînt de libertate se manifestă în noi ca conștiință de răspundere morală pentru propriile noastre fapte.

E învederat că copiii, oamenii orbiți de patimă și nebunii, care, nefiind liberi în voirea lor, nu au acest simțămînt de libertate, nu pot avea nici conștiință de răspundere morală, care e manifestarea lui emoțională. Întocmai precum nu ceasornicul el însuși, ci ceasornicul e de vină dacă arătătoarele umblă rău, nu omul lipsit de libertate e de vină dacă multe îi sunt răutățile, și marii făcători-de-rele nu mai sunt în stare să-și înțeleagă vinovăția, fiindcă știu prea bine că ei, în împregiurările în care se aflau, nu puteau să facă decît ceea ce au făcut.

Pornind din acest adevăr netăgăduit, fataliștii consideră pe om ca fiind osîndit să facă răul pe care-l face (predestinațiunea lui Calvin). E fiecare așa cum a fost născut și crescut și cum îl fac împregiurările în care trăiește, și nu poate să facă în împregiurările date decît ceea ce face.

De aceea fataliștii consideră lumea ca prost întocmită, pămîntul drept o vale a plîngerilor, viața drept un canon de spășire, și-l fac pe om răspunzător nu pentru ceea ce face, ci pentru ceea ce el este.

Ca să întemeieze răspunderea aceasta, Schopenhauer admite ideea frumoasă că omul în o existență anterioară

vieții, în care el era atoateștiutor, și-a ales în toată libertatea și în deplină cunoștință timpul și condițiunile în care s-a întrupat și își petrece viața.

E învederat că nu aceasta e libertatea morală, pe care o simte fiecare din noi în sine.

Ni-e nouă oamenilor viețuitori indiferent ce va fi fost mai nainte de viață și ce are să fie după moarte, cînd vorba e să știm cum avem să ne petrecem viața. Libertatea pe care o simțim noi nu e absolută, ci relativă ca tot ceea ce e moral, adecă nu numai adevăr gîndit în afară de hotarele lumii știute, ci lucru în aievea.

Absolut libere pot să fie ideile, simțămintele ori intențiunile ; voința, care numai în faptă se dă pe față, e atîrnătoare de putințele fizice și morale, și-n gîndul nostru e om ieșit din fire cel ce ar voi ceea ce nu poate să facă.

De aceea aici în lumea aceasta nu fiecare face după cum el este, ci fiecare este după cum îl arată faptele lui. Nu în altă lume, ci aici în fața noastră se face orișicare pe sine, se crește și se scade, se drege ori se strică, se apropie ori se depărtează de forma ideală pe care o știm prin noi înșine.

N-ar putea să fie în noi conștiința răspunderii, dacă n-am ști neîndoios cum trebuie să fie omul, și n-am simți că putem să fim cum trebuie. Ceea ce ne împedecă nu sunt neputințele fizice, ci cele morale, care nu sunt absolute, nici aduse din altă lume, ci un rezultat al vieții.

Nimeni nu e și nici nu se simte vinovat de infirmități moștenite de la părinți, nici de fapte pe care a fost silit a le săvîrși. Vinovat e, însă și vinovat se simte orișicare, cînd știe că ar fi putut, dar n-a voit să-și facă datoria, fiindcă era stăpînit de propriile lui slăbiciuni. Pe aceste nu le-a moștenit, ci le-a făcut el însuși. Minte bețivul, cînd ne spune că el trebuie neapărat să fie bețiv, fiindcă bețiv a fost și tatăl său, și bunicu-său. El știe foarte bine că nu-i așa, căci a fost în viața lui un timp cînd nu era bețiv. Nici predispozițiunile moștenite, nici creșterea, nici nevoile vieții nu pot să dezvinovățească pe om. Iarba crește și animalul se dezvoltă potrivit cu împregiurările ; omului îi este însă dată putința de a stăpîni și predispoțiuni moștenite, și rele deprinderi, și nevoile vieții și de

a fi în toate împregiurările cumsecade. Dacă nu este, vina sunt slăbiciunile lui care l-au robit : n-avea decît să-și păstreze libertatea, pentru ca să fie cumsecade.

Aceasta e libertatea, în virtutea căreia ne simțim răspunzători pentru faptele noastre.

Chiar și cei mai stricați oameni simt în ei că înșiși sunt vinovați de propriile lor slăbiciuni și că n-ar avea decît să-și încordeze toate puterile morale, pentru ca să se înfrîneze, și numai pasiunea ajunsă la cea mai înaltă dezvoltare poate să întunece conștiința răspunderii și să stingă viața morală.

Libertatea astfel înțeleasă, iar nu cu cea transcendentală e în caracterul omenesc.

I. Caracterul

Caracter va să zică semn, notă, însușire, însă o însușire care determină felul de a fi a lucrului ce o are.

Luînd vorba în acest înțeles, caracter are ori poate să aibă orișice, o scriere, un discurs, o piesă muzicală, o țară, un rîu, un scaun și cu atît mai vîrtos o ființă.

În înțelesul acesta întrebuințăm vorba, cînd numim literele, cifrele și însemnările distinctive caractere ori cînd vorbim de caracterul muntos al unei țări, de caracterul violent al unei irupțiuni vulcanice, de caracterul blînd al unui animal.

Un lucru poate să aibă un singur caracter, iar acesta e o însușire constantă, din care rezultă celelalte, care sunt accidentale. Cunoscînd deci caracterul, putem să tragem din el concluziuni asupra însușirilor accidentale.

La ființele viețuitoare caracterul e inteligibil și nu se poate cunoaște decît din rezultatele lui empirice, cărora le zicem semne caracteristice.

Caracterul poate să fie individual ori comun.

Lucrurile, la care nu putem să constatăm o însușire covîrșitoare, prin care se deosebesc de altele de același fel, au numai caracter comun sau ordinar.

Caracterul comun e special, dacă el consistă în o însușire covîrșitoare, pe care o găsim la un șir de ființe de același fel, care toate se deosebesc prin ea de altele.

Fiind vorba de om, caracterul poate să fie individual, personal ori moral.

Caracter individual e însuşirea covîrşitoare, care determină toate faptele individului. Dacă nu putem constata o asemenea însuşire, omul are caracter comun, e om ca toţi oamenii. Individualitatea în sine nu e caracter.

Caracter personal e însuşirea care determină activitatea ori legăturile sociale ale individului, şi fără caracter personal e omul răzleţ şi de pripas, vagabond fără de căpătîi şi fără de profesiune, care e numai om.

Cunoscînd caracterul individual şi cel personal al unui om, putem să tragem cu destulă probabilitate concluziuni asupra faptelor ce acel om va săvîrşi în anumite împrejurări. Pe probabilitatea aceasta se întemeiază încrederea.

Nu avem încredere în copii şi în oameni necunoscuţi, fiindcă nu ştim care le este caracterul.

La începutul vieţii, toţi oamenii sunt indivizi cu caracter comun, special omenesc, care numai încetul cu încetul se dă pe faţă şi prin deprinderi se poate perde.

Fiind acest caracter inteligibil, el numai din faptele săvîrşite se poate cunoaşte.

Eu însumi simt, în tăinicia conştiinţei mele, şi ştiu din intenţiunile mele predomnitoare, din iubirea mea de bine ori din înclinarea mea spre rău, care îmi este caracterul, dar convins nu pot să fiu decît prin fapte săvîrşite de mine însumi. O slăbiciune momentană ori o greutate neprevăzută poate face să-mi perd într-un caz caracterul şi o patimă mă face să-l perd cu desăvîrşire. De aceea mă înşel asupra mea însumi, mă socotesc fie mai bun, fie mai rău de cum în adevăr sunt, destoinic de a face ceea ce în adevăr nu pot, şi numai încetul cu încetul, săvîrşind mereu fapte, ajung să mă ştiu, în cele din urmă, cu toată convingerea pe mine însumi.

Această conştiinţă de sine însuşi e ceea ce numim maturitate, şi numai după ce-a ajuns la deplină maturitate omul poate să fie cunoscut şi de alţii în adevărata lui fiinţă.

Deci numai încetul cu încetul şi potrivit cu împregiurările se dă pe faţă, caracterul comun nu se formează în cursul vieţii.

Orişicît de frumoasă ar fi ideea unui om încă neîntrupat, care în toată libertatea îşi alege timpul şi condiţiunile de întrupare, mintea sănătoasă nu poate să deie acestui om şi individualitate, căci ideea numai prin întrupare se individualizează şi ceea ce nu e încă întrupat nu are nici o notă individuală. Dacă vom căuta deci mai nainte de viaţă caracterul inteligibil, vom găsi numai pe omul adevărat, firea omenească în sine, ale căreia întrupări sunt oamenii individual vieţuitori.

Dacă firea aceasta ar fi putut să se desfăşure în toată libertatea, oamenii ar fi toţi unul ca altul, fiinţe desăvîrşite, deplin echilibrate, şi individualitatea ar da-o numai deosebirile de timp, de spaţiu şi de materie.

Deoarece această liberă desfăşurare n-a fost cu putinţă, sunt în fiinţa fiecăruia abateri, scăderi şi prisosuri, care constituiesc o individualitate mai mult ori mai puţin bogată în amănunte.

E adevărat că aceste amănunte rezultate din lipsa de libertate în desfăşurare sunt accidentale, şi constantă e în fiecare om firea cea adevărată, care în toate împregiurările se manifestă în conştiinţă.

Poate orişicare om să aibă individualitate, dar caracter individual are numai acela care şi-a perdut caracterul comun.

Orişice ar fi fost mai nainte de viaţă, în orişice timp şi-n orişice condiţiuni s-ar naşte omul şi orişicare ar fi predispoziţiunile lui moştenite, caracterul comun nu se poate perde decît tîrziu în timpul vieţii, după ce prin deprinderi îndelungate predispoziţiunile au devenit slăbiciuni şi una din ele a ajuns la stăpînire covîrşitoare, încît determină faptele individului în toate împregiurările.

Această slăbiciune atoatecovîrşitoare e caracterul individual, care nu e manifestaţiunea celui intelectual, ci un rezultat empiric al vieţuirii.

Asemenea caracter empiric are numai omul dezbrăcat de firea omenească, care stăpînit cu desăvîrşire de o pa-

timă, nu mai e om în toată firea, ci întruparea unei porniri omenești — un zgîrcit, un tîlhar, un beţiv, un vanitos, un ambiţios, un maniac — un caracter în înţelesul estetic al cuvîntului.

Acest om ne-om, fără îndoială, că nu mai are nici o libertate de voinţă ; a fost însă şi el liber şi numai încetul cu încetul şi-a perdut libertatea.

Ceea ce pune hotare libertăţii sunt înclinările individuale moştenite, care prin rele deprinderi pot să devie slăbiciuni şi în cele din urmă patimi covîrşitoare.

Tot prin deprinderi însă înclinările pot să fie şi înăbuşite, şi acela care le înăbuşe nu numai că nu-şi perde libertatea, dar o şi lărgeşte.

Nu se simte şi nici nu este liber omul care-şi face datoriile de nevoie, în luptă cu propriile lui slăbiciuni, silit mereu fie de alţii, fie de împregiurări, fie de conştiinţa lui morală.

Dacă însă conştiinţa aceasta se manifestă în el ca neadormită purtare de grijă pentru împlinirea datoriilor, slăbiciunile încetul cu încetul se potolesc şi caracterul inteligibil iese în toată libertatea la iveală.

Această neadormită purtare de grijă pentru împlinirea datoriilor e caracterul moral, care în cursul vieţii duce la împlinirea de bunăvoie şi cu toată mulţumirea a datoriilor, şi liber în voinţa lui e omul care a ajuns la această desfăşurare a fiinţei omeneşti în fiinţa sa individuală. Sunt fericite bătrîneţile ferite de patimi şi de mari slăbiciuni.

II. Libertatea individuală

Individul e liber dacă poate să se desfăşoare fără de nici o mărginire şi să-şi deie fiinţa întocmai pe faţă.

Această libertate nu există.

La începutul vieţii sale, omul este un parazit şi astfel atîrnă cu desăvîrşire de cei ce poartă grijă de dînsul şi nu creşte, ci e crescut.

Orişicare ar fi aptitudinile moştenite, ele sunt numai trupeşti, începuturile unui organism mai mult ori mai puţin capabil de dezvoltare, care numai în timpul creşterii ajunge încetul cu încetul să fie mijlocitor al unei vieţi sufleteşti. Singur trupul e moştenit : ceea ce e sufletesc şi îndeosebi ceea ce e moral se cîştigă după naştere. Copilul de curînd născut e deopotrivă cu un instrument muzical încă neacordat, care numai încetul cu încetul se acordează potrivit cu mediul. Unele din coarde pot să fie prea slăbe ori să lipsească, iar altele pot să fie prea tari ; instrumentul e, cu toate aceste, acordabil, încît se poate cînta cu el orişice. Gradul capacităţii de dezvoltare e din punctul de vedere moral indiferent, deoarece omul mărginit, ba chiar şi cel infirm poate să fie tot aşa de bine cumsecade ca cel mai bine înzestrat cu daruri firești.

Deoarece natura niciodată nu minte, copiii frumoşi sunt organisme bine echilibrate. Sunt, cu toate aceste, foarte mulţi oameni frumoşi trupeşte şi urîţi sufleteşte. Ceea ce i-a dezechilibrat sufleteşte e creşterea şi mediul în care îşi petrec viaţa. Şi tot numai mediul şi creşterea au echilibrat pe oamenii urîţi trupeşte şi, cu toate aceste, frumoşi sufleteşte.

Fiind rezultat empiric al vieţuirii, individualitatea sufletească nu poate să fie liberă, căci atîrnă fiecare atît de trebuinţele sale trupeşti, cît şi de oamenii cu care trăieşte, e stăpînit fiecare de legi şi de obiceiuri, şi robul determină şi el viaţa sufletească a stăpînului său, copilul înrîureşte şi el asupra celui ce-l creşte.

Nu poate îndeosebi să fie vorba de libertate individuală într-o societate în care valoarea fiecăruia atîrnă de la destoiniciile lui speciale.

Lăsat în voile lui, copilul se dezvoltă trupeşte şi prin urmare şi sufleteşte, potrivit cu predispoziţuinile lui moştenite, care prin deprindere continuată devin încetul cu încetul slăbiciuni, în vreme ce scăderile ies în virtutea compensaţiunii firești tot mai mult la iveală şi astfel se produce în cele din urmă omul dezechilibrat, în care mari destoînicii se combină cu mari scăderi.

Intrat în toiul vieţii, omul acesta nu mai e stăpîn pe el însuşi, caută dinadins numai ceea ce se potriveşte cu slăbiciunile lui şi se dezechilibrează din ce în ce mai mult, ba transmite şi generaţiunilor viitoare predispoziţiunile

sale organice. Astfel se produce încetul cu încetul un neam de oameni maniaci prin naştere şi prin educaţiune, care se simt osîndiţi a face ceea ce fac, fiindcă se izbesc în fiecare clipă de neputinţe fizice şi morale.

Educaţiunea e, cu toate aceste, tot atît de indiferentă ca naşterea din punctul de vedere moral.

Creşterea raţională corectează fiinţa copilului întărind printr-un sistem de deprinderi bine chibzuite părţile slabe ale organismului şi înăbuşind predispoziţiunile excesive, pentru ca colţurile individuale să dispară încetul cu încetul şi omul să iasă întreg şi bine rotunjit în lume.

Tot astfel vieţuirea raţională corectează fiinţa omului ajuns la conştiinţa răspunderii morale. Tot învăţul are şi dezvăţ şi orşicare ar fi păcatele copilăriei şi ale tinereţelor, omul poate să se dezbrace de ele.

Un singur lucru se cere pentru ca omul să fie liber în toate împregiurările : stăpînirea de sine.

Acela, care e stăpîn însuşi pe sine, se formează însuşi prin sine şi nu atîrnă nici de naştere, nici de creştere, nici de legăturile sale personale, nici de împregiurările în care trăieşte, şi chiar rob dac-ar fi, este şi se simte liber. Această neatîrnare o înţelegem, cînd vorbim de caracter, în înţelesul moral. *Om de caracter* e cel ce nu atîrnă, iar om *fără de caracter* cel ce atîrnă de împregiurări.

Iar stăpînirea de sine e o faptă continuată, deci un rezultat empiric al vieţuirii.

E mai presus de toate îndoiala că acela, care a avut parte de o creştere raţională, se stăpîneşte pe sine mai uşor decît cel ce are să se lupte cu mari slăbiciuni ; nu e însă slăbiciune pe care omul tare nu poate s-o învingă.

În faţa marilor slăbiciuni e însă destul razăm simţămîntul răspunderii morale el singur, şi omul, fiinţă raţională, numai în convingerea morală poate găsi tăria de a se stăpîni pe sine însuşi. Fără de convingeri morale, omul e zăpăcit, rătăcitor şi slab, lipsit de povaţă şi ispitit în fiecare clipă de propriile sale slăbiciuni, în necurmată ceartă cu sine însuşi.

De aceea, credinţa e mîntuire şi cel tare în credinţă trece, stăpîn pe sine însuşi, cu pas sigur prin viaţă.

Orişicare ar fi convingerile morale şi orişicare credinţele religioase, cel ce le are şi trăieşte conform cu ele e totdeauna împăcat cu sine însuşi.

Iar convingeri morale şi credinţe religioase poate orişicine să aibă : cel ce nu le are nu e numai nenorocit, ci totodată şi păcătos.

III. Vîrtuţile

Vîrtutea e puterea stăpînirii de sine mărginite potrivit cu firea cea adevărată a omului. Nu e deci virtutea nici puterea desfăşurată de om pentru mulţumirea trebuinţilor sale individuale, nici tăria sufletească a omului care se lipseşte pe sine însuşi fără de raţiune suficientă de mulţumirile firesti.

Astfel una singură e vîrtutea, bunul cumpăt, iar celelalte vîrtuţi sunt speciale, derivate din aceasta potrivit cu natura deosebitelor trebuinţe omeneşti.

Bunul cumpăt consistă în stabilirea măsurii cu desăvîrşire individuale, în care o trebuinţă are să fie satisfăcută în împrejurările date.

Ceea ce e destul pentru unul poate să fie prea mult ori prea puţin pentru altul ; ceea ce a fost destul ieri, poate să fie prea mult ori prea puţin azi : bunul cumpăt e neadormită purtare de grijă pentru stabilirea în fiecare caz a măsurii drepte.

În ceea ce priveşte stabilirea voinţei, bunul cumpăt e bună chibzuinţă. De aceea buna chibzuinţă e o vîrtute, dar vîrtutea în sine, izvorul a toată vîrtutea, e numai bunul cumpăt.

O faptă bine chibzuită poate să fie rea din punctul de vedere etic şi este rea, dacă e rău scopul în vederea căruia a fost săvîrşită. Faptele bine cumpătate sunt însă toate bune şi nu pot să nu fie totodată şi bine chibzuite.

Lipsa de bună cumpătare e desfrîu, un păcat greu şi neiertat, iar lipsa de bună chibzuinţă e uşurătate, un păcat, care produce fie rîsul, fie compătimirea.

Bunul cumpăt e considerat ca vîrtute de căpetenie în toate sistemele filosofice ; nu însă toţi filosofii îl înţeleg

în același fel. Astfel una e bunul cumpăt în înțelesul cinicilor, alta în înțelesul stoicilor și iar alta în înțelesul epicureilor.

Buna chibzuință nu e considerată în toate sistemele filosofice ca virtute de căpetenie. Astfel, după părerea lui A. Schopenhauer, o faptă săvîrșită din impulsiuni momentane, deci cu un fel de ușurătate, poate să fie bună ; iar după părerea lui I. Kant, bună e numai fapta bine chibzuită, săvîrșită cu premeditare, din convingerea că ea are neapărat să fie săvîrșită.

Adevărul e în concepțiunea creștinească : o faptă bine cumpătată e totodată și bine săvîrșită, deci bine chibzuită, fie chiar pornită din impulsiuni momentane, și fericit — omul care e bine cumpătat prin chiar firea lui, fără ca să-și facă sie însuși silă.

La această bună cumpătare nu poate omul să ajungă decît silindu-se mereu pe sine însuși, scăzîndu-și trebuințele, conformîndu-se cu firea cea adevărată ; de aceea numai la vîrstă mai înaintată, ba cei mai mulți numai la bătrînețe ajungem a fi bine cumpătați. Și viața ni-e deci din ce în ce mai senină, și abia la bătrînețe pe deplin senină. În copilărie omul e ușuratec, iar în tinerețe stăpînit de slăbiciuni, care la vîrsta matură pot să devie patimi ; nu are deci să se rușineze de păcatele tinereților sale decît cel ce nu s-a lepădat încă de ele ; acela care s-a biruit însuși pe sine și-a ajuns să se ție în cumpănă dreaptă, își reamintește cu plăcere și plăcerile și suferințele vieții sale trecute.

De aceea virtuțile speciale sunt forme ale bunului cumpăt, deosebite feluri ale energiei morale.

Ele sunt șapte : *1. Cumpătarea, 2. Dignitatea, 3. Cuviința,* 4. *Iubirea de muncă,* 5. *Simțămîntul de datorie, 6. Simțămîntul de dreptate,* și 7. *Iubirea de adevăr.*

1. Cumpătarea

Cumpătarea e bunul cumpăt în ceea ce privește egoismul material în genere și satisfacerea trebuințelor trupești îndeosebi.

Ea e cea mai de căpetenie dintre toate virtuțile, deoarece de la ea atîrnă sănătatea și, în genere, bunul mers al vieții.

Mai ales din punctul de vedere al cumpătării se deosebesc sistemele filosofice. Buddhistul e cumpătat, dacă se lipsește de mulțumirile trupești și-și satisface trebuințele firești numai spre a-și asigura viața.

Stoicul Seneca trăia în palat somptuos, avea mobilă foarte scumpă, se îmbrăca în haine de mare preț și era cumpătat, fiindcă toate aceste se potriveau cu starea lui și cu poziținea lui în societate.

Epicureii alergau după cele mai rafinate plăceri ; erau, cu toate acestea, cumpătați cîtă vreme nu-și ruinau avutul și sănătatea.

Cinicul Diogen locuia într-un butoi și trăia de azi pe mîne.

Măsura dreaptă a cumpătării o dau putințele și trebuințele momentane, și cumpătat e omul care-și astîmpără trebuințele după putințele sale, dar nu se satură niciodată. Astfel cumpătare e *stăpînire de sine, îndelungă răbdare* și *spirit de economic.*

Începutul a toată cumpătarea e *postul,* în cel mai larg înțeles, ca înfrînare de bunăvoie a poftelor și a dorințelor de orișice fel.

Nu e dar cumpătare nici ascheza, nici înfrînarea din slăbiciune a trebuințelor.

Aschetul se schinjuie însuși pe sine ca să-și curățe sufletul prin spășire ; zgîrcitul se schinjuie în vîrtutea unei patimi ; iar femeia care mănîncă pîne și ceapă, pentru ca să se poată găti mai presus de starea ei, se schinjuie în vîrtutea unei slăbiciuni.

2. Dignitatea

Dignitatea e bunul cumpăt în ceea ce privește amorul propriu, măsura dreaptă în conștiința propriei valori.

Cu cît destoiniciile individuale sunt mai mari, cu atît mai mult e omul om, deci el e cu atît mai presus de mulți alții și are cu atît mai multe și mai mari datorii. Ceea ce îi dă omului conștiința propriei valori și simțămîntul superiorității sale față cu alții e numai împlinirea acestor datorii. Numai faptele proprii îl conving pe om despre ceea ce el este și-l fac să se simtă ; singură conștiința propriilor destoinicii e deprimatoare cîtă vreme destoiniciile nu se dau în fapte pe față. Orișicît de mari ar fi

însă destoiniciile individuale, ele sunt mărginite, şi de aceea cel mai destoinic om se simte şi el nemernic şi neputincios. Din simţămîntul acesta rezultă *modestia* şi *spiritul îngăduitor* faţă cu alţii.

Lipsit de modestie şi exigent faţă cu alţii nu poate să fie decît omul *închipuit,* care nu s-a convins prin fapte despre propriile sale destoinicii şi propriile sale neputinţe, ci crede numai că ar putea în anumite împrejurări să facă foarte mult.

Omul astfel încrezut în sine e îngîmfat şi insolent, să înjoseşte mintînd, făţărindu-se, înşelînd, tîrîndu-se în faţa celor tari şi asuprind pe cei slabi, ca să-şi arate închipuita superioritate. El e în toate împregiurările încăpăţînat şi violent, fiindcă nu poate suporta gîndul scăderilor sale firesti.

Semnele dignităţii sunt deci stăruinţa în împlinirea datoriilor, modestia, discreţiunea, îngăduinţa, inima deschisă şi stăpînirea de sine, şi cel mai mărginit om poate, în stare de robie, să aibă tot atîta dignitate ca cel mai destoinic în tron împărătesc.

3. Cuviinţa

Cuviinţa e bunul cumpăt în ceea ce priveşte vanitatea firească, măsura dreaptă-n silinţa de a produce asupra altora o bună impresiune prin înfăţişarea şi prin purtările noastre.

Ea consistă în curăţenie şi-n înlăturarea ori acoperirea a tot ceea ce poate să jignească pe alţii.

E învederat că omul lipsit de cumpăt şi de dignitate nu poate să fie cuviincios, deoarece el jigneşte pe alţii prin lipsa lui de cumpăt şi de dignitate.

4. Iubirea de muncă

Iubirea de muncă e bunul cumpăt în ceea ce priveşte ambiţiunea, manifestarea firească a purtării de grijă pentru desfăşurarea propriei fiinţe.

Deoarece fiecare numai prin ceea ce face îşi dă pe faţă adevărata fiinţă, valoarea adevărată a fiecăruia consistă în faptele pe care le-a săvîrşit. Nu însă mulţimea, ci calitatea faptelor dă dovada destoiniciei, şi o singură

faptă bine săvîrşită preţuieşte mai mult decît o mare mulţime de fapte pripite. Bună însă nu poate să fie decît fapta săvîrşită cu toată iubirea, iar cu toată iubirea nu putem săvîrşi decît fapte pentru care avem cuvenitele destoinicii şi suntem pe dindestul pregătiţi. Siluindu-se însuşi pe sine, omul nu poate să facă nimic bun.

Omul lipsit de bunul cumpăt în ceea ce priveşte ambiţiunea e mereu nemulţumit cu sine, fiindcă se opinteşte să facă ceea ce trece peste putinţele lui.

Măsura dreaptă a ambiţiunii consistă în stăruinţa de a face tot ceea ce poţi să faci bine. Mărginindu-ne la atît, lucrăm cu toată inima şi suntem mulţumiţi de noi înşine.

5. Simţămîntul de datorie

Simţămîntul de datorie e bunul cumpăt în ceea ce priveşte compătimirea firească.

Omul cuminte îşi face chiar din egoism, fie din amor propriu, fie din ambiţiune, datoria, căci numai făcîndu-şi datoria el poate să fie mulţumit cu sine însuşi.

Această *stăruinţă pentru împlinirea datoriilor* e chiar în firea egoismului material, fiindcă bine nu poate să meargă în lumea aceasta decît acela, care-şi face în toate împregiurările datoria.

E învederat că datoriile aşa-numite reale sunt acele, pe care trebuie, înainte de toate, să le împlinim. Astfel în practica vieţii cele mai de căpetenie sunt datoriile rezultate din însărcinările pe care le-am primit, şi abia după împlinirea acestora putem să ne gîndim şi la altele. Soldatul, de exemplu, nu are în cîmp de bătălie să ţie seamă nici de părinţi, nici de soţie, nici de copii, ci are să-şi facă după toate putinţele sale datoriile de oştean, iar acesta nu numai din iubire de ţară, ci mai presus de toate pentru că aşa trebuie să facă.

Simţămîntul de datorie e măsura dreaptă în conflictele de datorii.

Face fiecare tot ceea ce poate, dar nu mai mult, şi e om lipsit de bunul cumpăt acela care ajută pe alţii lipsind de la datoriile sale reale, jignindu-se pe sine însuşi ori nedreptăţind pe ai săi.

Măsura aceasta e cu desăvîrșire individuală, și fiește-care însuși știe ce poate și ce nu poate să facă în împregiurările date. Compătimirea e prin chiar firea ei nemărginită : simțămîntul de datorie hotărăște marginile pînă la care ea poate să hotărască voința.

6. Simțămîntul de dreptate

Simțămîntul de dreptate e bunul cumpăt în ceea ce privește conștiința comună, temelia pacinicei convietuiri.

El a fost precizat de romani prin vorbele : *Suum cuique tribuere,* care au înțelesul : „Dă fiecăruia ceea ce i se cuvine" — după legi, obiceiuri ori învoieli, nici mai mult, nici mai puțin.

Regulatorul vietuirii împreună sunt legile și obiceiurile pozitive și învoirile făcute în toată conștiința. De la aceste numai din simțămînt de datorie ne putem abate.

Dacă am deci convingerea că legea ori obiceiul asupreste într-un anumit caz pe cineva ori că învoiala e pripită și prea în folosul meu, fac ceea ce-mi dictează simțămîntul de datorie și las să treacă de la mine, dau mai mult ori iau mai puțin decît ceea ce se cuvine, numai însă dacă prin aceasta nu jignesc pe alții. Dar numai din dar se face.

Tot astfel dacă eu însumi mă simt nedreptățit prin lege, obicei ori învoială, fac de bunăvoie numai ceea ce sunt dator a face.

În practica vieții simțămîntul de dreptate și simțămîntul de datorie se cumpănesc și împăcat cu sine nu poate să fie decît cel ce-și face datoria fără ca să jignească pe alții.

După dreptul pozitiv, nu poate să jignească pe nimeni cel ce uzează de dreptul lui ; din punctul de vedere moral abuzează de dreptul său cel ce jignește pe alții.

Astfel, după dreptul pozitiv, orișicine dispune de averea sa și poate să facă tot ceea ce vrea cu ea în mărginile trase de legi ; din punctul de vedere moral însă, soțul și părintele e numai administrator al averii sale și trebuie să ție seamă în toate împrejurările de interesele soției și de ale copiilor.

Ducînd mai departe acest principiu și considerînd că omul nu e individ, ci persoană, nimeni nu dispune de sine și de ale sale decît ținînd seamă și de cei mai de aproape ai săi, fie soție și copii, fie părinți și frați, fie prieteni și binevoitori. Astfel principiul moral e că acela care-și face datoria nu nedreptățește pe nimeni.

7. Iubirea de adevăr

Iubirea de adevăr e bunul cumpăt în ceea ce privește mulțumirile obiective, cea mai înaltă vîrtute, de la care atîrnă singura fericire ce e cu putință în viața aceasta.

În practica vieții, iubirea de adevăr e cult — al frumosului, al binelui, al științei și cult religios.

Cultul frumosului consistă în căutarea formelor desăvîrșite atît în natură, cît și în operele omenești. El e împreunat cu un fel de oroare față cu tot ceea ce e interesant numai și astfel lipsit de unitate și de armonie, dezechilibrat.

Cultul binelui consistă în căutarea binelui moral pretutindeni și în toate, deci nu numai în vîrtutea proprie. Urmarea lui firească e tendența de a povățui, de a îndemna, de a sili chiar și pe alții să-și facă datoria și de a reproba cu asprime orișice faptă rea.

Cultul științei consistă în căutarea adevărului asupra firei lucrurilor. El se mărginește acolo unde încetează putința omului de a înțelege. Silințele de a ne dumiri asupra lucrurilor care nu se pot înțelege sunt manie, care numai în aberațiuni pot să ne ducă.

Cultul religios nu e credința în sine, ci practica religioasă, care e urmarea firească a adevăratei credințe. Credința fără de faptă e moartă, și mîngîierea credinței nu poate s-o aibă decît acela care face tot ceea ce e conform cu credințele lui.

INSTITUTUL „IOAN OTTETELEŞANU" DIN MĂGURELE

MONOGRAFIE

II. ÎNFIINȚAREA INSTITUTULUI [1]

Încă mai înainte de a fi făcut Academiei Române donațiunea, domnul Ioan Kalinderu terminase restaurațiunea castelului și împrejmuirea întinsului parc de la Măgurele, făcuse instalațiunea, programul de studii și planul de organizațiune al institutului și începuse lucrările pentru secarea unei mari părți din odinioară vestitul lac din parc, care devenise insalubru. Vorba era ca încă în toamna anului 1893 să fie inaugurat institutul.

Nu s-a făcut însă inaugurarea decît la începutul anului școlar 1894—1895, cînd s-a înființat, cu prima serie de 15 eleve, clasa I.

La începutul anului școlar 1895—1896, cînd cu această primă serie s-a înființat clasa II, a fost primită în clasa I a doua serie de 15 eleve.

Deoarece în planul de organizare erau prevăzute cinci clase, iar în castel erau încăperi numai pentru trei, încă în curgerea acestui an școlar s-a început zidirea unei case deosebite pentru clasa a IV-a.

La începutul anului școlar 1896—1897, cînd s-a înființat clasa III-a, casa aceasta era pusă sub acoperiș, iar la începutul anului școlar 1897—1898, cînd clasa IV-a a fost instalată într-însa, era terminată din roșu și pusă

[1] Reproducem în volumul de față numai textul care aparține lui Slavici. Nu reluăm documentele care stau la baza formării Institutului „Ioan Otteteleșanu", publicate de Ioan Slavici în capitolul introductiv al monografiei.

sub acoperiș iar altă casă, în care urma ca la începutul viitorului an școlar să fie instalată clasa V-a.

Întregul institut e despărțit dar în trei : primele trei clase se află în castel, iar cele din urmă două clase locuiesc fiecare în cîte o casă deosebită, în care își au sala de lecțiuni, dormitorul, spălătorul, atelierul și garderoba, bucătăria și sufrageria, cămara și spălătoria.

Această împărțire în trei a institutului face întreținerea mai costisitoare și conducerea mai anevoioasă, dar pentru Academia Română au fost hotărîtoare alte considerațiuni.

Atît boalele, cît și relele apucături se propagă mai ușor unde mulți copii trăiesc împreună, și nu este bine ca în sufragerii și mai ales în dormitoare să fie mari îngrămădiri.

E cestiune de educațiune rațională ca fetele mai mici să nu-și petreacă viața împreună cu cele mai mari.

Academia Română a ținut ca în timpul de tranziție, cînd se află în clasa IV-a, fiecare serie să stea sub o mai apropiată priveghere a directoarei, care-și are și ea locuința sub același acoperămînt.

Îndeosebi, în școala de gospodărie, practica e peste putință dacă elevele sunt numeroase, căci ori le vine rar rîndul, ori se împedică unele de altele.

După organizațiunea, pe care o are institutul, elevele își fac cu rîndul menagiul în clasă, în dormitor, în sufragerie, în cămară, în bucătărie, în atelier, pretutindeni unde ele lucrează. Ele servesc la masă, își coase, dreg și cîrpesc albitura și îmbrăcămintea, iau spălătura în primire și își țin rînduiala schimburilor. Elevele din primele trei clase dau ajutor la bucătărie, din fiecare clasă cîte două în trei zile de-a rîndul. Elevele din clasa IV-a își gătesc ele însele bucatele la aceeași vatră, unde se gătește pentru directoară și familia ei. Elevele din clasa V-a, în sfîrșit, nu au bucătăreasă și își poartă ele singure gospodăria pînă în cele mai mici amănunte.

Această rînduială potrivită cu rostul practic al institutului ar fi peste putință, dacă cele cinci clase ar fi încazarmate în o singură casă mare.

Prima serie de absolvente a ieșit din institut la sfîrșitul anului școlar 1898—1899.

Cinci din aceste absolvente au fost oprite în institut ca pedagoage, pentru fiecare clasă cîte una. Ele aveau să le ajute pe eleve la meditațiuni, să le supraveghe în dormitoare, în sufragerie și în timpul recreațiunii și să le conducă la practică.

Făcîndu-se constatarea că cele mai multe din absolvente sunt prea tinere la ieșirea lor din institut și că unele din ele nu sunt pe dindestul pregătite. Academia a luat dispoziținea ca în viitor numai fete trecute de doisprezece ani să fie primite în institut, iar în urmă a mai înființat și un an de practică.

După ce au terminat cei cinci ani de studiu, absolventele sunt examinate în fața delegaților Academiei și ai Ministerului din toate materiile cuprinse în program, apoi își fac anul de practică, în timpul căruia prepară conserve, gătesc cu rîndul pentru primele trei clase, pentru personal și pentru servitori, lucrează în atelierul de confecțiuni și în cel de țesătorie, poartă grije de păsări, cultivă gîndacii de mătase și conduc lucrările din grădina de legume. Tot cu rîndul fac, în sfîrșit, în infirmeria institutului, practică în ceea ce privește purtarea de grije pentru bolnavi.

După experiențele făcute, anul de practică este acela în care elevele profită mai mult îndeosebi și în ceea ce privește buna îndrumare educativă.

După desăvîrșirea în acest fel a organizațiunii, institutul are următorul personal :

1. Directoarea, care face și lecțiuni de botanică și de zoologie ;

2. Directorul de studii, care face lecțiuni de limba și literatura română, de istorie și de pedagogie educativă ;

3. O profesoară pentru litere, care are privegherea asupra clasei V ;

4. O profesoară pentru științe, care e totodată și pedagoga unei clase ;

5. O secretară, care e și ea pedagogă ;

6. O pedagogă, care conduce și studiile de botanică practică ;

7. Conducătoarea gospodăriei institutului, care face distribuirea alimentelor, poartă socotelile și dă lecțiuni în ceea ce privește teoria gospodăriei ;

8. Conducătoarea gospodăriei de la clasa IV-a ;
9. Conducătoarea gospodăriei de la clasa V-a ;
10. O șefă de atelier pentru croitorie ;
11. Maestră de lucru pentru albituri și pentru lucrul mai fin ;
12. Două ajutoare la atelierul de confecțiuni ;
13. O garderobistă ;
14. O conducătoare și două ajutoare la atelierul de țesătorie ;
15. O conducătoare a practicei din infirmerie ;
16. Profesor de religiune, care e totodată și duhovnicul institutului ;
17. Profesor de igienă, care e totodată și medicul institutului ;
18. Profesor de cant, care conduce și corul bisericesc al institutului.

Azi personalul acesta, afară de 1, 2, 3, 16, 17 și 18, sunt absolvente ale institutului, ceea ce ușurează conducerea și asigură bunul mers al lucrării.

Primele trei clase, care se află adăpostite în castel, sunt întru toate deosebite de clasa IV-a și de clasa V-a, și toate elevele se întîlnesc numai în atelierul de confecțiuni, în timpul recreațiunii, la biserică, ori cînd se fac plimbări mai mari prin împrejurimile Măgurelelor.

III. INSTRUCȚIUNEA

Institutul „Ioan Otteteleșanu“ e o școală specială, în care elevele au să primească, pe lîngă cultura normală, și cuvenita pregătire teoretică spre a putea înțelege îndrumările ce li se dau pentru chivernisirea casnică și pentru creșterea copiilor.

Pentru ca să poată înțelege cestiunile de igienă și să-și dea seamă despre importanța alegerii alimentelor și a preparării lor, ele trebuie neapărat să aibă oarecare noțiuni de chimie, să cunoască bine botanica și zoologia și să fie pe dindestul dumirite asupra cestiunilor de fiziologie.

Pentru ca să poată înțelege povețele ce li se dau pentru creșterea copiilor, ele trebuie să aibă noțiuni de psihologie, de estetică și de etică.

Lucrul de căpetenie sunt, fără îndoială, deprinderile practice, dar practica ea singură nu prețuiește nimic, dacă nu e înțeleasă în toate amănuntele ei.

În primele trei clase dar, instrucțiunea e condusă în vederea dezvoltării inteligenței elevelor, care învață — nu ceea ce are să le fie de folos în viața practică, ci ceea ce poate să le dezvolte destoinicia de a cunoaște, de a înțelege și de a judeca, și abia în ultimele două clase li se dau învățături speciale în ceea ce privește profesiunea pentru care se pregătesc.

O singură abatere de la acest principiu cuprinde programul de studii.

Deoarece elevele iau chiar din ziua intrării lor în institut parte la practică, încă în clasa I, li se fac lecțiuni despre cele mai elementare noțiuni de chimie, ca să-și poată da seamă în timpul lucrării lor despre importanța igienică a faptelor pe care le săvîrșesc.

Lecțiuni se fac numai înainte de amiazăzi, iar după-amiazăzi elevele lucrează în atelier.

Deoarece în zilele cînd sunt cu rîndul la bucătărie, la atelier ori la spălătorie, elevele nu asistă la lecțiuni, se fac de trei ori pe an examene de repetițiune și anume : înainte de Crăciun, înainte de Paști și înainte de examenele generale, la care atît Academia, cît și Ministerul își trimit delegații.

Îndeosebi clasa V-a repetă toate materiile cuprinse în

PROGRAMUL DE STUDII

CLASA I

1. *Religiunea* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra *Noului Testament*.

2. *Limba română* — 3 lecțiuni pe săptămînă asupra etimologiei, cu deosebire lectură și analiză.

3. *Istoria* — 3 lecțiuni pe săptămînă asupra popoarelor din antichitate, pînă la căderea Imperiului Roman.

4. *Geografia* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra celor cinci continente tratate pe scurt.

5. *Aritmetică* — 3 lecțiuni pe săptămînă asupra celor patru operațiuni cu numere întregi și cu fracțiuni.

6. *Noțiuni de chimie* — o lecțiune pe săptămînă despre elemente, aer, apă și cele mai de căpetenie materii carbonate ori azotate și despre utilizarea lor în alimentațiune.

CLASA II

1. *Religiunea* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra *Evangheliilor*.

2. *Limba română* — 3 lecțiuni asupra sintaxei, mai ales lectură și analiză.

3. *Istoria* — 3 lecțiuni asupra evului mediu pînă la Ștefan cel Mare.

4. *Geografia* — 2 lecțiuni asupra Asiei, Africei, Americei și Oceaniei.

5. *Aritmetica* — 2 lecțiuni asupra proporțiunilor, asupra socotirii dobînzilor etc.

6. *Botanica* — 2 lecțiuni pe săptămînă și observațiuni intuitive în grădină și cu ocaziunea plimbărilor.

CLASA III

1. *Religiunea* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra confesiunii ortodoxe.

2. *Limba română* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra stilului expozitiv și asupra celui didactic.

3. *Istoria* — 2 lecțiuni asupra timpului mai nou pînă la Revoluțiunea Franceză.

4. *Geografia* — 2 ore pe săptămînă asupra Europei.

5. *Geometria* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra suprafețelor, volumurilor și măsurării lor.

6. *Zoologia* — 2 lecțiuni pe săptămînă și observațiuni intuitive cînd se taie în institut păsări, viței, porci sau miei.

CLASA IV

1. *Religiunea* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra moralei creștinești.

2. *Poetica* — 2 lecțiuni pe săptămînă : lectură, dare de seamă și critică literară.

3. *Istoria* — 2 lecțiuni asupra timpului modern.

4. *Geografia* — 2 lecțiuni asupra României.

5. *Fizica* — 2 lecțiuni.

6. *Științele morale* — 2 lecțiuni pe săptămînă asupra noțiunilor de fiziologie, psihologie, estetică și etică.

CLASA V

1. *Religiunea* — 2 ore pe săptămînă asupra istoriei bisericii creștinești.

2. *Istoria literaturii* — 2 lecțiuni asupra literaturii universale și asupra celei române îndeosebi.

3. *Istoria* — 2 lecțiuni asupra istoriei poporului român și a României îndeosebi.

4. *Fizica* — 2 lecțiuni pe săptămînă.

5. *Geologia* — 2 lecțiuni pe săptămînă.

6. *Principii de educațiune* — 2 lecțiuni pe săptămînă despre mijloacele de educațiune și despre educațiunea fizică, cea morală, cea intelectuală și cea profesională.

7. *Teoria croitoriei* — 1 lecțiune pe săptămînă.

8. *Teoria chivernisirii casnice* — 1 lecțiune.

9. *Igiena* — 1 lecțiune pe săptămînă.

Lecțiuni de desemn se fac în primele trei clase de cîte două ori pe săptămînă, iar elevele din cele din urmă două clase desemnează în orele lor libere.

Gimnastică se face sub conducerea unei pedagoge.

Limbi străine nu cuprinde programul, dar se fac în toate clasele lecțiuni din limba franceză, ca elevele să poată învăța atîta franțuzească cîtă se cere ca să poată înțelege o carte de bucătărie ori o revistă pentru lucrul de mînă.

Se cheltuiește pentru personalul didactic și administrativ suma de 23 580 lei pe an. Instrucțiunea în toate ramurile a unei eleve costă dar 245 lei pe an.

IV. DEPRINDERI PRACTICE

Pentru deprinderile practice elevele, cîte 16 de fiecare clasă, sunt împărțite în patru secțiuni de cîte patru, care lucrează cu rîndul în prima săptămînă la bucătărie și la sufragerie, în a doua în atelier, în a treia în clasă, iar în a patra în dormitor.

Schimbul se face sîmbăta, cînd se constată după inventar dacă sunt ori nu în ființă lucrurile luate în primire.

1. SECȚIUNEA BUCĂTĂRIEI

Elevele, care sunt cu rîndul la bucătărie, în primele trei clase cu totul 12, cîte patru de clasă, fac și serviciul la sufragerie. Cîte două de fiecare clasă dau în prima jumătate a săptămînei ajutor la bucătărie, iar celelalte două întrețin în același timp curățenia în cămară și în sufragerie, poartă grije de vase și de tacîmuri și servesc la masă. Partea a doua a săptămînei, cele de la sufragerie trec la bucătărie, iar cele de la bucătărie le iau locul.

Aceeași rînduială e la clasa IV-a și la clasa V-a, cu deosebire că la fiecare din aceste clase numai cîte două eleve sunt la bucătărie.

Fiecare elevă lucrează dar la bucătărie cîte trei zile la patru săptămîni.

Elevele din anul de practică gătesc la bucătăria primelor trei clase, cîte două, săptămîna întreagă : pentru eleve, pentru personal și pentru servitori. Cînd sunt oaspeți la institut, alte două dintre aceste gătesc la bucătăria clasei a IV-a, iar alte două servesc la masă.

Tot elevele din anul de parctică fac toate conservele alimentare, precum și prăjiturile ce se consumă în institut și cozonacii de sfintele sărbători.

Elevele din clasa IV-a, care sunt cu rîndul la bucătărie, gătesc pentru clasa lor și servesc la masa directoarei.

Elevele din clasa V-a își conduc ele însele întreaga gospodărie, ajutate numai de o rîndășiță.

Sîmbetele, cînd se face schimbul, fiecare din cele trei gospodării își stabilește lista de bucate pentru săptămîna viitoare și primește apoi materiile alimentare de la cămara institutului pentru întreaga săptămînă.

Cu ziua se distribuie numai pînea, laptele, carnea și zarzavaturile, care, în timpul verii, se iau direct din grădină.

Timp de trei ani dar elevele gătesc bucatele în trei deosebite bucătării : în clasa IV-a, sub conducerea unei bucătărese, în clasa V, fără conducătoare, iar în anul de practică, conducînd ele pe surorile lor mai mici la practică, și cu rinduiala aceasta, toate ajung să gătească bine și să știe a face distribuțiunea alimentelor și combinarea listelor de bucate.

2. SECȚIUNEA ATELIERULUI

Elevele își confecționează albitura și îmbrăcămintea, fiecare pentru sine, și îndeosebi cele din anul de practică croiesc pentru toate.

Fiecare elevă mai are să împletească cîte trei perechi de ciorapi pe an și să-și întreție, dreagă și cîrpească îmbrăcămintea și albitura.

Îndeosebi primele trei clase o fac aceasta împreună, vinerea, sub privegherea garderobistei, iar celelalte două clase își au fiecare atelierul deosebit, unde își păstrează fiecare elevă ale sale și drege ori cîrpește în timpul liber, cînd e nevoie.

Elevele, care sunt cu rîndul la atelier, stau cîte trei zile de-a rîndul ziua toată în atelier, unde lucrează pentru institut și întrețin curățenia și buna rînduială, atît în atelier, cît și în garderobă. Singure cele din anul de practică stau, cînd sunt cu rîndul, toată săptămîna în atelier.

Cînd nu sunt ocupate în atelierul de croitorie, elevele, care sunt cu rîndul, trec în atelierul de țesătorie, unde torc, urzesc ori țes.

Comenzi nu poate atelierul institutului să primească, dar se lucrează în el și pentru personal, precum și pentru trusourile absolventelor care se mărită.

D-l Ioan Kalinderu le face elevelor în fiecare an, de sfintele sărbători, cîte un dar în bani, din care li se cumpără material pentru lucru de mînă, îndeosebi pentru cele din anul de practică, ca să-şi facă un rînd de albituri, iar la ieşirea lor din institut fiecare dintre acestea primeşte tot de la d-l Ioan Kalinderu materie pentru o rochie mai bună.

La spălătură se dă dumineca clasă cu clasă. Pentru primele trei clase elevele, care sunt cu rîndul la dormitor, iau spălătura în primire şi ţin rînduiala schimburilor. La celelalte două clase, care îşi au fiecare spălătoria deosebită, purtarea de grije pentru spălătură şi schimburi o au elevele care sunt cu rîndul la atelier.

Elevele spală şi calcă batiste, ciorapi, gulere, bluze, şorţuri şi albitura de masă.

3. SECŢIUNEA CLASEI

Elevele care sunt cu rîndul la clasă întreţin curăţenia şi buna rînduială în sala de lecţiuni, poartă grije pentru luminatul şi încălzitul ei şi stau întru toate la dispoziţiunea personalului didactic.

Menagiul se face în sălile de lecţiuni iarna după rugăciunea de seară, iar vara înainte de rugăciunea de dimineaţă.

Nefiind după-amiazăzi ocupate, aceste eleve iau parte la lucrările din atelier şi dau, în timpul liber, ajutor unde cere nevoia, îndeosebi şi în infirmerie.

Sîmbăta, cînd se face predarea după inventar, se face un menagiu radical.

4. SECŢIUNEA DORMITORULUI

Institutul are patru dormitoare : unul pentru primele două clase, altul pentru clasa a III-a şi cîte unul pentru cele din urmă două clase. Elevele din anul de practică dorm în două încăperi mai mici.

Fiecare clasă doarme cu pedagoga ei, care îşi are paravan în dormitor.

Spălătoare sunt trei : unul pentru primele trei clase şi cîte unul pentru cele din urmă două clase.

Fiecare elevă are ea însăşi purtarea de grijă pentru patul său. În toate sîmbetele are să-şi scoată salteaua şi să o scuture, să dreagă ce e de dres şi să-şi spele patul. Dacă salteaua i se uzează, i se dă numai materialul, din care are să-şi facă ea însăşi alta. Din doi în doi ani salteaua şi pernele se desfac şi lîna se spală şi se scarmănă din nou.

Elevele, care sunt cu rîndul la dormitor, fac menagiul general : mătură, spală scîndurile, şterg praful, aerisesc şi poartă grije pentru luminat şi pentru încălzit în timpul iernii.

Tot ele au purtarea de grije şi pentru spălător şi sunt de serviciu cînd elevele, cîte de două ori pe lună, iau baie.

V. GOSPODĂRIA

Institutul are o gospodărie dezvoltată în toate amănuntele : curţi de pasări, prăsilă de porci, lăptărie, pescărie, stupină, grădină de legume, pomet şi vie, care toate sunt şi mijloace de educaţiune.

Deoarece productele acestei gospodării se consumă în institut, cheltuielile de întemeiere şi cele de întreţinere se acoper din sumele prevăzute în budgetul institutului pentru hrană, şi astfel elevele pot să aibă simţimîntul că cele ce alcătuiesc gospodăria sunt avutul lor în cel mai adevărat înţeles al cuvîntului.

1. CURŢILE DE PĂSĂRI

Curţi de paseri sunt trei, pentru fiecare din cele trei gospodării cîte una.

În toate trei curţile se prăsesc găini şi raţe pentru utilizarea rămăşiţelor de la bucătărie. Gîşte şi curci se prăsesc numai la gospodăria primelor trei clase, unde ab-

solventele își fac anul de practică. Tot aici e și porumbăria.

Pentru ca întreținerea să fie mai ieftină, li se dă drumul paserilor în parc, unde ele se hrănesc ciugulind și stîrpind insectele de tot felul.

Fiecare dintre elevele mai mari are să pună trei clești pe an și să poarte grijă de puii scoși de acestea. Se scot dar 500—600 pui pe an ; mulți din aceștia se prăpădesc însă, ori cad pradă animalelor răpitoare.

Purtarea de grije pentru hrănirea păserilor și pentru curățenia curții și a cotețelor o au elevele cu rîndul.

De la păsări se iau și ouăle consumate în institut și, în genere, ouă se cumpără numai de Pași și pentru întregirea proviziunii de iarnă.

2. PRĂSILA DE PORCI

Porcii se țin la institut pentru ca elevele să se deprindă a utiliza lăturile și buruienile din grădină și să facă practică în ceea ce privește purtarea de grije pentru porci și prepararea conservelor de carne.

Se țin porci de rasa Mangalița. Purcelele care nu se opresc de prăsilă se taie după două luni, iar mascurii se pun la îngrășare în anul al doilea.

Se taie în institut 15—20 porci pe an, și elevele mai mari iau cu rîndul parte la curățire, la distribuirea cărnurilor, la prepararea cîrnaților, a sîngereților și cartaboșilor, pun cărnurile în saramură și le dau la afumat, topesc untura și învață a utiliza rămășițele și jumările.

3. LĂPTĂRIA

Institutul are trebuință de vreo treizeci litri de lapte pe zi. Deoarece laptele acesta nu se poate găsi prin apropiere, institutul trebuia să-și înființeze o lăptărie, de care era nevoie și pentru ca elevele să facă practică în ceea ce privește purtarea de grije pentru vaci și tratarea laptelui.

S-au ținut la început vaci de rasă Pinzgau. Deoarece însă aceste sunt plăpînde și se îmbolnăvesc ușor, se face prăsilă din Bucșane cu taur de Pinzgau. Prăsila e înaintată pînă în generațiunea a treia, în care sunt vaci care dau 10—14 litri de lapte pe zi, dacă sunt bine îngrijite.

În timpul anului 1905 s-au muls cu totul 12 vaci, între care 4 de primul viței, și s-au luat cu totul aproape 12 000 litri de lapte, ceea ce face în medie 33 litri pe zi.

Deoarece niciodată nu se mulg toate vacile, debitul a variat între 30 și 70 litri pe zi. Prea mult nu poate să fie niciodată laptele, care e cea mai priincioasă hrană în tinerețe.

În zilele de post și cînd e prisos de lapte, elevele prepară unt, brînză, iaurt, lapte covăsit, caimac ori lapte bătut. Cele mai mari dintre ele iau cu rîndul parte la mulsoare, notează din timp în timp debitul fiecăreia dintre vaci și fac distribuirea laptelui la cămară și la cele trei gospodării.

S-a înființat și o mică prăsilă de oi, rasa șpancă, atît pentru lapte, cît și pentru ca atelierul de țesătorie să aibă lînă de o calitate mai bună.

4. PESCĂRIA

Odinioară vestitul lac de la Măgurele, fiind insalubru, a fost redus de Academia Română la o întindere de vreo 6 000 m. p. În acest lac, care e betonat peste tot, se varsă cinci izvoare captate și conduse pe tuburi de tuci, care au un debit de vreo 40 decalitri pe minut. Apa e dar totdeauna curată și proaspătă, deci bună pentru prăsila de pește.

Se prăsește caracudă, clean, săbioară și mai ales crap.

Deoarece lacul e mic, betonat și numai de 40—50 cm. în adîncime, numai puțin pește poate să găsească hrană în el. Îndeosebi prăsila, orișicît de multă în timpul verii, se prăpădește în mare parte pînă toamna.

Peștele de prăsilă, crăpoaicele cu icre și crapii cu lapți, se trece dar în o baltă mai mică, de unde iar se scot după ce icrele au rodit, ca prăsila să rămîie ea singură pînă toamna, cînd e trecută și ea în lac.

Toamna trecută s-au trecut în lac peste 20 000 peşti mărunţi, care au să fie hrăniţi, dacă e vorba să crească. Cel mai repede creşte crapul, care în anul al treilea ajunge la mărimea de 25—30 cm. şi începe să aibă icre.

5. STUPĂRIA

La Măgurele e loc priincios pentru stupărie. Coasta despre Sabar e destul de adăpostită. Prin împrejurimi sunt multe sălcii şi mulţi salcîmi. În parc sunt tei şi sofore, care înfloresc în august. Institutul are pomăt mare, o întinsă grădină de legume şi multe straturi de flori cultivate de eleve. Două din izvoarele captate au fost lăsate să curgă în rigole descoperite anume pentru ca albinele şi păsările cîntătoare să aibă totdeauna apă curată. Nu mai încape dar îndoială că are să reuşească stupăria înfiinţată la institut.

Cei din urmă cîţiva ani nu au fost însă deloc priincioşi pentru albini, şi pînă acum puţină miere şi încă mai puţină ceară s-a putut lua. Îndeosebi anul trecut din opt stupi sistematici numai unul a putut să fie roit, căci ceilalţi erau prea slabi şi aveau puţine proviziuni pentru iarnă.

6. GRĂDINA DE LEGUME

Fiind şcoală de gospodărie casnică, institutul trebuie neapărat să aibă grădină de legume, atît ca mijloc de educaţiune, cît şi pentru ca elevele să facă practică în ceea ce priveşte cultivarea zarzavaturilor şi utilizarea lor.

Academia a făcut dar cheltuieli însemnate pentru conducerea apei pe terenul destinat să fie grădină de legume.

Pentru întreţinerea parcului, Academia pune la dispoziţiunea institutului un grădinar şi patru oameni plătiţi cu luna. Aceştia tund copacii şi îi curăţă de uscături, întreţin drumurile, cosesc iarba şi adună frunza, iar în timpul iernii lucrează la seră şi la paturile calde, unde se pregătesc răsadurile. Ei nu pot dar să răzbească şi cu

lucrările din grădina de legume, şi în timpul verii se iau şi oameni plătiţi cu ziua din sumele destinate pentru hrană, căci productele grădinei se consumă toate în institut.

După însemnările făcute în timpul celor din urmă ani, consumaţiunea de zarzavaturi a institutului e în medie de 10-12 lei pe zi. Aproape toate aceste zarzavaturi se iau din grădina institutului. Numai pentru complectarea proviziunilor de iarnă s-au cumpărat cartofi, varză şi ceapă.

În timpul verii zarzavaturile se iau direct din grădină, şi fiecare din cele trei gospodării notează cantităţile luate de ea.

Conservele de tot felul, pe care le prepară elevele, precum şi proviziunile de iarnă, pe care le aşează în pivniţe, în cămară ori în pod, se trec în condica cămării şi distribuţiunea se face sîmbăta, cînd fiecare gospodărie notează în condica ei cantităţile primite.

Pentru practica în grădina de legume, elevele sunt împărţite în 16 grupe de cîte şase, din fiecare clasă cîte una.

Fiecare grupă are un strat pentru flori şi un teren de 100 m. p. împărţit în 22 straturi, pentru tot atîtea feluri de zarzavaturi.

Terenul li se pune la dispoziţiune săpat ; toate celelalte lucrări le fac ele singure. Ele greblează, seamănă, răsădesc, udă, plivesc şi prăşesc cînd e nevoie, toate în timpul de recreaţiune, fie dimineaţa, fie pe înserate, cînd nu sunt ocupate aiurea.

Cele mai multe din ele au multă slăbiciune pentru straturile lor, care sunt mai bine îngrijite decît celelalte.

7. POMĂTUL

Poamele, fie crude, fie uscate, fie proaspete, sunt mai ales pentru fete, alăturea cu laptele, cea mai bună hrană. Deşi dar localitatea nu prea e priincioasă pentru pomi, chiar cu prima serie de eleve s-a înfiinţat o pepinieră de pomi şi de arbori, şi acestea, mai înainte de a ieşi din institut, au avut mulţumirea de a vedea roadele pomilor, pe care îi semănaseră şi îngrijiseră.

Astăzi sunt în pometul institutului peste 4 000 de pomi de tot felul, se înțelege, cei mai mulți încă tineri, care își dau primele roade.

Localitatea e priincioasă pentru nuci, din care s-au sădit peste 600, pentru cireși și pentru vișini, mai puțin pentru pruni, caiși și peri și de tot puțin pentru meri. Migdalii cresc frumos și păstrează bine rodul, dar persecii tînjesc pe deal, deși dau rod bun în vale.

Agrișii merg bine, dar coacăzii și trandafirii de dulceață sufer de ger și de vînturi.

Roadele se consumă ori se întrebuințează pentru ca elevele să facă practică, uscîndu-le ori preparînd dulcețuri, compoturi, marmelade ori magiunuri pentru timpul iernii, o practică, care altfel ar fi prea costisitoare.

Peste tot elevele se deprind a semăna, a tunde, a altoi, a răsădi și, în genere, a purta grije de pomi curățindu-i de uscături, de ramuri sterpe și de insecte, precum și, ceea ce la noi e cu deosebire greu, a se stăpîni și a lăsa fructele să se coacă.

8. VIA

Încă de mult există la Măgurele o vie sădită pe o coastă bine expusă din vițe de cele mai bune soiuri de struguri de masă. Fiind părăginită, via aceasta a fost prenoită și sporită cu vreo 500 de butuci.

Cultivată cu îngrijire și stropită de două ori pe an, via aceasta rodește pe an 2 500—4 000 kg de struguri, care se pun pe masă mai ales dimineața.

Deoarece viile de prin împrejurime s-au filoxerat, s-a început înlocuirea viței vechi cu viță americană, în care se face la loc altoaie din soiurile vechi.

9. CUPTORUL DE PÎNE

Pînea consumată în institut se coace în cuptorul institutului; ea nu e însă frămîntată de elevele care sunt cu rîndul la bucătărie. Acestea fac practică frămîntînd cantități mai mici ori făcînd cozonacii pentru sărbători.

Pentru practica aceasta, precum și pentru prăjiturile mai fine, institutul are la gospodăria clasei IV-a un cuptor deosebit, unde se află și un uscător de poame.

VI. ATELIERUL DE ȚESĂTORIE

Atelierul de țesătorie s-a înființat pentru ca absolventele să învețe în timpul anului de practică și țesătoria în toate amănuntele ei.

În fiecare an se seamănă cînepă și in, pentru ca elevele să topească, să melițeze, să facă fuioare și să toarcă.

Zdrențele rămase în atelierul de confecțiuni se rump fășii, se răsucesc și se întrebuințează spre a țese din ele preșuri.

Vara se cresc gîndaci de mătase și se filează gogoșile; mătasea e țesută apoi parte curată, parte cu inișor.

Atelierul are cinci războaie, dintre care două țărănești, cioplite din topor, cum orișicine poate să le aibă.

Toate elevele torc și dau ajutor la urzit, dar numai cele mai mari lucrează la război și numai cele din anul de practică iau cu rîndul parte, cîte o săptămînă pe lună, la lucrările din acest atelier. Celelalte lucrează în timpul liber și cînd ele înșele o doresc aceasta.

Pentru nălbit și pentru spălatul lînei, institutul are o rigolă betonată, în care curge un izvor cu debit de vreo 10 dcl. pe minut.

Se țes în atelier preșuri de zdrențe, cîrpe de prav și de bucătărie, pînză de cînepă, de in ori de bumbac, șervete, fețe de masă și prosoape alese, ațică pentru șorțuri ori pentru bluze, covorașe de lînă, precum și borangic ori mătase în inișior, toate pentru trebuințele institutului ori ale elevelor înseși.

VII. CHIVERNISIREA

Pentru ca să se deprindă a chivernisi, elevele au, sub privegherea direcțiunii, ele însele purtarea de grije pentru întreaga casă și pentru toate ale ei, avînd să dea socoteală despre toate.

1. CĂMARA

Institutul are o cămară, care e pusă sub îngrijirea unei absolvente, conducătoarea menagiului. Aceasta păstrează cheile și înregistrează dimpreună cu elevele ce sunt cu rîndul tot ceea ce intră în cămară, în pivniță ori în pod. La cămara aceasta se prepară toate conservele și se iau în primire carnea tăiată în institut ori adusă de măcelar, articolele de băcănie, pînea ieșită de la cuptor, laptele luat de la vaci ori ouăle adunate de prin cuibare. Aici se stabilesc listele pentru materiile alimentare, pe care direcțiunea are să le procure și se iau în primire articolele comandate.

Fiecare din cele trei gospodării are apoi cămara ei particulară pusă sub îngrijirea unei absolvente însărcinate cu conducerea practicei.

Sîmbetele, cînd se face schimbul, vase, tacîmuri, unelte de bucătărie și mobilă se predau după inventar, apoi elevele ce sunt cu rîndul stabilesc, împreună cu conducătoarea lor, lista de bucate pentru săptămîna viitoare și trec la cămara institutului, unde li se dau pentru întreaga săptămînă proviziunile, pe care le trec la cămara lor și care sunt înregistrate atît la cămara institutului, cît și în condica gospodăriei. Rațiunile fiind stabilite prin o practică de mai mulți ani, în timpul săptămînii nu li se mai dă decît pîne, lapte și zarzavaturi ; ele au dar să chivernisească așa, ca să le fie destul pînă sîmbăta viitoare ceea ce au primit.

În țările apusene se obișnuiește așa-numita chivernisire de piață. Se notează zi cu zi listele de bucate și prețurile cu care au fost cumpărate materiile alimentare.

Așa s-a făcut și în institut în primii ani. Acest fel de chivernisire nu se potrivește pentru țara noastră și nu mai ales pentru institutul nostru, care ia mare parte din materiile alimentare din propria sa gospodărie și-și face proviziuni pentru timpul lunilor de iarnă. De cele mai multe ori prețurile erau fictive și elevele se deprindeau a spune ceea ce nu era adevărat, căci e greu afară din cale să afli cît te costă un ou luat de la găina ta, un pui prăsit de tine, un litru de lapte muls de la vaca ta ori kilogramul de untură topit din osînza porcului crescut cu lături și cu buruieni. Și astfel nici nu se deprindeau elevele a chivernisi.

După chivernisirea de cămară, care e mai potrivită și pentru țara noastră, sunt două condici de gospodărie, una de intrare și alta de ieșire.

În condica de intrare se trece tot ceea ce intră în cămară și se notează pentru materiile cumpărate prețul bineștiut, iar pentru cele luate din gospodărie nu se pot pune decît prețuri probabile, totdeauna mai mici decît cele din piață.

În condica de ieșire se notează zi cu zi ceea ce s-a distribuit, și lucrul de căpetenie este ca cantitățile să se potrivească și să nu iasă mai puțin decît ceea ce a intrat.

Rațiunile sunt calculate potrivit cu prevederile budgetare, pe zi 80 bani la personal, 60 bani pentru fiecare elevă și 40 bani pentru fiecare servitor. Astfel gospodăria II-a, unde sunt 16 eleve, 4 la personal și 4 servitori, dispune de 100 lei, 80 bani pe săptămînă, și numai pentru suma aceasta poate să primească materii alimentare. Cînd acestea sunt ieftine, se fac economii pentru timpurile de scumpete, iar prisosul se întrebuințează pentru ca elevele să facă practică preparînd dulcețuri, prăjituri ori bucate mai costisitoare, un lucru pentru care în budgetul institutului nu se prevede și nici nu trebuie să se prevadă nimic, căci elevele trebuie să se deprindă cu gîndul că cheltuielile de lux numai din economii au să fie acoperite.

Tot astfel duminecile și zilele de sărbători elevele își fac o masă mai bună numai din economiile realizate în alte zile.

După însemnările făcute în timpul celor din urmă ani se consumă în institut mai mult decît ceea ce s-ar putea cumpăra cu banii prevăzuți pentru hrană. Aceasta pentru că productele gospodăriei sunt trecute parte cu prețuri scăzute, parte se iau gratuit. Laptele luat de la vacile institutului se socotește cu 20 bani litrul; carnea de la vaci, viței, porci, purcei ori miei se socotește cu 50 bani kg, iar păserile și ouăle, fructele din grădină și zarzavaturile cultivate de eleve se trec numai în listele de bucate, fără ca să mai fie puse în socoteală. Numai așa se poate cultiva în inimile elevelor dragostea pentru casă și rîvna de a munci în gospodărie cu toată inima.

În întreagă această chivernisire direcțiunea se mărginește a priveghea ca să nu se facă risipă, ca toți să-și aibă partea cuvenită și ca peste budget să nu se treacă.

2. GARDEROBA

Garderoba institutului e pusă sub îngrijirea măestrei de croitorie, o absolventă a institutului, care păstrează cheile și dimpreună cu elevele ce sunt cu rîndul întreține curățenia și buna rînduială, ia în primire și înregistrează materialul, face distribuțiunea și dă socoteală despre întrebuințarea a tot ceea ce a intrat la garderobă.

La garderobă se stabilesc listele pentru materialul ce urmează să fie procurat, se înregistrează și se distribuie încălțămintea și se poartă grije pentru reparațiuni și cîrpeli.

Albiturile și hainele uzate se predau la garderobă, unde se păstrează pentru control din fiecare bucată petecul cu numărul de ordine.

Afară de aceasta, fiecare din cele trei gospodării are garderoba ei particulară, unde elevele își păstrează fiecare în cutie deosebită zestrea primită de la institut, despre care are să dea socoteală.

3. STRICĂCIUNILE

Pentru ca să se deprindă a chivernisi, elevele au cu rîndul purtarea de grije pentru toate cele din institut. Din negligență, din nepricepere, din ușurință și mai ales

din lipsă de îndemînătăcie ele strică scaune, mese și unelte, sparg geamuri, pahare și vase, pierd chei și tacîmuri, fac fel de fel de pagube, dealtminteri firește împreunate cu practica lor.

Sîmbetele, cînd se face predarea după inventar, se constată lipsurile și stricăciunile și elevele vinovate sunt notate. Li se fac mustrări și ar putea să fie și pedepsite, fiecare potrivit cu vina ei, dar atît numai nu e destul pentru îndrumarea lor.

Se prevede în budgetul institutului pentru despăgubire cîte 10 lei de fiecare elevă pe an.

Deoarece unele dintre elevele mai mici fac stricăciuni, pentru care 10 lei sunt prea puțin, s-au format grupe de cîte șase eleve, de fiecare clasă cîte una. Fiecare grupă are o cărticică, în care se trec stricăciunile făcute, scăderea se face din suma ce se cuvine întregei grupe, iar ceea ce rămîne la sfîrșitul anului i se dă absolventei ce iese din institut. În acest chip se ține în elevele mai mari viu îndemnul de a priveghea și ele ca surorile lor mai mici să fie cu băgare de seamă și să nu facă stricăciuni.

De însemnările făcute în cărticică se ține seamă atît la notarea elevei, cît și la calificarea ei în diploma de absolvență.

VIII. EDUCAȚIUNEA

Dorința întru fericire pomenitului Ioan Otteteleșanu a fost ca din veniturile averii rămase de dînsul să fie acoperite cheltuielile unui institut, în care fete născute din părinți săraci sunt crescute așa ca să poată fi bune soții și bune mume.

Ca să poată fi bune soții și bune mume, ele au să fie îndrumate a purta însele grijă de propria lor sănătate, a se conduce ele însele în toate împrejurările vieții, a-și agonisi din propriul îndemn cunoștințele de care au nevoie, și a purta nu numai cu pricepere, ci totodată și cu voie bună sarcinile vieții casnice.

Această îndrumare nu li se poate da decît lăsîndu-li-se multă libertate. O disciplină în înțelesul comun al cuvîntului nu există și nici că poate să existe în Institutul „Otteteleșanu", unde toți au să se deprindă a le face toate cu voie bună din simțimînt de datorie și din dragoste.

1. EDUCAȚIUNEA FIZICĂ

Cea mai de căpetenie preocupațiune în educațiunea rațională e purtarea de grije pentru păstrarea sănătății, fiindcă numai cei sănătoși pot să se dezvolte trupește și sufletește și fără de sănătate nici bunurile lumești, nici destoiniciile nu prețuiesc nimic.

Academia Română a creat dar la Măgurele cele mai priincioase condițiuni pentru dezvoltarea fizică ; elevele primesc și îndrumări și ajutor în toate împrejurările și stau sub continuă priveghere, dar sunt lăsate mult de capul lor și mereu li se zice : cum vă veți găti așa veți mînca ; cum vă veți așterne așa veți dormi.

Greu a fost numai la început a le conduce în acest fel ; după ce s-a stabilit însă un fel de tradițiune în rînduiala casei, toate se desfășură ele de ele și numai de tot rar mai e nevoie de intervenire.

a. Aerul

Pe sub coastele despre Sabar ale Măgurelelor sunt multe izvoare bogate. Deoarece nu se făcuse nimic pentru scurgerea apelor și se mai revarsă adeseori și Sabarul, localitatea era palustră și în primii ani atît sătenii, cît și poporațiunea din institut au suferit mult de paludism.

Academia a luat măsuri pentru scurgerea apelor și a făcut multe plantațiuni. În timpul celor din urmă cîțiva ani, de cînd terenurile mai înainte mocirloase s-au uscat și s-au înierbit, aerul, mai ales în marele parc al institutului, e cu desăvîrșire bun și starea sanitară e excelentă.

Deși trăiesc mult în lărgime, elevele fac în toate timpurile anului plimbări de cîte patru-cinci ceasuri prin împrejurimi. În timpul vacanțelor de vară numai elevele

din anul de practică rămîn în institut, ca să poarte gospodăria, să facă recolta, să prepare conserve și să lucreze în ateliere. Unora din cele mai mici li se da voia să se întoarcă în famiile lor, iar celelalte sunt duse la Bușteni, unde fac plimbări prin poienele munților.

Ele se deprind dar atît de bine cu aerul curat, încît cea mai grea pedeapsă e pentru ele să fie oprite a-și deschide ferestrele, pedeapsă ce li se aplică, dacă din neglijența lor vîntul sparge geamuri.

Deși atît sălile, cît și dormitoarele sunt mari și luminoase, îndată ce se desprimăvărează ferestrele stau deschise în timpul lecțiunilor, iar în timp de iarnă, orișicît de aspru ar fi gerul, se aerisește între lecțiuni, seara, înainte de meditațiuni și pe la 9 cînd se face menagiul. Ferestrele dormitoarelor stau deschise toată ziua și îndeosebi iarna se închid numai pe înserate, cînd se fac focurile. Iar după-amiazăzi, în timpul lucrului de mînă, caută, cine poate, să-și facă lucrul la umbra vreunui copac pe iarbă verde.

Urmarea firească a acestei deprinderi cu aerul curat e simțimîntul pentru curățenie.

La început elevele își făceau cu anevoie menagiul, se cam codeau cînd vorba era să mături, să frece pe jos, să șteargă praful ori să spele ferestrele și aveau adeseori nevoie de îndrumări. În curînd însă ele au ajuns să se îndrumeze unele pe altele și să se îmbărbăteze, între ele, multe dintre dînsele sunt iubite de colegele lor fiindcă au slăbiciune pentru curățenie, și sîmbăta, cînd se face predarea, toate țin să miroase a curățenie unde ele sunt cu rîndul, ca să nu rîdă colegele lor de ele.

b. Apa

La Măgurele e mare belșug de apă bună.

În curtea institutului se află un mare puț betonat, din care pompa mînată de un motor cu aburi ridică apa în rezervoarele așezate în podurile celor trei case, de unde ea se distribuie pe țevi la bucătării, la spălătorii, în sălile de mîncare, la spălătoare, la baie, la locurile de

comoditate, la grădina de legume, la straturile de flori, la grajd şi la curţile de paseri. Cei 15-20 metri cubici de apă, care se consumă pe zi, se scurg printr-un canal acoperit dimpreună cu apele de ploaie spre Sabar.

Deşi bună, apa de la robinete e băută numai de eleve intrate de curînd în institut. Apa de băut se ia din cele patru şipote, care se află în parc, şi mai ales de la unul care e captat în beton şi are debit de vreo şase decalitri pe minut, apă de temperatură constantă de 8-9 gr.

Elevele îşi aduc ele însele apa de la izvor, o beau în timp de recreaţiune chiar la şipot, ba au multe dintre ele slăbiciunea de a se scula în timpul verii prin revărsatul zorilor de zi ca să se şi spele cu apă curată la rigolă. Cînd pentru vizitatori se serveşte dulceaţa, paharele se umplu la şipot.

Deprinse odată cu apa aceasta, elevele nu mai sunt în stare să bea apă stătută ori insalubră, îşi stăpînesc în timpul plimbărilor setea, dacă nu găsesc în drumul lor apă bună, şi-şi vor da totdeauna silinţa să aibă apă curată.

c. Higiena corporală

Fiind mereu ocupate în gospodărie, în primii ani elevele lăsau mult de dorit în ceea ce priveşte curăţenia, mai ales cînd erau cu rîndul la spălătorie ori la bucătărie şi cînd lucrau în grădină. Abia după ce prima serie, ajunsă fete mari, au început să se simtă, s-au îndrumat ele de ele spre curăţenie. Azi rar se întîmplă să mai fie nevoie de a li se face observaţiuni în ceea ce priveşte păstrarea curăţeniei. Cele intrate de curînd în institut fac, fără îndoială, multe neorînduieli, dar sunt persecutate de colegele lor mai mari şi mai curînd ori mai tîrziu se potrivesc cu acestea.

Elevele-şi fac toaleta serile înainte de culcare. Miercuri se spală pe picioare, iar sîmbăta se spală pe cap. Iarna ele se îmbăiază o dată pe lună, iar în timpul verii fac clasă cu clasă baie într-un bazin betonat, lung de 12 şi lat de 6 metri, în care se varsă apa unui izvor bogat, încît premenirea apei se face de trei ori pe zi.

Deprinse astfel a-şi ţine trupul curat, ele păstrează curăţenia şi în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, culcuşul

şi casa, în care-şi petrec viaţa. Slăbiciunea pentru curăţenie e sădită în firea femeii, şi la multe dintre elevele mai mari ea e atît de dezvoltată, încît ele nu pot suferi pe cele ce n-o au şi le persecută, iar un „Du-te de aci!“ rostit de o colegă are în educaţiune efect mai hotărîtor decît cele mai aspre pedepse.

d. Căutarea medicală

Medicul institutului, care face şi lecţiunile de igienă, vizitează institutul de două ori pe săptămînă, vine însă, cînd e nevoie, şi în fiecare zi. În timpul celor din urmă cîţiva ani, de cînd cazurile de paludism sunt de tot rare, medicul a venit aproape numai ca să-şi facă lecţiunile, căci cazurile de boală sunt de tot rare.

Epidemii n-au fost în timp de doisprezece ani niciodată în institut. A fost un caz de scarlatină, unul de vărsat, unul de tifos, unul de erizipel şi unul de difterie, dar bolnavele au fost izolate şi totdeauna boala s-a mărginit la un singur caz.

O singură elevă a murit în institut, iar aceasta de meningită, o boală, în genere, incurabilă.

Cu toate că concurentele sunt supuse unui examen medical şi se admit în institut numai fete sănătoase, şapte dintre cele odată admise erau atinse de tuberculoză. Ele au fost trimise pe timp nedeterminat în familiile lor, unde au şi murit mai tîrziu.

În ajunul iernii, medicul stabileşte lista elevelor mai plăpînde, cărora li se dă untură de peşte.

Deoarece păstrarea sănătăţii şi buna înfăţişare atîrnă de la igiena gurii şi de la curăţenia dinţilor, un dentist vizitează în fiecare săptămînă institutul şi le dă fetelor îndrumări şi cuvenitele ajutoare tehnice.

Prin aceasta s-au redus mult cazurile de răceli, precum şi cele de perturbaţiuni gastrice.

e. Hrana

Elevele de la Măgurele nu au numai să se hrănească bine pentru ca să ajungă fiecare dintre ele la limita putinţei sale de dezvoltare trupească, ci totdeodată şi să înveţe a hrăni pe alţii.

Pentru ca să poată învăța lucrul acesta, li se pun materiile alimentare la dispoziţiune şi li se lasă toată libertatea de a-şi alege şi de a-şi prepara mîncările.

E învederat că libertatea aceasta le-ar fi de puţin folos, dacă nu li s-ar da şi cuvenitele îndrumări teoretice în ceea ce priveşte alimentaţiunea raţională.

Cele mai mari dintre ele ştiu cum se petrec procesele de digestiune, cele de resorbţiune şi cele de asimilare, care e compoziţiunea chimică a celor mai de căpetenie dintre alimente şi care e rostul fiecăreia din ele în nutriţiune, cam de cîte calorii, de cîte materii ternare şi de cîte cuaternare are omul nevoie spre a-şi ţine trupul în stare normală. Ştiindu-le aceste, ele-şi pun în practică ştiinţa alegînd alimentele şi preparîndu-le.

Una din primele autorităţi în materie de alimentaţiune Armand Gautier *(L'Alimentation et les régimes* etc., Paris, 1904), ajunge după multe cercetări la rezultatul că un adult sănătos are pentru nutrirea sa raţională nevoie de următoarele alimente pe zi :

1.	Pîine	400 gr.
2.	Paste făinoase	20 „
3.	Carne	236 „
4.	Peşte	33 „
5.	Ouă	27 „
6.	Grăsime şi brînză	36 „
7.	Zarzavaturi	250 „
8.	Fructe	70 „
9.	Legume uscate	40 „
10.	Cartofi ori orez	100 „
11.	Lapte	213 „
12.	Zahăr	40 „
13.	Sare	20 „

77,2% din acestea sunt alimente de origine vegetală, iar 22,8% alimente de origine animalică.

Abateri de la aceste medii zilnice se fac după vîrstă, după greutatea corpului şi după sezon ; atît prea mult, cît şi prea puţin ori excesul de alimente de origine vegetală ori de alimente de origine animalică duce în cele din urmă la anumite stări bolnăvicioase.

În practica culinară lucrul de căpetenie e dar alegerea alimentelor, determinarea cantităţilor şi combinarea listelor de bucate, şi vorba e ca compensaţiunea să se facă în mod raţional, înlocuind un aliment cu altul de acelaşi fel şi echivalent în ceea ce priveşte materiile nutritive. Lipsind, de exemplu, laptele, el nu poate să fie compensat decît prin alt aliment de origine animalică luat în o cantitate care echivalează şi ca calorii, şi ca materii nutritive.

În Institutul „Otteteleşanu“ aceasta s-a stabilit prin libera practică în timp de 12 ani, şi azi se ştie cît anume trebuie să se ia din fiecare fel pentru ca toţi să se sature şi să nu mai rămîie în cratiţe cînd se face inspecţiunea.

E o vîrstă — zice A. Gautier (pag. 439) — la care alimentele azotate sunt indicate în grad mai mare şi căutate în mod instinctiv. Aceasta e vîrsta în care se stabileşte pubertatea. Fetelor la vîrsta de la 14 pînă la 16, iar băieţilor la vîrsta de la 16 pînă la 19 ani le trebuie o alimentaţiune cu deosebire bogată în carne, precum le trebuie şi mai mult somn şi adeseori şi mai multă hrană decît adulţilor. Nu e, din nenorocire, aceasta regula, în genere, se observă în pensionatele şi în liceele noastre, unde toate se urmează — nu după principii ştiinţifice şi în mod raţional, ci pe cale administrativă, adică în mod rutinar şi cu economii siluite.

În Institutul „Otteteleşanu“ se susţine deci cu toată stăruinţa principiul că e păcat a se face la hrană risipă, dar încă mai mare păcat a se face economii cu de-a sila, şi li se dă elevelor atît cît pot să consume.

„Adolescentul — urmează A. Gautier (pag. 467) — trebuie să aibă la libera lui dispoziţiune pîne, ouă, carne şi tot felul de alte alimente, dacă le digeră. El are nevoie de un mare exces de carne şi trebuie să-şi satisfacă în deplin pofta de mîncare“... ceea ce în liceele noastre nu

prea se întîmplă. Cei de tot mari primesc după dispoziţiunile administrative 1500 gr. carne pe săptămînă, deci 213 gr. pe zi, cei mari 170 gr., cei mijlocii 150 gr. iar cei mici 115 gr. în medie pe zi. Aceasta e prea puţin pentru băieţii mari, începînd cu cei din a doua categorie. Ar trebui să mai fie complectat acest regim cu lapte, ouă, brînză şi peşte. Rămîne apoi să mai şi priveghem ca băieţii să-şi primească în adevăr porţiunile ce li se cuvin.

Un cuvînt mai mult ca direcţiunea să nu aibă în păstrarea ei nici o cheie, ci să lase la dispoziţiunea elevilor proviziunile, ca ele însele să le chiverniséască, să-i facă fiecăruia partea cuvenită şi să dea socoteală despre toate.

Rezultatele acestei gospodării se învederează în socotelile purtate la cămară, care tocmai de aceea sunt pe cît de interesante, pe atît de instructive în ceea ce priveşte alimentarea raţională în genere şi a tinerimii îndeosebi.

După socotelile prezentate Academiei şi după însemnările făcute în condicile de distribuire, în Institutul „Otteteleşanu“ se consumă în adevăr mai mult decît mediile stabilite de A. Gautier.

Mai înainte de a examina aceste socoteli, cred de cuviinţă a da cîteva lămuriri.

Baza alimentaţiunii sunt pîinea, carnea, laptele şi zarzavaturile, care tocmai de aceea nu se distribuie cu săptămîna, ci după cum cer trebuinţele. Îndeosebi pîinea o au elevele, cu rîndul, la dispoziţiune, şi-şi taie atît la masă, cît şi la 10, înainte de prînz şi la 4 după-prînz fiecare cît poate să mănînce.

Ţinînd seamă de îndrumările sfinţilor părinţi, miercurea şi vinerea nu se găteşte de dulce, iar în timpul posturilor se ţine prima şi ultima săptămînă post riguros. Unele dintre eleve ţin posturile chiar întregi.

„Nu mai rămîne îndoială — zice şi A. Gautier (pag. 447) — că regimul exclusiv vegetal reduce violenţa temperamentului şi îndulceşte moravurile, ceea ce au înţeles toţi întemeietorii rînduirilor religioase.“

E învederat că în timp de post se consumă pîne mai multă şi se adună laptele şi ori se consumă în zile de

dulce cu mămăligă, cu orez ori cu griş, ori să întrebuinţează spre a prepara brînză şi unt.

Pîinea e la Măgurele de cea mai bună calitate, deci nu albă, pe care o consideră şi A. Gautier ca una din cauzele boalelor de care sufăr orăşenii. Se cumpără grîu curat, care se macină la moara de la Sabar a institutului, apoi făina se cerne prin sită rară, care dă numai vreo 20% tărîţe, iar dospirea se face cu aluat gătit cu puţin hamei. După A. Gautier, 100 kg. de făină au să dea 128—130 kg de pîne. Dînd mai mult, pîinea ori nu e bine frămîntată, ori nedospită, ori necoaptă, ori falşificată, ca să tragă mult la cîntar. La Măgurele o chilă de grîu a dat în medie 86 kg. tărîţe şi 457 kg. pîne.

Laptele e şi el de cea mai bună calitate, muls de la vaci bine îngrijite şi vizitate din cînd în cînd de veterinar, strîns în vase curate şi tratat de eleve după îndrumările ce li se dau. Cantitatea variază după debit. Cînd e puţin, nu li să dă şi servitorilor şi se caută compensaţiune în alte alimente de origine animalică, ceea ce e rău, iar cînd e mult, se consumă mai puţină carne ceea ce e bine.

Zarzavaturile se iau vara pe ales, din plin, deci sunt de calitate bună. Pentru iarnă elevele îşi fac ele însele proviziunile şi conservele şi numai foarte rar se întîmplă ca unele dintre ele să se strice şi să fie date la porci. Se consumă vara 40—60, iar iarna 35—45 kg pe zi.

Carnea, în sfîrşit, adeseori e de calitate inferioară. Ea nu e tăiată la abatorul din Bucureşti, ci la Bragadir, unde şade măcelarul care vinde şi la forturile de prin apropiere. E însă de bună calitate carnea tăiată în institut, 1 200—1 600 kg. pe an, mai ales porci şi viţei.

Ţinînd seamă de aceste, luăm drept punct de plecare luna octomvrie, în care nu e post şi în timpul căreia se pun struguri pe masă şi elevele aleargă mult pe afară.

În toţi anii cea mai mare e consumaţiunea în luna aceasta, cînd se întorc elevele care şi-au petrecut vacanţele în familie ori la Buşteni, şi intră în institut noua serie, în mare parte fete rău hrănite şi încă nedeprinse a mînca, care refuză supa, cafeaua cu lapte şi cele mai multe legume şi se hrănesc cu pîne, carne şi brînză.

S-au distribuit în cele patru

Alimentele	Săptm. I	Săptm. a II-a	Săptm. a III-a
1. Pîne în kg.	655,2	653,3	642,45
2. Griş kg.	3	4	3
3. Făină kg.	16	16	17,5
4. Fidea kg.	1,5	2,5	2
5. Pesmet kg.	2	2	1,5
6. Iofca kg.	0,75	0,5	—
7. Mălai kg.	14	11,5	15
8. Carne kg.	235	240	234
9. Lapte kg.	176,5	180	172,5
10. Untură kg.	19	19,5	17,5
11. Unt kg.	3	2,5	4
12. Untdelemn kg.	1	4	6
13. Brînză kg.	4,5	0,5	2
14. Orez	15	14	14
15. Cartofi	175	98	174
16. Ceapă	24	23	25
17. Bulion	—	2	2
18. Zarzavat	263	250	270
19. Zahar	22	21,5	20,5
20. Cafea	2,25	2,25	1,75
21. Frank	—	2	2
22. Ceai	0,55	0,35	0,70
23. Magiun şi marmelad kg.	1,25	1,5	2,5
24. Dulceaţă şi stafide	3	—	1
25. Scorţişoară şi piper	0,55	0,3	0,7
26. Nuci kg.	3	4	4
27. Jumere	—	—	2
28. Sare	23,75	7,25	22
29. Oţet	6	6	6
30. Ouă	2,20	1,60	2,10

săptămîni pentru 132 de inşi:

Săptm. a IV-a	Total	Media	După A. Gautier	
635,7	2,583,35	698 gr.	400 gr	
5	15			
10	59,5			
2	8			
1,5	7	38,2 gr.	20 gr.	
—	1,25			
10	50,5			
265	974	263 gr.	236 gr.	Fără servitori
170	709	232 gr.	213 gr.	
16	72			
2,5	12			
4,5	15,5	29,1 gr.	36 gr.	
1	8			
15	58			
129	576	171,8 gr.	100 gr.	
27	99			
—	4	312,8 gr.	250 gr.	
280	1 063			
22,5	86,3	28,3 gr.	40 gr.	
2,25	8,5			
—	4			
0,30	1,90			
1,25	6,5			
0.2	4,2			
0,1	1,65			
—	11,00			
—	2,00			
45,5	98,54			
7	25			
2,10	8			55 gr. oul

În prima săptămînă a lunei octomvrie s-a consumat în institut :

	1904	*1905*
1. Pine	645,5 kg.	555,2 kg.
2. Carne	247,5 „	235 „
3. Lapte	155 „	176,5 „
4. Untură	11 „	19 „
5. Unt	2 „	3 „
6. Untdelemn	4 „	1 „
7. Zahăr	17 „	22 „
8. Orez	8,5 „	15 „
9. Cartofi	150 „	175 „
10. Făină	7 „	16 „
11. Fidea	2,5 „	1,5 „
12. Griş	3,5 „	3 „
13. Cafea	2,2 „	2,75 „
14. Brînză	3 „	4,5 „
15. Ouă	1,70 „	0,8 „

Trecînd cu vederea celelalte materii alimentare ce s-au mai distribuit, constatăm că deosebirile de la an la an sunt cu totul neînsemnate şi că mai ales în alimentele principale media zilnică e mai mare decît cea stabilită de A. Gautier pentru adulţii care nu muncesc.

Astfel pîne în loc de 400 gr. s-a consumat de fiecare la 1904 pe zi 682,001 iar la 1905 — 682,07 gr. carne în loc de 236 gr., 251,3 la 1904 şi 248,7 gr. la 1905, şi lapte în loc de 213 gr., 205 la 1904 şi 232 la 1905.

Mai învederat iese aceasta la iveală, dacă luăm toate alimentele distribuite pe cele patru săptămîni din luna octomvrie 1905 [1].

E învedereat că nu fiecare dintre eleve a consumat pe zi 698 gr. pîne, 263 gr. carne, 312,8 gr. zarzavat şi 171,8 gr. cartofi şi orez. Unii dintre servitorii care muncesc mult au consumat şi mai mult ; a rămas însă şi pentru eleve mai mult decît ceea ce prevede A. Gautier.

Calculate pe anul întreg, mediile pentru alimentele principale sunt mai scăzute.

[1] În volumul de faţă v. tabelul de la p. 300-301.

S-au distribuit de la 1 ianuarie 1905 pînă la 31 ianuarie 1906 :

	Pîne	Carne	Lapte
1. Ianuarie 1905	2 276,55 kg.	950,5 kg.	846,5 litri
2. Februarie	2 261,55 „	807,5 „	824,5 „
3. Martie	2 452,75 „	694,5 „	747,5 „
4. Aprilie	2 414,45 „	677,0 „	1 350,5 „
5. Mai	2 510,05 „	949,0 „	1 656,0 „
6. Iunie	2 668 „	986,5 „	1 484,0 „
7. Iulie	2 072 „	740,0 „	1 691,0 „
8. August	1 420 „	447,0 „	1 200,0 „
9. Septemvrie	2 270,75 „	587,0 „	673,0 „
10. Octomvrie	2 951,25 „	1 048,0 „	653,0 „
11. Noiemvrie	2 675 „	751,0 „	539,0 „
12. Decemvrie	2 621,85 „	817,0 „	696,0 „
13. Ianuarie 1906	2 165,75 „	1 190,0 „	702,0 „
Total	30 759,95 „	10 645,0 „	13 063,0 litri

Dîndu-se seamă despre cifrele acestea, ne încredinţăm că consumaţiunea se sporeşte cînd elevele aleargă pe afară şi lucrează în grădină, că în timpul postului se consumă mai multă pîne, iar după post se sporeşte consumaţiunea de carne şi că laptele, fiind aliment uşor şi priincios, se consumă fără ca să scadă consumaţiunea de carne, dar creşte consumaţiunea de carne cînd e prea puţin lapte. Astfel consumaţiunea de pîne creşte în tot timpul anului, dar în ianuarie 1906, după sărbători, cînd se consumă multă carne, iar e ca în ianuarie 1905, pe cînd cea de carne se mai saltă fiindcă e mai puţin lapte.

Mediile calculate pe cele 12 luni ale anului 1905 ar fi pentru pîne 593,4 gr. în loc de 690 gr. în octomvrie, pentru carne 196 [gr.] în loc de 263 gr., iar pentru lapte 256 [gr.] în loc de 232 [gr.], deci mai mare, fiindcă în lunile de vară vacile au dat mult lapte, iar spre toamnă, lipsind păşunea, unele au încetat a mai da lapte.

Mai concludente sunt însă mediile calculate pe cele zece luni, în timpul cărora toate elevele au fost în insti-

tut și anume pentru pîne 627 gr., pentru carne 206 gr., iar pentru lapte 236.

Dacă A. Gautier și ceilalți scrutători ca dînsul nu în zadar au ostenit și prețuiește știința ceva și cînd e vorba de hrana oamenilor, cifrele acestea sunt dovadă neîndoioasă că elevele de la Măgurele, deși se hrănesc ele însele, nu mănîncă nici prea multă carne, nici prea mult lapte și caută compensațiune în pîne și în zarzavaturi.

Chiar nici media de 263 gr. din octomvrie nu e prea mare, căci din cele 33 gr. de pește numai rar li se poate da cîte ceva, ouă și păsări capătă numai cînd sunt indispuse, grăsimile sunt scumpe, iar lapte[le] nu le ajunge totdeauna.

Spre primăvară, cînd proviziunile sunt pe sfîrșite și nu s-au ivit încă în grădină zarzavaturile, ele se plîng că nu prea au din ce să aleagă, dar, avîndu-și cuptorul de pîne, curțile de păsări, prăsila de porci, pometul, via și grădina de legume, precum și vacile, pentru care li se mai dă și nutreț, ele se hrănesc destul de bine din cei 60 de bani pe zi pentru fiecare și sunt voinice, cu obrajii rotunji și rumeni și muncesc cu voie bună și în școală, și în gospodărie, încît e cîteodată o mulțumire să trăiești în mijlocul lor.

Sunt însă cele mai multe cu totul altfel cînd intră în institut, și trec adeseori luni de zile pînă ce ajung să capete, cum se zice la Măgurele, „coloarea institutului".

Nu e, în genere, la noi destulă purtare de grijă pentru hrănirea rațională a tinerimii. Se vorbește mult despre hrana vitelor de prăsilă și a celor de muncă. Treabă bună nu se face însă nici cu oameni cari tînjesc și orișicît de paradox ar părea, economiile făcute la mîncarea tinerimii sunt risipă.

2. EDUCAȚIUNEA MORALĂ

Omul nu e, cum rău zic unii, animal, ci numai totodată și animal, și dacă în starea de barbarie, petrecîndu-și ca orișicare animal viața potrivit cu impulsiunile momentane, e bun cînd aceste sunt bune și rău cînd aceste sunt rele, prin cultură ajunge la covîrșire firea omenească și,

cult, el e nu numai mai capabil de fericire, ci, stăpînindu-se pe sine însuși totodată și în toate împrejurările bun.

Greșeala cea mare a lui J.-J. Rousseau și a lui A. Schopenhauer e de a nu-și fi dat seamă despre această îndrumare a omului de a se stăpîni și conduce însuși pe sine.

Deprinși de mici de a fi hrăniți, îmbăiați, premeniți, plimbați la aer, culcați și sculați cu rînduială, copiii se deșteaptă în lume cu simțimîntul că la anumite timpuri ori în anumite împrejurări trebuie neapărat să se facă anumite lucruri. Buna rînduială e dar pentru dînșii o vie trebuință sufletească, și ei nu numai ascultă și se supun cu mulțumire, dar își fac chiar înșiși regule de viețuire, dacă nu li se dau.

Copiii care n-au fost deprinși de mici cu buna rînduială ascultă în silă, se supun numai de frică, se simt violentați și nenorociți cînd li se dau îndrumări și se socotesc înșiși pe sine incapabili de a face din propriul lor îndemn ceea ce trebuie să facă.

În Institutul „Otteteleșanu" se primesc numai fete trecute de 12 ani, deci cam mari, și multe dintre ele au mai fost și stricate de cei ce avîndu-le sub purtarea lor de grije, ori le-au lăsat de capul lor, ori le-au ținut prea de scurt, ceea ce e și mai rău.

Intrate deci în institut, multe dintre ele sunt cuprinse de un fel de groază cînd văd rînduiala la care cele intrate mai de mult se supun de bunăvoie. Ceea ce le îngrozește nu e atît această rînduială ea însăși, cît gîndul supunerii de bunăvoie, ceea ce li se pare peste putință.

Adunate din cele mai deosebite părți ale poporului român, ele nu se pot nărăvi între dînsele, să ceartă unele cu altele, se retrag prin colțuri și plîng, refuză mîncările, nu vor să învețe, iau în silă parte la practică și multe mărturisesc că viața din institut li-e nesuferită.

În fața unor asemenea copii, gîndul cel mai apropiat e paza bună și așa-numita „disciplină severă". Dacă e însă adevărat că frica îl cumintește pe om, nu e mai puțin adevărat că asprimea îl înrăiește, și nu poate să fie nimic mai nerațional decît să stăpînești pe aceia pe care voiești a-i îndruma să se stăpînească înșiși pe sine.

Nu așezăminte de educațiune, ci case de corecțiune sunt institutele în care copiii sunt ținuți sub paza strașnică și privegheați din cea mai mare apropiere, încît să nu se poată mișca de ici pînă colo, nici să vorbească fie între dînșii, fie cu alții.

Cea mai curată și mai covîrșitoare dintre mulțumirile omenești e, fără îndoială, aceea, pe care o simțim cînd ne dăm seamă că am făcut binele din propriul îndemn, nesiliți de nimeni și fără de gînd ascuns. Cel ce s-a deprins odată cu mulțumirea aceasta voiește mereu să-i guste dulceața, iar ca să se deprindă cu ea, trebuie să fie lăsat în voile lui.

În Institutul „Otteteleșanu" dar, porțile stau toată ziua deschise, elevele din primele trei clase nu-și încuie noaptea ușile, în timpul recreațiunii privegherea se face din depărtare, ca fiecare să se simtă în libertate, și singura restricțiune este că elevele n-au voie să stea la o parte două cîte două, ci cel puțin cîte trei.

„Dacă nu-ți place aici — li se zice dar celor ce se plîng — roagă pe ai tăi să vie și să te ia, și te vei întoarce cînd vei voi." În mai multe rînduri direcțiunea a intervenit ea însăși ca asemenea fete să fie duse în familie și aduse iar după ce se vor fi împăcat cu gîndul că vor avea să trăiască timp de șase ani la Măgurele. Cu toate acestea mai multe, pe care familiile lor n-au voit să le ia, au fugit din institut. S-au făcut și aceste fete cuminte după ce au fost aduse înapoi, și dacă multe plîng în timpul primelor săptămîni, plîng toate în ajunul plecării lor din institut, căci e greu să te desparți de cei ce te-au învățat a fi stăpîn pe tine însuți.

Trăind, lucrînd, suferind și bucurîndu-se împreună, ele se deprind a se ajuta unele pe altele, a-și da silința să-și facă una alteia viața plăcută și a se mulțumi fiecare cu puținul ce i se cuvine, se iubesc dară în toată sinceritatea. Aceasta însă numai dacă li se dă cuvenitul ajutor, iar ceea ce îl ajută pe om să-și înfrîneze slăbiciunile și să se stăpînească pe sine sunt mai ales trei lucrări: *simțimîntul religios, simțimîntul comun* și *iubirea*, care în toate formele ei îndulcește firea.

a. Simțămîntul religios

Deși lipsește în societatea noastră cuvenita purtare de grijă pentru cultivarea simțimîntului religios, inimile tinere sunt deschise pentru credință, și între cele vreo două sute de fete, care în timp de doisprezece ani au fost primite în institut, cu anevoia se vor fi găsind trei, care stau la îndoială în ceea ce privește învățătura creștinească.

În fiecare an d-l Ioan Kalinderu le face de sfintele sărbători elevelor daruri, care se trag la sorți. Abia se va fi putînd găsi între fete vreuna care nu se bucură cînd îi vine vreo iconiță ori vreo carte de rugăciune, deși între darurile trase la sorți sunt multe mai frumoase și mai scumpe. Ține fiecare dintre ele să-și aibă la căpătîi iconița și cartea de rugăciune.

Rugăciunea de dimineață se cîntă, cea de masă se recitează, iar pentru rugăciunea de seară se adună toate elevele, pe timp frumos în curte, și una dintre ele zice următoarele:

„Doamne, stăpîne atoatechivernisitorule, ai sub paza ta locașul acesta în care noi ne împărtășim de adăpost și de părintească purtare de grije, ferește-l de cutremur, de foc și de pohoi și depărtează de la el toate boalele care istovesc puterile trupului și lîncezesc lucrarea minții. Primește, răsplătitorule a toată fapta bună, în rîndul celor de-a pururea fericiți pe răposații urzitori ai acestui așezămînt Ioan și Elena și dă viață îndelungată, inimă tare și puteri neînfrînte protectorilor noștri și celor ce au alergat și aleargă, au ostenit și ostenesc, au adus și aduc jertfă de sine, pentru ca după voința ta să fie împlinit gîndul fericiților urzitori și ne ajută, atoatepovățuitorule, să trăim în pace și iubindu-ne unele pe altele, să ne ferim de zavistie și să ne facem totdeauna și pretutindeni datoria pentru ca prin buna noastră viețuire să înveselim inimile binefăcătorilor noștri și să răsplătim multele bunătăți, de care după a ta milostivă rînduire ne împărtășim.

Dă-ne, Doamne, noaptea aceasta somn liniștit și întăritor, și revarsă, Duhule Sfinte, mila ta asupra noastră, ca, dormind noi, să vindeci sufletele noastre stîrpind din

ele toată pornirea pătimașe și sădind în ele umilința, îndelunga răbdare, bunul cumpăt, iubirea de muncă și lepădarea de noi înșine, căci ale tale suntem, părinte, și ție-ți sunt închinate viețele noastre, azi, acum și pururea și în vecii vecilor, amin!"

Duminicile și zilele de sărbători asistă la serviciul religios ce-l țin cu rîndul preotul satului și profesorul de religiune al institutului în biserica zidită de întru fericire pomenitul fondator și corul institutului cîntă ecteniile sub conducerea profesorului de cîntare.

În cele două posturi mari elevele se împărtășesc. Unele dintre ele o fac aceasta și de Sf. Mărie.

Mai ales în ceea ce privește deprinderile religioase li se lasă elevelor deplină libertate.

b. Simțimîntul comun

Dacă e adevărat că omul e din fire bun, ceea ce îl înrăiește nu pot să fie decît amărăciunile vieții. Copiii, care au parte de o bună purtare de grije și sunt întîmpinați și cu bunăvoință, trebuie neapărat să iubească pe toți cei mai de aproape ai lor și să se deprindă de mici a-și da silința să nu jignească pe nimeni. Din copiii oropsiți, lipsiți de cuvenita purtare de grije și tratați cu asprime nu pot însă să iasă decît oamenii înrăiți, care încă de mici se deprind cu simțimîntul că cel mai rău dușman al omului e omul. E mare dar și hotărîtor pentru întreaga dezvoltare omenească adevărul că copilăria fericită îl face pre om dulce la fire și în toate împrejurările doritor de binele altora și că una din cele mai de căpetenie datorii ale celor mari e să-și dea silința de a le face celor mici plăcută viața.

În toate clipele vieții noastre, noi oamenii ne aducem aminte de zilele copilăriei noastre, și inimile ni se umplu de amărăciune, dacă ele au fost triste și întunecate, și de mîngîire, dacă au fost senine și luminoase. Umplînd dar inimile copiilor de amărăciune, nu numai le întunecăm toată viața, dar facem totodată din ei oameni posomorîți, prepuielnici, neapropiați și mai mult ori mai puțin porniți spre răutate, care ușor intră în conflict cu semenii lor.

La Măgurele dar prima preocupațiune e ca elevele să ajungă cît mai curînd a avea încredere în cei însărcinați a le conduce și să se iubească între ele pentru ca să ia deprinderea de a se ajuta și de a se îndruma spre bine unele pe altele. Cele mari și cele mici, cele deștepte și cele mărginite, cele silitoare și cele mai molatice, cele cuminte și cele mai zburdalnice sunt tratate la fel și e luată drept abuz orișice încercare de a le pune în rivalitate atingîndu-le în egoismul, în vanitatea, în ambițiunea și mai ales în amorul propriu al lor, care și altfel e prea dezvoltat la femeie.

Rezultatul firesc e că în curînd elevele din aceeași serie țin în toată sinceritatea unele la altele, își dau silința ca clasa lor să fie bine apreciată, și cea mai bună e cea mai iubită, iar cea mai slabă cea mai protegiată în clasa ei, ajutată și privegheată de aproape de colegele ei.

Hotărîtoare pentru dezvoltarea simțimîntului comun sunt petrecerile și excursiunile făcute în timpul recreațiunii, totdeauna sub conducerea directoarei.

Fiind la asemenea ocaziuni înlocuită disciplina cu buna-cuviință, se dă pe față firea cea adevărată a fiecăreia dintre eleve și se stabilesc legături de sinceră afecțiune și de încredere între fetele mai mari și cele mai mici, precum și între eleve și personalul didactic. Mai ales obositoarele și adeseori anevoioasele plimbări prin Munții Bucegilor contribuie mult la formarea caracterului și la dezvoltarea iubirii de țară, și totdeauna elevele Institutului „Otteteleșanu" vor binecuvînta pe cei ce le-au dat putința de a-și împodobi tinerețile cu reamintirile pe care le au din aceste excursiuni.

Obținute odată aceste rezultate, conducerea e mult ușurată, căci elevele se simt bine în institut, sunt mereu voioase și cu inima deschisă, lucrează din îndemnul lor propriu și se îmbărbătează unele pe altele.

c. Iubirea

Unul din cele mai învederate semne ale barbariei e lipsa de cruțare față cu ceea ce are viață, fie plantă, fie animal, fie chiar om, căci acela, care e în stare să calce fără de sfială iarba verde ori să rumpă crăcile înfrunzite

și pline de flori ori de fructe, ușor ajunge să schingiuiască animale și nu se dă îndărăt nici cînd e vorba să taie în carne vie. Unul din cele mai hotărîte semne ale culturii adevărate e deci fireasca cruțare mai presus de toate față cu plantele, căci acela care atinge cu îngrijire cuvenită mugurul fraged ori floarea gingașă are să fie cu atît mai cruțător cînd vorba e de un animal ori chiar de un om.

Nu mai încape nici o îndoială că această înălțare sufletească nu se poate produce decît în continuă atingere cu natura, dar viața petrecută în mijlocul naturii ea singură nu poate s-o producă, și puțini își vor fi putînd da seamă cu cîte greutăți se luptă direcțiunea Institutului „Otteteleșanu", ca să deprindă pe fetele crescute în mijlocul naturei a nu strica fără de nici un rost plantațiuni, a nu rupe flori, ori a nu se atinge de fructele încă necoapte.

Abia după ce ani de zile de-a rîndul au semănat și au răsădit, au plivit și au săpat, abia după ce au prins slăbiciune pentru dezvoltarea vieții vegetative, cam prin al patrulea an al vieții lor petrecute la Măgurele încep unele dintre ele să se indigneze cînd straturile le sunt călcate, ori să plîngă cînd vreunul din puținele lor altoaie reușite a fos stricat.

Mai ales acesta e rezultatul, în vederea căruia au să-și petreacă timpul de recreațiune muncind în grădină. Foloasele ce rezultă pentru dezvoltarea lor trupească și pentru pregătirea lor profesională din această ocupațiune obositoare sunt neînsemnate față cu această curățire sufletească. Iubindu-și straturile de flori și de legume și micile plantațiuni, ele în curînd ajung să iubească întreaga natură și lumea e pentru ele mai bogată în frumusețe și mai plină de mulțumiri curate, viața mai vrednică de a fi trăită.

În vederea aceluiași rezultat e condusă întreaga gospodărie, ale căreia amănunte toate sunt mijloace de educațiune morală. Puișorii și boboceii, purceii și mielușeii, mînjii și viteii îndrumează cu atît mai vîrtos spre iubirea a tot ceea ce are viață și deschid în cele din urmă inima și pentru iubirea către semenul nostru, care atît de adeseori ne face viața nesuferită.

Cel pătruns odată de iubirea aceasta nu numai are în el însuși destulă mîngîiere ca să suporte cu răbdare și răutățile oamenilor și adeseori grelele nevoi ale vieții, dar se simte totodată și destul de tare ca să-și stăpînească egoismul, amorul propriu, vanitatea ori ambițiunea și să-și facă în toate împrejurările datoria.

E învederat că rezultatul acesta nu se poate obține decît lăsînd pe fiecare să ia după propriul său îndemn parte la lucrarea comună. Cînd vorba e fie de religiune, fie de simțămînt comun, fie de iubire, orișice siluire înstrăinează și înrăiește. Sunt dar și fete, față de care silințele rămîn mai mult ori mai puțin zadarnice. Mai ales cele bolnăvicioase și cele horopsite de cei mai de aproape ai lor foarte cu anevoie își schimbă felul de a fi.

Rezămîndu-se însă pe Dumnezeu, ținînd unele la altele, purtînd grijă fiecare și de sine, și de altele, și de toate cele dimprejurul său, petrecîndu-și viața în lucrare întinsă și variată și avînd mereu mulțumirea de a fi făcut binele, pe care însăși l-a voit, fetele adăpostite la Măgurele ajung încetul cu încetul să-și creeze ele însele o atmosferă morală, în care inimile se deschid, chiar și cea mai aspră fire se îndulcește și orișicine se simte mai bun și pornit a le face altora viață plăcută.

3. EDUCAȚIUNEA INTELECTUALĂ

E foarte mult ceea ce trebuie să știe o femeie care vrea să primească sarcina de a stăpîni o casă, de a purta grijă de sănătatea fizică și morală a celor mai de aproape ai săi, de a întreține legăturile cu societatea și de a face educațiunea copiilor, iar ceea ce se poate învăța prin școli e foarte puțin. Puținul acesta nu poate dar să aibă decît rostul de a dezvolta inteligența și de a cultiva în școlar rîvna de a se instrui însuși pe sine învățînd mereu ceea ce poate să-i fie de folos în viața practică ori poate să-i aducă mulțumiri sufletești.

Învățătura care nu dă rezultatul acesta, orișicît de multă ar fi ea, e seacă și de puțin folos, o sarcină obositoare, căci se perde mai ușor de cum a fost cîștigată.

„După ce voi fi ajuns rege — a zis un multchinuit moștenitor de tron al Franței — am să ard toate cărțile.“

Îndeosebi la Măgurele, unde elevele sunt ocupate ziua toată cu practica, lecțiunile sunt un fel de distracțiune mai mult ori mai puțin plăcută și nu atît silința la învățătură și deșteptăciunea, cît hărnicia, bunăvoința, îndemînătăcia și firea îndatoritoare sunt ceea ce ridică pe una mai presus de cealaltă, deși regula generală e că cele bune la lecțiuni sunt bune pretutindeni.

Deprinse din școala primară să fie stimulate prin fel de fel de mijloace, elevele din clasa I își dau, în genere, multă silință la învățătură, țin să-și știe lecțiunile pe de rost și se plîng adeseori că nu le rămîne destul timp pentru „meditațiune“. Cele din clasa II, văzîndu-se lăsate în voia lor, sunt mai mult ori mai puțin nepăsătoare. În clasa III sunt totdeauna cîteva silitoare, care în clasa IV-a țin ca clasa lor să nu rămîie de rușine și le duc și pe celelalte înainte. În clasa V, în sfîrșit, fetele de 17—18 ani, toate sunt silitoare, se scoală cu noaptea în cap și lucrează împreună ajutînd cele mai tari pe cele mai slabe. Direcțiunea mereu trebuie să intervină ca să le potolească excesul de zel.

Cele din anul de practică foarte adeseori se plîng că sunt multe lucrurile pe care trebuie să le mai învețe.

Au învățat, de exemplu, destulă botanică mai ales în grădină, la cîmp ori prin păduri ; cînd e însă vorba de aplicarea practică, fie în grădină, fie în bucătărie, sunt nedumerite asupra amănuntelor.

Au învățat și zoologie, și din carte și din practica gospodăriei ; cînd e însă vorba de aplicarea ei la nevoile zilnice, lipsa de știință iese încă mai înfederat la iveală.

Așa e în toate. La fiecare pas ele sunt jignite de simțimîntul că nu știu destul ; în fiecare clipă se întreabă cum, cît și de ce, și nu sunt în stare să-și dea răspuns.

„Citiți, fetelor — li se zice dar — ca să vă dumiriți. Sunt oameni care le știu și au scris ca să lumineze și pe alții. Omul toate poate să le facă bine, dacă vrea cu tot dinadinsul și își dă silința să se dumirească.“

Nu e deci mult ceea ce se poate învăța în Institutul „Ioan Otteteleșanu“, dar pot să ajungă departe și cu puțina lor învățătură acele dintre absolventele acestui institut care au prins slăbiciune de învățătură și țin să fie în toate împrejurările dumirite.

4. EDUCAȚIUNEA PROFESIONALĂ

Profesiunea e ocupațiunea de căpetenie a omului, lucrarea în care-și petrece cea mai însemnată parte a vieții. Cu cît mai bine e pregătit pentru profesiunea ce și-a ales, cu atît mai cu spor îi este lucrarea. Orișicît de bine pregătit ar fi însă, omul se simte nenorocit, dacă, nefiind potrivită profesiunea cu aptitudinile și cu înclinările lui, nu lucrează cu mulțumire. De aceea pregătirea ea singură nu e educațiune profesională. Aceasta o are numai cel ce lucrează cu tragere de inimă și e mulțumit atît de a face, cît și de a fi făcut ceea ce face ori a făcut.

Lucrul acesta e hotărîtor mai ales în ceea ce privește profesiunea stăpînei de casă, care e ostenitoare și împreunată cu multe supărări mici și mari. E nenorocită femeia care nu poartă cu mulțumire sarcinile purtării de grijă pentru casa ei, roabă vecînic hărțuită și o adevărată calamitate pentru cei osîndiți a trăi împreună cu dînsa.

Stăpînă adevărată poate să fie numai dacă, purtîndu-și sarcinile cu mulțumire, are cuvenita răbdare și știe să se stăpînească pe sine.

Aceasta nu poate să i-o deie pregătirea, care prin stăruință se cîștigă mai mult ori mai puțin ușor.

Nu este, cînd vorba e de om, adevărat că e destul să facem mereu un lucru pentru ca să ajungem în cele din urmă a-l face cu mulțumire. Ceea ce facem de nevoie nu putem să facem decît cu repulsiune, și azi chiar nici animalele nu mai sunt dresate cu biciul.

Mai ales în ceea ce privește pregătirea practică trebuia dar să li să lase elevelor deplină libertate.

Ele au fără îndoială să-și facă menagiul, să dea ajutor la bucătărie și să lucreze în atelier, fie chiar și dacă aceasta n-ar fi pentru ele o plăcere.

În primii ani însă ele nici n-au lucrat în grădină, nici n-au spălat și călcat, fiindcă se simțeau umilite cînd erau puse la asemenea lucrări „ordinare" și familiile lor făceau observațiunea că nu și-au dat copiii în institut ca să fie servitoare.

N-ar fi fost greu a le sili să se deprindă și cu asemenea lucrări ; era însă mai rațional a le face să se apuce din propriul lor îndemn de ele.

Directoarea și-a făcut ea însăși straturi de flori și de legume, pe care le îngrija dimpreună cu copiii ei, iar elevelor cu purtări bune li se dedea voie să fie și ele de ajutor. Drept recompensă li s-a promis apoi că anul viitor vor putea și ele să-și facă straturi, care să fie numai ale lor.

Cu aceste straturi ale elevelor cu purtări bune s-a început practica în grădina de legume, și abia în al șaptelea an după înființarea institutului li s-a dat tuturor elevelor voie să aibă straturi.

Azi elevele din clasa IV-a dau ajutor la straturile directoarei, cele din clasa V-a au straturile lor deosebite, iar cele din anul de practică își cultivă straturile ajutate de surorile lor din primele trei clase, care trebuie să mai aștepte pentru ca să poată avea și ele straturi.

Așa s-a urmat cu toate : li s-a dat elevelor mai mari voia de a lucra și de a se ajuta cu colegele lor mai mici. Azi orișicare dintre ele are putința de a se califica, dacă vrea, dar cele mari nu numai că sunt obligate a lua parte la toate lucrările, dar se și îmbulzesc și adeseori se plîng de colegele lor mai zeloase, care vor să le facă ele toate, și nu e nici o lucrare prea „ordinară" pentru ele.

Lucrul acesta se schimbă întrucîtva numai după ce, dîndu-li-se voie să se întoarcă de sfintele sărbători ori în vacanțe acasă, petrec cîteva zile în afară de institut.

Multe dintre ele, după ce s-au întors, se simt domnișoare își cruță mînile și intră numai cu oarecare anevoință în deprinderile lor de mai nainte. Altele se întorc bolnave ori își pierd voia bună. Iar altele se zăpăcesc în societatea în care ochii multora se îndreptează asupra lor și, fiind duse mereu cu gîndul, nu mai lucrează cu toată inima și vorbesc prin unghere despre cele văzute în lume,

de cele mai multe ori lucruri pe care e mai bine să nu le știe deocamdată.

Academia și-a rezervat dar dreptul de a nu le da elevelor voie să se întoarcă în familiile lor de sărbători ori în vacanțe, și îndeosebi elevelor mai mari numai cu precauțiunea cuvenită li se dă voia aceasta. Vor cunoaște ele lumea cînd vor fi ieșit, la vîrsta de 19—20 de ani, femei făcute, din institut.

A fost fără îndoială, este și va fi totdeauna printre fetele adăpostite în Institutul „Ioan Otteteleșanu" cîte una, care, codindu-se, nu profită dindestul de ocaziunile ce i se dau spre a se pregăti pentru cariera ce i s-a ales. Acestora însă li s-a ales rău cariera, și siluirea n-ar putea decît să le umplă inimile de repulsiune.

Cele cu desăvîrșire multe, aproape toate au nu numai o bună pregătire, ci și multă tragere de inimă pentru profesiunea lor și ies cu multe iluziuni în lume.

REZULTATE

Au fost primite pînă acum, în timp de 12 ani, în Institutul „Ioan Otteteleșanu" 188 fete și anume : din România 168, iar din țările învecinate 20. Cele din România sunt luate din :

1.	București		42
2.	Județul	Prahova	17
3.	„	Ilfov	13
4.	„	Dîmbovița	11
5.	„	Dolj	8
6.	„	Ialomița	7
7.	„	Olt	6
8.	„	Buzău	5
9.	„	Teleorman	4
10.	„	Tecuci	4
11.	„	Putna	4
12.	„	Tutova	4
13.	„	Fălciu	4

14.	Județul Mehedinți	4
15.	„ Muscel	3
16.	„ Suceava	3
17.	„ Vlașca	3
18.	„ Rm.-Sărat	3
19.	„ R.-Vîlcea	3
20.	„ Gorj	3
21.	„ Bacău	3
22.	„ Romanați	2
23.	„ Vaslui	2
24.	„ Constanța	2
25.	„ Brăila	2
26.	„ Botoșani	2
27.	„ Dorohoi	1
28.	„ Roman	1
29.	„ Neamț	1
30.	„ Tulcea	1

Cele din țările învecinate sunt luate din :

1.	Țara Bîrsei	3
2.	Țara Ungurească	3
3.	Banat	2
4.	Sibiu	2
5.	Margine	2
6.	Munții Apuseni	2
7.	Sălagiu	2
8.	Ținutul Năsăudului	1
9.	Cîmpia Ardealului	1
10.	Secuime	1
11.	Șesul ungar	1

94 dintre aceste se află încă în institut, 88 au ieșit ca absolvente, iar celelalte, parte au murit, parte s-au retras.

Dintre absolvente numai 31 au făcut și anul de practică, iar 11 se află în institut ca pedagoge, preparatoare, măiestre de lucru ori conducătoare ale practicei.

S-au cheltuit pînă acum cu aceste 188 de fete peste un milion de lei. La început, cînd elevele erau puține, fiecare din ele costa mai mult, peste două mii de lei pe an. Sporindu-se însă elevele, s-a sporit și budgetul, nu

însă în aceleași proporțiuni. Cel mai urcat a fost budgetul în anul școlar 1898—99, cînd s-a înființat clasa V-a și anume 86 798 lei. Anul acela o elevă a costat 1 142 lei.

Înființîndu-se clasa de practică, elevele s-au sporit, dar budgetul s-a redus. Pentru anul curent s-au prevăzut 84 212 lei. O elevă costă dar 895 lei.

Cam atît va costa și în viitor o elevă, nici într-un caz nu mai mult, ci mai puțin, dacă gospodăria institutului va urma a se dezvolta în mod rațional, și totdeauna se va cheltui cu o absolventă mai puțin de 6 000 lei, dacă nu se pun în socoteală și cheltuielile făcute cu administrațiunea fondului.

S-a ivit adeseori plîngerea că diploma dată de institut nu e de nici un folos practic, fiindcă ea nu e titlu pentru nici un fel de funcțiune publică. Lucrul acesta e adevărat : nu e și nici că poate să fie. Ioan Otteteleșanu, urzitorul institutului, a dorit, Ion Kalinderu, întemeietorul, voiește, iar Academia Română, organizatoarea lui, stăruie ca el să fie condus așa, încît să iasă din el femei care vor putea să fie bune soții, bune mume și propagatoare ale spiritului casnic, iar nu altceva.

Dacă societatea în care ele au să-și petreacă viața ține ori nu și ea să aibă asemenea femei, aceasta e o cestiune care nu se poate acum discuta.

Dintre fostele eleve ale institutului s-au măritat pînă acum 23, și abia din purtările pe care le au acestea ca soții, ca mume și ca femei în societate va putea să se dumirească lumea dacă prețuiește ori nu ceva pregătirea ce se dă în institut.

Cum rămîne însă cu acele dintre absolvente care n-au avut încă ori nu vor avea parte de a-și găsi norocul ?

O femeie care e în adevăr pregătită pentru purtarea sarcinilor casnice poate să-și facă în toate împrejurările drum prin lume, dacă mai e și cuminte.

În institut se face însă numai educațiunea fetelor adăpostite în el, iar nu și a societății în care au să-și petreacă viața, iar aceasta e stăpînită de preocupațiuni și de curente pe care numai școala vieții poate să le combată.

S-ar fi măritat mai multe dintre absolvente și cele încă nemăritate și-ar găsi rost în lume, dacă pretențiu-

nile familiilor și ale rudelor lor nu ar fi prea mari, în tot cazul nepotrivite cu pregătirea ce se dă în institut.

Absolventele și mai ales cele ce au făcut și anul de practică știu cam atîta carte cîtă se învață în școlile normale, ba în unele privințe chiar mai multă, cunosc din temelie rînduiala casei, știu să combine rațional liste de bucate, să gătească și să prepare conserve, sunt în stare să-și croiască și coase hainele și albitura, să spele, să calce și să cîrpească, se pricep la toate amănuntele țesătoriei, au unele chiar mari destoinicii în ceea ce privește lucrul de mînă mai fin, sunt dumirite asupra purtării de grijă pentru păstrarea sănătății și pentru creșterea copiilor și s-au deprins să muncească de bunăvoie.

Cu asemenea pregătire femeia poate să fie folositoare orișiunde ar arunca-o soarta.

Ar fi, înainte de toate, lucru firesc ca acele dintre ele, care nu pot să-și exercite profesiunea la casele lor ori în familiile lor, să ajute pe alții la purtarea de grije pentru gospodărie și la creșterea copiilor.

Una singură e însă conducătoarea unei gospodării particulare și educatoare de copii. Au mai încercat și altele să primească asemenea însărcinări, dar n-au fost în stare să le poarte. Lasă că sunt prea tinere încă ca să poată înfrunta multele mizerii ale vieții noastre, dar în societatea noastră se bucură de considerațiune numai cel care are vreo *funcție* fie orișicît de proastă.

Fostele eleve stau în continuă corespondență cu institutul, și vin, cînd le iartă mijloacele, să petreacă cîte o zi în institut. Sunt între ele numai două cărora li s-a perdut urma.

Starea lor actuală e următoarea:

1. Din prima serie sunt măritate *cinci,* iar după ocupațiune una e directoare a unei școli de gospodărie, trei sunt maestre de croitorie, două dau lecțiuni în institut, două sunt ajutoare în ateliere de croitorie și una urmează la Școala de bele-arte.

2. Din seria a doua sunt măritate *șapte* și una e conducătoarea gospodăriei în institut, două sunt ajutoare în ateliere de croitorie, una urmează la școala profesională, iar două dau lecțiuni în institute particulare.

3. Din seria a treia sunt măritate *trei* și trei sunt conducătoare ale gospodăriei, una într-o familie, iar două în institute particulare, una are atelier de croitorie la țară, două sunt suplinitoare la școli rurale, una e ajutoare într-un atelier.

4. Din seria a patra s-au măritat *trei* și trei lucrează în ateliere de țesătorie, două sunt ajutoare în ateliere de croitorie, una e în funcțiune la poștă, una se susține cu acul lucrînd mai ales brodărie.

5. Din seria a cincea s-au măritat *trei,* au murit patru și două conduc practica în școli de gospodărie, una conduce gospodăria într-un institut particular, una urmează la Conservatorul din Milan, iar una lucrează într-un atelier de croitorie.

6. Din seria a șasea, ieșită la sfîrșitul celui din urmă an școlar, s-a măritat două și două conduc practica în institut, trei sunt suplinitoare la școli rurale, iar una urmează la Conservator.

Cele mai multe sunt fete la casa părinților săi.

Dintre cele măritate una a fost luată în căsătorie de un profesor secundar, două de viitori preoți, două de negustători mai înstăriți, două de arendași, trei de administratori de moșie, una de un ofițer, iar celelalte de funcționari publici.

EDUCAŢIUNEA RAŢIONALĂ

CREȘTEREA RAȚIONALĂ

NOȚIUNI GENERALE

Omul e la începutul vieții lui o ființă cu desăvîrșire neputincioasă și astfel o sarcină pentru semenii lui ; natura s-a îngrijit însă ca sarcina aceasta să fie purtată cu mulțumire, și nu numai părintele, ci orișicare om e din fire pornit a purta grijă de cei mai slabi decît dînsul.

Nevoile vieții și slăbiciunile individuale pot să înăbușe pornirea aceasta, dar nu pot s-o stingă, și numai omului, dezbrăcat prin patimi de firea omenească, îi este nesuferită purtarea de grijă pentru copii.

Privind lucrurile din punctul de vedere etic, copilul e un nou factor în dezvoltarea omenirii, o enigmă, care numai încetul cu încetul se dezleagă : orișicare ar fi dar individualitatea lui încă necunoscută, nimeni nu poate să știe ce are să iasă din el, și astfel nu poate nimeni să-l înlăture fără ca să-și facă grele mustrări și fără ca să fie osîndit cu toată asprimea.

Chiar și numai prin faptul că s-a născut, copilul produce în viața celor mai de-aproape ai săi, deci într-un mai îngust ori mai larg cerc social, o schimbare în bine îndemnînd pe cei ce-l iubesc să lucreze cu mai multă rîvnă și ajutîndu-i să se stăpînească pe sine.

Deoarece persoană e omul gîndit cu toate legăturile lui în societate, personalitatea numai în familie poate să ajungă la deplina ei dezvoltare, iar familia numai prin sporul de copii se desăvîrșește. Lipsa de copii nu e dar numai o nenorocire familială, ci totodată și o cauză de

dezorganizare socială. Oameni răzleți și familii fără de copii sunt semne de decadență socială, și de aceea totdeauna și pretutindeni orișice încercare de a opri sporul de copii e un greu păcat și un atentat asupra societății.

Părinte, în înțelesul etic al cuvîntului, nu e cel ce dă viața, ci cel ce poartă grijă pentru buna ei desfășurare ; adopțiunea desăvîrșește dar și ea personalitatea și în toate timpurile purtarea de grijă pentru copiii altora a fost socotită chiar mai presus de purtarea de grijă pentru copiii proprii.

Dată fiind pornirea firească de a purta grijă de copii, această purtare de grije e una din mulțumirile vieții omenești și dreptul de a fi părinte i se cuvine orișicărui om ajuns la maturitate. Se admite renunțarea la acest drept în anumite împrejurări, și compătimim, dar nu osîndim pe cel ce nu se simte în stare să-și crească copilul. Renunțarea e în interesul atît al copilului, cît și-n al societății, căci n-ar putea să iasă decît oameni răi ori nenorociți din copiii lăsați în părăginire ori chinuiți, care în toate clipele trebuie să simtă că sunt o sarcină pentru purtătorii lor de grijă.

Numai în societățile în care popoarele se susțin luptîndu-se mereu și între ele și cu animalele, copilul e considerat ca un spor de puteri vii și de aceea sunt lepădați, ca la Sparta, copiii plăpînzi ori infirmi.

Cu cît stadiul de dezvoltare socială e mai înaintat, cu atît mai generală e purtarea de grijă pentru copii și cu atît mai multe înlesniri li se dau părinților în ceea ce privește creșterea copiilor săi. În societatea noastră modernă o însemnată parte din sarcină o ia asupra sa statul și în genere societatea prin susținerea așezămintelor de cultură ori de adăpost pentru copii.

Astfel li-e dată părinților în mare grad putința de a renunța, fie în parte, fie în toate, la mulțumirea de a-și crește ei înșiși copiii.

Acela, care nu face renunțarea ori primește de bunăvoie sarcina purtării de grijă, ia asupra sa răspunderea pentru întreaga viață a viitorului om.

Din răspunderea aceasta rezultă atît datoriile și drepturile părintești, cît și principiile fundamentale ale creșterii.

Părinții nu au și nici nu pot avea nici o datorie către copiii lor, și copilul nu poate să pretindă nimic de la cei ce i-au dat viața : tot ceea ce facem pentru copii e jertfă de bunăvoie, dovadă de dragoste curată și are să fie dar din prisos.

Au însă părinții în ceea ce privește pe copiii lor datorii față cu societatea și față cu familia îndeosebi.

Față cu societatea, părintele are datoria de a purta de grijă ca copilul să nu supere pe nimeni, să nu fie o sarcină pentru alții și să iasă om destoinic de a se susține însuși pe sine. În societățile bine organizate datoria aceasta e precizată în toate amănuntele ei prin obiceiuri și prin legi pozitive, în virtutea cărora părintele, fie el natural ori adoptiv, poate să fie silit a da copilului său, potrivit cu starea sa : hrană, adăpost, îmbrăcăminte, căutare în caz de boală și pregătire pentru o carieră oarecare.

Tot în virtutea acestei datorii față cu societatea, iar nu în virtutea vreunui drept firesc, copilul ia o parte din averea rămasă de la părinții săi.

Deoarece iubirea către progenitură e unul din cele mai active simțăminte omenești și orișicare om se simte greu jignit de nedreptatea făcută progeniturii sale, soții între dînșii și față cu părinții lor au, în ceea ce-i privește pe copii, chiar mai mari și mai aspre datorii decît față de societate.

Numai iubindu-ți copiii, răsplătești iubirea părinților tăi, și prin nimic nu poți să-i jignești pe aceștia mai adînc decît prin lipsa purtării de grijă pentru copiii tăi.

Din această datorie către părinți rezultă datoriile către frați și rude — familia în înțeles mai larg — care e interesată ca toți membrii ei să fie oameni cumsecade.

Cu atît mai aspre sunt datoriile soților între dînșii.

Însoțiți de bunăvoie, ca să se ajute între dînșii și să-și facă unul altuia viața plăcută, soții iau prin actul căsătoriei cele mai grele îndatoriri în ceea ce privește purtarea de grijă pentru copii și numai împreună pot să crească copiii, numai împreună pot să renunțe la ei, numai împreună pot să adopteze, numai împlinindu-și datoriile părintești pot să trăiască în armonie.

Acesta e temeiul etic pe care se razămă monogamia, indisolubilitatea căsătoriei şi chiar principiul ca omul o singură dată în viaţa lui să se căsătorească, ca preoţii bisericii noastre.

E nefirească şi astfel rea şi mai mult ori mai puţin nenorocită orişice însoţire cu copii care nu sunt ai ambilor soţi. Orişicare ar fi deci legile ori obiceiurile, omul înţelept nu va lua în căsătorie o femeie cu copii fără ca să adopteze pe aceşti copii şi, avînd el copii, se va căsători numai cu o femeie, care îi adoptează copiii. Altfel căsnicia e numai o tovărăşie de afaceri.

Cel mai cuminte dintre toţi oamenii, care au trăit pîn-acum pe faţa pămîntului, Confuciu, ţiind seamă de neajunsurile firii omeneşti, nu opreşte poligamia, nici nu impune indisolubilitatea căsătoriei, dar dispune ca toţi copiii să fie de drept ai uneia şi aceleiaşi soţii şi numai ai ei şi ai soţului ei, căci într-o familie numai un tată şi numai o mamă pot să existe. care sunt pentru toţi copiii deopotrivă tată şi mamă.

Au fost oameni, ba chiar şi societăţi întregi, care s-au abătut de la aceste principii în ceea ce priveşte firea vieţii familiale, dar oamenii au trecut şi societăţile s-au destrămat. Ştim cu toţii că Jean-Jacques Rousseau, şi filosof, şi propagator de principii în ceea ce priveşte educaţiunea, şi-a lepădat copilul : lumea însă nu l-a iertat şi nici n-are să-l ierte. Ea te plînge cînd eşti nevoit să dai copilul tău cuiva care-l primeşte cu toată dragostea şi ia bucuros sarcina de a purta grijă de el, dar te osîndeşte cînd îl părăseşti în voia întîmplării ori nu ai destulă purtare de grijă pentru el.

Trai bun şi liniştit poate să fie numai între soţi, care, avînd aceiaşi copii, împlinesc cu aceeaşi mulţumire aceleaşi datorii.

Sarcina de părinte e cea mai frumoasă din toate, pe care omul poate să le poarte în viaţa aceasta, şi vrednic de ea este numai cel ce ştie s-o poarte cu mulţumire şi fără de a se plînge vreodată de greutatea ei. De aceea trebuie să-şi cruţe sănătatea, să-şi îndoiască silinţele, să-şi mărginească trebuinţele, să-şi păstreze liniştea sufletească, să-şi sporească avutul, să-şi păstreze bunul nume, să

se stăpînească mai vîrtos pe sine însuşi. În aceasta consistă înrîurirea moralizatoare a copilului asupra părintelui, şi mulţi oameni porniţi pe căi rele se-ntorc la buna vieţuire din iubire către copiii lor, multe vieţi se strică în lipsă de copii.

Numai oameni cu desăvîrşire dezbrăcaţi de firea omenească se plîng că li-e grea sarcina de părinte şi aşteaptă să fie siluiţi a-şi face datoria în ceea ce priveşte pe copiii lor.

Fiind aşa, drepturile părintelui faţă cu copilul sunt tot atît de nelimitate ca datoriile copilului faţă cu părintele care i-a dat viaţa, i-a păstrat-o şi a purtat grijă de întreaga ei desfăşurare.

Societatea limitează aceste drepturi ale părintelui potrivit cu interesele ei.

Are pretutindeni părintele dreptul de a-şi face datoria hotărînd mediul şi condiţiunile în care se petrece viaţa şi dezvoltarea copilului, are dreptul de-a înrîuri asupra lui prin îndrumări, prin pedepse ori prin recompense, de a-i chivernisi avutul, de a-i hotărî cariera, chiar de a-şi da părerea în ceea ce priveşte căsătoria lui, dar toate aceste în mărginile trase de obiceiuri şi de legi.

Orişicare ar fi aceste mărgini, atît bunul nume, cît şi fericirea părintelui atîrnă în mare grad de la priceperea cu care se foloseşte de aceste drepturi şi una din cele mai mari mulţumiri ale vieţii e să poţi zice că ai dat copiilor tăi o bună educaţiune.

Deoarece orişicare om poate să fie părinte chiar şi fără ca să vrea, e lucru firesc că orişicare om poate să fie şi bun educator cel puţin cînd vrea cu tot dinadinsul. E destul să asculţi glasul firii omeneşti şi să-ţi stăpîneşti slăbiciunile individuale pentru ca să faci în materie de educaţiune totdeauna ceea ce este bine pentru copil. Acela, care iubeşte cu adevărat şi e stăpîn pe sine, nu are nevoie de nici o ştiinţă ca să ajungă încetul cu încetul la mulţumirea de a-şi fi crescut bine copiii, şi sunt foarte mulţi oamenii cumsecade care n-au avut parte decît de o educaţiune cu desăvîrşire impulsională.

Nu mai încape, cu toate aceste, nici o îndoială, că mai uşor ascultăm glasul firii, dacă ştim care anume este el,

și mai ușor ne stăpînim cînd suntem ajutați de convingeri bine întemeiate.

Ne ușurăm dar sarcina de educatori și ni-o facem mai plăcută, dacă suntem dumiriți ce este educațiunea și cum are să fie făcută ea în mod rațional.

Chiar și dacă n-ar fi dar mai bună, educațiunea rațională e mai ușoară decît cea împulsională, mai sigură în ceea ce privește efectele ei și mai plăcută pentru cel ce o face.

În orișicare lucrare continuată cu oarecare stăruință, avem, înainte de toate, să fim dumiriți asupra felului lucrării, apoi să ne dăm seamă despre scopul urmărit prin ea și să facem în cele din urmă o alegere potrivită cu acest scop, în ceea ce privește mijloacele de care avem să ne folosim.

Și în materie de educațiune avem dar să ne dumirim ce va să zică educațiunea rațională, care e scopul urmărit prin ea și care sunt mijloacele de educațiune.

I. EDUCAȚIUNEA

Citind prin ziare, prin reviste ori prin cărți, asistînd la conferințe publice ori audiînd cursuri, foarte ușor ajungem să ne facem gîndul că educațiune și creștere sunt, la urma-urmelor, același lucru, spus cu două vorbe deosebite, una veche, iar alta primită de curînd în limba noastră.

Gîndul acesta e greșit și greșit ar rămîne chiar și dacă pedagogi cu mare autoritate l-ar fi avînd.

A crește va să zică a se dezvolta prin sine însuși, iar dezvoltarea aceasta atîrnă nu numai de la firea individuală, ci totodată și de la împregiurările în care se desfășură viața.

Firea individuală e dată și invariabilă ; sunt însă întîmplătoare împregiurările, și ele pot să fie prefăcute : orișice deosebire în ceea ce privește creșterea rezultă dar numai din prefacerea împrejurărilor, și cu cît mai priincioase sunt împrejurările, cu atît mai bine se petrece creșterea.

Ne este deci dată nouă oamenilor putința de a hotărî prin prefacerea intenționată a împrejurărilor întregul mers al creșterii, și această purtare de grijă pentru dezvoltarea altei ființe e ceea ce numim creștere în înțelesul activ al cuvîntului.

Creștem noi oamenii plante, animale și oameni purtînd grijă ca împrejurările, în care li se desfășoară viața, să fie priincioase pentru dezvoltarea lor.

Creșterea e rațională, dacă e făcută în vederea unui scop bine lămurit și dacă împrejurările sunt alese potrivit cu acest scop. Astfel englezii au produs prin creșterea rațională cai de cursă, cai de trăsură și cai de povară, porci care dau multă grăsime, și porci cu carne multă, oi cu lînă lungă, tare și creață, ca postavul să fie și tare și elastic.

Scopul firesc al creșterii, aceasta ni-o spun pînă chiar și zarzavagiii, nu poate să fie decît ca ființa pe care o creștem să ajungă fie în total, fie în anumită parte a ei la limita extremă a putinței sale de dezvoltare.

A voi mai mult ori altăceva e împotriva firii, iar a voi mai puțin e lipsă de cuvenită purtare de grijă, și atît într-un caz, cît și în cellalt ființa e jignită în dezvoltarea ei, deci creșterea e proastă.

Prima și cea mai neapărată condițiune pentru creșterea rațională e să cunoaștem bine firea cea adevărată a ființei ce voim să creștem, căci numai așa putem să știm cum anume avem să purtăm grijă de ea.

Deoarece împrejurările, în care se petrece viața, nu sunt niciodată cu desăvîrșire priincioase, dezvoltarea e totdeauna mai mult ori mai puțin defectuoasă și ființele sunt toate mai mult ori mai puțin pocite, fie prea mult, fie prea puțin dezvoltate într-unele părți ale lor. Nu e nici o plantă, nici un animal și nici un om așa cum după firea sa cea adevărată ar trebui să fie.

Prin purtarea de grijă a crescătorului, părțile prea slabe se întăresc, iar cele prea tari, prin compensațiune firească, slăbesc, deci ființa se rotunjește, se desăvîrșește, se apropie de forma cea ideală.

Această desăvîrșire a ființei prin stăruitoare purtare de grijă e ceea ce numim cultură, în deosebire de creștere în genere.

Prin cultura adevărată se corectează natura în întreaga lume organică.

Luîndu-şi însă scopul din trebuinţele sale, omul face şi culturi spre a dezechilibra fiinţa. Trandafirul şi o mulţime de alte plante de tot felul sunt rezultate ale unei asemenea culturi făcute în vederea vreunui scop utilitar, fiinţe mai mult ori mai puţin pocite, potrivit cu trebuinţele omului.

Tot astfel se face cultură de animale, ba pînă chiar şi oameni sunt adeseori crescuţi în vederea unor anumite scopuri de cele mai multe ori nepotrivite cu firea lor adevărată.

E învederat că asemenea cultură, care nu drege, ci strică fiinţa, nu e raţională decît în ceea ce priveşte potrivirea împrejurărilor cu scopul : cultura cea adevărată consistă în desăvîrşirea fiinţei potrivit cu firea ei, care nu dezechilibrează fiinţa.

Omul şi el singur în întreaga lume vieţuitoare poate să poarte grijă şi de sine însuşi, deci să se crească, să se cultiveze însuşi pe sine. El nici nu are deci să fie crescut ca plantele ori ca animalele, ci urmează să fie îndrumat a purta el însuşi grijă de sine căutînd cele mai priincioase împrejurări pentru desăvîrşirea propriei lui fiinţe.

Îndrumarea aceasta e ceea ce numim educaţiune în deosebire de creştere, şi nici plantelor, nici animalelor, care nu pot să poarte ele însele grijă de sine, nu li se poate face educaţiune, ci numai creştere.

Acesta e gîndul cel luminos, pe care n-avem să-l pierdem în lucrarea educativă niciodată din vedere.

Simpla purtare de grijă pentru buna dezvoltare trupească şi sufletească poate să fie bună creştere, bună deprindere, bună dresură, bună îndrumare pentru viaţă, dar nu este educaţiune în înţelesul în care întrebuinţăm vorba noi cei ce am rîde de omul care ni-ar spune că face educaţiunea unei plante, ori a vreunui animal.

În educaţiune e cuprins gîndul deprinderii de a purta grijă de sine însuşi. Fără deprinderea aceasta, creşterea, orişicît de îngrijită ar fi ea, preţuieşte puţin, căci omul deprins ca alţii să poarte grijă de el este cu desăvîrşire atîrnător de împrejurări şi-şi perde rostul îndată ce e

lăsat de capul lui. Întîlnim la fiecare pas tineri şi mai ales fete care au avut parte de creştere foarte bine îngrijită, dar se perd îndată ce ies de sub privigherea celor ce li-au făcut creşterea.

E lucru uşor să stăpîneşti pe un copil, să-l ţii de scurt, să priveghezi de aproape, să-l pui să facă ceea ce vrei tu şi să nu-l laşi să se supună relelor porniri ale firii lui individuale. Cum rămîne însă după ce a ieşit de sub stăpînirea ta, după ce nu mai poţi să-l ţii de scurt, nu mai ai privegherea asupra lui şi nu mai poţi nici să-l sileşti, nici să-l opreşti ? Ce se alege de roadele ostenelelor tale îndelungate şi adeseori şi grele ?

Chiar şi bunul-simţ firesc te îndrumează să-l deprinzi cu mulţumirea de a fi făcut binele pe care-l vrei, din propriul lui îndemn, iară nu din supunere către tine, nici de frică, nici în vederea vreunei răsplătiri. Deprins odată aşa, el e om în înţelesul cel bun al cuvîntului, se stăpîneşte însuşi pe sine, se are însuşi pe sine îndeaproape priveghere şi face în toate împrejurările ceea ce ştie că e bine.

E fără îndoială mai greu aşa, dar numai aşa e bine, numai aşa i se dă cultura morală în deosebire de cultura vieţii organice.

Deprins de mic a purta însuşi grijă de sine, omul e cuprins încetul cu încetul de simţămîntul că, sufleteşte, el însuşi s-a făcut şi urmează a se face pe sine, se simte răspunzător pentru tot ceea ce face şi-şi dă totdeauna silinţa de a se stăpîni pe sine, ca să fie mereu mulţumit cu propriul său fel de a fi, şi această mulţumire de sine însuşi e temelia fericirii omeneşti.

Cultura morală consistă în stăpînirea de sine astfel înţeleasă, şi omul, care o are, poartă în toate împrejurările grijă de propria sa sănătate şi de buna sa dezvoltare trupească, îşi dă toată viaţa lui silinţa să-şi dezvolte mintea şi s-o îmbogăţească cu cunoştinţe, îşi înfrîneză poftele şi pornirile de tot felul, nu se lasă să fie înduplecat fie de împrejurări, fie de oameni a face ceea ce e contra convingerii lui, îşi corege şi desăvîrşeşte mereu fiinţa şi astfel e mulţumit de sine însuşi chiar şi-n mijlocul celor mai mari nenorociri, iubeşte viaţa şi nu e-n stare să urască nici pe duşmanii lui.

Omul lipsit de cultură morală însă, neavînd purtare de grijă pentru sine însuși, nu e nici stăpîn pe sine, e determinat de împrejurări, de oameni ori de impulsiuni momentane și astfel se socotește jertfă a lumii în care-și petrece viața. Orișicîtă vigoare trupească ar fi avînd, orișicît de inteligent ar fi, orișicît de strălucită i-ar fi poziținea materială și cea socială, el e mereu nemulțumit cu sine însuși și cu viața, mereu se dezvinovățește zicînd : „Ce să-mi fac, dac-așa m-a născut mama, dac-așa am fost crescut, dac-așa e lumea-n care trăiesc, dacă sunt multe și mari nevoile vieții ? !"

Zbuciumată și chinuită e, în lumea aceasta, viața lui de călător fără de călăuză.

Îndrumarea educativă se dă în timpul copilăriei, dar educațiunea se urmează în tot timpul vieții, și de aceea nu are nimeni dreptul de a se plînge fie de nașterea sa, fie de creșterea, pe care a primit-o. Fiecare poate să-și coreagă însuși prin sine ființa, și de aceea el și numai el e vinovat de neajunsurile ei. Pot să te ierte alții, tu însuți însă te dezvinovățești, dar nu te ierți niciodată, dacă nu te știi ceea ce simți c-ai putea să fii.

Are și educabilitatea hotarele ei firești, peste care nu poate nimeni să treacă, și nemulțumit cu sine însuși e numai cel ce se simte departe de aceste hotare.

Lumea se uită cu oarecare curiozitate, ba cîteodată chiar cu un fel de mulțumire diavolească la cocoașa pe care o ai în spinare, dar tu o porți cu resignațiune ; îți faci însă toată viața ta grele mustrări, dacă degetul cel mic ți-a rămas strîmb în urma propriei tale neglijențe.

Avem dar în educațiune să ținem seamă de educabilitate și să nu pierdem niciodată din vedere limitele ei firești.

1. Educabilitatea

Să mergi cît mai des la mormîntul strămbunilor tăi, să-ți reamintești însușirile lor covîrșitoare și să-ți dai silința de a cultiva în copiii tăi pe cele bune și de a stîrpi pe cele rele.

Cam așa le zice Confuciu chinezilor cînd instituie cultul strămbunilor, pe care l-am cam avut și noi românii, dar,

civilizîndu-ne, am început a-l părăsi ca lucru bun numai pentru biata de societate chinezească, pe care lumea abia de vreo cinci mii de ani o mai sufere în mijlocul ei.

E în adevăr orișicare ființă omenească, prin atavism, e încă din naștere mai mult ori mai puțin pocită. Fiind unele părți prea mult, iar altele prea puțin dezvoltate, trupul și, ca urmare adeseori și sufletul e mai mult ori mai puțin dezechilibrat, iar în timpul creșterii acest dezechilibru se mărește, dacă nu avem destulă purtare de grijă pentru înlăturarea lui.

La aceasta se gîndește românul cînd zice : „Boala din născare lecuire n-are".

Întrebarea e însă pînă unde e adevărată această zicătoare.

Dac-am admite că nu se pot înlătura prin stăruitoare purtare de grijă neajunsurile firii individuale și că zadarnice sunt silințele de a corecta ființa omenească, orișice discuțiune în materie de educațiune e lipsită de rațiune.

Deși chinez, în cel mai strașnic înțeles al cuvîntului, Confuciu exprimă un gînd foarte mare cînd zice că ceea ce nu se poate în individ se poate în familie, ceea ce nu se poate în scurtul timp al unei vieți de om are să se facă în mai lungul timp trăit de mai multe generațiuni.

În lumina științei noastre moderne gîndul acesta se prezentă ca adevăr neîndoios.

Știm adică, cu toată siguranța, că orișicare organ are o anumită tendință de a funcționa și că tendința aceasta crește ori scade potrivit cu vigoarea organului.

Tot atît de sigur știm că orișicare organ se fortifică funcționînd normal, slăbește funcționînd prea puțin și se-mbolnăvește funcționînd în mod excesiv.

Dacă așa este, într-un organism dezechilibrat organele prea mult dezvoltate, avînd o mare tendință de a funcționa, se vor fortifica din ce în ce mai mult, iar cele prea puțin dezvoltate, avînd puțină tendință de a funcționa, vor slăbi din ce în ce mai mult. Organismul se va dezechilibra deci și mai rău în timpul vieții, iar dezechilibrul se va moșteni și va crește din generațiune în generațiune, încît în cele din urmă vor rezulta oameni dege-

nerați, care nu mai sunt buni de nimic — ceea ce s-a și întîmplat pe ici, pe colo pe fața pămîntului.

Nu se cere dar multă filosofie, ci numai destulă minte sănătoasă, ca să înțelegem că pentru conservarea socială e neapărată nevoie ca să se ferească fiecare de păcatele părinților săi și să cultive în copiii săi virtuțile neamului său.

Iar lucrul acesta e cu putință, căci nu avem decît să priveghem că organele mai slabe să fie puse mereu în funcționare pentru ca să se fortifice pînă la limita putinței lor de dezvoltare, iar cele prea tari să fie cruțate pentru ca să mai slăbească. Organismul astfel mai echilibrat se va transmite apoi prin moștenire, și ceea ce nu se poate obține în timpul unei vieți va rezulta în timpul mai multor generațiuni, dacă purtarea de grijă va fi stăruitoare atît în familie, cît și în fiecare individ.

Avem dar două educabilități, una familială, care e mare, nu însă nelimitată, iar alta individuală, care e mai mică, dar destul de largă.

De astă dată nu poate să fie vorba decît de educabilitatea individuală ; e însă lucru hotărîtor pentru viața fiecăruia să-și dea seamă despre importanța pe care o are ca părinte pentru conservarea societății și pentru fericirea obștească și să știe de ce anume mumele bune sunt cel mai sigur razăm al orișicărei societăți.

Nu mai încape nici o îndoială că ele pot să corecteze ființa trupească prin o stăruitoare purtare de grijă, și întrebarea e numai dacă pot ori nu să corecteze și pe cea sufletească.

E veche, dar încă tot actuală cestiunea dacă sufletul e ori nu ceva deosebit de trup.

Dacă vom admite că e numai un rezultat al funcționării organismului trupesc, n-o să ne mai îndoim că, atunci cînd corectăm trupul, se corectează și sufletul. Materialiștii nu pot dar să pună la îndoială educabilitatea omului : nu numai plantele și animalele, ci și oamenii pot să fie duși prin cultură stăruitoare spre desăvîrșire.

Sunt însă între noi și creștini ori oameni care s-au deprins cu gîndul că Platon, Buddha, Confuciu și mulți alții au dreptate cînd zic că ființa sufletească e cu totul

deosebită de cea trupească, și aceștia ușor ajung să stea, ca Schopenhauer, la îndoială dacă putem ori nu să înrîurim asupra acestui suflet, pe care-l simte fiecare-n sine însuși, dar nu-l vedem, nu-l pipăim, nici nu-l auzim decît fiind spiritiști.

Chiar și Schopenhauer admite însă educabilitatea sufletească.

El e de părerea că existența sufletească e nelimitată în timp și că omul s-a zămislit și s-a întrupat din buna lui voie atunci *cînd* a voit și în împrejurările pe care însuși și le-a ales. El nu e dar vinovat de ceea ce face, ci de ceea ce este, căci el însuși și-a ales potrivit cu firea sa sufletească împrejurările, în care i se petrece viața. El admite dar două caractere individuale : unul inteligibil, așa cum sufletul e în starea lui neîntrupată, însuși prin sine, și altul empiric, așa cum îl fac împrejurările în care se petrece viața. Asupra acestui caracter empiric putem să înrîurim prefăcînd împrejurările, și, admițînd felul de a vedea al lui Schopenhauer, scopul rațional al educațiunii e să facem ca să iasă cît mai bine la iveală caracterul inteligibil, firea cea adevărată a omului.

Nu avem nevoie însă de asemenea subtilități metafizice pentru ca să ne încredințăm despre educabilitatea sufletească. Un lucru e mai presus de orișice îndoială : că orișicare și orișicum ar fi ființa sufletească, în lumea aceasta ea nu se poate da pe față decît prin mijlocirea trupului, că trupul e nu locașul, ci organul de manifestare al sufletului, mediul, prin care se revelă. Acolo, unde nu e trup omenesc, poate să fie suflet, dar nu și pentru noi muritorii, care numai oglindită în trup putem să vedem lumea.

Dacă nu are sufletul nici o însușire intuitivă, nu putem noi oamenii cu mintea mărginită să facem nici o deosebire între un suflet și alt suflet, ci trebuie neapărat să le gîndim ca fiind toate la fel. Același fel de suflet se dă pe față în deosebiți oameni în deosebite chipuri, pentru că sunt deosebite trupurile prin care se revelă.

Nici între bărbat și femeie, nici între omul genial și cel tîmpit, nici între omul generos și făcătorul-de-rele deosebirile nu sunt pentru sărăcia înțelegerii noastre sufletești, ci trupești.

Şi pentru noi dar educaţiunea are, ca pentru materialişti, în vedere desăvîrşirea organismului trupesc, căci cu cît organismul e mai desăvîrşit, cu atît mai luminos se dă pe faţă fiinţa sufletească, cu atît mai curată e oglinda în care se arată sufletul, cu atît mai bine e adaptat mediul de revelare, cu atît mai deplină e stăpînirea sufletului asupra materiei.

De aceea cultura morală înlătură deosebirile individuale, scoate la iveală firea omenească şi-i apropie pe oameni unii de alţii : cu cît sunt mai culţi, cu atît mai mult se aseamănă, cu atît mai uşor se înţeleg, cu atît mai vîrtos se iubesc între dînşii şi cu atît mai stăruitor îşi dau silinţa de a-şi face unii altora viaţa plăcută.

Fiind o astfel înţeleasă adaptare a organismului pentru manifestările vieţii sufleteşti, educaţiunea nu numai e cu putinţă, dar se şi urmează în tot cursul vieţii şi oricare om poate să ajungă la maturitatea sa mai mult ori mai puţin desăvîrşit.

2. Limitele educabilităţii

Desăvîrşirea fiinţei se poate face numai în mărginile firesti ale putinţei de dezvoltare : orişice silinţă de a obţine prin educaţiune rezultate care sunt firesţe peste putinţă, e nerațională, deci stricăcioasă, şi duce la degenerare.

Limitele educabilităţii sunt fie omeneşti, fie individuale.

E învederat, că, urmărind prin educaţiune ceea ce omeneşte e peste putinţă, ruinăm organismul prin încordări prea mari şi zadarnice.

Cu atît mai vîrtos îl ruinăm voind să obţinem ceea ce individual e peste putinţă.

Un organ care nu există, care e bolnav ori care s-a atrofiat nu mai poate să fie fortificat. Vederea orbului, auzul surdului ori mintea idiotului nu se poate cultiva.

Copilul bolnav are să-şi caute de sănătate, iar omul îmbătrînit are să se mulţumească cu ceea ce a făcut în viaţa lui.

Prin educaţiune nu putem să socatem nici din băiat fată, nici din fată băiat, iar dacă vrem s-o facem, pocim o fiinţă şi creăm un individ care nu e bun de nimic. Avem, în educaţiune, să mergem pînă la limita extremă a putinţei de dezvoltare individuală, dar tocmai de aceea preocuparea de căpetenie a educatorului înţelept e să cunoască cît mai curînd acea extremă limită.

Dacă e vorba să ajungem, încetul cu încetul, la echilibrarea organismului, trebuie să ştim, înainte de toate, care anume sunt organele, asupra dezvoltării cărora avem să stăruim. Aceasta nu o putem afla decît urmărind cu toată luarea-aminte înclinările copilului, căci în aceste se dă pe faţă dezechilibrul fiinţei.

Fără de libertate, educaţiunea rațională nu e dar cu putinţă, căci copilul numai lăsat fiind de capul lui îşi dă înclinările individuale pe faţă.

Greşeala cea mare a educatorilor francezi din timpul lui Ludovic XIV şi al celor ce-au urmat ori mai urmează după dînşii e că nu ţin seamă de lucrul acesta, şi astfel educaţiunea franceză e un fel de dresură prin care se formează oameni după modele premeditate.

Era lucru firesc ca în Elveţia să se producă o reacţiune contra acestui fel de a-i trata pe oameni deopotrivă cu animalele, şi Jean-Jacques Rousseau, Părintele Girard şi mai ales Pestalozzi sunt manifestări ale acestei reacţiuni. Sunt tipuri ale elveţianului, care vrea să scoată din copilul său un om care-şi pune mai presus de toate libertatea.

Germanii nu au primit niciodată în toată întregimea ei concepţiunea elveţiană în ceea ce priveşte educaţiunea, iar englezii şi mai ales americanii au exagerat-o.

Libertatea oarecum nemărginită ce li se dă copiilor, mai ales în America, duce la oameni cu aptitudini extraordinare, dar totdeauna dezechilibraţi, un fel de maniaci, care sperie lumea prin excentricităţile lor.

Măsura dreaptă o dă elveţianul, care îi lasă copilului multă libertate, dar îl ţine sub privegheare, ce-i drept, depărtată, dar continuă şi intervine totdeauna cînd e nevoie.

Vrednic de libertate și destoinic de a-și păstra libertatea e numai omul, care, știind să se stăpînească pe sine, nu mai are nevoie de stăpînirea altora.

Vrednicia și destoinicia aceasta să-l îndrumăm pe copil a și-o cîștiga deprinzîndu-l a se conduce el însuși pe sine : condus, ținut de scurt, siluit în toate clipele vieții lui, el nu ajunge să-și dea pe față firea cea adevărată, ca să-l putem cunoaște, nici să se cunoască pe sine, se lasă în voia întîmplării și cade jertfă primei sale porniri rele, primei nevoi ori primului mișel care îi iese-n cale.

Kant stăruie mult asupra principiului că în adevăr bună e fapta numai dacă omul o săvîrșește biruindu-se pe sine însuși, ceea ce zice și Buddha în altă formă. El fără îndoială exagerează, și Schopenhauer, care pornește în etica lui nu din convingeri, ci din simțămîntul de compătimire, are cuvinte de a rîde de dînsul. Are în partea sa și pe Platon, ba chiar și pe Cristos, care ia drept cea mai bună fapta pornită din inimă curată.

Nu e, cu toate aceste, mai puțin adevărat, că una din marile mulțumiri ale vieții e să știi că n-ai lucrat niciodată împotriva propriei tale convingeri, ci ai făcut totdeauna ceea ce tu însuți ai voit și faci numai ceea ce tu însuți vrei, că nici împrejurările, nici oamenii, nici propriile tale porniri nu pot să te robească.

Numai prin libertate poate să se îndrumeze viitorul om spre această mare mulțumire a vieții. Avem însă să îi lăsăm libertatea și pentru că numai așa putem să ne dăm seamă despre limitele putinței lui de dezvoltare și numai așa ajunge să se cunoască el însuși pe sine.

II. SCOPUL EDUCAȚIUNII

Una din marile rătăciri ale societății noastre e că nu ne dăm seamă că progresul omenirii nu se face în așezăminte, ci în oameni. Suntem cu atît mai înaintați, cu cît mai desăvîrșiți sunt oamenii, iar nu cu cît mai ingenioase sunt așezămintele. Așezămintele pot să fie veacuri întregi de-a rîndul aceleași, și lumea merge înainte, dacă oamenii sunt din ce în ce mai destoinici de a se susține

în lupta vieții, ba cu cît mai des se schimbă așezămintele, cu atît mai învederat e că ele sunt proaste, căci ceea ce e bun se menține.

Scopul firesc, rațional, adevărat al orișicărei organizațiuni sociale nu poate fi decît să facem ca oamenii să fie din ce în ce mai capabili de fericire, deci mai desăvîrșiți prin educațiune, și toate celelalte sunt lucruri secundare. În viața orișicărui popor și orișicărui stat întrebarea cea mare e : indivizii se desăvîrșesc ori degenerează ?

Dacă se desăvîrșesc, să mergem înainte, dar dacă degenerează, să ne oprim în loc și să înlăturăm cauzele degenerării, căci altfel mergem spre peire.

Educațiunea are dar, înainte de toate, un rost social : de la ea atîrnă viața societății. Dacă ea e neglijată, ori dacă se face în condițiuni proaste, societatea, încetul cu încetul, se destramă și oamenii își caută o nouă formă de viețuire împreună.

O știm cu toții aceasta și-o și zicem foarte adeseori ; vorba e numai s-o și simțim în fiecare clipă a vieții noastre.

Aici, se înțelege, nu poate să fie vorba decît de scopul educațiunii în ceea ce privește viața individuală, iar acesta se învederează din cele zise mai sus și nu poate să fie precizat mai bine de cum ni l-a precizat Confuciu.

Omul, așa cum el trebuie să fie, e desăvîrșit în toate amănuntele lui, o ființă pe deplin echilibrată, întreagă, bine rotunjită, în care nimic nu lipsește și nimic nu e de prisos. În lupta vieții însă, care se-ncepe din clipa zămislirii, echilibrul încetul cu încetul se perde și din generațiune în generațiune ființa devine tot mai lipsită de unitate și mai depărtată de forma ideală a omului. Marii pictori începînd de la Raffaello în jos și marii muzicanți coborîndu-ne de la Beethoven, sunt un fel de minuni rezultate prin atavism. Tot astfel sunt și alți oameni cu aptitudini extraordinare, de care sunt legate, în virtutea compensațiunii firești, și mari neajunsuri. Indivizii extraordinari sunt, în genere, ființe dezechilibrate. Pot să fie și oameni întregi, cum au fost Platon, Iuliu Cezar, Leonardo da Vinci și Goethe. E deci cu putință ca omul să fie în toate privințele bine dezvoltat, și scopul pe care

educatorul are să-l urmărească e, înainte de toate, să se apropie cît mai mult de aceasta.

Omul adevărat nu poate să fie apoi decît bun în toate privințele, deci firește bine pornit, căci el n-a fost făcut ca să strice, ci ca să desăvîrșească armonia universului. El s-a stricat însă și se strică mereu în lupta vieții, care-l înrăiește și-l face îndîrjit. Nu se poate să iasă om bun dintr-un copil chinuit, împins mereu la dreapta și la stînga, horopsit, nici să rămîie bun omul care e mereu asuprit, năpăstuit ori nedreptățit, iar pornirea spre răutate se imprimă în organism și se transmite prin moștenire. Trece răutatea din om și-n timpul vieții, și din tată-n fiu și în nepot și rămîne ca moștenire a neamului. Educațiunea are s-o stîngă prin stăruitoare purtare de grijă.

E admirabil gîndul că oamenii buni numai în urma unei copilării fericite sunt cu putință, și japonezii își apără existența cînd zic că cel mai mare păcat e să faci pe un copil să plîngă ori să-l vezi plîngînd și să nu-ți dai silința de a-l mîngîia. Plînge el, plînge, că n-are-ncotro, dar se face dușman al societății și-o să-și răzbune, cînd va fi mare, asupra tuturor.

Cea mai dulce la fire dintre toate ființele s-a făcut încetul cu încetul cea mai aspră fiară, și trebuie s-o luăm cu binișorul, dacă e vorba s-o întoarcem iar la firea ei cea adevărată.

Ceea ce-l înrăiește pe om în lupta vieții sunt trebuințele de tot felul. Cu cît mai multe, mai mari și mai întețitoare sunt ele, cu atît mai rîvnitor, mai chinuit de nemulțumiri, mai nevoiaș, mai necăjit și mai rău e omul. Dacă e dar vorba să-l îndrumăm spre bine, avem să-l deprindem a se mulțumi cu puțin, a-și reduce trebuințele și a-și căuta fericirea în plăceri impersonale.

Aceste vorbind despre scopul educațiunii în genere.

La începutul vieții educațiunea e aproape numai fizică, purtare de grijă pentru dezvoltarea trupească.

După ce copilul a ajuns la oarecare vîrstă educațiunea mai e și morală, iar peste cîtva timp și intelectuală.

Despre educațiunea profesională nu poate să fie în mod rațional vorba decît după ce copilul a ajuns la oarecare maturitate în ceea ce privește dezvoltarea fizică, morală și intelectuală.

Nu sunt deci, cum adeseori se zice, patru feluri de educațiune, ci una și aceeași educațiune are patru faze deosebite potrivit cu patru feluri de scopuri urmărite prin ea. În prima fază preocuparea de căpetenie e buna dezvoltare trupească, dar educațiunea fizică se urmează toată viața cel puțin ca purtare de grijă pentru păstrarea sănătății. În a doua fază preocuparea de căpetenie e întemeierea vieții morale, dar și educațiunea morală se urmează toată viața. Legătura dintre viața fizică, cea morală și cea intelectuală e atît de strînsă, încît ele numai în gînd se pot despărți, dar în adevăr sunt aceeași viață, și cultivînd trupul, cultivăm și sufletul în toate manifestările lui, iar cultivînd sufletul, înrîurim indirect și asupra trupului.

Numai în înțelesul acesta se poate vorbi despre cele patru faze ale educațiunii.

1. Educațiunea fizică

Educațiunea fizică e îndrumarea copilului ca să poarte el însuși grijă de păstrarea propriei sale sănătăți și de dezvoltarea armonică a organismului său trupesc. Numai oamenii care nu-și dau seamă despre ceea ce zic pot să ia simpla purtare de grijă pentru buna stare trupească drept educațiune fizică și că, de exemplu, plimbările, excursiile și exercițiile gimnastice de tot felul sunt ele singure educațiune fizică.

Un om de extraordinară vigoare trupească e fără îndoială rezultatul unei stăruitoare purtări de grijă pentru păstrarea bunei stări trupești, dar poate să fie, ca un cal ori ca un taur frumos, lipsit cu desăvîrșire de educațiune fizică, și, dacă e lipsit, el își va perde și sănătatea, și vigoarea în curînd după ce rămîne de capul lui.

Nota distinctivă a omului cu educațiune fizică, fie el viguros, fie plăpînd, e neadormita purtare de grijă pentru propriul său trup. El se păzește, mănîncă și bea numai ceea ce ii prieste și numai cît se cuvine, se ferește de excese, de abuzuri și de încordări prea mari, stăruie dinadins în deprinderi, care pot să fortifice părțile mai slabe

ale organismului său, pe care le cruță în toate împrejurările și nu-și pune niciodată sănătatea în joc.

Îndrumarea spre această purtare de grijă e educațiunea fizică pe care avem să i-o dăm copilului.

Cine s-a interesat vreodată de prăsirea rațională a vitelor știe că în Elveția, în Franța, în Olanda, în Germania s-a produs o bogată și foarte interesantă literatură asupra cestiunii dacă e mai bine să scoți vitele la pășune ori să le hrănești în grajd, să lași viteii să sugă ori să-i hrănești cu biberonul.

Timp îndelungat a predomnit părerea că hrana la grajdi e mai rațională fiindcă vita, umblînd la pășune, nu numai că consumă mai multe calorii și astfel are nevoie și de mai mult nutreț, ci mai și calcă iarba. Și experiențele au și dovedit că vacile ținute la grajdi se-ngrașă, consumă mai puțin nutreț și sunt mai frumoase. Tot astfel și viteii hrăniți cu biberonul cresc mai repede și sunt mai frumoși.

Atît teoria însă, cît și practica experimentală au dat în cele din urmă rezultatul că-n urma regimului de grajdi vitele se moleșesc, vacile dau mai puțin lapte și din viteii hrăniți cu biberonul ies boi care sunt buni pentru măcelărie, dar nu și la jug. Acela dar, care vrea să facă prăsilă de vaci lăptoase și de boi de jug, scoate vitele la pășune și lasă viteii să sugă și să alerge mult pe cîmp.

Din oameni avem să scoatem un fel de boi de jug, căci are fiecare dintre noi să-și poarte jugul vieții.

Sunt bune deci plimbările, excursiunile și deprinderile gimnastice de tot felul, dar ele nu sunt educațiune fizică, ci mijloace de creștere nu numai fizică, ci totodată și morală și intelectuală.

Îndeosebi plimbările și excursiunile făcute cu rost și după antrenare sistematică, de la 4 la 6, la 8, chiar la 12 ceasuri pe zi, formează caracterul oțelind voința, dezvoltă inteligența cultivînd spiritul de observațiune și sunt cel mai potrivit mijloc pentru cultivarea sentimentului patriotic și a iubirii de natură. Să urce însă, cum se face în Elveția și în Germania, tineri ori fete, coaste grele, să coboare în prăpăstii, să treacă prin puhoi între tunete și fulgere, să umble prin ceață ori prin ninsori, să nopteze prin păduri, să rabde la foame, la sete și la frig ori

să sufere arșița soarelui : așa se pregătește omul pentru viață și așa ajunge să iubească și la bine, și la rău lumea lui Dumnezeu și să le rabde toate cu inima tare.

Unul din cele mai minunate mijloace pentru formarea caracterului și pentru cultivarea agerimii intelectuale e scrima : îl cunoști pe omul destoinic în ale scrimei după mers, după căutătură, după cum îți pune întrebarea și după cum îți dă răspunsul. Așa e, în grad mai mic ori mai mare, orișicare exercițiu corporal, un mijloc de fortificare nu numai trupească, ci totodată și morală, și intelectuală — dar educațiune fizică nu este.

Adevărata educațiune fizică pornește din gîndul că în lipsă de bună stare trupească, nici vigoarea morală, nici superioritatea intelectuală, nici bunurile lumești, nici renumele nu prețuiesc nimic și că tu, om, ai să fii neadormit purtător de grijă, înainte de toate și mai presus de toate, pentru sănătatea ta și pentru buna desfășurare a puterilor tale trupești, iar de gîndul acesta are să fie pătruns cît mai curînd nu cel ce face educațiunea, ci cel ce o primește.

Cu deosebire stăruitoare are să fie educațiunea fizică la femeie, iar aceasta nu numai pentru că e mai plăpîndă, ci și pentru că una dintre marile meniri firești ale ei este să poarte grije și de sănătatea casnicilor, pînă chiar și de a slugilor ei, dacă le va fi avînd.

Pentru educator îndeosebi educațiunea fizică e asigurarea posibilității orișicărei educațiuni.

Îndată ce organismul a încetat a fi sănătos ori a ajuns la un anumit grad de slăbire, orișice educabilitate încetează, și numai oamenii lipsiți de bun-simț ori zăpăciți de teorii nebuloase mai pot să facă încercarea de a ridica nivelul moral ori intelectual al unui copil trupește bolnav ori istovit.

Deși purtarea de grijă pentru păstrarea sănătății ea singură nu e ducațiune fizică, ea e condițiune neapărată pentru ca educațiunea să fie cu putință, și educatorul nu are numai să-l îndrumeze pe copil a purta grijă de sănătatea sa, ci trebuie să păzească și sănătatea copilului.

Educațiunea fizică propriu-zisă consistă în purtarea de grijă pentru fortificarea prin deprinderi stăruitoare și rațional chibzuite a părților mai slabe din organism.

Nici pentru păstrarea sănătății, nici pentru educațiunea fizică, în acest înțeles, educatorul nu are trebuință neapărată de cunoștințe anatomice și fiziologice. El își ușurează însă sarcina și și-o face mai plăcută, dacă le are, și educatorul, care ține să lucreze știind totdeauna ce face, își va da silința să se dumirească asupra organelor, asupra felului lor de a funcționa și mai ales asupra regimelor raționale.

Văzînd copii deștepți, românul scapă cîte o vorbă: „Prea e cuminte; n-are să trăiască."

El are adeseori dreptate.

Fiind sistemul nervos foarte dezvoltat, organismul se poate susține numai dacă organele de nutrițiune sunt și ele de o vigoare excepțională. Mai ales la copiii deștepți purtarea de grijă a educatorului e că să se fortifice organele așa-numite de digestiune, apoi plămînii și inima, de la bătăile căreia atîrnă întreaga circulațiune, deci absorbțiunea, resorbțiunea și asimilarea. În lipsa acestei purtări de grijă organismul, încetul cu încetul, se istovește, ajunge în cele din urmă la tînjire și nu poate să reziste.

Același lucru se-ntîmplă, dacă prin o lucrare prea încordată siluim sistemul nervos: vigoarea trupească se perde și mai curînd ori mai tîrziu cel siluit sufere de inimă, se ofticește, piere-n lipsă de nutrițiune îndestulătoare, devine maniac, înnebunește, în genere, numai tînjește cît mai are viață. Sunt mulți părinții care o pat ca țiganul cu măgarul, care a perit tocmai cînd era să se deprindă a nu mai mînca.

Educatorul se ajută deci mult, dacă e-n stare să-și dea seamă despre procesele organice ce se petrec în noi, despre materiile ce se utilizează în aceste procese, despre compoziținea alimentelor și despre mijloacele de care putem să ne folosim spre a-i veni organismului într-ajutor.

Toate aceste sunt însă cestiuni de amănunte, despre care aici numai în termini generali se poate vorbi.

2. Educațiunea morală

Omul el singur e între toate ființele viețuitoare în stare să se stăpînească pe sine, și în această stăpînire de sine consistă viețuirea morală, care e conștientă și voită,

în deosebire de cea organică, pe care în toate amănuntele ei o determină impulsiunile momentane și care astfel e inconștientă și nebuloasă.

Dacă negăm dar putința stăpînirii de sine, negăm libertatea voinței omenești și astfel și putința viețuirii morale, ceea ce nici un educator nu poate să facă.

Punctul de plecare al educațiunii morale e adevărul neîndoios că omul e mulțumit cînd săvîrșește o faptă bună, ceea ce n-ar fi cu putință, dacă n-ar avea prin chiar firea lui trebuința bunei făptuiri, căci mulțumire fără de trebuință nu e cu putință. De aceea omul e nemulțumit și-și face mustrări cînd săvîrșește o faptă rea, fuge de sine însuși, caută distracțiuni și are visuri chinuitoare, se canonește însuși pe sine, ceea ce iar nu ar fi cu putință, dacă nu ar avea în adîncimile sufletului conștiința că poate să se stăpînească și că el însuși e răspunzător pentru faptele sale.

Are dar Kant dreptate cînd zice că în stăpînirea de sine consistă libertatea voinței. În adevăr rob e cel stăpînit fie de împrejurări, fie de oameni, fie mai ales de propriile sale slăbiciuni. El nu are însă dreptate cînd zice că bună e numai fapta, pe care o săvîrșești biruindu-te pe tine însuți. Cea mai bună e fapta săvîrșită din firească pornire spre buna făptuire. Aceasta ni-o spune și Platon vorbind despre armonia internă, care se stabilește cînd faci binele fără ca să te siluiești, numai pentru ca să ai mulțumirea de a-l fi făcut, dar ni-o spune mai ales legea noastră creștinească, pentru care bună e fapta săvîrșită din iubire curată.

Omul adevărat, așa cum el trebuie să fie, este cu desăvîrșire bun și în toate clipele vieții lui bine pornit, dar individul e mai mult ori mai puțin stricat și astfel adeseori rău pornit. Tot ceea ce e deci omenesc e bun, și tot ceea ce e individual e mai mult ori mai puțin rău, și scopul educațiunii morale e scoaterea la iveală a firii omenești în individ. Tu, educator, ai să scoți din ființa plăpîndă pe care ai luat-o sub purtarea ta de grijă, om întreg, deplin, adevărat, așa cum omul trebuie să fie, iar lucrul acesta se poate numai dacă vrea și el cu toată stăruința și în toate clipele vieții lui.

Îndrumarea spre această voire nestrămutată e educațiune morală.

Impusiunile pot să fie firești, deci bune, ori individuale, deci rele, și potrivit cu ele sunt și faptele. Acela, care cedează bunelor impulsiuni și săvîrșește fapte bune e mulțumit și se fericește pe sine însuși, iar acela care cedează relelor impulsiuni și săvîrșește fapte rele își face mustrări și-și întunecă însuși viața. De la stăpînirea de sine atîrnă deci fericirea vieții, și deprinzîndu-l pe om prin educațiune morală a-și înfrîna pornirile rele, îl îndrumăm spre fericire atît în timpul acestei vieți, cît și, poate, în cea viitoare.

Nu mai încape nici o îndoială că făcătorul-de-rele se simte foarte rău cînd stă el singur judecîndu-se pe sine și că reamintirea faptei rele e cu mult mai chinuitoare în vis decît în timpul vieții petrecute în aievea. Dacă admitem dar că existența sufletească nu încetează cu moartea, înspăimîntătoare trebuie să fie moartea pentru cei ce și-au petrecut viața săvîrșind fapte rele. Nu știm dac-o fi ori nu, dară s-ar putea să fie, și omul cuminte se mai teme și de așa ceva.

Deprinderea stăpînirii de sine se începe chiar mai înainte de a se fi început viața sufletească a omului.

E cestiune de creștere fizică să regulăm în mod rațional viața copilului în ceea ce privește hrana, îmbăierea, premenirile, somnul, mișcarea în aer liber și celelalte amănunte ale traiului : toate la timpuri hotărîte, într-un șir hotărît și fiecare într-un fel hotărît. Deprins cu această regularitate, copilul are trebuință de ea și se deșteaptă în lume cu simțămîntul că la anumite timpuri și-n anumite împrejurări trebuie neapărat să se facă anumite lucruri.

Din simțămîntul acesta pornește educațiunea morală și, făcînd educațiunea fizică în mod rațional, facem și pe cea morală.

Tot atît de învederat e că cu cît organismul e mai viguros, cu atît mai ușor ne stăpînim, și că stăpînirea de sine e mai mult ori mai puțin peste putință cînd organismul e plăpînd. Copiii care tînjesc se și strică. Cu cît mai neadormită e dar purtarea de grijă pentru buna dezvoltare trupească, cu atît mai ușor se-ndrumează copilul

spre vieţuirea morală, și copiii părăginiți trupește se părăginesc și sufletește.

Educațiunea fizică e cea mai importantă parte a educațiunii, temelia neapărată pentru orice educațiune.

Educațiunea morală propriu-zisă se-ncepe, se înțelege, numai după ce copilul a ajuns să-și poată da seamă ce este bine și ce este rău și să voiască dinadins.

Fie slăbiciunile, fie nevoile vieții îl împing adeseori spre rele, și binele de cele mai multe ori numai în luptă cu sine însuși poate să-l facă. Ca să-l pregătim pentru lupta aceasta, nu e destul să-l dumirim ce este bine și ce este rău, ci avem să-l și ajutăm, iar aceasta o facem prin cultivarea bunelor porniri.

Nu avem să creștem oameni, ci indivizi, adecă ființe mai mult sau mai puțin stricate, deci rele, și nu trebuie să cădem în păcatul pesimiștilor, care, văzînd răutatea adeseori revoltătoare a indivizilor, zic că omul e chiar prin firea lui rău, dar nici să nu scăpăm din vedere că-n fiecare individ e o mare doză de răutate și că educațiunea se face din gîndul de a înăbuși răutatea aceasta.

a. Binele moral

Bine din punctul de vedere moral e tot ceea ce se potrivește cu firea omenească. Pentru ca să ne putem da deci seamă ce este bine și ce este rău, trebuie să-l cunoaștem pe om, ceea ce este greu, căci foarte ușor cădem în rătăcirea de a lua omenește firesc ceea ce în adevăr e o slăbiciune individuală. Amețiți de propriile lor slăbiciuni, oamenii se amăgesc și fiecare pe sine, și unii pe alții, ca să scape de mustrările ce-și fac după ce-au săvîrșit o faptă rea, și sunt întregi sisteme filosofice întemeiate pe asemenea amăgiri.

Ai săvîrșit o faptă rea fiindcă nu ai fost în stare să-ți stăpînești reaua pornire. Chiar mai nainte de a o fi săvîrșit știai că nu e bine ceea ce faci, căci e peste putință să nu ți-o spună aceasta omul cel adevărat, pe care-l ai în tine. Nu se poate dar să nu-ți faci mustrări după ce ai săvîrșit-o. Ca să scapi ori ca să-ți mai ușurezi conștiința, îți dai silința să te încredințezi că nu e rea fapta, ci foarte

firească şi că nu puteai să n-o săvîrşeşti şi îţi născoceşti fel de fel de teorii filosofice, ca să te convingi pe tine însuţi că e foarte bine ceea ce ai făcut.

Ca să scape de asemenea amăgiri, societatea omenească a stabilit rînduieli pozitive în ceea ce priveşte binele şi răul, fie obiceiuri, fie legi, fie prescrieri religioase, şi vieţuirea morală consistă în supunerea de bunăvoie către aceste. Om cumsecade e cel ce se supune necondiţionat şi în toate împrejurările. Nu i se cuvine nimănui să se abată de la obiceiurile, nici de la legile societăţii, din care face parte, nici să nesocotească prescrierile religiunii sale, care e „legea" lui. Dacă e rea legea omenească, facem tot ceea ce ne stă prin putinţă ca ea să fie schimbată, dar cîtă vreme nu a fost schimbată avem să ne supunem fără de şovăire. Cel ce nu i se supune încetează de a mai fi om cumsecade.

Obiceiurile, legile şi prescrierile religioase au sancţiune : omul cumsecade este stimat, iubit şi ajutat la nevoile lui, iar cel ce nu e cumsecade e disprețuit, urgisit şi prigonit. Societatea în care a slăbit disciplina aceasta e lipsită de bună rînduială morală, pornită spre demoralizare, deci spre lepădare de legi şi de obiceiuri. În mijlocul unei asemenea societăţi sarcina educatorului e foarte grea, căci copilul e mereu ispitit a face rele şi nimic nu-l ajută să se supună şi să fie cumsecade.

Cu supunerea de bunăvoie se deprinde copilul ascultînd de părinţii lui ori de cei însărcinaţi de dînşii a-l povăţui, dar şi potrivindu-se întru toate cu oamenii, în mijlocul cărora trăieşte şi de la care atîrnă. Dacă dar aceştia nu sunt şi ei cumsecade, copilul apucă foarte uşor pe căi rele.

Nu poate să se deprindă copilul a se supune de bunăvoie nici dacă-l ţinem să facă de frică, de nevoie ori ademenit de făgăduinţă ceea ce îi zicem, iar nu din propriul lui îndemn şi voind cu tot dinadinsul.

Nu are educatorul să se piardă-n teorii filosofice, nici în nebulozităţi metafizice, ci să stăruie asupra supunerii către rînduiala societăţii şi a timpului în care trăieşte.

Întrebat, dacă e mai firesc lucru să ai o singură soţie ori să ai mai multe, Confuciu a răspuns :

„Eu am una singură, dar i-aş sili pe oameni să păcătuiască, dacă li-aş prescrie să facă şi ei ca mine".

Chinezul nu păcătuieşte, dacă are mai multe soţii, dar se simte mai vrednic şi se bucură de mai multă stimă, dacă are una singură.

Tot astfel la noi poţi să divorţezi, dar eşti mai mulţumit şi mai stimat dacă n-o faci.

Nu nevoia are să te determine a săvîrşi fapta bună, ci dorinţa de a avea mulţumirea împreunată cu săvîrşirea ei.

Cu mulţumirea aceasta avem să-l deprindem pe copil, nu silindu-l, ci îndrumîndu-l, ademenindu-l, împingîndu-l pe nesimţite să facă din propriul lui îndemn ceea ce e bine, căci numai de fapta săvîrşită de bunăvoie se leagă mulţumirea sufletească, şi cel ce cunoaşte dulceaţa acestei mulţumiri e mereu însetat de ea şi merge departe.

Obiceiurile, legile, ba pînă chiar şi prescrierile religioase sunt mai mult ori mai puţin îngăduitoare, ţin, ca Confuciu, seamă de neajunsurile firii individuale şi fac şi concesiuni : omul cu virtute nu profită de ele. „Nu mă opreşte legea, dar mă opresc eu — îşi zice el — mă iartă lumea, dar nu mă iert eu."

Cel ce-a ajuns odată aici e mai mult decît cumsecade, căci face binele nu de dragul lumii, ci pentru mîngîierea sa sufletească — şi aici are să ne ducă în cele din urmă educaţiunea raţională.

b. Bunele porniri

În simţămintele omeneşti putem să deosebim două elemente : unul pasional, o plăcere ori o durere, iar altul emoţional, pornirea de a face ceva.

Într-unele dintre simţăminte e covîrşitor elementul pasional, iar într-altele cel emoţional, şi, privite din acest punct de vedere, putem să împărţim simţămintele în două grupe : inferioare, în care covîrşeşte elementul emoţional, şi superioare, în care covîrşeşte elementul pasional.

Porniri în înţelesul comun al cuvîntului sunt **simţămintele inferioare**, care sunt bune, dacă sunt **omeneşte** fireşti.

Ele sunt de două feluri : *iubire de sine* şi *compătimire*.

Iubirea de sine e o pornire firească, deci bună, pe care o găsim la toți oamenii, ba și la toate animalele, și consistă în neadormita purtare de grijă a ființei pentru binele său. Nu mai încape nici o îndoială că pornirea aceasta are să fie cultivată cu multă stăruință în om.

Compătimirea e o pornire tot firească și bună, dar mai slabă — surtucul și cămașa — pe care o găsim însă numai la oameni, și consistă în purtarea de grijă pentru alții. Ea are să fie cultivată cu încă mai multă stăruință în om, căci prin ea se scoate la iveală ceea ce e omenesc în omul pus dealtminteri în rînd cu dobitoacele.

Iubirea de sine atît la om, cît și la animale se dă pe față în patru forme foarte bine deosebite una de alta : a. *egoism,* b. *amor propriu,* c. *vanitate* și d. *ambițiune.*

a. *Egoism,* în înțelesul comun al cuvîntului, e purtarea de grijă pentru satisfacerea trebuințelor proprii. Nu e dar egoist cel ce mănîncă pînă la sațiu, ci cel ce mai lasă și pentru mîine. Lipsit de egoism e omul ușuratec, cel risipitor ori cel desfrînat. Prea egoist e cel lacom, hrăpăreț ori zgîrcit. Tot ceea ce e prea mult ori prea puțin în materie de egoism e pornire rea, slăbiciune, păcat, lucru împotriva firii omenești, și pornire bună e numai măsura dreaptă, *cumpătarea.*

b. *Amor propriu* e purtarea de grije a ființei, ca să fie mulțumită cu propriul ei fel de a fi. Cu cît dar ființa e mai jos în scara dezvoltării, cu atît mai ușor ajunge să fie stăpînită de această pornire. Cel lipsit de amor propriu e josnic, tîrîtor, nemernic ori lingușitor, iar cel ce exagerează amorul propriu e închipuit, pretențios, prezumțios, îngîmfat ori încăpățînat. Amorul propriu e, în genere, un izvor nesecat de porniri rele și urîte, cum sunt pizma, firea certăreață și multe altele. Pornire bună, deci măsură dreaptă e simțămîntul de *dignitate.*

c. *Vanitatea* sau deșertăciunea e purtarea de grijă a ființei, ca să fie ea însăși mulțumită cu efectul pe care-l produce asupra altora. Vanitosul nu vrea să placă, ci să-și placă și cum îl văd alții. Măsura dreaptă în materie de vanitate e *buna-cuviință.*

d. *Ambițiunea* e purtarea de grijă a ființei ca să ajungă la limita extremă în ceea ce privește dezvoltarea sa individuală și personală. Ea este cea mai puternică și adeseori și cea mai nenorocită dintre toate pornirile, izvor de porniri urîte și rele.

Nu mai încape, cu toate aceste, îndoială, că mai ales pornirea aceasta are s-o cultive educatorul, dar în mod rațional.

Nu știe nimeni, cu destulă siguranță, unde anume sunt limitele putinței sale de dezvoltare, și astfel, ispitit de egoism, de amor propriu ori de vanitate, ușor ajunge fiecare să le creadă mai departe de cum ele în adevăr sunt. Amăgindu-se astfel pe sine, e pornit a face ceea ce nu e-n stare și a ajunge unde nu poate. Asemenea om stăpînit de ambițiune exagerată e mereu nemulțumit și cu sine, și cu lumea, plin de amărăciune și împins adeseori spre cele mai urîte fapte.

Omul, care se socotește mai puțin decît ceea ce în adevăr este, e, din contra, mulțumit și de sine, și de lume, ba adeseori chiar plăcut surprins de ceea ce poate ; el însă de cele mai multe ori nu dă toată măsura puterilor sale și rămîne mai prejos de ceea ce în adevăr ar putea să fie.

Și de această sfioșie are să-l ferească educațiunea pe copil.

În adevăr viața sufletească a fiecăruia e tot ceea ce el a gîndit, a simțit și a făcut : cu cît mai mult gîndești, simți și voiești, cu atît viața îți este mai bogată. Fără ca să mai cercetăm dar limitele extreme ale putinței de dezvoltare, e destul să-l îndrumăm pe om a lucra cu toată inima și cu mulțumire pentru ca el să deie întreaga măsură a puterii lui. Măsura dreaptă a ambițiunii e dar *iubirea de muncă.*

Orișicît de multe, de deosebite și de năvalnice ar fi deci pornirile izvorîte din iubirea de sine, educatorul știe că are să îndrumeze pe viitorul om spre cumpătare, spre dignitate, spre bunăcuviință și spre iubire de muncă. Acela care le are aceste patru e om întreg în ceea ce privește iubirea de sine și trece cu pas sigur prin lume.

Cum anume avem să facem îndrumarea, aceasta e cestiune de amănunte.

Un lucru e însă neîndoios : că nu e lucru uşor să fii în toate împrejurările cumpătat, plin de dignitate, cuviincios şi iubitor de muncă.

Ceea ce te ajută să fii e compătimirea, care, cultivată cu stăruinţă, duce la lepădare de sine.

Compătimirea e şi ea de două feluri : a. *simţământ comun* şi b. *caritate*.

a. *Simţământul comun* în toate formele lui, simţământ familial, simţământ de clasă, iubire de ţară, iubire de neam, iubire de oameni, iubire a toate e purtarea de grijă pentru binele obştesc, o pornire puternică şi aspră, din care au rezultat cele mai mari dintre zguduirile sociale. Sunt de o varietate nesfîrşită manifestările acestei porniri, care ca egoism, ca amor propriu, ca vanitate ori ca ambiţiune familială, naţională ori de clasă, îi orbesc pe oameni şi-i împing spre fapte ruşinoase pentru neamul omenesc. E deci învederat că are să fie cultivat simţământul comun în toate formele lui, dar în acelaşi timp educatorul trebuie să privegheze neadormit, ca el să nu fie exagerat. Măsura dreaptă este *simţământul de dreptate :* nedreptate să nu faci nimănui, nici de dragul familiei, nici de dragul ţării, nici de dragul neamului tău.

b. *Caritatea,* cea mai dulce dintre toate pornirile omeneşti, podoaba cea mai mare a firii noastre, e purtarea de grijă pentru binele orişicărui. Nimic nu contribuie la fericirea vieţii mai mult decît ea, fiindcă nimic nu e mai curat omenesc decît dînsa, dar nici ea nu are să fie exagerată. Măsura dreaptă e *simţământul de datorie :* pentru nimeni în lume să nu faci mai mult decît ceea ce eşti dator, căci, făcînd mai mult, jigneşti pe alţii abătîndu-te de la datoriile tale către dînşii, şi omul înţelept îşi reduce trebuinţele la limita firească pentru ca să poată avea în măsură cît de mare mulţumirea de a le fi uşurat ori îndulcit altora viaţa.

Simţămintele superioare, cum sunt cel religios, iubirea de adevăr, gustul artistic, nu sunt porniri.

Tu mumă dar, tu tată, tu educator de orişice fel, tu iubitor de oameni, cazi, cînd iai asupra ta sarcina educaţiunii morale, în genunchi şi roagă-te : „Ajută-mă, Doamne, să scot un om cumpătat, plin de dignitate, cuviincios

şi iubitor de muncă, care iubeşte dreptatea şi are simţământ de datorie !“

N-o să reuşeşti, dar cu cît mai mult te vei fi apropiat de acest ideal, cu atît mai curată şi mai deplină mulţumire îţi va fi răsplata.

3. Educaţiunea intelectuală

Educaţiune intelectuală e îndrumarea spre a purta grijă de dezvoltarea propriilor destoinicii sufleteşti, şi ceea ce numim instrucţiune e numai unul dintre mijloacele de educaţiune intelectuală.

Un om, care ştie foarte multă carte şi e în acelaşi timp şi foarte deştept, poate să fie lipsit cu desăvîrşire de educaţiune intelectuală, ba tocmai între oamenii de ştiinţă sunt cele mai multe inteligenţe părăginite, capete sucite, din care lipsesc mai multe doage, maniaci perduţi în „specialitatea“ lor, care sunt incapabili de a înţelege un adevăr elementar, suflete închise într-un cerc strimt, numai bucăţele de om.

Omul cu educaţiune intelectuală se face sufleteşte el însuşi pe sine, e din toate părţile deschis, caută cu neastîmpăr tot ceea ce poate să-i îmbogăţească mintea şi să-i agerească judecata, are mereu în vedere părţile slabe ale propriei sale inteligenţe, învaţă mereu cît trăieşte, iar în ajunul morţii sale zice : „Ce păcat că se spulberă ceea ce am adunat din toate în capul meu !“

Această îndrumare i se dă omului numai deşteptînd în sufletul lui firească sete de a cunoaşte, de a înţelege şi de a judeca.

Umblînd prin lume, examinînd lucrurile cu luare-aminte, încordîndu-şi puterile la jocuri ori în luptă cu nevoile vieţii ori căutînd mijloacele pentru satisfacerea trebuinţelor sale, copilul nu numai învaţă multe, dar îşi dezvoltă totodată el însuşi prin sine şi destoinicia de a cunoaşte, de a înţelege şi de a judeca, şi această dezvoltare prin sine însuşi e ceea ce hotărăşte întreaga lui viaţă sufletească. Pentru educaţiunea intelectuală dar, lucrul de căpetenie este ca copilul să nu steie niciodată fără de treabă, ci să facă totdeauna ceva, fie chiar şi răutăţi. Cu cît mai mult aleargă, cu cît mai viu se zbate, cu cît mai

variată îi este activitatea, cu atît mai sănătoasă îi este dezvoltarea intelectuală și cu atît mai curînd se ivește-n el setea de a le ști și de a le înțelege toate.

Cunoaștem cu toții viua mulțumire, bucuria adeseori explozivă, de care e cuprins copilul cînd îi pui o-ntrebare, la care el știe să răspundă : să-i dăm bucuria aceasta cît mai des, ca să se deprindă cu ea și s-o caute cu neastîmpăr din ce în ce mai mare.

Dacă e adevărat că numai lucrînd cu toată inima și pentru propria noastră mulțumire putem să ajungem prin iubirea de muncă la deplina desfășurare a vieții noastre, mai ales în lucrarea intelectuală copilul are să fie îndrumat a le face toate cu plăcere. Iar îndrumarea aceasta i-o dăm lăsîndu-l să facă ceea ce el însuși voiește, și jocurile și jucărelele sunt cele mai prețioase mijloace de educațiune, căci cu ele se deprinde viitorul om a face cu toată inima și pentru propria sa mulțumire ceea ce face. Copilul, care strică jocul, are să iasă om care strică treaba.

Eu cred că s-ar face de rîs cel ce-ar zice că nu sunt om doritor de înaintare culturală. Nu mă sfiesc, cu toate aceste, să zic, că e jalnică ziua în care copilul începe să umble la școală. E o nevoie de care nu poți să scapi, dar grea nevoie.

Jalea te cuprinde cînd te gîndești la timpul pe care-l perde copilul stînd fără nici o treabă, la lucrurile pe care trebuie să le învețe fără ca să dorească a le ști, la deprinderea ce i se dă ca să spună ori să facă lucruri pe care nu le înțelege, la munca lui foarte adeseori nesuferită pe care o săvîrșește și care nu o dată e istovitoare pentru el. Multe sunt capetele pe care le-a sucit și le sucește școala, chiar și cea mai bună, și-n multe inimi a stins școala firească sete de a cunoaște, de a înțelege și de a judeca, deși menirea firească a școlii nu e să deie învățătură, ci să deștepte, cultivînd destoiniciile intelectuale, în inima copilului trebuința de a învăța toată viața.

În școlile care n-au să deie pregătire pentru anumită profesiune, fie ele primare, fie secundare, are să se învețe numai ceea ce poate să contribuie la dezvoltarea destoiniciilor intelectuale, așa, ca acest scop să fie ajuns, și atît numai ca nici pentru școlarii mai mărginiți sarcina să

nu fie prea grea. E treaba părinților să mai încarce de la ei asupra copiilor, pentru care sarcina e prea ușoară. E stricăcioasă orișicare învățătură, care, fiind obositoare, umple inima de repulsiune, ori, neputînd să contribuie la dezvoltarea destoiniciilor intelectuale, e lipsită de rațiune, un „balast" fără de folos.

E însă școala cum este, și educatorului nu îi rămîne decît să-l pregătească pe copil pentru ea.

Nu vorbesc, se-nțelege, de oameni care trimit copiii la *Kindergarten,* la școală ori îi dau în vreun internat, ca să scape de ei, căci aceștia nu țin să poarte sarcina de educator și nici nu citesc, poate, ce scriu eu aici.

Cine-și iubește copilul și ține să nu fie chinuit îi trimite la școală numai după ce l-a învățat să scrie și să citească, căci așa cum se poate face în școală învățarea citirii și a scrierii e o adevărată canonisire.

Nu vorbesc de școală românească îndeosebi, ci de orișice școală cu mulți copii.

Dumnezeu cel bun și înțelept ne-a înzestrat cu darul neprețuit al vorbirii pentru ca să putem spune ceea ce gîndim, și nu se poate lucru mai nefiresc, deci păcat mai mare, decît să ai tu ființă cuvîntătoare nerușinarea de a spune ceea ce nu gîndești și nu înțelegi. Acesta e însă lucrul cu care se deprinde copilul învățînd în școală a citi și a scrie, și nota caracteristică a societății noastre e că oamenii foarte adeseori rostesc vorbe despre al cărora înțeles nu sunt în stare să-și dea seamă — nu cei inculți, nu cucoanele de la mahala, nu semidocții, ci pînă sus la oamenii de știință. Rostești sunetele fără ca să-ți dai seamă despre gîndul ce se leagă de ele, căci așa te-a deprins bietul de salahor, care te-a învățat să scrii și să citești. De unde i-ar mai fi rămas timp să te dumirească asupra înțelesului cînd avea atîția draci pe capul lui ? !

Altfel se poate învăța în casă și nu iute-iute, ca să se treacă programul, ci pe îndelete și după pofta inimii.

Cum ? — tot cestiune de amănunte.

Un lucrul e neîndoios : că numai jucîndu-ne cu copilul, ca să-i facă lucrul plăcere.

De importanță tot atît de mare e o altă pregătire.

Copilul, împins de firească lui pornire de a şti şi de a înţelege, scotoceşte mereu şi întreabă. Răspunde la întrebările lui, ba întreabă-l tu cînd nu te întreabă el.

În viaţa intelectuală totul atîrnă de la aceea ca să ne formăm idei clare, precise şi exacte şi să ne dăm bine seamă despre ele, ca tot clare, precise şi exacte să fie şi noţiunile ce ne formăm prin comparaţiune din ele ! Cît mai curînd dar trebuie să începem a-l deprinde pe copil să observe bine lucrurile şi să-şi dea seamă despre însuşirile lor. În şcoală lucrul acesta nu se poate face a-ndelete şi ca o distracţiune adeseori foarte plăcută şi pentru educator şi pentru copil. E în genere greu a-l îndruma în şcoală pe copil să înveţe cu plăcere : lucrul acesta are să fie făcut în familie şi se şi face în virtutea impulsiunii firesti.

Simţămîntul general e că în societatea noastră se face puţină educaţiune, că e foarte greu să dai în mijlocul ei o bună îndrumare morală şi că şcoala noastră e foarte proastă. Cei mai mulţi dintre oamenii care trăiesc astăzi însă, deşi au crescut în societatea noastră şi au ieşit din şcolile noastre, sunt cumsecade şi cu mintea întreagă şi numai puţini stricaţi şi cu capetele sucite. Păcatul e că puţinii aceştia, fiind încurajaţi şi făcînd multă gălăgie, produc aparenţa parcă întreaga societate ar fi stricată. Nu avem însă decît să ne dăm seamă despre cele ce se petrec împrejurul nostru, ca să ne încredinţăm că se face multă şi destul de bună educaţiune impulsivă, şi eu nu mă sfiesc a mărturisi că vederile expuse aici sunt, în genere, parte reamintiri din copilăria mea, parte rezultate ale observaţiunilor făcute de mine asupra felului în care se face educaţiunea la noi, şi dacă vorbesc pe ici, pe colo şi despre părerile marilor cugetători ai omenirii, o fac mai ales, ca să arăt că sunt şi ei de părerea românului.

Nu s-ar fi putut susţine neamul nostru timp atît de îndelungat şi-n împregiurări atît de grele, dacă n-ar fi avut o rînduială bine chibzuită în ceea ce priveşte viéţuirea şi pregătirea viitorilor oameni pentru ea. Nu din întîmplare e românul om cumpătat şi cumpănit în toate ale lui, nu din întîmplare caută mereu măsura dreaptă şi nu din întîmplare îi este mintea limpede : el aşa vrea

să fie pentru că aşa e îndrumat din părinţi, buni şi străbuni şi în îndrumarea aceasta consistă puterea de viaţă a neamului nostru, pe care nici reaua-tocmeală, nici lipsa de rînduială morală, nici ideile de civilizaţiune, nici sistemele pedagogice n-au putut încă s-o distrugă.

Se face în mod impulsiv multă pregătire pentru şcoală şi cei mai mulţi dintre părinţi urmăresc cu luare-aminte dezvoltarea intelectuală a copilului şi-n timpul cît el umblă la şcoală şi îşi dau silinţă să-i facă sarcina învăţăturii plăcută şi uşoară. E dragostea părintească ceea ce-i îndrumează s-o facă.

Mai bine e însă să ştie că în adevăr aşa trebuie să facă. Nici chiar educaţiunea intelectuală nu învăţătorii au s-o facă, ci părinţii ori cei ce le ţin locul : ei au să-i ajute pe copii cînd sarcina e prea grea, ei au să le mai încarce cîte ceva cînd ea e prea uşoară, ei au să-i încurageze, să-i îndemne şi să-i răsplătească, ei au să hotărască ce poate şi ce nu mai poate copilul.

Mai ales în ceea ce priveşte educaţiunea intelectuală avem să-l ferim pe copil de încordări prea mari, căci vorba e şi aici, în ultima analiză, tot de fortificarea organelor trupeşti, numai că de a unor organe, pe care nu le prea ştim.

E învederat că, învăţînd caligrafia, desemnul ori pictura, devii mai îndemînatec şi fortifici prin lucrare stăruitoare şi organismul vederii. Tot aşa, orişice înveţi, fortifici o parte oarecare a sistemului nervos, pînă unde anume la tine se poate fortifica. Dacă vrei să mergi şi mai departe, ori te ruinezi, ori te poceşti, ori tînjeşti, ori te faci cap sucit.

E foarte puţin ceea ce ce omul poate să înveţe în şcoală şi, în genere, în tinereţele lui : învăţătura cea multă şi bună şi folositoare o cîştigăm după ce am ajuns la maturitate şi în timpul întregei vieţi. Şcoala şi tinereţele au să ne deştepte gustul pentru învăţătură şi să ne facă destoinici de a cunoaşte, de a înţelege şi de a judeca.

4. Educaţiunea profesională

Sunt mulţi oamenii, care, vorbind despre buna educaţiune, înţeleg numai buna-cuviinţă ; un om cu bună educaţiune e cel în toate împregiurările politicos — concepţie

grecească ; fie el desfrînat, lipsit de dignitate şi părăginit sufleteşte, dacă e „politicos“ e bine educat.

Cei mai mulţi înţeleg sub buna educaţiune o bună pregătire profesională. Cînd te întreabă ce-ai învăţat, nu cercetează ce ştii, la ce te pricepi, de ce eşti bun, ci care e cariera ce ţi s-a asigurat. Ei au într-un înţeles oarecare dreptate : În adevăr prin pregătirea pentru o anumită profesiune se desăvîrşeşte educaţiunea, şi foarte uşor ajungem la gîndul că întreaga lucrare educativă e săvîrşită în vederea unei profesiuni.

Din acest gînd cu desăvîrşire greşit pornesc cele mai multe dintre calamităţile învăţămîntului nostru public. Ministrul, consilierii săi, inspectorii de tot felul, dăscălimea cea mare, care toţi sunt oameni foarte cuminte, foarte instruiţi şi cu competenţă dovedită prin diplome şi prin decrete regale, mai ţiind să fie şi foarte folositori ţării şi neamului, îşi bat mereu capul care anume sunt învăţăturile ce pot să le fie oamenilor viitori de un folos practic şi real, pentru ca să le-ncarce toate în spinarea bieţilor de şcolari. Dar e prea mult, dar nu sunt în stare să le înţeleagă toate, dar nu ţin să le aibă, dar o să le uite pînă cînd vor ajunge să se poată folosi de ele : nu face nimic, note bine calculate, severitatea neînduplecată, selecţiune, şi maşina lucrează înainte, ca să scoată oameni care nu sunt buni de nimic.

Noroc numai că sunt mulţi care rezistă şi trec prin şcoală, cum se zice, ca cînele prin apă.

E mai presus de orişice îndoială că educaţiunea întreagă se face în toate amănuntele ei în vederea vieţii practice, dar tocmai de aceea idealul educatorului e să creeze oameni care sunt buni de orişice. Va fi adeseori peste putinţă lucrul acesta, dar totdeauna spre el avem să năzuim.

Dacă te-ai deprins a lucra cu mulţumire şi cu toată inima, orişiunde te-ar împinge oamenii, orişiunde te-ar arunca soarta, orişiunde te-ai vîrî, eşti om la locul tău şi faci treaba ta bine şi spre mulţumirea atît a ta, cît şi a altora ; aceasta are să i-o dea educaţiunea raţională copilului, şi, ajuns la un grad oarecare de maturitate, el trebuie să aibă aptitudini pentru orişice profesiune.

De aceea în educaţiunea raţională cultivarea aşa-numitelor aptitudini speciale sau talente e un greu păcat : educaţiunea nu are să dezvolte ceea ce copilul are din naştere ori prin atavism, ci ceea ce nu are îndestul — pînă la limitele putinţei de dezvoltare. Rămîn dar şi oameni mai mult ori mai puţin dezechilibraţi şi porniţi spre anumite feluri de lucrare, dar rostul educaţiunii e şi rămîne să scadă numărul lor.

Alegerea carierei o fac părinţii ori şi-o face fiecare el însuşi potrivit cu împrejurările, şi e cestiune de bunsimţ să alegi cariera în care cu muncă puţină şi uşoară îţi poţi asigura un trai bun. Aceasta o ştie fiecare fără ca să o fi învăţat de la alţii.

Omul cu aptitudini speciale, cel talentat şi pornit spre un anumit fel de lucrare nu are însă libertatea alegerii şi nici nu trebuie să şi-o permită, căci el nu e om întreg şi se nenoroceşte pe toată viaţa.

De aceea talentele sunt adeseori nenorociri.

E o nenorocire, de exemplu, să ai azi în societatea noastră aptitudini pentru preoţie. Dacă nu te faci preot, eşti şi te simţi nenorocit fiindcă îţi petreci viaţa într-o lucrare nepotrivită cu firea ta, într-un fel de muncă silnică. Iar dacă te faci preot, ai, ce-i drept, mulţumirea de a lucra cu toată inima, dar te apasă mereu simţămîntul că lumea nici nu te stimează, nici nu te răsplăteşte potrivit cu silinţele tale şi cu importanţa lucrării pe care o săvîrşeşti.

Tot astfel sunt în societatea noastră talentele artistice în genere şi mai ales cele poetice, care nu duc la nici un fel de carieră.

O profesiune trebuie să aibă orişicare om, iar aceasta are să fie potrivită şi cu împrejurările, şi cu aptitudinile sale speciale, dacă le are.

Cel mai nesuferit lucru în viaţa omenească e urîtul, care ne face să ne simţim toată nimicnicia, să vedem nevoile vieţii în dimensiuni mari, să ne canonim înşine pe noi şi să ne aruncăm cu ochii închişi în valurile vieţii.

De acest mare rău numai lucrarea stăruitoare poate să ne scape : orişicare om, fie el bogat ori sărac, fie deştept ori mărginit, ba mai ales cel mărginit trebuie să fie pregătit pentru un fel de lucrare, pe care o săvîrşeşte uşor, bine şi astfel şi cu mulţumire.

Nu însă pregătirea aceasta e educațiunea profesională. Sunt meșteșugari foarte destoinici, oameni deștepți, care-și pricep bine meseria, ori negustători, care știu să-și învîrtă bine afacerile, dar îndată ce-și adună destul, ca să poată trăi din roadele muncii lor, își părăsesc profesiunea. Aceștia sunt oameni bine pregătiți, dar lipsiți de educațiune profesională, nu au slăbiciune pentru felul de lucrare spre care au fost împinși, și muncesc numai de nevoie.

Tot astfel sunt învățători, preoți, advocați, medici, ingineri, ba pînă chiar și profesori universitari foarte bine pregătiți și foarte muncitori, care nu au educațiune profesională și astfel se mărginesc a-și face datoria, dar, lipsiți de mulțumirea propriei lor lucrări, nu urmează cu studiile, nu înaintează cu lumea, ci stau acolo, unde i-a găsit diploma ori decretul regal.

Deoarece orișicare profesiune e un fel de a lucra, în educațiunea profesională lucrul de căpetenie e deprinderea practică.

Omul nu e însă o mașină vietuitoare, ci o ființă rațională, și sunt foarte greșiți cei ce cred că numai prin deprinderea practică se poate face și educațiunea profesională.

Făcînd mereu același lucru, ajungem fără îndoială să știm a-l face bine și cu oarecare ușurătate ; mulțumirea de a-l fi făcut însă și îndemnul de a-l mai face le avem numai dacă suntem în stare să ne dăm seamă de ce anume are să fie făcut cum îl facem : ceea ce dă lucrării farmec e înțelegerea ei.

Într-un fel lucrează laboratorul din farmacie și într-alt fel chimistul ; una e bucătăreasa, care știe să gătească, și alta gospodina, care știe cum au alimentele să fie alese și preparate ca să fie priincioase : ceea ce-l încîntă pe om și-l îndeamnă la lucrare stăruitoare e arta, și artă e orișicare meșteșug, pe care-l înțelegem.

Educațiunea profesională are să ne deie nu numai îndemînătăcie, ci totodată și îndemnul de a face toată viața, desăvîrșindu-ne mereu, același lucru.

Acesta e lucrul, pe care J.-J. Rousseau l-a scăpat din vedere cînd s-a lăsat să fie ispitit a zice că omul lipsit

de cultură e mai capabil de fericire decît cel strîmtorat de formele culturale și de trebuințele împreunate cu ele. Adevărat e că cu cît mai multe știm, cu cît mai bine înțelegem lucrurile, cu atît mai bogată și mai plină de farmec e pentru noi lumea.

E fără îndoială fericit pălmașul, care lucrează-n grădină sub bolta senină a cerului, la aer curat, în miros de flori și-n adierea răcoroasă a vîntului, dar încă mai fericit e grădinarul, care, cunoscînd tainele firii, știe să-l conducă în lucrarea lui, vede o întreagă viață în fiecare fir de iarbă, lucrează cu slăbiciune și după plan rațional croit și se bucură văzîndu-și împlinirea gîndului.

Este adevărat că educațiunea e în toate fazele, ba chiar și în toate amănuntele ei și profesională, dar tot atît de adevărat e că e și fizică, și morală, și intelectuală în toate amănuntele ei, una și aceeași privită din patru deosebite puncte de vedere.

Cînd se joacă în aer curat și în bătaia soarelui, copilul se fortifică trupește, își formează caracterul și își dezvoltă destoiniciile intelectuale, dar se pregătește în același timp și pentru munca vieții, orișicare ar fi ea.

Așa e în toate : ceea ce e bine ori rău pentru una, bine ori rău e pentru toate.

III. MIJLOACELE DE EDUCAȚIUNE

Mijloc este în educațiune tot ceea ce ne ajută să ne apropiem de scopul educațiunii, deci să dezvoltăm ființa copilului și să o rotunjim, învățătura, deprinderile de tot felul, buna rînduială, îndemnurile bine chibzuite. Dacă ne dăm însă seamă, aceste sunt mijloace nu de educațiune, ci de creștere, căci prin ele nu-l îndrumăm pe copil a purta și el însuși grijă de sine.

Pentru ca să-i putem da o asemenea îndrumare, fără de care educațiunea nu există, trebuie să avem asupra lui o stăpînire, care nu încetează nici cînd el iese de subt privigherea noastră și determină voirea lui totdeauna și în toate împrejurările. Vorba e, deci, care sunt mijloacele prin care putem să cîștigăm o asemenea stăpînire, căci numai ele sunt în adevăr mijloace de educațiune.

În zilele noastre le trec oamenilor fel de fel de bazaconii prin minte ; nu avem dar să ne mirăm dacă s-a vorbit şi se mai vorbeşte pînă chiar şi despre sugestiunea hipnotică ca mijloc de educaţiune. E, aşa cred, de prisos să-mi mai dau silinţa de a arăta că orişice încercare de a sugestiona este un fel de infamie cînd vorba e să-l îndrumăm pe om a face binele şi a se feri de rău din propriul lui îndemn şi de bunăvoie, ca să aibă mulţumirea propriei lui libertăţi.

Cu totul altfel se prezentă lucrurile cînd vorba e de simţămîntul religios, care seamănă şi el a sugestiune.

El este o condiţiune neapărată pentru orişice educaţiune. O religiune, fie ea orişicare, trebuie să aibă copilul, căci în lipsa ei el e ineducabil. Un mijloc de educaţiune nu e însă simţămîntul religios, căci prin el educatorul nu-şi cîştigă stăpînire asupra copilului, ci numai copilul el însuşi ajunge a se stăpîni pe sine. De aceea şi este el condiţiune neapărată nu pentru creştere, nici pentru dresură, ci pentru educaţiune.

Mijloacele, spre care ne îndrumează firea noastră ea însăşi şi de care ne şi folosim povăţuiţi de bunul-simţ, sunt cinci, ele singure raţionale : 1. *iubirea,* 2. *autoritatea,* 3. *exemplele,* 4. *pedepsele,* 5. *recompensele.*

1. Iubirea

Educatorii fireşti sunt părinţii, şi firea a rînduit, în neadormita ei purtare de grijă, că părintele să iubească pe copiii săi chiar mai mult decît pe sine însuşi. Această iubire covîrşitoare e cea mai bună povaţă în educaţiune şi face totodată plăcută sarcina de educator.

Sunt însă şi oameni, cărora nu le este dat să-şi iubească copiii şi adeseori educaţiunea nici nu e făcută de părinţi. Poate însă să fie bun educator şi cel ce nu iubeşte pe copil, căci mijlocul de educaţiune este — nu iubirea către copil a educatorului, ci iubirea către educator a copilului, iar aceasta o cîştigă orişicare uşor şi cu toată siguranţa ferindu-l pe copil de suferinţe şi dîndu-şi silinţa să-i facă viaţa plăcută.

Această iubire e fără îndoială interesată şi pornită din simţămîntul de conservare ; ea-l face însă pe copil

să se alipească de educator, să se razăme cu toată încrederea pe el şi să-şi dea silinţa de a-i păstra bunăvoinţa.

Copilul, care iubeşte aşa, e ascultător şi supus, face din propriul lui îndemn ceea ce ştie că dorim — copil bun şi cuminte, care numai în clipe de năvălnicie ne sileşte să recurgem la pedepse.

Sunt mulţi oamenii, care, viaţa lor întreagă, cunosc numai această iubire interesată şi rămîn, cu toate aceste, cumsecade. Ei îşi iubesc părinţii pentru binele pe care l-au primit ori îl mai aşteaptă de la dînşii, îşi iubesc fraţii, surorile şi rudele pentru ca să nu-şi mîhnească părinţii, îşi iubesc prietenii pentru foloasele pe care le au de la ei, îşi iubesc soţia pentru mulţumirile pe care le au în urma ei, îşi iubesc patria pentru că le merge bine-ntr-însa, şi îşi dau în toate împrejurările silinţa să se facă vrednici de stima şi de iubirea tuturora pentru ca la nevoie să aibă parte de sprijin.

Cultivarea acestei iubiri este şi ea o binefacere, căci cu cît mai mult şi pe mai mulţi iubim, cu atît mai uşor ne stăpînim. Omul, care de nimeni nu este iubit şi pe nimeni nu iubeşte, foarte uşor se perde în valurile ispitirilor, şi cei mai mulţi dintre oamenii nenorociţi şi dintre făcătorii-de-rele sunt jertfe ale unei copilării triste, în care, lipsiţi de iubire şi de purtare de grijă, n-au ajuns să iubească pe nimeni.

Trebuie, cu toate aceste, să simtă orişicine că nici pentru viaţă, nici pentru educaţiune îndeosebi, singură această iubire interesată nu e de ajuns.

Copilul care te iubeşte numai pentru binele pe care-l aşteaptă de la tine, uşor ajunge să nu te mai iubească după ce nu mai aşteaptă nimic şi uşor îşi perde rostul cînd rămîne de capul lui.

Adevăratul mijloc de stăpînire educativă este iubirea dezinteresată care-l stăpîneşte pe copil, îl duce la lepădare de sine şi-l face să fie în toate împrejurările mulţumit numai ştiind că te-a mulţumit şi să se simtă nemîngîiat cînd ştie c-ai fi mîhnit, dac-ai ştii ce-a făcut el. Ajuns odată sub stăpînirea acestei iubiri, copilul totdeauna şi pretutindeni, chiar şi după moartea părinţilor săi se întreabă : „Ce-ar zice tata ori mama dac-ar ştii că voiesc să o fac ?“ şi de multe rele scapă.

Această iubire dezinteresată către părinți e punctul de plecare al simțămîntului comun, fie familial, fie de clasă, fie patriotic ori național, și în copiii care nu-și iubesc părinții simțămîntul comun nici într-una din formele lui nu se poate cultiva.

Iubirea dezinteresată nu e însă cu putință decît în inimi pătrunse de simțămîntul religios : fără de religiune e cu putință buna creștere, dar nu și educațiunea.

Simțămîntul religios, abstracțiune făcînd de credințele în care se concretizează, se ivește în timpul desfășurării sufletești el de el, și educatorul nu are să-l producă, ci numai să-l cultive.

Dat fiind simțămîntul religios, educatorul cîștigă iubirea în timp scurt și pînă chiar și fără ca să voiască, el însă foarte ușor poate s-o peardă.

În educațiunea rațională dar, cea mai constantă preocupare e să nu perdem iubirea.

S-ar putea scrie cărți întregi despre greșelile în urma cărora educatorul perde iubirea copilului. Toate se pot însă reduce în trei grupe : a. *conflictele,* b. *violentarea* și c. *abuzul.*

a. *Conflictele* între copil și educator se produc foarte ușor, totdeauna însă numai din vina educatorului, căci copilul e nevinovat.

Ființă gingașă, plăpîndă și mereu frămîntată de procesele mai mult ori mai puțin vii ale desfășurării, copilul e foarte accesibil pentru schimbări, și tocmai aceasta e ceea ce-l face educabil. Dacă azi îi dăm hrană, îl îmbăiem, îl primenim ori îl scoatem la plimbare la o anumită oară și într-un anumit fel, mîine simte trebuința de a fi hrănit, îmbăiat, primenit ori scos la plimbare la aceeași oară și în același fel. Regulele se stabilesc la el foarte ușor și devin foarte în curînd trebuințe : el se neliniștește dar, și, în cele din urmă începe să plîngă, dacă nu ne ținem de regula pe care i-am stabilit-o.

Așa e aceasta la copilul de tot mic, așa și la cel mai mare, așa la omul matur ; te răzvrătești cînd cei ce au croit legea nu i se supun și ei. Încă din leagăn putem să-l facem pe copil fie ascultător și cuminte, fie îndărătnic și pornit spre răzvrătire.

Ca să nu-l stricăm și să ni-l înstrăinăm, avem să ne ținem de regulele odată stabilite. Prima regulă de educațiune e dar : cît [se] poate de puține regule, căci orișicare regulă poate să ne ducă la conflict, și nici o regulă, de care nu putem să ne ținem în toate împrejurările.

Pe această regulă se întemeiază, dacă e vorba, întreaga rînduială a societății omenești, căci nu e nimic mai revoltător decît să vezi că aceia care au făcut legea o și nesocotesc ori o calcă. Pe cînd însă în viața societății sunt mijloace de reparațiune, în viața copilului, care trece iute, consecințele conflictelor de felul acesta sunt ireparabile.

În fiecare zi, chiar în fiecare ceas se pot ivi asemenea conflicte.

Nu se răzvrătește copilul cînd nu-l lăsăm să facă ceea ce n-a mai făcut, nici cînd îi refuzăm ceea ce nu i-am mai dat, nici cînd cerem de la el ceea ce n-am mai cerut, ba nici cînd îl pedepsim pentru învederată nesupunere : el se răzvrătește însă cînd nu-i dăm și azi voie să facă ceea ce ieri a făcut cu voia noastră, cînd îi refuzăm azi ceea ce ieri i-am dat, cînd îl pedepsim pentru o faptă, pe care nu i-am interzis-o niciodată.

Ba să faci cutare, ba cutare să nu faci, ba să stai ici, ba colo să nu te duci, sîcîit mereu, copilul se înstrăinează și începe în cele din urmă să se ascundă cînd îl vede pe educator, iar de aici înainte e perdută stăpînirea educativă.

b. *Violentarea* e chiar mai primejdioasă decît conflictele.

Copilul e prin chiar firea lui năvalnic, pornit spre îndărătnicie și astfel adeseori neascultător. Îi zici să facă ceva, și nu vrea : îl chemi, și nu vine ; îl oprești de a se duce undeva, și el se duce ; îi ceri ceva, și nu-ți dă ; îi refuzi ceva și el ia ; îi interzici o faptă, și el o săvîrșește.

Știindu-te că-i voiești binele, și simțindu-te mai tare decît el, ești firește pornit a-i face silă ; cedînd acestei porniri, îl violentezi, ceea ce-l îndărătnicește și-l înhăinează.

Cei mai mulți copii, violentați astfel, răcnesc, dau din mîni și din picioare, zgîrie, mușcă și fac spume la gură.

Niciodată copilul nu trebuie să se simtă strivit de puterea fizică : prin superioritatea sufletească avem să-l biruim.

Surprins asupra vreunei fapte neiertate, copilul de obicei se sperie şi zice „N-am vrut !“ El spune de cele mai multe ori adevărul. Întocmai precum cel stăpînit de o sugestiune hipnotică săvîrşeşte fapta fără ca să o fi voit şi fără ca să-şi deie seamă despre urmările ei, copilul dus de impulsiunile sale momentane face fără ca să fi voit. Avem să-l adimenim, să-l înduplecăm, să-l dezmeticim, la nevoie chiar să-l scuturăm, ca să-şi vie în fire, ori să-l certăm, ca să i se potolească nervii, dar nici să nu-l violentăm, nici să nu suferim ca alţii să-l violenteze.

Cu deosebire rele sunt urmările violentării cînd ea e urmarea unui conflict, de care educatorul este el însuşi vinovat.

c. *Abuzul* de iubire e activ ori pasiv.

Iubirea e în toate formele ei un simţămînt plăcut, care îndulceşte viaţa şi ajută pe cel pătruns de el să se stăpînească pe sine şi să-şi facă datoria cu mulţumire. Cei mai mari binefăcători ai noştri sunt cei ce ne fac să iubim, şi de aceea e atît de adevărat că copiii sunt o mare binefacere, un dar în cel mai propriu înţeles al cuvîntului.

Ca orişicare simţămînt însă iubirea numai în măsură dreaptă e pornire bună şi dăinuitoare şi se stinge îndată ce, devenită slăbiciune, ne împinge la fapte de care ne căim.

Una din cele mai importante reguli de viaţă e deci ca nici să nu dăm, nici să nu primim, nici mai ales să nu cerem prea mari dovezi de iubire, căci tot ceea ce e prea mult e abuz săvîrşit din slăbiciune şi nimic nu consumă iubirea deopotrivă ca abuzul făcut de ea.

Cînd vorba e de dovezile de iubire, măsura dreaptă e ceea ce se face din propriul îndemn şi cu toată inima, mult, puţin, după adîncimea iubirii şi în măsura putinţelor.

E o mulţumire atît să primeşti, cît şi mai ales să dai asemenea dovezi, iar mulţumirea aceasta scade şi la cel ce ia, şi la cel ce dă, dacă dovezile sunt cerute.

E deci învederat, că-i lipsit de bun-simţ cel ce cere dovezi de iubire, căci el nu numai se lipseşte pe sine însuşi de o mulţumire, dar nedreptăţeşte şi pe acela de la care le cere.

Încă mai lipsit de bun-simţ e cel ce cere deseori prea mari dovezi de iubire, căci prin aceasta ajunge în cele din urmă să nu mai primească nimic. Ni se-năcreşte de cel ce cere mereu şi mereu cere dovezi de iubire, şi ne depărtăm de el, îl ocolim, fugim de el.

Acelaşi efect se produce cînd dăm prea deseori prea mari dovezi de iubire chiar şi fiind ele cerute. Cel ce dă şi tot dă perde tot farmecul, se coboară însuşi pe sine în gîndul celui ce primeşte, se face din ce în ce mai supărător şi e luat în cele din urmă în bătaie de joc.

Aşa e aceasta în toate legăturile dintre om şi om şi cu atît mai vîrtos între părinţi şi copii.

Iubirea e cel mai preţios şi mai sfînt lucru în viaţa omenească şi vrea să fie cruţată cu multă luare-aminte : e grea pedeapsa celui ce abuzează ori sufere să se facă abuz de ea.

Copiii sunt cei mai drepţi şi mai aspri judecători, fiindcă e firea însăşi ceea ce judecă printr-înşii, şi nu ne iartă nici dacă abuzăm de iubirea lor, nici dacă îi lăsăm să abuzeze de iubirea noastră.

De iubirea interesată nu se prea poate abuza, căci copilul se reazimă pe educator, ţine să-şi asigure bunăvoinţa lui şi e ascultător, nu are însă inima deschisă, adeseori e viclean şi linguşitor, pîndeşte ocaziunea de a profita de iubirea altora, dar el însuşi nu dă decît ceea ce e nevoit a da.

De aceste rele porniri, care-l fac ineducabil şi între oameni rău porniţi şi ei ori în împrejurări grele pot să-l strice cu desăvîrşire, educatorul nu poate să-l scape nici prin sfaturi binevoitoare, nici prin pedepse. Singurul mijloc de îndreptare e neadormita purtare de grijă, răbdarea îndelungată, bunăvoinţa neistovită, dar bine cumpănită, care în cele din urmă îl ruşinează pe copil şi-l răpun, încît ajunge la iubirea dezinteresată.

După experienţele vieţii mele aceasta numai la copiii religioşi e cu putinţă.

Mai ales copiii care au fost rău trataţi sunt neapropiaţi. Toate silinţele de a-i face să simtă că le voieşti binele şi că îi iubeşti sunt zadarnice căci ei nu te cred, ci

stăruie în gîndul că ai vrun interes ca să faci ceea ce le faci.

Din norocire însă pînă la o vîrstă oarecare toţi copiii sunt religioşi şi religiozitatea nici nu pere din sufletul lor decît în urma înrîuririi mai îndelungate şi adeseori voite a celor ce au oarecare autoritate în faţa lor.

Pînă la o vîrstă oarecare dar, toţi copiii sunt accesibili pentru iubirea dezinteresată, care le deschide inimile şi-i face educabili.

Nu putem să-i facem copilului care-a ajuns să iubească bucurie mai mare decît să cerem ceva de la dînsul, şi ştim cu toţii pe copilul zelos, care, dorind să îndatoreze pe alţii, să opinteşte să ridice un bolnav prea greu pentru dînsul.

Ridicînd însă copilul prea mulţi ori prea grei bolovani, iubirea lui se istoveşte, inima lui încetul cu încetul se închide, şi el începe să scape cu minciuna şi se strică.

Nu cere niciodată dovezi de iubire de la copil, ci lasă-i mulţumirea să ţi le deie el, iar dacă ţi le dă, primeşte-le ca un dar de la Dumnezeu, şi prea nu te bucura de ele, căci nu ştii ce mai urmează, şi nu-ţi da prea de tot bucuria pe faţă.

Nu mai vorbesc de greul păcat al celor ce fie în casa părintească, fie în şcoală, fie prin ateliere mărginesc prea mult libertatea copiilor, ca să tragă foloase din munca lor : copilul are să muncească numai spre a se folosi el însuşi, dacă e vorba să nu sporim contingentul făcătorilor-de-rele.

Nici pentru propriul său folos însă el n-are să fie luat în goană.

E firească deci şi scuzabilă dorinţa părintelui, ca copilul său să nu rămie mai prejos de alţii, ci să ajungă departe. Aceasta însă n-are să-l împingă a se folosi de fel de fel de mijloace spre a-l împintena să-şi încordeze puterile ca să devie cum şi-l doreşte.

Lasă că nu muncind mereu, ci muncind cu mulţumire se face omul muncitor şi că-n dezvoltarea firească departe ajunge numai cel ce din propriul său îndemn îşi încordează puterile, dar, împintenindu-l mereu pe copil, nu numai îi facem nesuferită lucrarea, ci ni-l mai şi înstrăinăm.

Avem dar să potolim zelul copiilor prea stăruitori, căci [nu] numai a cere, ci şi a primi prea mult e abuz.

Părintele poate să abuzeze şi de propria sa iubire, ceea ce foarte adeseori se-ntîmplă mai ales la mume, care nu-şi dau seamă că copilul nu e nici păpuşă, nici jucărea, nici obiect de distracţiune, şi-l gătesc, îl prezentă, paradează şi se mîndresc cu el, îl socotesc drept un fel de minune ori drept dovadă despre destoiniciile lor de a „face“ oameni.

Chiar mai rău decît acest abuz activ e abuzul pasiv al părintelui, care lasă pe copil să abuzeze. Pornirea de a abuza de iubirea altora e la copil chiar mai puternică decît la oamenii mari.

Încă de la începutul vieţii lui sufleteşti, el simte că bucuriile lui sunt şi ale părintelui şi că durerile lui se reproduc mărite în inimile celor ce-l iubesc. El plînge dar, ţipă, se trîntește de pămînt, se bate cu pumnii în cap, îşi smulge părul, dacă nu i se fac voile, pentru ca prin durerile lui să moaie şi să-nduplece pe cei slabi de înger. Îl ştim cu toţii pe copilul care, fiind singur, cade şi se loveşte, dar nu plînge, începe însă să se vaite-n gura mare îndată ce simte că-l văd şi alţii. Vrea să fie compătimit şi mîngîiat şi totdeauna pornit a abuza.

Fii tare şi nu te da !

Lăsîndu-l să abuzeze, educatorul îşi dă de gol slăbiciunea şi-l nărăveşte, perde stăpînirea asupra lui şi e nevoit în cele din urmă să între în conflict cu el şi să recurgă la pedepse.

Slăbiciunea aceasta nu e exces, ci lipsă de iubire, şi cel ce răsfaţă pe copil o face aceasta fie pentru mulţumirea sa, fie ca să scape de o supărare momentană. De aceea copilul răsfăţat nu poate să-l iubească şi-l disprețuieşte pe educator, e obraznic, pretenţios pînă la brutalitate, şi uşor ajunge să pună arma în pieptul celor ce-l iubesc.

Pătruns de simţămîntul grelei sale răspunderi, educatorul nu perde niciodată din vedere că, fără de iubire, educaţiunea raţională nu e cu putinţă şi nici nu abuzează, nici nu se moaie, ci-şi stăpîneşte, în toate împrejurările

dealtminteri, firească pornire de a-i face copilului viața cît se poate de plăcută.

Are să simtă copilul, în fiecare clipă a vieții lui, că e mult iubit, dar simțămîntul acesta au să-l producă în inima lui numai răbdarea îndelungă, bunăvoința neistovită și jertfele aduse pentru binele lui.

2. Autoritatea

Omul la începutul vieții lui nu gîndește, nu-și dă seamă despre ceea ce simte și nu are voință, deci nu există sufletește, și numai potrivindu-se cu purtătorii lui de grijă ajunge încetul cu încetul să-și dea seamă despre trebuințele sale și despre cele ce se petrec împregiurul lui, să voiască, și viața lui sufletească se desfășoară.

Aceia, cu care se potrivește, sunt autorii lui sufletești, căci printr-înșii s-a îndrumat a gîndi, a simți și a voi, ei l-au format sufletește.

Orișicare om, care înrîurește asupra unui copil, orișicare crescător și cu atît mai vîrtos orișicare educator are deci în virtutea superiorității sale sufletești autoritate.

Autoritatea n-o dă însă superioritatea ea însăși, ci recunoașterea ei, și sunt mulți oameni de netăgăduită superioritate, care nu au autoritate, fiindcă nu stăruie asupra superiorității lor și nu impun recunoașterea ei.

N-au însă adevărată autoritate nici aceia care se impun în lipsă de destulă superioritate, ca să fie știuți de frică — păcatul urît al multor învățători, care se socotesc oameni straşnici cînd școlarii tremură în fața lor.

În educațiune autoritatea e de mare ajutor, dar nu are să fie socotită deopotrivă cu iubirea. Omul lipsit de autoritate tot mai poate să fie un bun educator, iar cel lipsit de iubire nu poate să fie nici bun, nici rău, ci numai crescător.

Copilul e pornit din fire să imiteze, dar imitează numai pe aceia pe care îi iubește, ori a cărora superioritate o recunoaște. Pe aceștia îi ascultă din propriul lui îndemn chiar și cînd nu-i dăm voie s-o facă.

E deci în interesul bunului mers al educațiunii ca educatorul să aibă autoritate covîrșitoare pentru ca copilul mai ales pe el să-l imiteze și să-l asculte și fără de voia lui să nu se potrivească cu alții.

Avînd educatorul asemenea autoritate covîrșitoare, copilul se supune nu numai din iubire, ci și pentru că e convins că e bine pentru el ceea ce zice educatorul.

Îndată ce autoritatea slăbește, copilul e mereu ispitit a nu se supune, a nu ține seamă de îndrumările ce i se dau, a mai asculta și de alții, și se ivesc conflictele și pedepsele, dacă nu chiar și violentări, prin care se consumă iubirea.

Orișicare educator are neapărat o dată cea mai deplină autoritate, și vorba e de a îngriji să și-o păstreze. Sunt foarte multe lucrurile, în urma cărora ea se pierde, dar toate pot să fie cuprinse într-o singură regulă generală : nu-ți da de gol slăbiciunile, căci ele sunt semne de inferioritate.

Omul are să-și păstreze în toate împrejurările dignitatea, îndeosebi însă, cînd sunt de față și aceia, a cărora educațiune o face, nu are să fie fățarnic, nici linguşitor, nici josnic, și e cea mai revoltătoare infamie încercarea de a umili pe părinte în fața copiilor săi, căci e nespusă durerea pe care o simt aceștia, dacă-l iubesc, și cere răzbunare.

Între foarte multele lucruri care-l umilesc pe om sunt mai ales șapte, de care trebuie să se ferească educatorul și anume :

a. să nu-și piardă răbdarea ;
b. să nu nedreptățească ;
c. să nu fie de rea-credință ;
d. să nu mintă ;
e. să nu se piardă în nimicuri ;
f. să nu se apuce de lucruri la care nu se pricepe ;
g. să nu-și deie de gol păcatele.

a. Răbdarea

Răbdarea e cel mai învederat semn de superioritate morală și intelectuală și e împreunată totdeauna cu buna chibzuință, cu blîndețea și cu firea îngăduitoare.

Cel ce se pune pe sine însuși sus în gîndul său e milos față cu cei mai prejos de dînsul, nici nu se miră, nici nu

se supără cînd neajunsurile firii lor se dau pe față și are totdeauna liniștea cuvenită ca să-și cumpănească vorbele și faptele. Pierzîndu-ne deci răbdarea, dăm de gol neajunsurile noastre sufletești, ne coborîm înșine și-n gîndul nostru, și-n al altora și, pierîndu-ne și bunul cumpăt, ne pripim și săvîrșim adeseori fapte, de care în urmă ne căim și ne rușinăm. Sunt însă în adevăr multe neajunsurile firii noastre și e astfel lucru firesc să ne perdem în anumite împrejurări răbdarea. Vorba e însă să știm că-n fața copilului și cu atît mai vîrtos față cu el avem să ne adunăm toate puterile ca să ne stăpînim firea, căci e cu deosebire mare răul pe care i-l facem, și mult perdem și noi înșine perzîndu-ne răbdarea.

Nimic nu-i impune copilului ca răbdarea îndelungată, prin care muiem și frîngem în cele din urmă și pe cele mai răzvrătite firi.

Știe, din contra, fiecare nu numai de la bieții de învățători, ci și din experiențele propriei sale copilării, cum își pierde prestigiul cel ce-și pierde răbdarea și cum se ivește-n inimile copiilor pornirea de a lua în bătaie de joc și de a necăji pe cei ce-și perd sărita. E pentru omul mititel un fel de mulțumire diavolească să coboare în rînd cu sine pe omul mare, care are mintea de copil, și foarte anevoie ajunge copilul să uite că ți-ai pierdut și tu o dată răbdarea.

Așa e dealtminteri și-n viața oamenilor. Împărat ori om de geniu dac-ai fi, e destul să fii nerăbdător pentru ca lumea să te ieie drept un „fleac de om".

b. Simțămîntul de dreptate

O fi ori nu adevărat că Dumnezeu l-a zidit pe om după chipul și după asemănarea sa, noi o zicem, ba unii chiar o și credem aceasta, fiindcă ni-l închipuim pe Dumnezeu drept, și, afară de el, singuri noi oamenii avem în lumea viețuitoare pornirea de a face dreptate dînd fiecăruia ceea ce i se cuvine. De aceea și zicem că e lepădat de toți dumnezeii cel ce face nedreptate, căci, dezbrăcat de ceea ce e dumnezeiesc în om, el face ce-l împinge firea lui de animal.

Nedreptatea o facem nu numai cînd nu dăm cuiva ceea ce i se cuvine, ci și cînd îi dăm ceea ce nu i se

cuvine și nedreptățim nu numai jignind pe alții în interesele lor, ci și bănuind, grăind de rău, clevetind ori năpăstuind, ba chiar și părtinind ori lăudînd peste măsura cuvenită.

În orișicare din aceste forme s-ar săvîrși nedreptatea, educatorul se înjosește în fața copilului și perde stima și încrederea lui chiar și cînd nedreptatea ar fi făcută în favoarea lui.

Încă mai rău se înjosește educatorul, dacă cel nedreptățit e socotit mai prejos, cum sunt slugile ori alți copii, și nu o dată se-ntîmplă că-n fața unor asemenea nedreptățiri copilul se răzvrătește, căci strigă dreptatea din el.

Nedreptatea o facem de cele mai multe ori fiindcă ni-am perdut răbdarea și nu ne mai dăm bine seamă despre ceea ce facem. Asemenea nedreptate ni se mai iartă, dacă ne căim și dăm reparațiune, dar nu ni se iartă că ni-am perdut răbdarea. Nedreptatea aspră și neiertată e cea săvîrșită în toată liniștea, cu bună chibzuință, fie din prostie, fie în vederea vreunui interes, fie din rea pornire.

c. Buna-credință

Copilul se reazemă cu toată încrederea pe cei ce poartă grijă de dînsul; foarte ușor ajungem dar să fim ispitiți a profita de lipsa lui de pricepere, ca să-l momim, să-l amăgim ori să-l speriem, spre a-l conduce după plac. Aceasta se face foarte adeseori, cum se zice, spre binele lui, în adevăr însă fie din comoditate, fie ca să scăpăm din vreo strîmtoare. Sunt puțini cei ce-și dau seamă că nu numai perd încrederea copilului dar îl mai îndrumează și pe el spre rea-credință.

N-au să fie speriați copiii cu primejdii care nu există, nici cu pedepse, pe care nu suntem hotărîți a le aplica, și tot atît de puțin au să fie momiți cu daruri, pe care le promitem fără ca să voim a le da: se înjosește și-și perde autoritatea cel ce face asemenea lucruri.

Tot așa fiind în fața lui de rea-credință către alții.

Reaua-credință i se mai trece cu vederea robului, slugii umilite, omului nevoiaș ori tîmpitului, dar e greu osîn-

dit cel ce vrea să fie socotit mai mult şi tot se pune în rînd cu aceştia.

Dar oamenii cumsecade săvîrşesc şi ei adeseori acte de rea-credinţă. Numai în clipele cînd nu sunt cumsecade, iar educatorul, cel puţin în faţa copilului, are să fie totdeauna.

d. Minciuna

A minţi va să zică a spune un neadevăr ştiind că nu e adevărat ceea ce spui. Se minte din glumă, din obicinuinţă, cu gînd bun, la strîmtorare ori cu gînd rău. Oamenii îşi cam iartă unii altora minciuna fiindcă s-au deprins cu ea, dar pînă chiar şi mincinoşii disprețuiesc pe cel ce minte. Cu drept cuvînt, căci la minciună totdeauna numai neputinţa-l împinge pe om şi minciuna e obîrşia a tot păcatul omenesc şi-l înjoseşte pe om mai mult decît lipsa de răbdare, nedreptatea ori reaua-credinţă. Cel ce minte e-n stare să fie şi de rea-credinţă, făţarnic, viclean ori înşelător, să fure, să jefuiască, să săvîrşească orişice faptă rea.

Copilul rămîne uimit în faţa minciunii şi nu e-n stare să-nţeleagă cum un om în toată firea, la care el se uită cu un fel de admiraţiune, poate să aibă nerușinarea de a spune ceea ce ştie că nu-i adevărat. Foarte adeseori mincinoşii sunt daţi de ruşine de către copii, care strigă cuprinşi de indignaţiune : „Dar nu este adevărat".

S-ar putea scrie multe şi foarte interesante cărţi despre asemenea izbucniri ale simţămîntului de dignitate omenească la copii ; cei mai mulţi dintre cei ce le-ar citi însă ar minţi înainte parcă nici n-ar fi viaţa fără de minciună cu putinţă.

Să mințim, dacă altfel nu se poate, dar nu în faţa copiilor, căci nu numai că-i îndrumăm şi pe ei spre minciună, ci ne perdem totodată şi autoritatea.

e. Pedanteria

Omul de oarecare superioritate e cumpănit şi ţine să scoată la capăt lucrul de care s-a apucat, şi să-l facă bine pînă-n cele mai mici amănunte, stăruie dar şi asupra amănuntelor, dar nu perde niciodată din vedere rostul întregei lucrări şi liniile mari ale ei. Cel stăpînit de impulsiuni momentane însă e chiţibuşar şi ajunge uşor să se peardă în amănunte mai mult ori mai puţin lipsite de importanţă şi să deie greş. În asemenea cazuri el rămîne de ruşine, căci îşi dă de gol lipsa de dibăcie întocmai ca cel ce una vrea şi alta face.

După judecata sănătoasă orişice lucrare se săvîrşeşte potrivit cu împrejurările şi, orişicare ar fi amănuntele ei, e bună, dacă duce la scop. Rutinarii dar şi pedanţii, stăruind prea mult asupra amănuntelor, nu numai sunt supărători, dar foarte uşor ajung să fie şi ridicoli.

Îndeosebi copilul aleargă aşa-zicînd spre scop şi se enervează cînd e ţinut în loc din cauza unor amănunte a căror importanţă n-o înţelege încă.

Acelaşi efect se produce cînd îi spunem ceea ce ştie, îi repetăm prea des acelaşi lucru, îl îndrumăm prea mult, ne ţinem mereu de capul lui : el izbucneşte-n cele din urmă-n vorbele : „Nimicuri ! Fleacuri ! mi-ai mai spus-o ! Lasă-mă-n pace !"

Numai cumpănindu-ne şi vorbele, şi faptele, putem să ne impunem, şi părinţii care se perd în amănunte cresc copii, care ori sunt ca dînşii, ori umblă de capul lor. Educatorii, care nu sunt totodată şi părinţi, dacă se perd în nimicuri, sunt luaţi în bătaie de joc şi apoi părăsiţi.

f. Ignoranţa

Ignorant e omul care nu ştie ce va să zică a şti şi astfel nu e-n stare să-şi deie seamă ce ştie şi ce nu ştie, îşi închipuieşte că le ştie toate şi se amestecă-n lucruri la care nu se pricepe.

E de-a dreptul dezastruoasă impresiunea pe care o produce asupra copiilor ignoranţa, şi ştie fiecare, din experienţele propriei sale copilării, cum un om, pe care punem foarte mult temei, poate să peardă printr-un singur caz de ignoranţă toată autoritatea cîştigată prin o lucrare îndelungată.

Educatorul înţelept e deci modest şi nu pretinde a şti nici chiar ceea ce în adevăr ştie, ci le face toate din bunăvoinţă, ori de nevoie, oarecum de încercare, nu ca să-l înveţe pe copil, ci ca să înveţe amîndoi împreună, şi copilul se va pleca în faţa mai-marilor lui destoinicii.

Sunt mulți părinții, care, prin asemenea modestie, își păstrează autoritatea și după ce copiii lor au ajuns să fie în toate privințele mai presus de dînșii, căci ne plecăm cu respect în fața celor ce sunt mai mult decît ceea ce țin să pară și zicem : „Voi fi avînd eu ale mele, dar are și el ale lui".

g. Decența

Nici o femeie cuminte nu renunță de bunăvoie la mulțumirea de a-și lăpta copilul. Dacă e nevoită s-o facă aceasta, tot ea-l are sub purtarea ei de grijă, ea-l îmbăiază, ea-l premenește, ea-l alintă, căci așa-și cîștigă mai ușor și mai sigur atît iubirea lui, cît și autoritatea, așa-l trage în intimitatea vieții ei, ceea ce e hotărîtor pentru întreaga educațiune.

Sunt multe și mari neajunsurile firii noastre individuale, și mereu avem cuvinte de a ne rușina de ceea ce facem, zicem, gîndim ori simțim și de a arunca un văl mai mult ori mai puțin des peste păcatele noastre.

Acel văl aruncat peste păcătoșia noastră e decența, cea mai frumoasă manifestare a dignității omenești.

Cîtă vreme păcătuiești prin ascuns, faci mărturisirea că e rău ceea ce faci, că nu de voie, ci împins de neajunsurile firii tale săvîrșești faptele, și stărui, ca alții să nu facă și ei ca tine. Îndată însă ce ți-ai pierdut rușinea și păcătuiești fără de sfială, prezenți păcatul tău drept faptă bună și firească, de care te poți făli, și-ndemni și pe alții a face ca tine.

Avem dar, neapărat avem noi oamenii să ne ascundem păcatele unii-n fața altora.

Cu atît mai vîrtos avem să le ascundem în fața copiilor.

Copilul, care e fără păcat, nu trece nimic cu vederea și se uită la toate bine. E înspăimîntător efectul pe care-l produce asupra lui păcatul părinților săi după ce a ajuns să înțeleagă.

Dacă e ascuns, o durere adîncă, o jale, un fel de milă, iar dacă nu e ascuns, o vie repulsiune îl cuprinde, și poate să mai rămîie în sufletul lui iubire, dar autoritatea se pierde.

Iară natura e de-o înțelepciune fără de margini și a pus între copil și mumă atîta intimitate, încît nici copil de mumă, nici muma de copil nu se rușinează și numai prin alții poate să-și piardă copilul rușinea firească.

3. Exemplul

Cel ce iubește inspiră iubire, se ferește de conflicte, nu violentează și nu abuzează, e răbdător, drept și de bună-credință, nu minte, nu se perde-n nimicuri și mai e și modest și decent, nu e numai bun educator, ci totodată și om bun și vrednic de stima și de iubirea tuturora, un model pentru viitorii oameni.

Dacă așa este, copilul e un element moralizator în societate, căci educatorul, purtînd grijă de copil, face și propria sa educațiune corectîndu-și ființa și năzuind spre desăvîrșire, înfrînîndu-și poftele, biruindu-se pe sine și făcîndu-se mai bun și ca soț, și ca om între oameni, și ca cetățean. Cel mai neadormit păzitor al bunelor moravuri e glasul părintelui, care zice : „Te vede copilul !" „Să nu afle copilul !" „Ce va zice copilul ! ?"

Cea mai stricată societate se îndrumează și ea prin educațiunea rațională a copiilor spre o mai bună viețuire.

Lucrul acesta nu ar fi însă cu putință, dacă oamenii stricați n-ar putea să fie și ei buni educatori.

Educatorul care dă prin felul lui de a viețui bune exemple conduce fără îndoială mai ușor și mai sigur educațiunea, dar poate s-o conducă și cel ce dă rele exemple. Bun ori rău, exemplul nu e hotărîtor în educațiune, și vorba e să știm a ne folosi de el.

Exemplul e un caz concret pentru o regulă generală, deci în viața morală — o faptă, fie chiar și numai închipuită.

E bun exemplul, dacă se potrivește, și rău, dacă nu se potrivește cu regula.

Cele mai hotărîtoare sunt exemplele pe care și le dă fiecare el însuși, căci se iubește și se prețuiește pe sine și astfel e stăpînit mereu de îndemnul de a mai face cum a făcut.

Educatorul trebuie să aibă dar cea mai stăruitoare purtare de grijă ca copilul să se îndrumeze a face binele, căci aceasta îi dă nu numai îndemnul spre buna viețuire,

ci totodată și încrederea în destoinicia lui de a fi cum trebuie să fie și de a-și face, săvîrșind același fel de fapte bune, regule de viețuire.

Încă mai stăruitor trebuie să privegheze educatorul ca copilul să nu ajungă a-și face prin rele exemple rele regule de viețuire, așa-numite rele năravuri.

Fapte săvîrșite de alții sunt exemple mai puțin hotărîtoare, căci copilul imitează mai ales pe cei deopotrivă cu el și numai pe aceia pe care îi iubește, ori care au pentru el autoritate. Exemplele date de alți copii cam de aceeași vîrstă și mai ales de frați, de surori, de prieteni de joacă ori de colegi de școală sunt și în bine, și în rău mai hotărîtoare decît cele date de părinți ori de alți oameni ajunși la maturitate, cu care copilul nu se prea potrivește.

Preocuparea educatorului e dar ca copilul să iubească și să stimeze pe cei ce îi dau bune și să disprețuiască pe cei ce îi dau rele exemple.

Exemplul rău poate să-l îndrumeze prin reacțiune pe copil spre bine, dacă știm să-l aducem pe copil acolo ca să-și zică : „Să mă ferească Dumnezeu ca să nu fiu ca cutare ori cutare !“

În mijlocul celei mai stricate societăți se poate face bună educațiune, cu anevoia, dar se poate, și sunt chiar oameni foarte stricați, care, iubindu-și cu adevărat copiii, scot oameni buni din ei.

Înrîurire hotărîtoare au în educațiune și exemplele mai mult ori mai puțin închipuite, luate din istorie ori anume plăsmuite, pe care copilul le ia fie din povestiri, fie citind, și nu mai încape nici o îndoială că netăgăduita decadență morală a societății din zilele noastre e mai ales urmarea cărților scrise de oameni fie proști, fie stricați, care prezentă ceea ce e numai individual firesc, drept lucru și omenește firesc.

Povestitorul, ca să deștepte interesul, trebuie neapărat să cîștige simpatiile cititorului pentru cei ce săvîrșesc faptele expuse în povestire. Îndeosebi în ceea ce privește exemplele povestite e dar foarte adevărată zicătoarea latină : *„Exempla trahunt !“* Exemplele din cărți ademenesc, și e chestiune de prudență ca, îndeosebi în povestirile făcute pentru copii, să ne mărginim numai la exemple bune,

căci numai aceste-l arată pe om cum el în adevăr trebuie să fie, iar exemple rele i se dau destule în viața de toate zilele.

Exemplul bun e însă o faptă oarecum firească, un lucru mai mult ori mai puțin obicinuit, care nu poate să fie atît de interesant ca exemplul rău, care e faptă mai mult ori mai puțin surprinzătoare. Ceea ce ne fură atențiunea și ne emoționează e partea individuală a omului intrat în luptă cu slăbiciunile sale, și de aceea suntem ispitiți a-l prezenta pe om în toată golătatea individualității lui, păcătuind, biruit și răpus de propria lui nemernicie, iară nu ieșind învingător. Pretindem, ce-i drept, a voi să moralizăm societatea și-i facem de rîs ori chiar urgisiți pe cei ce păcătuiesc, arătăm grelele suferințe, la care duce păcatul, înspăimîntăm pe alții, ca prin reacțiune să fie încă mai stăruitori în căile cele bune. Da, dar i-am deprins pe cititori să vadă ceea ce se ascunde și am produs în inimile lor urîtul simțămînt că e osîndit omul să treacă păcătuind prin viață și altfel nu se poate, ceea ce nu-i adevărat.

Cu multă băgare de seamă avem deci să ne folosim în educațiune de asemenea exemple care numai la oameni cu judecată pot să producă prin reacțiune un bun efect, dar pentru tinerime sunt ispitiri.

4. Pedepsele

Pedeapsa e în înțelesul obicinuit al cuvîntului răsplata dreaptă a faptei rele ; în educațiune însă ea e un mijloc de îndreptare, de care ne folosim numai atunci cînd e nevoie să-l ajutăm pe copil a se stăpîni pe sine, deci în adevăr nu ca educatori, ci ca crescători.

Cîtă vreme educatorul știe să-și păstreze iubirea și autoritatea și să-l ferească pe copil de exemple rele, pedeapsa e de prisos, căci pedeapsa firească, adecvată și cu desăvîrșire dreaptă, e mîhnirea dată pe față a educatorului.

Nevoia vreunei alte pedepse se ivește numai cînd copilul nu iubește îndestul, cînd educatorul inspiră frică, dar nu are adevărată autoritate, ori cînd ispitirile sunt prea multe și prea mari, și, pedepsind, educatorul e cuprins totdeauna de simțămîntul că vinovat e el însuși și

că cu cît mai des pedepseşte, cu atît mai vîrtos îşi dă de gol lipsa de pricepere ori de purtare de grijă.

Nici un om cuminte nu poate pedepsi fără de nici o pregătire, şi aproape totdeauna pedepsele sunt dictate mai nainte de a fi fost săvîrşită fapta şi anume în forma : „Dacă o vei mai face aceasta, vei primi pedeapsa cutare !"

Se-ntîmplă adeseori ca pedeapsa dictată în o clipă de supărare să fie prea aspră. Nu-ţi rămîne decît s-o execuţi, ceea ce e foarte jignitor. Ca să scap de supărările de felul acesta, eu de obicei mă făceam că nu am văzut şi nu ştiu că fapta oprită a fost săvîrşită, dar eram cu atît mai supărat şi în acelaşi timp de o particulară bunăvoinţă.

Rar de tot mi s-a-ntîmplat ca cel vinovat să nu vie după un timp oarecare la mine, ca să-mi zică :

„Dă-mi, te rog pedeapsa, dar nu mai fi supărat !"

E învederat că pedeapsa nu numai era de prisos, dar ar fi fost şi stricăcioasă.

Dacă nu te iubeşte însă, ori dacă n-ai autoritate, copilul uşor ia pedeapsa drept act de răzbunare şi se-nrăieşte ; dacă pedeapsa mai e şi prea aspră, rămîne amărăciunea în inima copilului şi părere de rău în inima părintelui, iar dacă pedeapsa e prea uşoară, nu se face pace. Educatorii care nu pedepsesc îndeajuns sunt cei ce strică copiii cu prea dese pedepse şi tot n-ajung să se împace cu ei.

Nu există copii răi, ci numai copii stricaţi, iar vinovaţi sunt cei ce îi lasă să se strice şi astfel sunt nevoiţi a recurge la pedepse.

Pentru ca pedeapsa să fie mijloc de îndreptare, avem să ţinem seama de trei lucruri : 1. *rostul* ei, 2. *măsura* ei şi 3. *felul* ei.

a. Rostul pedepsei

Chiar dacă n-am admite că pedeapsa e un act de împăcare prin căinţă şi spăşire, în educaţiune ea numai act de asemenea împăcare poate să fie. Ea nu poate să îndrepteze decît fiind potrivită cu vina, cu firea copilului şi cu împrejurările în care a fost săvîrşită fapta.

Nu ne este iertat să pedepsim pe copil cînd el însuşi nu se poate simţi vinovat, pentru o greşală, pentru o pri-

pire, pentru o lipsă de îndemînătăcie, o neglijenţă, pentru o surprindere, în genere pentru o faptă pe care a săvîrşit-o fără ca să-şi fi putut da seamă că e rău ceea ce face şi că are să ne mîhnească prin fapta lui.

Pentru ca să poată avea rost pedeapsa, trebuie să existe între educator şi copil un fel de învoială, un fel de rămăşag, prin care copilul se leagă a nu săvîrşi fapta şi a se supune pedepsei, dacă, cu toate aceste, o va fi săvîrşit. El însuşi pe sine are să se pedeapsescă, şi sunt foarte mulţi copii, care, săvîrşind fără de ştirea noastră vreo faptă oprită, vin din propriul lor îndemn să-şi mărturisească păcatul şi să-şi ceară pedeapsa. Aşa numai pentru că vrem ori pentru că suntem supăraţi nu avem să-i pedepsim.

Nu fapte, ci deprinderi rele sunt ceea ce ne sileşte să pedepsim : nu pentru că a făcut, ci pentru că iar a făcut îl pedepsim, iar aceasta nu ca să-l răsplătim, ci ca să-l ajutăm a se stăpîni să nu mai facă şi să-şi fortifice voinţa.

Îl facem deci pe copil, înainte de toate, să înţeleagă că e rea fapta, şi să ia hotărîrea de a n-o mai săvîrşi ; îl luăm apoi în mai apropiată priveghere şi-l ajutăm să fie mai stăruitor în stăpînirea de sine şi mai rezistent faţă cu ispitirile : pedeapsa urmează numai după ce toate aceste bune silinţe au rămas zadarnice. Nu vina, ci slăbiciunea o avem în vedere, şi nu de frică, ci de ruşine şi din dorinţa de a se înălţa în gîndul său şi în al educatorului are el să se îndrepteze.

Aşa ar trebui să fie aplicată orişice pedeapsă, şi e mai presus de orişice îndoială că numărul făcătorilor-derele ar scădea, dacă vinovaţii, judecaţi şi osîndiţi odată, ar fi lăsaţi în libertate, ţinuţi sub priveghere şi trataţi cu deosebită bunăvoinţă, iar pedeapsa s-ar executa numai după ce în ciuda acestei bunăvoinţe cel osîndit la ea săvîrşeşte iar vreo faptă neiertată.

b. Măsura pedepsei

Dacă e adevărat că pedeapsa e act de împăcare, măsura dreaptă a ei e mărimea mîhnirii : pedepsim atît ca să ne treacă supărarea, nici mai mult, nici mai puţin.

Orișicare pedeapsă e deci atît individuală, cît și cazuală : numai și numai pentru că fapta e aceeași nu putem aplica aceeași pedeapsă nici unor copii deosebiți, nici aceluiași copil în două deosebite cazuri, nici în deosebite împregiurări, și nu se poate nimic mai nerațional decît să stabilești regule fixe în ceea ce privește măsura pedepsei pentru copii.

Într-un fel pedepsim pe copiii mai mici și într-altul fel pe cei mai mari, într-unul pe cei potoliți și mai simțitori și într-altul pe cei de o fire mai năvalnică și mai tari, într-unul pe băieți și-ntr-altul pe fete, într-un fel între patru ochi și într-altul în fața altora, într-un fel în zi de lucru și într-altul în zi de sărbătoare, și niciodată nu vina ea singură ne dă măsura pedepsei. Copilul de fire năvalnică e, de exemplu, mai puțin vinovat decît cel potolit ; îl pedepsim, cu toate aceste, cu mai multă asprime. Tot mai puțin vinovat e și copilul care în mijlocul unei societăți stricate ia apucături rele, dar îl pedepsim și pe el cu mai multă asprime, dacă nu putem să-l izolăm. Din contra, în societate ori în zi de sărbătoare vina e mai grea, dar pedeapsa e mai ușoară.

Nu e numai mîhnirea, ci totodată și grija, temerea și simțămîntul grelei răspunderi ceea ce-l împinge pe educator spre pedepse. După ce vede că silințele lui bune sunt zadarnice, el vrea să-și piardă răbdarea și să-și dea pe față supărarea, se simte dator s-o facă aceasta, nu-i mai rămîne altă scăpare, și pedeapsa e darea pe față a acestei supărări bine întemeiate și pornite din cel mai curat îndemn, cea mai dureroasă dovadă de iubire.

Altfel de pedepse, care nu sunt darea pe față a unei asemenea supărări, n-au nici o măsură firească și sunt acte de brutalitate.

c. Felul pedepsei

Fiind forma în care se dă pe față nemulțumirea educatorului, pedeapsa atîrnă, în ceea ce privește felul ei, de la vîrsta, de la sexul și de la temperamentul copilului, precum și de la împregiurările în care e aplicată.

Deoarece scopul pedepsei e să-l ajutăm pe copil a se stăpîni pe sine, e lipsă de bun-simț să pedepsim copii

care nu sunt în stare să se stăpînească, cum sunt cei prea mici ori cei bolnavi ori chiar și numai bolnăvicioși.

Copilul ajunge însă foarte în curînd să-și deie seamă dacă educatorul e ori nu mulțumit de el, și de aici înainte cea mai rațională pedeapsă e darea pe față a acestei nemulțumiri, fie prin gesturi, fie prin mustrări, fie chiar și numai prin o căutătură. Copiii de tot mici, dacă iubesc, încep să plîngă cînd educatorul se uită supărat la dînșii. Cu atît mai vîrtos se simt pedepsiți copiii mai mari, și sunt foarte mulți copiii, care în educațiunea rațională n-au nevoie de altă pedeapsă.

Mărimea acestei pedepse raționale nu ni-o dă mărimea nemulțumirii, ci stăruința mai mult ori mai puțin îndelungată a ei, însă fără ca să înceteze purtarea de grijă și bunăvoința educatorului. Pedepsiți astfel, copiii cîtuși de puțin binecrescuți se stăpînesc cu tot dinadinsul și-și dau toată silința ca, prin ascultare și prin bune purtări, să-l facă pe educator iertător, și tocmai această îndreptare prin sine însuși e scopul pedepsei.

Numai copiii cu desăvîrșire părăginiți au la vîrstă mai înaintată nevoie și de alte pedepse, și pe aceștia de obicei numai nevoile vieții mai pot să-i ducă spre îndreptare.

Sunt însă între copiii mai mici, cam pînă la șapte ani, foarte mulți, care nu înțeleg, nu vor să înțeleagă ori iau cu oarecare nepăsare nemulțumirea educatorului.

Primul grad de pedeapsă e pentru aceștia să-i lipsim de mulțumiri nevinovate cu care i-am deprins.

Orișicare educator înțelept își dă silința de a le face copiilor viața plăcută deprinzîndu-i cu plăceri potrivite cu vîrsta, sexul și temperamentul lor, precum și cu împregiurările în care trăiesc. Cu cît mai bine îl cunoaștem dar pe copil, cu cît mai bine îi știm slăbiciunile și cu cît mai multă silință ne dăm spre a-i face viața plăcută, cu atît mai ușor scăpăm de nevoia de a-l pedepsi altfel decît lipsindu-l de mulțumiri, căci cei mai mulți dintre copii se simt pe dindestul pedepsiți prin aceasta. Îl deprindem chiar dinadins cu anumite mulțumiri, ca să-l putem lipsi de ele cînd nu se poartă bine.

Pentru toți copiii e, de exemplu, o mulțumire binefăcătoare să le spunem povești. Nu pierd nimic, dacă atunci, cînd nu se poartă bine, le refuzăm mulțumirea aceasta.

Copiilor le plac dulcețurile și prăjiturile fiindcă au nevoie de multe calorii. Le lăsăm dar în măsura cuvenită mulțumirea aceasta, dar li-o refuzăm cînd nu se poartă bine.

Copiii țin la jucărelele lor — lucru foarte bun ; îi lipsim pe un timp oarecare de ele cînd nu se poartă bine.

E vie și firească bucuria copiilor cînd îi luăm la plimbare : nu-i luăm cînd nu se poartă bine.

E nesfîrșit șirul exemplelor de felul acesta.

Sunt copii neastîmpărați, lipsiți de atențiune, îndărătnici, neascultători, ori cu deosebire năvalnici, care nici așa nu înțeleg. Față cu aceștia nu ne rămîne decît să alegem pedepse mai aspre, ca să le arătăm că în adevăr suntem supărați.

Aceste atîrnă de la împrejurări și de la individualitatea copilului.

Bună e, în genere, pedeapsa, dacă-l face pe copil să se căiască și să ieie hotărîrea de a se îndrepta, iar rea, dacă-l face nepăsător, îl umilește, îl îndîrjește, îl face să piardă prea mult timp ori îl împedecă chiar în dezvoltarea lui trupească ori sufletească.

La urma-urmelor, au dreptate aceia dintre pedagogii germani, care, luînd pe om drept o ființă bătăioasă, consideră bătaia drept cea mai scurtă, cea mai expeditivă și cea mai firească pedeapsă în cazurile de mare nevoie, drept cel mai bun act de împăcare.

Nu e, se înțelege, vorba de schingiuri, ci de manifestarea în această formă omenească a nemulțumirii : faci ca și cînd l-ai fi bătînd și-l arzi ca să-l usture, numai cînd vezi că tot nu i s-au potolit nervii.

În tot cazul pedeapsa are să fie scurtă și imediată. Ea nu se poate amîna de azi pe mîine.

Sunt fără îndoială cazuri în care e bine să amînăm pedeapsa, dar pedeapsa astfel amînată nu se mai execută, ci-i zicem copilului, cînd iar se face vinovat :

„Stai, că mai avem și-o socoteală veche !“ și-l pedepsim pentru vina actuală.

Pedeapsa are să-l doară pe copil, să-l moaie și să-l facă mai ascultător, n-are însă să-l rănească, nici în trupul, nici în sufletul lui, și tocmai în urma pedepsirii au să fie mai strînse legăturile dintre el și educatorul care-l mîngîie în toată sinceritatea, căci mare în adevăr e durerea de a fi nevoit să pedepsești.

5. Recompensele

Recompensă e răsplata faptei bune, în viața morală mulțumirea de a o fi săvîrșit, iar în educațiune mulțumirea educatorului, și ceea ce de obicei numim recompensă e numai forma, în care se dă pe față mulțumirea aceasta.

Copilul, a cărui iubire am știut s-o păstrăm, se simte pe dindestul răsplătit, dacă ne uităm cu drag la el, îl mîngîiem ori îl lăudăm fie între patru ochi, fie în fața altora pentru buna lui purtare.

În această recompensă firească e o mulțumire îndoită : mulțumirea de a fi săvîrșit fapta și mulțumirea de a-l fi mulțumit pe educator, cel mai puternic îndemn spre bune purtări. De aceea recompensele sunt mai puternice mijloace de educațiune și fac de prisos pedepsele, dacă știm să ne folosim de ele.

Avem, înainte de toate, să ne stăpînim firea și să fim cît se poate de cumpăniți în ceea ce privește darea pe față a mulțumirii noastre.

E o plăcere nevinovată să-ți săruți copilul, să-l mîngîi, să-l îmbrățișezi ori să-l lauzi cînd ai de ce ; firea ne poruncește însă să renunțăm la asemenea plăceri, să ne împărtășim de ele numai cînd voim să răsplătim purtări în adevăr bune și să-i dăm copilului dovezi de iubire numai cînd el e bolnav, cuprins de vreo durere mai adîncă ori după ce l-am pedepsit.

Altfel semnele de mulțumire și dovezile de iubire-și pierd farmecul și puterea. Răsfățați, cei mai buni copii se fac încetul cu încetul îndrăzneți și exigenți, și abuzul de recompense duce la pedepse.

Încă mai îndeplin se simt copiii recompensați dacă le dăm voia să aibă mulțumiri mai mult ori mai puțin neobicinuite ori le lăsăm libertatea de a face ce vreau — anume pentru că au avut bune purtări. Mai ales așa ajungem să-i cunoaștem și să știm cum avem să-i tratăm.

Una din cele mai raționale forme pentru recompensare este iertarea pedepselor pe care le dictăm, dar ne rezervăm a le executa numai dacă copilul nu se va fi purtat bine.

Daruri numai rar de tot și în cazuri excepționale avem să le facem copiilor drept recompense.

Cu desăvîrșire rău, un act de rea-credință, e să prezentăm drept recompensă ceea ce și altfel trebuie să-i dăm copilului, hrană, îmbrăcăminte și altele de felul acesta. Putem să zicem că i le dăm cu toate că nu s-a purtat bine, dar nu să-l recompensăm prin ele. Darurile, în genere, nu sunt recompense, ci dovezi de iubire, pe care le refuzăm celui ce ne mîhnește, dar nu le întrebuințăm ca mijloc de adimenire.

Un abuz neiertat e să făgăduim recompense spre a „stimula" amorul propriu ori ambițiunea copilului.

Stăpînit de egoism, de amor propriu, de vanitate ori de ambițiune, copilul își va da fără îndoială silința să obție „premiul de încurajare", dar se va deprinde cu gîndul, cu desăvîrșire falș, că-n lumea aceasta împlinirea datoriei se răspîndește, va pierde simțimîntul de datorie și se va face un om pizmătaret și vecinic nemulțumit, care trăiește în harță necurmată cu semenii săi.

Din dragoste către ai săi are să-și facă copilul datoria, dacă e vorba să iasă din el om, care lucrează cu toată inima.

ÎNCHEIERE

Cei ce vor fi citit cu luare-aminte și cu oarecare bunăvoință această prea scurtă și nepretențioasă dare de seamă vor fi rămas fără îndoială cuprinși de simțămîntul că toate au fost expuse-n grabă mare și că sunt încă foarte multe cestiuni privitoare la educațiune, care n-au fost nici măcar atinse.

Așa și e în adevăr.

Ne-am dumirit în vorbe pe cît s-a putut de puține asupra deosebirii, pe care chiar și fără ca să ne fi dat seamă o facem între creștere și educațiune și asupra importanței hotărîtoare, pe care educațiunea rațională o are nu numai pentru fiecare individ îndeosebi, ci și pentru viața obștească.

Am văzut, apoi, care e scopul urmărit prin educațiune și cum se prezentă acest scop din cele patru puncte de vedere, cel fizic, cel moral, cel intelectual și cel profesional.

Am analizat, în sfîrșit, mijloacele, de care în educațiunea rațională ne folosim pentru ca să ajungem la acest scop.

Toate acestea nu puteam să le facem fără ca să ne răzemăm pe cîteva principii generale în ceea ce privește rostul vieții omenești și temeliile a toată rînduiala morală.

Rămîne acum să mai vedem și cum anume se urmează în amănuntele ei lucrarea practică în ceea ce privește educațiunea fizică, cea morală, cea intelectuală și cea profesională.

Această dare de seamă e numai o scurtă introducere pentru înțelegerea unei lucrări mai mari, care va urma și ea, dacă va fi trebuință de dînsa.

De patruzeci de ani, de cînd iau parte la viața culturală românească, am auzit mereu pretutindenea plîngerea că stăm rău și mergem din rău în și mai rău. Mai ales în timpul celor din urmă cîțiva ani a fost foarte greu să găsești un om, care nu se uită, cuprins de vie îngrijorare, în viitor. Chiar și aceia, care în public vorbesc despre progresele realizate, între patru ochi își mărturisesc viua îngrijorare în ceea ce privește viitorul.

Această generală recunoaștere este și ea singură destulă dovadă, că, orișicît de rău vom fi stînd, suntem porniți spre bine.

De unde vine, la urma-urmelor, răul de care ne plîngem !

În viața de stat dispunem noi înșine de noi și de ale noastre și am făcut progrese formale foarte însemnate.

Organizațiunea noastră socială nu e mai prejos de-a altor popoare.

Starea noastră economică nu e nici ea mai rea decît a țărilor de dimprejur.

Răul e în oameni și numai în oameni, care abuzează, risipesc, le strică toate, se încurajează unii pe alții în relele apucături și se dușmănesc între dînșii.

Ceea ce ne lipseşte nouă e numai rînduiala morală, iar pe aceasta ni-o dă, dac-o voim cu tot dinadinsul, un relativ scurt period de educaţiune raţională.

Dac-aş fi zis-o aceasta, sunt acum vreo zece ani, aş fi grăit în pustiu : azi tot sunt oameni care îmi dau dreptate şi mîne vor fi mai mulţi.

Trăim noi românii de atîta timp şi voim să mai trăim : trebuie neapărat să pătrundă şi să ajungă în cele din urmă între noi la stăpînire gîndul că atît fericirea fiecăruia, cît şi binele obştesc cer ca părinţii buni şi îndeosebi numele devotate să se bucure de stima, de iubirea şi de sprijinul tuturora.

După ce va fi pătruns gîndul acesta, va fi sosit şi timpul pentru lucrarea mai mare, de care azi puţini vor fi simţind trebuinţă.

EDUCAŢIUNEA FIZICĂ

PRIVIRE GENERALĂ

Educațiunea fizică e îndrumare spre a purta grijă de păstrarea propriei sănătăți și de buna dezvoltare a organismului său trupesc.

Trupul e un complex de organe, care de obicei se împart în patru feluri : *de nutriţiune, de reproducţiune, de mişcare* şi *de simţire.*

Nu avem să luăm împărțirea aceasta în înțelesul că fiecare din aceste feluri de organe își împlinește el singur funcțiunea : orișicare funcționare trupească rezultă din lucrarea împreună a tuturor organelor, și nu organele, ci funcțiunile sunt pentru educator de patru feluri.

Sunt flămînd pentru că s-au consumat în asimilarea organică materiile scoase prin digestiune din alimente. Îndată ce simt mirosul de carne friptă, îmi lasă gura apă — cum zice românul.

Ce s-a petrecut în organism ?

Pentru ca să poată fi mai ușor digerată, carnea are să fie amestecată cu salivă. Mirosul ei, care se produce în nervii senzitivi, pune dar în mișcare așa-numiții nervi ai marelui simpatic, iar aceștia pun în mișcare mușchii glandelor salivare pentru ca prin o contracțiune să stoarcă saliva. Nu mai încape îndoială că în același timp se contractează și mușchii glandelor pepsice, ca să se verse pepsina în stomac, că bătăile inimii sunt accelerate și în întregul organism se face o schimbare pregătitoare.

Orișicît de viguroase ar fi organele așa-numite de digestiune, dacă sistemul nervos e plăpînd, dacă inima are neajunsuri, dacă mușchii sunt lîncezi ori dacă așa-numitele mucoase care căptușesc organele sunt slabe, nutriția e neîndestulătoare și întregul organism tînjește, iar viața sufletească se desfășură cu anevoie. Viețuirea sănătoasă e cu putință numai dacă organismul e în toate părțile lui deopotrivă dezvoltat, și orișice anomalie turbură toate funcțiunile, pe unele mai mult, pe altele mai puțin, dar pe toate.

Anomaliile se produc în urma viețuirii neraționale.

Dacă fie o boală, fie încordările excesive slăbesc, ori deprinderile prea stăruitoare duc la dezvoltare excesivă o anumită parte a organismului, anomalia se poate transmite prin moștenire nu numai la copii, ci și la nepoți ori strănepoți.

Copiii muncitorilor au chiar în clipa nașterii lor mîna mai dezvoltată și pielea pălmii mai groasă decît ai păstorului.

Acesta e cuvîntul pentru care în China e riguros oprită împărțirea muncii, care duce la degenerarea rasei.

Anomaliile, fie ele intervenite în timpul vieții, fie moștenite, sunt diformități cînd anumite organe sunt prea dezvoltate, și neajunsuri sau defecte cînd anumite organe sunt prea slabe.

Deoarece în practica vieții neajunsurile se dau pe față ca neputințe, iar diformitățile ca porniri covîrșitoare, deci slăbiciuni morale, predispoziții, manii ori patimi, în lipsă de purtare de grijă anomaliile cresc din generațiune în generațiune prin moștenire continuă și progresivă.

Sunt multe împrejurările, între ele și selecțiunea rațională la căsătorie, care pot să întrerupă fie continuitatea, fie progresiunea moștenirii ; dacă nu intervin însă asemenea împrejurări, trebuie neapărat să se producă în cele din urmă organisme cu desăvîrșire pocite, care fac viețuirea peste putință.

Lucrul acesta-l știe orișicare gospodar bun, care face selecțiunea rațională la prăsilă și drege defectele animalelor prin „dresură“ : cu atît mai vîrtos au să-l știe părinții pentru copiii lor și fiecare om pentru sine însuși.

Cea mai de căpetenie grijă a omului înțelept e să-și păstreze buna stare trupească fortificînd părțile slabe ale organismului său și înfrînîndu-și pornirile covîrșitoare.

Sunt pentru aceasta puținele cunoștințe fiziologice, pe care le are fiecare, și ele singure destule, și la fiecare pas găsim oameni viguroși și în toate privințele bine dezvoltați, pe care numai simțămîntul de conservare individuală îi povățuiește. Alăturea cu aceștia sunt însă și mai mulți cei ce sufăr, se pipernicesc ori pier în lipsă de purtare de grijă.

Îndeosebi pentru educațiunea rațională are fiecare neapărată nevoie de anumite cunoștințe fiziologice, și cu cît mai multe și mai bine lămurite sunt aceste, cu atît mai viuă e și mulțumirea purtării de grijă pentru sine însuși.

Dacă buna stare trupească atîrnă mai presus de toate de la nutriție, iar nutriția atîrnă de la sănătate, e învederat că pentru o rațională purtare de grijă se cere să cunoaștem organele și să știm cum se face digestiunea, absorbțiunea și asimilarea, care e valoarea nutritivă a deosebitelor materii alimentare și cum au să fie preparate alimentele, pentru ca ele să poată fi bine utilizate în organism.

Toate aceste ni le spune medicul practic avînd în vedere numai păstrarea sănătății. Noi însă, în educațiune, ne folosim de ele și pentru ca să echilibrăm organismul fortificînd părțile lui prea slabe.

Medicul ne sfătuiește, de exemplu, ca să alegem și să preparăm alimentele așa, ca ele să se digereze ușor și să ne hrănească în toate privințele îndeajuns.

Educatorul însă ne zice : N-ai să mănînci numai pentru ca să te hrănești bine, ci totodată și pentru ca să-ți ții organismul în continuă lucrare urmată potrivit cu nevoile lui individuale ori momentane.

Atunci dar, cînd suntem sănătoși, cînd facem multă mișcare, cînd absorbțiunea și resorbțiunea se face bine, alegem alimente care se digeră mai cu anevoie, ca să se fortifice aparatul de digestiune. Așa se prezentă fiziologia în toate amănuntele educațiunii fizice : ea e știință aplicată la cea mai frumoasă dintre toate altele, arta de a desăvîrși ființa omenească cea în aievea viețuitoare, mult mai presus de sculptură, de pictură și de poezie.

Încă mai învederat e că ne folosim de fiziologie ca să putem fortifica cu destulă pricepere organele de mișcare ori pe cele de simțire. Nu mai încape îndoială că se fortifică și ele cînd suntem sănătoși și ne hrănim bine : educatorul nu se mulțumește însă cu atît numai, ci vrea ca ele să se fortifice potrivit cu intențiunile lui, unele mai mult, iar altele mai puțin.

Am, de exemplu, o particulară slăbiciune pentru muzică. Bun, îmi zic. Aceasta mă bucură, căci e dovadă că aparatul auditiv mi-e bine dezvoltat, ceea ce contribuie la îndulcirea vieții mele. Dar îmi lipsește cu desăvîrșire îndemănătăcia pentru desemn și pentru pictură. Rău — îmi zic — și dacă sunt om cuminte, o să mă ocup mult cu desemnul și cu pictura, ca să cîștig cît de cît îndemănătăcia ce-mi lipsește, fortificîndu-mi și această parte din organism.

În educațiune dar, nutriția, simțirea, mișcarea și viața sexuală au să fie privite totdeauna din punctul de vedere al importanței lor pentru desăvîrșirea organismului.

A. NUTRIȚIUNEA

Nutriția e înlocuirea materiilor consumate în lucrarea organică.

S-au făcut după deosebite metode raționale calcule conștiincioase în ceea ce privește consumațiunea aceasta, și știm astăzi cam cîte și ce fel de materii se consumă și cîtă căldură socotită în calorii se produce în timp de douăzeci și patru de ceasuri în organism. Știm că cantitatea și calitatea materiilor consumate atîrnă de la felul lucrării săvîrșite. Putem dar să calculăm, cu destulă exactitate, de cîte și de ce fel de alimente are un anumit om, care săvîrșește o anumită lucrare, neapărată trebuință, ca să fie pe dindestul nutrit.

Avem dar o știință în adevăratul înțeles al cuvîntului în ceea ce privește nutriția.

Între factorii, de la care atîrnă rezultatul, sunt însă doi nesiguri, nu numai individuali, ci totodată și atîrnători de împrejurări, absorbțiunea și resorbțiunea.

Luarea-aminte a educatorului mai ales asupra acestor doi factori are să fie îndreptată și de la înțelegerea lor atîrnă în mare parte rezultatele lucrării lui.

Nutriția are trei faze : digestiunea, oxidarea și asimilarea.

Digestiunea se face în așa-numitul tub, care se începe la gură, se termină la anus și are patru părți principale : stomacul, duodenul, intestinul subțire și intestinul gros. Pentru ca alimentele să treacă încetul cu încetul prin aceste patru părți, sistemul nervos pune în mișcare mușchii tubului ca să facă contracțiuni de oarecare regularitate. Trecînd mai ales prin stomac și prin duoden, alimentele nu se macină, ci se dizolvă și trec prin o prefacere chimică, încît o parte din ele devin materii asimilabile. Canalul de digestie e deci un fel de laborator chimic și ceea ce dizolvă alimentele și le preface chimicește sunt deosebite sucuri gastrice, pe care le extrag anumite glandule din sînge și care se varsă-n tub sau canal tot în urma lucrării nervilor.

Dacă dar nervii sunt plăpînzi, mușchii sunt lîncezi și sucurile gastrice nu sunt îndestulătoare, alimentele stagnează în canal și încep fie să dospească, fie chiar să putrezească și se produc atît fel de fel de gazuri, cît și materii neasimilabile, care sunt, în genere, un fel de otrăvuri. Degeaba mîncăm, căci nu ne hrănim, — ba poate să ne fie și mai rău.

Bătînd inima, ea suge într-o parte sînge din vene și aruncă-n altă parte sînge spre plămîni. Rămîind astfel în vene un gol, trec lichide din canal prin pereții oarecum permeabili, ca să umplă golul și să intre în circulațiune : această trecere a materiilor preparate în tub e ceea ce numim absorbțiune.

Numai ceea ce s-a absorbit contribuie la înlocuirea materiilor consumate în lucrarea organică. Orișicît de multe ori am mînca, nu ne hrănim îndestul, dacă absorbțiunea nu se face bine.

Încă mai rău e dacă se absorb materii neasimilabile, căci aceste produc în organism indispoziții adeseori foarte nesuferite.

Absorbțiunea fie în bine, fie în rău atîrnă de la bătăile inimii, deci și de la sistemul nervos, precum și de la cel mușchiular.

Tot de la bătăile inimii atîrnă și resorbțiunea, care, pentru educator, are importanță chiar mai mare decît absorbțiunea.

Prin lucrarea organismului materiile nu se consumă în înțelesul propriu al cuvîntului, ci ies din legătura organică și, intrînd în fel de fel de combinațiuni, devin neasimilabile. Ele trebuie să fie ori eliminate, ori trecute în circulațiune, ca să fie iar utilizate. Unele dintre ele se elimineză prin piele, ca sudori, altele ies cu udul, iar altele intră în circulațiune și sunt din nou utilizate. Această reutilizare a materiilor ieșite odată din legătură organică e ceea ce numim resorbțiune.

Dacă resorbțiunea se face bine, nu numai suntem sănătoși, dar avem nevoie și de mai puțină hrană, căci trăim, cum zice românul, din seul nostru utilizînd aceleași materii în mai multe rînduri.

Dacă însă nici resorbțiunea, nici eliminarea nu se face bine, se produc unele din cele mai urîte stări bolnăvicioase în trup.

Întreaga nutrițiune se face ea prin ea, fără de voia, ba chiar și fără de știrea noastră.

Materiile absorbite și cele resorbite urmează a se preface chimicește și ici se combină, colo se descompun. Deoarece combinațiunile se fac mai ales prin intervenirea oxigenului, zicem că ele se oxidează, adecă se ard, o ardere mai lentă, în virtutea căreia se produce căldura animalică. Arderea se face în toate părțile trupului, însă mai ales acolo, unde sîngele vine în atingere cu oxigenul din aer, deci în plămîni și la suprafața trupului, prin respirațiune și transpirațiune.

Numai în urma acestei arderi sunt materiile pe deplin potrivite ca să înlocuiască pe cele scoase din legătură organică, deci să se asimileze intrînd ca părți vii în organismul nostru.

Nu ni-e dată nouă oamenilor putința de a înrîuri asupra oxidării și asupra asimilării. E însă mai presus de orișice îndoială că ele se fac bine, dacă e bună întîi ab-

sorbțiunea, cît și resorbțiunea, iar pentru regularea acestora avem mijloace, încît rămîne numai să știm a ne folosi de ele ca să conducem întreaga nutrițiune.

Aceste mijloace sunt : *alegerea alimentelor, prepararea lor* și *stimulentele.*

I. Alegerea alimentelor

Una din marile autorități în materie de nutrițiune, Armand Gautier *(L'alimentation* etc., Paris, 1904, pg. I) zice :

„Un om adult distruge în plină funcțiune normală pe fiecare zi vreo 500 gr. din propria sa carne ori din alte compuse albuminoase, care-i alcătuiesc sîngele ori țesăturile. El consumă o parte din grăsimile sale și prin arderea lor, precum și a zaharurilor ori amidoanelor ce ia fie din alimente, fie din organele sale, produce o cantitate de energie, care, socotită în căldură, se ridică pentru adult la vreo 2400 calorii în timp de 24 ceasuri. El mai perde afară de aceasta în timp de o zi apă și anume 1300—1350 gr., prin urinare, 600—700 gr. prin piele și vreo 450 gr. respirînd. Exhală apoi o mulțime de acid carbonic, care conține 610—692 gr. oxigen și 230—260 gr. carbon, și mai elimineză 240—270 gr. carbon și prin excrețiunile sale. În urină, în sfîrșit, și în materiile fecale perde 22—23 gr. deosebite săruri, din care peste jumătate sare de bucătărie. Alimentațiunea zilnică are să înlocuiască toate aceste perderi."

„Alimente sunt deci materiile fie solide, fie lichide, fie gazoase, care, intrate în economia organismului, pot să repare perderile suferite de organe și să asigureze funcționarea acestora."

Băuturile de tot felul, apa și aerul au să fie puse și ele în rîndul alimentelor, dacă pot să repare perderile ori să asigure funcționarea organelor.

Cantitățile stabilite de Gautier sunt calculate pentru funcționarea normală și în medie. Pentru viața petrecută în repaos ele sunt mai mici, iar în timpul lucrării încordate mai mari ; sunt apoi potrivite cu greutatea trupului, cu vîrsta, cu felul de a vieții, cu starea sanitară.

În tot cazul, dacă digestiunea se face bine și atît absorbțiunea, cît și resorbțiunea e complectă, alimentele au să conțină cantitativ și calitativ ceea ce e neapărat pentru repararea perderilor. Dacă conțin mai mult, prisosul obosește organismul și ori nu se digeră, ori nu se absoarbe, ori se elimineză, iar dacă conțin mai puțin, organismul se mistuie pe sine însuși și piere în cele din urmă.

În copilărie și în tinerețe, cînd viața e neastîmpărată și organismul n-are nu numai să se susține, ci să se dezvolte, alimentațiunea are să fie îmbelșugată, aceasta mai ales în timpul pubertății, la fete între 13 și 16, iar la băieți între 15 și 18 ani.

Din punctul de vedere al educatorului, alimentațiunea este și ea un mijloc de desăvîrșire.

A mînca e una din cele mai înteițitoare trebuințe, și noi mîncăm și pentru ca să satisfacem trebuința aceasta, deci ca să avem mulțumirea de a mînca. Mulțumirea aceasta e una din cele mai vii plăceri ale vieții, pe care o simțim nu cînd digerăm, nici cînd absorbim, asimilăm ori răsorbim, ci numai în scurtul timp al mîncării și numai dacă suntem flămînzi. Foamea e deci un izvor de plăceri firești și cu atît mai raționale, cu cît ea este cel mai învederat semn că nutriținea se face în toate amănuntele ei bine. Nu avem nevoie să facem calcule pentru ca să ne dumirim în ceea ce privește cantitatea alimentelor : aceasta ni-o spune foamea, și e cestiune de înțelepciune să ne păstrăm foamea mîncînd totdeauna numai atît ca să nu fim pe deplin sătui, căci aceasta e cel mai sigur mijloc spre a ne asigura că atît digestiunea, absorbțiunea și resorbțiunea, cît și eliminarea se face bine.

E învederat că prin aceasta se începe educațiunea morală, căci cel deprins a-și stăpîni foamea își va stăpîni mai ușor alte trebuințe mai puțin înteițitoare. Se începe și educațiunea intelectuală, căci mîncînd mult, manifestațiunile vieții sufletești sunt înăbușite.

Precum am văzut, cantitatea și calitatea materiilor ce se consumă în lucrarea organică e mărginită, deci mărginite sunt și procesele de viețuire. Acela dar, care mănîncă mult, își întețește aparatul de nutriținea și, dacă acesta e viguros, va mînca din ce în ce mai mult, căci

aparatul se va fortifica. Chiar și dacă nu va ajunge însă să se ruineze, el va deveni un fel de mașină de mîncare, căci fortificarea se va face în paguba altor organe. Atunci cînd lucrează aparatul de nutriținea cu oarecare încordare, nu poate să lucreze cu destulă energie și celelalte părți ale organismului, și știe fiește care, din propria sa experiență, că atunci, cînd suntem sătui, ne cuprinde un fel de amețeală și ne facem mai mult ori mai puțin nesimțitori. Orișicît de sănătos ar fi dar, mîncăciosul e moleșit, nesimțitor și cu toate acestea violent, căci nu e-n stare să se stăpînească pe sine.

Nicăiri, poate, nu se-nvederează atît de bine ca la mîncare legătura strînsă între viața fizică, cea morală și cea intelectuală ; ceea ce e bine pentru una nu poate să fie rău pentru celelalte, și făcînd educațiunea fizică, facem și pe cea morală, și pe cea intelectuală.

Trecînd deci cu vederea calculele altfel foarte prețioase, educatorul se preocupă de păstrarea poftei de mîncare, îl deprinde pe copil de mic să și-o stăpînească nemîncînd niciodată pînă la sațiu și să și-o redobîndească mîncînd numai cînd e flămînd.

Poate însă cineva să se satureș și fără ca să se hrănească bine : buna stare trupească atîrnă și de la calitatea alimentelor.

Alimentele în înțelesul obicinuit se împart în : carbonate și azotate.

Carbonatele se numesc așa fiindcă sunt compuse din oxigen, hidrogen și carbon. Fiindcă trei sunt părțile lor, li se zice și ternare. Aceste alimente carbonate sau ternare nu intră, în genere, în combinațiunile sîngelui și nu se asimilează, ci contribuie numai la ardere, deci întrețin căldura organică. Se mai numesc dar și calorice. Lucrul nu e cu desăvîrșire adevărat, căci și materii ternare se pot asimila.

Azotatele mai conțin și azot combinat de obicei și cu alte materii, deci cel puțin patru părți, și se numesc și cuaternare. Ele intră în combinațiunile sîngelui, se asimilează, se adaugă la trup și de aceea se numesc și plastice. Nici lucrul acesta nu e cu desăvîrșire adevărat, căci azotatele contribuie și ele la producerea căldurii animalice.

Cele mai multe dintre alimente sunt complicate, adecă conţin în anumite proporţiuni materii atît azotate, cît şi carbonate.

Pentru ca să putem dar face în mod raţional alegerea alimentelor, trebuie să ştim care anume sunt materiile azi destul de bine determinate pe care ele le conţin.

Efectele alegerii, dacă absorbţiunea şi resorbţiunea se fac bine, se pot cunoaşte din înfăţişarea trupească şi din dispoziţiunile sufleteşti.

Omul bine hrănit e plin în toate formele trupului său, dar nu gras, sprinten şi vesel, în toate împrejurările doritor de viaţă.

Alimentele de căpetenie sunt cinci : 1. *aerul,* 2. *apa,* 3. *sărurile,* 4. *carbonatele* şi 5. *azotatele.*

1. Aerul

Aerul de obicei nu e pus în rîndul alimentelor, ci socotit numai ca o condiţiune neapărată pentru vieţuire. El e în acelaşi timp unul din cele mai preţioase stimulente, căci la aer bun respiraţiunea şi transpiraţiunea se fac mai îndeplin, inima bate mai tare şi întreaga lucrare organică se-nviorează. El e însă şi unul din cele mai importante alimente, căci contribuie mult la producerea căldurii animalice.

În stare cu desăvîrşire curată, aerul atmosferic e un amestec de 79 părţi azot şi 21 părţi oxigen, două elemente, care nu se combină decît prin intervenirea altor elemente. Totdeauna însă şi pretutindeni sunt în aer şi mai multe ori mai puţine materii străine şi anume anhidridă carbonică, amoniac, aburi de apă, praf, scame şi germeni de viaţă sau microbi. Toate aceste materii străine scad oxigenul, încît rămîne mai puţin de 21 părţi la sută.

Pentru nutriţiune azotul e indiferent şi importanţă are numai oxigenul, care, intrat în organism, se combină cu carbonul din sînge şi astfel produce căldura necesară pentru funcţionarea organelor.

Aerul intră-n organism fie cu alimentele, fie prin actele de respiraţiune, fie prin porii din piele, şi, pentru ca să se producă căldura, se cer trei lucruri : să fie destul carbon în sînge, să fie aerul destul de curat şi să intre destul oxigen în organism.

Dacă alimentele nu îi dau sîngelui destul carbon, o parte din oxigenul intrat în organism rămîne neutilizat şi ni-e frig, ne simţim rebegiţi.

Dacă sunt prea multe materii străine în aer, chiar şi dacă ele n-ar fi stricăcioase, ceea ce în genere sunt, e prea puţin oxigenul. Cînd în aer rămîn numai 91 la sută oxigen, vieţuirea e anevoioasă, iar la 18 la sută ea e peste putinţă.

Dacă nu respirăm ori nu transpirăm îndeajuns, intră prea puţin oxigen în organism, o parte din carbon rămîne neutilizat, trece în arterii şi ne înăbuşim, adecă viaţa se stînge prin asfixiere. Oamenii care au plămînii prea slabi ori sunt opăriţi sau arşi pe o mare întindere a trupului mor prin asfixie.

În procesele de nutriţiune se produce dar căldură, însă această căldură se consumă în lucrarea nervoasă şi în cea muşchiulară. Cu cît mai vii sunt deci stările sufleteşti şi cu cît mai multă mişcare facem, cu atît mai mult avem să respirăm şi să transpirăm şi cu atît mai multe au să fie şi alimentele carbonate în regimul nostru, dacă aerul e destul de curat.

Dintre materiile străine, care înlocuiesc în aer oxigenul, cea mai inofensivă sunt aburii de apă, în genere puţini. În ceaţa deasă ori în zăduf ni-e greu, iar în baia de aburi leşinăm chiar, numai însă pentru că e prea puţin oxigenul, ceea ce ni se-ntîmplă şi cînd suflăm prea mult în foc.

Ceea ce strică aerul e anhidrida carbonică, fiindcă ea înăbuşe arderea şi astfel nu numai înlocuieşte oxigenul, ci mai face peste putinţă şi combinarea lui cu carbonul.

Anhidrida carbonică e totdeauna în aer, cel puţin 4 la mie şi se poate spori, ca să strice cu desăvîrşire aerul. Ea nu e însă otravă. Pretutindeni, unde arde, dospeşte, putrezeşte ori vieţuieşte ceva, oxigenul se combină cu hidrogen şi cu carbon şi se produce acid carbonic (H_2O_3C), un gaz instabil, care în aer se descompune în aburi de apă (H_2O) şi anhidrida carbonică (O_2C). În aer nu poate dar să fie acid carbonic, ci numai anhidridă carbonică. Astfel şi în clipa respiraţiunii se produce acid carbonic ori răsuflă acidul carbonic produs în arderea or-

ganică, dar cînd intră la aer se descompune în aburi şi anhidridă.

Anhidrida e consumată de plante, care în bătaia soarelui utilizează carbonul din ea şi eliberează oxigenul, deci curăţă aerul.

Nu are să fie confundată anhidrida carbonică cu oxidul de carbon, care e o otravă iute, fiindcă descompune ţesuturile ca să intre în combinaţiune cu părţi din ele. Tot astfel e şi clorul, şi mai sunt şi alte cazuri mai mult ori mai puţin primejdioase, care se pot răspîndi prin aer. Cel mai obicinuit e amoniacul, o combinaţiune cu azot, care se produce la putrezirea rămăşiţelor animalice şi mai ales a urinei.

Mai ales dimineţile, cînd soarele răsare, şi serile, cînd el apune, aerul e încărcat de emanaţiuni, care miroase fie plăcut, fie neplăcut. Ceea ce miroase sunt parte gazuri, parte uleiuri volatile, cele cu miros plăcut bune, iar cele cu miros neplăcut rele pentru organism.

Mai sunt, în sfîrşit, în aer resturi de vegetale în formă de scame, resturi de minerale în formă de praf şi germeni de dospire, de putrezire ori de viaţă primitivă cum sunt mucigaiul ori bureţii de tot felul. Acestea jignesc aparatul de respiraţiune în lucrarea lui şi pot să-l vatăme.

Aerul e curat la munte, unde materiile străine nu prea străbat, precum şi pe ţărmurii mării, unde el se preme-neşte mereu, în urma adierii ce bate nopţile despre uscat, iar ziua despre mare.

Încărcat de materii străine e la locuri mlăştinoase, pe la fabrici, prin oraşe, în genere unde e-ngrămădire de oameni şi de animale, unde rămăşiţe de animale ori de plante dospesc ori puterezesc şi unde se petrec prefaceri chimice.

Ceea ce afară de vegetaţiune curăţă aerul sunt vînturile, ploile, ninsorile şi mai ales furtunile.

Preajma casei în care stăm are deci să fie curată şi pe cît se poate plină de vegetaţiune şi mai ales încăperea în care dormim trebuie să fie luminoasă, uscată, largă, des aerisită şi din cînd în cînd dezinfectată. Aerisirile nu se fac nici seara, cînd soarele apune, nici dimineaţa, cînd el răsare.

Organul pentru controlarea aerului şi totodată pentru curăţirea şi temperarea lui e nasul, şi respiraţiunea prin nas are să se facă. Trecînd aerul prin nas, el se curăţă, deoarece materiile străine din el parte se descompun, parte se opresc ca-ntr-un fel de filtru în pelita mucoasă. Dacă e prea rece, aerul se mai încălzeşte, iar dacă e prea cald, el se potoleşte în timpul trecerii lui prin nas. Fiind deci aerul stricat ori temperatura lui prea variabilă, pelita mucoasă a nasului se-mbolnăveşte, ori se umple de bube, ori se inflamează, ceea ce e rău pentru întregul organism.

Avem mare trebuinţă de aer curat, dar trebuinţa aceasta n-o simţim într-o formă concretă ca foamea. Cînd însă aerul e stricat, se produce în nas un simţimînt respingător şi o indispoziţie generală cuprinde întregul organism. Aceia dar care sunt deprinşi cu aerul curat nu pot suferi pe cel stricat. Chiar de la începutul vieţii avem deci să fim deprinşi cu aer curat nu numai pentru ca să fim sănătoşi, ci şi pentru ca să nu putem suferi aerul stricat. Primul semn de adevărată educaţiune fizică e particulara purtare de grijă pentru curăţirea aerului, mai ales în iatacul de dormit. Dacă e curată preajma casei, putem să dormim cu ferestrele deschise. În tot cazul aerisirea o facem în timpul zilei şi nu ţinem în iatac nici materii, care dau emanaţiuni, nici plante, care în timpul nopţii consumă oxigen şi sporesc anhidrida carbonică.

2. Apa

Apa e o combinaţiune din o parte oxigen şi 2 părţi hidrogen (H_2O) şi se produce şi se descompune mereu în natură, unde e multă trebuinţă de ea. Omul e şi el o fiinţă foarte apătoasă, care conţine, nu numai în sînge şi în celelalte lichide organice, ci şi în ţesuturile mai solide, multă apă şi consumă în lucrarea organică încă mai multă.

Trebuinţa de apă e foarte înteţitoare şi o simţim ca sete, un fel de sfîrşeală adeseori foarte chinuitoare.

E cestiune de educaţiune atît morală, cît şi fizică să ne deprindem a ne stăpîni setea, iar aceasta nu numai pentru că nu găsim totdeauna apă bună, ca s-o astîmpărăm, ci şi pentru că abuzul de apă are mai ales în

ceea ce privește viața sufletească urmări chiar mai rele decît cel de mîncare.

Apa, de care organismul nu are neapărată trebuință, ori e eliminată fie în sudori, fie în ud, ori se așează în deosebite părți ale trupului ca materie de rezervă, grăsimea, de care nu prea e trebuință în organism. Putem dar să bem din ce în ce mai multă apă, dară ori ne îngrășăm peste măsură cînd e carbon de prisos în sînge, ori ne facem un fel de filtru. Grăsimea prea multă împedecă apoi organele și mai ales inima și creierii în lucrarea lor, iar filtrarea îi obosește. Băutorii de apă dar și mai ales cei ce se îngrașă sunt moleșiți, nesimțitori și mai mult ori mai puțin tîmpiți. Aceasta cînd beau apă curată. Ei însă foarte ușor ajung să bea apa cu fel de fel de stimulente, mai ales alcool, ca să o filtreze mai ușor, și se fac din băutori — beți vi.

Dacă ne stăpînim însă setea, resorbțiunea e stimulată, căci organismul e nevoit să descompună grăsimile și alte țesuturi, de care nu are neapărată nevoie, ca să ieie apă din ele utilizînd în economia lui și celelalte materii devenite prin aceasta libere.

Omul înțelept dar, mai ales cînd nu face multă mișcare în aer curat, bea puțin, numai puțin cîte puțin și, ca să guste în deplin mulțumirea de a-și fi astîmpărat setea, își spală gura cu apă mai nainte de a fi înghițit, nu bea, ci suge ori soarbe.

Așa avem să-l deprindem de mic pe copil, și-i facem un bine cînd, sănătos fiind, îl lăsăm să rabde la sete.

Apa, de care e nevoie în economia organismului, o luăm, înainte de toate, din alimente, care chiar și nefiind lichide sunt mai mult ori mai puțin apătoase. Dacă nu e îndestulătoare aceasta, bem apă curată.

Apă curată nu va să zică însă apă așa cum s-a combinat ea din oxigen și hidrogen. Așa e apa pe care o obținem prin destilare, evaporînd-o și lăsînd aburi să se condenseze la răceală.

Apa aceasta are gust sarbăd, nu e răcoritoare și nu e aliment indestulător.

Tot apă destilată e cea de rouă, de ploaie ori de zăpadă ; aceasta mai conține însă și materii străine luate în căderea ei din aer.

Cea mai curată e apa de zăpadă căzută la munte, unde mai ales în timpul iernii sunt puține materii străine în aer. Topindu-se zăpada, apa se scurge fie la suprafață și ia cu dînsa materii străine, fie prin crăpăturile stîncilor, pe care le spală, și iese apoi la iveală în izvoare mai mult ori mai puțin încărcată de materii mineralice. Calitatea apei atîrnă de la acest amestec, și cea mai priincioasă e apa de zăpadă căzută la munte, dacă trece-n curgerea ei prin stînci, pe care nu le poate spăla, ia oxigen din aer și acid carbonic fie tot din aer, fie din straturile prin care a trecut. Ceea ce face apa răcoritoare e mai ales acidul carbonic, care se perde, dacă apa stă la aer. Apa stătută nu e dar bună, nici chiar cea din puțuri adînci, dacă nu e mereu istovită.

Deoarece organismul ia din apă o parte din mineralele de care are nevoie pentru formarea oaselor și a țesuturilor mai tari, precum și oxigen, azot și acid carbonic, apa e un adevărat aliment în parte plastic și priincioasă e numai apa mineralizată și aerisită în anumite proporțiuni. Lipsită de gazuri ori de minerale, mai ales de sare, apa e sarbădă, iar prea încărcată de minerale e indigestă, căci nu se pot absoarbe toate materiile mineralice și astfel sufăr canalul și rinichii.

În genere se zice că e bună apa care nu are nici gust, nici miros, e limpede și bună atît pentru gătitul bucatelor, cît și pentru spălat.

Curgînd însă cu oarecare repeziciune ori filtrîndu-se, apa se limpezește și perde atît gustul, cît și mirosul. Adeseori însă ea tot nu încetează a fi rea. „O apă limpede — zice A. Gautier (p. 403) — poate să fie foarte stricăcioasă, căci poate să conție prea mult fier ori calce, multe materii organice și germeni de boală (tifos, holeră).“

Ferbînd apa, germenii sunt distruși și cad dimpreună cu materiile organice și cu o parte din minerale la fund. Ea e dar curată, însă sarbădă fiindcă a perdut și gazurile.

Dacă stăm deci la îndoială în ceea ce privește calitatea apei, o fierbem, o lăsăm să steie la aer și o filtrăm.

Numai filtrarea nu e îndestulătoare, dacă filtrele nu se sterilizează.

Apa mai rece de 7 grade nu se bea, iar mai caldă de 13 grade nu răcorește.

Deoarece cam trei pătrimi din greutatea trupului omenesc sunt apă și omul adult consumă pe zi 2-3 kg. de apă, apa e și ea, ca aerul, o condițiune neapărată pentru viețuire. În apă ori prin intervenirea apei se petrec cele mai multe din prefacerile chimice în organism și astfel e de mare importanță pentru păstrarea bunei stări trupești să știm ce fel e apa pe care o bem, și cîtă, cînd și cum avem s-o bem.

Organismul o cere cu multă stăruință, noi însă s-o dăm în măsură rațională, și stăpînirea de sine chiar și pentru cel nedeprins cu ea numai la început, 10-14 zile, e grea.

3. Sărurile

Procesele chimice nici în laborator, nici în natură, deci nici în organismul omenesc nu se pot petrece decît în anumite condițiuni, unele la lumină, altele la întuneric, unele la căldură, altele la răceală, cele mai multe numai fiind prezente anumite elemente în anumite proporțiuni.

Un exemplu concludent e oxidul de carbon (OC), un gaz mai greu decît aerul atmosferic, care e combinat una la una din oxigen și carbon.

Dacă vom arde însă carbon în oxigen, nu se produce oxid de carbon, ci acid carbonic (H_2O_3C), deci combinațiunea s-a făcut în prezența hidrogenului și prin mijlocirea lui. De unde hidrogen, căci în aer nu este ? Nici nu s-a combinat hidrogenul, ci aburii de apă (H_2O). Tocmai de aceea însă acidul carbonic nu e combinațiune stabilă, și aburii de apă fug îndată ce acidul carbonic iese în atmosferă, și rămîne anhidrida (O_2C), care rezistă, încît nici planta nu poate s-o descompună decît la lumina soarelui. Noi oamenii nu suntem în stare s-o descompunem ca să scoatem din ea fie cele două părți de oxigen, fie partea de carbon, de care avem nevoie, deci ea e materie asimilabilă pentru plante, dar nu și pentru noi.

Această materie neasimilabilă nu se poate produce din oxigen și carbon fără de intervenirea aburilor de apă.

Dacă vom lua acum anhidrida carbonică și o vom ține deasupra unui făraș cu cărbuni aprinși într-un loc mai închis, cărbunii însătați de oxigen, fără de care nu pot

să ardă, iau din anhidridă o parte de oxigen și rămîne OC, oxidul de carbon — iar o combinațiune, care numai pe această cale indirectă e cu putință.

E învederat că acest oxid, care a perdut o dată hidrogen și de două ori oxigen, e oarecum neisprăvit și însetat de oxigen mai ales. Intrat dar în organism, el va căuta să se desăvîrșească. Chiar în clipa intrării lui în plămîni dă peste sînge, în care găsește hemoglobina, o materie compusă din oxigen, hidrogen, carbon, azot, fier, sulf și fosfor, compoziție instabilă, cum și trebuie să fie pentru ca în asimilare fiecare părticică să poată lua din ea ceea ce îi trebuie. Oxidul de carbon descompune această hemoglobină ca să-și ieie oxigen din ea și curmă prin această putința viețuirii.

Aceasta va să zică otravă, o materie, care, intrată în organism, distruge materii organice, ca să se desăvîrșească ea însăși pe sine. Atît în plante, cît și în animale se produc adeseori fel de fel de asemenea materii, care sunt nu numai neasimilabile, ci chiar destructive.

Otrăvuri mai slabe ori în doze mici iritează organismul și-l întețesc în lucrarea lui. Aceste sunt stimulente. Tot stimulente sunt și materiile în prezența cărora procesele organice se petrec mai repede.

Grăsimea, de exemplu, nu se topește, ca zahărul, în apă și e prea groasă, ca să poată trece prin pereții canalului de digestiune în circulațiune. Pentru ca să fie dar absorbită, ea trebuie să fie dizolvată și subțiată sau emulsionată. Emulsiunea se face în duoden, unde se varsă peste ea fierea, care o topește. Se topește însă grăsimea și în alcool. Dacă bem dar alcool, emulsiunea se face mai ușor și mai bine. În acest înțeles e alcoolul stimulent.

Mai sunt apoi materii care neutralizează lucrarea organismului împiedecînd desfășurarea proceselor ce se petrec în el. Aceste sunt calmante.

Mercuriul e, de exemplu, o otravă care, luată în doze mici, nu distruge, dar se elimineză cu nevoie, se înmagazinează în organism și în cele din urmă poate să facă mari stricăciuni. El are însă mare slăbiciune pentru iod, sulf ori aur. Dacă vom bea deci iod dizolvat în apă, vom face băi sulfuroase ori vom lua sublimat de aur, mercu-

riul va intra în combinațiuni inofensive, pe care organismul poate să le elimineze. Adevăratele calmante sunt însă acelea, care, ca opiul, opresc anumite procese în desfășurarea lor.

E învederat că avem să ne ferim nu numai de otrăvuri, ci și de stimulente și de calmante. Priincioase sunt pentru organismul sănătos numai materiile care în economia vieții se descompun ușor, ca să fie utilizate, ori în prezența cărora procesele se desfășură mai ușor, cum e apa.

Tot A. Gautier constată (pag. 9) că-n trupul omenesc s-au găsit pîn-acum 17-18 materii simple sau elemente și anume : hidrogen, oxigen, sulf, fluor, clor, natriu, brom, iod, azot, fosfor, arsenic, fier, manganez, aluminiu, calciu, bor, vanadiu și, poate, cupru. Aceste materii simple intră în organism în fel de fel de combinațiuni, fie cu alimentele de tot felul, fie cu apa, pe care o bem ori în care ne îmbăiem, fie prin fricțiuni, inhalațiuni. Elementele care nu intră în țesăturile organismului sunt materii străine și folositoare numai dacă mijlocesc combinațiuni ori ușurează descompunerile.

Multe din aceste elemente intră în organism în formă de săruri, care sunt mai mult ori mai puțin stimulente ori dau materii pentru construirea oaselor și a membranelor mai tari ca tendoanele ori învelișurile vaselor de sînge ori ale celulelor.

După constatările făcute pînă acum, o însemnată parte din sărurile ce intră în organism cu alimentele de origine animalică nu se absoarbe, deci nu intră în circulațiune, ci se elimineză dimpreună cu resturile nedigerate ale alimentelor. Ele au numai importanța de stimulente, care ajută digerarea alimentelor.

Sărurile intrate-n organism cu alimente de origine vegetală se absorb însă mai bine, deci contribuie mai mult la actele de asimilare. Aceasta e unul din cuvintele, pentru care autoritățile în materie de alimentațiune consideră hrana vegetală ca fiind mai priincioasă decît cea animalică și stăruie ca alimentațiunea să fie eminamente vegetală.

Tot atît de bine, dacă nu chiar mai bine, se absorb sărurile dizolvate în apă, puține, ce-i drept, dar destule după ce se sumează.

Cea mai importantă dintre săruri e așa-numita sare de bucătărie, o combinațiune din clor și din natriu, fără de care viețuirea e peste putință. Sîngele care nu e dindestul sărat se încheagă, și moartea urmează încet și în chinuri grele. Sarea e deci, ca apa, un dizolvant, care lesnește resorbțiunea, asimilarea și eliminarea.

Sarea, pe care o luăm din apă și din alimente, de obicei nu e îndestulătoare. Ne mai folosim dar și de sare minerală, care adeseori e amestecată cu iod, cu sulf ori cu alte elemente, de care avem nevoie în organism.

Efectele adeseori oarecum miraculase ale apelor minerale se explică prin aceea că în ele dozele minerale sunt astfel combinate, încît organismul le utilizează ușor în economia sa, un efect, pe care nu putem să-l producem nici prin medicamente preparate în laborator, nici prin ape mineralizate.

Sărurile, stimulînd organele ori calmîndu-le, produc un simțimînt general plăcut. Tocmai de aceea omul e pornit spre abuzul de săruri și se deprinde, mai mult ori mai puțin ușor, pînă chiar și cu unele otrăvuri ca arsenicul, opiul și altele în doze mai mari. Asemenea deprinderi sunt apoi trebuințe vii, slăbiciuni, în cele din urmă patimi, care ruinează organismul. Pînă chiar și abuzul de sare obicinuită e în multe privințe rău, și atît băutorii, cît și mai ales bețivii cad adeseori în el, ca să accelereze eliminarea.

Educatorul are dar constantă purtarea de grijă pentru păstrarea măsurii drepte în ceea ce privește sărurile.

4. Carbonatele

Carbonatele sunt materiile alimentare ca zahărul, amidonul, celuloza ori grăsimea, care pe lîngă oxigen și hidrogen mai conțin și carbonul, de care organismul are nevoie pentru întreținerea căldurii sale.

Deoarece rostul carbonatelor e această întreținere a căldurii, se zice adeseori că ele nu sunt hrănitoare. Adevărul e că sunt și ele utilizate la reconstruirea celulelor și astfel nu au să fie socotite drept hrană adevărată.

Carbonatele sunt producte organice, pe care le găsim parte în plante, parte în animale mai ales ca materii de rezervă.

Dacă nici prin respirațiune ori transpirațiune, nici în vreun alt proces organic nu se arde tot carbonul din sînge, prisosul, trecînd în arterii, se combină cu apă (H_2O) și se așează în anumite părți ale trupului ca grăsime (H x O x C x) combinată în fel de fel de chipuri, totdeauna însă cu mult carbon și foarte adeseori cu fel de fel de uleiuri volatile. Cînd are apoi nevoie fie de apă, fie de carbon, organismul dizolvă grăsimea și resoarbe părțile ei. În sînge e deci totdeauna grăsime, adeseori foarte multă.

Plantele își produc și ele asemenea materii de rezervă, uleiurile, care de obicei sunt mai aromatice, fiindcă au mai multe părți volatile.

Zahărul e și el materie de rezervă, pe care o găsim în plante și de tot rar în animale, un product organic, dar materie minerală care cristalizează și se dizolvă în apă.

El e de două feluri : zaharoză (O_{11} C_{12} H_{22}) și glucoză (O_{12} C_{12} H_{24}).

În sînge nu este și nu trebuie să fie nici zaharoză, nici glucoză.

Zaharoza, care conține tot atît carbon ca glucoza, dar ceva mai puțin oxigen și hidrogen, cristalizează mai bine și e mai persistentă. Glucoza cristalizează cu anevoie și stînd la o temperatură de 12-20 grade, începe să dospească și se preface încetul cu încetul în alcool, un lichid limpede și mai ușor decît apa ($O_4C_8H_{22}$).

Această prefacere nu e însă curat chimică. E un microb care se prăsește hrănindu-se din zahăr și consumînd oxigen și carbon din el. În procesul de descompunere al zahărului se produce apoi căldură — fierberea vinului — și rezultă prin combinațiune cu aburii din aer și acid carbonic. Astfel se pierd 8 părți de oxigen și 4 de carbon. Germenii microbilor de dospire se află în aer și în cantitate mai mare în așa-numitele drojdii. Dacă fierbem dar zahărul, ca să se distrugă germenii, și-l ținem închis, dospirea nu se face.

Zaharoza dospește și ea cînd e dizolvată în apă, dar mai cu anevoia.

Zaharoză găsim multă (aproape 70 la sută) în trestia de zahăr, mai puțină (vreo 35 la sută) în sfeclă și încă mai puțină în cotoarele ierboaselor și în unele rădăcini ca morcovii.

Glucoză găsim în fructe, mai ales în struguri, în prune și în poamele mai mult ori mai puțin dulci.

Zahărul se extrage prin tescuire și filtrare mai ales din trestie și din sfeclă, iar din resturi se pot prepara băuturi alcoolice (rom). Cele mai multe băuturi alcoolice (vin, coniac, țuică, rachiuri) se prepară din glucoză.

Alcoolul, care conține mult carbon și se absoarbe ușor, este și hrană pentru oamenii cari muncesc mult și din greu.

Neputînd să digere atîte alimente cîte s-ar cere pentru producerea caloriilor consumate în munca lor, nu le rămîne decît să se ajute cu băuturi alcoolice, care, în proporțiuni de 1 gr. la kg din greutatea trupului, nu sunt stricăcioase.

Stînd la aer, alcoolul încetul cu încetul se evaporează. Fiind însă amestecat cu multă apă și ținut la căldură de 30-40 grade, el iar începe să dospească și se preface în oțet ($O_{12}C_{12}H_{24}$) luîndu-și din aer acidul carbonic pe care l-a perdut. De aceea la oțetire lichidul se sporește de la 100 la 130 litri și-n timpul oțetirii aerul se curăță. Această calitate de dezinfectant o și păstrează oțetul în toate împrejurările. Deși are însă aceeași compoziție ca glucoza, e însetat de oxigen și de hidrogen și astfel o otravă chiar mai rea decît alcoolul, căci atacă țesuturile organismului.

Oțetul obicinuit e un amestec de 95 părți apă și 5 părți oțet curat — așa-numita esență, care se găsește și în lemnul multor copaci, ori se produce din spirt. Întrebuințat cu moderațiune, oțetul dezinfectează, ajută mistuirea și deschide pofta de mîncare, împiedică dospirea alimentelor în stomac și neutralizează acidul carbonic. A. Gautier îl pune în rîndul alimentelor, pentru că, de cele mai multe ori, e amestecat cu săruri ori cu materii aromatice, care sunt utilizate.

Cele mai priincioase sunt deci oțeturile făcute din vin ori din fructele de tot felul, căci acestea dau și hrană.

Tot ca zahărul se utilizează-n organism și amidonul sau scrobeala, altă materie de rezervă, pe care o găsim în rădăcini, în cotoare și mai ales în semințe, ca merinde pentru viitoarea plantă.

Amidonul ($C_{12}H_{20}O_{10}$) conține tot atît carbon, dar mai puțin oxigen și încă mai puțin hidrogen decît zahărul — e deci un fel de zahăr neisprăvit — product vegetal, dar materie nu minerală, ci vegetală, mici celule de deosebite forme și mărimi, care nu se dizolvă nici în apă, nici în sucurile gastrice și astfel nu pot să fie digerate.

Ca să poată fi digerat, amidonul are să se desăvîrșească și să se prefacă în zahăr.

În viața vegetală el se preface prin germinațiune.

Stînd sămînța la umezeală și la căldură, ea se umflă încetul cu încetul, embrionul pornește spre dezvoltare și amidonul, ca să se poată dizolva ca hrană pentru noua plantă, se preface într-un fel de glucoză. Ceea ce produce această schimbare e așa-numita diastază, un fel de germen de dospire, care se află în embrion.

Îndată ce s-a pornit schimbarea aceasta, amidonul dospește și el și se preface în alcool. Mare parte din băuturile alcoolice, bere, romuri, spirt, se fabrică prin mijlocirea orzului încolțit din cereale, din cartofi ori din alte materii, care conțin amidon.

Un fel de diastază pentru prefacerea amidonului în glucoză se află și-n salivă, precum și în sucurile gastrice. Intrat dar în canalul de digestiune, amidonul are să se prefacă încetul cu încetul în zahăr și numai ca zahăr se absoarbe.

Dacă prefacerea în zahăr nu se petrece cu destulă răpeziciune, amidonul trece prin canal nedigerat, iar dacă stagnează în stomac, el începe să dospească. Pe cînd dar grăsimile și zahărul n-au nevoie de preparațiune, alimentele amidonoase urmează să fie preparate pentru digestiune.

Încă mai cu anevoia se digeră celuloza ($C_{12}H_{20}O_{10}$), care e un fel de amidon îmbătrînit și mai mult ori mai puțin înlemnit. Se poate preface și celuloza în zahăr, și animalele ierbivore o digeră destul de bine. Pentru om însă și celuloza crudă e aliment mai mult ori mai puțin indigest.

Nu e, cu toate aceste, rău să mîncăm, cînd suntem sănătoși, strugurii și deosebitele fructe cu coajă cu tot, să luăm din cînd în cînd salate, fasole, mazăre ori linte bob întreg, căci aceasta le dă vigoare organelor, prin a căror lucrare se săvîrșește digestiunea.

La alegerea alimentelor avem dar să ținem seamă dacă ele conțin ori nu carbonate și în ce proporțiune sunt aceste.

Fiind alimentațiunea prea bogată în carbonate, trebuie să facem multă mișcare, ca să respirăm și să transpirăm mult, căci altfel ne îngrășăm și suferim de consecințele îngrășării.

Alimentațiunea prea bogată în carbonate mai poate să aibă drept urmare și anemia, care nu e lipsă de sînge, ci de globule roșii în sînge, precum și limfaticismul.

În lipsă de destulă purtare de grijă se produce, ori, dacă e moștenită, se dezvoltă o bolnăvicioasă slăbiciune pentru dulcețuri și prăjituri, mai rar și pentru grăsimi, care mai curînd ori mai tîrziu duce organismul la ruină.

5. Azotatele

Alimentele azotate sunt hrana pozitivă din care sîngele ia partea cea mare a materiilor, de care organismul are nevoie pentru restabilirea stării normale în organele sleite prin funcționare.

Ele se găsesc atît în animale, cît și în plante, parte ca materii de rezervă, parte ca materii asimilate și se deosebesc de obicei în patru feluri: albumina, caseina, legumina și fibrina.

Cea mai curată din materiile azotate e albumina, pe care oviparele o adună ca materie de rezervă în albușul oului drept primă hrană pentru pui.

Chiar și albumina mai conține însă afară de oxigen, hidrogen și carbon nu numai azot, ci și alte elemente, îndeosebi mult sulf. O analiză precisă a albuminei nu s-a făcut încă. Știm însă că ea este începutul a toată viața organică și de aceea îi zicem cu un termen vag și

materie proteică și, tot cu un termen vag, numim toate azotatele albuminoase.

Albumina, ca pornire neastîmpărată spre viețuire, e o combinațiune foarte instabilă. Conținînd mult sulf și hidrogen, două elemente deopotrivă însătate de oxigen, ea se descompune ușor stînd la aer și la oarecare căldură și intră-n putreziciune dînd, ca ou clocit, un miros de pucioasă. Ceea ce pentru zahăr e dospirea, pentru albumină e putrezirea.

La căldură de vreo 70 grade albumina se încheagă, iar la căldură și mai mare se usucă și se face gălbuie. Sfărîmată apoi, dă un praf care se dizolvă în apă.

În canalul de digestiune albumina nu se absoarbe, ci prin intervenirea sucurilor gastrice, se subțiază și se preface în pepton. Abia peptonul acesta se absoarbe.

Mamiferele adună albumină pentru puii lor în laptele pe care aceștia-l sug. Intrînd laptele supt în stomac, el dă peste sucul gastric, căruia îi zicem cheag, un ferment organic care face ca laptele să se brînzească. Brînza aceasta sau cașul e albumina din lapte, căreia îi zicem cu un termen special caseină.

Multe plante adună pentru progenitura lor prima hrană în sămînță tot ca albumină. Deoarece mai ales leguminoasele sunt acele care adună albumină, albumina din plante se numește cu un termen special legumină.

Multe din plante produc materii albuminoase combinate cu otrăvuri ori cu stimulente mai mult ori mai puțin energice. Astfel sunt otrăvurile din ciuperci și bureți, cafeina din cafea, teina din ceai. Aceste nu numai hrănesc, ci și împintenează organismul.

Fiind albuminoasele hrana de căpetenie a animalelor, găsim albumină în sînge și în carne. Această albumină utilizată o numim fibrină.

Albumina din ou, caseina din lapte, legumina din plante și fibrina din sînge și din carne e aceeași materie proteică amestecată în fel de fel de chipuri cu alte materii, dar în toate formele neapărată pentru întreținerea trupului în stare bună. Cele mai multe alimente sunt mixte sau complecte, conțin adecă atît carbonate, cît și azotate, și vorba e numai în ce proporțiuni.

După experiențele făcute, azotatele de orgine animalică se digeră mai ușor decît cele de origine vegetală. Mîncăcioșii se aruncă dar mai ales asupra alimentelor de origine animalică — un nou cuvînt, ca hrana să fie eminamente vegetală.

[6]. Regimele

Regim numim în alimentațiune felul de a ne alege alimentele, și regimul e rațional, dacă alegerea e făcută potrivit cu vîrsta, cu felul de ocupațiune, cu anotimpul, cu clima și mai ales cu starea sanitară și cu slăbiciunile acelora pentru care se face alegerea.

În ceea ce privește regimele avem azi o știință dezvoltată și bine întemeiată, și mă mărginesc a stărui că nici viețuire, nici mai ales educațiune rațională nu e cu putință fără ca să fim pe dindestul dumiriți asupra cestiunilor de regim alimentar, și să recomand ca, după părerea mea, cea mai bună și mai clară mai adeseori citată lucrare a lui A. Gautier, în care se găsesc expuneri tabelare în ceea ce privește compoziținea alimentelor și alcătuirea listelor de bucate și, pentru cei ce sufăr de boale bine constatate, expuneri, pe care pot să le înțeleagă și cei ce nu știu franțuzește.

Regimul normal pentru oameni sănătoși, care țin să și rămîie sănătoși, are să fie cît se poate de variat, dar totdeauna eminamente vegetal, cel puțin în proporțiunea de 2 părți hrană animalică și trei hrană vegetală, și trebuie să covîrșească în el carbonatele.

La copii și la tinerime însă, mai ales în timpul pubertății, regimul are să fie mai bogat în azotate, iar aceasta nu numai pentru ca să se ajute dezvoltarea, ci și pentru ca să se mai potolească firea. Copii cu deosebire neastîmpărați ori tineri năvalnici au să fie, dacă sunt sănătoși, împinși spre un regim, pe cît se poate de mult vegetal, ba ținuți chiar la post cu leguminoase lipsite de stimulente.

Listele de bucate se combină nu masă cu masă, nici zi cu zi, ci cel puțin cu săptămîna, ca cel puțin în timp de o săptămînă să nu se repete aceeași combinațiune de mai multe ori.

În foarte multe case bine conduse listele de bucate sunt oarecum fixe, încît se ştie pentru fiecare zi din săptămînă care anume feluri de mîncăruri au să vie pe masă şi schimbările se fac numai după sezon şi după împrejurări neprevăzute. Rînduiala aceasta nu e grea, nici rea. Atîrnă însă mult şi de la felul de a găti bucatele.

În tot cazul e lucrul raţional ca oamenii sănătoşi, două zile pe săptămînă, după obicei, mercurea şi vinerea, să renunţe la mulţumirea de a mînca şi carne. Încă mai bine fac dacă postesc în înţelesul românesc al cuvîntului, mărginindu-se la alimente vegetale mai bogate în legumină şi în uleiuri.

Omul nu e o maşină pentru producere de calorii, şi viaţa sufletească se desfăşoară cu mai mult avînt, dacă potolim pe cea trupească.

II. Prepararea alimentelor

Noi preparăm alimentele fie pentru ca să le dezinfectăm, distrugînd germenii ce se vor fi aflînd în ele şi să le putem conserva mai bine, fie pentru ca să le putem digera mai uşor, fie ca să le dăm gust mai plăcut şi să sporim prin aceasta mulţumirea de a mînca. Mai ales acest al treilea scop îl au în vedere cei ce vorbesc despre arta culinară, şi nu mai încape nici o îndoială că e un fel de artă să prepari bucatele aşa, ca ele să se prezente frumos, să aibă şi miros, şi gust plăcut şi să poţi mînca din ele mult fără ca să te îmbolnăveşti. Alăturea cu această artă e însă şi o ştiinţă a bucătăriei, prin care ne dumirim cum să fie conservate ori gătite bucatele, pentru ca materiile din ele să se păstreze în stare bună şi să ne păstrăm şi noi sănătatea mîncînd puţin şi cu multă poftă.

Nici arta, nici ştiinţa aceasta nu e cestiune de educaţiune ; trebuie însă educatorul să fie dumirit asupra efectelor ce se produc la prepararea alimentelor.

Cele mai multe alimente sunt un amestec de deosebite materii, care nu se digeră nici deodată, nici în acelaşi fel.

Prima şi cea mai raţională hrană a omului, laptele de la sîn, pe care n-avem nevoie să-l preparăm, conţine după I. Koenig (A. Gautier, pag. 215) la o mie de părţi în medie :

Apă	874,1
Zahăr sau lactoză	62,1
Grăsime sau unt	37,8
Albumină	12,6
Caseină	10,3
Săruri	3,1
Materii fixe	125,9

Dacă vom lăsa laptele acesta să stea la aer şi la oarecare căldură, el se va acri, căci lactoza va începe să dospească, peste cîtva timp grăsimea se va aduna deasupra ca smîntîna şi va începe să rîncezească, iar albumina şi caseina vor porni spre putrezire — deci laptele se va strica.

Copilul nu-l lasă însă să stea, ci-l suge nitel cîte nitel şi-l amestecă cu saliva lui, în care e puţină diastază. Chiar din gură dar laptele porneşte spre închegare, iar în stomac, dînd peste cheag, se brînzeşte. Caseina, fiind materie albuminoasă, se peptonizează sub acţiunea acidului clorhidric şi a pepsinei ce s-au vărsat în stomac, apa poate să treacă prin pereţii stomacului în circulaţiune, dar zahărul şi untul se alterează puţin. Abia după ce au trecut în duoden şi se varsă asupra lor atît sucul pancreatic, cît şi fierea, untul se emulsionează, iar zahărul se desparte în dextrină şi maltoză şi se poate face absorbţiunea prin aşa-numitele vase chilifere.

Dacă însă stomacul e leneş şi laptele rămîne timp prea îndelungat în el, zahărul începe să dospească, untul se rîncezeşte şi se produc gazuri, care-l chinuiesc pe copil şi-l fac să rîgîie. Mai rău e apoi că fierea se varsă degeaba, căci nu mai are ce să prefacă, ci iese cu materiile evacuate, care acum nu mai sunt gălbui, cum trebuie să fie, ci verzi şi apătoase. Verzui sunt din cauza fierei, iar apătoasă fiindcă copilul, în loc de a se fi hrănit, a perdut materii.

Asemenea turburări se produc încă mai uşor cînd laptele nu e supt de la sîn, ci muls fie de la vacă, fie de la bivoliţă, fie de la oaie ori de la capră şi ţinut la aer, încît ia fel de fel de germeni.

Dacă individul, de la care am luat laptele, sufere de anumite boli, germenii bolii trec adeseori în lapte și transmit boala.

Deși dar nepreparat, laptele se digeră mai ușor, îl preparăm pentru ca să-l putem conserva și pentru ca să distrugem germenii ce se vor fi găsind în el.

Îndeosebi pentru copiii mici adăugăm la laptele de vacă zahăr și apă, căci laptele de la sîn e mai dulce și mai apătos, apoi sterilizăm laptele. Turnăm adecă laptele în sticle cu desăvîrșire curate, apoi îndopăm bine sticlele și le așezăm într-un vas cu apă ce fierbe în clocote, ca să fiarbă și laptele și să se distrugă germenii. Acest lapte, păstrat astfel închis, se conservă mai ușor și e și mai digest.

Sunt multe alimente care se pot digera și nepreparate, pe care însă le preparăm fie ca să le digerăm mai ușor, fie ca să le dezinfectăm. Cu atît mai vîrtos avem să preparăm pe acele care se digeră cu anevoia ori nici nu pot să fie digerate fără ca să fi fost preparate.

La preparare ne folosim de sare și de oțet ori de spirt ca să dezinfectăm și să stimulăm, iar de zahăr și de grăsimi ca să dăm gust mai plăcut.

De mare importanță sunt însă la prepararea alimentelor grăsimile de tot felul.

În grăsimi e cu deosebire mult carbon, pentru vreo 12 părți oxigen și hidrogen peste 75 părți. Arde dar la aer cu foc lin, iar în organism produce o căldură potolită și oarecum dulce.

Fie untură, fie unt, fie seu, fie ulei de orișice fel, grăsimea se înfierbîntă pînă la aproape 300 de grade, pătrunde în țesuturi și astfel ajută în mod extraordinar prepararea cînd ea se face la căldură.

Grăsimile se rîncezesc ușor la aer și la oarecare căldură și, rîncezite, se acresc în stomac; trebuie să avem dar multă purtare de grijă pentru păstrarea lor în stare bună.

Trecînd cu vederea prepararea conservelor, care e cestiune de gospodărie, ne vom mărgini la așa-numita gătire a bucatelor care se face prin dospire, prin fierbere, prin coacere, prin prăjire și prin frigere.

Dospirea e procesul, precum am văzut, nu numai chimic, prin care zahărul se preface în alcool. Poate însă să dospească și amidonul după ce s-a început prefacerea lui în zahăr. Afară de această fermentațiune spirtoasă, amidonul poate să aibă și una acră, prin care începe a se preface în zahăr, și mai ales la aceasta ne gîndim cînd vorbim despre dospire.

Dospirea e un proces de descompunere.

Bobul de grîu are, de exemplu, trei părți: celuloza, adecă pelița, în care e înfășurat și care e indigestă, glutenul, coaja tare și roșiatică, care e materie albuminoasă și hrănitoare, și amidonul, adecă miezul alb.

Aruncat în apă rece, bobul încetul cu încetul se umflă, pelița plesnește, glutenul se dizolvă, iar amidonul se varsă și, fiind mai greu decît apa, cade la fund, de unde putem să-l adunăm ca scrobeală după ce s-a evaporat apa.

Stînd la căldură, apa încetul cu încetul ia un miros mai mult ori mai puțin greu și se acrește, ceea ce dovedește că materiile aflate în ea au început să se descompună. Ceea ce se descompune nu e amidonul, care rămîne nealterat, ci glutenul instabil și, în parte, celuloza, adică ceea ce numim tărîță.

Descompunerea aceasta e și ea un fel de dospire, iar apa acrită e binecunoscutul borș, care e mai mult sau mai puțin hrănitor și mîncare ușoară fiindcă materiile dizolvate în el sunt trecute printr-un stadiu de descompunere, deci devenite mai instabile.

Prin asemenea dospire trecem toate materiile, din care preparăm așa-numite murături, mai ales varza, castraveții, bureții, și murăturile sunt mîncare mai ușoară decît vegetalele crude, iar apa lor e cam ca borșul.

Deoarece dospirea aceasta se face numai la aer, la căldură, la umezeală și prin intervenirea germenilor de dospire, materiile dospite toate sunt încărcate de germeni de dospire mai mult ori mai puțin inofensivi, care în stomac sunt distruși de acidul clorhidric, un suc gastric important prin acțiunea lui antiseptică.

Deoarece în natură nu e stare, dospirea trece în cele din urmă în putrezire și se produc alți germeni mai pri-

mejdioşi, pe cari nu poate acidul clorhidric să-i distrugă. Alimentele trecute din dospire se strică dar şi devin otrăvitoare. Borşul, dacă stratul e prea vechi, se amărăşte, iar alte murături se moaie şi putrezesc în cele din urmă.

Ca să împiedecăm putrezirea, sterilizăm materiile prin opărire cu apă ori cu grăsime fierbinte, le sărăm, le punem în oţet ori în spirt, le muiem în zahăr fert şi le ţinem înfundate la loc răcoros şi uscat.

E adevărat că, conservele, astfel ferite de dospire, sunt alimente mai indigeste decît cele dospite, şi conservele sunt, în genere, mîncare mai mult ori mai puţin grea.

Alimentele de origine animalică dospesc şi ele şi ajung la putrezire chiar mai curînd decît cele de origine vegetală.

Laptele nefiert în curînd se acreşte la oarecare căldură, şi laptele aşa-zis bătut e mîncare mai uşoară decît cel crud.

Laptele fiert se acreşte dacă dizolvăm în el puţin aluat acrit şi se face covăsit ori iaurt, tot mîncare uşoară.

Grăsimile toate se rîncezesc la aer şi la căldură, dar şi intră în curînd în putrezire fiind foarte instabile.

Oul, stînd la aer şi la căldură, încetul cu încetul se alterează. Mai întîi începe să se descompună albumina, din care iese sulful, apoi se rîncezeşte grăsimea din gălbănuş, şi ouăle stătute sunt şi ele hrană uşoară cîtă vreme nu sunt intrate în putrezire, cînd sunt una din cele mai primejdioase mîncări.

Cărnurile toate încep să se descompună îndată ce animalul e mort, şi aşa-numita mortificare e şi ea un fel de dospire. Prin mortificare cărnurile nu numai se frăgezesc, şi se fac şi mai digeste, şi a mînca din carne încă nemortificată e un fel de barbarie. Unele din ele se mortifică mai curînd, ca peştele, altele mai cu anevoia, ca păsările, mai ales vînatul, şi e cestiune de higienă să ştim, în cît timp se mortifică fiecare fel de carne. Dacă mortificarea e prea înaintată, se produc în carne ptomaine, nişte germeni cu desăvîrşire primejdioşi.

Spre a împiedeca putrezirea, cărnurile se ţin pentru timp mai scurt în gheaţă, iar pentru timp mai lung se usucă, se sară, se afumă, se înfăşură într-un strat de

pucioasă ori se păstrează închise hermeticeşte. Toate aceste conserve sunt mîncări mai mult ori mai puţin grele, tocmai pentru că se descompun şi în stomac mai cu anevoia.

Alimentele preparate dospesc şi ele cu atît mai curînd, cu cît sunt mai albuminoase şi se strică. Singură varza poate să stea două-trei zile după ce a fost preparată şi e mîncare mai uşoară după ce a fost încălzită de cîteva ori. Îndeosebi ciupercile, altfel bune şi foarte bogate în materii albuminoase, după ctîeva ceasuri pot să devie otrăvitoare.

Amidonul rezistă timp mai îndelungat chiar şi-n apă şi, umed, numai tîrziu începe să prindă mucigai. Ceea ce-l apără e peliţa rezistentă a celulelor. Peliţa aceasta crapă numai în apă încălzită la temperatură de 60-70 grade, iar, crăpînd ea, materia albuminoasă se varsă, se dizolvă-n apă şi se preface în cocă sau aluat.

Luînd din aer germenii de dospire, aluatul dospeşte la oarecare căldură, se înăcreşte şi începe a se forma acidul carbonic. Ca să grăbim dospirea, punem aluat acru ori drojdii şi frămîntăm bine, ca germenii să se amestece.

Aluatul nedospit e mai indigest decît cel dospit, şi acesta mai are însă nevoie de preparare pentru ca să poată fi hrană omenească.

2. Fierberea

Materiile alimentare se fierb nu numai pentru ca să se stîrpească germenii ce se vor fi încuibat în ele, ci şi pentru că, fierte, se digerează, în genere, mai uşor.

Salata crudă poate, de exemplu, să fie foarte primejdioasă, căci adeseori se află pe ea germeni de viermi intestinali. O spălăm, îi dăm sare şi oţet, dar tot poate să mai rămîie ceva şi opărită tot e mai sigură. Alimentele vegetale mai fragede, cum sunt sparanghelul ori conopida, nici nu se mănîncă decît opărite. Pe unele le opărim chiar cu grăsime, care e mai fierbinte.

Chiar poamele coapte, o hrană în genere uşoară, sunt mai digeste după ce le fierbem, căci celuloza de pe ele se mai moaie.

Cele mai multe fructe, rădăcinile, cotoarele, frunzele ori florile se fierb, în deosebire bine leguminoasele, căci legumina fiartă se peptonizează mai ușor și sărurile vegetale prin fierbere se dizolvă. Așa-numitele piureле toate sunt hrană bună și ușoară. Așa-numitele feculoase, cum sunt cartofii, numai fierte se pot mînca.

Aluatul numai fiert e hrană omenească. Nedospit, ca-n tăieței și-n pastele făinoase, în genere, el e mîncare mai mult ori mai puțin indigestă și bună numai pentru un aparat digestiv mai viguros. În supă, care conține grăsime, ori prăjit în grăsime, fie în unt, fie în ulei, el devine mai digest fiindcă trece prin o căldură mai mare. Numai fiert însă, ca-n așa-numiții „mucenici", aluatul nedospit e mîncare grea.

Amestecat cu salivă și, în stomac, cu acid clorhidric și cu pepsină, aluatul nedospit pornește, ce-i drept, spre îndulcire, dar se schimbă puțin și abia în duoden, sub înrîurirea fierei și a sucului pancreatic, se descompune în maltoză și dextrină.

Această descompunere se face mai ușor, dacă pastele sunt subțiri ori frămîntate cu gălbănuș, ca să fie pătrunse mai bine de căldură.

Sucurile zaharoase n-au nevoie să fie fierte, dar le fierbem cînd ținem să nu dospească.

Materiile uleioase, ce-i drept, n-au nevoie să fie fierte, dar procesul de rîncezire se curmă cînd le fierbem.

Alimentele de origine animalică sunt, în genere, mai digeste în stare crudă, dar cele mai multe au un gust adeseori nesuferit, ceea ce dovedește că nu sunt priincioase.

Sărîndu-le, gustul rău se mai perde, dar sarea străbate în ele mai bine, dacă le fierbem.

Acele cari se mortifică ușor pot să fie numai opărite fie cu apă, fie cu grăsime.

Oul crud e mîncare ușoară, dar numai puțini pot să-l guste. Îl fierbem, îl coacem ori îl prăjim ca jumări în grăsime, nu pentru ca să-l facem mai digest, ci pentru ca să-i dăm gust. Cu cît mai tare-l fierbem, cu atît mai greu îl mistuim.

Cărnurile de mamifere și cele de pasări pierd prin fierbere mult din proprietățile lor hrănitoare, căci mare parte din fibrină se coagulează și iese ca spumă deasupra, iar în zeamă rămîn numai sărurile. Supa de carne nu e dar hrănitoare, ci numai un stimulent priincios pentru stomacurile leneșe. O supă hrănitoare se poate prepara numai în apă rece din carne tocată și sărată.

Carnea păstrează o parte din fibrină și din săruri, dacă o punem la început în apă fierbinte.

3. Prăjirea

Deoarece apa la 100 grade, ba la locurile înalte chiar și mai cu rînd începe să se evaporeze și nu mai ia căldură, cînd e nevoie de căldură mai mare, opărim ori prăjim în grăsime. Acesta e cuvîntul pentru care se face boiaua sau rîntașul la mîncările fierte, dar nu și la cele opărite ori prăjite în grăsime, o apucătură foarte rațională a bucătăriei franceze.

Aluatul nedospit, cum sunt clătitele, e mult mai digest, dacă e prăjit în grăsime fierbinte decît fiind fiert în apă. Încă mai digest e, dacă-i dăm lapte, zahăr și ou și-l lăsăm în straturi subțiri.

Aluatul dospit nici nu poate să fie numai fiert, căci conține mulți germeni de dospire, care prin fierbere nu se distrug toți, astfel el dospește în stomac mai ales fiind dospit cu drojdii.

Prăjit în grăsime, el nu dospește atît de ușor. Aluaturile dospite cu drojdii rămîn însă și prăjite mîncări grele pentru stomacuri mai slabe. Cea mai digestă e coaja, căci aluatul la căldură de 140-150 [grade] începe să se prefacă în dextrină.

Cărnurile prăjite rațional pierd puțin din proprietățile lor nutritive. Puind carnea în grăsime fierbinte, fibrina de la suprafața ei se coagulează și formează un fel de coajă, care nu lasă sucurile să iasă.

Încă mai bine se păstrează sucurile dacă trecem bucata de carne prin albuș de ou și-o presărăm fie cu făină, fie cu pesmet, căci așa coaja se formează mai bine în grăsimea fierbinte.

Mîncărurile prăjite sunt multe : ele sunt cu atît mai grele, cu cît sunt mai complicate. Îndeosebi sosurile de tot felul sunt mîncări economicoase, dar pentru oameni cu stomac bun.

4. Coacerea

Coacerea e un fel de prăjire uscată, prin care alimentele se fierb în sucurile lor, se prăjesc în grăsimea lor. Materii uscate nu pot să fie coapte.

Prăjim la căldură iute alune, năut, semințe de dovleac, chiar și porumb fiindcă și el conține ceva grăsime. Nu putem însă să prăjim orezul decît în grăsime și, rumenit așa, e și mîncare ușoară.

Cărnurile puse la copt se fierb în zeamă și se coc în grăsimea lor. Pentru ca sucurile să nu se scurgă, le opărim cu grăsime bine înfierbîntată după ce le-am sărat, ca zămurile să se dizolve, și numai apoi le punem la copt. La început căldura trebuie să fie mare, ca să se formeze coaja, iar în urmă mai potolită, ca să pătrundă încetul cu încetul în vreme ce turnăm din cînd în cînd grăsime fierbinte pe deasupra. Dacă temperatura e prea constant urcată, carnea se răscoace, se usucă și e mai indigestă.

Cea mai importantă e coacerea mîncărilor de aluat fie dospit, fie nedospit ca azima, căci în timpul coacerii amidonul începe să se prefacă în zahăr. Cea mai plăcută la gust și astfel și mai digestă parte e coaja atinsă direct de dogoare. De aceea pîinea prăjită și toate pesmeturile, coapte fiind în două rînduri, sunt mîncări ușoare.

Hrana de căpetenie a omului, pîinea, e una din cauzele boalelor, de care sufăr oamenii.

Dacă bobul nu e curat, ci amestecat cu gunoaie, cu grăunțe atinse de tăciune ori cu neghină, pîinea e chiar otrăvicioasă și produce boale grele, erupțiuni și crize nervoase, care pot duce la moarte. De aceea e mai bună făina măcinată la petre decît cea strivită în valțuri, căci în aceasta nu se cunosc materiile străine.

Cea mai priincioasă e făina din grîu curat amestecat cu secară, cam una la patru. Grîul spălat perde din proprietățile lui ; avem dar să curățim prin ciuruire și vînturare.

Dacă făina e cernută prin sită prea rară, trece multă tărîță în pîne și pînea e cam indigestă. Mai rău e însă, dacă cernem prin sită prea deasă, căci pînea rămîne fără de gluten și e și mai puțin hrănitoare, și un aliment stricăcios, căci produce constipațiune și astfel împedecă resorbțiunea și zăpăcește absorbțiunea. Pînea albă mai ales pentru copii, pentru tinerime și pentru femei e digestă, dar rea.

Dacă nu e bine dospit aluatul, pînea e indigestă, iar dacă e acră, deci prea dospită, se mai acrește în stomac. Tot așa dacă nu e bine coaptă.

Cea mai priincioasă e pînea din grîu curat amestecat cu secară, dacă făina e măcinată la piatră fără ca să se înfierbînte, dacă cernerea se face prin sită, care dă cam 20 la sută tărîțe, dacă dospirea e făcută bine, dar fără de drojdii, și dacă e bine coaptă așa, ca din 10 kilograme de făină să iasă cam 13 kilograme pîne.

Pîinea bună e una dintre cele mai însemnate condițiuni pentru păstrarea sănătăți și pentru dezvoltarea priincioasă mai ales în timpul pubertății.

5. Frigerea

Frigerea se face la jăratec mai mult ori mai puțin viu, fie pe grătar, fie în frigare, și e cel mai rațional mod de a prepara cărnurile.

Carnea crudă se dizolvă în pepsinul din stomac ca zahărul în apă și rămîn numai membranele și grăsimele. Cu cît e dar mai macră și mai lipsită de piei, cu atît e mai digestă, și n-o frigem decît ca să-i dăm gust. Cu cît mai tare o frigem, cu atît mai indigestă se face. Ca s-o frigem dar bine, o sărăm, apoi o punem la foc de tot iute, ca să i se formeze coaja, iar, după ce coaja s-a format, îi lăsăm puțin jăratec pentru ca căldura s-o răzbească încetul cu încetul și sucurile să rămîie în ea. Friptura bună are să fie zămoasă și peste tot înfierbîntată, ca să nu rămîie părți crude în ea, căci aceste ar putea să conție germeni de boale.

III. Stimulentele

Deprinzîndu-ne să purtăm grijă, ca alimentele să fie alese şi preparate în mod raţional, ne asigurăm sănătatea şi putinţa bunei dezvoltări trupeşti, potrivit cu înclinările individuale ale organismului, dar numai puţin şi în mod indirect înrîurim şi asupra corectării lui.

Mai direct şi mai sigur înrîurim asupra organismului prin stimulente, care sunt mijloace spre a accelera lucrarea întregului organism ori a unei părţi anumite din el.

Stimulentele activează prefacerile chimice şi grăbesc prin aceasta atît absorbţiunea şi resorbţiunea, cît şi asimilarea. În genere activarea porneşte de la inimă şi s-ar putea zice că orişicare stimulent e un mijloc de care ne folosim spre a face ca inima să bată mai tare. Bătăile inimii sunt însă regulate de muşchi, iar contracţiunile muşchilor sunt regulate de nervi. Orişice stimulare porneşte dar dintr-o iritare excesivă a nervilor.

Nu mai încape nici o îndoială că inima va bate mai tare, respiraţiunea se va accelera şi întreaga circulaţiune se va înviora, dacă-l vom stropi pe om cu apă rece. De ce însă? Pentru că neaşteptarea schimbare a temperaturii va produce un fel de zguduire în nervii senzitivi şi prin o aşa-numită acţiune reflexă se va zgudui întregul organism, deci şi inima, încît un om cu inima plăpîndă poate să se îmbolnăvească ori să moară chiar în urma unei asemenea zguduiri. Zguduirea va fi mai mică, dacă apa va fi mai puţin rece, şi de tot mică, dacă stropim cu apă căldicică.

N-ar fi, cu toate aceste, adevărat, dacă am zice că stimulentele sunt mijloace de care ne folosim spre a irita nervii ca să accelerăm lucrarea organismului. Tocmai cele mai însemnate dintre ele au înrîurire indirectă asupra nervilor.

Stimulentele sunt fie firești, fie artificiale.

1. Stimulentele firești

Stimulentele firești sunt acelea fără de care vieţuirea nu e cu putinţă, şi anume lumina, căldura, aerul, mişcarea, apa şi sarea.

Sunt o mulţime de procese chimice, care numai la lumină se pot desfăşura, şi de aceea nu e pentru noi oamenii nimic mai presus decît lumina şi tot ceea ce ne încîntă şi ne înveseleşte e luminos, strălucit, iar viaţa petrecută la întuneric e numai tînjire tristă şi dureroasă.

În umbră ori la întuneric se prăsesc mucigaiul, bureţii şi animalele de tot primitive, şi trupul omenesc e şi el un cuibar de asemenea vietăţi nevăzute, care, mai ales în preajma ochilor şi prin gură, se prăsesc şi caută să pătrundă în trup, dar la lumină pier.

În lipsă de destulă lumină dar, nici absorbţiunea, nici asimilarea nu se face bine şi o mulţime de boale urîte se încuibă în trup. Stimulent e dar lumina multă şi mai ales arşiţa soarelui, care stimulează lucrarea organică fără ca să iriteze nervii şi să obosească fie inima, fie plămînii. Viaţa deci, mai ales în timpul tinereţelor, are să se petreacă în lumină plină şi-n bătaia binefăcătoare a soarelui pentru ca, făcîndu-se asimilarea bine, nervii să fie hrăniţi şi ajutaţi în dezvoltarea lor.

Cam pentru aceleaşi cuvinte e binefăcătoare şi căldura potrivită.

La frig o mulţime de procese chimice sunt peste putinţă, circulaţiunea e din ce în ce mai anevoioasă, bătăile inimii slăbesc, stăm rebejiţi şi-n cele din urmă cădem în amorţire.

La căldură prea mare vasele de sînge se lărgesc, porii se deschid şi ne răcorim prin o transpiraţiune îmbelşugată. Tocmai de aceea însă nervii, inima şi plămînii odihnesc, şi căldura potrivită e un calmant fără ca să împiedice absorbţiunea şi asimilarea ori resorbţiunea.

Răceala potrivită e însă un stimulent, căci prin ea organismul e îmbintenat să-şi producă el însuşi căldura.

Somnul e mai adînc şi mai sănătos, dacă atmosfera e rece, dar trupul e bine acoperit ca să-şi păstreze căldura.

Aceasta e regula pentru întreaga viaţă şi mai ales în timpul tinereţelor lucrarea organică se desfăşură mai bine la răceală, dar în îmbrăcăminte, care ţine căldura.

Trecerea repede de la căldură la răceală şi de la răceală la căldură dă oranismului vînjosie, dar poate să-l şi ruineze, dacă nu e destul de rezistent. Sunt mai ales

plăpîndele pelițe mucoase, care se inflamează în urma grabnicei schimbări în temperatură.

Măsura dreaptă în ceea ce privește temperatura aerului e răcoarea, de la 18 pînă la 26 grade : ceea ce e mai puțin e stimulent pentru organismul pe care voim să-l fortificăm, iar ceea ce e mai mult e calmant pentru organismul pe care voim să-l cruțăm.

Aerul nu e numai hrană, ci totodată și unul din cei mai puternici stimulenți.

Dac-ar fi în aer numai oxigen, am respira puțin și am fi, cu toate acestea, foarte veseli. Cu cît mai mult oxigen e deci în aer, cu cît aerul e mai curat și mai des, cu atît mai înviorată e lucrarea organismului, fără ca inima, plămînii și nervii să se încordeze.

Din contra, la înălțimile mari, unde presiunea atmosferică e mică, deci aerul rar și în același timp și răcoros, iar transpirațiunea e îmbelșugată, respirațiunea se accelerează, plămînii, inima și nervii se încordează, absorbțiunea, resorbțiunea și asimilarea se fac mai îndeplin și astfel întreaga nutriție se face în condițiuni mai priincioase, dacă hrana e îndestulătoare și rațională.

În același timp încheieturile trupului sunt închise toate în capsule tari, în care nu poate să pătrundă aerul, și ceea ce le ține strînse e presiunea atmosferică. Cu cît mai mică e deci presiunea atmosferică, cu atît mai mari încordări se fac în tendoane și în mușchi.

La munte dar se deschide pofta de mîncare, se-nviorează întregul organism, somnul e mai adînc și mai liniștit, omul prea slab prinde puteri și cel prea gras mai slăbește, viața ia un mers normal. Numai însă dacă organismul e sănătos — mai plăpînd dar altfel în toate părțile lui capabil de dezvoltare. Oameni cari sufăr de plămîni, de inimă și de nervi nu pot să suporte încordările viețuirii la locuri mai înalte.

Aceia care au nevoie de cruțare își pierd viața la aer curat și mai călduros, unde presiunea nu e mică !

Cam același efect ca înălțimile mari îl produce asupra organismului și petrecerea într-o atmosferă agitată, cînd bate vîntul, plouă ori ninge, deci și mișcarea viuă în aer curat și răcoros. Toate părțile organismului sunt în

lucrare încordată și viața se desfășură cu un fel de avînt întăritor.

Oamenii toți și mai ales cei tineri și copiii au să-și petreacă viața pe cît se poate de mult la lumină, la răcoare, în aer curat și în mișcare viuă, care îi obosește, ca să doarmă liniștit și adînc.

Nici o boală nu se transmite prin moștenire. Se transmit neajunsuri organice, poate chiar și germeni, dar boalele toate se desfășoară în timpul vieții numai în lipsă de destulă purtare de grijă, fie pentru că n-au fost fortificate, fie pentru că n-au fost cruțate în mod rațional organele mai slabe, și sunt mulți copiii cari pier mai ales în lipsă de destulă lumină, destul aer ori destulă mișcare, mulți oamenii cari se ruinează prin prea mari încordări nervoase.

Deopotrivă cu aerul și cu mișcarea e și apa ca stimulent.

Apa e în economia organismului un dizolvant, fără de care multe din procesele chimice ce se petrec în organism ar fi peste putință.

Ea e însă prin temperatura ei în același timp, ca fricțiuni, ca băi ori ca oblojeli fie un stimulent, fie un calmant.

Viața întreagă atîrnă în mare parte de la bunul-simț, cu care se fac băile în timpul copilăriei.

Baia căldicică nu numai curăță porii și cultivă pielea, ca transpirațiunea să se facă bine, ci activează întreaga lucrare organică fără ca să obosească nervii, inima și plămînii. De aceea prin ea se deschide pofta de mîncare și după baie copilul hrănit adoarme.

Dacă dar copilul e sănătos, potrivim lucrul așa, ca la sfîrșitul băii apa să fie aproape rece și-o încropim încetul cu încetul din ce în ce mai mult, ca în cele din urmă să se deprindă cu băi de 24, 23 pînă la 20 grade, care stimulează și vînjosesc.

Pentru copiii mai mari și pentru adulți băile calde, de la 25-31 grade, sunt calmante, care prea des istovesc, iar băile reci, de la 17 pînă la 22 grade sunt stimulente. Băile mai reci de 16 grade sunt stimulente energice, care pot să fie primejdioase pentru cei ce sufăr de nervi, de plămîni ori de inimă.

Apa sau răceala ori căldura umedă se întrebuinţează adeseori şi în forme deosebite pentru accelerarea proceselor organice, dar în toate cazurile căldura calmează, iar răceala împintenează, abuzul de căldură istoveşte şi duce la moleşire, iar abuzul de răceală vînjoseşte şi poate să ducă, prin încordări prea mari, la ruină.

Sarea este şi ea un dizolvant, fără de care multe din procesele chimice nu s-ar putea petrece în organism ; ea e însă totodată şi un stimulent pentru pelitele mucoase, care înfăşoară toate organele şi astfel sunt de cea mai mare importanţă pentru viaţa organică. Fiind foarte gingaşe, ele sunt şi foarte simţitoare şi cele mai multe boale, mai ales la copii, pornesc din pelitele mucoase, pentru care numai puţini au cuvenita purtare de grijă. Sarea dizolvă secreţiunile şi astfel uşurează alimentarea lor. E lucru firesc deci că abuzul de sare subţiază sîngele şi, dacă sarea e introdusă prin stomac, nu numai istoveşte pelitele mucoase ale canului de digestiune, dar mai şi face să treacă în circulaţiune secreţiunile pelitelor, şi cei ce fac abuz de sare asudă mult, sunt limfatici şi au dese erupţiuni în piele.

Una din cele mai cunoscute stări bolnăvicioase, trînjii, hemoroidele sau vîna-de-aur este urmarea abuzului de sare şi, în genere, de săruri introduse prin stomac. În urma iritaţiunii produse de acestea se varsă prea multe sucuri şi mai ales prea mult acid clorhidric în stomac. Mai ales oamenii care fac puţină mişcare şi mănîncă puţin nu pot să utilizeze aceste sucuri şi prisosul trece prin absorbţiune în circulaţiune, de unde el are să fie eliminat fie cu udul, fie prin piele. Asemenea oameni asudă mult mai ales la mîni şi la picioare şi-şi ruinează uşor aparatul de urinare. Dacă asudarea e împiedicată, materiile se adună pe ici, pe colo şi îşi fac drum prin fel de fel de erupţiuni. De aceea azi boala se şi numeşte hiperclorhidrie, adecă belşug de acid clorhidric, o boală analoagă cu gălbinarea, care se produce cînd prisosul de fiere revărsată în duoden trece prin absorbţiune în circulaţiune, unde nu e nevoie de ea.

Fiind corosiv, acidul clohidric produce eroziuni, ba pînă chiar şi perforaţiuni în stomac. Înclinarea spre abuzul de săruri se dă pe faţă chiar în timpul copilăriei, şi

copiii care asudă la mîni şi la picioare au şi o particulară slăbiciune pentru sărături, dar tocmai de aceea trebuie feriţi de ele.

E foarte greşită părerea că erupţiunile sunt binefăcătoare. Eliminarea trebuie să se facă pe alte căi mai fireşti : ceea ce le trebuie celor ce sufăr de asemenea stări bolnăvicioase e aer, lumină, mişcare multă, spălături dese, ca să se facă bine transpiraţiunea, şi mai ales, cui cu cui, băi sărate.

Priincioasă e sarea, ca stimulent, numai fiind introdusă în organism prin inhalaţiuni, prin fricţiuni, şi mai ales prin băi de apă sărată, dacă se poate chiar minerală, căci în aceasta sarea e combinată cu alte materii, care îi măresc efectele.

Făcînd deci în mod raţional atît alegerea, cît şi prepararea alimentelor, şi ştiind să se folosească de lumină, de căldură, de aer, de mişcare, de apă şi de sare, educatorul poate să conducă întreaga nutriţiune potrivit cu intenţiunile sale.

2. Stimulentele artificiale

Stimulentele artificiale sunt otrăvuri, deci medicamente, de cari ne folosim în doze mici cînd e nevoie să împintenăm organismul cu grăbire.

Cel mai cunoscut dintre ele şi totodată şi cel mai caracteristic e alcoolul, care e aliment carbonat, dizolvant pentru grăsimi, un antiseptic şi stimulent, cu care facem fricţiuni şi oblojeli cu efect mai grabnic decît cele de apă.

Ca aliment carbonat el nu poate să ne dea căldura, pe care ne-o dă zahărul sau amidonul, căci conţine mai puţin carbon, 8 părţi în loc de 12 la 24 de hidrogen. El ne dă fără îndoială mai puţină, dar ne-o dă foarte în curînd.

Dacă ne vom freca dosul palmei cu alcool curat, pielea se va răcori la locul frecat, dar peste puţin se va usca, va fi pătrunsă de căldură şi se va roşi.

Nu cercetăm cauzele, ci constatăm efectul, pe care-l cunoaştem cu toţii. Nu mai încape nici o îndoială că, în urma frecării, circulaţiunea s-a întetit, sîngele a pătruns în toate capilarele şi resorbţiunea se face mai îndeplin.

De aceea şi facem fricţiuni şi oblojeli cu spirt cînd vrem să accelerăm resorbţiunea.

Nu putem însă să le facem şi la copiii mici, căci pielea lor e prea gingaşă şi foarte uşor se poate arde şi distruge în urma acestei schimbări pripite.

Să ne închipuim ce se va fi petrecînd în stomacul căptuşit cu mucoasă încă mai jingaşă. E peste putinţă să beie alcool curat cine vrea să mai trăiască. Îl bem diluat, cum se zice, 12, 15, 18 pînă la 45 de grade — dar tot alcool bem.

Băutura nu prea stă în stomac, ci străbate prin pereţii lui în circulaţiune, şi ceea ce străbate mai întîi e fără îndoială alcoolul, care e mai subţire. Foarte în curînd dar, întregul trup e cuprins de o căldură plăcută, ne simţim mai presus de noi înşine, dar ne ruinăm toate pelitele mucoase, cu care alcoolul vine în atingere, ne obosim inima şi ne istovim nervii, care conduc întreaga lucrare săvîrşită în goană.

Ne costă dar scump acele opt părţi de carbon, pe care organismul le utilizează după ce s-a descompus alcoolul, şi tot e mai raţional să muncim numai atît cît putem din căldura produsă în organism fără de alcool.

De asemenea e raţional să ne mărginim în alimente la grăsimea, pe care putem s-o emulsionăm şi fără de alcool.

Mai inofensiv e alcoolul întrebuinţat pentru fricţiuni ori ca antiseptic, dar nu trebuie să perdem din vedere că el pătrunde şi prin piele în organism.

Tot astfel e şi oţetul numai un fel de medicament, de care ne folosim la nevoie mare. Dacă mîncările sunt curate şi bine preparate, e în stomac destul acid clorhidric pentru ele şi nu mai e nevoie şi de oţetul care în canalul de digestiune şi-n organism în genere produce cam aceleaşi efecte ca sarea.

Tot cam în felul alcoolului înrîuresc asupra organismului cafeaua şi ceaiul, dar stimulează nervii şi inima fără vreo învederată vătămare a vaselor de sînge şi sunt alimente azotate hrănitoare. Pe copii însă şi pe cei ce sufăr fie de nervi, fie de inimă avem să-i ferim de ele.

Celelalte număroase stimulente toate sunt mai mult iritante, care foarte uşor ajung să ruineze organismul.

Nota primejdioasă a orişicărui stimulent artificial e că organismul se deprinde în curînd cu el şi cere doze din ce în ce mai mari. Astfel o trebuinţă nefirească devine slăbiciune şi în cele din urmă patimă grea, şi adeseori urîtă.

B. SIMŢIREA

Totalitatea organelor de simţire, aşa-numitul sistem nervos, e cea mai gingaşă şi totodată şi mai interesantă parte a organismului animalic. A fost dar studiată cu multă stăruinţă. S-au făcut cercetări microscopice asupra celulelor nervoase şi analize pînă chiar şi spectroscopice asupra materiilor cuprinse în ele. S-au constatat şi precizat ramificaţiunile firelor nervoase pînă în cele mai mici amănunte. S-a măsurat răpeziciunea cu care se propagă aşa-numitele perturbaţiuni nervoase. S-au cîntărit şi recîntărit creierii, s-a măsurat capacitatea craniilor şi s-a precizat localizarea deosebitelor aptitudini trupeşti ori sufleteşti în masa creierilor.

Avem, în ceea ce priveşte sistemul nervos, o ştiinţă care pătrunde pînă în cele mai neînţelese adîncimi ale lucrurilor, pe care nu ni-e dat să le înţelegem, şi atît de vastă, încît viaţa omului e prea scurtă, ca s-o poată urmări în toată întinderea ei.

Nu avem însă nevoie de ştiinţa aceasta, ca să ne putem da seamă că toate organele trupeşti sunt menite ca să ţie nervii în stare bună. Digestiune, circulaţiune, asimilare, mişcare, simţuri, pînă chiar şi înţelegere şi judecată sunt numai unelte pentru asigurarea bunuluimers în lucrarea sistemului nervos, şi învederat că toate ar fi de prisos, dacă nervii s-ar putea hrăni fără de ele. Iar dacă îi întrebăm pe nervii, de dragul cărora s-a alcătuit acest aparat complicat, care le este rostul ei ne răspund : „Noi suntem rînduiţi să ţinem aparatul în lucrare necurmată şi să priveghem ca el să nu se-ncurce".

De ce ? Aceasta nu poate să ni-o spună toată ştiinţa omenească, ci ne lasă să fim ispitiţi de gîndul că rostul adevărat al vieţii n-avem să-l căutăm în om, ci afară de el.

Orișicum ar fi însă, nu mai încape nici o îndoială că cea mai importantă parte a organismului, începutul a toată viețuirea, e acea parte a sistemului nervos care conduce lucrarea organismului.

După știința noastră de azi, viețuirea pornește dintr-un așa-numit ou, o celulă simplă, care s-a produs — nu știm de ce — într-un organism viu. Celula aceasta, foarte mică și foarte plăpîndă, poate să piară fie pentru că n-are destulă hrană, fie pentru că nu poate să reziste în lucrarea organismului, care a produs-o din prisoasele lui. Dacă însă împrejurările îi sunt priincioase, ea pornește spre dezvoltare desfăcîndu-se în două, apoi din fiecare dintre cele două se fac iar cîte două și așa mereu înainte. Știința noastră în ceea ce privește desfășurarea organică a mers pînă la constatarea că dezvoltarea se face prin bipartițiune.

S-a crezut că dezvoltarea aceasta nu se poate porni fără ca oul, acea celulă începătoare, să fie fructificat. Azi însă știm că sunt plante cari rodesc semințe fără ca ovarele să fi fost fructificate, numai în urma iritațiunei produse de insecte ce caută hrană în ele. Știm că păsările pot să se ouă și fără ca ouăle să fi fost fructificate. Știm că albinele, deci fără îndoială și alte insecte, depun ouă și fără ca să fi fost fructificate și că din aceste ouă ies pui vii. Nu mai știm dar nimic, ci rămînem cu gîndul că toată dezvoltarea organică se pornește din o stimulare a unei celule primitive oarecare, dintr-o iritațiune de orișice fel, care, fiind prea mică, rămîne fără de efect, iar fiind prea mare, distruge celula. Pornită însă o dată dezvoltarea, celula își plămădește, în forme de mai înainte hotărîte și potrivit cu împrejurările, organe pentru susținerea propriei sale vieți.

E deci în fiecare organism viețuitor, deci și-n cel omenesc, o celulă, de dragul căreia s-au produs toate celelalte. Nu știm care anume e celula aceasta, nici unde se află ea ; știm însă că fără de ea viața nu mai are rost, că ea numai în sistemul nervos se poate afla și tragem învățătura practică că, în educațiunea rațională, purtarea de grijă are să fie îndreptată, înainte de toate și neîncetat, asupra sistemului nervos, care vrea să fie mereu stimulat și mereu ferit de iritațiuni prea mari și cere mereu împrejurări priincioase pentru lucrarea lui în forme de mai-nainte hotărîte, pe care nu le putem schimba.

În aerul pe care-l respirăm, este oxid de carbon. Nu simțim nimic, căci oxidul de carbon curat nu are nici gust, nici miros și-și produce efectele numai după ce a dat peste hemoglobina din sînge. El se furișează dar oarecum hoțește în organism.

Dacă e însă clor în aerul pe care-l respirăm, simțim în pielița mucoasă a nasului pișcături și-un miros greu ni se pare că umple aerul. Nu e însă nevoie nici de multă știință, nici de multă pricepere, ca să dăm seamă că pișcăturile se produc în clipa, cînd clorul vine în atingere cu pielița gingașă, și că mirosul nu e nici el în aer, ci se produce în nas.

Clorul, însetat, începe să distrugă țesătura șubredă a pieliței, ca să-și ia din ea elemente pentru combinațiunile în cari vrea să intre și de aceea ne pișcă. El se combină apoi și cu materia din nervii olfactici, care se alterează în urma acestei combinațiuni. Se produce deci în întregul sistem nervos o iritațiune extraordinară și supărătoare : aceasta e ceea ce simțim noi ca miros nesuferit.

Ce se-ntîmplă, ce trebuie neapărat să se întîmple acum în organism ?

„Săriți ! — le strigă nervii celorlalte organe, slugile lor — ca să ne scăpați din această stare nesuferită", și-i dau zor inimii, ca să bată mai tare. În urma acestor bătăi întețite, vasele limfatice aleargă să facă resorbțiunea adunînd materia străină și materiile ieșite din legătura organică și să le pornească spre căile de eliminare. Arteriile aleargă și ele ca să le ducă nervilor material pentru reconstruirea celulelor alertate. Nu se liniștește organismul pînă ce nu se restabilește în nervi starea normală.

Ce se întîmplă însă dacă vasele limfatice nu fac menajul bine și mai lasă pe ici, pe colo cenușă și gunoi și fel de fel de altă murdărie ?

Ce se întîmplă dacă în sîngele arterial nu sunt toate materialele pentru reconstruire ori dacă nu pătrunde sîngele în toate capilarele ?

Nervii țipă mereu și nu mai sunt în stare să conducă după formele de mai-nainte stabilite lucrarea organis-

mului. Toate merg dar pe-mpedecate, se-ncurcă din ce în ce mai rău şi-n cele din urmă se-nfundă.

Viaţa se desfăşură în mod firesc numai dacă nervii sunt mereu stimulaţi şi puşi iar în stare normală ; atît lipsa de stimulare, cît şi iritaţiunea prea mare îndrumează viaţa spre stingere.

Va-nţelege dar orişicine ce vreau să zic cînd spun că educatorul alege şi prepară alimente aşa ca organismul să aibă totdeauna destule proviziuni pentru restabilirea stării normale în nervi, şi se foloseşte de stimulente pentru ca distribuirea acestor proviziuni să se facă clipă cu clipă şi potrivit cu trebuinţele nervilor, din care porneşte impulsiunea pentru lucrarea organismului.

Dacă le dai nervilor ceea ce li se cuvine, întreaga lucrare a organismului e bine condusă, iar dacă nervii sufăr, toate tînjesc.

Atît în ştiinţa cea mare şi adîncă, cît şi prin şcoli sistemul nervos se-mparte în două : sistemul aşa-numit al marelui simpatic, care conduce lucrarea organismului, şi sistemul aşa-numit cerebro-spinal, care mijloceşte mişcările intenţionate şi senzaţiunile.

Orişicît de raţională ar fi împărţirea aceasta, nu trebuie s-o înţelegem aşa că unii dintre nervi împlinesc un fel, iar alţii alt fel de funcţiuni. În organismul omenesc, care nu e plăsmuit de oameni neputincioşi, nu există ceea ce numim împărţirea muncii, ci toate se săvîrşesc prin lucrarea împreună a tuturor părticelelor, şi dacă n-ar fi şi altceva, e această uimitoare unitate şi armonie în desfăşurarea vieţii, ceea ce-l face pe omul înţelegător să cadă cu ochii plini de lacrămi în genunchi şi să se pătrundă de simţimîntul nimicniciei sale.

Un gînd s-a ivit nu ştie nimeni cum şi de ce şi unde ca o slabă impulsiune, şi sistemul nervos se cutremură pînă-n cele mai mici părticele ale lui şi zguduie întregul organism : inima se strînge, răsuflarea se opreşte, muşchii se-nţepenesc, glandele lacrimale se contrag, şi-n clipa în care se varsă lacrăma plînge întreaga fiinţă trupească.

Aşa se petrec toate actele de vieţuire, şi cele trupeşti, şi cele sufleteşti, şi împărţirile le facem numai pentru că nu suntem în stare să le cuprindem toate într-un singur gînd.

Pentru educaţiune îndeosebi, sistemul nervos are importanţă ca regulator al temperamentului şi ca mijlocitor al senzaţiunilor şi al simţimintelor.

1. Temperamentul

Temperamentul e tactul în care se urmează unul după altul actele de vieţuire de acelaşi fel.

Dacă ne uităm cu oarecare stăruinţă în soare, nu mai putem să vedem un timp oarecare nimic, fiindcă nervii optici se află într-o mai persistentă stare de perturbaţiune.

Pentru ca să vedem iar, trebuie să se facă resorbţiunea şi să se restabilească prin asimilare starea normală. Cu cît mai curînd se face această restabilire a stării normale, cu atît mai multe putem să vedem una după alta. Ştim însă din experienţă că restabilirea stării normale nici la deosebiţi oameni, nici la acelaşi om, în deosebite împrejurări, nu se face cu aceeaşi repeziciune.

Aşa e aceasta cu toate simţirile şi tot aşa şi cu toate actele de vieţuire, care ici se urmează mai încet, colo mai repede unul după altul.

La aceasta ne gîndim cînd zicem că un om este iute ori domol.

E învederat că iute este acela la care nutriţiunea se petrece bine şi astfel restabilirea stării normale se face în curînd. De aceea temperamentul iute se numeşte sanguinic.

Sanguinicii sunt veseli, plini de nădejde, inimoşi, dar adeseori cam pripiţi. Viaţa lor se petrece în toate amănuntele ei iute : ei văd, aud, simt şi gîndesc multe, se hotărăsc fără şovăire şi lucrează cu toată inima, dar se stăpînesc cu anevoia.

Temperamentul domol se numeşte flegmatic fiindcă se presupune că, fiind în sînge prea multă flegmă, starea normală se restabileşte în nervi mai pe încet. Flegmaticii sunt nesimţitori, şovăielnici, sfiicioşi, dar chibzuiţi. Viaţa lor se desfăşură a-ndelete ; ei văd, aud, simt şi gîndesc mai puţin, se hotărăsc cu anevoia, dar lucrează cu stăruinţă şi se stăpînesc uşor.

Nu e nimeni sanguinic, nici flegmatic, ci în cele mai multe din momentele vieţii lui fie mai mult ori mai puţin sanguinic, fie mai mult ori mai puţin flegmatic.

Temperamentul atîrnă de la predispoziţiunile înnăscute, de la vîrstă, de la starea sanitară şi de la împrejurările în care se petrece viaţa. Ne este dar dată putinţa de a-l înviora cînd e prea domol, şi educatorul are s-o şi facă aceasta.

Copilul e firește vesel, vioi, neastîmpărat, îndrăzneţ, plin de avînt şi neobosit ; viaţa lui se desfăşură oarecum în goană mare, căci el are să adune într-un timp scurt multe în sufletul lui. Dacă-l vedem dar potolit şi cuminte, sfiicios şi lînced, nu mai încape nici o îndoială că nervii lui nu sunt în stare bună, şi trebuie să avem o deosebită purtare de grijă pentru hrana lui şi să ne folosim de stimulente firești spre a-l mai înviora, iar aceasta nu pentru că îi şade mai bine să fie vioi, ci pentru ca să se dezvolte mai bine.

Boalele schimbă, în genere, temperamentul, unele într-un fel, altele într-altul, potrivit cu înrîurirea lor asupra sistemului nervos.

Nervii-şi cîştigă vigoarea şi şi-o păstrează fiind ţinuţi în continuă activitate. Dacă vom sta dar liniştiţi şi ne vom hrăni cu alimente bune, dar uşoare, nervii încetul cu încetul vor slăbi, vor fi tot sănătoşi, dar plăpînzi, mai mult sau mai puţin capabili de a conduce vreo lucrare mai încordată fără ca să se ruineze ei înşişi pe sine. Orişice stimulare mai puternică, orişice iritaţiune mai viuă, orişice turburare produsă de împrejurări neobicinuite în ei îi va lăsa în stare de continuă iritaţiune, încît starea normală se restabileşte foarte cu anevoia în ei. Nu vor mai fi deci nervi, cum se zice, „delicaţi“, ci bolnavi.

Boala poate să slăbească nervii, dar poate să-i şi îmbolnăvească, şi de la aceasta felul schimbării, pe care-l produce în temperament.

Atît slăbiciunea, cît şi boala de nervi, cere alimentaţiune suficientă, pe cînd însă nervii slabi se întăresc prin mijlocirea stimulentelor, cei bolnavi se vindecă fiind cruţaţi şi calmaţi.

Atît sanguinicul, cît şi flegmaticul au nervii sănătoşi, şi deosebirea de temperament nu rezultă din nervi, ci din compoziţiunea sîngelui ; la unul se face şi resorbţiunea, şi asimilarea mai iute, iar la cellalt mai încet, şi dacă ne

dăm bine seamă, flegmaticul e mai mult ori mai puţin bolnav de stomac.

Dacă însă nervii sunt istoviţi ori dacă sîngele conţine iritante, sanguinicul devine din vioi supărăcios, un om care foarte uşor îşi perde sărita. Acest temperament mai iute decît cel sanguinic şi mai mult ori mai puţin bolnăvicios se numeşte coleric. Copiii bolnavi de obicei se fac colerici, şi numai cei istoviţi de boală cad într-un fel de toropeală ce-i face să pară flegmatici.

Omul flegmatic nu prea poate să devie aşa deodată sanguinic. La o asemenea schimbare numai prin nutriţiune raţională şi prin stimulente poate să ajungă încetul cu încetul. El rămîne şi la boală tot potolit, dar nu nesimţitor, ci duios potolit. Această fire duioasă se numeşte temperament melancolic. Melancolicul e un om pe care toate-l dor şi care-n toate vede mai ales partea urîtă şi rea şi care trece prin lume jăluindu-se mereu de durerile sale ori de ale altora, vorba din *Mahabharata* : „O straşnică durere se-nfige de viaţă, suferinţă numai e viaţa !“, ori a melancolicului, iar nu pesimistului Eminescu : „Multe dureri sunt, puţine plăceri !“

Nu are să fie omul nici melancolic, nici coleric, chiar nici sanguinic, nici flegmatic, ci din toate cîte ceva, mereu voios, dar şi mereu chibzuit, cu inima mereu deschisă şi pentru bucurii, şi pentru dureri. Iar lucrul acesta e cu putinţă numai dacă nervii sunt mereu bine nutriţi, şi ştim cînd şi cum să-i stimulăm, cînd şi cum să-i cruţăm.

De la aceasta atîrnă nu numai buna stare trupească, ci şi desfăşurarea vieţii sufleteşti, şi, făcînd educaţiunea fizică în ceea ce priveşte sistemul nervos, facem şi pe cea morală şi pe cea intelectuală, căci una şi aceeaşi e viaţa în toate amănuntele ei.

2. Simţurile

Vorbind despre nervi, ne gîndim mai ales la acea parte a lor, care mijloceşte senzaţiunile şi astfel ne dau icoana lumii, în mijlocul căreia ne aflăm.

Se zice de obicei că sunt cinci simţuri : vederea, pipăitul, auzul, mirosul şi gustul şi nervii senzitivi sunt de cinci feluri, deosebiţi după senzaţiunile pe cari le produc, deci fără îndoială şi după felul lor de a funcţiona.

Senzațiunile sunt însă în adevăr de opt feluri. Mai e simțul caloric, cel mușchiular și cel intern, și nu suntem încă-n stare să ne dăm seamă care anume sunt nervii, prin mijlocirea cărora ne dumirim că e cald ori frig, că un lucru e ușor ori greu, că suntem flămînzi ori sătui.

Nervii senzitivi știuți își au centrul în creieri și periferia la suprafața trupului, unde sunt deschiși. Aceste deschizături sunt receptori și totodată și multiplicatori, adecă nu numai primesc, ci totodată și măresc impresiunile lumii de din afară.

Sunetele, de exemplu, sunt vibrațiuni, și urechea e multiplicator auditiv, fiindcă nu numai primește, ci și mărește aceste vibrațiuni mai nainte de a le transmite la nervul acustic.

Tot multiplicatori sunt ochiul pentru vedere, nodurile tactile pentru pipăit, papilele din nas pentru miros și nodurile de pe limbă pentru gust.

Dacă receptorii n-ar fi totodată și multiplicatori, noi am avea cu mult mai puține senzațiuni. Atît mulțimea, cît și claritatea și preciziunea senzațiunilor atîrnă dar, înainte de toate, de la acești multiplicatori, și grija educatorului e să-i țină prin continuă, dar nu prea încordată lucrare în stare bună și să-i facă din ce în ce mai destoinici de a primi și mări impresiunile — fiecare în felul său.

Noi nu vedem însă cu ochii și nu auzim cu urechile. Senzațiunea se produce numai dacă impresiunea se propagă de-a lungul nervilor pînă în creieri. Fiind nervii bolnavi, tăiați, ori împedecați în orișice alt om în funcționarea lor, senzațiunea e neclară ori nu se produce deloc. În adevăr, senzațiunea se produce numai în creieri, și, dacă aceștia nu se află în stare normală, sunt fie slăbiți, fie bolnavi, senzațiunile ori sunt confuze, ori nu se produc. Iar ajungem dar la recunoașterea adevărului că și senzațiunile sunt cestiuni de temperament și că și actele de luare-aminte sunt săvîrșite cu lucrarea împreună a tuturor organelor. Acela care nu digerează ori nu elimineză bine nu poate să aibă nervii în stare bună și nu poate nici să vadă ori să audă bine.

Deoarece nervii senzitivi duc impresiunile de la periferie spre centru, ei se mai numesc și centripetali sau

aferenți. Ei pot însă să funcționeze și în sens centrifugal sau eferent, și lucrul acesta se întîmplă cînd visăm, cînd avem halucinațiuni ori vedenii, în genere cînd suntem într-aiurea.

E învederat că două deosebite senzațiuni de același fel nu sunt cu putință în aceeași clipă. Senzațiunile se înșiră nu numai în receptori și în nervi, ci totodată și în creieri, și ele sunt clare numai dacă între ele se restabilește starea normală nu numai în receptor și în nervi, ci și în centru, deci în întregul sistem nervos.

Își va fi dat fiecare vreodată în viața lui seamă că mirosurile penetrante sunt totodată și persistente. Mirosul greu îți rămîne timp mai îndelungat în nas, încît nu mai poți să simți alt miros. Nu mai încape nici o îndoială că s-a produs o alterațiune chimică în materia din nervul olfactic și starea normală se restabilește cu anevoia. Temperamentul mirosului e deci foarte lent și atîrnă fără îndoială de la nutriție : mirosim, în genere, puține, dar mai multe cînd suntem sănătoși și ne hrănim bine.

Temperamentul gustului e tot lent, dar nu atît de lent ca al mirosului, căci e lucru firesc ca mai în apropiere de aparatul de nutriție starea normală să se restabilească mai curînd.

Încă mai puțin lent e temperamentul vederii : putem să avem iute una după alta senzațiuni vizuale. Dacă însă aceste sunt intensive, vederea se turbură, închidem ochii, ca să cruțăm nervii optici și ne frecăm la ochi ori ne frecăm cu apă rece, ca să accelerăm resorbțiunea, asimilarea și restabilirea stării normale.

Cu desăvîrșire iute e temperamentul auzului și mai ales al pipăitului, căci la senzațiunile auditive și la cele tactile alterațiunea nu e, precum se vede, chimică, ci moleculară, un fel de tremurare ca-n piftiile atinse cu vîrful acului.

Un lucru e mai presus de orișice îndoială : că senzațiunea clară și exactă e cu putință numai aflîndu-se nervii în deplină liniște.

Și în adevăr, dacă scrutăm ființa cea adevărată a lucrurilor, ajungem foarte în curînd la convingerea că nici nu vedem ceea ce este, ci simțim numai schimbările ce se petrec în starea nervilor noștri.

Nu se cere nici ştiinţă, nici multă pricepere, ca să-ţi dai seamă că ceea ce noi numim miros nu există nicăiri, ci şi numai părerea pe care ne-o facem noi înşine în urma unei schimbări petrecute în materia din nervii noştri. Deoarece asemenea schimbări se petrec în urma înrîuririlor externe, ne închipuim mirosul afară de noi, dar el acolo nu e, ci s-a produs abia în papilele din nasul nostru, şi, dacă n-ar fi acestea, n-ar fi nici un miros în lumea aceasta.

Încă mai învederat e că nici un gust fără de gustător nu poate să existe şi că nu e gustul decît o părere, pe care ni-o facem noi înşine asupra valorii pe care o au materiile în ceea ce priveşte economia organismului nostru, plăcut cînd ni se par bune şi neplăcut cînd ni se par rele pentru noi.

Nu e altfel nici ceea ce vedem cu ochii.

Lumina sunt vibraţiuni, care, pornite din soare ori din vreun alt focar, se propagă în eterul ce umple universul. Noi nu vedem aceste vibraţiuni, ci reflectarea lor de pe alte materii mai dense, ba nici aceasta, ci schimbările ce se petrec în materia nervilor noştri, în urma acestei reflectări. Ceea ce văd eu nu e muntele ce se află în faţa mea, nici vibraţiunile eterice reflectate de el, ci schimbările ce în nervii mei se petrec în urma acelor vibraţiuni, iar imaginea mi-o plăsmuiesc eu, potrivit cu felul meu de a fi. Dacă nervii îmi sunt turburaţi, nu există pentru mine nici munte, nici vibraţiuni, nici imagine.

Însă mai puţin are fiinţă ceea ce auzim : sunt schimbări petrecute în nervi în urma vibraţiunilor din aer, pe care ni le închipuim ca sunete în fel de fel de chipuri, plăcute cînd se potrivesc şi neplăcute cînd nu se potrivesc cu mişcarea produsă de lucrarea organismului nostru.

Singurul lucru care ni se pare cu desăvîrşire pozitiv şi real e ceea ce pipăim, rezistenţa neîndoioasă a materiei vărsate în forme statornice. Şi aceasta există însă pentru noi numai în virtutea schimbărilor pe care le produce în starea nervilor noştri.

Există o lume adevărată, dar noi nu ştim şi nici nu putem să aflăm cum anume e această lume în întregul şi în amănuntele ei, ci numai care sunt unele din schimbările pe care ea le produce în starea nervilor noştri şi cum suntem nevoiţi a ni-o prezenta în urma acestor schimbări.

Nu mai încape nici o îndoială că sunt în lumea cea adevărată nesfîrşit de multe lucruri şi nesfîrşit de multe schimbări, despre cari noi n-avem nici o ştiinţă şi că în senzaţiunile pe cari le avem ni se prezintă numai o foarte mică parte din cele ce se petrec. Cu cît mai liniştiţi sunt însă nervii, cu atît mai mult creşte şi se luminează această mică parte.

Aceasta o simţim mai ales cînd ne dăm seamă despre senzaţiunile calorice şi despre cele muşchiulare.

Nu avem nevoie să ştim care anume sunt nervii ce mijlocesc aceste senzaţiuni, pentru ca să ne dăm seamă că rece şi cald ori uşor şi greu e ceva cu desăvîrşire relativ.

Dacă voi ţine mîna în apă de şapte grade şi-o voi trece apoi în una de cincisprezece grade, aceasta mi se va părea caldă. Dacă voi ţine însă mîna în apă de 28 grade şi-o voi trece în cea de 15, aceasta îmi va părea de tot rece.

Tot astfel un lucru îmi va părea uşor ori greu în comparaţie cu alt lucru, şi ceea ce e uşor pentru un hamal e greu pentru o domnişoară crescută în moleşire.

Aşa e aceasta şi în ceea ce priveşte celelalte senzaţiuni : luăm aminte nu ceea ce este, ci diferenţa dintre ceea ce a fost şi ceea ce este — nu afară de noi, ci în starea nervilor noştri.

S-a zis şi se mai zice adeseori că sufletul este o oglindă — Apostolul Pavel zice numai un fel de oglindă. Oglindă să fie — dar oglindă care arată puţin şi nu ne dă icoane adevărate, arată însă şi mai mult, şi mai clar cînd e curată, iar curăţia i-o dă liniştea nervilor.

O vedere frumoasă ni se pare încă mai frumoasă cînd o privim oglindită în faţa unei ape limpezi şi liniştite, dar ne supără cînd e oglindită în apă turbure ori mişcată de vînt. Aşa e şi oglinda sufletească, şi lumea e şi bogată, şi frumoasă, numai pentru cel ce o priveşte-n linişte.

Are dar educatorul să cultive receptorii, pentru ca ei să multiplice schimbări cît se poate de mici, şi nu mai încape nici o îndoială că ochiul cultivat vede, ori urechea

cultivată aude multe, care, pentru ochi părăginiți ori pentru urechi părăginite nu există. El însă n-are să se mărginească numai la atît.

După cele din urmă rezultate de mine știute ale scrutărilor fiziologice, aparatul optic are pentru fiecare coloare, iar cel acustic pentru fiecare sunet un anume fir de nervi, deci un fel de claviatură. Dacă ai firul, vezi ori auzi clar și exact, iar dacă nu-l ai, nu diferențiezi, ci confunzi o culoare ori o notă cu cea mai asemănată cu ea.

Făcînd dar deprinderi muzicale ori de desemn și de pictură, cîștigăm destoinicia de a diferenția, deci ne construim încetul cu încetul fire pentru colori ori pentru sunete, pe care mai nainte nu le-am avut. Pentru ca lucrul acesta să fie însă cu putință, nu e destul numai să facem deprinderi stăruitoare, ci trebuie să mai fim și bine nutriți, ca să avem destul material de construcțiune. Ba chiar nici atît numai nu e destul. Trebuie să se mai fortifice în urma lucrării stăruitoare și vasele de sînge, care alimentează aparatul, și mușchii întregului aparat, și nervii cari conduc întreaga lucrare a aparatului, pentru ca restabilirea stării normale să se facă iute și îndeplin. Dacă nu sunt date și aceste, deprinderea stăruitoare nu dezvoltă, ci ruinează aparatul, și nu sunt puțini copiii la care studiile de muzică ori de pictură nu dezvoltă gustul, ci produc dezgust.

Încă mai învederat iese aceasta la iveală cînd e vorba de aparatul olfactic ori de cel gustativ.

Aparatul olfactic care funcționează cu oarecare anevoință de obicei ne e fortificat, ci ruinat de parfumuri.

Dacă vom amesteca oxidul de carbon cu un ulei volatil oarecare, el se va prezenta în nas cu mirosul mai mult ori mai puțin plăcut al acelui ulei volatil, dar tot își va face treaba urîtă după ce va fi pătruns la sînge. Și nu sunt puține plantele otrăvitoare cari au flori cu miros plăcut. Foarte multe și tocmai cele mai ieftine dintre uleiurile volatile sunt scoase apoi prin distilațiune din electiuni putrezite și, orișicît de bine ar fi fost făcută distilațiunea, nu poți să știi dacă n-au rămas resturi de otravă în ele. Chiar și curat să fie apoi parfumul, el cere, pentru restabilirea stărei normale o muncă grea, și parfu-

murile produc un fel de istovire în organism, căreia îi zicem enervare. De ce ? Pentru că atît poate un organism cît îi este dat să poată, și dacă toată puterea lui se consumă în aparatul olfactic, restul rămîne lipsit și sufere. Aceasta e ceea ce numim compensațiune firească. Prin compensațiune firească, abuzul de parfumuri, chiar fiind acestea curate, ruinează organismul. Nasul e rînduit și pus la locul lui, foarte bine ales, pentru ca să controleze aerul pe care-l respirăm, și mîncările pe care le ducem la gură ; avem dar să-l cruțăm și să ni-l rezervăm pentru aceste, și de parfumuri, fie ca stimulente, fie ca calmante, numai la mare nevoie avem să ne folosim.

Cam la fel cu parfumurile sunt și mîncările cu gust prea pronunțat ori prea iute.

Lasă că asemenea gust mai ales otrăvuri amestecate în ele le dau, dar mulțumirea de a mînca e firească și sănătoasă numai dacă ea rezultă din satisfacerea poftei de mîncare, și cine vrea s-o aibă n-are decît să-și păstreze totdeauna o mică rezervă de foame, care crește ea de ea, dacă o lăsăm în pace.

Prin compensațiune e slăbit organismul de orișice abuz și tot prin compensațiune se poate și fortifica.

Un om căruia i s-a tăiat un picior, dacă e altfel sănătos, se fortifică, fiindcă hrana pe care mai înainte i-o dedea acelui picior a rămas disponibilă și se distribuie la celelalte organe.

Surdo-muții au vedere foarte bună, iară orbii aud bine și pipăie încă mai bine.

Silințele de a dezvolta prin deprindere stăruitoare vreo parte anumită a organismului au deci să înceteze cînd nutriținea nu e îndestulătoare, ori cînd fie întreg organismul, fie vreo parte și altfel slabă a lui începe să slăbească prin compensațiune.

Privind lucrurile din punctul de vedere al compensațiunii firești, cel mai primejdios e abuzul de lucrare intelectuală.

Materialul pentru lucrarea intelectuală ni-l dau simțurile, și condițiunea neapărată pentru orișice lucrare intelectuală mai însemnată sunt simțurile bine dezvoltate cari dau senzațiuni multe, clare, și exacte. Chiar și numai în urma acestei lucrări intensive a simțurilor în-

treaga economie a organismului e îndreptată spre centrul sistemului nervos şi atît vasele de sînge şi muşchii, cît şi nervii cari îi conduc, în lucrarea lor, în preajma centrului nervos, se află în continuă dezvoltare. Prin lucrarea intelectuală intensă şi încordată se consumă deci o însemnată parte din ceea ce poate organismul. Orişicît de fericită ar fi deci organizaţiunea creierului, pentru funcţionarea lui se cere neapărat şi un stomac bun, o inimă bună şi plămîni zdraveni.

Dacă acestea lipsesc, încep să slăbească prin compensaţiune, înainte de toate, organele senzitive, apoi celelalte părţi ale sistemului nervos şi în cele din urmă aparatul de nutriţiune.

N-avem decît să urmărim viaţa unui om perdut în lucrarea intelectuală. La început el perde mirosul. Peste cîtva timp nu mai simte gustul mîncărilor şi se simte mereu împins spre stimulente din ce în ce mai energice. Apoi începe să nu mai vadă clar, deşi ochiul îi este cu desăvîrşire sănătos : îi este adeseori parcă toate i se învăluie într-un fel de ceaţă şi i se iveşte din cînd în cînd aşa-numita „muscă". Urmează apoi istovirea generală, care duce fie la groapă, fie la casa de nebuni, dacă nu începe la timp a se cruţa.

Numai cu măsura cuvenită are deci educatorul să se folosească dealtfel fireştile mijloace pentru dezvoltarea aparatului de senzaţiune şi mereu trebuie să dea organismului pauze de reculegere prin cruţare.

3. Simţămintele

Nu e dovedit şi nici că se va fi putînd dovedi că foamea, setea şi celelalte trebuinţe trupeşti, precum şi pornirile sufleteşti le simţim prin mijlocirea nervilor ce fac parte din sistemul aşa-numit al marelui simpatic ; chiar însă dacă n-ar fi aşa, nu mai încape nici o îndoială că sistemul marelui simpatic nu numai pentru viaţa trupească pe care o conduce, ci şi pentru cea sufletească e de o mai mare importanţă decît cel cerebro-spinal.

Nu ni-e cîtuşi de puţin greu să ne închipuim un om născut şi orb, şi surd, care n-are nici miros, nici gust şi e lipsit şi de simţămîntul tactil, dar are senzaţiuni calo-

rice şi simţăminte atît muşchiulare, cît şi interne. Omul acesta n-ar avea senzaţiuni vizuale, acustice, tactile, olfatice ori gustative, dar subt o bună purtare de grijă ar trăi şi ar putea să fie sănătos şi ar avea o viaţă sufletească, ce-i drept mărginită şi nelămurită, dar foarte intensivă.

Aceasta o ştie fiecare din expereinţa propriei sale vieţi.

După ce adormim, întregul sistem cerebro-spinal încetează a mai funcţiona şi nici nu mai facem mişcări, nici nu mai avem senzaţiuni. Somnul e repaosul de cruţare şi de reculegere pe care şi-l cere şi şi-l ia această parte a sistemului nervos. Cealaltă parte lucrează dar în mai mare lărgime şi cu întreaga putere de viaţă, ca să desăvîrşească opera de reconstruire ; în somn se face resorbţiunea şi asimilarea mai deplin : dormind cresc copiii ; dormind se însănătoşează bolnavii. Săvîrşindu-şi însă lucrarea, nervii marelui simpatic sunt în continuă mişcare, şi mişcarea aceasta trece şi în cealaltă parte a sistemului nervos, şi cu cît mai grea e lucrarea în sistemul marelui simpatic, cu atît mai neliniştit e somnul. Dăm din mîni şi din picioare, ne întoarcem de pe o lature pe alta, respirăm cînd mai greu, cînd mai uşor, bătăile inimii acum se accelerează, acum iar se încetinesc, mişcarea trece apoi şi în nervii senzitivi, se propagă despre centru spre periferie şi produce în receptori senzaţiuni, parcă schimbările s-ar fi produs de din afară. Acesta este visul normal al somnului normal.

Imaginile, pe care ni le plăsmuim visînd, sunt cîteodată reamintiri din viaţa petrecută în aievea, dar de cele mai multe ori nu sunt. Le alcătuim în comparaţiune cu cele petrecute în aievea, şi foarte adeseori visăm şi ceea ce în aievea nici nu e cu putinţă. Acel om lipsit de senzaţiuni nu compară, ce-i drept, şi nu alcătuieşte ca noi, dar visează, şi nu mai încape nici o îndoială că întreaga lume bogată a visurilor nu numai la el, ci şi la noi e pornită numai din sistemul marelui simpatic.

Caracteristica acestei lumi e puterea strivitoare a simţămintelor. Ruşinea, părerea de rău, durerea de orişice fel sunt în vis întocmai ca bucuria ori mulţumirea de

orișice fel mai vii și mai covîrșitoare, căci acolo e izvorul lor cel adevărat, și gălăgia schimbărilor produse din lumea ce ne încunjoară le întunecă și slăbește.

Dacă așa este, îndeosebi viața morală atîrnă cu desăvîrșire de sistemul marelui simpatic.

Unul dintre marii scrutători ai legăturilor dintre fiziologie și psihologie zice că orișice trebuință e manifestarea tendinței de a funcționa. Nu mai încape dar nici o îndoială că, cu cît mai sănătos e aparatul de digestiune, cu atît mai flămînzi suntem.

Știm, cu toate acestea, că omul cu stomac viguros rabdă mai ușor la foame decît cel cu stomac șubred, pentru care foamea e foarte chinuitoare. Tot astfel setea e mai chinuitoare pentru omul plăpînd decît pentru cel ce se nutrește bine. Așa e cu toate trebuințele trupești ; toate sunt mai dureroase, dacă organismul e istovit, deși tendința de a funcționa e fără îndoială mai mică. Am fi dar ispitiți să zicem că durerea e cînd un organ ori o parte a organismului nu mai e în stare să funcționeze în mod normal, iar aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît în adevăr funcționarea o simțim ca plăcere. Adevărul e însă că toate funcțiunile sunt săvîrșite prin lucrarea împreună a întregului organism și astfel și tendința de a funcționa e generală. Nici setea, nici foamea, nici vreo altă trebuință trupească nu ni se ivește localizată ca durerea urmată din vreo leziune, ci ca pornire generală, și starea sufletească mai mult ori mai puțin nesuferită. Fie dar pornire generală, fie durere locală, noi o simțim numai prin mijlocirea nervilor și pornirea ori durerea în nervi este și în centru se simte, iar tensiunea în organe abia în urma acestui simțămînt și tot prin mijlocirea nervilor se produce. Dacă nervii sunt tăiați ori din orișice cauză incapabili de a funcționa, nu e nici trebuință, nici durere, nici tensiune în organe.

Mică deci ori mare, trebuința e slabă, dacă nervii sunt slabi, și dureroasă, dacă nervii sunt bolnavi, deci prea iritabili. Orișicît de flămînd ai fi, nu-ți simți foamea, dacă îți sunt sănătoși, dar slabi, dar ești chinuit de foame, dacă iritabilitatea lor e excesivă, iar tensiunea produsă în organe e deopotrivă cu intensitatea simțimîntului.

Omul cu nervii slăbiți fie în urma unei boale, fie din cauza unei îndelungate lipse de activitate, are porniri slabe, deci și tensiuni ușoare și e lipsit de voință și de energie, atîrnător de împrejurări, un „Lasă-mă să te las“, un „motoflete“, o „mămăligă nefrecată“ — om fără de caracter în înțelesul obicinuit al cuvîntului ori, cum ar zice Schopenhauer, cu caracter numai empiric.

Din contra, omul cu nervi ruinați de vreo boală ori de abuzuri are porniri năvalnice și dureroase, le simte toate în dimensiuni mari, are tensiuni excesive și e, prin urmare, violent, mereu zbuciumat și incapabil de a se stăpîni pe sine.

Nu are nici unul, nici altul voință în adevăratul înțeles ; pe cînd însă unul e rob al împrejurărilor, cellalt e stăpînit de propriile sale patimi.

Ceea ce-i dă omului puterea de a voi stăpînindu-se pe sine, de a suferi și de a răbda, ceea ce-l face liber în înțelesul moral al cuvîntului și-i scoate la iveală firea cea adevărată e vigoarea nervilor simpatici. Cel ce are vigoarea aceasta sufere cu îndelungă răbdare cele mai crîncene dureri, își păstrează voia bună și la boală grea, și-n fața celor mai mari nenorociri, rămîne în toate împrejurările el însuși, nu se dă niciodată învins și vrea mereu să trăiască. La aceasta se gîndește românul cînd zice ca să [nu]-i deie Dumnezeu cît poate să rabde ; la aceasta ne gîndim cu toții cînd zicem că durerile și suferințele îl oțelesc și-l înalță pe om, îl oțelesc fiindcă prin încordări mari se mai fortifică nervii viguroși și-l înalță fiindcă omul e cu atît mai sus, cu cît e mai chibzuit și mai stăpîn pe sine.

Aici trebuie să bată gîndul educatorului.

Nervii nu sunt sluga, ci stăpînul organismului. De la ei pornesc, prin ei se fac și în vederea lor se săvîrșesc toate. Dacă deci hrana e rațională, nervii cari o distribuie își iau, înainte de toate, ei înșiși partea. Pot să sufere alte părți ale organismului cînd ea nu e îndestulătoare : ei sufer numai dacă ea nu e rațională și astfel nu conține tot ceea ce se cere pentru reconstruirea celulelor nervoase.

În lucrarea intelectuală se consumă, de exemplu, mult fosfor. Viața sufletească tînjește dar, dacă alimentele nu

conțin destule fosfate, dacă fosfatele nu se absorb ori dacă circulațiunea nu e destul de energică pentru ca să le ducă unde e nevoie de ele. Nutriținea rațională, dar și pentru cei cu nervii slabi — stimulente firești, mai ales lumină, căldură, aer și mișcare ; iar pentru cei cu nervii bolnavi — cruțare și calmante firești.

Viața intelectuală și cea morală sunt aceeași viață sufletească pe care numai noi o despărțim în gîndul nostru ca s-o înțelegem mai ușor. Dacă regulăm dar viața morală, am regulat și pe cea intelectuală, și acela care e stăpîn pe faptele sale are rînduială și în ceea ce privește gîndirea, cel slab e tîrziu la minte și lipsit de avînt, cel bolnav e scînteietor, dar lipsit de șir și aruncat adeseori în paradoxe, iar cel sănătos și tare e chibzuit și se înalță ori adîncește cu măsură.

C. MIȘCAREA

În clipa nașterii copilul sănătos începe să plîngă și să dea din mîni și din picioare, apoi își duce mînile amîndouă la gură și-și suge degetele.

Sub presiunea atmosferei, toracele se turtește, dar întregul sistem nervos se iritează, iritațiunea trece în mușchi, aceștia se contractează și toate organele se mișcă, toracele iar se deschide și aerul pătrunde în plămîni, coardele vocale răsună, inima începe să bată, circulațiunea se pornește și setea de viață duce degetele la gură.

Dacă nervii sunt slabi, zguduirea nu se produce și copilul rămîne oarecum strivit de greutatea atmosferei, se-nvinețește și în curînd moare de asfixie. Ca să-l scape, moașa îi freacă la nas ceapă ori usturoi, pentru ca să-i iriteze pelița mucoasă și, dacă reușește, iritațiunea trece în creieri, se răspîndește în întregul organism și viața se pornește cu un strănutat.

Această trecere a iritațiunii nervoase dintr-o parte a sistemului nervos prin centru în întregul organism se numește acțiune reflexă, și la începutul vieții mișcările sunt urmări ale acțiunii reflexe, ca strănutatul, tușitul ori mișcările pe care le facem cînd suntem surprinși ori speriați.

Adevăratul organ a toată mișcarea e dar nervul, și mușchii sunt numai uneltele prin care nervii execută mișcarea. Ceea ce pentru senzațiuni sunt receptorii pentru mișcări sunt mușchii, și dacă nervul e tăiat ori din orișice cauză incapabil de a funcționa, nu există mișcare orișicît de viguros ar fi mușchiul. Paralizia, cîrceii ori întepenirea precum și convulsiunile de tot felul nu din mușchi, ci din nervi se produc. Iar ajungem dar la convingerea că și actele de mișcare prin lucrarea împreună a tuturor organelor sunt săvîrșite.

Cel mai mic mușchi are nervi, cari conduc lucrarea organelor lui de nutriținue, și nervi cari-l conduc pe el, are peliță mucoasă, are capilare arteriale și venale, are vase limfatice, stă deci în legătură atît cu întregul organism, cît și cu deosebitele lui părți. Atunci dar, cînd prin mijlocirea lui se execută un act de mișcare, întregul organism e în toate părțile lui în lucrare.

Ai luat un bolovan și l-ai răsturnat într-un lac mare : apa se agită pînă în cele mai mici părticele ale ei. Ea se agită însă și dacă arunci în lac un fir de mac, și deosebirea e numai că, în acest al doilea caz, diferențele produse în mișcarea apei sunt așa de mici, încît simțurile noastre mărginite nu pot să le urmărească decît într-un cerc mai strîmt. Mintea ne spune însă că nici în cazul acesta nu poate să rămîie nici un atom la locul de mai înainte.

Tot astfel cea mai mică iritațiune trebuie neapărat să se propage în întregul sistem nervos și prin el în întregul organism, încît nu mai rămîne nici una dintre celulele vii în starea de mai înainte și orișicare mișcare produce iar alte mișcări.

Ba, pe cînd în masele de apă mișcarea întîmpină rezistență și e din ce în ce mai mică pînă ce nu se restabilește echilibrul și totul intră în repaos, în nervi orișice perturbațiune se propagă cu repeziciune din ce în ce mai mare și cu o iuțeală de multe mii de kilometri pe secundă, încît putem să zicem că întreaga ființă e străbătută într-o singură clipă.

O moleculă imperceptibilă dintr-un iritant atinge pelița din nas și-n clipa următoare strănutăm de se zguduie tot trupul pînă în cele mai ascunse părți ale lui, încît poate să se rumpă tendoane și să plesnească vase de

circulațiune, ne ies lacrămile și se revarsă sucuri gastrîce în canalul de digestiune.

Orișicare acțiune reflexă e oarecum fulgerătoare și cu desăvîrșire generală.

Cu toate acestea, copilul, după prima zguduire a vieții, își duce frumos mînușițele la gură și începe să-și sugă degetele, mișcări măsurate și combinate potrivit cu un scop bine precizat și executate cu cea mai deplină exactitate.

Aici nu mai e curată acțiune reflexă, ci un grup de mișcări produse în deosebite organe oarecum concentric și în vederea unui efect hotărît.

Sunt multe mișcările de felul acesta pe care omul le săvîrșește atît la începutul, cît și mai tîrziu, în cursul vieții lui. Noi le zicem instinctive, de obicei fără ca să ne dăm seamă despre ceea ce am zis.

Cîtva timp în urmă copilul nu mai e în stare să-și ducă mîna la gură, și orișicine care a urmărit copii în dezvoltarea lor trebuie să fi făcut observațiunea că numai cu anevoie ajunge copilul să-și potrivească mișcările așa, ca mîna ori, mai tîrziu, piciorul să-i ajungă la gură.

Acum mișcările nu mai sunt instinctive, ci intenționate, adică voite, și de obicei nu mai sunt executate cu aceeași exactitate ca cele instinctive.

Avem dar trei feluri de mișcări : acțiuni reflexe, acte instinctive și fapte intenționate.

Acțiunea reflexă se produce și trebuie neapărat să se producă îndată ce sistemul nervos a fost iritat într-un punct oarecare al lui. Dacă n-ar mai fi dar în organismul nostru afară de toate cele constatate de fiziologi și ceva ce noi oamenii nu știm, viața întreagă ar fi un șir de acțiuni reflexe întrerupte de clipe de istovire și reculegere. Chiar și vorba „clipă“ ni-o spune aceasta, căci clipă, în înțelesul propriu al cuvîntului, e actul instinctiv pe care-l săvîrșim închizînd pleoapele, ca să nu mai străbată lumina-n ochi și să mai odihnească nervii optici.

Pentru ca acest act instinctiv să fie cu putință, trebuie neapărat să existe fie în organism, fie afară de el, ceva, care poate să oprească propagarea iritațiunii în sistemul nervos și s-o îndrumeze potrivit cu un scop lămurit.

Pînă aici am mers cu fizica, cu fiziologia și cu chimia ; aici însă dăm peste ceva ce nu se poate măsura nici după milimetri, nici după dini, nu se poate examina sub microscop și nu se poate analiza nici sub spectroscop : puterea care oprește propagarea iritațiunii în nervi.

Stau în fața fierarului care bate cu barosul în fierul cald. În clipa cînd scînteile zboară spre mine, mă sperii și spaima, care e numai în gînd, mă face să mă cutremur în urma unei acțiuni reflexe, dar în aceeași clipă sar la o parte, iau o atitudine de apărare și nu numai închid pleoapele, ci îmi și ridic mîna s-o pun în fața ochilor. Toate acestea se petrec cu o repeziciune incomensurabilă și cu o exactitate uimitoare.

Organismul nu e ceasornic, care merge cu regularitate deplină după ce l-ai montat, nici orișice alt fel de mașină, care-și face lucrarea complicată cîtă vreme arde focul la cazan, ci un aparat viu, care-și desfășură funcțiunile potrivit cu împrejurările și cu scopurile momentane. E parcă ceva ori cineva care stă la mijloc, le urmărește toate cu încordată luare-aminte, le stăpînește îndeplin și le dirige potrivit cu intențiunile lui clipă cu clipă : Voi de aici vă opriți, voi de colo vă mișcați așa, voi de dincolo o suciți așa, ca toate să iasă cum trebuie să fie.

E din punctul de vedere al educațiunii indiferent dacă e ceva ori cineva, de unde pornește această disciplină neînduplecată în lucrarea organismului : destul că este și că aici e hotarul vieții curat materiale.

Acțiunea reflexă e un fenomen material, pe care fizica, fiziologia și chimia pot să ni-l explice în virtutea principiului că efectul e potrivit cu cauza care l-a produs : din o mică iritațiune se produce prin mijlocirea nervilor foarte iritabili în întregul organism o puternică zguduire.

Cum rămîne însă, dacă zguduirea nu se produce ? Cum rămîne, mai ales, dacă se produc mișcări de cea mai perfectă regularitate, cari nu rezultă din cauză, ci sunt potrivite cu efectul intenționat ?

Intenționalitatea aceasta nu mai e fizică, nici materială, ci împotriva tuturor legilor fizice, căci ea ne zice că orișicare ar fi cauza, actul nu potrivit cu ea, ci potrivit cu efectul intenționat are să fie săvîrșit. În aceasta consistă rațonalitatea viețuirii.

Întreaga economie a vieții trupești e condusă — nu prin acțiuni reflexe, ci prin acte instinctive, deci intenționate și raționale. Nu mai cercetăm cine anume a raționat ori rațonează, ci ni-e destul să știm că bine e numai ceea ce e rațional și că orișice acțiune reflexă care e cu desăvîrșire materială, deci lipsită de rațiune, e rea și mai mult ori mai puțin stricăcioasă.

Ajuns la convingerea aceasta, educatorul nu are nevoie nici de multă știință, nici de mare pricepere, ca să îndrumeze bine desfășurarea vieții ; e destul să aibă bunul-simț de a se supune poveților firești, care ne îndrumează să ne ferim de tot ceea ce poate să producă acțiuni reflexe și să zguduie prin ele organismul.

Sunt chiar și între marii cugetători ai omenirii mulți cari n-au ajuns încă să-și dea seamă despre raționalitatea astfel înțeleasă a vieții organice și tot își mai dau silința să explice actele de viețuire din cauzele care le-au produs, iar nu din efectele în vederea cărora se săvîrșesc. Chiar și dac-ar fi însă vreo putere fizică pînă acum încă neconstatată, ceea ce împiedecă izbucnirea acțiunilor reflexe și regulează mișcările în mod rațional, e lucru îndoios și, pentru educațiune singur important, că puterea aceasta se află în nervi ori prin ei se dă pe față. Cu cît sunt mai viguroși nervii, cu atît mai rare sunt acțiunile reflexe. Dacă nervii sunt slabi, ele sunt tot slabe, ce-i drept, dar dese și foarte primejdioase : iar dacă nervii sunt bolnavi ele sunt multe și violente.

O comparațiune firească.

Purtarea de grijă e o stare sufletească foarte rațională, care te ține mereu treaz.

Temerea e o stare sufletească mai puțin rațională, care te neliniștește.

Frica e o stare sufletească nerațională, care te face să tremuri.

Spaima e o stare sufletească bolnăvicioasă, care te face să te cutremuri.

Groaza, care te umple de fiori, poate să te ducă și la moarte și la nebunie.

Gradațiunea aceasta o au toate stările sufletești, care determină faptele omenești.

Omul cu nervii slabi se teme întruna și trece ușor de la temere la frică ; omul cu nervii bolnavi se sperie de toate și trece ușor de la spaimă la groază ; omul cu nervi viguroși e-n toate împrejurările un treaz purtător de grijă.

Numai avînd în vedere aceste deosebiri, putem să ne dăm seamă despre caracteristica faptelor intenționate, pe care nu putem să le înțelegem decît ca acte instinctive săvîrșite în toată conștiința.

Nu știm și nici că vom fi putînd să aflăm cum ajunge copilul cu încetul să se facă stăpîn pe membrele sale și să treacă de la acțiuni reflexe la fapte intenționate. Nu mai încape nici o îndoială că fapta intenționată nu poate porni dintr-un simțimînt, căci simțămintele produc acțiuni reflexe.

Pentru ca să săvîrșești o faptă intenționată, nu e destul să dorești efectul, ci trebuie să plăsmuiești și planul și să stabilești amănuntele executării ei.

Orișicare faptă intenționată există, înainte de toate, în gîndul celui ce o execută și dacă în gînd și în execuțiune nu e bine lămurită, nu e rațională și nu produce efectul intenționat, adică dă greș — „Unde dai și unde crapă ? !“ cum zice românul — și multe asemenea fapte rău chibzuite săvîrșește omul nu numai în copilărie, ci și mai tîrziu, pînă la adînci bătrînețe.

Atunci dar, cînd începe a săvîrși fapte intenționate, copilul gîndește, deși nu e-n stare să ni-o spună aceasta.

La început ori n-aude și nu vede, ori nu poate să-și dea seamă ce e ceea ce aude ori vede și de unde îi vine senzațiunea. Mai curînd însă ori mai tîrziu el își întoarce capul cînd aude glasul mumei sale, și nu mai încape îndoială că acum știe ce aude și de unde îi vine senzațiunea, iar mișcarea n-o face instinctiv, ci fiindcă vrea.

Ce trebuie să se petreacă pentru ca el să facă această mișcare ?

Nu e destul ca vibrațiunea produsă de glasul mumei să pătrundă în creierii lui, căci atît numai produce o acțiune reflexă. Ca să se producă mișcarea intenționată, iritațiunea nu are să pornească în toți nervii, ci numai în aceia cari produc anumite contracțiuni bine precizate

în mușchii ce întorc capul spre partea din care au venit sunetele rostite de mumă. Cum face copilul ca iritațiunea să nu se propage în alți nervi ? Nu știm. De unde știe el cari anume sunt nervii în cari trebuie să se propage ? Nu știm ! De unde știe care anume sunt mușchii și cum anume are să se facă contracțiunea ? Nu știm. Știm însă că el execută mișcarea, deci că așa a voit-o cum a făcut-o, și nu ne mai putem îndoi că ea exista în gîndul lui și din acest gînd, iar nu din glasul mumei a pornit impulsiunea cu toate amănuntele executării, și că el are îndoita putere de a opri și de a dirige mișcările potrivite cu intențiunile lui.

Puterea aceasta crește mereu și se întinde încetul cu încetul asupra nervilor eferenți, centrifugali sau motori, care își au periferia în mușchi ; niciodată însă ea nu ajunge să fie deplină. În clipele de surprindere, de spaimă, de uimire, de bucurie ori de durere viuă, tot se mai produc acte instinctive și acțiuni reflexe, și economia organismului rămîne condusă aproape numai de mișcări instinctive.

O comparațiune, ca cele mai multe, nu tocmai adecvată.

Să ne închipuim un părinte care-și învață copilul să mîne caii.

Mai întîi îl ia pe capră lîngă dînsul. Peste cîtva timp dă unul din cele două frîne în mînile lui. Peste iar cîtva timp îl ia înaintea sa și îi dă amîndouă frînele, dar le mai ține și el. Abia tîrziu i le lasă de tot, dar stă mereu lîngă dînsul și pune mereu mîna cînd caii se lasă prea încet ori o iau prea repede, cînd vreo piedică ori vreo groapă se ivește-n cale, în genere, cînd e nevoie de o putere mai mare ori de mai multă îndemînătăcie.

Copilul e omul, iar părintele e acel ceva ori cineva care curmă prin acte instinctive acțiunile reflexe totdeauna stricăcioase.

Ținînd să rămînem pe teren cu desăvîrșire material, vom zice că destoinicia fiecăruia de a opri propagarea iritațiunilor și de a-și dirige faptele atîrnă de la rezistența nervilor lui și că nervii sunt cu atît mai rezistenți, cu cît sunt mai sănătoși.

Dată fiind rezistența aceasta, în orișice faptă deosebim patru elemente : intențiunea, planul, îndemînătăcia și puterea de execuție.

Intențiunea consistă în dorirea efectului și e bună, dacă e firească, în înțelesul moral al cuvîntului. E cestiune de educațiune morală să-l deprindem pe copil a porni în faptele lui totdeauna din intențiuni bune, deci să voiască numai ceea ce e bine, și firea morală cea adevărată a orișicărui om numai în faptele lui se dă pe față.

Planul consistă în stabilirea amănuntelor de execuțiune și e cestiune de raționament, deci de educațiune intelectuală. El e bun, dacă e potrivit și cu efectul intenționat, și cu împrejurările în care urmează să fie săvîrșită fapta, și cu puterea de execuțiune. De la cea mai simplă faptă pînă la conducerea unei mari bătălii, succesul atîrnă de la claritatea cu care ne dăm seamă despre efectul pe care voim să-l producem, de la cunoștința amănunțită a împrejurărilor și de la chibzuința cu care ne întrebuințăm puterile voind numai ceea ce ne este cu putință.

Îndemînătăcia și puterea sunt cestiuni de educațiune fizică și se dezvoltă deodată prin deprinderi stăruitoare și raționale.

Făcînd exerciții gimnastice, ne folosim de un stimulent binefăcător pentru întregul organism și nu numai se dezvoltă mușchii puși în activitate încordată și întregul aparat care îi nutrește și-i conduce în lucrarea lor, ci se fortifică și nervii și astfel cîștigăm din ce în ce mai multă îndemînătăcie.

De aceea prin exerciții gimnastice rațional conduse, putem să fortificăm și anumite organe, de exemplu plămînii, iar aceasta nu numai pentru că anume în preajma lor procesele de nutrițiune se petrec cu mai multă voioșie și astfel resorbțiunea și asimilarea se face și ea în condițiuni mai priincioase.

Orișice mișcare e folositoare din punctul de vedere al nutriției, dar cea uniformă dezechilibrează organismul. Dacă ne plimbăm, de exemplu, la loc șes, sunt mereu aceiași mușchi pe cari îi punem în lucrare, și nu numai ne obosim mai curînd decît plimbîndu-ne pe teren accidentat, ci totodată mușchii întrebuințați se fortifică

în vreme ce ceilalți slăbesc prin compensațiune. Plimbîndu-ne pe teren accidentat însă, obosim mai cu anevoia, căci ne folosim cînd de unii, cînd de alții dintre mușchi, cînd unii, cînd alții odihnesc și toți se fortifică.

Cînd umblăm apoi nu punem în activitate numai mușchii de la picioare, ci pentru menținerea echilibrului sunt în continuă încordare toți mușchii, iar pe teren accidentat echilibrul se menține mai cu anevoia.

De aceea sunt bune toate exercițiile corporale, în care echilibrul se menține cu anevoia, ca la scrimă ori la călărie, și unul din cele mai priincioase exerciții, îndeosebi pentru femei, este să facă menagiul ori să plivească în grădină, căci își țin fără de încordări prea mari întregul aparat de mișcare în continuă lucrare.

Cu cît e mai uniformă lucrarea, cu atît e și mai ușoară, căci cîștigăm prin ea și multă îndemînătăcie, și din ce în ce mai multă putere, dar numai în ceea ce privește acel fel de lucrare. Restul organismului slăbește. Orișice specializare e rea și una din marile nenorociri ale societății moderne e împărțirea prea în amănunte a muncii : crește prin ea producțiunea și se ieftinesc productele, dar degenerează oamenii, și e foarte serioasă întrebarea : Dacă e mai mare binele ori răul pe care ni-l fac mașinile de tot felul ?

Pentru educator îndeosebi mișcarea uniformă în tot cazul nu poate să fie decît un mijloc rațional pentru fortificarea intenționată a unei prea slabe părți din organism.

D. VIAȚA SEXUALĂ

E cestiune de decență ca despre viața sexuală să se vorbească cu multă sfială, și nici nu ne șade nouă oamenilor rău să ne rușinăm cînd ne gîndim la stăpînirea atît de adeseori nemiloasă pe care o iau asupra noastră pornirile sexuale. Stăpînirea aceasta e, cu toate acestea, foarte firească și e covîrșitoare tocmai pentru că e firească. Educatorul n-are dar nici s-o treacă cu vederea, nici s-o nesocotească, ci să-și îndrepteze asupra ei toată luarea-aminte, căci de la buna educațiune sexuală atîrnă în foarte mare parte fericirea vieții.

Educațiunea sexuală nu poate porni decît din convingerea că trebuințele sexuale, orișicît de întețitoare ar fi ele, nu sunt individuale, și astfel satisfacerea lor nu e condițiune neapărată pentru existența individuală. Piere neamul, piere seminția, dacă ea nu e satisfăcută, dar individul poate să fie și foarte sănătos, și foarte fericit și fără ca să o satisfacă.

Aceasta trebuie să o știe tot educatorul și oricare om pentru sine, și dacă fie vreun savant, fie vreun orișice alt om sfătos ar zice că nu-i așa, el ori minte, ori vorbește fără ca să-și dea seamă despre ceea ce zice.

Tolstoi e, cu toate aceste, în mare eroare.

Stăpînirea de sine, în ceea ce privește trebuințele sexuale, e fără îndoială mare virtute, iar abuzurile sexuale de orișice fel sunt mari păcate și izvoare de rele multe, dar satisfacerea acestor trebuințe e lucru omenește firesc, deci bun.

Firea nu-i face omului silă în ceea ce privește viața sexuală, dar îl ademenește prin trebuințele întețitoare și-l răsplătește prin cele mai vii din mulțumirile ce îi sunt date pe pămînt.

Nu poate nimeni tăgădui că dreptul de a se împărtăși de aceste mulțumiri îl are orișicare om.

S-ar putea admite și că omul, ființă liberă, are și dreptul de a renunța la aceste nemulțumiri, dar datoria de a renunța la ele nu poate nimeni s-o aibă.

Educațiunea sexuală are deci să fie condusă așa, ca omul să aibă destoinicia de a-și stăpîni trebuințele sexuale, să nu abuzeze niciodată de ele, dar să-și poată face, cînd el însuși vrea, parte de mulțumirile împreunate cu ele.

Cînd și cum are să voiască, aceasta e cestiune de educațiune morală : cestiune de educațiune fizică e numai să-l facem destoinic de a se stăpîni, de a nu abuza și de a se împărtăși după cuviință de mulțumirile sexuale.

Destoinicia aceasta atîrnă, înainte de toate, de la vigoarea trupească în genere și de la puterea de rezistență a nervilor îndeosebi.

Nu e nici o impulsiune pentru care sistemul nervos e atît de simțitor ca pentru cea sexuală. O strîngere de

mînă, un zîmbet, o privire furișată, o aluziune, un gînd ușor poate să pună nervii în viuă agitațiune, să-i țină timp îndelungat în frămîntare necurmată, să zguduie trup și suflet, și știm cu toții din faptele petrecute în fiecare zi, cum se turbură întreaga viață, dacă nervii sunt fie slabi, fie prea iritabili în urma excesele ori a vreunei boli.

Foarte ușor ajungem dar, ca nu puțini dintre marii cugetători, la gîndul că trebuințele sexuale, care nu sunt individuale, nu sunt nici trupești și că trupul e numai un mediu pentru satisfacerea lor.

Îndeosebi Schopenhauer crede, ca mulți dintre experimentatorii spiritiști, că lumea e plină de duhuri care voiesc să se întrupeze și aceștia-i neliniștesc pe oameni, îi zbuciumă și-i duc orbiș în prăpăstii. N-o fi tocmai așa, dar e destul să ne gîndim în toată liniștea pentru ca să înțelegem că pentru viața sexuală impulsiunea nu din organism, ci din afară de el pornește și totdeauna prin gînd trece. Pe negîndite, ca foamea ori ca setea, ea nu se poate ivi.

De aceea pentru educațiunea sexuală se cere cea mai deplină decență.

Acesta e un lucru despre care nici în cea mai mare intimitate nu se vorbește decît cu multă măsură și cu cea mai mare sfială. Cel mai rațional lucru e a-l ignora, dacă se poate, parcă nici n-ar fi.

Se zice că Shakespeare a fost poftit o dată la curtea reginei Elisabeta, atunci mai bătrîioară, ca să citească una din piesele sale. El scria pentru publicul din mahalale și astfel erau în piesă și cîteva pasage de care cocoanele de la curte s-au scandalizat.

„N-am știut că doamnele de la curtea mea știu atît de multe, a zis Elisabeta. Te rog să scrii o piesă anume pentru ele."

Poetul a scris apoi *Frumoasele femei de la Windsor.*

Ceea ce ne apără e pudoarea firească. Dacă aceasta slăbește ori se perde, suntem slabi ori perduți chiar și avînd nervii rezistenți, iară ea slăbește ori se perde cînd vorbim fără de cuvenita sfială.

Sunt bărbați și mai ales femei care și-au umplut casa de copii și tot își păstrează pudoarea pînă la moarte.

Ferice de ei !

Copila de șasesprezece ani, dacă e în adevăr nevinovată, te strînge și ea cînd o cuprinzi cu brațul și te sărută cînd o săruți, fără ca să roșească și fără ca să aibă vreun gînd rău în sufletul ei. Îndată ce a aflat însă ceea ce n-are să știe, îndată ce nu mai e nevinovată și în gînd, ea dă cu cotul, se roșește, și gîndul rău îi turbură întreaga ființă.

Nu se vorbește despre aceasta !

Dar atunci cum să-i îndrumăm pe tineri spre stăpînirea de sine ? Cum să-i ferim de rătăciri și de abuzuri ?

E foarte greu în mijlocul unei societăți stricate, în care ușor își perd pudoarea și-n fiecare clipă sunt ispitiți. Noi știm însă că exemplul rău e primejdios numai cînd e dat de cei ce se bucură de iubire ori au autoritate. Perduți sunt tinerii, cu desăvîrșire perduți numai cînd își perd pudoarea pînă chiar și-n fața educatorilor săi, și fie un smintit, fie un monstru e părintele care dă copilului său „lămuriri" în ceea ce privește viața sexuală.

Nu se poate nimic mai apropiat de mintea omenească decît regula de viață că anume în timpul pubertății băieții și fetele trebuie să petreacă sub bună priveghere, cît mai des împreună, pentru ca să se deprindă unii cu alții, să piardă sfiala, care-i amețește, și să ajungă cît mai curînd la stima sexuală, care e o formă încă mai pozitivă a pudoarei.

Apoi tineretul are să fie mînat mereu din zori de zi pînă seara-n muncă necurmată, ca să n-aibă timp de a se mai gîndi și la lucruri pentru el rele și să cază seara frînt de oboseală și răpus de un somn adînc într-un culcuș vîrtos.

Ceea ce-i perde pe oameni în tinerețe sunt excesele în mîncare ori în băutură, lipsa de activitate, intimitățile, nopțile nedormite și izolarea sexuală.

Educațiunea sexuală e mai ales morală, o îndrumare spre stăpînirea de sine, are însă să fie ajutată de o bună educațiune fizică : mai ales în timpul pubertății, hrană rațională și bogată în azotate, lumină multă și aer bun,

puțină căldură, măsură în ceea ce privește sarea și oțetul, abstinență în ceea ce privește stimulentele artificiale, fricțiuni cu apă rece, din cînd în cînd băi reci, evacuări regulate, bună rînduială în viața de toate zilele, culcuș tare și răcoros și, mai presus de toate, lucrare necurmată și cuvenita cruțare în ceea ce privește activitatea intelectuală și emoțiunile.

Într-un mediu social nepriincios poate, cu toate acestea, tineretul să cadă în ispită, dar cel ce nu-și perde nici pudoarea, nici respectul sexual, se rușinează și se întoarce căit și fortificat în calea cea bună. Numai cel slăbit, moleșit ori enervat cade răpus de propriile sale, în ultima analiză, fizicele neputințe.

ÎNCHEIERE

Cuprinzînd cele constatate în ceea ce privește viața trupească într-un singur gînd, ajungem la convingerea că întreaga viață, și cea morală, și cea intelectuală, atîrnă de la purtarea de grijă pe care o avem pentru păstrarea sănătății și a bunei dezvoltări trupești, mai ales în ceea ce privește partea așa-numită simpatică a sistemului nervos.

Ea este atît punctul de plecare, cît și regulatorul și scopul întregei vieți materiale : prin ea se mijlocesc atît mișcările cît și stările sufletești de orișice fel ; prin ea ne facem stăpîni asupra întregei noastre ființe ; ea este, vorbind cu Apostolul Pavel, oglinda în care ni se prezentă lumea, pe care abia în clipa morții o vom vedea cum ea în adevăr este.

Chiar și fiind dar pătrunși cu desăvîrșire de gîndul că ființa sufletească e cu desăvîrșire deosebită de cea trupească și că în ea avem să ne petrecem viața, iar nu în cea trupească, din care izvorăsc numai păcate și suferințe și durere, nu mai încape nici o îndoială că noi cu trupul trăim și că de la purtarea de grijă pentru acest trup atît de netrebnic atîrnă în timpul acestei vieți pămîntești întreaga viață.

În lipsă de educațiune fizică, nu se poate educațiunea intelectuală și mai ales cea morală, și e clar ca lumina zilei că în toate timpurile decadența culturală și mai ales cea morală a fost urmarea degenerării fizice, care a rezultat din viețuirea dezordonată, din lipsa de hrană, din prea marile încordări trupești ori sufletești și mai ales din excesele de tot felul, care au istovit puterea de rezistență a sistemului nervos — anume în partea care conduce lucrarea organismului și mijlocește atît mișcările, cît și stările sufletești.

O lege atoatestăpînitoare are acest sistem nervos : lucrare necurmată și din clipă-n clipă restabilirea prin resorbțiune și prin hrană îndestulătoare a stării normale. Atît în lipsa de lucrare, cît și în lipsă de hrană nervii slăbesc, iar prin lucrarea prea încordată ori și prin prea multă hrană ei perd puterea de rezistență.

Viețuirea ascetică și experiențele, pe care le face fiecare prin sine însuși, ne încredințează că e foarte puțină hrana de care omul ajuns la deplină dezvoltare are neapărată nevoie, ca să-și păstreze vigoarea nervoasă. Cînd suntem flămînzi, după ce am postit și, în genere, în urma unei mai îndelungate abstinențe voite ori impuse de împrejurări, animalitatea din noi se reduce și nu numai mulțumirile sunt mai vii și mai curate, dar și pornirile se potolesc, simțămintele sunt mai clare și gîndirea se desfășură mai luminos și mai cu avînt.

Ceea ce hotărăște întregul mers al vieții nu e cantitatea, ci calitatea rațional combinată a alimentelor și rînduiala firească în toate amănuntele viețuirii.

O regulă generală să aibă fiecare pentru sine și pentru cei puși sub purtarea lui de grijă : orișice trebuință ivită și încă nesatisfăcută e o rezervă pentru mulțumiri viitoare, un fel de capital, care crește el însuși prin sine, dacă știi să-l păstrezi.

Abstinența se răsplătește ea însăși prin sine, și e cestiune de înțelepciune să ne deprindem a ne stăpîni și de iubire curată să îndrumăm pe alții a se stăpîni pe sine în ceea ce privește trebuințele trupești.

Acesta trebuie să fie rezultatul educațiunii fizice ca pregătire pentru cea morală și intelectuală.

EDUCAŢIUNEA MORALĂ

ROSTUL VIEȚII MORALE

De cînd ne știm pe pămînt, noi oamenii ne întrebăm mereu care e rostul vieţuirii noastre, şi, oricît de mult am vrea să trăim, suntem adeseori ispitiți a lua viața drept un fel de canon de spășire, de care nu putem să scăpăm.

Admiţînd că în adevăr aşa este şi că toată viața individuală e un şir de suferințe mai mult ori mai puțin grele, nu încape nici o îndoială că dureroase sunt numai suferințele despre care ne dăm seamă. S-a dovedit prin experimente neîndoioase că oamenii bolnavi de cancer, fiind hipnotizați, nu se pot vindeca, dar nu-şi mai simt în aievea durerile. Tot astfel îşi poartă fără de durere suferințele vieții omul care e dus cu gîndul, perdut în privirea lumii ori împăcat cu soarta sa. E deci cestiune de înțelepciune practică să ne deprindem fiecare a trece cu vederea suferințele propriei sale vieți şi a scădea la minimul posibil durerea de a fi.

În timpul copilăriei însă, de cele mai multe ori în anii tinereţelor, la zile de bătrîneţe, ba cei sănătoşi dintre noi chiar şi-n cele mai multe clipe ale vieții suntem cuprinşi de simțămîntul că fiecare trăieşte pentru propria sa mulțumire şi că viața este un şir de plăceri de tot felul, deci un dar neprețuit.

Aşa ori aşa, e tot cestiune de înțelepciune practică să ne chivernisim viața astfel, ca să simțim cît se poate de puține dureri şi cît se poate de multe plăceri în trecerea noastră prin ea.

Înțelepciunea aceasta n-avem s-o-nțelegem nici ca fiind din altă lume, nici ca sistem de teorii alcătuit înadins, ci ca regule de viețuire stabilite potrivit cu împrejurările și cu nevoile vieții petrecute în aievea : sunt deprinderile luate mai mult ori mai puțin inconștient, obiceiurile, cu care ne pomenim în lume, convențiunile sociale impuse de greul vieții, moravurile, în înțelesul comun al cuvîntului.

Dumiriți asupra moravurilor, nu mai avem nevoia de a ne zbuciuma în fiecare clipă pentru ca să ne dăm seamă dacă e bine ori nu ceea ce ne simțim porniți a face. Gîndesc toți pentru fiecare, și cel ce păstrează regulele de viețuire ale societății, din care face parte, se supune normelor obștești și-și ușurează traiul scăpînd de răspunderea individuală. Orișicum ar fi fapta săvîrșită, nu numai nu-și face mustrare pentru ea, ci se mai și bucură de stima și de iubirea tuturora.

În mijlocul unei societăți lipsite de rînduială morală statornică și hotărîtă în toate amănuntele, viața e grea și nesuferită, nu numai pentru că fiecare e lăsat de capul lui și nevoit a-și săvîrși faptele pe propria sa răspundere, ci și pentru că oamenii, neavînd aceeași măsură pentru judecarea faptelor, intră mereu în conflict unii cu alții, și adeseori tocmai cei bine porniți le sunt celor mai mulți urgisiți — ca Socrat contimporanilor săi.

Obiceiurile dar, convențiunile, regulele de viețuire, legile, rînduiala morală, în înțelesul larg al cuvîntului, s-au stabilit pentru ca să i se ușureze fiecăruia traiul și să se asigure pacinica viețuire împreună a tuturora. Prin viețuirea morală omul scapă de neajunsurile individualității sale, se potrivește cu semenii săi și-și face rost ca parte organic împreunată cu societatea din care face parte.

Cel mai mare dușman al societății e deci omul ce calcă ori nesocotește legi, se leapădă de obiceiuri ori trece cu vederea călcarea de legi și lepădarea de obiceiuri, căci el iese din organismul viu al societății și împinge societatea spre descompunerea în indivizi. Buna viețuire a tuturora și a fiecăruia îndeosebi atîrnă de la necondiționata supunere către legi și către obiceiuri, și

de aceea nu e destul ca tu însuți să te supui, ci ai să fii totodată neadormit privighetor, ca și alții să se supună : măsura adevărată a iubirii către semenii tăi e repulsiunea față cu cei ce nesocotesc legi ori obiceiuri.

În această neînduplecată stăruință asupra rînduielii morale consistă superioritatea omului față cu toate celelalte ființe viețuitoare, care au numai viață individuală stăpînită de legi firești neștiute de ele.

Dacă animalul e un fel de plantă, care, pe lîngă organele de nutriție și pe lîngă cele de reproducțiune, mai are și organe de mișcare și de simțire, omul e un animal care mai are și viață morală, despre care-și dă seamă, și lipsit de judecată e cel ce nu înțelege că e mai mare deosebirea dintre om și animal decît cea dintre animal și plantă.

Trebuința viețuirii morale și destoinicia de a satisface trebuința aceasta prin păstrarea legăturilor sociale sunt în firea omului și se dezvoltă, precum am văzut, prin o rațională educațiune fizică ce nu numai fortifică organismul, ci-l îndrumează totodată pe individ a face în anumite împrejurări, ori la anumite timpuri, anumite lucruri și a-și păstra libertatea stăpînindu-se pe sine.

Lipsit de îndrumarea aceasta, omul, deși e în stare să-și deie seamă despre viața sa sufletească și despre faptele sale, încetează a fi om, în înțelesul moral al cuvîntului, și se pune și el însuși pe sine în rînd cu animalele.

Acesta e gîndul luminos, pe care-l dă pe față românul prin vorba „omenie", ceea ce va să zică viețuire potrivită în toate amănuntele ei cu firea cea omenească. „A omeni" pe cineva va să zică a-l trata ca pe un semen socotit deopotrivă cu orișicare membru al societății, și „om de omenie" e cel ce nici nu se abate, nici nu sufere ca alții să se abată de la rînduiala morală a societății din care face parte.

Viața ticnită, ferită de suferințe și mai mult ori mai puțin plină de mulțumiri firești numai oameni de omenie între oameni de omenie pot să aibă. Așa avem să-l înțelegem pe Socrat cînd ne spune că fericire individuală fără de fericire obștească nu e cu putință și că rațională

și bună e numai fapta potrivită cu binele obștesc. În mijlocul unei societăți lipsite de rînduială morală cel mai de omenie dintre oameni e cel mai zbuciumat, fiindcă el simte durerile tuturora, e chinuit mereu de repulsiuni, jignește pe toți prin felul său de a fi și se face urgisit chiar prin stăruința lui asupra binelui obștesc.

Iviți dar în mijlocul unei societăți lipsite de rînduială morală, oamenii preocupați de binele obștesc ușor ajung să fie stăpîniți de gîndul că răutatea e chiar în firea omenească, să-i socotească pe semenii lor incorigibili și să-și petreacă viața în izolare.

E învedereat că viețuirea petrecută în asemenea izolare nu e morală, căci „moral" va să zică în strînsă legătură cu semenii tăi și potrivit cu deprinderile comune. Poate să fie foarte bun omul care zice : „Eu am vederile mele și-mi petrec viața potrivit cu ele", dar viețuirea lui e tot atît de puțin morală ca a desfrînatului căzut rob al patimilor sale ori a făcătorului-de-rele, care nu ține seamă nici de legi, nici de obiceiuri.

Deși are dar în vedere fericirea individuală, educațiunea morală, pornind din gîndul că oameni de omenie numai între oameni de omenie se pot ferici, realizează fericirea obștească în limitele putinței firești.

TREPTELE EDUCAȚIUNII MORALE

Atît suferințele, cît și mulțumirile vieții rezultă din trebuințele despre care omul își dă seamă.

Trebuința înteițitoare fiind o suferință mai mult ori mai puțin dureroasă, satisfacerea ei este o mulțumire mai mult ori mai puțin plăcută ; omul e deci firește pornit a căuta mijloace pentru satisfacerea trebuințelor sale spre a scăpa de dureri și a-și procura plăceri.

Această pornire firească e ceea ce ca simțimînt numim egoism sau iubire de sine, iar în gînd mi se prezentă ca purtare de grijă pentru buna stare a propriei ființe.

Privind lucrurile din punctul de vedere al egoismului astfel înțeles, ajungem ușor la gîndul că, cu cît mai multe și mai înteițitoare ne sunt trebuințele, cu atît mai multe și mai vii plăceri, dar și cu atît mai multe și mai grele

dureri putem să avem și că fericirea vieții atîrnă de la mulțimea mijloacelor de satisfacere ce ne stau la îndemînă.

Deși împărtășit de foarte mulți, gîndul acesta e greșit.

E învederat că trebuințele, pe cari nu le simțim, despre cari nu ne dăm seamă și care nu ne întețesc, nu contribuie nici la fericirea, nici la nefericirea noastră.

Foamea e, de exemplu, simțămîntul de care suntem cuprinși cînd îi lipsește trupului hrana, una din cele mai înteițitoare trebuințe. Se poate însă și se și întîmplă adeseori ca trupului să-i lipsească hrana fără ca să fim flămînzi, fără ca să ne dăm seamă despre foamea ce ne-a cuprins ori fără ca să ținem seamă că trebuie să mîncăm. Sunt altele trebuințele care ne întețesc și spre satisfacerea acestora e îndreptată purtarea noastră de grijă.

Trebuințele omenești sunt multe și felurite, se cumpenesc în fiecare clipă între ele și totdeauna numai cele mai înteițitoare hotărăsc atît starea noastră sufletească, cît și direcțiunea lucrării noastre.

Deși se iubește mai presus de toate pe sine, omul se deosibește de toate celelalte ființe viețuitoare prin aceea că nu poate să vadă nici bucurie, nici durere fără ca să ieie parte la ea. El simte deci nu numai trebuințele sale, ci și pe ale altora adeseori chiar și dacă aceștia nu-și dau și ei înșiși seamă despre ele și are purtare de grijă nu numai pentru a sa, ci și pentru a altora bunăstare. Compătimirea aceasta poate să covîrșească iubirea de sine, și tocmai oamenii în care firea omenească iese mai mult la iveală sufăr ori se bucură mai mult prin alții decît prin sine înșiși.

Știe fiecare din experiențele propriei sale vieți că sunt mai curate bucuriile și mai senine durerile avute pe urma altora decît cele rezultate din trebuințele proprii. Prin lepădarea de sine se înalță fiecare în gîndul său, și cu cît mai covîrșitoare sunt în noi trebuințele pornite din compătimire, cu atît mai vîrtos trecem cu vederea nevoile propriei noastre ființe și ne curățim și înseninăm sufletul purtînd grijă și de alții. E învederat dar că fericirea vieții nu atîrnă nici de la mulțimea trebuințelor, nici de la mijloacele de satisfacere, ci de la măsură în care suntem în stare a ne lepăda de noi înșine pentru ca, trecînd cu

vederea nevoile propriei noastre ființe, să luăm parte la bucuriile ori la durerile altora.

Privit din punct de vedere al egoismului, omul e individ ca orișicare animal, o ființă izolată și lipsită de orișice legătură cu altele, și își petrece viața în suferințe rezultate din neajunsurile firii sale individuale. Numai ca individ astfel înțeles poate omul să fie cuprins de simțămîntul că buna lui stare atîrnă de la mulțimea mijloacelor ce-i stau la îndemînă pentru satisfacerea trebuințelor sale. El se amăgește însuși pe sine, căci mijloacele sunt totdeauna mărginite, iară trebuințele sunt de-a pururea nesecate.

Privit din punctul de vedere al compătimirii, omul e persoană, ființă morală, cum numai el singur poate să fie, și își petrece viața în strînsă legătură cu alții, în cele mai multe clipe ale existenței lui numai ca parte din întregul social. Cu cît mai multe și mai strînse îi sunt legăturile cu alții, cu atît mai dezvoltată îi este personalitatea și cu atît mai vîrtos hotărăște întregul rost al vieții lui.

Întocmai precum în organismul trupesc al oricărei ființe viețuitoare fiecare organ, ba chiar și fiecare celulă are viața sa individuală și nu numai se hrănește pe sine din lucrarea întregului, ci ia totodată parte la stabilirea bunei stări generale, în societatea omenească orișicare om trăiește nu numai prin sine și pentru sine, ci totodată și prin societate și pentru ea.

Alăturea cu trebuințele individuale ce ni se prezentă ca simțăminte inferioare pe care le au și animalele, avem dar trebuințe personale, simțăminte mai superioare, pe cari omul el singur poate să le aibă. Acest sunt cele morale, omenești în înțelesul cel bun al cuvîntului, și mai ales prin satisfacerea lor ni se umple viața de mulțumire. Pentru ca să putem însă avea mulțumirile rezultate din satisfacerea lor, trebuie să ne păstrăm buna stare trupească prin satisfacerea trebuințelor individuale în măsura cuvenită.

Nu se mărginește însă viața omenească la atît numai.

E pentru orișicare om o mulțumire curată și senină să vadă lumina zilei, cerul înstelat, apa limpede ori cîmpia verde, s-audă cîntecul păsărilor, să simtă mirosul florilor ori să-și deie seamă despre vreun adevăr. Orișicît de viuă ar fi și orișicît de mult farmec ar da vieții, mulțumirea aceasta nu e nici individuală, nici personală. Ea trebuie, cu toate aceste, să răspundă la o trebuință firească, despre care numai în rare clipe ale vieții noastre ne dăm seamă.

Dacă ni se opresc ochii asupra unei stele cu șapte colți, dintre cari unul e prea mic în asemănare cu celelalte, steaua ni se pare știrbită și micul neajuns dintr-însa ne pune în nedumerire și ne supără. De aceeași supărare suntem surprinși, dacă unul dintre colți e prea mare. În toate lucrurile ceea ce e fie prea mult, fie prea puțin, ceea ce nu se potrivește, ceea ce nu ni se pare cum trebuie să fie ne pune în nedumerire și ne jignește. Aceasta trebuie neapărat să producă în noi convingerea că avem chiar prin firea noastră o nesecată trebuință spre desăvîrșire și că trebuința aceasta e satisfăcută numai perzîndu-se în privirea lucrurilor desăvîrșite în toate amănuntele lor, care ne încîntă pentru că sunt mai mult ori mai puțin cum trebuie să fie.

Mulțumirea, pe care o simțim în urma satisfacerii acestei trebuințe impersonale, nu e atît de viuă ca cele individuale ori cele personale, dar e mai stăruitoare și tocmai de aceea mai hotărîtoare pentru viață.

Suntem porniți cu toții a lua copilăria drept cea mai fericită parte a vieții, fiindcă o dulceață nespusă ni se revarsă-n suflet reamintindu-ne mulțumirile din timpul copilăriei, cînd toate ne erau nouă și pline de farmec, toate ne încîntau. Ceea ce însă ne rămîne în suflet din timpul copilăriei sunt mulțumirile impersonale, care se reînnoiesc în sufletul nostru de cîte ori ne reamintim întîmplări din copilărie. Cel ce-a avut copilărie luminoasă și fericită și-a adunat comoară nesecată, în care-și găsește mîngîiere și în cele mai dureroase clipe ale vieții.

Acest caracter stăruitor îl au mulțumirile impersonale toată viața, și senine afară din cale sunt bătrînețele omu-

lui, care a ştiut să-şi chivernisească viaţa astfel ca, lipsindu-se de mulţumiri individuale ori personale, să aibă multe mulţumiri impersonale.

Ies la plimbare, ca să respir aer curat şi să mă bucur de lumina plină a zilei. La dreapta se întinde o pădure deasă, cu frunza mare şi lipsită de uscături. La marginea ei sunt livezi curate, pomi încărcaţi de rod, iar printre ei iarbă mare, deasă şi plină de flori. La stînga se întind lanuri dese şi pline de vigoare. Mai departe pasc iepe cu mînjii lor zburdalnici, boi cu cerbicea puternică şi turme de oi cu lînă creaţă şi curată. În porumbişte prăşesc flăcăi voioşi şi cu braţe vînjoase alături cu fete harnice şi zglobii. Fiecare clipă e pentru mine o mulţumire curată şi senină, care mă face să uit nevoile vieţii mele individuale.

E fără îndoială mai viuă mulţumirea mea, dacă pot să zic : toate aceste şi prin a mea purtare de grijă au ajuns la buna stare, şi la desăvîrşirea, în care se află, toate sunt şi a mea faptă.

Încă mai mare şi mai viuă mi-e mulţumirea, dacă pot să zic : Ale mele sunt şi pentru satisfacerea trebuinţelor mele sunt rînduite toate. Şi din această mare şi mai vie mulţumire însă numai partea impersonală rămîne în suflet.

Dacă aşa este, cea mai mare, mai viuă şi mai stăruitoare mulţumire a vieţii e să te ştii pe tine însuţi ajuns la desăvîrşire în urma propriei tale purtări de grijă pentru propria ta bună stare.

La mulţumirea aceasta omul ajunge numai cumpănindu-şi trebuinţele şi stăpînindu-se pe sine potrivit cu împrejurările.

Această stăpînire de sine, întemeiată pe cumpănirea trebuinţelor e ceea ce numim virtute în înţelesul poporal al cuvîntului.

Pentru român „om cu vîrtute“ e cel ce are braţe vînjoase şi inimă tare, încît e gata să apuce la nevoie taurul de coarne, să sară în foc, să se arunce în vultoare, să înfrunte orişice primejdie, cel ce ştie să rabde, şi să se avînte, dar nu-şi perde niciodată bunul cumpăt, ci face totdeauna numai ceea ce el însuşi voieşte cu tot dinadinsul.

Virtutea, în acest înţeles, nu e un simţimînt, ci cumpenirea în cea ce priveşte simţimintele ca îndemnuri spre fapte, şi e acelaşi gîndul pe care-l reproducem, dacă zicem că educaţiunea e îndrumare spre stăpînirea de sine, îndrumare spre supunerea către rînduiala morală ori îndrumarea spre vîrtute. Acelaşi lucru ni se spune cînd se vorbeşte despre „formarea caracterelor“, deşi în adevăr caracterele nu se „formează“, ci se scot la iveală prin educaţiunea raţională.

Deoarece pornirile care-l împing pe om spre fapte sunt multe şi felurite ca trebuinţele din care purced, virtutea se dă pe faţă în fel de fel de chipuri şi se vorbeşte şi despre mai multe virtuţi.

Cea mai grea e cumpenirea trebuinţelor individuale, deci stăpînirea de sine în ceea ce priveşte egoismul. Prima treaptă e educaţiunii morale e deci îndrumarea spre această stăpînire de sine, deprinderea de a ne înfrîna ţiind măsură cuvenită în ceea ce priveşte satisfacerea poftelor şi a rîvnirilor, îndrumare şi deprindere, care poate să fie socotită drept *educaţiune individuală* şi stă în strînsă legătură cu cea fizică.

Prin educaţiunea individuală astfel înţeleasă ne eliberăm lipsindu-ne de mulţumiri individuale pentru ca să putem avea mulţumiri personale.

Despre o educaţiune, în ceea ce priveşte personalitatea, nu poate să fie în mod raţional vorba decît după ce s-a desăvîrşit educaţiunea individuală. Mai întîi avem să purtăm grijă de noi înşine şi numai apoi ne putem permite mulţumirea de a purta grijă şi de alţii.

A treia treaptă a educaţiunii morale e educaţiunea impersonală, prin care se desăvîrşeşte fiinţa morală.

Omul stăpînit de trebuinţe impersonale e fără îndoială ferit de griji şi are multe mulţumiri curate şi senine. Viaţa lui întreagă e deopotrivă cu copilăria. El însă nu are purtare de grijă nici pentru sine, nici pentru alţii, trăieşte, fiind lăsat de capul lui, în mizerie şi în izolare şi foarte uşor se perde. Astfel sunt oamenii de ştiinţă şi artiştii de tot felul, stăpînii gîndirii luminoase şi ai formelor frumoase, care sunt vrednici de milă, dacă n-au avut parte de educaţiune individuală şi personală. De-

oarece ridică nivelul moral și intelectual al societății în care trăiesc și îndulcesc, prin operele lor, viața tuturora, în societățile cu rînduială morală bine stabilită ei sunt iubiți, li se trec cu vederea neajunsurile și e obștească purtarea de grijă pentru dînșii. Ei și sunt în adevăr deopotrivă cu copiii neajutorați, cari numai sub purtarea de grijă a altora pot să trăiască.

Tocmai de aceea orișicare om și mai ales cel pornit spre viețuire impersonală are să-și desăvîrșească educațiunea individuală și cea personală mai-nainte de a se avînta spre mulțumirea trebuințelor sale impersonale.

Nu e vorba aici de știință înaltă ori adîncă, ci de cîteva îndrumări practice și de gruparea la un loc a experiențelor făcute în materie de educațiune individuală, căreia îi zicem individuală nu numai pentru că e privitoare la trebuințele individuale, ci și pentru că nu se poate face decît pentru fiecare individ îndeosebi, potrivit cu firea individuală a lui.

A. EDUCAȚIUNEA INDIVIDUALĂ

Prin o rațională educațiune fizică copilul se deprinde încă de mic a se stăpîni în ceea ce privește satisfacerea trebuințelor sale trupești, căci numai așa își poate păstra buna stare trupească. S-ar putea dar zice că educațiunea fizică e o parte din educațiunea individuală, ba chiar temelia ei.

Adevărul e că cel ce nu e deprins a purta grijă nici de păstrarea bunei sale stări trupești cu anevoia mai ajunge să se facă stăpîn pe trebuințele sale individuale, care, în lipsă de purtare de grijă, foarte ușor devin patimi covîrșitoare. Educațiunea fizică e dar numai o condițiune neapărată pentru educabilitatea morală, în genere.

Egoism în înțelesul în care cei mai mulți întrebuințăm vorba nu sunt trebuințele, nici pornirile purcese din ele, nici actele săvîrșite pentru satisfacerea lor, ci manifestările purtării de grijă ca să le putem satisface totdeauna, și egoist nu e cel flămînd, nici cel ce caută mîncare, nici cel ce se satură, ci cel mereu preocupat să aibă ce mînca.

Spre egoism în înțelesul acesta nu ne îndrumează educațiunea fizică, și omul cu bună educațiune fizică nu poate să fie, ce-i drept, desfrînat în ceea ce privește trebuințele sale trupești, dar poate să fie rău chivernisitor al vieții sale individuale, lipsit de măsură, fie zgîrcit ori risipitor, fie îngîmfat ori tîrîtor, fie plin de deșertăciune ori bădăran, fie însetat de mărire ori trîndav.

Egoismul are dar să fie cultivat cu toată stăruința, căci, deși pornire firească, îndeosebi la om el poate, potrivit cu împrejurările, fie să slăbească, fie să se întărească și tot ceea ce în materie de egoism e prea puțin ori prea mult e slăbiciune morală, care ușor poate să devie patimă covîrșitoare.

Ca iubire de sine pornită din simțămîntul de conservare individuală, egoismul se manifestă în patru forme deosebite : ca *egoism material,* ca *amor propriu,* ca *vanitate* și ca *ambițiune.*

În toate aceste patru forme ceea ce e prea puțin e mai rău decît ceea ce e prea mult și bine e numai păstrarea măsurii drepte.

I. Egoismul material

Egoismul material e purtarea de grijă a individului ca să aibă totdeauna la îndemînă mijloacele pentru satisfacerea propriilor sale trebuințe.

Scopul acesta îi ajunge, dacă își reduce prin stăpînire de sine trebuințele la limita extremă a necesității firești și dacă chivernisește așa ca să satisfacă puține trebuințe cu mijloace puține.

Prin educațiunea rațională omul are deci să fie îndrumat, înainte de toate, spre cumpătare și spre spiritul de economie.

Cumpătarea și spiritul de economie sunt cele două virtuți în materie de egoism, iar lăcomia, firea rîvnitoare, nesațiul și zgîrcenia sunt, întocmai ca ușurătatea, pornirea spre risipă ori desfrîul, slăbiciuni, cari împing spre fapte rele.

E învederat că spre cumpătare numai omul sănătos poate să fie îndrumat.

Mîncăm, de exemplu, nu numai pentru ca să ne hrănim, ci și pentru ca să ținem organele de nutriție în continuă activitate, precum și pentru ca să avem plăcerea de a mînca.

Numai omul pe deplin sănătos, care digeră, absoarbe, asimilează și resoarbe bine, poate să mănînce orișice, să se mulțumească cu puțin și să simtă, avînd totdeauna poftă, plăcerea mîncării. Aceasta ni-o spune și zicătoarea că cel mai bun bucătar e foamea, și trebuințele trupești sunt deopotrivă cu foamea.

Nu e deci destul să ne reducem trebuințele la cele mai neapărate pentru susținerea bunei stări trupești, ci avem să le și economisim nesatisfăcîndu-le niciodată îndeplin.

Omul cu adevărat înțelept se ridică de la masă mai-nainte de a se fi săturat, ca să-i rămînă și pentru mai tîrziu o rezervă de poftă, nu-și astîmpără îndeplin setea, se scoală somnoros, nu satisface îndeplin pe nici una din poftele sale trupești, ca să aibă și în viitor mulțumiri cît se poate de vii.

Numai alăturea cu acest spirit de economie în ceea ce privește trebuințele poate să se dezvolte spiritul de economie în ceea ce privește cruțarea mijloacelor de satisfacere.

Îndrumarea spre această viețuire bine chibzuită i se dă copilului încă de mic prin conducerea rațională a creșterii fizice.

Epicureii din timpul romanilor, deprinși cu îmbuibarea, mîncau spre a gusta plăcerile mîncării și, ca să poată mînca mult, își aveau la îndemînă vomatoriile. Aveau deci multe plăceri, dar toate mai mult ori mai puțin siluite și sarbede. Același lucru putem să-l zicem și despre gastromanii din zilele noastre, cari, oameni mai decenți, iau din cînd în cînd în timpul mesei cîte o înghețată și beau peste ea un pahar de rachiu mai tare pentru ca mîncările să treacă nemistuite prin tubul de digestiune. Lasă că-și istovesc aparatul nutritiv și fac risipă, dar nici nu pot să aibă plăcerile firești, intensive și stăruitoare ale omului care mănîncă numai fiind flămînd și numai cît poate să mistuie îndeplin.

Măsura e aceeași pentru întreaga viață individuală : orișice trebuință nesatisfăcută îndeplin e o rezervă de mulțumiri pentru viitor.

În practica educațiunii, felul îndrumării spre cumpătare și spre spiritul de economie atîrnă de împregiurări și de firea individuală. Sunt cu toate aceste cîteva norme generale pentru toate împrejurările și pentru toate felurile de a fi. Sunt nevoit a mă mărgini aici numai la puține din ele, care privesc mîncarea, băutura, somnul, îmbrăcăminea, tigna vieții și viața sexuală.

1. Mîncarea

Copilul foarte în curînd ajunge să nu mai voiască a fi hrănit : el ia însuși mîncarea fie cu amîndouă mîinile, fie cu cîte o linguriță în fiecare mînă. Orișicît de mult ne-ar supăra prin această stăruință de a face ceea ce nu e în stare, nu ne rămîne decît să-l lăsăm în voile lui și să-l hrănim cu a treia linguriță.

Se-ncepe o foarte importantă fază în viața lui cînd a ajuns să se poată hrăni el însuși. De obicei tăndălește, mai mănîncă, mai se lasă și perde o mulțime de timp : să fim răbdători și să nu-i dăm zor, iar aceasta nu numai pentru că așa e mai priincioasă mîncarea, ci și pentru că în viața lui a mînca este cel mai important lucru și el trebuie să se deștepte-n lume cu gîndul că mîncarea e, potrivit cu obiceiurile părinților noștri, un act sărbătoresc, care trebuie să fie săvîrșit în liniște și cu un fel de cuviință ceremonioasă, iară nu în pripă și pe apucate.

După ce copilul a ajuns să-și deie seamă despre cele ce se petrec și despre ceea ce face el însuși, el are după obiceiurile noastre să mănînce la masa familiei, numai după ce s-a spălat și îmbrăcat și numai la timpuri hotărîte. Își strică copilul cel ce-i dă să mănînce mai nainte de a se fi spălat ori poate chiar în culcuș. Numai fiind rațional și hotărîtor pentru întregul fel de a vieții e frumos gîndul rămas din bătrîni că masa e un fel de altar al casei, împrejurul căruia au să se adune cel puțin o dată pe zi toți membrii familiei și numai stăpînit de gîndul acesta ajunge copilul să păstreze în timpul mîncării cuviința, curățenia și bunul cumpăt.

Din gîndul acesta porneşte şi obiceiul de a lăsa farfuria curată după ce ai mîncat din ea. N-ai să fii lacom şi să iei mai mult decît ceea ce poţi să mănînci, cînd poţi să iei în mai multe rînduri cîte puţin. Ceea ce laşi în blid e hrană pentru alţi oameni, iar ceea ce rămîne în farfurie sunt lepădături pentru animale, o îndrumare spre a face risipă de hrană omenească, în vreme ce alţii rabdă de foame.

Cîtă vreme deci copilul e hrănit, ori păstrăm pentru mai tîrziu, ori dăm altcuiva, ori mîncăm noi înşine ceea ce rămîne în farfuria lui, iar după ce a ajuns să se poată hrăni el însuşi, îl lăsăm să-şi scoată din blid, dar băgăm de seamă să ieie totdeauna mai puţin decît ceea ce poate mînca.

Păstrînd rînduiala aceasta, copilul ia mîncarea drept un lucru foarte serios şi se deprinde pe nesimţite a-şi potoli foamea fără ca să se satură, a preţui tot ceea ce e hrană omenească şi a păstra, fie pentru sine, fie pentru alţii, ceea ce nu-i este de neapărată trebuinţă.

Copiii care nu ştiu să-şi stăpînească foamea pişcă de ici, de colo cîte ceva, se deprind a mînca pe apucate, nu pot să mănînce la masă şi-şi pierd rostul în toate.

Pentru întreaga viaţă e lucru hotărîtor ca să fim în stare de a răbda la foame, căci cel ce poate să-şi stăpînească foamea se face mai uşor stăpîn asupra celorlalte trebuinţe mai puţin înteţitoare ale sale. Deşi dar din punctul de vedere al educaţiunii fizice trebuie să stăruim ca copilul să mănînce la timpuri hotărîte, cît îi trebuie şi numai ceea ce îi prieşte, din punctul de vedere al educaţiunii morale orişice neregularitate impusă de împrejurări poate să aibă efect binefăcător cîtă vreme copilul e sănătos.

În luptă cu nevoile vieţii nu totdeauna putem să facem ceea ce trebuie ori ceea ce voim, şi nevoile ne par mai puţin grele, dacă ştim să ne potrivim cu ele. Crescut în belşug, copilul nu ştie să preţuiască îndeajuns mijloacele pentru satisfacerea trebuinţelor sale, nu-şi dă seamă despre binele ce i se face, e pornit spre îmbuibare şi spre risipă şi uşor ajunge om care se simte strivit de cel mai mic neajuns, mereu strîmtorat şi nemulţumit orişicît de bogat

ar fi. Crescut însă în sărăcie, el ştie să preţuiască tot ceea ce îi este de trebuinţă, e recunoscător şi pornit spre cumpătare şi ajunge mai uşor om care şi-n cele mai grele împrejurări îşi păstrează voia bună şi setea de viaţă. Sărac e însă în adevăr orişicare copil, căci el nici n-a agonisit, nici nu poate să agonisească nimic, nu are nici un drept şi atîrnă de bunăvoinţa altora. E cestiune de bunsimţ să facem ca el s-o şi simtă mereu aceasta spre a se deprinde cu răbdarea.

Pentru dezvoltarea spiritului de economie, îndeosebi, unii părinţi le dau copiilor fie proviziuni, fie mici sume de bani, ca să şi le chivernisească ei înşişi. În Elveţia şi mai ales în America mulţi oameni cu stare îşi lasă copiii să sufere şi-i îndrumează să-şi agonisească bani de cheltuială servind cu plată pe alţii ori făcînd comerţ potrivit cu vîrsta lor.

Asemenea experienţe sunt totdeauna riscate, căci ele uşor pot să dezvolte nu numai simţămîntul de neatîrnare, ci şi spiritul de speculă şi să ducă la exagerarea egoismului.

Înrîurire mai bună are în educaţiunea morală deprinderea cu nevoi întîmplătoare, cum e o masă fie mai frugală, fie servită mai curînd ori mai tîrziu decît de obicei, şi unul din marile foloase ale călătoriilor, ale plimbărilor şi ale excursiunilor este că copilul se deprinde cu răbdarea.

Încă mai binefăcătoare e înrîurirea postirii de bunăvoie, anume ca dovadă despre destoinicia de a se stăpîni pe sine. Copiii cari postesc din propriul lor îndemn se laudă cu aceasta, fiindcă sunt mulţumiţi ei înşişi de propria lor faptă. Dorind să aibă mulţumirea aceasta, ei se înfrînează şi în ceea ce priveşte alte pofte.

Mirosim noi oamenii şi gustăm pentru ca să controlăm alimentele mai-nainte de a le fi mîncat. Mirosul şi gustul ne sunt dar în mai mare dezvoltare cînd suntem flămînzi, şi ştie fiecare, din experienţa propriei sale vieţi, că pofta bună cere şi mîncare bună, căci e păcat s-o strici cu orişice. Aşa e orişicare trebuinţă : cu cît e mai viuă, cu atît ne face mai exigenţi şi mai chibzuiţi în satisfacerea

ei. Chiar și în interesul păstrării bunei stări trupești, avem deci să ne dăm silința de a ne păstra pofta de mîncare.

Privind lucrurile din punctul de vedere al educațiunii morale, o bună poftă de mîncare e cea mai firească îndrumare spre a ne mulțumi cu ceea ce putem să găsim, căci multe ar voi cel flămînd, dară ia cu plăcere orișice.

2. Băutura

Mîncările fiind toate mai mult ori mai puțin apătoase, cel ce se hrănește în mod rațional are trebuință de puțină băutură, căci prisosul e eliminat într-un fel ori într-altul, dacă nu se fixează în formă de grăsime. Setea e, cu toate acestea, mai întețitoare decît foamea, stîmpărarea ei e o plăcere mai mult ori mai puțin viuă, și astfel suntem porniți a bea și cînd nu avem trebuință. Tocmai de aceea, pentru educațiunea morală, e de cea mai mare impotranță să-l îndrumăm pe copil a bea numai apă curată, numai puțin cîte puțin și numai cînd e cu deosebire întețit de sete.

E, precum știm, cestiune de educațiune fizică să nu ne diluăm sucurile gastrice bînd înainte de masă ori în timpul mesei, să ne ferim de mîncări, cari, ca cele pipărate ori prea sărate, întețesc setea și să bem și după-masă numai dacă mîncările au fost prea uscate. Omul cu bună educațiune fizică e deci întețit de sete numai după ce fie din cauza căldurii excesive, fie în urma vreunei lucrări trupești mai încordate, fie drept simptom al vreunei boale, a eliminat prea multă apă.

Nu avem să perdem din vedere că apa ea singură poate să stîmpere setea.

Dacă mîncăm fructe ori bem ceai, borș, lapte bătut, cafea, chefir, bere, vin ori vreo altă băutură alcoolică, tot numai apa din acestea ne astîmpără setea. Fiind însă apa amestecată cu stimulente, cari grăbesc eliminarea, mai curînd ori mai tîrziu iar suntem întețiți de sete și bem mereu. Omul nedeprins deci cu stimulente după cîteva pahare de asemenea băuturi e chinuit de sete și cere apă rece și curată.

Deprinzîndu-se dar a răbda la sete, omul nu numai își păstrează buna stare trupească și se ferește însuși pe sine de slabiciuni, ci cîștigă totodată și destoinicia de a se stăpîni în ceea ce privește alte trebuințe mai întețitoare.

Copiii lingavi, cari pișcă de ici, de colo cîte ceva și plîng de foame ori de sete, ajung de obicei oameni neputincioși în fața marilor ispitiri ale vieții și mereu apăsați de simțămîntul propriei lor nemernicii.

3. Somnul

Somnul e o trebuință viuă, care-l răpune pe om, dar o mulțumire de a dormi nu există. Vorbind despre dulceața somnului, înțelegem simțimîntul plăcut al bunei stări trupești și veselia firească, de care suntem cuprinși după ce ne-am deșteptat dintr-un somn adînc. Dulceața aceasta se perde, dacă somnul nu e destul de adînc, și atît oamenii mari, cît și mai ales copiii sunt posomorîți și supărăcioși în clipa deșteptării, dacă n-au dormit bine, ceea ce li se-ntîmplă cînd nu sunt sănătoși, cînd au visuri urîte ori cînd somnul e prea lung. E deci cestiune de bun-simț să reducem somnul la limita trebuinței firești.

În somn se face, precum știm, resorbțiunea și asimilarea și se restabilește starea normală în organism. Nu putem dar să avem dulceața somnului nici cînd suntem flămînzi, nici mai înainte de a se fi făcut digestiunea și absorbțiunea, nici cînd suntem prea obosiți, zbuciumați sufletește ori bolnavi, nici la lumină viuă, în zgomot mare ori la căldură excesivă.

După experiențele făcute, cel mai priincios timp pentru somn e noaptea, timp de 5—7 ceasuri, dintre cari cel puțin unul înainte de miezul nopții, și trebuința de a dormi scade potrivit cu înaintarea vîrstei.

Prin o rațională educațiune fizică dar, copilul se deprinde a dormi puțin și a se culca și scula la timpuri hotărîte, pentru că numai așa poate să-și păstreze buna stare trupească. Deprinderea aceasta e încă mai importantă din punctul de vedere al educațiunii morale, căci cel ce nu e stăpîn pe sine, în ceea ce privește somnul, cu anevoia ajunge să se stăpînească în ceea ce privește alte trebuințe.

Somnul e un fel de pauză în viața petrecuă în aievea. Viața sufletească se urmează, ce-i drept, și în timpul somnului, dar nu ne mai dăm seamă despre ea. Cînd adormim, ni-e parcă plecăm și trecem în altă lume, și e foarte firească pornirea de a lua rămas bun de la ai noștri și de a ne ruga lui Dumnezeu să ne ieie în paza sa cînd ne pregătim pentru somn. Tot atît de firească e însă și pornirea oamenilor amărîți de a dormi cît se poate de mult, precum și gretuatea cu care se hotărăsc să închidă ochii cei ce au o viață plăcută.

Copiii și oamenii tineri foarte adeseori se luptă cu greutatea aceasta. Li-e prea plăcută viața pentru ca s-o curme de bunăvoie, și-ar fi în stare să facă și din noapte zi, ceea ce se și întîmplă adeseori. E învederat că în timpul nopților petrecute în nedormire viețuirea e mai plină de farmec, căci fantazia e mai viuă, sufletul e mai avîntat și mai pornit spre excese și omul e mai îngăduitor față cu sine însuși, mai puțin stăpîn pe faptele sale.

În practica educațiunii ne bucurăm cînd copilul adoarme, fiindcă-n timpul somnului el e bun, nu ne mai dă de lucru, nu ne mai supără. Îl alintăm, dar și-i cîntăm : „Nani-nani !“ Mai tîrziu îi spunem povești, ca să-l adormim, și încă mai tîrziu se deprinde el însuși a cîti ceva ca să adoarmă. Deprinderile de felul acesta nu sunt bune. Lucru mai rațional e să-l obosim pe copil, pentru ca să cadă răpus de somn cînd sosește timpul să adoarmă, căci omul obosit e cuprins de gînduri plăcute și furat de somn.

Omul cuminte dar, cîtă vreme e sănătos, se stăpînește și nu-și strică somnul dormind peste zi, ceea ce li se iartă numai copiilor mici, cari au mai multă trebuință de somn.

Încă mai hotărîtoare pentru educațiunea morală e stăruința de a ne deștepta regulat la același timp și de a ne scula îndată ce ne-am deșteptat chiar și dacă în urma vreunei întîmplări am fost nevoiți a ne culca mai tîrziu decît de obicei.

Tocmai în ceea ce privește somnul, iese mai deslușit la iveală adevărul că orișice deprindere, fie ea fizică, morală ori intelectuală, e o îndrumare a sistemului nervos de a săvîrși la un anumit timp și în anumite împrejurări o anumită lucrare. Dacă nu adormim deci la timpul cuvenit, somnul ne vine, dar mai curînd ori mai tîrziu iar se perde și suntem cuprinși de excitațiune nervoasă, iar dacă nu ne sculăm la timpul cuvenit, cădem într-un fel de moleșire.

Timpul petrecut în somn e perdut pentru viața trăită în aievea : dormind dar puțin, ne mai lungim viața.

4. Îmbrăcămintea

Îmbrăcămintea e pentru educațiunea morală importantă mai ales în ceea ce privește spiritul de economie. Spiritul de economie se întemeiază pe buna rînduială, pe curățenie și pe cruțare, trei lucruri de care copilul nu poate să prindă slăbiciune decît purtînd grijă de îmbrăcămintea sa, singura lui avere afară de jucărelele pe care le va fi avînd.

Orișicare om cu judecată va înțelege dar că spiritul de economie nu se poate dezvolta, dacă copilul își schimbă des îmbrăcămintea și are multe rînduri de haine : îmbrăcămintea lui trebuie să fie simplă și cu deosebire solidă, ca să o poată purta timp îndelungat și să se deprindă a o cruța și a o păstra curată.

E lucru hotărîtor pentru întreaga lui viață să aibă deprinderea aceasta. Avem deci să stăruim, cu tot dinadinsul, ca el să împăture cu băgare de seamă hainele cînd se dezbracă, să le așeze frumușel, să nu le îmbrace, nici să le așeze în dulap mai înainte de a le fi curățit, și n-are să i se ierte vina de a le fi murdărit ori rupt. El are să le poarte așa cum știe să le păstreze și să țină la ele pentru că sunt ale lui.

După felul de a vedea al românului, nu i se iartă nimănui să n-aibă haine de sărbătoare. Chiar și dacă i s-ar ierta însă aceasta omului sărac, nici un om capabil de muncă nu poate să fie atît de sărac, ca să i se ierte vina de a nu fi dat nici copilului său un rînd de haine de sărbătoare. Aceasta nu ca cestiune de bună-cuviință, nici din punctul de vedere religios, ci pentru că numai așa se poate păstra firească pornire spre buna rînduială, spre curățenie și spre cruțare.

Aceeași purtare de grijă trebuie s-o aibă copilul și pentru jucărelele sale și pentru tot ce va mai fi avînd, iar după ce a început să umble la școală, el are să-și păs-

treze cărți, caiete și tot ceea ce-i va mai fi trebuind în curățenie și în bună rînduială. Lucrul acesta e mai hotărîtor pentru viața lui decît învățătura, care, în lipsă de chivernisire, e de puțin folos.

5. Tigna vieții

Civilizîndu-se, omul și-a născocit o mulțime de lucruri, prin care își ușurează traiul și și-l face mai plăcut. Sunt uneltele de tot felul, mijloacele de locomoțiune și mobilele îndemînatece și comode. S-ar face de rîs cel ce ar zice că aceste nu sunt lucruri bune. Lucru bun e chiar și luxul de el, dacă prin el se sporesc mulțumirile vieții. Bun nu poate însă să fie decît ceea ce e frumos, iar frumos e numai ceea ce e rațional, deci simplu, practic, solid și potrivit cu scopul, patru calități, la cari atît de mult țin englezii tocmai pentru că li-e foarte dezvoltat spiritul de economie.

E mare nenorocirea de a fi fost osîndit să crești în mijlocul unei lumi, în care lipsesc aceste, și educatorul înțelept își va da silința să izoleze pe copilul ajuns în asemenea lume și să-l deprinză cu gîndul că nu e frumos, deci nici bun, ci ridicol ceea ce nu e nici simplu, nici practic, nici solid, nici potrivit cu scopul.

Nu poate apoi nimeni să prevadă unde-l va arunca soarta și în ce fel de împrejurări va avea să-și petreacă viața. E dar cestiune de dragoste să-l îndrumăm pe copil așa, ca el să poată mînca orișice și să se simtă bine în toate împrejurările. El se poate simți fericit și fără de toate acele lucruri, altfel bune și frumoase, care ușurează traiul și-l fac mai plăcut, și se va bucura de ele cînd le va avea, cu atît mai vîrtos cu cît mai mult se va fi deprins a le socoti ca ceva de prisos.

6. Viața sexuală

Luînd educațiunea morală în ceea ce privește viața sexuală drept îndrumare spre înfrînarea trebuințelor sexuale, am trebui să zicem că prin ea se desăvîrșește virtutea cumpătării.

Lucrul acesta e adevărat numai în înțelesul că nimic nu-l înjosește pe om deopotrivă cu desfrîul sexual și că,

în castitate, ca renunțare la mulțumirile sexuale, culminează stăpînirea de sine.

Chiar dac-am pune pornirile sexuale în rînd cu trebuințele individuale, ele nu pot să fie socotite deopotrivă cu foamea, cu setea ori cu somnul, de la satisfacerea cărora atîrnă păstrarea bunei stări trupești, ba chiar și a vieții.

E în senzualitate și ceva personal, ba și o mai mult ori mai puțin religioasă pornire spre lăpădarea de sine. Castitatea nu e numai trupească, ci totodată și sufletească, o firească și oarecum religioasă sfială în ceea ce privește viața sexuală, curăția gîndului și a inimii, care se dă pe față ca un particular respect față cu cellalt sex.

Privind deci lucrurile din punctul de vedere al cumpătării, ca stăpînire de sine în ceea ce privește egoismul, nu poate să fie vorba decît de partea trupească a sexualității, de pornirile sexuale, pe care avem să le înfrînăm ca pe orișicare alte pofte.

Dacă avem ori nu să și renunțăm la mulțumirile sexuale, aceasta e cestiune de educațiune mai ales impersonală. E mai presus de toată îndoiala că îndeosebi castitatea sufletească poate să fie păstrată și după ce s-a perdut cea trupească și avem s-o și păstrăm toată viața, dar castitatea trupească natura ea însăși vrea s-o păstrăm numai la o anumită vîrstă și în anumite împrejurări. Ea nu e deci în toate împrejurările lucru firesc, măsură dreaptă, virtute în adevăratul înțeles, ci poate să fie, ca zgîrcenia, un exces de egoism.

Cumpătare, în ceea ce privește viața sexuală, e satisfacerea în măsura potrivită cu împrejurările a trebuințelor sexuale.

Spre această cumpătare copilul e îndrumat prin o bună educațiune fizică, prin deprinderea de a se stăpîni pe sine în ceea ce privește alte trebuințe trupești și mai ales prin cultivarea castității sufletești.

Au deci copiii să fie feriți de tot ceea ce poate să-i strice sufletește, de exemple urîte, de intimități, de lecturi și de tot ceea ce stimulează sexualitatea prin amănunte, pe cari de obicei le ascundem și nu avem neapărată nevoie să le știm. Sunt foarte greșiți cei ce cred că

este bine să dumirim pe băieți, ba chiar și pe fete asupra vieții sexuale și să-i îndrumăm a și-o conduce bine. Acesta e un cinism primejdios. Viața sexuală are sfinnia ei, și abuzurile sexuale ni se par urîte numai cîtă vreme sfințenia aceasta rămîne neatinsă. Nu se vorbește despre cestiuni privitoare la ea decît la mare nevoie, în cea mai mare intimitate, cu multă cruțare și ca despre un lucru de sine înțeles. Altfel se perde decența, pudoarea și castitatea sufletească, fără de care înfruntarea ispititorilor e peste putință.

Încă fiind vorba de educațiunea fizică, am arătat că destoinicia de a înfrunta ispitirile se dezvoltă, dacă în timpul pubertății tineri și fete lucrează și petrec adeseori împreună, muncesc întins și trupește și sufletește și se feresc de orișice exces, care slăbește nervii.

Pentru tinerețele bogate-n mulțumiri impersonale cea mai priincioasă e viețuirea cît se poate de lipsită de plăceri individuale, fie chiar ascetică.

II. Amorul propriu

Amor propriu e purtarea de grijă a individului ca să fie totdeauna mulțumit cu propriul său fel de a fi.

Această mulțumire omul o are cînd se uită împrejurul său și-și dă seamă că toate celelalte ființe viețuitoare sunt mai prejos de el. Amorul propriu e deci o trebuință sufletească, care e satisfăcută prin orișice manifestare a propriei superiorități: e mulțumit în gîndul său de sine însuși cel ce se știe frumos, plin de vigoare trupească, îndemînatec și priceput la toate, inimos, deștept, pornit spre fapte bune și mai ales cel ce se simte stăpîn pe sine însuși.

Jignit în amorul său propriu, deci nemulțumit cu sine însuși e dar cel ce-și simte inferioritatea în vreo privință oarecare, și educațiunea în ceea ce privește amorul propriu nu poate să fie rațională decît fiind întemeiată pe o bună educațiune fizică și pe cumpătare.

Ca pornire inconștientă, amorul propriu e mai mult ori mai puțin dezvoltat și la animale, ba la unele dintre ele, cum sunt măgarul, porcul, taurul, elefantul, maimuța, calul, în anumite împrejurări, chiar excesiv.

Îndeosebi la om el e un nesecat izvor de porniri adeseori foarte puternice, unele bune, dar cele mai multe rele, ca jindul, gelozia, spiritul de rivalitate, pizma ori răutatea, din care pornesc fel de fel de rele îndemnuri.

Încă mai urîte sunt formele în care se dă pe față lipsa de amor propriu, cum sunt josnicia, fățărnicia, lingușirea ori nerușinarea.

Are dar să fie cultivat amorul propriu cu multă stăruință, dar educatorul trebuie să poarte de grijă ca el să nu ajungă la dezvoltare excesivă.

Măsura dreaptă în ceea ce privește amorul propriu e simțimîntul de dignitate care ne îndrumează a nu perde niciodată din vedere ceea ce suntem, a ne feri de tot ceea ce e mai prejos de noi și a face în toate împrejurările ceea ce poate să ne înalțe în propriul nostru gînd.

Simțimîntul de dignitate astfel înțeles e cel mai statornic și mai puternic îndemn spre viețuire rațională și e fie omenesc, fie personal.

1. Dignitatea omenească

Simțămîntul de dignitate omenească pornește din conștiința superiorității ființei omenești. Deoarece superioritatea aceasta nu e trupească, ci sufletească, noi oamenii ne simțim umiliți de firea noastră trupească, prin care ne coborîm în rînd cu animalele, și ne rușinăm de tot ceea ce e trupesc, ne acoperim trupul, ne facem trebuințele trupești mai mult ori mai puțin prin ascuns și ne dăm în toate împrejurările silința de a scoate în noi înșine firea omenească la iveală.

Rușinea aceasta e firească și se ivește foarte în curînd la copil, dar se perde ușor, și cel ce a perdut-o o dată se dezbracă încetul cu încetul de firea omenească și se perde în cele din urmă pe sine însuși.

Rușinea firească se dă pe față mai ales ca decență, ca sfiosie, ca inimă deschisă, ca bărbăție și ca respect către alții. În practica educațiunii avem deci să priveghem ca să nu peardă copilul aceste cinci însușiri.

Decența se perde chiar în virtutea unei porniri firești.

Dumnezeu l-a făcut pe om gol, și e învederat că, la temperatură potrivită, orișicine se și simte mai bine gol

decît îmbrăcat, căci transpirațiunea se face mai îndeplin. Mumele care poartă grijă de copiii lor știu prea bine că adeseori e destul să lase gol copilul, care se scîncee, pentru ca el să deie voios din mîni și din picioare. Așa e aceasta și la copiii mai mari, ba chiar toată viața : goi ne simțim mai bine decît îmbrăcați. Nu mai încape în același timp îndoială că avea Fidias dreptate cînd zicea că numai gol se prezintă trupul omenesc în deplinătatea frumuseței lui. E însă destul ca, trecînd prin galeria Vaticanului, să aruncăm o căutătură asupra *Grațiilor* lui Socrat, pentru ca să înțelegem de ce se indigna creatorul lor în fața trupului dezvelit.

O fi oarecare farmec în înfățișarea femeilor din lumea noastră, care lasă „pradă ochilor" brațele, gîtul, umerii și-o mare parte din sînul lor și-și potrivesc croiul îmbrăcămintei așa, ca șoldurile și pulpile să le iasă la iveală, dar mai multă decență și o mai femeiască grație e-n înfățișarea japonezelor, în a chinezoaicelor și-n a țărancelor noastre, care-și ascund cu o firească sfială formele trupești.

Nu mai încape nici o îndoială că renunțarea la această sfială firească e un fel de jertfă adusă firii trupești.

Copilul se simte foarte fericit cînd [îi] dăm voie să umble desculț, cu capul gol și într-o cămășuță, dacă nu chiar gol, căci el e, la urma-urmelor, mai mult animal decît om. Dacă ținem însă să scoatem din el mai mult om decît animal, nu avem să-i facem parte de asemenea fericiri. El are să se prezinte totdeauna îmbrăcat potrivit cu starea familiei lui. Serile are să se bage sub plapomă îndată ce s-a dezbrăcat, iar diminețile are să se îmbrace îndată ce s-a sculat. Nu au dar nici alții să se prezinte dezbrăcați în fața lui. Cu atît mai vîrtos trebuie să priveghem ca el să-și satisfacă trebuințele trupești cu discrețiunea cuvenită, pe unele din ele chiar prin ascuns. Toate aceste însă ca lucruri de sine înțelese, care altfel nu se pot, mai mult ori mai puțin pe nesimțite și fără ca să fie nevoie de a-i zice copilului : „Nu ți-e rușine ! ?" Cu cît mai des i-o zicem aceasta, cu atît mai curînd își pierde rușinea. Idealul decenței e femeia, care, chiar și cînd își vede-n oglindă formele trupești dezvelite, se rușinează și se uită-n altă parte.

Dimpreună cu decența se perde și sfiala împreunată cu ea, și omul se face îndrăzneț. Nu sunt puțini cei ce cred că nici nu e rău să fie îndrăzneț omul, căci așa e și mai stăruitor și răzbește mai ușor prin viață. Chiar trecînd însă cu vederea că cel îndrăzneț nu numai are mai multe succese, dar pate totodată și mai adeseori rușine și trece prin mai multe dezamăgiri, nu avem să scăpăm din vedere că cel îndrăzneț se face mai curînd ori mai tîrziu obraznic și în cele din urmă nerușinat.

Sunt cu desăvîrșire greșiți educatorii cari profită de toate ocaziunile spre a-i face pe copii să piardă sfiala firească a vîrstei lor, punîndu-i să ieie parte la petrecerile oamenilor mari ori să-și arate destoiniciile de tot felul în fața unor persoane străine de dînșii.

Copilul are să se dezvolte trăind „ca floarea fragului în umbra bradului".

Nu mai puțin greșiți sunt cei ce iau îndrăzneala drept inimă deschisă, ba chiar drept dovadă despre o particulară deșteptăciune.

Omul cu inima deschisă e cel ce nu e-n stare nici să-și ascundă gîndurile, nici mai ales să spună ceea ce în adevăr nu gîndește, nu simte ori nu vrea. Așa e omul din fire și așa are să și rămîie toată viața lui, căci în întreaga lume viețuitoare el singur e-nzestrat cu darul de a-și putea da pe față stările sufletești. Nimic nu e deopotrivă cu minciuna împotriva firii omenești ; fățărnicia e cea mai mare dintre toate nerușinările, și cel ce se înjosește pe sine însuși spuind minciuni e-n stare să facă, după împrejurări, și orișice altă mișelie, să se fățărească, să lingușească, să abuzeze de încredere, să calomnieze, să năpăstuiască, să înșele, să jefuiască și să omoare în cele din urmă.

Copilul, nevinovat și cu sufletul curat, e cu inima deschisă, se răzvrătește-n fața minciunii și nu e-n stare să ascundă adevărul fără ca să i se roșească obrajii : spre fățărnicie și spre minciună, se-ndrumează numai după ce nevoile vieții, răutatea altora, frica, ispitirile și relele îndemnuri l-au frînt și l-au înjosit, încît, socotindu-se pe sine prea nemernic spre a mai putea stărui în cele omenești, și-a perdut rușinea.

Avem deci să-l ferim de tot ceea ce poate să-l facă fățarnic și să-l împingă spre minciună și să fim îngăduitori față cu el cînd cade-n ispită, ceea ce lui, ființă slabă, i se întîmplă foarte foarte ușor. E o nedreptate revoltătoare să-l certăm ori să-l pedepsim chiar pentru vina de a fi mințit : ceea ce n-are să i se ierte e deprinderea de a minți. Iar deprinderea aceasta nu poate s-o ieie cîtă vreme îl ferim de situațiuni, în cari i se închide inima ori e ispitit să mintă, și ținem în inima lui mereu viu simțimîntul că a minți e cel mai urît dintre toate păcatele și că nu e nici o vină atît de mare ca aceea de a nu-ți fi mărturisit vina fără de încunjur. Deprins de mic cu simțimîntul acesta, copilul nu-și perde inima deschisă nici între copiii rău-năravîți, nici în fața învățătorului lipsit de bun-simț, căci știe că ai lui îl răsplătesc cu dragoste pentru stăruința lui asupra adevărului.

Răsplata aceasta n-are să-i lipsească niciodată.

Un exemplu :

Doi copii, o fetiță de vreo șase ani a stăpînei și băiatul cu vreun an mai mic a unei spălătorese se jucau împreună, și băiatul a spart în neastîmpărul lui un frumos vas de flori. Începînd amîndoi să plîngă, mama fetiței a alergat în casă și a văzut cioburile risipite pe jos.

Speriată, fetița, care știe că i se iartă vina, dacă și-o mărturisește, a alergat la mama ei :

„...Am spart — s-a văitat dînsa — eu am spart vasul !"

Muma i-a făcut mustrări, dar a iertat-o și i-a șters lacrămile, în vreme ce băiatul a stat o clipă umilit, apoi s-a strecurat oarecum tîrîș afară, dar peste cîtva timp a început să plîngă, s-a dus la mama lui și a strigat cuprins de amărăciune :

„Nu e adevărat ! Ea a mințit : eu am spart vasul !"

Așa sunt copiii, toți deopotrivă, cei de împărat ca cei de cerșetori, cîtă vreme n-au fost lăsați să se strice.

Orișicît de bun ar fi fost îndemnul, care a împins pe copilă să spună un neadevăr, ea a rămas rușinată în fața băiatului răzvrătit și trebuia să fie mustrată. Minciuna în toate împrejurările îl umilește pe om și se poate scuza, dar nu se poate ierta, căci nu se poate ști unde are să ajungă cel ce începe cu ea.

Sunt multe și felurite ispitirile care-l împing pe om spre fățărnicie și spre minciună, și se cere, spre a le înfrunta, oarecare bărbăție, pe care copilul adeseori nu poate s-o aibă. Avem să-i dăm din al nostru bărbăția aceasta, răsplătindu-l pentru statornicia hotărîrii lui de a înfrunta ispitirile.

Nu e nimic omenește mai frumos decît să vezi copilul slab și neajutorat încordîndu-și puterile ca să înlăture greutăți ce-i stau în cale și să iasă biruitor. Educatorul înțelept îl lasă să-și măsoare puterile, îi creează pe nesimțite iar alte greutăți, dar tot pe nesimțite îl și ajută și-l răsplătește, luînd cu inimă largă parte la bucuria lui de a fi reușit. Așa se pregătește viitorul om pentru munca grea a vieții, așa se ridică însuși pe sine în gîndul său, așa-i crește destoinicia de a ține piept cu orișice ispitire.

Fiind împotriva firii omenești, faptele rele sunt toate rușinoase și astfel săvîrșite mai ales prin ascuns. Nimic nu se poate însă ascunde atît de ușor ca adevărul asupra celor ce se petrec în sufletul nostru : cu aceasta pornim deci pe povîrnișul păcătuirii și astfel, păstrîndu-ne inima deschisă, punem zăgaz relelor îndemnuri.

Nu e cu putință bărbăție fără de inimă deschisă, și cel ce e în stare să te mintă s-a nemernicit, încît poate, după împrejurări, să-ți facă orișice rău.

Avem deci să ne păstrăm decența, sfiala firească, inima deschisă și bărbăția — nu pentru că ne șade bine să le avem, ci pentru că prin ele se înalță fiecare în gîndul său, ferindu-se de tot ceea ce-l înjosește și făcînd numai ceea ce se potrivește cu firea omenească.

E învederat că cel ce știe să-l prețuiască astfel pe om, în sine însuși, îl prețuiește și în alții. Numai cel lipsit de simțimîntul de dignitate poate să înjosească pe om în alți oameni.

Nu e între noi nimeni care nu păcătuiește, cînd cu fapta, cînd cu gîndul, nimeni care nu se rușinează, cînd într-un fel, cînd într-altul de sine însuși, nimeni care nu e nevoit a-și mărturisi nemernicia ascunzîndu-și faptele săvîrșite în clipe de slăbiciune, și una din temeliile înțelepciunii e umilința izvorîtă din gîndul neputințelor noas-

tre omenești. Și dacă ne rușinăm de noi înșine, putem să ne rușinăm și de alții ; dacă disprețuim în noi înșine, putem să disprețuim și în alții ceea ce nu e omenesc ; dacă ni-e milă de noi înșine, cînd ne vedem răpuși de slăbiciunile noastre, putem să plîngem și pe alții, cînd cad biruiți în lupta vieții : dacă ne scîrbim de răutatea propriilor noastre fapte, putem să ne întoarcem cu scîrbă și de la relele făptuiri ale altora : în toți oamenii e însă deopotrivă sfînt ceea ce e omenesc, și fie căzut, fie pornit pe povîrnișul stricăciunii, un rău și propagator al răutății, unealtă a Necuratului e cel ce primește, suferă, așteaptă ori chiar stăruie ca alții să facă ceea ce e mai prejos de dignitatea omenească.

De mic dar copilul are să fie îndrumat a se vedea pe sine însuși în orișicare om, a se rușina și cînd alții sunt lipsiți de decență, de sfială, de inimă deschisă ori de bărbăție și a se simți măgulit în amorul său propriu și cînd în alții se dă pe față superioritatea firii omenești.

Orișicît de sus te-ai fi puind în gîndul tău, te cobori înjosind pe alții, căci ceea ce le ierți lor îți vei ierta și ție însuți în anumite împrejurări, și dacă ești în stare să înjosești pe alții cari sunt mai slabi, te vei înjosi și tu însuți în fața celor mai tari decît tine.

Om întreg nu poate să fie decît cel ce cere de la toți semenii săi ceea ce le dă.

2. Dignitatea personală

Cu cît mai dezvoltat ni-e simțimîntul de dignitate omenească, cu atît mai vîrtos ne indignăm în fața înjosirii de orișice fel și-i judecăm și prețuim pe oameni după ceea ce fiecare dintre dînșii e prin el însuși, deci după destoiniciile lui indivduale, după deșteptăciunea, știința și virtuțile ce se dau pe față în practica vieții lui. Omul lipsit de dignitate omenească trece cu vederea individualitatea astfel înțeleasă. Lui atît *ceva,* cît și *cineva,* îi este fiecare numai potrivit cu profesiunea pe care o exercită, cu averea de care dispune, cu legăturile pe care le are, și cu înrîurirea pe care și-a cîștigat-o asigurîndu-și oarecare poziție în societate. Destoiniciile individuale, orișicît de mari ar fi ele, nu-i prețuiesc nimic, dacă nu [sunt] mijloace pentru dezvoltarea personalității, fără de care cel mai superior om e un *nimenea,* un *individ.*

Nici că se poate pune la îndoială că cel născut din părinți cu nume bun, cel bogat, cel ce are legături cu oameni de frunte ori cel ce a știut să-și asigure o mai înaltă poziție în societate este și trebuie să și fie pus și în gîndul său și în al altora mai presus de ceea ce el însuși ar fi fost, dacă n-ar fi avut și această superioritate personală. De aceea, cînd întrebăm cine e vreun om nouă necunoscut nu ținem să aflăm ce este el prin sine însuși, ci care îi este personalitatea pentru noi apreciabilă, ce profesiune exercită, de cîtă avere dispune, cu cine are legături de înrudire, de prietenie ori de afaceri, ce poziție ocupă în societate. Căsătorindu-se, același om e mai mult decît ceea ce era fiind necăsătorit, se face încă mai mult după ce are copii și de tot mult după ce copiii i s-au căsătorit și ei. Orișice adaos în cele personale crește valoarea individuală, și e pe cît de firească, pe atît de legitimă mulțumire de a te ști nu numai ca individ, ci și ca persoană mai presus de alții. E cestiune de dignitate acum și personală să-ți zici : Nu perde din vedere ce și cine ești, și fă totdeauna numai ceea ce se potrivește cu personalitatea ta, căci ție nu ți se iartă toate cîte li se pot ierta altora.

Nu însă din acest simțimînt de dignitate personală, ci din cel de dignitate omenească rezultă marea regulă de viețuire că oamenii, nefiind întru toate deopotrivă, nu pot să aibă aceleași datorii, că are să facă fiecare cît poate și că ia asupra sa mari datorii cel ce se pune sus în gîndul său.

Are dar să fie dezvoltat prin educațiune simțimîntul de dignitate personală, dar numai după ce s-a întărit cel de dignitate omenească.

Copilul nu are în adevăr personalitate, și copiii se și simt deopotrivă orișicare ar fi personalitatea părinților săi. Educatorul are să păzească cu sfințenie acest simțimînt firesc, căci din el pornește simțimîntul de dignitate.

Dignitatea, fiind măsura dreaptă a stăpînirii de sine în ceea ce privește amorul propriu, nu se poate ca cineva să aibă fie prea multă, fie prea puțină dignitate. Lipsit

de dignitate e atît cel ce are prea puțin, cît și cel ce are prea mult amor propriu, nu numai slugarnicul, ci și îngîmfatul, nu numai josnicul, ci și înjositorul, nu numai lingușitorul, ci și cel măgulit de lingușire.

Cel lipsit de dignitate omenească perde din vedere atît neajunsurile firii sale, cît superioritatea altora și foarte ușor ajunge să se înjosească și să se facă fie de rîs, fie urgisit, disprețuind pe cei ce în adevăr sunt într-un fel oarecare mai presus de dînsul.

Cea mai obicinuită formă a excesului de amor propriu e îndărătnicia, o slăbiciune a oamenilor care-și simt inferioritatea, dar nu vor să recunoască superioritatea altora și astfel se încăpățînează și ajung în cele din urmă la îndîrjire.

Slăbiciunea aceasta nu se poate dezvolta decît în fața îngîmfării, exagerarea de amor propriu a oamenilor netăgăduit superiori în o privință oarecare, dar orbiți de această superioritate a lor și incapabili de a ține seamă de superioritatea într-alt fel a altora.

În fața îngîmfării disprețuitoare se răzvrătește orișicare om care se simte bun și el de ceva.

Copiii sunt, chiar în virtutea inferiorității lor, îndărătnici, dar n-ajung nici să se încăpățîneze, nici, mai ales, să se îndîrjească, dacă educatorul nu vrea să li se impună prin învederata lui superioritate. Numai îngăduința și stăruința binevoitoare pot să înăbușe pornirea spre îndărătnicie. Tot în virtutea inferiorității sale e pornit țăranul și, în genere, omul lipsit de cultură ori de avere. Îndărătnicia acestuia ajunge însă la încăpățînare și la îndîrjire numai dacă clasele conducătoare se impun cu oarecare lipsă de cruțare.

Cu deosebire pornită spre îndărătnicie e femeia, care, știindu-și importanța morală, se simte jignită în amorul ei propriu cînd stăruim asupra inferiorității ei sociale ori trupești. Aceeași femeie e însă devotată, dacă suntem cruțători față cu dînsa și ținem seamă de frumoasele însușiri care o fac indispensabilă.

E deci cestiune nu numai de dignitate, ci totodată și de bun-simț să ținem totdeauna seamă de însușirile bune ale oamenilor și să fim cruțători față cu cei mai prejos de noi.

La înțelepciunea aceasta nu putem să ajungem decît ferindu-l pe copil de tot ceea ce poate să întărească în el simțimîntul că alții sunt mai prejos de el.

Dacă destoiniciile lui individuale sunt în adevăr mai mari decît ale altor copii de seama lui și stăruim prea mult asupra lor, el se face mîndru și, plin mereu de sine însuși, jignește pe alții în amorul lor propriu. Orișicare i-ar fi dat superioritatea individuală, nu avem să-i dăm importanță, ci să scoatem cu atît mai vîrtos la iveală neajunsurile firii lui, prin care el e mai prejos de alții.

„Voi fi avînd eu pe ale mele, dar au și alții pe ale lor!“ — e simțimîntul cu care avem să-l introducem în lume.

Dacă părinții lui sunt bogați ori de neam ales, dacă ei au bune și întinse legături în societate ori ocupă vreo poziție mai înaltă și fie aceștia, fie slugile ori lingușitorii lor stăruie prea mult asupra acestei superiorități personale, el se face cu atît mai îngîmfat, cu cît mai puțin se simte însuși prin sine și e încă mai jignitor pentru alții. Orișicare ar fi dar superioritatea personală a părinților, copilul are să fie tratat ca un biet de neajutorat, care nu are nimic și nu însemnează nimic, ci trăiește din bunăvoința altora. Mai ales slugile tîrîtoare și lingușitorii părinților au să rămîie departe de dînsul.

Mai vrednic de milă e omul închipuit, care se simte mai presus de ceea ce în adevăr este, fiindcă fie din slăbiciune, fie spre a-l linguși i s-au exagerat calitățile. Închipuiți se fac de obicei copiii cari sunt prea mult lăudați și se produc adeseori în public.

Cel închipuit ușor se face prezumțios și în cele din urmă pretențios, un nenorocit, care nu numai se socotește ceea ce în adevăr nu e, ci mai și pretinde să i se recunoască presupusa superioritate.

Prin cultivarea rațională a simțimîntului de dignitate omenească sunt înlăturate aceste exagerări ale amorului propriu, care-l înjosesc pe om, îi amărăsc viața și-l fac nesuferit.

Femeia cu adevărat decentă e cuprinsă de un simțimînt de strîmtorare chiar și dacă vreun cățeluș sau vreo pisică o vede, din întîmplare, ieșind din baie. Sunt însă

femei altfel cumsecade, dar înfumurate, care, puindu-se pe sine însele prea de tot sus în gîndul lor, nu se ruşinează cînd vreo slugă proastă le vede dezbrăcate şi nu-şi dau seamă că această lipsă de ruşine le înjoseşte, căci ruşinea piere numai în faţa acelora pe care îi iubim, în care avem deplină încredere şi pe care îi punem foarte sus în gîndul nostru, în care ne perdem pe noi înşine pe noi, iar nu în faţa celor despreţuiţi de noi.

Nu poate nimeni să prevadă pînă unde are să meargă nerușinarea, şi cel ce-a început odată să-l despreţuiască pe om într-alţii ajunge mai curînd ori mai tîrziu, după împrejurări, să-l despreţuiască şi în sine însuşi şi să se înjosească fie săvîrşind, fie cerînd de la alţii fapte ruşinoase.

Numai măsura dreaptă în ceea ce priveşte amorul propriu poate să-l facă pe om mulţumit de propriul său fel de a fi.

III. Vanitatea

Vanitate e purtarea de grijă a individului, ca să fie el însuşi totdeauna mulţumit cu efectul pe care-l produce asupra altora.

Ca pornire firească, ea e foarte dezvoltată la unele animale, cum e calul, cocoşul, curcanul şi păunul. Îndeosebi la om ea creşte ori scade potrivit cu desfăşurarea vieţii sociale, care în lipsa ei ar fi peste putinţă.

Nu se poate nimic mai firesc decît să ne potrivim cu oamenii cu care trăim împreună, şi să ne dăm silinţa de a cîştiga iubirea şi încrederea lor. Sunt însă greşiţi cei ce iau vanitatea drept silinţă de a le plăcea altora. Ea e o formă a egoismului, şi cel ce se uită în oglindă e doritor de a-şi plăcea el însuşi. Adeseori e cestiune de vanitate să superi pe alţii, să-i pui în uimire, să-i faci să te ştie de frică, să-i înjoseşti, să-i momeşti ori să-i supui voinţei tale, să-i răzvrăteşti ori să-i potoleşti. Cel stăpînit de vanitate se potriveşte cu oamenii şi cu împrejurările, se leapădă de firea sa şi-şi face silă, ca să pară cum el însuşi se vrea şi îşi place în o anumită clipă.

Întocmai precum e cestiune de amor propriu să fim cu inima deschisă şi să ne dăm pe faţă aşa, cum în adevăr suntem, cu virtuţile şi cu slăbiciunile noastre, e cestiune de vanitate să ne prefacem, ca să părem cum în adevăr nu suntem, fie mai buni, fie mai răi, după oameni şi împrejurări şi după efectul pe care voim să-l producem.

Fără de prefăcătoria aceasta pacinica vieţuire împreună a oamenilor n-ar fi cu putinţă. Dacă fiecare şi-ar da pe faţă colţurile firii, care-l fac nesuferit, slăbiciunile, care-l înjosesc, şi relele îndemnuri, care-l fac urgisit, oamenii ar trăi în harţă necurmată. Pentru ca să putem trăi şi lucra împreună, trebuie să ne dăm fiecare silinţa de a le face celorlalţi viaţa plăcută.

Are deci să fie îndrumat copilul spre vanitate, şi nu mai încape nici o îndoială că e lucru urît să fii prea vanitos, dar încă mai urît e să fii lipsit de vanitate, un bădăran şi un cîrcotaş, care se face nesuferit şi-şi amăreşte însuşi viaţa jignind în fiecare clipă pe alţii.

Vanitatea însă e o pornire primejdioasă, care foarte uşor ajunge să fie covîrşitoare, şi omul prea vanitos îşi perde şi cumpătarea, şi spiritul de economie, şi dignitatea, încît nu mai e bun de nimic. Românul îi zice cu un termen în aparenţă paradox „*plin* de deşertăciune“, fiindcă nu mai e într-însul nimic adevărat.

Întrebarea e dar, pînă unde are să meargă prefăcătoria, unde sunt mărginile silinţelor de a le plăcea altora, care e măsura dreaptă în ceea ce priveşte vanitatea, care e vîrtutea ca stăpînire de sine în materie de vanitate.

Răspunsul ni-l dă societatea ea însăşi prin stabilirea regulilor de bună-cuviinţă, şi e înţeles că virtutea în materie de vanitate e cuviinţa în înfăţişare, în purtări, în întregul fel de a te da pe faţă.

Această cuviinţă atîrnă prin chiar firea ei de oameni şi de împrejurări. Ceea ce e cuviincios azi şi aici poate să fie mîne ori aiurea o lipsă de bună-cuviinţă. În toate timpurile însă şi pretutindeni e cestiune de bună-cuviinţă să fii cumpătat, să ai spirit de economie şi să-ţi păstrezi dignitatea. Nu poate dar să fie vorba de o raţională educaţiune în ceea ce priveşte vanitatea, fără ca să se fi făcut educaţiunea, în ceea ce priveşte egoismul material şi amorul propriu. Acesta e adevărul pe care-l exprimă

românul cînd zice că cel necuviincios „nu se simte", adecă nu-şi păstrează dignitatea.

E deci foarte greu să fii cuviincios în mijlocul unor oameni stricaţi, lipsiţi de cumpătare, de spirit economic şi dignitate. Nepotrivindu-te cu dînşii, li te faci chiar prin bunele tale purtări nesuferit, iar potrivindu-te, n-ai mulţumirea de a fi cuviincios şi te înjoseşti. Umbli deci oarecum ca pe o sîrmă întinsă la mare înălţime, cumpănindu-ţi în fiecare clipă faptele pentru ca nu cumva să cazi în prăpastie şi treci mai mult ori mai puţin stingher prin lume.

Orişicare ar fi însă deprinderile şi apucăturile bune ori rele ale oamenilor, sunt cîteva lucruri prin care răzbeşti totdeauna şi pretutindeni strecurîndu-te printre dînşii. Aceste sunt, mai ales, modestia, discreţiunea, corectitudinea, firea îngăduitoare şi bunăvoinţa.

1. Modestia

Oamenii, cu cît sunt mai lipsiţi de educaţiune, mai inculţi, mai stricaţi, mai puţin stăpîni pe sine, cu atît mai jigniţi se simt de superioritatea altora, şi omul înzestrat cu mari destoinicii numai între oameni desăvîrşiţi prin cultură morală se bucură de iubirea ce i se cuvine. E deci o dovadă de dragoste curată să-i îndrumăm pe copii a nu stărui asupra propriei lor superiorităţi, de orişice fel ar fi ea, a o trece cu vederea, a nu-i da nici o importanţă, a se socoti întru toate deopotrivă cu alţii şi a se ridica mai presus de împrejurimea sa numai cînd vorba e să ajute pe cineva într-un fel oarecare.

În această nesocotire a netăgăduitei superiorităţi individuale ori personale consistă modestia, care e decenţă privită din punctul de vedere al vanităţii şi se dă pe faţă în înfăţişare, în mişcări, în felul de a vorbi, în îmbrăcăminte şi în purtări, ca silinţă stăruitoare de a ne potrivi cu alţii şi de a trece nebăgaţi în seamă.

Întocmai precum cel indecent nu poate să-şi păstreze dignitatea, cel lipsit de modestie nu poate să fie cuviincios.

Pentru ca să produci asupra altora o impresiune, cu care poţi să fii mulţumit şi tu însuţi, trebuie, înainte de toate, să nu jigneşti pe nimeni prin înfăţişarea ta, deci

să fii peptănat şi curat la faţă, la mîni, la dinţi şi la îmbrăcăminte. Aceasta nu supără chiar nici pe cei ce ei înşişi nu sînt aşa, dacă mai ales în îmbrăcăminte ori în peptănătură nu e nimic exagerat. Orişicare om, care vede bine, se va fi încredinţat că haina veche produce, dacă e curată, o impresiune mai plăcută decît cea nouă. Copilul îşi perde dar pe nesimţite modestia, dacă se prezintă în faţa altora nespălat, nepeptănat, dezbrăcat ori în haine cari nu sunt curate, aşa, ca ochii să se oprească cu oarecare repulsiune asupra lui. El se deprinde prin aceasta a despreţui pe aceia în faţa cărora se prezintă nepăsător. Şi din punctul de vedere al bunei-cuviinţe avem dar să stăruim ca el să fie curat cînd se aşează la masă şi să aibă un rînd de haine de sărbătoare. Pentru acelaşi cuvînt are să steie pe cît se poate de izolat cînd e indispus trupeşte ori sufleteşte şi mai ales cînd are bube ori erupţiuni, cari nu pot să fie acoperite. Atît în mişcări, cît şi în felul de a vorbi e supărător tot ceea ce trece peste măsura comună, atît umbletul zgomotos, cît şi cel piţigăiat, atît gesturile multe şi mari, cît şi încetineala obositoare. Copilul n-are nici să strige depănînd vorbele ca de pe o vîrtelniţă, nici să scoată vorbele ca trase cu cleştele. El are să vorbească numai cînd e întrebat, iar atunci trebuie să-şi spună gîndul alegînd vorbele aşa, ca să nu jignească prin ele pe nimeni, şi rostindu-le încet, desluşit şi respicat.

Modestia se dă însă pe faţă mai ales în îmbrăcăminte. Cele mai dese supărări pornesc din cauza că oameni cari se socotesc deopotrivă nu se şi îmbracă la fel. În societăţile cu rînduială bine aşezată, îmbrăcămintea e hotărîtă, ca în oaste, la feţele bisericeşti şi în statele cu rost, în toate amănuntele ei potrivit cu împrejurările după personalitatea fiecăruia. Această îmbrăcăminte hotărîtă în amănuntele ei e atît de caracteristică din punctul de vedere al bunei-cuviinţe, încît în zicem „port" şi legăm de ea în gîndul nostru anumite reguli în ceea ce priveşte purtările.

În societatea noastră civilizată disciplina aceasta s-a perdut deodată cu alte obiceiuri vechi, şi locul ei l-a luat „moda" mai mult ori mai puţin liberă şi numai pe ici, pe colo atîrnătoare de localitate şi de starea socială.

Moda e de cele mai multe ori lipsită de bunul-gust, adeseori chiar indecentă, fiindcă pornește de la oameni mai mult ori mai puțin lipsiți de cumpăt, de dignitate și de modestie, care o născocesc tocmai pentru că, ținînd să tragă asupră-și privirile, nu se îmbracă la fel cu alții. E, cu toate aceste, cestiune nu de dignitate, cum cred unii, ci de modestie să nu te deosibești de alții în ceea ce privește îmbrăcămintea, căci sunt foarte mulți cei ce după ea te judecă. Nu ne rămîne deci decît să purtăm jugul modei, numai însă după ce ea s-a generalizat și numai ferindu-ne de exagerările ei.

De port se leagă și anumite deprinderi, apucături sau „maniere", care se schimbă și ele după modă și e înțeles, că, primind moda în ceea ce privește portul, avem să primim și manierele împreunate cu el, tot ferindu-ne de exagerări.

E hotărîtoare dar pentru toată viața îndrumarea primită de copil în ceea ce privește portul. Cea mai rațională e pentru copii uniforma simplă, îndemînatică și cît se poate de solidă. Cu cît mai curînd, mai stăruitor și mai îndelungat îl ținem în uniformă, cu atît mai bine îl îndrumăm spre disciplină și spre modestie.

Nu e vorba numai de haină, ci și de apucăturile ce se leagă de ea, și copilul prea „gătit" se face pe nesimțite lăudăros și pornit a da năvală, ca să fie socotit mai presus de alții. Nu avem în tot cazul să ne uităm în sus cînd e vorba să alegem haina pentru copil, ci să ne potrivim cu cei ce sunt mai puțin decît noi.

2. Discreționea

Ceea ce ne întunecă viața sunt nevoile cu care ne luptăm, răutatea altora, neajunsurile propriei noastre firi și mai ales faptele mai mult ori mai puțin rele, pe care le săvîrșim. E cestiune nu numai de amor propriu, ci și de bună-cuviință, ca să vorbim despre aceste numai în cea mai mare intimitate, cu multă cruțare și numai în fața celor apropiați de sufletul nostru, care țin să ieie parte nu numai la bucuriile, ci și la durerile noastre. Vorbindu-le altora, ori îi jignim, ori ne coborîm în gîndul lor.

Cu atît mai puțin avem să vorbim despre ceea ce întunecă viața altora. Sunt lucruri, care nu ne privesc și

pe care n-avem să le știm. Nu numai că nu avem să grăim de rău pe nimeni, dar nici nu ni se cuvine să ascultăm cînd alții grăiesc de rău ori să ne uităm cînd ni se arată ceea ce e urît, dureros ori rușinos. Ochii au pleoape, ca să-i putem închide în fața lucrurilor ce numai prin ascuns au să se petreacă.

Aceeași rezervă avem să ni-o impunem cînd vorba e de superioritatea de orișice fel a altora, de faptele lor bune, de succesele lor, de tot ceea ce poate să-i umple de bucurie : părerea noastră de bine ori de rău, lauda, recunoașterea, chiar admirațiunea ori urarea noastră au să fie exprimate cu multă măsură și trebuie să iasă la iveală mai mult din faptele decît din vorbele noastre.

Nu avem nici în bine, nici în rău, să ne apropiem prea mult de oameni. Stînd la cuvenita depărtare de dînșii, îi cruțăm, ca să fim cruțați.

E fără îndoială și trebuie să fie orișicare om ajuns la maturitate păzitor al bunelor moravuri, și astfel are fiecare datoria de a nu trece cu vederea faptele rele, pe care le săvîrșesc alții, de a înfrunta pe cei ce le săvîrșesc și de a-și da pe față disprețul față cu dînșii. Această datorie aspră ni-o impune însă simțimîntul comun pornit din iubirea de oameni și cestiunea de bună-cuviință e s-o împlinim, ce-i drept, fără cruțare, dar în o formă respectuoasă, care nu jignește și pe alții.

Copilul ori omul tînăr nu are decît în fața celor de o seamă cu dînsul datoria aceasta, pe care și-o împlinește spuind adevărul celor însărcinați a priveghea asupra purtărilor lui.

El însuși n-are să judece pe nimeni nici în bine, nici în rău.

De mic are deci să fie îndrumat copilul a sta într-un colț, a nu fi curios, a nu-și da silința să afle ceea ce nu-l privește, a nu se amesteca în vorbele oamenilor mari, a se ține în depărtare respectuoasă de cei ce n-au legături mai strînse cu el, a nu da năvală și a-și împărtăși mîhnirile și mulțumirile, durerile și bucuriile numai celor mai apropiați ai săi. E și cestiune de educațiune morală, ca copilul să-și petreacă viața în lucrare necurmată, ca să nu-i rămînă timp pentru flecării și pentru intimitățile totdeauna stricăcioase.

Oameni lipsiți de dignitate și de cuviință pot, ce-l drept, să ieie modestia și discrețiunea drept prostie și să stăruie asupra zicătoarei că obraznicul mănîncă praznicul, și în societățile inculte cei modești și discreți sunt dați de obicei la o parte. Nu suntem însă cînd suntem cuviincioși de dragul altora, ci pentru ca să fim înșine mulțumiți de felul în care ne prezentăm. Și suntem fără îndoială mai mulțumiți să ne căutăm de drum decît să ne oprim, cînd oamenii se ceartă, se ocărăsc între dînșii, se îmbulzesc și-și dau ghionturi.

3. Corectitatea

Stabilite fiind totdeauna potrivit cu temperamentul foarte variabil al oamenilor, convențiunile sociale sunt mai mult ori mai puțin lipsite de preciziune, îi lasă fiecăruia lărgimea de a face, după oameni și după împrejurări, fie mai mult, fie mai puțin decît ceea ce se cere.

Corect e cel ce dă numai ceea ce se cere.

Doi oameni fac o întreprindere în tovărășie, și unul pune numai capital, iar cellalt pune și munca sa și administrează.

În vîrtutea dreptului roman, administratorul, care poartă socotelile și are în mîna sa întregul, poate să-și oprească în ziua desfacerii partea și să deie tovarășului numai ceea ce i se cuvine rămîind ca acesta să reclame, dacă se socotește nedreptățit.

Administratorul e corect, dacă tovarășul său nu are cuvinte de a reclama.

E însă mai cuviincios ca administratorul să dea întregul și să-și ceară partea.

Tovarășul e corect, dacă restituie partea administratorului, chiar cînd i se prezentă întregul.

Orișice întîrziere e lipsă de corectitate.

E învederat că această lipsă de corectitate e supărătoare nu numai pentru că poate să fie păgubitoare, ci și pentru că prin ea se dă pe față o lipsă de considerațiune și de dignitate.

În același fel e supărător tot ceea ce e prea puțin, dar și ceea ce e prea mult în materie de cuviință, căci prea puțin e un fel de insultă, iar prea mult e lipsă de discrețiune, adeseori și de modestie, în anumite împrejurări, chiar nerușinare.

Între oameni cu bună educațiune cel doritor de pace și de bună înțelegere poate lăsa să treacă de la dînsul, căci cei corecți nu primesc ceea ce nu li se cuvine. Nu putem însă totdeauna să știm dacă e ori nu corect cel ce ne stă în față. Cel mai cuminte lucru e deci să ne ferim de supărări făcînd numai ceea ce suntem datori fără ca să treacă de la noi.

În înțelesul acesta sunt cuminte prusienii și elveții, care nu lasă nimic să treacă de la dînșii, dar nici nu primesc ceea ce nu li se cuvine. Francezul e, în genere, mai „galant", iar italianul mulțumește și ia și ceea ce nu i se cuvine.

Corectitatea e cea mai neîndoioasă dovadă de respect către alții, fie ei mai presus ori mai prejos de noi, și are să fie păstrată în toate manifestațiunile vețiii, în port, în vorbă, în fapte, în relațiunile sociale și mai ales în daraveri, căci și din cea mai mică lipsă de corectitate pot să pornească conflicte grave.

Spre corectitate e îndrumat copilul chiar și prin o rațională educațiune privitoare la egoismul material, care-l deprinde cu buna rînduială și cu exactitatea. N-avem dar decît să stăruim ca el să păstreze și în relațiunile lui cu alții aceeași rînduială și exactitate, să se mulțumească cu puțin și să facă totdeauna numai ceea ce se cuvine.

Corectitate putem să așteptăm, dar nu avem să și cerem de la alții, și omul pedant se face nesuferit, nu țiind să fie el însuși corect pînă în cele mai mici amănunte, ci cerînd-o aceasta cu prea multă stăruință și de la alții.

Cea mai generală regulă de viețuire e că ai să-ți faci datoria și față cu cei ce nu și-o fac și ei către tine.

4. Firea îngăduitoare

Zicem în rugăciunea de toate zilele „și ne iartă nouă greșelile noastre, precum iertăm și noi greșiților noștri", căci în adevăr iertare numai celui bun-iertător i se cuvine.

Știm fiecare, din examenul propriei sale conștiințe, că nu voind cu tot dinadinsul, ci fie în pripă, fie stăpîniți de

vreo slăbiciune mai stăruitoare săvîrşim fapte jignitoare pentru alţii şi că mai curînd ori mai tîrziu ne căim şi ne facem mustrări, iar părerea de rău ni-e cu atît mai vie, cu cît mai iertători sunt aceia pe cari i-am jignit.

Dacă aşa este, e cestiune nu numai de bun-simţ, ci şi de dreptate să fim îngăduitori faţă cu cei ce ne jignesc prin înfăţişarea, prin vorbele, prin purtările ori prin faptele lor. Răsplata şi-o iau înşişi prin sine, dacă ne păstrăm bunul cumpăt.

Cu atît mai mare e nedreptatea şi mai urgisiţi ne facem, dacă respingem pe cei ce-şi mărturisesc vina şi fie pe faţă, fie prin învederate semne de căinţă cer iertare.

Omul bine cumpenit nu răspunde la lovitura ce i se dă şi nu ţine seamă de ceea ce-l jigneşte pe el însuşi. Aspru e numai cînd alţii sunt jigniţi, iar atuncea nu e la mijloc buna-cuviinţă, ci totdeauna asprul simţămînt comun.

Copilul se pătrunde de spiritul îngăduinţei, dacă e îndrumat a-şi mărturisi totdeauna vina şi deprins prin educaţiune raţională cu gîndul că se iartă vina mărturisită. Sunt multe împrejurările în care putem să-l facem să simtă că, oricît de mare ar fi mulţumirea de a le fi făcut altora bine, e încă mai mare mulţumirea de a te fi îmbărbătat să le faci bine celor ce te-au jignit.

Cuprins de simţămîntul acesta, el se va feri de conflicte, nu va răspunde la loviturile ce i se dau, va da uitării nedreptăţile ce i se fac, într-un cuvînt, nici nu se va răzvrăti, nici nu va fi zăcaş, ceea ce e încă mai rău căci e, la urma-urmelor, mai bine să-ţi dai pe faţă mînia şi să-ţi verşi focul decît să ferbi pe înfundate şi să te faci tuturora nesuferit prin firea ta posomorîtă.

Ochii educatorului au dar să fie totdeauna îndreptaţi asupra stării sufleteşti a celor puşi sub purtarea sa de grijă, şi într-o casă bine condusă nu are nimeni să se aşeze la masă fiind supărat, nici mai ales să se culce fără ca să se fi împăcat cu toată lumea. Îndeosebi copilul nu are să-şi treacă mîhnirea de azi pe mîne, şi serile, mai nainte de a-şi face rugăciunea, trebuie să ieie „noapte bună“ de la toţi ai casei. El are să se pomenească în lume cu gîndul că-n faţa lui Dumnezeu numai cel împăcat cu toţi poate să steie.

Buna-cuviinţă e un fel de a părea, şi, în gîndul tuturora, cuviincios e cel ce se arată respectuos, plin de atenţiune, binevoitor, gata să îndatoreze pe alţii şi doritor de a le face tuturora plăcută viaţa. Între oameni cuviincioşi, viaţa se strecoară dar lin şi neturburată de supărări.

Cel ce primeşte însă semne de respect, de atenţiune şi de bunăvoinţă se obligă, şi e cestiune de bun-simţ să nu dăm năvală voind să obligăm pe alţii peste măsura în care ei ţin să fie obligaţi. În materie de bună-cuviinţă, onorat nu e numai cel ce primeşte, ci totodată şi cel ce dă, şi astfel e o lipsă de bună-cuviinţă să dăm fără ca să fi cerut voie de la cel ce are să primească.

Cu adevărat cuviincios e dar numai omul îndemînatic, care ghiceşte gîndurile şi dorinţele altora şi îndatorează numai pe cei ce le fac bucuros onoarea de a o primi aceasta. Cel ce-şi dă silinţa de a le face viaţa plăcută şi celor ce nu ţin să li-o facă şi el e supărător şi se expune să fie luat drept un om obraznic.

Deoarece vorba nu e cum eşti, ci cum vrei să pari, întreaga educaţiune privitoare la buna-cuviinţă numai în societate se poate face. Sunt anumite forme convenţionale, pe care copilul are nu numai să li ştie pe de rost, ci să le şi execute cu îndemînătăcie parcă nu le-ar fi învăţat, ci sunt împreunate cu firea lui. Dacă actorii se pregătesc şi fac dese repetiţiuni pentru ca să-şi poată executa fiecare rolul serii cu-ndemînătăcia cuvenită, cu atît mai vîrtos trebuie să facă repetiţiuni copilul, care se pregăteşte pentru rolul întregei vieţi.

Încă de mic are să fie pus în legătură atît cu alţi copii, cît şi cu oameni mari, ca, pe nesimţite, să cîştige îndemînătăcia formelor în care se dă pe faţă respectul, atenţiunea şi bunăvoinţa faţă cu alţii, ca să ştie cum are să-ndatoreze pe fiecare potrivit cu firea şi cu poziţiunea lui, cum are să ţie seamă de slăbiciunile altora, pînă unde poate să meargă cu silinţele de a-i îndatora, cum are să primească amabilităţile altora, cînd are să se lase să fie poftit şi cum poate să „trateze cu refuz“ pe cineva.

Sunt, cu toate aceste, oameni, care au în mare grad îndemînătăcia formelor şi se prezentă cu toate aparenţele distincţiunii, dar, cînd sunt atinşi în egoismul, în

amorul propriu ori în deşertăciunea lor, îşi dau în petec, îşi ies din rol şi se dă pe faţă firea lor de oameni ordinari.

Buna-cuviinţă adevărată şi statornică, în toate împrejurările singură nu se poate fără de modestie şi discreţiune, fără de corectitate şi îngăduinţă, căci numai aceste dau măsura dreaptă şi în darea şi în primirea semnelor de bunăvoinţă.

E hotărîtor pentru întreaga fericire a vieţii să nu fim nevoiţi a ne preface, ci să ne putem arăta cum în adevăr suntem, iar fără de prefacere cuviincios e numai omul în adevăr modest, discret, corect şi îngăduitor. Chiar şi fiind ceva mai stîngaci, el nu-şi dă niciodată în petec, rămîne neschimbat şi ştie totdeauna cum să se poarte atît faţă cu cei mai presus, cît şi faţă cu cei mai prejos de el, care sunt mai simţitori şi astfel şi mai vrednici de cruţare.

Una din marile mulţumiri ale vieţii e să fii mulţumit cu efectul pe care l-ai produs asupra altora, fără ca să te fi siluit tu însuţi pe tine.

IV. Ambiţiunea

Ambiţiune e purtarea de grijă a individului ca să-şi desăvîrşească propria fiinţă pînă la limita extremă a putinţei sale de dezvoltare.

Ca pornire firească, inconştientă, ea străbate întreaga lume vieţuitoare şi se dă pe faţă, ca culminaţiune a egoismului, în toate amănuntele luptei pentru existenţă.

Îndeosebi la om ea covîrşeşte fie conştient, fie inconştient întregul egoism şi devine uşor una din cele mai oarbe patimi.

Fiind purtare de grijă pentru desăvîrşirea propriei fiinţe, ambiţiunea e un puternic îndemn să ne stăpînim pe noi înşine, să ne păstrăm şi să creştem vigoarea trupească, să fim cumpătaţi, buni chivernisitori, plini de dignitate şi cuviincioşi, şi orişice bun îndemn e luat drept „ambiţie".

Excesul de ambiţiune ne duce, cu toate aceste, la ruină trupească, la desfrîu, la risipă, la înjosire, la brutalitate şi poate să ne îndemne la cele mai rele fapte.

Buna vieţuire nu atîrnă deci de la nimic atît de mult ca de la o raţională educaţiune în ceea ce priveşte ambiţiunea, căci, în lipsă de ambiţiune, omul se nemerniceşte, iar prin exces de ambiţiune, îşi perde cumpătul şi se înrăieşte.

Orişicare trebuinţă ne înteţeşte numai cîtă vreme nu a fost satisfăcută : în clipa satisfacerii încetează zbuciumul purtării de grijă. Iar ambiţiunea e satisfăcută cînd omul se simte ajuns la limitele extreme ale putinţei sale de dezvoltare.

Pentru ca să poată avea simţămîntul acesta, el trebuie să fie pe deplin dumirit asupra limitelor putinţei sale de dezvoltare şi să cunoască bine atît oamenii, cît şi împrejurările, în care îşi petrece viaţa.

Numai încetul cu încetul, însă, şi abia de tot tîrziu ajunge omul să se cunoască pe sine însuşi, căci firea cea adevărată se dă pe faţă numai în faptele săvîrşite sub înrîurirea împrejurărilor şi în efectul pe care-l produc aceste fapte asupra altor oameni. Suntem surprinşi în fiecare zi de noi înşine şi abia la o vîrstă mai înaintată, după ce dezvoltarea s-a oprit, ajungem a fi cunoscuţi şi de noi, şi de alţii.

Cu atît mai cu anevoia ajungem să cunoaştem oamenii şi împrejurările de la care atîrnă dezvoltarea mai ales a personalităţii noastre.

Punem deci limitele putinţei noastre de dezvoltare fie prea aproape, fie prea departe.

Puindu-le prea aproape, suntem lipsiţi de ambiţiunea cuvenită şi mai mult ori mai puţin mulţumiţi cu starea în care ne aflăm, dar nu ajungem ceea ce am fi putut şi trebuia să fim în vîrtutea propriilor noastre destoinicii.

Puindu-le prea departe, suntem mereu zbuciumaţi şi nemulţumiţi şi de noi înşine, şi de lume, căci, voind să ajungem ceea ce nu ne este dat a fi, ne silim a face ceea ce nu suntem în stare şi nu numai ne petrecem viaţa în muncă silnică, ci săvîrşim totodată şi fapte, cu care nu putem să fim mulţumiţi şi care nu mulţumesc nici pe alţii. Nici egoismul material, nici amorul propriu, nici vanitatea nu poate să-l facă pe om atît de nesuferit şi pentru sine, şi pentru alţii, ca ambiţiunea lipsită de măsură.

Cel mai hain dușman e părintele și, în genere, educatorul, care abuzează de slăbiciunile copilului spre a-și ușura sarcina împintenîndu-i ambițiunea. Îl va face, ce-i drept, să ajungă departe mai ales în ceea ce privește dezvoltarea personalității sale, să-și agonisească bogății, să-și facă legături ori să se ridice la înalte poziții, dar îl va nenoroci, căci omul ambițios în toate împregiurările e nemulțumit, cătrănit și zbuciumat.

Orișicare ar fi destoiniciile individuale, oamenii și împrejurările care hotărăsc putința dezvoltării, viața sufletească a fiecăruia sunt gîndurile și simțimîntele ce se dau pe față în faptele lui. Cu cît mai multe gîndești și simți și cu cît mai multe fapte săvîrșești, cu atît mai bogată îți este viața, cu atît mai vîrtos îți dezvolți ființa.

Numai însă lucrînd cu toată inima și pentru propria ta mulțumire ajungi să săvîrșești fapte multe, iar cu toată inima și pentru mulțumirea sa proprie lucrează numai cel ce se mărginește a face ceea ce poate să facă ușor și bine, ca să fie mulțumit de fapta sa și să mulțumească și pe alții. El își desfășură viața muncind întins și cu încordarea tuturor puterilor sale, iubește munca, pentru că prin ea-și îndulcește viața, muncind se înalță pe sine însuși, și această iubire de muncă e măsura dreaptă, vîrtutea cea adevărată în materie de ambițiune.

Pătruns de iubirea aceasta, omul se perde în mulțumirile propriei sale lucrări, ia oamenii și împrejurările așa cum ar trebui să fie, și numai în clipele de nevoie, cînd e împedecat în lucrarea lui, își dă seamă că nu sunt în adevăr oamenii și împrejurările cum se prezentă în gîndul lui. Orișicît de adîncă i-ar fi amărăciunea în asemenea clipe, ea nu pornește din conștiința propriei vinovății, ci se revarsă asupra lumii și e trecătoare.

Cel deprins a-și petrece viața în lucrare întinsă le face toate cu toată inima și cu deplină mulțumire, e cuprins de adîncă repulsiune cînd e oprit în lucrarea lui, dar peste puțin se avîntă iar la fapte, căci viața îi este scurtă și are să fie umplută.

Mai ales din punctul de vedere al ambițiunii, copilul are să-și petreacă viața în lucrare necurmată și săvîrșită cu toată inima, pentru ca lucrarea să fie pentru el o trebuință mereu înteițitoare. Nimic nu-l istovește, nici nu-l

îndrumează spre rele atît de mult ca moleșirea, trîndăvia și lipsa de încordări sufletești, care produc în inimă, mai presus de toate, nesuferitul gol al urîtului.

Amănuntele îndrumării spre iubire de muncă sunt cestiune de educațiune intelectuală. Aici e destul să se stabilească principiul general că copilul nu se pătrunde de iubirea de muncă decît făcînd ceea ce face din propriul său îndemn și cu plăcerea deplină. Acela care-l silește să facă și ceea ce el însuși nu vrea îi este dușman și-i strică viața întreagă.

În aceasta consistă marea importanță educativă a jocurilor și a distracțiunilor copilărești de tot felul.

Jucîndu-se ori căutîndu-și, după impulsiunile lui momentane, în orișice fel distracțiunea, copilul își încordează fără de siluire puterile și nu numai se dezvoltă prin el însuși trupește și sufletește făcîndu-se mai isteț și mai îndemînatic, mai inimos și mai stăpîn pe puterile sale, ci se și îndrumează totodată a face cu toată inima, deci și cu mulțumire, tot ceea ce i se cere. El are dar să facă mereu cîte ceva, să dreagă ori să strice, să umble și să alerge, să ridice ori să surpe, să-și măsoare puterile ori să se întreacă cu alții, viața lui în clocote are să se desfășoare, ceea ce e bine din toate punctele de vedere.

Ambițiunea fiind culminațiunea egoismului, în iubirea de muncă se restabilește unitatea educațiunii individuale. Ceea ce e bine din punctul de vedere al ambițiunii tot bine e și din punctul de vedere al egoismului material, din al amorului propriu ori din al vanității, căci întreaga educațiune e purtare de grije pentru desăvîrșirea ființei și astfel în vederea satisfacerii ambițiunii se face.

Rău e deci tot ceea ce nu satisface ambițiunea, și se perd în sec silințele de a corege viața omului care nu e cumpătat, bun chivernisitor, plin de dignitate ori cuviincios. Omul numai întreg e om adevărat, și e destul să-și peardă bunul cumpăt într-o singură privință pentru ca să i se strice întreaga ființă, care numai prin cumpănirea între ele a tuturor părților se desăvîrșește.

Una singură e virtutea ce se dă pe față în toate faptele omenești, stăpînirea de sine, și e destul un singur păcat pentru ca să fii păcătos, pornit a cădea din păcate în păcate.

Viața individuală a omului se deosibește de a animalelor nu numai pentru că e conștientă, ci și pentru că se desfășoară în marginile rațional trase de stăpînirea de sine.

Ea numai în virtutea acestei mărginiri raționale e morală.

Pe cînd animalul, orișicare ar fi el, e cu desăvîrșire supus îndemnurilor sale firești și trebuie neapărat să facă ceea ce în împrejurările date se potrivește cu firea lui, omului îi este dată și putința de a se pune împotriva firii sale individuale. În aceleași împrejurări și sub stăpînirea acelorași trebuințe toate animalele de același fel, nu însă și toți oamenii vor face același lucru. Pe cînd dar omul are individualitate în adevăratul înțeles, animalele sunt numai fie variante, fie exemplare ale speciei.

Din conștiința acestei putințe de a se individualiza pornește iluziunea că e liberă voința omenească.

N-ar fi, cu toate aceste, raționale faptele omenești, dacă ele n-ar fi rezultate neapărate ale cumpănirii pornirilor, de care e cuprins în clipa hotărîtoare cel ce le săvîrșește. Totdeauna cea mai puternică dintre porniri dă direcțiunea lucrării. Animalul e lipsit de libertate pentru că e determinat numai de trebuințele egoiste, iar omul se simte liber fiindcă are și alte trebuințe, care pot să fie în anumite clipe mai puternice decît cele egoiste și să-l determine împotriva firii sale individuale. Liberi ne socotim deci cînd suntem determinați de asemenea trebuințe morale și ne repunem stăpînindu-ne trebuințele fizice.

Asemenea trebuințe morale sunt toate cele pornite din simțimîntul de compătimire, și omul se coboară cu atît mai mult spre animale, cu cît mai mult trăiește numai pentru sine și se simte cu atît mai vîrtos om, cu cît mai stăruitor poartă grijă de alții.

Văzînd stăruința cu care animalele se alipesc în anumite împrejurări unele de altele ori de om și neadormita purtare de grijă pe care cele mai multe o au pentru progenitura lor, ni-e greu să admitem că omul el singur

se poate pătrunde de simțimîntul compătimirii. N-avem, cu toate acestea, decît să ne dăm seamă despre uimitoarea purtare de grijă, cu care sunt alcătuite semințele plantelor și ouăle animalelor, pentru ca să ne pătrundem de convingerea că tot ceea ce nouă ni se pare la animale compătimire e aspră poruncă a firii, egoism orb și neînduplecat.

Pasărea nu-și face cuibul, nu se ouă și nu clocește din iubire către puii pe care nu-i are încă, ci supuindu-se unei porunci neînduplecate a firii, trebuie neapărat să-și satisfacă trebuințele și altfel nu poate. Tot în virtutea trebuințelor egoiste poartă grijă de puii ei, pe care îi părăsește îndată ce s-au zburătorit, ca să se poată hrăni ei înșiși.

În același fel e egoistă orișice alipire a animalului fie către alt animal, fie către omul ce poartă grijă de el.

Singur omul ia parte la dureri și la bucurii orișiunde se vor fi ivind ele; singur el poartă de grijă nu numai pentru sine, ci pentru tot ceea ce are viață.

Nu e și nu poate să fie om în toată firea care e lipsit de compătimirea aceasta. Se poate numai ca ea să fie înăbușită de alte porniri mai puternice, încît să nu iasă la iveală.

Egoismul e în toate manifestările lui mai înțeltor decît compătimirea, un simțimînt mai inferior, în care partea emoțională e mai covîrșitoare. Cu cît mai mult suntem stăpîniți de egoism, cu atît mai puțin iese în noi compătimirea la iveală, căci „cămașa e mai aproape decît surtucul". Dacă poate omul să rabde la foame, poate cu atît mai vîrtos să taie în carne vie și să chinuiască pe alții cînd e lipsit de cumpăt, ori stăpînit fie de amor propriu, fie de vanitate, fie mai ales de ambițiune. Numai stăpînindu-se pe sine, ajunge să-și poată da pe față firea compătimitoare și în adevăr omenească. Întreaga educațiune individuală se face dar în vederea vieții personale, și, în lipsă de educațiune individuală, educațiunea personală e peste putință.

Cu toate aceste, cultivarea simțimîntului de compătimire e condițiune neapărată și pentru educațiunea individuală, căci nimic nu ne ajută, deopotrivă cu iubirea, să ne stăpînim pe noi înșine.

Iubirea e în toate formele ei un simțimînt plăcut, care îndulcește viața. E destul să iubim pentru ca să ne socotim buni și să fim mulțumiți de noi înșine. Cu atît mai viuă și mai stăruitoare este mulțumirea de a fi săvîrșit fapte pornite din iubire. Însetați de mulțumirea aceasta, ne stăpînim cu tot dinadinsul și ajungem în cele din urmă la lepădarea de noi înșine. Cel mai mare binefăcător al nostru e dar cel ce ne face să iubim, căci nu numai ne ajută în silințele noastre de a ne stăpîni, ci ne îndrumează totodată spre mulțumirile curate, care dau vieții farmec.

Iubirea către tot ceea ce are viață e pornită din compătimirea firească și n-are să fie produsă în inima copilului, căci ea se ivește de la sine îndată ce el își dă seamă despre cele ce se petrec împregiurul lui. Nu se pot naște copii cari n-o au ori o perd, ci numai copii în care în urma unor anumite degenerațiuni fizice ea se înăbușe, dacă lipsește cuvenita purtare de grijă.

Ceea ce înăbușe compătimirea e, înainte de toate, lupta pentru bunul trai, în care se dă pe față răutatea omenească și se întărește egoismul. Pe om numai oamenii pot să-l dezbrace de firea omenească și să-l facă aspru și nemilos.

Mai ales în vederea culturii simțimîntului de compătimire, copilul are să-și petreacă viața ferit de nevoi, de amărăciuni și de conflicte, ca să-și poată da pe față firească iubire către alții și să nu fie stăpînit de porniri care o înăbușe. Copilăria luminoasă și fericită e cea mai sigură zestre pentru întreaga viață.

Copilul are deci să trăiască pe cît se poate de mult numai în mijlocul celor ce-l iubesc și țin să-i facă viața plăcută, și fericit e cel ce poate să crească în mijlocul unei societăți în adevăr culte, în care cei cu desăvîrșire mulți, dacă nu chiar toți, își dau silința de a se face vrednici de iubire.

Mai ales însă copiii care sunt stăpîniți de impulsiuni momentane și adeseori nu sunt în stare să se stăpînească ajung ușor să intre în conflict cu alții. Cultivarea rațională a simțimîntului de compătimire are deci să pornească de la ființe, care nu pot niciodată să-i facă supărări.

Toți copiii iubesc florile, care se impun iubirii fiindcă sunt manifestațiuni ale unității de viețuire, podoabă neprețuită a naturii vii, care-l încîntă pe om prin forme, prin colori și prin miros. Această iubire firească s-o cultivăm pe nesimțite în inima copilului. Dăm farmec vieții lui și tărie inimii lui, dacă-l îndrumăm să pună sămînța în pămînt, să se bucure cînd o vede încolțită și să urmărească planta răsărită în dezvoltarea ei purtînd grijă să nu fie înecată de buruieni și să aibă totdeauna destulă umezeală și ca pămîntul de la rădăcinile ei să fie îndeajuns afînat.

Încă mai mult iubesc copiii animalele încă mici, puișorii și boboceii, cățelușii și pisoii, purcelușii, iezii și mielușeii, care toate sunt drăgălașe pentru ca să se impună iubirii și purtării de grijă. Cu atît mai vîrtos are să fie cultivată slăbiciunea aceasta, căci copilul, care poartă grijă de animale și de plante și nu e în stare să dea cu piciorul în cîne, ba nici să calce iarba verde ori să rumpă crăci și frunze, îi va suporta și pe oameni cu toate păcatele lor, ba îi va iubi și va lua parte la durerile și la bucuriile lor cuprins de simțimîntul că una și aceeași ființă alcătuim noi oamenii toți împreună.

Această conștiință a unității tuturora în viețuirea morală se dă pe față în două forme foarte deosebite una de alta : ca *simțimînt comun* și ca *simțimînt de caritate.*

I. Simțimîntul comun

Simțimîntul comun se dă pe față ca purtare de grijă pentru binele obștesc, e în toate formele lui aspru și poate să-l ducă pe om atît la jertfa de sine, cît și la neîndurare.

Dacă e adevărat că fiecare simte durerile și bucuriile nu numai ale sale, ci și ale altora, e cestiune de egoism rațional să ne dăm silința ca oamenii cu care trăim împreună să aibă cît se poate de multe plăceri și să fie feriți de dureri. Numai oamenii lipsiți de bun-simț ori orbiți de patimi mari pot să sporească prin faptele lor durerile lumii în care-și petrec viața, și Socrat avea dreptate cînd spunea că înțelept e cel ce săvîrșește numai fapte potrivite cu binele obștesc. Și pe sine însuși se rănește cel ce taie-n carnea fraților săi.

Egoism e însă această purtare de grijă pentru binele obștesc numai cîtă vreme simțimîntul de compătimire e mai mult ori mai puțin covîrșitor. Oamenii desfrînați, risipitori, lipsiți de dignitate, plini de deșertăciuni, ori stăpîniți de ambițiune, nu ajung să simtă și bucuriile ori durerile altora și astfel se perd în purtarea de grijă pentru sine înșiși. Chiar și dacă n-ar fi dar răi, sunt nepăsători în ceea ce privește binele obștesc, și nota caracteristică a societăților lipsite de educațiune rațională e că cei răi, deși puțini, se ridică deasupra, sîluiesc pe cei bine porniți și fac tot ceea ce vreau, încît suferințele tuturora se sporesc întruna și viața celor ce iau parte la ele e din zi în zi mai nesuferită. Prin această sporire neîncetată a suferințelor obștești simțimîntul comun se exagerează și ori îți curmi firul vieții, ori îți iai lumea în cap, ori te răzvrătești și dai cu toporul.

Istoria omenirii e plină de asemenea fapte izvorîte din exagerat simțimînt comun, și lipsit de judecată e cel ce crede că egoismul material, amorul propriu, vanitatea ori ambițiunea unor oameni singuratici a putut să ridice și să arunce-n lupte crîncene miile celor gata de a se jertfi. Alexandru Machedon, Iuliu Cezar, Carol cel Mare, Napoleon Bonaparte și toți cîți vor mai fi pus lumea-n uimire s-au ridicat punîndu-se-n fruntea maselor răzvrătite.

Orișicît de rău ar fi deci omul lipsit de simțimînt comun, încă mai rău e cel ajuns prin exagerarea simțimîntului comun fie la deznădăjduire, fie la răzvrătire. Mila către cei ce sufăr e firește împreunată cu ura asupra celor ce sporesc suferințele, și zbuciumată e afară din cale viața omului care nu păstrează măsura dreaptă în ceea ce privește purtarea de grijă pentru binele obștesc.

Nici mila, nici ura, ci dreptatea hotărăște faptele omului bine chibzuit, care iubește pe semenii săi, și măsura dreaptă în ceea ce privește simțimîntul comun e simțimîntul de dreptate.

Acela, care, fie din lipsă de pricepere, fie din pornire pătimașă, fie în lipsă de destulă iubire amărăște viața altora, e un om căzut, mai mult ori mai puțin dezbrăcat de podoabele firii omenești și astfel vrednic — nu de ură, ci de dispreț. Fie orișicît de sus pus, fie împărat ori om

cu stea-n frunte, el de dispreț e vrednic, iar nu de ură, și, disprețuindu-l, îți iai satisfacțiunea tu însuți prin tine. Pui în gîndul tău sus pe robul ori pe cerșetorul, fie chiar și pe altfel păcătosul, care-și dă în marginile putințelor lui silința să aline suferințele altora, și-ți dai iubirea și stima pe față chiar sub ochii celor disprețuiți de tine.

Așa cere dreptatea, pe care ai s-o faci și s-o aperi în toate împregiurările, chiar și față de cei ce ei înșiși n-o fac, căci e mai ușor să suporți nedreptatea, decît să te împaci cu gîndul de a o fi făcut ori de a o fi răzbunat prin altă nedreptate.

Nedreptatea se face însă și dînd fie de milă, fie din vreo altă slăbiciune cuiva, fie chiar și celui nedreptățit, ceea ce nu i se cuvine.

Împăcat cu sine poate să fie numai cel ce nici nu horopsește, nici nu se răzbună, nici nu părtinește.

Această măsură dreaptă nu poate să ni-o deie nici compătimirea, care ne face părtinitori, nici îndeosebi simțimîntul comun, care ne împinge spre răzbunare.

În practica vieții vorba nu e numai să iubim dreptatea și să fim în stare a ne da totdeauna seamă ce este și ce nu e drept, ci să fim totodată neînduplecați stăruitori ca nimănuia să nu i se facă nedreptate, iar stăruința aceasta nu putem să ni-o însușim decît luînd parte la viața comună.

Trăind împreună, oamenii se ajută după împrejurări între dînșii și la nevoi mari pun umăr la umăr ca să facă împreună ceea ce nici unul dintre dînșii n-ar fi în stare să scoată și el singur la capăt. Își are dar din viețuirea împreună fiecare partea de folos, și în vederea acestui folos se deșteaptă în fiecare simțimîntul de solidaritate, care se poate preciza prin vorbele : Dacă le merge rău celorlalți, n-o să-mi meargă bine nici mie.

Deși pornit din egoism, acest simțimînt al solidarității de interese ne îndeamnă să purtăm grijă și de alții și să priveghem ca să nu li se facă nici o nedreptate celor solidarizați cu noi. El însă nu ne împiedică de a ne folosi noi înșine de împrejurări, ca să facem nedreptate cînd interesele noastre individuale o cer aceasta. Cel mai îndrăcit tîlhar poate să fie și el un bun tovarăș, numai însă cîtă vreme nu i se dă ocaziune să-și tragă spuza pe turtă.

În acelaşi timp simţimîntul de solidaritate ne împinge să luptăm împotriva tuturor celor nesolidarizaţi cu noi.

Numai prin intervenirea compătimirii se dezvoltă, din simţimîntul de solidaritate, cel comun, care nu numai ne ajută să-nfruntăm orişice ispită, ci ne mînă totodată şi spre lepădarea de noi înşine.

În copilul, care dintru început numai pentru iubirea interesată are inima deschisă, înainte de toate, simţimîntul de solidaritate se cultivă, şi nu sunt puţini oamenii părăginiţi, care nu ajung niciodată să fie pătrunşi de simţimînt comun.

Formele, în care se dă pe faţă simţimîntul de solidaritate, sunt numeroase. Cele mai însemnate sunt simţimîntul familial, cel de clasă, cel naţional, spiritul de corp, patriotismul şi iubirea de oameni.

1. Simţimîntul familial

Simţimîntul familial e purtarea de grijă a individului pentru binele familiei din care face parte. El porneşte din conştiinţa solidarităţii de interese şi se prezintă ca egoism familial, dar poate să devie prin cultură raţională simţimînt comun.

Familia se întemeiază pe legătura de interese pozitive încheiată între soţ şi soţie.

Chiar fără ca să se mai şi iubească între dînşii, soţii sunt fiecare interesat ca cellalt să-şi păstreze sănătatea, cumpătarea, avutul, dignitatea, bunul nume şi hărnicia. Ei vor avea dar purtare de grijă fiecare şi pentru cellalt, se vor ajuta între dînşii, îşi vor da silinţa să-şi corecteze unul altuia fiinţa, se vor îmbărbăta în faţa ispitirilor, îşi vor împreuna la nevoie puterile şi-şi vor împărtăşi durerile. În înţelesul acesta sunt soţ şi soţie un trup şi un suflet. Preocupaţi însă fiecare de interesele sale, vor ţine unul la altul numai în măsura foloaselor ce aşteaptă de la vieţuirea împreună şi a mulţumirilor ce şi le fac, se vor socoti nedreptăţiţi cînd pornirile ori interesele nu li se potrivesc şi vor intra uşor şi adeseori în conflict.

Deoarece fiecare e dator să facă ceea ce poate, acela dintre soţi care e superior fie ca individualitate, fie ca

personalitate, de cele mai multe ori soţul, avînd mai multe datorii, va avea şi dreptul de a şi le împlini şi va stăpîni impuindu-şi la nevoie voinţa. Împreunată cu răspundere, stăpînirea aceasta poate să fie aspră şi e asupritoare, dacă nu e dreaptă, ceea ce se-ntîmplă mai ales cînd o are femeia stăpînită de impulsiuni momentane şi astfel adeseori pripită.

Încă mai grea e stăpînirea familială după ce familia se desăvîrşeşte prin spor de copii.

Chiar şi dacă nu-şi iubesc copiii, părinţii sunt interesaţi să păzească sănătatea lor, să poarte grijă de buna lor dezvoltare trupească şi sufletească, să-i ţină în ascultare şi să-şi dea încă mai vîrtos silinţa de a-şi păstra sănătatea, de a-şi spori avutul şi de a se ridica în gîndul tuturora. Cu cît mai mulţi sunt şi cu cît mai mari cresc copiii, cu atît mai mari sunt sarcinile, cu atît mai dese sunt conflictele şi cu atît mai greu e să li se facă tuturora dreptate.

Simţimîntul de solidaritate se dă pe faţă cînd ca egoism material, cînd ca amor propriu, vanitate ori ambiţiune a fiecăruia în ceea ce priveşte întreaga familie. E deci lucru firesc că o repulsiune mai mult ori mai puţin viuă se va produce faţă cu cei ce păgubesc familia ori o jignesc prin faptele lor fie în amorul propriu, fie în vanitatea, fie în ambiţiunea ei totdeauna mai mare decît cea individuală, căci limitele putinţei de dezvoltare sunt la familie mai largi decît la individ.

Pornind din punctul de vedere al principiului că de la nimeni nu putem să cerem ceea ce nu e în stare să facă, părintele înţelept nu va trata pe membrii familiei sale la fel, ci va cere de la unii mai mult, iar de la alţii mai puţin şi va avea mai multă purtare de grijă tocmai pentru cei mai slabi şi mai neajutoraţi, care au nevoie de cruţare. Această adevărată dreptate foarte uşor poate să fie luată ca părtinire, şi chiar şi în cele mai bine conduse familii se pot ivi copii, care, socotindu-se horopsiţi, se răzvrătesc. Cu atît mai vîrtos se-ntîmplă aceasta în familii rău conduse, în care părintele uşuratec ori stăpînit de slăbiciuni în adevăr face ori sufere nedreptăţi. Astfel ajungem ca copiii să se ridice asupra părinţilor ori fraţii să se duşmănească între dînşii.

Alta e desfășurarea vieții familiale, dacă e într-însa și iubire ca legătură sufletească. Iubirea e atît darnică, cît și îngăduitoare, și soțul care iubește e mai mulțumit cînd dă decît cînd primește, se dă deci întreg și nu cere decît ceea ce i se dă cu toată inima. Chiar horopsit, el sufere, dar rabdă și nu se răzvrătește. De aceea nu e cu putință ca numai unul dintre soți să iubească, căci devotamentul adevărat repune în umbră pe cel iubit și se poate numai, ca slăbiciuni ori patimi să-i înăbușe din cînd în cînd iubirea.

Iubindu-se între dînșii, soții sunt preocupați fiecare mai mult de interesele materiale și morale ale celuilalt decît de ale sale. Ei nu numai se stăpînesc unul de dragul celuilalt, ci sunt totodată și neadormiți priveghetori morali între dînșii.

Știm cu toții pe soțul păcătos, care suferă în umilință cele mai grele ocări, dar se răzvrătește cînd cineva îi atinge cît de puțin soția. Tot atît de bine știm soția care se răpede cu ghearele la ochii celui ce îndrăznește să-i atingă bărbatul.

Prin iubirea adevărată, egoismul se perde în simțimîntul de solidaritate și se dă pe față numai ca simțimînt comun — nu în înțelesul că toți simt la fel, ci în înțelesul că fiecare simte pentru toți.

Iar cel mai curat și mai firesc fel de iubire este cea părintească.

Obîrșia firească a acestei iubiri e ambițiunea atavică a părintelui, ca să fie întrecut prin dezvoltarea continuă în toate privințele de copilul său. Nu e cu putință părinte care nu are ambițiunea aceasta. Sunt oameni stricați, care nu vor să aibă copii, sunt oameni, care, răpuși de nevoi ori de patimi, își leapădă copiii ori îi omoară, sunt oameni, care, stăpîniți de păcate, își neglijează copiii, nu este însă și nu poate să fie om care nu se simte mîngîiat în sufletul lui cînd își vede copilul înflorind și nu se bucură știind că alții poartă grijă de el.

Răsplata dreaptă a părintelui bun e încă mai adîncă mîngîiere și încă mai viua bucurie de a-și vedea copilul înflorind sub propria sa purtare de grijă.

Iubindu-se dar, părinții își iubesc copiii cel puțin unul de dragul altuia.

Poate copilul să fie sarcină, mai mult ori mai puțin grea, o „belea", cum adeseori se zice, dar numai pentru cei ce sunt legați prin interese pozitive ; pentru oameni, care se mai și iubesc, el e pe lîngă toate celelalte și un nesecat izvor de ocaziuni spre a da dovezi de iubire, și pentru mîngîierea părintelui se fac multe, care numai din dragoste către copil nu s-ar face.

N-avem nevoie de știință înaltă, ci e destul bunulsimț firesc pentru ca să ne dăm seamă că, ivită odată într-o familie, iubirea adevărată nu poate să rămîie închisă într-o singură inimă, ci trebuie să răzbească încetul cu încetul și să pătrundă în toți stăpînind pe fiecare potrivit cu temperamentul lui. Soții, care nu sunt numai tovarăși de viață, ci se mai și iubesc între dînșii, nu pot să nu-și iubească copiii. Părinții, dintre care unul îi iubește pe copii, vor ajunge mai curînd ori mai tîrziu să se iubească și între dînșii. Copiii crescuți în iubire nu pot nici să nu-și iubească părinții, nici să nu se iubească fie măcar și numai pentru mîngîierea părinților săi între dînșii.

Ivită odată în casă, iubirea se face stăpînă, pe care nici deosebirile de vederi ori de interese individuale, nici nevoile grele, nici ispitirile, nici răutatea omenească nu mai pot s-o alunge, patimile o-năbușesc fără ca s-o răpună și numai nedreptatea poate s-o slăbească încetul cu încetul și s-o frîngă în cele din urmă.

Legați odată prin iubire, membrii familiei se simt fiecare numai parte din aceeași ființă morală și sunt totdeauna nu numai gata de jertfă, ci totodată și îngăduitori. Deși preocupat fiecare mai mult de binele celorlalți, decît al său, și pornit a face tot ceea ce îi este cu putință ca să mulțumească pe ceilalți, în urma slăbiciunilor unora dintre dînșii, se pot produce în familie neînțelegeri, mîhniri și conflicte. Orișicît de mari ar fi însă aceste, ele sunt trecătoare, căci le covîrșește iertarea iubirii, care e atît de neistovită, încît cel ce în adevăr iubește, stînd în fața furcilor, la care e osîndit cel iubit de dînsul, exclamă din adîncul inimii : „În zadar, mie tot fiu ori tot frate îmi este !"

Cîtă vreme stăpînește iubirea, e în toate împrejurările pacinică desfășurarea vieții familiale.

Iubirea se pierde însă, dacă abuzăm de ea, și în viața practică orișice abuz de iubire se prezentă ca nedreptate.

Membrii familiei fiind una sufletește, cel mai neapărat semn de adevărată iubire familială e inima deschisă. Cel ce iubește stă plin de încredere în fața celui iubit și nu are nimic de ascuns. Cel lipsit de inimă deschisă ascunde însă ceva, deci e înstrăinat, nu are încredere, nu iubește și poate să și mintă, să înșele ori să fure. Lipsa de inimă deschisă e deci o nedreptate față cu familia și în același timp cel mai primejdios început de înstrăinare.

Rău, e prin urmare, tot nedreptate, și ceea ce închide inimile, abuzul de inima deschisă, de bună-credință, de bunătate, de spiritul de jertfă ori de firea îngăduitoare.

Încă mai rele sunt siluirea, lipsa de cruțare, asuprirea ori răzbunarea.

Toate aceste nedreptăți sunt peste putință cîtă vreme familia e pătrunsă de iubire ; ele se ivesc însă pe nesimțite, dacă azi unul, mîne altul dintre membrii familiei își perde, răpus de vreo slăbiciune, bunul cumpăt, și ivite odată aceste, iubirea slăbește și încetul cu încetul se perde.

Statornicia în buna desfășurare a vieții familiale nu e deci cu putință fără de o rațională educațiune individuală, și rostul firesc al familiei e tocmai că într-însa să se facă această educațiune, prin care se cultivă și asigurează și simțimîntul familial.

Om bun nu poate să fie decît cel ce e bun fiu, bun frate și bun soț ; n-avem dar decît să creștem oameni buni pentru ca să ne ținem familia în stare bună.

În înțelesul acesta e adevărat că în mumele bune se razămă viitorul, că familia e temelia vieții sociale și că buna rînduială socială se perde cînd slăbește simțimîntul religios, care-l îndrumează pe om spre lepădare de sine și spre îngăduință.

Pierzîndu-se iubirea, familia rămîne ținută la un loc numai de conștiința solidarității de interese și foarte ușor e sfărămată de vrajbă.

Ceea ce mai poate s-o țină la un loc sunt legăturile și tradițiunile familiale.

Fiecare își găsește personalitatea, înainte de toate, în familia din care face parte. E cestiune fie de egoism material ori de amor propriu, fie de vanitate ori de ambițiune să păstreze legăturile, dacă familia e bogată și bine văzută, dacă ea are întinse legături de înrudire ori de prietenie, dacă fie în prezent, fie în trecut au ieșit din ea oameni de mare valoare. Simțimîntul familial nu se mărginește la prezent, ci ia tărie din trecut și se revarsă și asupra viitorului, căci noi muritorii ne mîngîiem gîndindu-ne familia ca ceva ce mult timp a fost și încă mult timp va mai fi.

2. Simțimîntul de clasă

Individualitate morală, familia are și ea un fel de personalitate a ei, hotărîtă de poziținea ocupată prin membrii ei în trecut ori în prezent, și societatea rațional organizată nu e alcătuită din oameni răzleți, ci din familii, încît mersul ei e bun ori rău după cum bună ori rea e viața familială.

În lupta pentru existență, familiile legate prin înrudire, prin tradițiuni, prin același fel de a vieți ori prin comunitate profesională, avînd aceleași interese și aceleași aspirațiuni, se solidarizează și alcătuiesc împreună o clasă socială mai mult ori mai puțin bine închegată.

Deși numai simțimînt de solidaritate, simțimîntul de clasă e, în genere, atît ca egoism, cît și ca amor propriu, ca vanitate și mai ales ca ambițiune de clasă mai puternic decît cel familial, căci clasele sunt organizațiuni de luptă și foarte ușor trec de la apărare la agresiune. Ne este tuturora știută intoleranța de clasă, din care, după împrejurări, purced disprețul, repulsiunea, ura, mînia și toate îndemnurile rele, care învrăjbesc societatea, o țin în frămîntare necurmată și-o risipesc în cele din urmă.

Orișicare clasă socială se menține numai în virtutea părții pe care o are în apărarea dreptății și, orișicît de folositoare ar fi altfel, piere prin nedreptățile prin care îi răzvrătește pe oameni. Cu toate aceste, cele mai multe

din nedreptăți sunt săvîrșite din spirit de clasă, căci ceea ce nu ne iartă nici egoismul individual, nici simțimîntul familial facem adeseori chiar cu un fel de satisfacțiune din simțimînt de clasă, socotindu-ne în dreptul nostru cînd asuprim, disprețuim, jignim în orișice fel pe alții.

Cel mai mare interes al claselor sociale e deci, ca în familiile care fac parte din ele, viețuirea să se petreacă bine și educațiunea să se facă în mod rațional, căci fiecare ia și la viața clasei parte cu pornirile și cu apucăturile, cu virtuțile și cu slăbiciunile pe care le are din familie.

Clasele sociale rațional conduse au dar o neadormită priveghere asupra familiilor ce fac parte din ele, se țin în cea mai aspră disciplină și elimineză tot ceea ce prin rele porniri ori prin slăbiciuni urîte poate să le compromită, să le slăbească ori să le împingă spre nedreptăți.

Rostul moral cel bun al claselor sociale e păstrarea acestei discipline, în virtutea căreia își perd personalitatea atît oamenii răzleți, care au rupt legăturile familiale, cît și declasații, care au ieșit ori au fost eliminați din clasa lor.

Păstrîndu-se disciplina aceasta, aduce în viața clasei fiecare cu sine iubirea de care s-a pătruns în familie, simțimîntul de clasă ia toate caracterele simțimîntului comun și fiecare poartă grijă mai mult de ceilalți decît de sine însuși, toți se ajută între dînșii, toți se simt jigniți cînd unul e atins, toți sunt atît gata de jertfă, cît și îngăduitori, toți pun interesele clasei mai presus de cele familiale ori individuale.

Așa ajunge simțimîntul de clasă atît de puternic, încît sub stăpînirea lui indivizii se jertfesc ei înșiși ori sunt jertfiți fără ca să se socotească nedreptățiți.

Românul își exprimă simțimîntul de clasă în felul lui intuitiv prin vorbele „N-am a face cu el nici *în clin, nici în mînec*“, deci „nu am nimic comun cu el“. „Nu înjug cu el nici la vale, nici la deal, nici la coborîș, nici la urcuș.“

Nu e în acest sănătos simțimînt comun nici o notă de ură, de intoleranță ori de repulsiune, ci numai nepăsare față cu toți cei de fac parte din alte clase.

3. Simțimîntul național

Pornind din gîndul că clasă socială sunt familiile solidarizate în virtutea comunității de interese și de aspirațiuni, ne facem părerea că națiune sau popor sunt clasele sociale solidarizate și că e destul ca în familii educațiunea să fie rațională pentru ca să se dezvolte nu numai simțimîntul de clasă, ci și cel național.

Lucrul acesta nu e însă adevărat.

Nu clasele sociale, nici familiile, ci oamenii, care fac parte din ele, alcătuiesc națiunea fiecare potrivit cu individualitatea lui, și simțimîntul național nu pornește din conștiința solidarității, ci din iubirea elementară care leagă între dînșii, pe cei sufletește înrudiți. El e simțimîntul comun curat, și poate să fie slab ori chiar să lipsească la oameni buni, care au avut parte de cea mai rațională educațiune, și să însuflețească pe cei mai stricați oameni și să-i ducă la lăpădare de sine.

Popor sau națiune sunt și se socotesc oamenii, care, trăind, lucrînd, suferind și bucurîndu-se, în același fel, și-au format obiceiuri și apucături comune, au tradițiuni, credințe, obiceiuri și apucături comune, și-au format o limbă comună și au același fel de a gîndi și de-a simți, prin care se deosebesc de toți ceilalți.

Hotărîtoare pentru simțimîntul național e numai această înrudire sufletească, în virtutea căreia membrii aceleiași națiuni se înțeleg ușor între dînșii, lucrează cu toată inima împreună, urmăresc aceleași scopuri morale și-și împărtășesc durerile și bucuriile.

Solidarizarea națională e numai o urmare firească a luptelor purtate pentru păstrarea naționalității ori pentru înlăturarea pedecilor ivite în calea dezvoltării naționale.

Simțimîntul național slăbește, dacă membrii națiunii se risipesc, încît nu mai pot să trăiască și să lucreze împreună, dacă ei se leapădă de tradițiuni, de credințe ori de obiceiuri ; dar nu se perde decît prin înstrăinare culturală.

Cel odată înstrăinat, orișicît de covîrșitoare i-ar fi superioritatea individuală ori cea personală, stă izolat, nu înțelege „cugetele și simțirile“ oamenilor în mijlocul că-

rora-şi petrece viaţa, nu e înţeles de aceştia, nu e în stare să ia parte la lucrarea naţională, nu poate să aibă cuvenita înrîurire culturală şi e vecinic nemulţumit şi cu sine, şi cu lumea, om osîndit la un fel de sihăstrie.

Cam la fel e viaţa orişicărui om în mijlocul unei societăţi, în care, slăbit fiind simţimîntul naţional, oamenii nu mai gîndesc şi nu mai simt la fel. Societatea e alcătuită de oameni care pot să fie foarte cumsecade, dar, trăind fiecare pentru sine şi în felul său, nu împreună, ci numai unii lîngă alţii, nu se pot înţelege între dînşii, intră mereu în conflict unii cu alţii, strică azi ceea ce au făcut ieri şi se mistuie mai mult ori mai puţin în sec.

De la cultivarea simţimîntului naţional atîrnă dar nu numai ridicarea nivelului moral şi intelectual al societăţii, ci şi fericirea individuală a fiecăruia, căci grea e afară din cale viaţa petrecută între oameni, de ale cărora inimi nu poţi să te apropii.

Cartea aceasta e croită în dimensiuni prea mici pentru ca să poată fi înşirate într-însa amănuntele educaţiunii naţionale şi sunt nevoit a mă mărgini la principiile generale ce rezultă din chiar firea naţionalităţii.

Românul, legînd naţionalitatea şi de originea comună, care e fără îndoială foarte hotărîtoare, zice în loc de „popor" şi „neam" şi „neam de oameni", iar „neamul" e o fiinţă mare şi cu viaţă neistovită.

Sunt apropiate limitele putinţei de dezvoltare la individ, mai depărtate la familie, de tot depărtate la clasa socială, dar la popor ele se perd şi de aceea ambiţiunea naţională le covîrşeşte toate. E de-a pururea neîmpăcat gîndul ca neamul tău să ajungă odată mai presus de toate celelalte neamuri, şi mii şi mii de vieţi s-au stins cu însufleţire, valuri mari de sînge s-au vărsat sub stăpînirea acestui gînd.

La această exaltare a simţimîntului naţional nu putem să ajungem decît deşteptînd mîndria naţională întemeiată pe cunoaşterea şi preţuirea destoiniciilor mari ale neamului. Numai în cercul strîmt al familiei nu se poate dar cultiva simţimîntul naţional.

Cu cît mai larg e cercul în care se petrece copilăria, cu atît mai în curînd şi mai îndeplin se potriveşte firea individuală cu cea naţională.

Alergînd prin lume şi trăind în continuă legătură sufletească cu poporul, avînd mulţumiri multe pe urma acestei legături şi luînd parte la durerile şi la bucuriile obştei naţionale, copilul îşi însuşeşte pe nesimţite felul de a vedea şi de a simţi al neamului, se simte bine numai în mijlocul lui şi e străin faţă cu cei ce nu fac parte din el.

Numai cel astfel „asimilat" poate să fie încîntat de tradiţiunile, de credinţele şi de obiceiurile naţionale, să mărească în gîndul lui destoiniciile speciale ale neamului său şi să se razăme cu toată încrederea pe ele, numai el e mîndru de a fi ceea ce este, plin de pietate către părinţi, buni şi străbuni şi totdeauna gata de a se da întreg pentru mărirea neamului său.

Cultul trecutului naţional, lauda faptelor săvîrşite de străbuni, cunoaşterea istoriei şi a vieţii petrecute în prezent, poeziile şi literatura naţională, precum şi operele de artă desăvîrşesc simţimîntul naţional şi pregătesc pe cei în viaţă pentru continuarea lucrării începute de predecesorii lor, nu pot însă să producă simţimîntul naţional în inimile celor lipsiţi de el. Aceştia aud şi înţeleg, văd şi simt, dar nu cred, nu se încîntă, nu se îmbărbătează, nu se însufleţesc, ci iau parte la lucrarea naţională numai pe cît interesele lor individuale, cele familiale ori cele de clasă o cer aceasta.

Prin înrîurirea unor asemenea oameni înstrăinaţi se risipesc popoarele dezbinîndu-se mai întîi în clase sociale, apoi în familii şi în cele din urmă în indivizi.

4. Spiritul de corp

Spiritul de corp e acel simţimînt de solidaritate morală, care se produce în oamenii ce în orişicare împrejurări lucrează împreună ori în acelaşi fel.

El porneşte din amorul propriu şi se dă pe faţă ca neadormită purtare de grijă ca drepturile corpului să fie respectate şi ca nici corpul, nici membrii lui să nu fie jigniţi în dignitatea lor. Orişice lovitură dată unuia dintre cei solidarizaţi o simt toţi, şi asupra tuturora se răsfrînge şi ruşinea păţită de orişicare. Sub stăpînirea spiritului de corp, cei solidarizaţi priveghează dar ca orişi-

care dintre dînşii nu numai să pară, ci să şi fie în adevăr vrednic de stima şi de iubirea tuturora.

Spiritul de corp se deosebeşte de cel de clasă nu numai prin acest rost curat moral al lui, ci şi pentru că corpul nu e compus din familii, ci din oameni scoşi din orişice legătură familială.

La Dorohoi se produce un conflict între militari şi civili, şi la T.-Severin se ceartă între dînşii doi fraţi, unul căpitan, iar altul medic. Fiind stăpîniţi de spiritul de corp, ei s-ar certa şi dacă conflictul s-ar fi produs la Hamburg, la Palermo ori la Canton. Ei sunt însă de aceeaşi părere, dacă simţimîntul de clasă e mai tare într-înşii.

De cele mai multe ori spiritul de corp covîrşeşte pe cel de clasă, pe cel naţional, ba chiar şi pe cel familial, ceea ce-i învrăjbeşte pe oameni. Alte dăţi el se produce în clasele sociale, ceea ce le face intolerante.

Fiind îndreptat spre asigurarea intereselor morale, spiritul de corp are toate caracterele simţimîntului comun şi anume mai mult pe cele bune decît pe cele rele. El e deci cel mai raţional mijloc pentru păstrarea bunei rînduieli, şi cei ce iau asupra lor sarcina de a conduce vreo lucrare săvîrşită de mulţi oameni împreună îşi dau chiar şi inconştient silinţa de a cultiva spiritul de corp pentru ca cei puşi sub conducerea lor să se controleze şi să se îmbărbăteze şi ei între dînşii.

Cu deosebire importantă e cultivarea spiritului de corp în armată, căci, în lipsa lui, armata e o adunătură de oameni, pe care nimeni nu se poate răzăma.

De mare ajutor e însă spiritul de corp şi pentru toate ramurile administraţiunii, pentru întreprinderi industriale, comerciale ori culturale, pentru reuniuni şi societăţi constituite în vederea orişicărui scop, totdeauna, cînd oameni mulţi au să scoată împreună ceva la capăt.

În şcoli spiritul de corp e nu numai pregătire raţională pentru viaţa comună, ci totodată şi cel mai neapărat mijloc de educaţiune. Mai ales în internate disciplina şi bunul mers al lucrării nu se pot asigura decît prin cultivarea spiritului de corp, în virtutea căruia şcolarii se iubesc, deci se şi controlează şi ajută între dînşii.

Semne ostentative şi în acelaşi timp mijloace de întărire ale spiritului de corp sunt steagul şi uniforma.

Spiritul de corp se întăreşte însă mai ales în lupta pentru dreptate şi pentru onoare şi slăbeşte în urma nedreptăţilor ce se fac înlăuntrul corpului, ori pe care corpul le face ori le tolerează. Pretutindeni dar, unde lupta e grea, filfîie steagurile şi oamenii îşi au portul după grupările corporative, numească-se ele tagme, cinuri, bresle, stări şi în orişice fel. Îndată ce corporaţiunea s-a compromis săvîrşind ori tolerînd fapte neiertate, steagul se ascunde şi oamenii se leapădă de portul ei pătat.

Cei ce-şi leapădă portul ştiu totdeauna de ce li-e ruşine să-l păstreze.

5. Patriotismul

Patria e ţara părinţilor, căreia îi mai zicem şi ţara mumă, fiindcă prin ea ne-am născut sufleteşte ; e bucata de pămînt adeseori de tot mică, unde ni-am petrecut copilăria şi ne-am îndrumat a gîndi şi a simţi. Adaptaţi fiind trupeşte şi sufleteşte cu clima, cu împrejurările, cu oamenii şi cu felul de a vieţui de pe acea bucată de pămînt, nu putem să ne simţim nicăiri atît de bine ca pe ea şi o dorim totdeauna, cînd suntem departe de ea. La cei ce şi-au petrecut copilăria prin munţi ori pe ţărmurii mării acest dor de ţară e atît de viu, încît poate să ia caracterele unei boli grele, nostalgia, care duce la moarte.

Cu dorul de ţară e împreunată de cele mai multe ori şi durerea de neam a celui ce petrece departe de poporul în mijlocul căruia a crescut.

Din dorul de ţară şi din durerea de neam izvoreşte iubirea de ţară, numai însă la oameni care au avut copilărie fericită.

În sufletul omenesc se leagă pentru totdeauna unele de altele cele ce s-au prezentat împreună luării-aminte şi celui ce a avut în timpul copilăriei sale multe bucurii îi sunt scumpi oamenii prin care le-a avut, şi pline de farmec locurile unde îi ştie pe acei oameni. Nu pot însă să-şi iubească nici ţara, nici neamul, oamenii care au avut copilărie amărîtă şi lipsită de lumină.

Iubirea de ţară şi de neam se cultivă dar făcîndu-le copiilor cît se poate de plăcută viaţa şi îndrumînd pe co-

pii și pe oamenii tineri să facă excursiuni și călătorii pentru ca iubirea să se resfrîngă asupra unui cerc cît se poate de lung.

Această iubire nu e însă numai ea prin ea patriotism.

Poate cineva să fie rău patriot, cu toate că ține la țara și la neamul său, și bun patriot și în o țară în care nu și-a petrecut nici copilăria, nici tinerețele.

Pentru ca să fii bun patriot, ai să fii, înainte de toate, om bun, adecă bun fiu, bun părinte, bun soț, bun frate, bun prieten, care-și face din propriul său îndemn și pentru propria sa mulțumire datoria.

Aceasta ni-o spune Ovidiu în versurile :

„Aurea prima sata est aetas quae vindice nullo
Sponte sua legem, fidem, retumque colebat."

Deoarece fie din egoism individual, fie din simțimînt familial ori de clasă, fie din intoleranță națională, fie din spirit de corp, oamenii sunt adeseori de rea-credință și se nedreptățesc unii pe alții, toate familiile, toate clasele sociale, toate popoarele și toate corporațiunile care trăiesc pe o bucată de pămînt bine limitată s-au solidarizat pentru ca să asigureze și să apere împreună drepturile lor și ale orișicăruia dintre membrii săi.

În vederea acestei asigurări a dreptății s-au înființat statele, se croiesc legile și se creează așezămintele comune de tot felul.

După vremuri și împrejurări, s-au ridicat deasupra familii cu destoinicii mari și au stăpînit ca dinastii, potrivit cu propriile lor interese, s-au impus clase sociale și au asuprit pe celelalte, a luat cîte un popor conducerea în luptă cu altele, ori o corporațiune mai puternică a hotărît mersul întregei vieți comune. Totdeauna însă cei de rea-credință, abuzînd de poziționea ce și-au creat ca să facă nedreptăți, au fost dați în cele din urmă la o parte și statele, în care nu s-a putut asigura dreptatea pentru toți, s-au risipit, căci rostul firesc al viețuirii în state e respectarea necondiționată a legilor fie ele chiar și păgubitoare pentru stat.

Aceasta ni-a spus-o Scipion Africanul Emilian cînd, vestit despre moartea cumnatului său Tiberiu Gracchus,

care din iubire către patrie nesocotise Constituțiunea, a rostit vorbele „Ca el să pată toți cei ce vor mai face ca dînsul" ! Și în adevăr, în urma faptei lui Tiberiu Gracchus s-au dezlănțuit crîncenele lupte de peste o sută de ani, în care a perit republica romană și s-au sleit puterile vii ale poporului roman.

Legile rele au să fie schimbate, dar cîtă vreme sunt în vigoare nu pot să fie călcate, nici chiar cînd prin aceasta s-ar înlătura nedreptăți.

Patriotismul consistă în neînduplecata stăruință asupra dreptății astfel înțelese, și patriot e cel ce nu e în stare să facă nedreptate și e gata să-și jertfească munca, avutul și sîngele în lupta purtată împotriva celor ce o fac.

Educațiunea patriotică pornește dar din familie, care are să ne dea oameni buni în toate privințele, și se desăvîrșește prin cultivarea spiritului de corp și a simțimîntului național, dîndu-ne oameni întregi, care se stăpînesc pe sine și nici din egoism, nici din simțimînt de clasă, nici din iubire de neam ori de țară, nici din spirit de corp nu fac ori nu sufăr nedreptatea.

Prin această neînduplecată stăruință asupra dreptății ia simțimîntul comun și patriotismul îndeosebi caracterul de extremă asprime ce se dă pe față în pedepsele aspre, precum și în războaie, căci măsura iubirii către toți e disprețul și prin exagerare ura și mînia oarbă către cei ce fac nedreptăți.

6. Iubirea de oameni

Cultivînd, prin purtarea de grijă pentru plante și pentru animale, simțimîntul de compătimire, deschidem inimile și pentru iubirea de oameni, căci e lucru firesc că cel ce crută plantele și are slăbiciune pentru animale să fie milos față cu oamenii.

Nu sunt, cu toate acestea, rari oamenii, care-și petrec viața purtînd grijă de plante și de animale, dar nu pot să-i sufere pe semenii lor și își petrec viața în retragere îndărătnică.

Asemenea oameni, înstrăinați de semenii lor, pot să fie în toate privințele buni, patrioți devotați, chiar gata

totdeauna de a aduce jertfe, ca să aline suferințele altora, dar sunt aspri și neiertători, le fac toate siluindu-se pe sine ca să nu fie nevoiți a-și face mustrări, și nu cunosc mulțumirea bunei făptuiri.

Sunt așa-numiții mizantropi totdeauna pesimiști, în gîndul cărora omul e o ființă urîtă și pornită spre răutăți, iar viața e un fel de spășire, căreia are fiecare să i se supună cu răbdare chinuindu-se însuși pe sine.

Cuprinși mereu de durerea de a fi, ei caută mîngîiere în mulțumiri impersonale și, ca să poată avea, sunt stăpîni pe sine, gata de a-și face în toate împrejurările datoria, totdeauna corecți, oameni cu desăvîrșire buni și nesuferiți prin neînduplecata lor stăruință, ca și alții să fie ca dînșii.

Lipsiți însă de educațiune rațională și mai ales de cultură în ceea ce privește sîmțimîntul de compătimire și iubirea către natură, oamenii astfel înstrăinați de semenii lor se îndîrjesc și se fac dușmani ai neamului omenesc, sunt cuprinși cu atît mai vîrtos de durerea de a fi și-și caută compensațiune în mulțumirea diavolească de a fi săvîrșit fapte prin care le fac și altora nesuferită viața.

Această posomorîtă stare sufletească nu poate să fie decît urmarea suferințelor prea mari. Ea se produce la oameni care au fost horopsiți în timpul copilăriei, au suferit mari nedreptăți, au avut multe și grele dezamăgiri, s-au luptat cu patimi mari ori au fost chinuiți de boli îndelungate și dureroase, care li-au înăcrit viața.

Nu mai încape nici o îndoială că această predispozițiune sufletească e împreunată cu anumite degenerescențe în organismul trupesc și că aceste se pot transmite prin moștenire.

Cei mai mulți făcători-de-rele ies din copiii părăsiți, împinși încoa și încolo și chinuiți, mai ales nelegitimi ori chiar lepădați, și criminologii au constatat că ei sunt aproape toți stigmatizați încă din naștere, predestinați în virtutea unor degenerescențe fizice să-și petreacă viața în rele făptuiri.

Acest fel de a vedea e împotriva judecății sănătoase, căci el ia efectul drept cauză.

Nu însuși prin sine, ci numai în comparațiune cu alții e omul bun ori rău.

Nebunul e într-aiurea, nu poate nici să ție seamă de realitatea împrejurărilor, nici să se stăpînească pe sine, un om bolnav sufletește și trupește, ne-bun fără ca să fie rău, făcător-de-rele fără ca să aibă vreo vină. N-avem decît să-l vindecăm trupește pentru ca să se facă din ne-bun iar bun.

E însă lucru știut că primul semn de nebunie e perderea sîmțimîntului de dreptate. Fapta rea e deci un act de nebunie și făcătorul-de-rele, în timpul cînd săvîrșește fapta ori stăruie asupra ei, nu e în toată firea, ci un smintit cu atît mai primejdios, cu cît mai des îi vin „furiile“ și cu cît mai stăruitoare sunt ele. El e bolnav, iar cauza boalei e lipsa de purtare de grijă, viețuirea nerațională, petrecută în zbuciumări și în excese de tot felul.

Dacă sunt dar copii care în urma păcatelor săvîrșite de părinții, bunii ori străbunii lor intră stigmatizați în lume, ei au nevoie de o mai stăruitoare purtare de grijă, de mai multă iubire, de o mai rațională viețuire, de o mai neistovită bunăvoință și de o mai deplină cultivare a simțimîntului de compătimire, ca să nu-și peardă firescul sîmțimînt de dreptate. Ei se fac, dacă se fac, oameni răi nu pentru că s-au născut stigmatizați, ci fiindcă au fost lipsiți de purtarea de grijă, pe care o cereau stigmatele, și s-au răzvrătit asupra celor ce nu li-au dat-o.

Cel ce a avut parte de educațiune în toate privințele nu poate să nu-și iubească semenii, căci, pornită din iubirea de oameni, educațiunea, în toate amănuntele ei, numai prin iubire se poate face și tot iubirea de oameni e și cel mai culminant rezultat al ei. De aceea în societățile bine așezate oamenii toți sunt interesați ca copiii să aibă parte de bună educațiune, și toți se socotesc educatori pentru orișicare copil.

Fiind vorba de sîmțimîntul comun, nu avem să înțelegem iubirea ce ni se cere prin vorbele „Iubește pe de-aproapele tău cum te iubești pe tine însuți“, căci aceasta e caritate, nici iubirea celor ce strigă „Libertate, egalitate și frățietate“, căci aceasta pornește din egoismul nemăsurat al celor ce se simt jigniți în libertatea lor de a profita de slăbiciunile altora, puși mai prejos de cum țin

să fie crescuți ori tratați fără cuvenita dragoste frățească.

E chestiune de egoism să fii în toate împrejurările, deci și ca cetățean, om cumsecade, corect și respectuos față cu orișicine, să te folosești de drepturile tale fără ca să jignești pe alții, să-ți faci fără șovăire datoriile, să aduci la nevoie chiar jertfe, deci să tratezi pe toți oamenii ca frați deopotrivă cu tine, căci așa te străcori mai ușor prin lume și o să-ți meargă mai bine.

Acesta e patriotismul omului cu bun-simț practic ce ține la țara în care se simte bine, orișicare ar fi ea, și dorind să se pună bine cu toată lumea, strigă cu bunăcredință „Libertate, egalitate și frățietate".

Cel ce îi iubește însă pe oameni își dă foarte bine seamă că ei nu sunt deloc egali și nu pot, prin urmare, să aibă aceeași libertate. El însuși nu dă niciodată ceea ce i se cere, ci fie mai puțin, fie mai mult, după cum îl iartă puterile ; dragostea frățească-l va îndruma dar ca pentru cei slabi și neajutorați să ceară cruțare și ocrotire, pentru cei rău porniți priveghere neadormită și libertate numai pentru cei ce sunt stăpîni pe sine.

Pe oamenii singurateci îi trece cu vederea și milă nu are, căci gîndul lui e îndreptat spre binele obștesc, căruia i-l jertfește la nevoie și pe cel mai nevinovat individ.

Simțimînt comun, care se revarsă asupra rasei și în cele din urmă asupra întregului neam omenesc, iubirea de oameni se dă pe față ca egoism în purtarea de grijă pentru ușurarea traiului omenesc. Din acest egoism omenesc pornesc invențiunile și descoperirile de tot felul, așezămintele culturale, industriale și comerciale, toate silințele încordate pentru ca oamenii, orșiunde ar fi ei, să-și poată satisface cu cît de puțină osteneală trebuințele. Dacă dar cei ce iau parte la aceste silințe sunt săltați, o legitimă repulsiune se produce în fața celor ce într-un fel ori într-altul sporesc greutățile vieții, și cu cît mai multe sunt nevoile, cu atît mai aspră e forma în care egoismul omenesc se dă pe față.

Încă mai aspră e forma în care se dă pe față amorul propriu omenesc. Cel ce iubește pe semenii săi se simte jignit cînd orișicare om e atins în dignitatea lui ori se înjosește el însuși pe sine.

Jignirea e cu atît mai adîncă, cu cît cel ce e atins ori se înjosește nu-și dă și el însuși seamă despre aceasta. Din această jignire pornește întreaga muncă uriașă ce se săvîrșește spre a ridica nivelul moral și intelectual al întregului neam omenesc, pentru ca în orișicare om el să se prezinte în deplina lui dignitate.

Nu mai e vorba de familii ori de clase sociale, nici de popoare ori de state care se socotesc în legitimă apărare nedreptățindu-se între ele, ci de acea dreptate absolută, pe care poporul roman, la începutul vieții lui atît de intolerant, a precizat-o în *jus gentium,* de *pax romana,* pe care Vergiliu o laudă în vorbe atît de calde.

Cu cît mai departe străbate și cu cît mai multe inimi stăpînește iubirea de oameni, cu atît mai ferită de suferințe e viețuirea aici pe pămînt și cu atît mai vîrtos se ridică omul mai presus de grijile zilnice.

Acest dor de universală înălțare e ambițiunea omenească, din care pornește orișice îndemn spre muncă intelectuală atît în știință, cît și în artă.

Omul stăpînit de egoism ori înstrăinat de semenii săi caută în știință și în artă propria sa mîngîiere, și numai cel pătruns de iubirea de oameni ostenește pentru ca, împărtășindu-le tuturora mulțumirile sale, să ducă neamul omenesc înainte spre desăvîrșirea visată de dînsul.

II. Caritatea

Caritatea sau mila e partea slabă și dulce a compătimirii, simțimîntul de duioșie totdeauna plăcută, care ne cuprinde cînd luăm parte fie la bucuriile, fie mai ales la durerile altora.

Ea este o pornire firească ce dă farmec vieții și nu se poate să fie strînsă, ci e numai înăbușită de alte porniri mai puternice, cînd nu se dă pe față.

În practica vieții mila e purtare de grijă pentru binele fiecăruia îndeosebi și duce la mari mulțumiri sufletești prin lepădarea de sine.

E învederat că oamenii prea miloși, perzînd din vedere obștia de dragul singuraticilor, sunt prea îngăduitori și astfel lipsiți de simțimînt comun întocmai precum cei stăpîniți de simțimîntul comun sunt nemiloși.

Atît egoismul, cît și compătimirea sunt izvoare de simțiminte inferioare, în care elementul emoțional e mai mult ori mai puțin covîrșitor, deci îndemnuri sau porniri spre fapte.

Ca milă compătimirea e cel mai puțin emoțional dintre simțimintele inferioare. În gîndul brahmanilor ea e chiar simțimînt cu desăvîrșire superior, o mîngîiere sufletească lipsită de orișice îndemn spre fapte. În același fel și-o gîndește Platon, și iubirea așa-zisă platonică e o plăcută stare sufletească, din care nu are să urmeze nimic în ceea ce privește faptele celui cuprins de ea.

Deoarece compătimirea e una din marile podoabe ale firii omenești, numai oamenii dezbrăcați prin patimi urîte de firea omenească pot să se simtă jigniți cînd alții se bucură ori să fie cuprinși de mulțumire diavolească în fața durerilor de care sunt chinuiți alții. Cel milos se simte dar înălțat în gîndul său, bun și vrednic, și e cuprins de duioșie cînd ia parte fie la bucuriile, fie mai ales la durerile altora.

Duioșia aceasta e și ea singură destulă mîngîiere, căci îl face pe cel cuprins de ea să se simtă om în puterea cuvîntului. Încă mai îndeplin om, mai mîngîiat prin sine însuși și mai fericit e cel ce se îmbărbătează și se leapădă de sine ca să aline suferințele altora prin faptele sale.

Reforma lui Buddha pornește din acest gînd al iubirii active și mai fericitoare, iar legea noastră creștinească ne învață că e moartă iubirea fără de fapte.

Buddha și-a împărțit bogățiile între cei nevoiași. a îmbrăcat vestminte de cerșetor și-a umblat ca om fără de căpătîi prin lume. Tot astfel au făcut și foarte mulți dintre închinătorii lui Cristos, care s-au jertfit ori s-au lepădat de cele lumești și au trăit mai mult pentru alții decît pentru sine însuși.

Aceștia nu s-au abătut de la măsura dreaptă ce ni se dă în povața ca să iubim pe de-aproapele nostru cum ne iubim pe noi înșine, căci ei atît și numai atît se iubeau pe sine și mai vîrtos se fericeau dîndu-li-se altora. Nu mai încape dar îndoială că fericit și cu adevărat înțelept e cel ce-și reduce trebuințele și trage de la gura sa pentru ca să-i rămîie cît de mult pentru alții.

Trebuie, cu toate aceste, să fie un hotar, peste care nu are să treacă nimeni în săvîrșirea faptelor pornite din milă. Mila poate și ea să devie patimă, deci izvor de dureri, un simțimînt, în care covîrșește elementul emoțional, și cel ce trece în milă măsura dreaptă nu se ridică, ci se înjosește. Și în materie de caritate numai stăpînirea de sine e virtute.

Orișicît de mare ți-ar fi mila, mîngăie-te c-o simți, dar mărginește-te a face atît cît ești dator, căci, făcînd mai puțin, ești nemulțumit cu tine însuți, iar făcînd mai mult, nedreptățești pe alții și ești încă mai nemulțumit.

Spre această măsură dreaptă are să fie îndrumat copilul dîndu-i-se cît mai des ocaziunea de a le face altora binele pe care-l poate, fără de a se căi.

Cultivarea simțimîntului de caritate e de cea mai mare importanță pentru fericirea individuală, și îi facem copilului cel mai mare bine îndrumîndu-l să ia parte la bucuriile și la durerile altora și să aline în mărginile putințelor sale suferințe. Din punctul de vedere al vieții obștești însă, caritatea e fără de valoare, ba adeseori chiar un fel de calamitate.

În lipsă de simțimînt comun mizeriile vieții sunt atît de multe și de mari, încît caritatea nu poate să le înlăture și stă oarecum uimită în fața lor. În luptă cu nevoile vieții numai iubirea de oameni poate să ne ducă la biruință, și nu sunt puțini aceia, care, dîndu-se în această luptă la o parte, săvîrșesc acte de caritate fie din egoism, ca să se pună bine cu lumea, fie din amor propriu, ca să se încînte de sine înșiși, fie mai ales din vanitate, ca să pară miloși. Sunt chiar oameni care trăiesc în desfrîu, se înjosesc, sporesc fără de milă suferințele omenești și săvîrșesc acte de caritate pentru ca lumea să fie mai îngăduitoare față cu dînșii.

Toți aceștia strică rostul vieții comune, abuzînd de nevoile altora și nu pot să aibă mulțumirea împreunată cu gîndul de a fi săvîrșit o faptă bună.

Mulțumirea aceasta îi este dată numai celui ce face dar din dar și din prisos cu inima curată.

Dacă întîlnești dar în calea ta vreun nevoiaș, dă-i copilului trei bani și zi-i : „Dă din ei cît te trage inima, dar păstrează ceva și pentru tine".

Prin cultivarea sîmțimîntului de datorie astfel înțeles se desăvîrșește educațiunea personală, și, gîndită la un loc, întreaga educațiune e cuprinsă în vorbele : păstrează-ți buna stare trupească, fii cumpătat și bun chivernisitor, plin de dignitate, cuviincios și muncitor, fă-ți datoria față cu familia, clasa socială, corporațiunea, națiunea și țara ta, precum și față cu întreaga omenire și-ți este iertat să ai și mîngîierea sufletească de a fi alinat suferințele altora.

Cel ce se leapădă de tată și de mamă, de soție și de copii, de frați și de surori și rupe toate legăturile cu societatea, pentru ca să-și petreacă viața ostenind pentru alții, nu poate s-o facă aceasta decît cu învoirea celor interesați ca să n-o facă.

C. EDUCAȚIUNEA IMPERSONALĂ

Ajuns odată să-și poată da seamă despre cele ce se petrec împrejurul lui, copilul examinează cu luare-aminte lucrurile, ca să le cunoască bine și să-și facă despre fiecare din ele idee clară. După ce și-a făcut idei despre lucruri, aceste se frămîntă mereu în capul lui și el compară, cercetează și face întrebări, ca să le înțeleagă. Nu are apoi odihnă, pînă ce nu s-a dumirit, într-un fel ori într-altul, de ce anume e fiecare lucru cum îl știe, din care cauză și în vederea cărui scop.

Acest neastîmpăr al nedumiririi, nepotolita sete de a cunoaște, de a înțelege și de a ști, e cea mai neistovită din toate trebuințele omenești, căci viața lui toată omul cunoaște, înțelege și știe puține și niciodată nu ajunge să nu-i rămîie încă multe necunoscute, neînțelese și neștiute.

Nu e această trebuință sufletească deopotrivă cu curiozitatea pe care o au și animalele.

Animalul ia și el aminte, deci cunoaște și-și formează idei concrete despre lucrurile ce stau în oarecare legătură cu viața lui. El însă nu-și dă seamă despre ceea ce cunoaște, nu compară, nu se dumirește asupra rostului acelor lucruri, nu scrutează cauze și efecte, nu înțelege și nu știe.

Nu e însă numai aceasta deosebirea dintre curiozitate și trebuința de a ști.

Voind să aflăm rostul vreunui lucru, căutăm — nu cauzele care l-au produs, ci scopul, în vederea căruia este el cum îl știm.

Dacă vom examina un bob de fasole, vom constata, înainte de toate, că el e înfășurat într-un fel de pieliță tare și ne vom da seamă că rostul acestei pelițe e să protegă părțile mai gingașe ale seminței, cum coaja de alună protege sîmburele. Examinăm dar bobul înainte și constatăm că el e alcătuit din două părți, între care se află embrionul. Din embrion au să iasă rădăcinile și cotorul, iar cele două părți sunt primele două frunze ale viitoarei plante.

Suntem dumiriți, împăcați, și punem bobul la o parte pătrunși de gîndul că el e întocmai cum trebuie să fie.

Dacă se-ntîmplă însă ca una din cele două părți să nu fie la fel, stăm cuprinși de viuă nedumerire. Care e rostul deosebirilor ? De ce n-au să fie primele două frunze întru toate deopotrivă ? Fiindcă nu ne putem dumiri asupra rostului deosebirilor, căutăm cauzele care le-au produs, și cîtă vreme nu le-am găsit, rămînem stăpîniți de gîndul că nu e bobul cum trebuie să fie.

Același fel de nedumerire ne cuprinde cînd constatăm că bobul de grîu are — nu două părți, ci una singură, ori cînd dăm în nucă peste cei „patru frați".

În fiecare clipă a vieții noastre suntem neliniștiți, căci orișicare lucru, care nu e ori nu ni se pare a fi cum trebuie să fie, ne pune în nedumirire, ni se pare interesant, adeseori chiar uimitor, pocit în felul lui și mai mult ori mai puțin supărător, iar de supărarea aceasta nu putem scăpa decît dumirindu-ne prin constatarea fie chiar și greșită a efectelor și cauzelor lui.

Repaosul sufletesc e cu putință numai în fața lucrurilor, care sunt învederat cum trebuie să fie : multe, puține, aceste ne încîntă, și încîntarea aceasta e cea mai curată mulțumire a vieții omenești.

E învederat că cu cît mai adînc pătrundem în tainele firii, cu cît mai bine cunoaștem și înțelegem lucrurile din lume, și cu cît mai bine suntem dumiriți asupra sco-

purilor și asupra cauzelor, cu atît mai des și mai îndeplin ne împărtășim de aceste mulțumiri.

De aceea scrutătorii de orișice fel sunt mari binefăcători ai omenirii, care prin roadele muncii lor adaugă la fericirea tuturora și la a fiecăruia îndeosebi.

Lucrurile din lumea ce se desfășură în aievea nu sunt însă întocmai cum trebuie să fie, ci pocite, unele mai mult, altele mai puțin, fiecare-n felul lui potrivit cu împrejurările în care trece prin ființă.

Acesta e adevărul din care a pornit Platon în plăsmuirea ideilor sale, care sunt lucruri gîndite așa cum trebuie să fie.

Nu e nici un stejar întocmai cum trebuie să fie, căci împrejurările, în care răsare și-n care i se desfășură viața, îl pocesc ; putem însă să ne gîndim : stejarul desăvîrșit în toate amănuntele lui, și acest ideal de stejar ne încîntă mai mult decît orișicare stejar văzut în aievea.

Sensibilizarea sau întruparea în orișice fel a unor asemenea idealuri e ceea ce numim artă.

În artă și numai în artă se pot prezenta lucrurile în desăvîrșirea ființei lor, și cu cît întruparea dă mai mult iluziunea realității, cu atît mai încîntătoare e. Reproducerea realității nu e însă artă, ci totdeauna o pocire a realității. Sunt deci și artiștii mari binefăcători ai omenirii, numai, însă, dacă nu reproduc, ci desăvîrșesc realitatea.

Dacă o senină mulțumire sufletească e să plăsmuiești în gîndul tău lucrurile așa cum ele trebuie să fie, și să-ți reproduci plăsmuirea ca-n aievea, încă mai senină trebuie să fie mulțumirea de a fi desăvîrșit prin cultură rațională ființe viețuitoare, chiar oameni, și atoatecovîrșitoare e mulțumirea de a te fi dus pe tine însuți spre desăvîrșire.

În vederea acestei supreme mulțumiri omenești se face educațiunea, care e arta de a te face pe tine însuți cum trebuie să fii, potrivit cu firea cea adevărată a omului.

Orișice act de stăpînire de sine, orișice faptă bună prin potrivirea ei cu firea cea adevărată a omului, orișice lepădare de sine e asemenea mulțumire impersonală, fiindcă rezultă din satisfacerea unor trebuințe care n-au nici o legătură cu personalitatea și sunt simțiminte superioare, fiindcă nu ne îndeamnă la nimic.

Trebuința de a ști se ivește numai în clipa cînd îți dai seamă că nu știi, și ai și putința de a te dumiri asupra adevărului, iară mulțumirea ei o ai nu numai după ce te-ai dumirit, ci și în timpul în care îți dai silința de a te dumiri, iar după ce ai simțit-o odată, ea rămîne viața toată în sufletul tău.

Așa e orișicare mulțumire impersonală.

O vedere frumoasă, o operă de artă, o faptă bine săvîrșită e o simfonie, care te încîntă nu numai în clipa cînd ți se prezentă, ci toată viața, și cel ce-și caută mulțumiri impersonale adună comoară nestimată. Zilele copilăriei și ale tinerețelor sunt pline de farmec, fiindcă-n trecerea lor avem multe mulțumiri impersonale, și afară din cale senin e apusul vieții petrecute în silințe impersonale.

Trebuințele personale și cele individuale, nevoile vieții, grijile și durerile și mai ales slăbiciunile de tot felul nu ne lasă însă răgaz să ne pierdem în mulțumiri impersonale. De aceea se tînguie creștinul : „Din tinerețele mele multe patimi se luptă cu mine“ — iar înțeleptul zice întristat : *Primum vivere, deinde philosophari.*

Avem să ne chivernisim viața așa, ca să ne rămîie într-însa cît de multe clipe de repaos pentru mulțumiri impersonale.

Goana după asemenea mulțumiri este însă și ea o patimă, care întunecă viața.

În silințele sale de a se dumiri, omul adeseori se înșală ori se amăgește pe sine însuși și, căzînd din rătăcire în rătăcire, își petrece viața în zbuciumări sufletești.

Tot astfel alergînd după forma desăvîrșită, ochii i se opresc adeseori asupra celor pocite, care sunt mai interesante, mai uimitoare prin lipsa de potrivire a părților ce le alcătuiesc, și în loc de a-l încînta îl frămîntă și-l istovesc.

O măsură dreaptă avem deci să păstrăm și în ceea ce privește satisfacerea trebuințelor impersonale, iar aceasta nu poate să fie decît iubirea de adevăr.

Ceea ce avem să căutăm totdeauna și în toate este firea cea adevărată, căci numai aceasta poate să ne încînte prin desăvîrșirea ei armonică și să ne dea repaosul su-

fletesc, în care se stinge „toată grija cea lumească" și se leapădă.

Ceea ce intră și trece prin ființă în adevăr așa, cum trebuie să fie, este bine atît în lumea fizică, cît și în cea morală, potrivit cu scopul și cu cauzele.

Ceea ce bine s-a înființat e și-n aievea, și în gîndul omenesc frumos, desăvîrșit în toate amănuntele, o mîngîiere pentru suflet.

Numai ceea ce este bine și frumos e deci adevărat, în deplină potrivire cu firea sa.

Spre căutarea adevărului astfel înțeles are să ne îndrumeze educațiunea intelectuală și în îndrumarea aceasta consistă rostul ei moral. Lipsită de îndrumarea aceasta, orișice educațiune intelectuală e amorală, o nenorocire atît pentru cel ce o primește ori și-o face el însuși sie, cît și pentru societate.

Iar îndrumarea aceasta nu poate porni decît din religiozitate.

Cel mai mare din toate adevărurile și cel mai desăvîrșit dintre toate gîndurile e lumea așa cum ea se desfășură în aievea și cum se oglindește în mintea omenească. Orișicît de pocite ni s-ar părea părțile ei, orișicare din ele e potrivită pînă în cele mai mici amănunte fie cu scopul, fie cu împrejurările, și toate împreună alcătuiesc cel mai desăvîrșit întreg.

Dacă dar nesfîrșita varietate, mulțimea nemăsurată și mărimea neînchipuită ne pun în fioroasă uimire, armonia universală ne încîntă și ne umple de sfioasă admirațiune.

Orișicare ar fi nevoile vieții, grijile și durerile ei, e destul să fii om adevărat pentru ca, deschizînd ochii și uitîndu-te împrejurul tău, să te simți mîngîiat și cu prisos răsplătit pentru durerea de a fi.

Animalul va fi stînd și el uimit, căci simțurile lui sunt adeseori chiar mai dezvoltate decît ale omului, dar el nu se încîntă și nu e cuprins de admirațiune pentru că nu înțelege, nu știe, nu e-n stare să le adune toate într-un singur gînd și să-și plăsmuiască-n închipuirea lui nemăsurat de bogata și nesfîrșit de larga icoană a toate.

Fiindcă tot într-un animal se dă și omul pe față, n-avem să ne mirăm că sunt și oameni care nu se încîntă și nu admiră și astfel n-ajung niciodată să se înalțe, ieșind din animal, la gîndul că nu se poate ca lumea aceasta să fie atît de desăvîrșită în rosturile ei fără ca să fie în ea și afară de ea cineva care a plăsmuit-o, hotărîndu-i pînă în cele mai mici amănunte scopurile.

Mintea omenească numai așa poate să înțeleagă lumea și rostul omului în mijlocul ei, și numai cel ce așa o înțelege poate să guste îndeplin mulțumirea de a-i fi fost dat să treacă prin ea. Pentru el toate sunt curate și sfinte ; el toate cu sfială religioasă le scrutează și admiră, iar cînd ajunge la mărginile putințelor sale, se pleacă umilit, cade în genunchi, se-nchină și e mîngîiat.

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

(PREFAȚĂ)

PREFAȚĂ LA *GRAMATICA LIMBII ROMÂNE*
PARTEA I. *ETIMOLOGIA [MORFOLOGIA]*

Cartea aceasta nu e manual didactic, şi nici că le este, după programul oficial, învăţătorilor de limba română, iertat să le deie şcolarilor manual de gramatică în mînă.

Pornind din convinegerea că deprinderea de a aplica regulele gramaticale pînă-n cele mai mici amănunte ale lor e începutul a toată disciplina intelectuală, deci temelia bunei rînduieli în lucrarea omenească de orişice fel, gîndul meu a fost să constat regulele privitoare la sintaxa limbii române, să le formulez potrivit cu înţelegerea celor dumiriţi asupra etimologiei şi să fac expunerea lor sistematică.

Înaintînd însă în lucrarea mea, m-am încredinţat din ce în ce mai îndeplin că sunt puţini cei îndeajuns dumiriţi asupra etimologiei. Am scris dar *Etimologia* aceasta ca pregătire pentru înţelegerea regulelor sintactice şi astfel m-am mărginit la ceea ce din punctul de vedere sintactic mi s-a părut de neapărată trebuinţă şi mi-am dat silinţa să le expun toate pe cît se poate de scurt. Lucrarea e croită în vederea celor ce-şi dau seamă că nu sunt, şi ţin să fie pe dindestul dumiriţi în ceea ce priveşte gramatica limbii româneşti. Voi fi cu atît mai mulţumit, dacă între cei ce se vor folosi de cartea aceasta vor fi şi şcolari, învăţători, ba fie chiar şi scrietori, căci nevoie de a ne dumiri asupra limbii noastre avem cu toţii.

Sunt şi unele amănunte în privinţa cărora nu am ţinut seamă de regulele stabilite de Academia Română pentru scrierea limbii româneşti.

Nici că se cuvenea să ţiu seamă.

Stabilind aceste reguli, Academia noastră a făcut o binevoitoare, dar zadarnică încercare de a rezolva problema scrierii corecte şi-n lipsă de îndestulătoare pregătire gramaticală. Ea n-a avut dar în vedere şi oameni, care au îmbătrînit scriind româneşte şi dînd lecţiuni de gramatică românească.

Unul dintre scopurile urmărite prin publicarea acestei cărţi e tocmai producerea convingerii că, fără pregătire gramaticală, scrierea corectă e peste putinţă şi că astfel e neapărată nevoie ca să fie revizuită ortografia stabilită de Academie. De aceea mi-am şi rezervat să precizez regulele ortografice abia la sfîrşitul sintaxei, cînd va fi lămurit şi rostul semnelor de interpunctaţiune ca element ideografic în felul nostru de a scrie.

Nu puteam, cu toate aceste, să mai aştept pînă cînd voi putea să public deodată gramatica întreagă, etimologie şi sintaxă la un loc.

Cunosc ca numai puţini dintre contimporanii mei graiul viu al poporului român şi mi-am dat silinţa să cunosc şi cartea românească, atît cea din zilele noastre, cît şi cea mai veche, şi pot astfel să-mi dau seamă ce este şi ce nu este bine româneşte.

Timp apoi de patruzeci de ani aproape, de cînd mai ici, mai colo dau lecţiuni de gramatică, m-am folosit de manuale, cum sunt ale lui Cipariu, Circă, Munteanu, Câmpianu, Neagoe, Străjanu şi mai ales ale prietenului meu Manliu şi am petrecut multe oare plăcute discutînd cu fruntaşi de-ai lumii noastre literare, între care mai ales Eminescu, Odobescu, Caragiali şi Coşbuc, cărora li-am fost după vremuri şi colaborator. Cele spuse de mine nu sunt deci numai dintr-ale mele, ci în mare parte un fel de depozit, de care am să mă desfac cît mai curînd, căci nu pot să ştiu ce poate să aducă ziua de mîne.

Îmi dau foarte bine seamă că, fiind lucrată oarecum ca printre picături, etimologia aceasta nu în toate amănuntele ei e ceea ce ar trebui să fie, dar n-aş fi dat-o publicităţii, dacă n-aş fi pătruns de simţămîntul că tot e mai bună decît celelalte pe care le avem.

Autorul

DIN MANUSCRISE

CUGETĂRI FILOSOFICE

CE TREBUIE SĂ ÎNȚELEGEM CÎND ZICEM „FILOSOFIE“ ?

Ca orice altă știință, filosofia este suma lămuririlor și a îndoielilor omenești asupra unui anumit șir de adevăruri.

Adevărul e de două feluri.

Este un fel de adevăr pe care îl aflăm prin mijlocirea organismului nervos, adecă tot ceea ce este ori se petrece, ce pipăim, vedem, auzim, mirosăm, gustăm ori simțim. E adevărat că piatra e vîrtoasă, că cerul e albastru, că trăsnetul e zguduitor, că trandafirul răspîndește oarecare miros, ori că lămîia e acră. Tot atît de adevărat e că mă doare capul, că mi-e foame, că mă gîndesc la un anumit lucru, că voiam să spun cuiva anumite vorbe, ori că am visat ceva. Adevărat în felul acesta e tot ce este ori s-a ivit pe o clipă undeva, fie chiar în capul unui om.

Adevărurile de felul acesta nu se pot afla decît pe cale intuitivă și pentru aceea se impun ele înseși și trebuie să treacă de cele mai netăgăduite. Nu este cu putință ca omul să vază ori să-și închipuiască lucrurile altfel decît așa cum le vede ori și le închipuiește.

Este un alt fel de adevăruri, pe care nu le aflăm decît din adevărurile intuitive pe care le știm. Nu mai privim lucrurile izolate, nu le mai înfățișăm pe toate la un loc ca pe o totalitate izolată, nu mai ne mulțumim a ști ceea ce este și se petrece, ci căutăm legătura firească între deosebitele lucruri ce alcătuiesc totalitatea și între părțile ce alcătuiesc fiecare lucru izolat. Aici nu mai e vorba de

ceea ce este în lume, ci de ceea ce nu e decît printre lucrurile care sunt ; pentru aceea adevărurile de felul acesta nu le aflăm, ci le scoatem din celalalt fel de adevăruri prin propria noastră muncă sufletească.

Despre adevărurile intuitive ne *încredinţăm,* iară despre cele abstracte ne *lămurim.*

Care din aceste două feluri de adevăruri e cu deosebire obiectul cercetărilor filosofice ?

Toate cuvintele întrebuinţate produc o intuiţiune internă. Înfăţişîndu-ni-se cuvîntul, simţim parcă ceea ce el însemnează şi ne înfăţişăm subt o singură privire lucrul ori suma de lucruri pe care le uneşte în gîndul nostru.

Dacă e vorba de un lucru concret, ni-l înfăţişăm aşa cum ni-l aducem aminte, cu toate calităţile ce nu le-am scăpat din vedere, ori nu le-am uitat, cu toate relaţiunile în care l-am aflat ori l-am pus noi înşine în gîndul nostru. Prin firea ei, această icoană a lucrului nu poate fi decît deosebită la deosebiţi oameni, deoarece nu este cu putinţă ca doi oameni să aibă cu desăvîrşire aceeaşi intuiţiune despre acelaşi lucru, şi cu atît mai peste putinţă ca intuiţiunea lor internă să fie aceeaşi. Astfel icoana unui munte se produce deosebit în sufletele a doi oameni care au văzut muntele în acelaşi moment, fie ei oricît de asemănaţi.

Cu atît mai deosebită la deosebiţi oameni trebuie să fie intuiţiunea internă produsă de un cuvînt ce exprimă o noţiune abstractă. Fiind vorba de cal, într-un moment dat, fiecare om se gîndeşte la suma de calităţi pe care le-a observat la toţi caii ce ştie, pe cît şi le aduce aminte, şi astfel icoanele produse în suflet, afară de aceea că îndeobşte sunt foarte rupturite, nu pot fi decît deosebite.

Intuiţia internă pe care o produce un cuvînt menit a exprima o idee, în sfîrşit, la cei mai mulţi oameni nu e decît un fel de negură. La ce se poate gîndi omul care nu şi-a dat seamă despre o idee oarecare, cînd vorba e de această idee ? El se gîndeşte la tot ceea ce ştie despre ea, la părerile altora şi la manifestaţiunile puse în legătură cu această idee. Astfel adeseori intuiţiunea internă produsă de un cuvînt menit a exprima o idee e ceva cu totul deosebit de idee. Aşa cuvintele „zaveră" şi „săbăd-

şag", care însemnează libertate, pînă în ziua de astăzi produc în sufletele celor mai mulţi români intuiţia revoluţiunei ; ba chiar şi cuvîntul „libertate" produce aceeaşi intuiţie şi adeseori ţăranul român, zicînd „e libertate la Bucureşti", înţelege că s-a turburat liniştea publică.

Să ne întrebăm deci care e intuiţiunea produsă de cuvîntul „filosofie" în sufletul oamenilor, pentru care acest cuvînt are un înţeles oarecare ?

Socrat avea o idee lămurită despre ceea ce trebuie să înţelegem cînd zicem „filosofie". El însuşi formase această idee potrivit cu vederile sale filosofice, fiindcă o formase aşa şi nu altfel, ţinea la ea ca la una care e singura bună, şi fiindcă ţinea la ea, pretindea că toţi oamenii trebuie să aibă această idee plăsmuită de dînsul.

Platon, Aristoteles, Bacon, Kant şi Schopenhauer au avut şi ei ideile lor deosebite despre filosofie, ţineau şi ei la ele şi pretindeau că sunt cele mai bune.

Într-un cuvînt fiecare om ce este ori se pretinde filosof are ideea sa deosebită despre ceea ce va să zică filosofie.

În sfîrşit oamenii, ce nici nu sunt, nici nu pretind a fi filosofi, dară au auzit ori cetit ceva despre filosofie, au şi ei ideile lor şi auzind cuvîntul, fiecare îşi aduce aminte ceea ce ştie şi ceea ce înţelege, precum ştie şi înţelege despre lucrurile pe care le uneşte în gîndul nostru.

Care dintre aceste idei nenumărate e ceea adevărată, pe care trebuie s-o avem cu toţii ?

Fără îndoială adevărul e unu şi singur şi prin urmare mulţimea şi deosebirea ne încredinţează că nici una nu conţine adevărul curat. Dacă vom asemăna însă ideile filosofilor mari, vom găsi că ele sunt foarte asemănate şi, în lipsă de alt criteriu, trebuie să presupunem că adevărat în ele e aceea ce e identic.

Ideea are o viaţă organică, o dezvoltare firească. Nu numai în fiecare om ea are tendenţa de a lua o formă individuală, ci chiar în capul aceluiaşi om ea tinde să se schimbe mereu şi să crească. În acelaşi timp omul are tendenţa de a o fixa, pentru că o ia drept adevăr, şi adevărul e unul, acelaşi şi de-a pururea neschimbat, şi nu se mulţumeşte a zice aceasta : „E adevărul la care voiesc

să țin cît voi trăi", ci am zice : „Toți oamenii și toate vremile trebuie să vază lucrurile așa cum le văd eu". Astfel, ideea se moștenește din neam în neam, dar cu cît moștenitorii sunt mai slabi și prin urmare mai stăpîniți de idee, ideea cu atît mai mult se schimbă în capetele lor.

În timpul nostru unitatea de vederi e atît de mică, încît numai arareori găsim cîte doi oameni cari se pot înțelege asupra vreunui lucru. E însă ceva comun în vederile tuturora, deosebit de alte timpuri, și ceea ce e comun și deosebit în alte timpuri e partea modernă a ideilor.

Ce este calul ? Ceea ce găsim la toții caii.

Ce este ideea modernă despre filosofie ? Ceea ce găsim în toate vederile despre filosofie a oamenilor de astăzi, ceea ce-și înfățișează oamenii din zilele noastre cînd zicem filosofie.

Dacă ne dăm seamă, aflăm că oamenii înțeleg o mulțime de lucruri subt acest cuvînt, cercetări, lămuriri și îndoieli, că sfera noțiunii e cea mai largă, dar tocmai pentru aceea, noțiunea — foarte puțin lămurită.

În sufletul celor mai mulți oameni cuvîntul nu produce decît intuițiunea unor cercetări vaste asupra unei mulțimi de lucruri neînțelese. Cum vom ajunge deci să producem o intuițiune mai lămurită a ideei de filosofie ?

Fără îndoială numai așa, dacă vom prezenta ideea filosofiei în cuvinte intuitive, adecă prin cuvinte care au ele înseși un înțeles comun, încît numaidecît simțim ceea ce ele vor să zică.

Cuvîntul „filosofie" e strein și prin urmare el nu poate produce în sufletul românului decît intuiția ideilor, mai mult ori mai puțin lămurite, pe care le-a văzut puse în legătură cu dînsul. El înțelege anumite filosofii pe care le cunoaște ; pentru ca să aibă ideea rezultată din toate filosofiile posibile, trebuie să-i spunem în românește ce trebuie să înțelegem.

Cuvîntul „filosofie" va să zică pe românește „iubire de înțelepciune", filosof e omul *înțelept,* ori care ar dori să fie înțelept și-și dă toată silința să fie.

Iată deci intuițiunea lămurită. Oricine simte ce va să zică om înțelept, îl vede parcă în gîndul său cît e de

curat în îmbrăcămintea sa, de *chibzuit* în hotărîrile sale, *regulat* în viața sa, *cuviincios, drept* și *binevoitor* în purtările sale, *cumpătat* în dorințe, cum *cumpenește* vorbele înainte de a le rosti și cum niciodată nu vorbește despre lucruri pe care nu le poate *înțelege.*

Omul acesta ne face impresia unui om întreg, deplin, desăvîrșit, care nu jignește pe nimeni, dară nici nu merge cu bunăvoința pînă a suferi ca alții să-l jignească, a unui om care nici în bine, nici în rău nu merge prea departe, ci totodată rămîne înțelept. El însă nu ne face impresia unei inteligențe superioare. Înțelepciunea este un lucru pe care și-l poate însuși oricare om, fie cel mai mărginit ; e o cestiune de deprindere, de învăț, de lucru cîștigat și păstrat prin o muncă de care oricare om e capabil. Oricine simte că e cu putință să ne închipuim un om genial, care nu e deloc înțelept și un om foarte prost și, cu toate aceste, foarte înțelept în purtările sale. Fără îndoială însă nimeni nu își poate face închipuire despre un filosof care nu e înțelept : el este un om foarte ager la minte, dar filosof nu e, deoarece un filosof neînțelept e o contrazicere.

Numai înțeleasă astfel, ca o știință, pe care pot să o cîștige toți oamenii, filosofia poate să aibă în viața omenirei rolul pe care îl are.

Să vedem acum adevărurile asupra cărora filosofia poate să ne lămurească.

Înainte de toate, adevărurile intuitive nu pot să fie niciodată obiectul cercetărilor filosofice, pentru simplul cuvînt că despre ele ne încredințăm, dar nu ne putem lămuri. Fără îndoială, omul înțelept are și el dorința de a se lămuri asupra acestor lucruri, dar își dă seamă că nu se poate, și, tocmai înțelept fiind, nu caută să facă ceea ce nu poate. Ori lucrurile din lume sunt așa cum și le înfățișează omul, și atunci e destul să le privim bine, pentru ca să ne încredințăm despre ele ; ori ele sunt altfel și atunci orice încercare de a ne încredința despre adevărata lor fire e zadarnică. Filosoful nu ar fi înțelept, dacă nedumirirea l-ar putea împinge la niște cercetări zadarnice, la o muncă în săc : ele trebuie să ieie lucrurile așa cum sunt și să se mărginească a căuta locul ce i se cuvine omului în mijlocul lor.

Istoria naturală, fizica, metafizica ori astrologia nu pot face parte din filosofie, deoarece ele se ocupă cu adevăruri intuitive.

Numai adevărurile abstracte pot fi obiectul cercetărilor filosofice, pentru că numai asupra acestora lămurirea e cu putință.

Nici aceste nu toate, ci numai acele cari îl privesc direct pe om cu viața lui, atît individuală, cît și socială.

Pentru aceea filosoful analizează, înainte de toate, lucrurile din lume și își dă seamă despre procesul în urma căruia ele se produc în sufletul nostru : aceasta e psihologia.

Își dă apoi seamă despre procesul prin care se produc ideile și judecățile în capul nostru : aceasta e logica.

În sfîrșit își dă seamă despre firea omului întreg, cu părțile lui bune și rele și caută să afle calea firească ce el trebuie să urmeze în viață : aceasta e filosofia practică.

Cele dîntâi două nu sînt decît o pregătire pentru cea din urmă, care e adevărata știință a înțelepciunei.

Ele luminează pe om, îi întăresc puterile sufletești, îl deprind cu conștiința adevărului, îl fac să se cunoască mai bine pe sine însuși, pentru ca cu atît mai lesne să cunoască lumea și căile ce trebuie să urmeze într-însa.

PSIHOLOGIA

Cunoștința sistemului nervos și a funcționării lui, pe cît ne-o putem cîștiga, e o pregătire pentru psihologie : ea însă nu face parte din psihologie. Psihologia nu se ocupă decît cu efectele și așa pentru dînsa e indiferent mediul în care se produc aceste efecte. E indiferent a ști cum și pentru ce se produc efectele psihice, cînd scopul nu e decît a constata că aceste efecte sunt așa și nu altfel. Numai această din urmă constatare o putem face în mod neîndoios.

Dacă aș zice că toate lucrurile ce sunt în lume sunt iviri, oricine va simți o nedumirire în sufletul său. Această nedumirire e rezultatul intuițiunei produse de cuvîntul „iviri". E destul să ni se înfățișeze acest cuvînt pentru ca numaidecît să ne neliniștim și să fim cu luare-aminte. Dacă în mijlocul unei mulțimi de oameni unul singur ar striga : „S-a ivit !" „Se ivește !" ori „Ivire !", toți ar privi în toate părțile că să vază ce, cum și unde se ivește.

Pentru ce oare ? Pentru că acest cuvînt însemnează lucrul fără de care nu ar putea să aibă loc intuițiunea : el exprimă ideea intuițiunii, a cauzei externe prin care intuiția se produce.

Ce este o ivire ?

Românul zice : „I se ivește ceva !" E deci vorbă de o întîlnire a două lucruri deosebite, de unul care și de altul căruia i se ivește. Unul fără de altul nu ni le putem închipui. E peste putință să ne închipuim o ivire izolată. Am crede poate că un curcubeu în o lume cu totul deosebită ar fi o asemenea ivire izolată ; crezînd însă aceasta, uităm că acel curcubeu ni se ivește chiar nouă, celor ce credem că nu i se ivește nimănui. Ivirea în sine poate să fie izolată, e însă vorba de gîndu nostru, în care ivirea nicidecum nu poate sta izolată, e vorba de ceea ce înțelegem și ce suntem siliți a înțelege, de aceea ea ni se impune cînd zicem „ivire". Astfel, voind a ne lămuri, trebuie să purcedem din noi înșine.

Zicem că s-a ivit un curcubeu pe cer, că s-a ivit un meteor, un comet, un nour, că s-a ivit soarele, luna, că s-au ivit stelele.

Ce voim noi să înțelegem cînd zicem că toate aceste s-au ivit ? Voim să înțelegem că ceea ce s-a ivit nu era mai nainte de a se fi ivit ? Nu : căci știm prea bine că afară de curcubeu toate lucrurile erau cu mult mai nainte de a ni se fi ivit. Voim numai să zicem că pentru o anumită dată ni s-au ivit *nouă*. E deci vorba de noi înșine, de întîlnirea noastră cu unul din acele lucruri.

Voim noi să zicem că acele lucruri sunt ? Fără îndoială, căci ceea ce se ivește este ; dar această existență nu

urmează a fi numaidecît ceea ce numim reală, ci poate să fie şi închipuită. Zicem că i s-a ivit cuiva ceva prin vis.

Voim poate să zicem că acele lucruri vin deodată şi oarecum în primă ? Fără îndoială, deoarece chiar intuiţia cuvîntului e un fel de pripeală sufletească. Dar această pripire nu e decît relativă. Zicem că în secolul cutare s-a ivit cutare om, ori că s-a ivit o nouă celebritate, ori că ceva se iveşte numai încetul cu încetul.

Într-un cuvînt, cînd zicem ivire, înainte de toate înţelegem numai şi numai că cineva află ceva undeva. Se iveşte un om, un cal, un munte, o vorbă, un sunet ş.a.m.d., se iveşte chiar şi numai ceea ce numai ni se pare. Pînă unde merge prin urmare acest cuvînt ? E oare ceva ce nu se poate ivi ?

Să ne închipuim un om cu desăvîrşire izolat, ce stă în văzduh şi nu are nici cerul sus, nici pămîntul jos, nu vede, nu aude, nu miroasă şi nu gustă nimic. Pentru dînsul lumea e cu desăvîrşire deşartă, adecă nu există.

Întregul organism al acestui om funcţionează regulat, inima bate, răsuflarea se urmează, sîngele curge prin vine, stomacul mistuie, într-un cuvînt, trupul lui se află în starea normală.

Acest om va simţi bătaia propriei sale inimi, va auzi propria sa răsuflare şi va vedea mişcarea propriului său pept. Sunt aceste iviri ? Oricine simte că ne vine foarte greu a zice că sunt. Pentru ce ? Pentru că sunt nişte lucruri statornice, care se urmează aşa şi tot aşa.

Dar unul cîte unul se ivesc gîndurile în cazul acelui om izolat. Gîndirea, ca proces, nu este o ivire : e însă ivire fiecare gînd îndeosebi ; gîndurile se ivesc şi dispar ; gîndirea se iveşte o dată în lume şi dispare cu peirea celei din urmă fiinţe omeneşti, se iveşte o dată în capul omului şi încetează la moartea lui.

Astfel, în ultima analiză, ivire e orice mişcare neobicinuită în capul omenesc, orice gînd nou ori din nou ivit, tot ce este o schimbare. Cauzele acestei iviri pot fi chiar în cap, pot fi în trupul omenesc şi pot fi afară de trup.

Întocmai precum se ivesc gîndurile, se iveşte o durere ori o plăcere, se iveşte setea, ori foamea, amorul şi ura,

se iveşte tot ce este urmare a unei funcţionări fireşti dar anormale a organismului nostru trupesc. Ivire e înainte de toate o schimbare despre care ne dăm seamă. E indiferent dacă această schimbare e pozitivă ori negativă, dacă anomalia consistă în încetarea funcţionării ori în o mai mare funcţionare : efectul psihologic e totdeauna pozitiv şi anume cu atît mai puternic, cu cît schimbarea e mai mare şi mai pripită. Ideea luminei e tocmai atît de intensivă ca aceea a întunecimei : plăcerea — tot atît de zguduitoare ca durerea. Cu cît mai deosebită e ideea ce ni se iveşte ca cele pe care le avusem, cu atît mai dinadins zicem că ni s-a ivit, cu cît mai mare şi mai pripită — durerea, cu atît mai intensiv e efectul ei.

Să ne întrebăm : „În acea lume deşartă, în care sta acel om izolat, era lumină ori întunerec ?“ E cu desăvîrşire indiferent pentru dînsul, deoarece el nu poate şti.

Să zicem că era lumină.

Încetul cu încetul se face întunerec.

Va zice oare acest om că lumina a dispărut şi că a rămas întunecimea ? Nu ! El va zice că s-a făcut întunerec. Pentru dînsul nu întunecimea e negaţiunea luminei, ci lumina — lipsa de întunerec. Pentru omul care toată viaţa nu a văzut decît lumină, întunerecul e o ivire pozitivă, foarte puternică.

Să luăm o mare tablă albă şi să întrebăm pe orişicine dacă e ceva pe tablă. Oricine va răspunde că nu e nimic. Să facem un punct negru pe tablă. Orişicine va răspunde că e ceva. Şi nici nu ne putem închipui ceva mai pozitiv decît punctul negru pe tablă albă. Ştim însă prea bine că acest punct e cu desăvîrşire negativ. Astfel, pentru omul care nu a văzut decît lumină în viaţa sa, lipsa de lumină are să fie cea mai zdrobitoare realitate.

Un om se culcă seara şi adoarme în o odaie întunecoasă. În clipa cînd se iveşte o lumină intensivă, el se trezeşte. El însă s-a culcat în o odaie cu lumină intensivă : în clipa cînd lumina dispare el se trezeşte.

Dar din clipa în care se ivise în lume, acel om auzea mereu o coardă sunînd în urechea sa. Era cu putinţă să audă el această coardă ? Fără îndoială, dacă vibraţiunile

nu erau atît de dese, ca să poată distinge pauzele. Dacă însă sunetul era unul şi neîntrerupt, el nu putea să audă ceva decît în clipa cînd sunetul încetează.

Cei mai mulţi oameni se deşteaptă din somn cînd ceasornicul se opreşte ; morarul se deşteaptă cînd moara se opreşte : îndeobşte încetarea a orice zgomot mai îndelungat e cu atît mai zguduitoare, cu cît zgomotul fusese mai mare, mai îndelungat şi încetase mai în primă.

Urmînd astfel mai departe, ne încredinţăm că o gaură foarte adeseori e un lucru foarte pozitiv, că lipsa unui miros chiar neplăcut cu care ne-am obicinuit ori că lipsa de sare în bucate e ceva supărător. Ţăranul ce-şi bătea nevasta pentru că nu afuma bucatele.

Pentru ce oare aerul nu are pentru noi nici o calitate ? Pentru că ne-am născut într-însul. Încetarea lui pripită ar fi cea mai zguduitoare din toate realităţile ce ne putem închipui. Pentru ce apa nu are nici gust, nici miros, nici coloare ?

Din toate aceste rezultă că ivirea nu e o înrîurire a lumii din afară asupra omului, ci o schimbare, şi că e cu desăvîrşire indiferent a şti dacă este ori nu este ceea ce ni se iveşte, căci pentru noi este, dacă ştim ori nu ştim, vrem ori nu vrem.

Acel om izolat, după ce lucrurile din lume i se vor ivi unul cîte unul, încetul cu încetul se va încredinţa că lumina e o înrîurire şi întunerecul lipsa acestei înrîuriri, că sunetul e o înrîurire şi lipsa de sunet lipsa ei, într-un cuvînt, va ajunge să deosebească ceea ce este în oarecare formă de ceea ce nu este : pentru filosof însă toate aceste sunt indiferente, deoarece niciodată acel om nu se va lămuri, ci totdeauna va fi silit a crede şi niciodată nu va ajunge a şti dacă nu mai sunt o mulţime de înrîuriri consecutive despre care nu-şi poate da seamă şi dacă nu o mulţime de lucruri foarte pozitive sunt în adevăr lipsa acestor înrîuriri. Filosoful trebuie să ieie ivirea aşa cum ea se prezentă şi să caute efectul pe care îl produce în suflet şi acest efect nu atîrnă deloc de puterea înrîurirei, ci de mărimea schimbării.

Ivirea e actul unei impuneri, nu numai însăşi schimbarea ce se petrece în lume. Să ne închipuim însă toate aceste schimbări ca nişte iviri izolate. Această ivire izolată e cea dîntăi abstracţiune, ceva ce nu ne putem închipui, dară ne putem gîndi. Aşa, nu ne putem închipui un curcubeu pe care nu-l vede nimeni, fiindcă vedem chiar noi, cînd ni-l închipuim : ni-l gîndim însă acest curcubeu pe cer, făcînd abstracţie de la aceea că-l vedem. Acest curcubeu, gîndit astfel, e o ivire izolată ori abstractă.

Care sunt însuşirile acestei iviri abstracte ?

Pe faţa norilor aşezaţi în o parte a orizontului se arată o parte dintr-un mare cerc alcătuit din mai multe faşii de colori.

Îndată ce această ivire se arată, cel ce are ochi trebuie să o vază. Şi această necesitate e singurul semn deosebitor al ivirei. Ivirea e ceva ce se impune.

Toate ivirile se impun, fiindcă altfel nu ar fi iviri. Pot să fie în lume o mulţime de schimbări, ce se petrec fără de ştirea noastră : aceste însă nu ni se arată şi nu sunt iviri. Iviri sunt numai schimbările ce ni se arată şi aceste se impun în clipa cînd se arată.

Se arată însă toate ivirile cu aceeaşi putere ? Nu ! Oricine ştie că unele se arată cu mai multă şi altele cu mai puţină putere. Astfel, ştim că curcubeul e cu atît mai arătos, cu cît mai întunecaţi sunt norii pe cari se iveşte. De asemenea ştim că avînd înaintea noastră un şir de tei şi în acest şir un plop înalt, înainte de toate vom vedea plopul, iară într-un şir de plopi, înainte de toate, teiul scurt şi închitat. Tot astfel în frontul unei companii de pompieri cel mai arătos e roşiorul şi în frontul roşiorilor — pompierul. Un nijel, pe faţa unui om, un punct negru pe o tablă albă, o muscă în liniştea ei.

Din toate aceste aflăm un lucru : că puterea cu care se arată o ivire atîrnă de la deosebirea între ivire şi mediul în care se arată. Cu alte cuvinte orice ivire izolată este o diferenţă şi cu cît diferenţa e mai mare, cu atît ivirea e mai puternică, mai arătoasă.

Să ne închipuim însă un front în care sunt pompieri, soldați de linie, dorobanți, tunari, roșiori și călărași. Fără îndoială, înainte de toate vom vedea roșiorii, căci sunt în front, pentru că cea mai arătoasă e coloarea roșie și pentru că ei se aseamănă între dînșii.

Să facem pe o tablă zece linii de deosebite colori și printre aceste trei negre. Vom vedea înainte de toate pe cele negre, cu toate că nu ele sunt coloarea cea mai arătoasă.

Într-un cuvînt, față cu un amestec de iviri, vom găsi că afară de cele mai izolate sunt cele mai asemănate între ele cele mai arătoase.

Putem dar stabili principiul că puterea cu care o ivire se arată atîrnă de la asemănarea ei mai mare ori mai mică cu alte iviri ce ne sunt prezente.

Sunt deci două puteri deosebite care-l stăpînesc pe om în privirea lumei : deosebirea și asemănarea. Cu cît asemănarea e mai mare în mijlocul unui mediu deosebit și cu cît deosebirea e mai mare în mijlocul unui mediu omogen ori compus din iviri deosebite, puterea ivirilor cu atît mai mare e. Dacă ne dăm însă bine seamă, înțelegem ca la urma-urmelor numai diferența e ceea ce îl stăpînește pe om, deoarece lucrurile asemănate sunt arătoase numai fiindcă și ele sunt diferențe : asemănarea le face numai mai arătoase și sunt arătoase pentru că diferă în spațiu ori în timp, cu toate că sunt identice. Puterea lor are să fie cu atît mai mare, cu cît această diferență e mai mare. Astfel doi plopi într-un șir de tei sunt cu atît mai arătoși, cu cît mai mult se aseamănă și sunt mai depărtați unul de altul. Cu cît sunt mai apropiați, cu atît mai mult devin doi plopi la un loc, iară nu doi plopi deosebiți, unu și încă unu, o ivire compusă, iară nu două iviri deosebite. Astfel numai diferența are putere de a se impune, iară asemănarea nu e decît mediul. Nu plopii îi vedem, ci distanța între dînșii și această distanță scoate la iveală plopii. Trei puncte negre, cu toate că sunt mai mult negre, nu sunt la un loc atît de arătoase ca unul singur și acesta e cu atît mai arătos, cu cît e mai mic relativ. Ele sunt însă mai arătoase decît unul în mijlocul unei mulțimi de alte puncte, deoarece devin și însele un mediu pentru distanțele dintre ele. Tocmai însă fiindcă

asemănarea nu are putere decît fiindcă e un mediu nou, lucrurile asemănate trebuie să fie prezente și apropiate în spațiu, ori să ni le prezentăm și apropiem [noi] însine.

LUAREA-AMINTE

Dacă voi zice că luăm aminte ivirile ce se arată, oricine va avea o intuiție mai mult ori mai puțin clară despre ceea ce înțeleg prin aceste cuvinte.

Să ne lămurim asupra acestei intuițiuni.

Dacă aș zice că luăm *în minte* ivirile, oricine ar simți că zic un lucru imposibil, că românul nu întrebuințează fraza astfel și că trebuie să zic *a minte*.

Pentru ce ?

Pentru că, zicînd *în minte,* dau oarecum a se înțelege că această minte e ceva în care poate să intre altăceva, o masă ori cel puțin un cerc și intuiția produsă de cuvîntul minte nu pare nici a masă, nici a cerc. A ce pare dar ?

Răspunsul nu îl putem găsi decît în acel *a* pe care îl punem înaintea cuvîntului *minte.*

Zicem „pute a pește", „sună a gol", „latră a primejdie", „e a bine", „merge de-a tumba", „ia a minte". Voim noi prin aceste să zicem că ceea ce pute a pește e pește, că ceea ce sună a gol e gol și așa mai departe. Nu ! Voim să zicem că ne aflăm față cu un miros ce seamănă cu acela pe care-l răspîndește peștele stătut, că un lucru sună așa, cum ar trebui să sune cînd ar fi gol, că cînele latră așa, cum are obiceiul a lătra cînd presimte vreo primejdie, că ceva e așa, cum îndeobște este cînd lucrurile merg spre bine. Pește, gol, primejdie, și bine sunt aici luate în sens abstract, calificînd o funcție, ceva ce se petrece, a pește se-ntîmplă și petrece ceva, însă nimic nu este a pește ; a gol sună, adecă se petrece ceva, dar nimic nu poate fi a gol, a primejdie umblă, stă, strigă cineva, dar nimic nu poate fi. Într-un cuvînt acest *a,* pus înaintea unui cuvînt, însemnează că ceva se petrece în felul lucrului pe care-l însemnează cuvîntul. În „merge de-a tumba" această calificare a acțiunei e atît de clară, încît tumba nici nu are înțeles decît în fraza „de-a tumba".

Pentru ce zice dar românul „ia a minte" și nu „ia în minte" ?

Pentru că el voieşte să înţeleagă mintea ca un lucru care se petrece, ca o acţiune, ca o funcţiune. Minte e aceea înşirare de gîndiri, care se petrece fără de curmare în capul nostru şi despre care nu ştim şi nu putem şti mai mult decît că se petrece cu ştirea noastră şi că la urma-urmelor e tot ce ştim. Aceasta e un fel de acţiune. Zicînd deci „ia a minte", românul înţelege „ia în felul acesta".

Dară verbul „ia" este activ. S-ar putea înţelege că omul ia cu voia lui. Ar fi poate mai bine să zică „i se dă a minte". În acest „lua" pare a fi cuprinsă ideea că omul nu se mărgineşte a primi impresiile lumei din afară, ci este activ şi le caută el pe ele.

Să vedem dacă în adevăr aşa este ?

Zicem : „a lua în rîs", „a lua drept om bun pe cineva", „a lua peste umăr". În aceste fraze „lua" e oare *luat* în înţelesul că luăm ceva de undeva ? Nu ! Voim să zicem : a considera, a privi drept un lucru de care trebuie să rîdem, a considera drept un om bun, a considera drept un lucru ce nu trebuie considerat, a desconsidera.

Ce va să zică deci „a lua a minte" ? Va să zică : a privi, a considera ceva drept, ceva ce se petrece în capul nostru, ci intră în acel şir de gînduri care se urmează în capul nostru. „A lua a minte" este „a considera drept mintuire". Sunt aici două vorbe.

(Dar ce va să zică minte ? Zicem „E om cu minte !" Care e omul cu minte ? Înainte de toate, acela care vorbeşte şi lucrează consecvent, care nu e încurcat, care nu sare de la un lucru la altul, omul, în al cărui cap aceea mişcare a gîndurilor se urmează în mod firesc. Minte e prin urmare înşirarea gîndurilor, nu şirul, ci mişcarea. Om cu minte e capul organizat, în care gîndurile, multe, puţine, cîte sunt, sunt în strînsă legătură, e capul clar.)

Ce voim noi să zicem cînd rostim cuvintele : *„Luăm a minte, ivirile ce se arată"* ? Voim să zicem că le lăsăm să intre în şirul gîndirilor din capul nostru, că le punem în legătură cu aceste gîndiri. Luarea-aminte e actul prin care o gîndire ajunge a fi o parte din comoara noastră sufletească, o ivire se prezentă în conştiinţa noastră ca ceva distinct şi de sine stătător.

Cum se petrece acest act ?

Să ne închipuim iar pe acel om izolat, care nu ştie nimic şi pentru care lumea e deşartă.

În clipa în care lumina încetează, el simte şi ştie că s-a petrecut o schimbare, că a fost într-un chip şi într-altul, adecă el ia aminte întunecimea ca ceva cu desăvîrşire deosebit de lumină.

Tot asemeni ia aminte schimbarea petrecută în clipa cînd se curmă sunetul coardei.

Se iveşte iar lumina. Această reivire a unei stări, cu care se obicinuise, are să-i fie foarte plăcută.

Coarda iar începe a suna şi sunetul are să-i fie foarte plăcut. Fără îndoială însă el va zice că starea întunecimei a încetat şi că tăcerea a încetat : aceasta e atît de adevărat, încît şi pentru noi intuiţiunea întunecimei e pozitivă şi a luminei negativă. Ştim că lumina e o înrîurire şi întunecimea — lipsa ei ; cu toate aceste, întunerecul ne pare ceva şi lumina nimic. Noaptea e grea şi întunecimea acopere, iară lumina dezvăluie.

În lumină i se arată acelui om una cîte una mai multe iviri. El le va lua aminte, şi anume cu cît ele vor fi mai diferenţiate în mediul în care se vor arăta, cu atît mai viuă va fi mişcarea pe care o vor produce fiecare îndeosebi într-însul.

În sfîrşit, i se va arăta un complex de iviri : el le va lua înainte de toate la un loc şi apoi una cîte una aminte, în şirul arătoşiei lor. Astfel se va urma luare-aminte a unei întregi lumi. El nu va putea să ieie deodată mai multe iviri aminte, decît ca un complex de iviri, ca o singură ivire compusă, ca o impresie totală, pe care apoi poate să o analizeze.

Să ne întrebăm însă dacă el ia aminte ivirea izolată, schimbarea ce se petrece în lume ori starea externă ce se arată ?

Cum se produce actul luării-amînte ?

În clipa cînd lumina dispare, încetează acea vibraţiune universală care pusese în mişcare nervii omeneşti. Omul nu ia aminte încetarea vibraţiunei universale, ci încetarea mişcării din nervi, cu care era obicinuit. Această mişcare era normală şi prin urmare încetarea ei produce impresia unei anomalii, în funcţiunea unui sistem de

organe, impresia unei boale, dorința de a avea iar lumină. Omul caută cauza acestei boale și și-o închipuiește în lumea din afară.

Astfel e cu toate ivirile ce ni se arată în lumea din afară : nu luăm aminte schimbarea petrecută în lumea din afară, ci schimbarea pe care această schimbare o produce în sistemul nostru nervos.

Privim în soare și ni se ia văzul. După mai multe zile noroase privim afară și de asemenea ni se ia văzul. Privim la cea dîntâi zăpadă și iar ni se ia văzul. Fiziologii zic : aceasta se-ntîmplă fiindcă sistemul nervos e prea iritat și nu poate să suporte atîta lumină deodată.

În adevăr așa este. Nervii optici se află în o stare oarecare și lumina îi zguduie : spre a vedea iarăși trebuie să așteptăm ca ei să intre în starea lor normală.

Așa e, dar aceasta nu importă.

Psihologicește rămîne a se constata un lucru. Că după ce am văzut soarele o dată, ni se face întunerec în lume, iară nu în capul nostru. Dacă intrăm însă numaidecît la întunerec, vedem lumină înaintea noastră, iară nu în noi înșine.

Ce urmează din aceasta ? Urmează că noi în cazul acesta nu luăm aminte decît diferența efectelor optice produse în sistemul nostru nervos.

Soarele reprezentă întreaga lumină, adecă $+i$, și prin urmare întunecimea, ca totala lipsă de lumină e o.

Privind în soare, se produce efectul $+i$, și privind mai departe se produce tot acel efect $+i$. Diferența între $+i$ și $+i$ e o și așa luăm aminte întunerec. Îndată însă ce avînd în ochi efectul $+i$ intrăm la întunerecul ce produce efectul 0, trebuie să luăm aminte $+i$ ori mai puțin, în proporția în care s-a perdut efectul prin intrarea nervilor în starea lor normală, care pare a fi $+1/2$.

Să privim la o hîrtie lampa.

Dară despre aceasta ne încredințăm mai bine în somn, unde toate efectele cu desăvîrșire interne se prezentă ca lucruri ivite în lume.

Ce urmează din toate aceste ? Că mediul în care se arată toate ivirile e sistemul nervos și că puterea, cu care ele se arată, atîrnă înainte de toate de la acest mediu. Dintre toate ivirile vom lua înainte de toate pe aceea aminte, care mai mult diferă de acest mediu, ori care găsește mai multe elemente de asemănare într-însul. Deosebiți oameni, ori același om în deosebite timpuri nu iau aminte aceleași iviri în același șir : unii trec cu vederea una și alții trec alta.

Starea normală a unui om și omul normal.

ADUCEREA-AMINTE

Ivirile luate odată aminte mai curînd ori mai tîrziu dispar, înceată a ne fi prezente. Cauza fiziologică e intrarea sistemului nervos în starea lui de mai nainte, ori producerea unei nouă mișcări într-însul. Nu ne privește însă decît faptul că ivirile nu rămîn aminte, că despre o ținere aminte nu poate fi vorba. Românul zice : „Ține minte" ; prin aceasta el înțelege însă o anomalie, o patimă, o stare bolnăvicioasă.

Un fel de ținere aminte ar fi *uimirea* și *zguduirea*.

Ce este *uimirea ?*

Dacă vreo ivire foarte izolată ni se arată în pripă și cu totul pe neașteptate, ea produce în noi o mișcare atît de vie, încît pe o clipă mintea ni se oprește în loc și nu ne mai este nimic prezent, chiar nici acea ivire. Explicarea fiziologică e aceeași ca la întunecimea ochiului ce privește în soare. Pentru aceea stăm nemișcați și răsuflarea ni se oprește.

Zguduitura nu e decît o uimire atît de mare, încît în urma reflexului nervos ni se cutremură trupul.

Nici în uimire, nici în zguduire ivirea nu ne rămîne însă prezentă, deși ne pare că da.

Ce se întîmplă însă, după ce a dispărut o ivire ?

Am văzut cum totdeauna acelea dintre iviri, care difer mai mult de mediu ori sunt mai asemănate cu altele, cum totdeauna cea mai mare diferență e luată aminte, pentru că se arată cu cea mai mare putere. Prin urmare numaidecît după o ivire urmează alta, care mai mult diferă de aceasta ori e cea mai asemănată cu dînsa.

Am văzut însă totodată cum omul nu ia deloc aminte schimbarea ce se petrece în lume, ci pe aceea ce se produce în urma schimbării din lume în sistemul nervos.

Am văzut, în sfîrșit, că la urma-urmelor, el nu ia aminte decît diferența între ceea ce a fost și ceea ce este, că din lumină și lumină urmează întuneric și numai din întunerec și lumină rezultă lumina, și că un vecinic întunerec ori o vecinică lumină nu e nici întunerec, nici lumină. Întîmplîndu-se că în lumea noastră e mai multă lumină decît întunerec, suntem mai mult deprinși cu lumina, e mai adaptată cu firea noastră ; pentru aceea ne simțim mai bine, mai veseli, mai sănătoși, cînd o avem, căci este în nervii noștri o vibrație aproape normală. Spencer arăta însă cum orice organ, a cărei funcțiune e jignită ori a încetat, produce o dorință. El vrea să funcționeze, altfel moare. Cînd stomacul nu are ce mistui, vine foamea etc., etc. Muntenii au un foarte viu dor de țara lor, cînd se află la cîmpie, pentru că fiind la munte, presiunea aerului mai mică, încheieturile nu sunt atît de apăsate și respirația e mai grea decît la cîmpie. Spre a trăi, el trebuie să aibă un mai puternic sistem muscular și nervos decît cîmpianul. Spre a hrăni pe acest mai puternic sistem, întreaga lui lucrare organică trebuie să fie mai energică. La cîmpie o parte din puterile lui nervoase și musculare devine de prisos și așa se produce într-însul dorința de a merge iar la munte. Nu această dorință, ci peirea succesivă a acelor organe prisositoare îl face bolnav și îl duce adeseori la moarte. Dar în cele mai multe cazuri el se îngrașe și numai apoi piere. Cîmpianul, din contră, zice că la munte aerul e greu, se obosește mai lesne și are o mai bună poftă de mîncare ; iară dacă organismul de respirație îi este slab, el moare, neputînd suporta munca grea.

Să nu trecem cu vederea că munteanului la cîmpie, unde presiunea aerului e mai mare, îi lipsește ceva și că cîmpianul zice că la munte aerul e greu. Nici unul, nici altul nu simte că la munte lipsește ceva, ci lipsa de presiune produce tocmai intuiția unui lucru pozitiv. Și această intuiție e exactă, îndată ce ne vom da seamă că omul nu ia aminte ceea ce se petrece afară, ci ceea ce se petrece în el însuși, și la munte se petrece mai mult. Omul află afară cauza acestui mai mult, dar o află în sens invers. Și acesta e un adevăr deoarece niciodată omul nu

află și nici nu caută ce e un lucru în sine, ci ce este el pentru dînsul, și la munte aerul e mai greu pentru dînsul.

Cu toate aceste, munteanul, întorcîndu-se la munte, se simte ușurat, mai vesel, mai sprinten, mai sănătos și parcă-i vine să zboare. Pentru că a intrat într-un mediu în care organismul poate să-i funcționeze normal. La cîmpie parcă nu avea destul aer și acum are, cu toate că aici e mai puțin.

Astfel suntem și cu lumina. Și ea produce un fel de întărire a sistemului nervos și în clipa cînd dispare și vine întunericul, acest întunerec e greu. Oricît de bine am ști că în adevăr întunecimea noastră nu e decît lipsa acelor vibrațiuni nervoase pe care le produc valurile de lumină, intuiția luminei e negativă și aceea a întunecimei pozitivă, lumina e diafană, o curată nimica, și întunecimea masivă și cea mai grea realitate optică, noaptea cade și ziua se dezvăluie din noapte.

În felul acesta se petrec toate lucrurile.

Dacă cineva îmi va trage cu un păr peste dosul palmei, voi avea un simțimînt mai mult ori mai puțin jignitor, pentru că se va produce în sistemul meu nervos o mișcare viuă și anormală. Dacă însă această tragere cu părul se va urma timp îndelungat, încetul cu încetul ea va deveni o trebuință pentru mine. Ce va să zică o trebuință ? Va să zică că este o stare oarecare cu care sunt deprins, că este un organ ori un organism ce voiește să funcționeze ? Aceea tragere cu părul a dat naștere unui organism, ori dacă nu a deprins o parte din organism cu o anumită funcție.

Ce se întîmplă cînd [ne] vine să ne scărpinăm ? În o parte a trupului a încetat circulația regulată a sîngelui.

Aceasta se petrece la toate trebuințele și pasiunile. Fumarea, curvăria, beția și *delirium tremens,* cînd nervii dau înainte fără să mai aibă pentru ce, un fel de *mobile perpetuum.*

Ce urmează din toate aceste ?

Urmează înainte de toate că orice mișcare mai mult ori mai puțin normală în trupul omenesc are tendența de a se urma pînă la lîncezirea organelor în care se petrece.

Urmează apoi că mișcările produse din afară lasă o urmă oarecare în sistemul nervos, urmă din care urmează învățul, trebuința și patimele.

Acel om izolat, ivindu-i-se întunecimea, ar trebui să simtă lipsa luminei. El nu o simte. Simte numai jignirea de a nu fi cuprins de o vibrațiune plăcută. Nu simte chiar nici lipsa vibrațiunei în sistemul său nervos, ci numai și numai un efect al acestei lipse.

Munteanul nu simte lucrarea mai energică a organismului său, ci ușurarea, adecă efectul acestei noi energice lucrări.

Cîmpianul, la munte, nu simte greutatea în organele sale, ci în aer. Pentru ce ?

Să calculăm diferențele.

Lipsa de vibrațiune în lume și vibrațiune în nervi, iară în urmă tendență de vibrațiune, efectul e pozitiv, adecă diferență pozitivă, intuiție reală.

Lipsa de greutate în aer și lipsă de greutate în funcția nervilor, efectul e negativ, adecă diferență negativă, lipsă de intuiție, munteanul nu simte nimic decît o ușurare.

Lipsa de greutate în aer și greutate în funcția nervilor, efectul e pozitiv, adecă o diferență pozitivă.

Astfel e în toate lucrurile.

Omul nu ia aminte decît diferența produsă în sistemul său nervos, nu starea în care se află acest sistem, ci diferența între această stare și alta, care fusese mai nainte și din această diferență rezultă pozitivitatea și negativitatea intuițiunei lui.

Care sunt însă elementele unei diferențe ?

Sunt trei : *ivirea, mediul și diferența pe care o luăm aminte.*

Ar fi oare cu putință ca să ne gîndim una fără de celelalte două ?

Diferența pe care o luăm aminte cuprinde în sine toate aceste trei elemente.

Putem oare gîndi lumină, fără de a gîndi și întunerec ? E peste putință.

Care e ideea noastră despre lumină ? Care e ideea noastră despre întunerec ? Noi avem o intuiție a luminei și una a întunecimei. Întunerec : e negru înaintea ochilor. Lumină : nimic înaintea ochilor. Știm însă că acest negru înaintea ochilor nu e decît efectul cu desăvîrșire fals produs de lipsa unei vibrațiuni plăcute. Ne închipuim întunecimea ca ceva foarte greu, foarte neplăcut, foarte real. Atît e tot ce putem pune la cale. Dar dacă ne întrebăm care e ideea noastră, vedem că între lumină și întunerec nu e nici o deosebire afară de aceea că lumina nu e întunerec și întunerecul nu e lumină, și că e peste putință să ne treacă prin gînd lumina fără de întunerec. Ele sunt strîns legate în gîndul nostru, ele sunt o singură diferență, la o parte lumină, ca mediu, la altă parte întunerecul, ca ivire, și în mijloc diferența, adecă ceea ce știm, simțim și știm, dar nu ne putem închipui. Cînd se ivește dar în gîndul nostru lumina, trebuie să se ivească și întunerecul, pentru că acea lumină care s-a ivit nu e decît diferența între întunerec și lumină, și e peste putință să se ivească acest gînd a luminei, fără de a fi produs mai nainte acele două mișcări, din care rezultă efectul luminei.

Acel om care a stat mereu în lumină, stînd în urmă în întunerec, are în sistemul său nervos mereu tendența de a vibra, și pentru dînsul întunerecul nu e decît această tendență.

Îndată ce se ivește iar lumina, tendența încetează și el, fără îndoială, simte că a fost într-un chip și acuma e într-altul. Sunt două stări cu deosebire deosebite pe care le simte ; ele nu sunt însă două decît fiindcă sunt deosebite. Îndată ce s-ar perde una dintr-însul, nu ar putea să mai simtă pe cealaltă ; cînd el zice : e așa, zice totodată și a fost altfel. Așa, însemnează și nu altfel, aici însemnează și nu într-alt loc, acum — și nu altă dată. E peste putință să ne gîndim un lucru altfel decît deosebindu-l de altele, pentru că, la urma-urmelor, nu ne gîndim lucrul, ci deosebirea.

Să ne întrebăm însă dacă era cu putință ca acel om izolat să nu fi văzut în viața lui decît lumină ? Se înțelege că nu era. Nici nu era cu putință să nu vază nici lumină nici întunerec. Nevăzînd lumină, el nu ar fi avut niciodată idee despre întunecime, nu idee și nu intuiție. Pentru noi însă el ar fi văzut întunerec, dar nu acel întunerec greu. Nimeni în lume nu e însă în stare să vază lumină și mereu lumină, pentru că i se produce

efectul întunecimei, și dacă am privi mai delung fără să clipim, ar trebui să orbim. (Și iepurele clipește, deși nu cu pupilele, ce-i lipsesc.) Clipa e însă atît de scurtă, încît întunecimei nici nu se ia aminte și e atît de scurtă tocmai spre a fi luată aminte. Dar tocmai aceasta dovedește că dacă ochiul vrea să vază, el vrea totodată și să nu vază, că dacă anumite vibrațiuni sunt o trebuință, și lipsa de vibrațiune e trebuință. Organismul voiește să lucreze, apoi să se repauseze pentru ca iar să poată lucra. Ceasornicul noaptea, pauzele în muzică, mirosul ce se păstrează și apoi piere, gustul bucatelor.

Într-un cuvînt, materia voiește să odihnească și organitatea voiește să funcționeze ; sunt în om două tendențe deosebite.

Aceasta nu e deducție, ci un lucru despre care ne încredințăm în fiecare clipă, un adevăr intuitiv.

Dacă ne sculăm azi la oara șapte, mîne tot la aceea oară, ne deșteptăm. Astfel dormim, mîncăm și facem miile de lucruri cu care suntem deprinși.

Ce va să zică însă o deprindere ? Este o funcție, o mișcare ori o pauză cu totul întîmplătoare, care devine normală ori cel puțin cronică, un lucru care trebuie să se repeteze, fiindcă s-a petrecut mai de multe ori. Acesta nu e un lucru special omenesc, ci organic, pe care îl putem constata la animale și chiar la plante, un lucru din care urmează atît decandența, cît și mobilitatea speciei. Organismul are tendența de a se complica, tocmai fiindcă e organism față cu mii de înrîuriri.

Dacă însă o mișcare petrecută în mai multe rînduri devine așa-zicînd organică, nu e cu putință ca una petrecută o singură dată să nu lase urme. Tocmai ceea dîntăi impresie e cea mai puternică, fiindcă pentru ivirea arătată întăia oară mediul e cel mai diferent. Unui om care sapă treizeci zile de-a rîndul cîte un ceas i se îngroașe mînele. Fără îndoială însă în ziua întăi se simte urma mai tare decît în cele următoare. În sistemul nervos urmele săpării trebuie să fie cu atît mai însemnate, deoarece în zilele următoare pelea e mai groasă.

Cum se ivește însă o trebuință ?

Să luăm foamea.

Avem obiceiul de a zice că ne doare inima — stomacul de foame, simțim oarecum stomacul rozîndu-se pe sine însuși, întreaga intuițiune a foamei ne este pozitivă, această parte a organismului parcă funcționează cu o deosebită vehemență. Fără îndoială însă lucrul e din contră. Cînd nu are ce mistui, stomacul nu funcționează ca stomac. Simțim această lipsă a funcțiunei.

În somn, din contra, pe care îl numim greu, funcția organismului e scăzută și simțim trebuință de această lipsă a funcționării.

Așa e cu orișice mișcare produsă în trupul omenesc. Fiecare clipire este o urmare neapărată a trebuinței de repaos ivite în nervii optici.

Dar tocmai pentru aceea nu se poate ivi în noi o gîndire care nu e decît efectul unei mișcări oarecare, fără ca să se ivească și gîndirea ce-i este cu totul deosebită. Cînd zicem lumină, ni se prezentă două intuițiuni opuse : a luminei și a întunerecului ; tot acele intuițiuni ni se prezentă cînd zicem întunerec. Pentru ce ? Pentru [că] nu am putut lua aminte lumina decît atunci cînd ni s-a ivit alăturea cu întunerecul. Intuițiuni sunt două, dar ideea, totodeauna compusă, e una singură, cu două variațiuni. Acum cînd gîndul lumină se ivește în capul nostru, el nu se putea ivi, dacă prin o cauză oarecare nu s-ar fi produs într-însul un reflex de vibrațiune și înainte de acest reflex era, în capul nostru, lipsa de vibrațiune. Cu alte cuvinte, am putea zice că lumina ne aduce aminte întunerecul, și întunerecul ne aduce lumina. Nu putem să avem în același timp două intuițiuni prezente. Cînd luăm prin urmare aminte lumina, numaidecît după intuițiunea ei urmează aceea a întunecimei, fiindcă ele sunt nedespărțite întocmai ca suișul de coborîș.

Dar în același timp lumina ne aduce aminte ceea ce este mai mult ori mai puțin luminos, ceea unde se află lumină, deoarece la urma-urmelor, lumina e lumină pretutindenea unde e lumină. Coarda luminei, pusă o dată în mișcare, vibrează pretutindenea și de sine se înțelege că imediat lumina ne aduce aminte de tot ceea ce e mai mult ori mai puțin întunecos.

Putem dar stabili în general principiul că o ivire, pe care o luăm aminte, ne aduce aminte toate ivirile care

sunt asemănate ori deosebite de dînsa. Dintre aceste multe ne vom aduce aminte înainte de toate pe aceea care va fi mai asemănată ori mai deosebită, care va produce cea mai mare diferență. Îndeobște ne aducem aminte ivirile identice, pentru că ele produc cea mai mare diferență.

E însă curios că românul exprimă ideea sa despre acest proces prin o formă cu totul neobicinuită.

Precum vedem, faptul aducerei-aminte e cu totul necesar și nu atîrnă deloc de voința individuală. O ivire aduce pe cealaltă aminte. Românul cu toate aceste, zice : „Îmi aduc aminte de ceva". Înainte de toate, acest „îmi aduc" denotă conștiința unei acțiuni voluntare. Apoi acel „de ceva", în loc de „pe ceva", pare a fi impopriu.

Să vedem, înainte de toate, de ce românul zice : „Îmi aduc aminte *de ceva*".

Zicem o „oca de carne", „o parte de pădură", „o voință de fer", „un lucru de mirat".

Cînd zicem „adă carnea", înțelegem întreaga carne de care e vorba. Cînd zicem „de carne" nu înțelegem decît o parte din carne. Dar mai zicem și „un munte de carne" și nu înțelegem altă decît că în ideea acelui munte de carne e o parte care e carne.

Întocmai cum zicem „parte de pădure", zicem și „casă de pădure". Această casă poate fi și la expoziție și tot casă de pădure e.

Mai clar e „voință de fer". Înțelegem că e ceva ce se găsește și în voința respectivă și în fer.

În sfîrșit, „un lucru de mirat" vrea să zică lămurit că în lucrul cutare e ceva ce te face să te miri.

Astfel românul zice : „Îmi aduc aminte de casa părintească", pentru că știe prea bine că nu-și aduce aminte întreaga casă, nu tot ce știe despre ea, ci numai o parte din ea, pe aceea comună cu ideea sa ori împotrivită cu ea.

Chiar intuiția expresiei e aceasta.

„Adă-ți aminte de vorbele mele" va să zică să îți înfățișezi înțelesul lor într-un cuvînt. „Adă-ți bine aminte vorbele ce ți-am grăit" va să zică să ți le recitezi. Și atunci chiar și accentul trebuie să fie reprodus.

„Îți mai aduci aminte ziua ce petrecusem" va să zică — ți-o înfățișezi așa cum era. „Îți mai aduci aminte de ziua ce petrecusem" va să zică mai ții seamă de ea, mai gîndești la ea, nu ai uitat-o.

Omul își aduce aminte de ceva și numai apoi partea pe care și-a adus-o aminte aduce pe celelalte și așa în cele din urmă își aduce aminte întreg acel ceva. Zicem „Adă-ți aminte de istoria petrecută" și „Adă-ți aminte întreaga istorie petrecută".

Zicem, în sfîrșit, „leg de ceva" și „duc dorul de ceva".

Într-un cuvînt, singura formă exactă pentru aducerea-aminte e exprimată în acel *de*.

În lumea din afară lucrurile ce ni se ivesc sunt compuse. Ele se arată undeva, cîndva și cumva. Fiecare din ele e o singură ivire, dar o ivire complicată, alcătuită din mai multe iviri. Noi, înainte de toate, luăm aminte rezultanta acestor iviri, diferența celor mai mari dintre diferențe și apoi succesiv pe celelalte.

Bîlciul e în vale. Îndată ce trecem culmea ce ne despărțea de bîlci și de vale, vedem mulțimea de oameni în mijlocul prejmei etc., dar numai încetul cu încetul distingem. Și cu cît am distins mai bine, cu atît intuițiunea ne este mai bogată și mai clară. Sunt mii și mii de iviri pe care le adunăm în gîndirea bîlciului, și e peste putință ca una dintre aceste să ni se ivească, fără să nu se ivească și celelalte care sunt împreunate cu dînsa.

Pentru ce ? Pentru că la urma-urmelor ele sunt o singură ivire. Și tocmai în felul acesta lumea întreagă ne este o singură ivire. De vîrful acului e atîrnată lumea întreagă și îndată ce ne înfățișăm acest vîrf de ac, mii și mii de gîndiri se-mbulzesc și nu este nici una care nu s-ar putea ivi, fiindcă toate sunt în legătură cu dînsul. Cu toate acestea, numai una singură poate să urmeze în șirul gîndirei. Care e aceasta ? Sunt urechile acului ? E acul întreg ? E focul ? E fabrica ? E neguțătorul ? Care e dintre multele mii de gîndiri la care putem trece de la ac ?

Fără îndoială aceea, față cu care se produce cea mai mare diferență. Așa e ? Dară orișicine trebuie să simță

că aceste cuvinte au un înțeles gramatical și numai gramatical. Cea mai mare diferență a acului se produce față cu același vîrf de ac și așa ar trebui să nu mai luăm aminte decît acel vîrf și iar acel vîrf.

Trebuie deci să ținem seamă că noi ne-am trezit cu lumea în cap, că nu știm de cînd am început a lua aminte și că tot ce e nou intră într-o lume veche.

Nu luăm aminte ivirile din lume, nu luăm aminte stările produse în sistemul nervos, luăm aminte numai diferența produsă în starea sufletului nostru. Această stare e ultimul mediu pentru luarea-aminte. Zicem că toate atîrnă de la dispoziții. Ce va să zică dispoziție ? Sunt dispus așa va să zică : Tot ce constituie ceea ce numesc eu însumi e așezat și se află într-un fel cam așa și așa.

Spre a înțelege deci întregul proces de luare-aminte a omului care nu e izolat, ci se trezește cu lumea în cap, trebuie să știm ce este aceea ce el gîndește cînd zice : „eu însumi".

CONȘTIINȚA

În limba civilizată sunt două feluri de conștiință : una morală și alta psihologică ; în limba română însă nu este un cuvînt care poate înlocui pe acesta. Să vedem ce înțelegem cînd zice conștiință.

Neamțul zice *Bewusstsein*. Cuvîntul fiind întrebuințat de un popor, are o intuiție mai clară. *Sein* — a fi, *wissen* — a ști, *wissend sein* — știutor fiind. *Bewusst*. Acest *be* etc. *Bewegung — Be-wegung. Be-sinnen. Be-deuten. Be-greifen.* Neîndoios dar că acest *be* e semnul abstracției.

Conștiință va să zică deci o știință despre mai multe lucruri la un loc. Conștiință de sine — despre mai multe lucruri privitoare la sine.

Românul zice : „își vine în fire", „își vine în simțiri", „e treaz", „e deștept".

Ce va să zică : „își vine în fire" ?

Zicem : „îi vine în minte", „îi trece prin minte". Tocmai așa zicem : „își vine în fire". Parcă e absurd. Să vedem însă ce va să zică „fire". A fi, va să zică — a exista. Ființă e ceea ce există. Fire e ceea cum există ceea ce

există. Omul e o ființă ; firea omului e foarte ciudată. Fiecare om are o fire deosebită și aceasta e firea lui. Nu putem zice că cineva este în firea sa, pentru că el e oarecum însăși această fire. Firea nu e ceva ce este, ci ce se petrece. Noi însă zicem : „El e după cum îi este firea, potrivit cu firea sa". De aici urmează că, zicînd „fire", nu înțelegem deloc existarea, ci numai felul deosebit de a fi, și așa foarte lesne ne închipuim o fire abstractă, care nu e decît complexul legilor potrivit cu care ar trebui să existe ceva, dacă ar exista. Așa zicem „firea dumnezeiască", „firea poetului", înțelegînd nu un poet anumit, ci îndeobște un poet. Fire e pentru existențele organice ceea ce e noima pentru orișice. Numai ceea ce e organic are o fire deosebită : noimă are tot ceea ce ne putem gîndi.

Înțelegem noi această fire cînd zicem : „își vine în fire", Oricine trebuie să simță că nu. Nu voim să zicem că cineva începe a fi ori că vine în firea sa, în care nu mai era mai înainte.

Zicem : „își vine în simțiri".

Ce va să zică simțire ?

Omul simte o bucurie, o plăcere, o durere, foamea, setea, simte o atingere, simte tot ce i se ivește undeva.

Noi nu avem cuvînt pentru sensuri. Pentru că sensurile sunt cu desăvîrșire indiferente. Noi nu luăm aminte decît diferența a două stări produse în sistemul nervos și e indiferent cum și prin ce mijloace s-a produs această diferență. Avem numai cuvîntul „simte" care rezumă ultimele cauze a tot ce luăm aminte. Și omul simte prin mijlocirea sistemului nervos, nu însă într-însul, ci în cap. Așa, dacă vom atinge ori vom tăia degetul de la picior, dacă vom curma comunicația cu capul, omul nu simte. Simțiri sunt dar numai acele pe care omul le ia aminte.

Zicem că omul se simte bine, rău, slab, tare, bogat, inteligent îndeobște, că el se simte într-un chip ori într-altul, că el se simte pe sine însuși ca pe un ceva ce se află în anumite condiții.

Ce înțelegem cînd zicem că se simte bine ? Înțelegem că el simte o întreagă situație în care se află. Sunt o mulțime de simțiri pe care le are cînd zice că se simte bine. Înțelegem însă că nu e vorba decît de diferențele

acestor simțiri. Zicînd că se simte bine, nu înțelegem că el este bine. Bine e omul sănătos, ale cărui organe funcționează normal. Un om bolnav poate însă să se simtă bine. Nu e doar vorba de starea omului, ci de ceea ce simte omul însuși despre această stare, despre impresia totală pe care i-o face lui însuși.

Cînd zicem dar că un om își vine în simțiri, nu înțelegem altă decît că el începe iar a simți. Cum însă a simți ? Așa cum se simte : a lua aminte ceea ce se petrece. Simțiri aici nu va să zică simțeminte, ci simțirile, procesul de a simți. Un om care nu aude, nu vede, nu miroasă, nu gustă și nu simte nimic ce se petrece în trupul său, un om cu desăvîrșire amorțit și-a venit în simțiri în clipa cînd știe că nu vede, nu aude etc. El simte că nu mai simte : are facultatea de a simți.

În ultima analiză acest „simți" nu va să zică altă decît a lua aminte, căci un simțimînt pe care nu-l luăm aminte nu e simțimînt.

„Își vine în simțiri" nu va să zică deci altă decît începe iar a lua aminte. Nu însemnează însă chiar actul luării-aminte, ci putința lui.

Și această putință e exprimată în „fire". Omul își vine în fire.

Zicem : „nu e în toată firea". Ce înțelegem ? Cînd [zicem] că nu e în toată firea ? Zicem înainte de toate atunci cînd un om vorbește fără de șir ori cînd sare de la un lucru la altul.

Ce va să zică prin urmare acest „fire". E o fire întreagă și una parțială ? Firea omului e una și singură și nedespărțită. Aceluia care nu e în toată firea trebuie să-i lipsească ceva. Îi lipsește un picior, o ureche, un ochi, îi lipsește ceva trupesc ? Nu ! Îi lipsește vreo însușire de caracter ? E fricos, e bețiv, e curvar, e slab de înger ? Nu ! Îi lipsește inteligența ? Nu. Cel mai prost om poate să fie în toată firea și îndeobște tocmai oamenii geniali ni par a nu fi totdeauna în toată firea.

Vine un om și zice că zăpada e neagră. Stăm uimiți. Îndată ce ni-am încredințat că în urma unei anomalii în nervii săi optici, în adevăr i se arată neagră, înțelegem cum el ajunge a zice că zăpada e neagră. Dacă însă nu

putem afla nici o legătură între zăpadă și negreață, zicem că omul nu e în toată firea. Astfel, cînd un om face un lucru ori zice o vorbă, unde lipsește legătura firească, zicem că nu e în toată firea. Tocmai oamenii foarte cuminte foarte adeseori zic ori fac lucruri neobicinuite pe care nu le putem înțelege, nu găsim legătura firească și zicem că le lipsește ceva, că nu sunt în toată firea.

Ce e dar această „toată fire" ?

Dintre toate ivirile nu luăm aminte decît pe acele care se arată în noi înșine, cari produc o diferență. Unde produc această diferență ? În lume. Această diferență produce în sitemul nervos o altă diferență. Nici pe aceasta nu o luăm aminte. Luăm aminte numai diferența ce rezultă din această a doua diferență și din mediul care suntem noi înșine.

Ce înțelegem însă cînd zicem „noi înșine" ?

Înțelegem toate funcțiile, toate simțirile, toate gîndirile noastre la un loc ? Nu ! căci aceste sunt ale noastre, deci ceva nu identic, ca legat numai cu noi. Noi suntem noi înșine în toate părțile noastre, așa cum le știm, așa cum le simțim în fiecare clipă. Eu sunt firul meu de păr, mîna mea, stomacul meu, eu sunt casa mea, eu sunt moșia mea, eu sunt tot ceea ce este împreunat în mine ? În același timp eu sunt tot ceea ce am făcut, ce am simțit și ce am gîndit ? Fără îndoială că nu, deoarece ar putea să-mi lipsească o mulțime din aceste și eu să rămîn tot eu, un eu întreg. Toate aceste alcătuiesc individualitatea mea mai bogată ori mai săracă, alcătuiesc materialul acestei individualități, dar nu sunt eu însumi. Ce face ca toate aceste să fie la un loc un individ. Aceea că sunt nedespărțite. *Divido* — despart ; *individuum* — un ceva ce nu se desparte. E deci între toate acele lucruri o legătură, în virtutea căreia ele devin unul singur și în virtutea acestei legături ele sunt un individ. Individualitatea mea nu sunt înseși lucrurile, ci felul de a le împreuna ; nu nici legătura, e numai și numai noima lucrării și lucrarea după noima aceasta. Gîndirile nu sunt înșirate pe un fir de ață ca mărgelele, ci se leagă mereu și se dezleagă în fiecare clipă. Această legătură e firească și nece-

sară, urmată potrivit cu asemănarea și deosebirea, ele însă se petrec în mine. În mine. Ce sunt eu, de se pot petrece lucruri în mine ? Zic și împregiurul meu.

Prin urmare sunt ceva izolat. Înțeleg această izolare trupește. Zic : „mă doare degetul". Acea „degetul meu" e ceva ce nu sunt eu însumi. Mă doare capul. Nici capul nu sunt eu însumi. Mă supără un gînd. Nici gîndul nu sunt eu însumi. Ce este dar acel eu. El trebuie să aibă un înțeles, trebuie să știm noi ce înțelegem zicînd eu.

Precum vedem, e relativ. Eu sunt trupul față cu lumea, și trupul meu sunt eu, față cu eu însumi.

Neamțul zice... [1] *Verstand-verwünscht, verstehen.* Acest *ver* însemnează o schimbare. Schimbare în noul mediu. Eu sunt eu ca mediu pentru orișice. Eu sunt eu și îndată ce intră ceva în acest mediu, aceea e ceva. Eu iau aminte acest ceva, dar mă iau aminte și pe mine. Pentru aceea eu iau aminte, eu iau. Cum iau aminte ? Ce iau aminte ? Ceea ce se ivește. Cum se întîmplă că iau aminte ceea ce se ivește ? Așa, că se produce o diferență între mediul, ce sunt eu, și ivirea, ce nu sunt eu. Din ce consistă însă acel mediu ?

Sunt oare creierii mei acel mediu ? Nu ! căci, pentru ca să-mi iau aminte creierii, ar trebui să-mi sparg capul. Eu nu iau aminte decît ceea ce se petrece în creieri. Cum iau însă aminte ? Iau aminte numai deosebirea între ceea ce s-a petrecut și se petrece. Cînd s-a petrecut. Oricînd, de cînd *mă țin minte.*

Iată dar un lucru pe care omul îl ține minte. Este el însuși. Pentru ce ? Pentru că el nu poate lua nimic aminte, fără ca să se aducă pe sine însuși aminte.

Orice diferență nouă produce o diferență față cu toate diferențele cari se produseseră mai nainte. Orice ni s-ar ivi ne aduce aminte tot ce știm : nu luăm însă aminte decît ceea ce produce diferențele mai mari. În capul nostru e o lume care înrîurește neîncetat asupra noastră, ca un întreg, dar din această lume nu luăm aminte decît diferențele mari.

Omul ține minte, nu ține însă aminte. Pentru ce ? Pentru că aminte se petrec lucrurile și nu se țin. A uita nu va să zică a nu ține minte, ci a nu-și aduce aminte. Uitasem ieri și-n urmă mi-am adus aminte. (Pentru că ține minte.) Astfel în fiecare clipă ne luăm pe noi înșine aminte, adecă suma tuturor diferențelor, diferența rezultată din aceste diferențe. Îndată ce nu s-ar ivi nimic, noi nu am putea ști că suntem. Îndată ce luăm ceva aminte și nu ne luăm pe noi înșine, nu am luat aminte.

E aceasta cu putință ? Fără îndoială.

Nu vedem fulgerul, nu vedem spițele roatei, pentru că mișcarea fiind prea răpede, diferențele dispar.

[1] Text indescifrabil.

PSIHOLOGIE

TREBUINȚA ADEVĂRULUI

E peste putință ca un om sănătos să vază ceva fără a-și pune întrebările : „Ce-i ?“, „Cum ?“ și „Pentru ce ?“ Această formulă de „ce-i, cum și pentru ce ?“ e temelia întregei vieți sufletești și în românește *Die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* a lui Schopenhauer.

Îndată ce se ivește ceva în lume și înrîurește asupra omului, această înrîurire provoacă într-însul o schimbare. Luînd aminte această schimbare, omul trebuiește să se întrebe „ce este aceea ?“ „ce a provocat această schimbare ?“ Această întrebare e însă în capul omului un rezultat cu desăvîrșire fiziologic. Ori ivirea care s-a arătat s-a mai arătat și înainte de aceea și atunci ea este un „ce cunoscut“ și răspunsul rezultă din faptul că e tot ce a mai fost. Cînd soarele răsare și se ivește pe cer, el ni se arată, înrîurește asupra noastră, chipul lui se produce în noi și se așează la locul pe care îl are de demult. În față cu această ivire nu mai ni se pune întrebarea „ce-i ?“

Sunt însă iviri care nu s-au arătat omului. Cînd o asemenea ivire se arată, înrîurirea și prin urmare schimbarea, care se produce în om, e cu totul neobicinuită ; icoana care se produce în suflet e cu totul noauă și nu-și găsește un loc anumit, oareșicum cuibul în care să se adăpostească. Cînd românul se întîlnește cu un om pe care îi pare că îl cunoaște, dar nu știe de unde, el are obicei de a zice : „Dar unde să-l pui, frate ? !“ Tocmai

astfel e şi cu o ivire noauă : omul nu ştie unde să o puie. Dacă vom admite ce e deocamdată probabil că fieştecare ivire produce o noauă celulă în creierul omenesc, ivirea cu totul noauă trebuie să o producă în clipa luării-aminte, cîtă vreme o ivire veche nu o mai produce.

Dar unde se produce această celulă ? Să ne îndreptăm luarea-aminte înspre lucrarea noastră şi să ne dăm seamă ce se petrece în noi cînd ni se iveşte un lucru necunoscut. Înainte de toate suntem turburaţi, uimiţi şi înspăimîntaţi. Cu cît ivirea e mai neobicinuită şi cu cît înrîurirea ei e mai mare, cu atît turburarea pe care o produce e mai acută. Cea dîntăi întrebare care ni se pune e „Ce-i asta ?“ Şi puindu-ne această întrebare, toate gîndirile care ne sunt în cap ne trec aminte : bou nu e, cal nu e, şarpe nu e, vînt nu e şi aşa mai departe. Noi căutăm a pune această gîndire în legătură cu celelalte care sunt în capul nostru. Şi cu care o înlegătuim cu aceea cu care este mai mult asemănată.

Aici ni pune întrebarea : „Cum e ?“ Voim să pricepem lucrul, adecă să îl luăm mai dinadins aminte, dîndu-ne seamă despre părţile din care este alcătuit. Şi tocmai căutînd cum este, ne aducem aminte alte lucruri care mai sunt aşa. E verde ca şi cutare, e cu coarne ca şi cutare, e cu ochi ca şi cutare... cu un cuvînt e ca ceva, ori nu e ca nimic.

Această luptă sufletească e cu totul neatîrnătoare de subiectul cugetător. Îndată ce o ivire ni se arată, înrîureşte asupra noastră şi provoacă o schimbare în sistemul nervos, e peste putinţă ca această schimbare să nu aibă un rezultat, peste putinţă ca ea să nu nască o gîndire. Şi tocmai atît de peste putinţă e ca gîndirea care ni se pune aminte să nu ne aducă aminte pe toate acele cu care e asemănată ori împotrivită. Nu pot gîndi la Herestrău fără ca să îmi aduc aminte cel puţin cele mai însemnate lucruri pe care le-am văzut ori le-am păţit la Herăstrău. Deosebirea e numai că un om are mai multe gîndiri în cap, iară altul mai puţine, că unul vede mai clar şi altul mai obscur, că organismul unuia lucrează mai răpede, iară a altuia mai încet : toţi însă deopotrivă trebuiesc să ia aminte ivirile care li s-au arătat şi toţi, luîndu-le

aminte, trebuiesc să îşi aducă aminte ce este asămănat ori împotrivit cu dînsele. E însă că unii iau aminte ivirea într-un chip şi alţii într-altul ; asupra unora înrîuresc cu deosebire unele, asupra altora cu deosebire altele părţi ale ei : pentru aceea icoana care se produce în deosebite capete e deosebită şi, fiind deosebită, şi schimbarea de gîndiri pe care o provoacă e deosebită. Dubălarul vede pe stejar cu deosebire scoarţa, măcelarul — ghinda : deci dubălarul de la stejar trece la opinci, iară măcelarul la slănină. Toţi însă văd ceva şi cumva şi anume : ce e deopotrivă şi cum e deosebit.

Turburarea sufletească nu înceată însă prin aceea că ştim ce şi cum e ceva. Mereu ne întrebăm — acel ceva „pentru ce“ este cum este. Şi cîtă vreme nu ne dăm răspuns la această întrebare, gîndirea nerăfuită mereu ni se iveşte aminte şi mereu aduce aminte pe altele, care ne sunt în suflet. Nu este om în care aceasta ar putea să fie altfel. Deosebirea e numai că în unii oameni lucrarea sufletească e mai energică, în alţii mai molatecă, şi deosebirea că la unii se întrerumpe şirul înlegătuirei de gîndiri, iară la alţii el se urmează.

Să ne închipuim că doi oameni, Stan şi Bran, au văzut acelaşi lucru despre care nu-şi pot da seamă. Deopotrivă l-au luat aminte şi tot deopotrivă l-au priceput. De asemenea în capul amînduror sunt cu desăvîrşire aceleaşi gînduri. Acum ei urmează a-şi da seamă „Pentru ce ?“ — şezînd amîndoi în aceeaşi casă. Schimbarea de gîndiri se urmează în amîndoi cu aceeaşi repeziciune. Stan e însă mai impresionabil, mai nervos decît Bran. Îndată lătră afară un cîne. Pe Bran nu îl supără cîtuşi de puţin, cîtă vreme în capul lui Stan se iveşte cînele, lătratul, curtea şi celelalte. Şirul de idei se întrerumpe şi toată răfuiala lui Stan se încurcă cel puţin pe o clipă. Astfel pot urma împregiurări care fac pe Stan să uite cu desăvîrşire lucrul la care s-a gîndit. Dacă peste un an însă el îşi va aduce aminte acelaşi lucru, înşirarea de gîndiri şi lupta sufletească va începe şi se va urma. În vremea aceea Bran şi-a dat seamă despre lucru şi e cu desăvîrşire mulţămit.

Dar să vedem ce a făcut el, ori mai bine ce s-a petrecut într-însul spre a fi mulţămit.

El a pus gîndirea alături cu toate gîndirile care îi erau în cap, și-a dat seamă despre asemănările și deosebirile ei către dînsele, și astfel a așezat-o la locul care i se cuvenea, i se cuvenea în capul lui.

Era vorbă de un curcubeu. Atît Stan, cît și Bran știau că curcubeul suge apa din fîntîni, izvoare și lacuri și adapă norii cu dînsa. În o zi ei sunt la deal. Se ivește un curcubeu pe cer. Unul dintre dînșii merge la pădure spre curcubeu, altul rămîne la vale. Cel dus nu mai vede curcubeul, cel rămas îl vede mereu. Va să zică nu e curcubeu, nu e decît o iveală care nu poate suge ape să adape norii.

Un lucru care a fost luat aminte, dar rău priceput și prin urmare rău înțeles. E dar vorba: curcubeul ăsta pentru ce se ivește pe cer? În sfîrșit așa voiește Dumnezeu.

Dar într-o zi un păhar cu apă.

Stăi, frate, că lucrul nu e tocmai cu Dumnezeu.

În sfîrșit el își explică lucrul.

Toată această mulțămire rezultă din aceea că am priceput lucrul, astfel încît el nu se împotrivește cu nici una din vederile noastre proprii. Cîtă vreme nu am ajuns la acest rezultat, suntem nemulțămiți, pentru aceea adevărul este o trebuință sufletească.

Întreagă această lucrare e mai învederată în popoare decît în oameni. Și într-adevăr popoarele sunt elementul care urzește vederile. Nu poate fi un popor care nu are filosofia lui și filosofii nu sunt decît expresia gîndirii întregului popor.

A. VIS ȘI AIEVEA

I. IVIREA

Pus în mijlocul lumei, omul trăiește mereu subt înrîurirea împregiurimei în care se află. Sunt nenumărate felurile în care lumea înrîurește asupra omului și de nenumărată deosebire e măsura înrîuririlor.

Înainte de toate, în însuși trupul omenesc plomînile lucrează neîncetat, stomacul mistuie, inima urzește sîn-

gele, sîngele se scurge prin vene și dă hrană trupului, întregul sistem organic e în mișcare necurmată. Și toată această mișcare se petrece în noi înșine pe neștiute. Pentru ce? Plomînile ce se înfoiesc, stomacul ce mistuie, inima ce se închide și se deschide, sîngele ce se varsă și revarsă prin trupul nostru, toată această lucrare organică nu înrîurește ea asupra sistemului nervos? Și dacă ea înrîurește, cum de noi nu o luăm aminte? Din clipa nașterei pînă la moarte noi înșine suntem izvorul unei mulțimi de deosebite înrîuriri: cum de în această viață nu este o singură clipă, în care să luăm aminte aceste înrîuriri? Cum de noi numai prin deducțiune am ajuns a ști ce se petrece în trupul nostru?

Într-un minut inima mea bate de șaptezeci și șapte ori și eu nu mă simt de nici una din aceste bătai. E că nu le simt pentru că înrîurirea acestei mișcări asupra sistemului nervos e prea mică? Nu! deoarece, îndată ce îmi voi apăsa mîna pe piept, nu numai pot pipăi sclocotele, dar totodată le simt în dosul toraxului și chiar le aud.

Cînd însă mă spariu și inima îmi bate deodată cu mai multă ori cu mai puțină putere decît de obicei, nu mai e trebuință să pui mîna pe pept, căci simt și aud bătaia inimei și fără aceasta. De asemenea am un simțemînt pozitiv cînd mîna ori piciorul îmi amorțește și cînd deodată sîngele năvălește în venele mele. Și dacă îmi dau bine seamă, mă încredințez că orice neobicinuit s-ar petrece în trupul meu, eu trebuiește să iau aminte. Aceasta mă face să crez că toate funcțiunile normale ale organismului nu sunt obiecte ale luării-aminte; și numai mișcările anormale care într-un chip ori într-altul se produc în trupul meu, sunt luate aminte de către mine.

Dacă-mi voi lăsa mîna moartă să cază în jos, eu nu o mai simt de ea și nu mi-o pot înfățișa cît e de lungă, de groasă și altele. Îndată însă ce voi atinge degetele, în capul meu se produce icoana mînei mele și chiar a întregului meu trup. Dacă însă voi ținea vreme mai îndelungată degete[le] atinse și apăsate cu aceeași putere unul asupra altuia din ce în ce această icoană va perde din claritatea ei. De asemenea, dacă voi închide ochii și voi sta în picioare, nu-mi va fi cu putință să mă gîndesc în lungimea și lățimea mea. Îndată însă ce mă voi culca în

pat, icoana mi se iveşte clară. Stînd însă vreme mai îndelungată nemişcat, această icoană din ce în ce va perde din claritatea ei. Şi, în sfîrşit, dacă îmi dau bine seamă oricum m-aş aşeza, stînd mai multă vreme într-un chip, nu îmi pot da seamă cum stau, fără a face mai nainte o mişcare. Toate aceste mă fac să crez că eu nu aş putea să îmi dau seamă despre trupul meu, dacă nu l-aş face să înrîurească într-un chip ori într-altul din afară, adecă din spaţiu asupra mea, ori dacă tot din afară altăceva nu ar înrîuri asupra lui, şi mă fac să crez că aceea înrîurire venită din afară trebuieşte să fie mărginită în durata ei, adecă în timp.

Stau şi privesc îndelung la flacăra lampei fără a clipi. Îmi este greu a stăpîni ochiul care mereu stăruieşte a se închide. Îmi ies lacrămile, lumina începe a roşi, flacăra se întunecă, tot mai mult se întunecă... în sfîrşit nu mai văz nimic, îmi rămîne negru înaintea ochilor. De asemenea iau pana să scriu şi o pun pe geană. Ea mă gîdile, încît îmi vine să tremur din cap. O ţin însă la acelaşi loc nu mai mult decît pînă ce număr cinci şi nu mai simt nimic, îmi este ca şi cînd peana nu mi-ar fi pe geană. Iau calimarea şi o miros în o răsuflare mai lungă şi mă încredinţez că mirosul scade. Şi dacă îmi dau bine seamă, mă încredinţez că oricare înrîurire necurmată slăbeşte dacă nu înceată. Aceasta mă întăreşte în credinţa că o înrîurire trebuieşte să fie mărginită spre a putea fi obiect al luării-aminte. Chiar durerea îndelungată e alcătuită din un şir de sclocote.

Din momentul naşterei pînă la moarte aerul apasă asupra omului. Nu este în lumea aceasta precum o ştim noi nimic ce ar înrîuri asupra omului cu atîta putere, ca şi aerul. Cu toate aceste, tocmai aerul e lucrul pe care noi nu-l putem lua aminte decît prin deducţiune. Pentru omul aruncat în lume el nu are nici o însuşire, el nu este nimic şi aer şi spaţiu e de acelaşi înţeles, vîntul nu este aerul pus în mişcare, ci ceva ce se petrece în aer, vîntul e ceva, e cumva, e pentru ca şi pentru că. Cu un cuvînt, aerul în starea sa normală nu este nimic şi toate stările lui anormale sunt pentru om lucruri pentru sine.

Pentru ce nu luăm noi aerul aminte ? Negreşit pentru că pentru noi înrîurirea lui nu e mărginită, dacă această

înrîurire cîndva ori undeva ar înceta, numaidecît ar trebui să luăm aminte lipsa de înrîurire ca ceva pozitiv. La munte atmosfera nu înrîureşte cu atîta putere asupra omului ca în cîmp : oamenii cred însă că aerul de la munte e mai *aspru*. Dacă o clipă ar înceta înrîurirea aerului, în viitoarea clipă, cînd iarăşi ar începe, noi am simţi-o ca „uşurare".

Şi dacă a trebuit ca omul să se gîndească mii de ani spre a ajunge să-şi dea seamă despre înrîurirea aerului, n-ar fi oare o cutezare a crede că nu mai sunt şi alte chipuri în care lumea înrîureşte asupra noastră fără ca noi să ne simţim de această înrîurire, ar fi o cutezare a susţinea că nu sunt în lumea aceasta lucruri pe care noi nu le-am luat aminte şi lucruri pe care nicicînd nu le vom putea lua aminte. Noi mirosăm, vedem, auzim, pipăim şi gustăm : ar fi o cutezare a zice că nu mai sunt în lume lucruri care nici văzute, nici auzite, nici pipăite, nici mirosate, nici gustate nu pot fi.

Ce luăm noi aminte din întreagă această lume ? Numai înrîuririle mărginite, adecă tot aceea ce este o schimbare. Pe o tablă albă nu este nimic. Cu toate aceste, ştim că fieştecare punct înrîureşte asupra noastră. Îndată însă ce vom face un punct negru pe tablă, va fi ceva pe dînsa. Ştim însă că tocmai acest ceva, punctul negru, nu înrîureşte defel asupra noastră. El este lipsa de înrîurire, cu toate aceste, pentru noi — ceva pozitiv. În ce consistă pozitivitatea lui ? Negreşit nu în puterea cu care înrîureşte asupra noastră, ci în deosebirea lui către mediul în care se arată.

Să ne închipuim că lumea întreagă ar înrîuri într-un singur fel şi cu aceeaşi putere asupra noastră. Noi nu am putea să luăm nimic din o asemenea luare-aminte. În o clipă însă înrîurirea înceată. Atunci şi în punctul în care înrîurirea a încetat, noi ar trebui să luăm ceva aminte, iară nu o lipsă de ceva. Pentru aceea lucrurile din lume pot fi ceva, dar tocmai atît de bine pot fi o lipsă de ceva. Nicicînd nu e vorba dacă ceva e pozitiv ori negativ ; pentru om tot e pozitiv ce se arată ca schimbare, ca deosebire, ca împotrivire.

Şi acest ceva e ivirea. Ivirea nu e manifestaţiune şi tocmai atît de puţin e fenomen. Este aceea ce germanul

numește *Erscheinung,* ceva ce este ori nu este, dar ni se arată ca o schimbare, ce se face într-un chip într-altul în înrîuririle lumei asupra noastră. Ivire e tot ce numai ne putem gîndi ca lucru petrecut în noi ori în lumea din afară ; lumea pentru noi nu este decît suma ivirilor, în care ni s-a arătat, și nicidecum suma înrîuririlor ei asupra noastră.

Puterea de înrîurire a ivirilor

Deosebitele iviri de același fel nu ni se arată cu aceeași putere. În pădure nu luăm aminte copacul care pe cîmpul întins mereu ni se pune în vedere. Cauza acestei deosebiri nu poate consista în deosebirile înrîuririlor, deoarece copacul rămîne același și aceeași e turburarea pe care o produce în sistemul nervos. Cauza nu poate fi alta decît că o dată copacul e în pădure, iară altă dată în mijlocul cîmpului.

Dacă voi lua o tablă albă și voi face pe ea un punct negru, apoi voi lua o tablă albastră și voi face pe aceasta un punct negru, punctul negru nu mi se va arăta cu deopotrivă putere, ci punctul negru de pe tabla albă se va arăta cu mai multă, iar acela de pe tabla albastră cu mai puțină putere. Și aceasta fără îndoială pentru că e mai mare deosebirea între alb și negru decît între albastru și negru. Și fără o tablă neagră, iară pe aceasta punctul alb, apoi tot pe acea tablă punctul albastru, mă voi încredința că punctul alb pe tabla neagră e deopotrivă cu punctul negru pe tabla albă, întocmai precum punctul albastru pe tabla neagră e deopotrivă cu punctul negru pe tabla albastră. Cu toate aceste, înrîurirea fiziologică e deosebită la punctul alb și la punctul negru. Punctul alb sunt toate razele de lumină, iară cel negru desăvîrșita lipsă de lumină. Pentru luarea-aminte înrîurirea fiziologică e însă indiferentă : este o altă înrîurire pe care trebuie să o numim psihologică. Și tocmai aceasta mă face să crez că în dosul lucrării fiziologice mai este ceva ce nu e fiziologic, deși poate să fie un rezultat al vieții fiziologice. Lucrurile nu sunt pentru, precum sunt și precum înrîuresc asupra noastră, ci precum ele ni se ivesc.

Înainte de toate, puterea cu care ele ni se arată, adecă înrîurirea lor psihologică, nu este aceeași cu înrîurirea

lor fiziologică. Ea este deopotrivă cu deosebirea între ivire și mediul în care se arată. Astfel făcînd pe o tablă neagră cinci puncte : alb, albastru, verde, galbin și vișiniu, fiecare din aceste puncte mi se va arăta cu puterea care rezultă din deosebirea lui către mediul negru.

Pe această experiență ne putem alcătui o formulă a măsurei puterii de înrîurire a ivirilor.

Puind mediul egal *o* și arătarea egal *a,* ivirea : $x = o$ dif. a, cu ajutorul acestei formule putem măsura orice ivire, numai dacă atît valoarea lui *o,* cît și a lui *a* ne este cunoscută.

Știm că negru e lipsa de raze și alb e suma tuturor razelor. Astfel ca mediu negru e *o* și alb 1. Deci puterea de înrîurire a unei flacăre albe, care ni se arată în întunerec, e egală cu diferența între *o* și 1, adecă cu 1. Albastru, roșu, ori galbin sunt numai părți din alb. Astfel puterea lor de înrîurire nu poate fi decît diferența între *o* și o frîntură, deci mai puțin decît 1 întreg și o flacără albastră, *una,* una roșie ori una galbină nu vor putea să aibă puterea de înrîurire a celei albe. Dacă le vom pune pe toate alături și ne vom depărta de ele, va trebui să ne încredințăm că flacăra albă se va vedea mai departe. E însă numai probabil că fiind puterea flacărei albe 1, flacările albastră, verde și galbină vor trebui să fie cîte $\frac{1}{3}$ deoarece nu știu dacă razele roșii sunt un propriu fel de raze, deosebit de albastru și galbin, ori ele sunt numai o parte din același fel. Dacă albul ar fi compus din amestecul celor trei feluri de raze, atunci măsura nici nu ar avea loc, fiindcă e vorba de feluri iară nu de măsuri. Iară dacă albul ar fi adunarea aceluiași fel de raze, atunci în albastru, roșu și galbin nu poate fi aceeași măsură, deoarece fiind măsura deopotrivă și rezultatul ar fi deosebit. Și aceasta îmi pare probabil. Căci o flamură verde are o mai mare putere de înrîurire decît una galbină ori una albastră ; mă îndoiesc însă că ea ar fi îndoită de mare, adecă alb 1, verde $\frac{2}{3}$ și albastru $\frac{1}{3}$.

Pentru a măsura puterea luminei mai trebuiesc să se facă experimentări după formula x = o dif. a.

Dar să trec la ziuă. Puterea de înrîurire a unei table negre, pe care o privesc ziua, este mai mică decît a unei table roşii. Negreşit negrul este *o*, dar lumina zilei nu este 1, ci mai puţin. Să zicem că ar fi egal $\left(1 - \frac{1}{2}\right)$. Atunci tabla neagră ar fi : a dif. $\left(+ - \frac{1}{2}\right)$ = *o* dif. $- 1 + \frac{1}{2}$ = *o* dif. $\frac{1}{2} = \frac{1}{2}$. Alb 1 dif. $\left(+ - \frac{1}{2}\right)$ = 1 d $- 1 + \frac{1}{2}$ = a $- \frac{1}{2} = \frac{1}{2}$ adecă alb şi negru s-ar arăta cu aceeaşi putere. Tocmai pentru aceea însă verde e mai slab decît roşu şi o tablă albastră ori roşie are mai multă putere de înrîurire alăturea cu albul.

Tocmai astfel putem măsura puterea de înrîurire a sunetelor. Aceeaşi coardă are mai mare putere de înrîurire în discord cu alta. Mirosul, gustul şi pipăitul.

Conţinutul ivirilor

Într-adevăr ivirea nu are nici un conţinut : ea nu este decît diferenţă între arătare şi mediu. Ce este coloarea albă ? Coloarea verde ? Îndeobşte coloarea ? Nu e decît un fel de a fi, iară nu ceva ce este. Noi românii chiar nici nu avem noţiunea „coloare“, avem „vopseală“, „boială“, „spoială“, dar toate aceste nu vor să zică „coloare“. Pentru „coloare“ românul zice „faţă“, un lucru este în trei feţe, ori mătasa îşi schimbă feţile. Coloarea nu este decît faţa lucrului, felul în care el ni se înfăţişează.

Ce este mirosul ? Ce este gustul ? Ce este auzul ? Toate aceste nu sunt decît felul în care lucrurile ni se înfăţişează.

Dar tot ce pipăim parcă este ceva. Şi e greu a gîndi că nu ar fi nimic. Îndată însă ce nu ne mai îndoim că ochiul nu vede, urechea n-aude, nasul nu miroasă şi limba nu gustă ceva, ci cumva, ne vine să ne îndoim că noi putem pipăi ceva şi să credem că şi aceea ce pipăim nu e decît un cumva.

Ceva e lung, lat, vîrtos, cald, neted, ascuţit. Ce va să zică lungimea, lăţimea, vîrtoşimea, căldura, netezimea, ascuţimea ? Sunt aceste ceva ? Cîtuşi de puţin : ele sunt cumva, sunt felul în care ni se ivesc unele lucruri. Să ne întrebăm însă ce este un copac, un leu, o casă, un rîu ? Nimic altă decît o sumă de iviri, o sumă de diferenţe, o sumă de cumva ; substantivul nu este decît o ghioace în care au vîrît o mulţime de adjective, este un ce, care nu însemnează lucrul însuşi, ci suma diferenţelor în care ni se arată în lume, este suma ivirilor, care de obicei ni se arată la un loc. Dacă vom scoate din ghioace adjectivele, nu ne mai rămîne chiar nici ghioacea goală, nimic nu ne mai rămîne.

Negreşit este ceva în lumea aceasta, căci dacă nu ar fi, nimic nu s-ar petrece. Noi însă nu ştim cum este, ce este, ci ştim numai cum ni se iveşte. Am văzut însă că ivirea este o diferenţă, adecă cu desăvîrşire aceea ce nu este, este aceea ce lipseşte între doauă lucruri care sunt. Noi nu vedem nici lipsa de raze, nici suma tuturor razelor cînd vedem albul, ci vedem diferenţa între amîndoauă, adecă lipsa de fire, care este un fel în care ce este ori nu este se pune alăturea. Ori cum acel alb nu este în lume, nu în sistemul nostru nervos, nu este defel. Este o diferenţă şi îndată ce într-un chip ori într-altul vom provoca această diferenţă ni se iveşte albul. Dacă închid ochii şi apăs cu degetele asupra ochilor, mi se ivesc toate colorile. Înainte de toate, văz soarele, adecă o strălucire deopotrivă cu aceea a soarelui, apoi, luînd degetele de pe ochi, feţele se schimbă din alb la roşu, albastru pînă la negru. Tocmai astfel dacă voi privi vreme îndelungată la o coloare roşie, şi apoi voi privi o hartă albă, albul mi se va ivi ca verde.

Astfel toate ştiinţele reale nu sunt suma legilor după care lumea este, ci suma legilor după care lumea ni se iveşte.

[II] LUAREA-AMINTE

Forma luare *a* minte e neobicinuită şi parcă s-ar zice mai bine luare în minte. Nicicînd însă românul nu zice în minte, ci *a* minte. Şi aceasta nu poate fi întîmplător. Ro-

mânul zice sună a gol, latră a primejdie, pute a peşte şi altele. Aceasta ne încredinţează că noţiunea *minte* însemnează un fel în care este ori se petrece ceva. Luare a minte este cam deopotrivă cu aceea cînd aş zice : iau un lucru aşa ca şi cînd el ar fi precum eu înţeleg a fi minte. Minte nu este ceva în ce ar putea să intre ceva : este numai un fel în care ceva se poate gîndi, ceva ce poate să fi[e] şi nu a minte. Îmi sună ceva a batjocură, iau ceva a batjocură, iau ceva în batjocură, îmi bat de ceva joc : sunt trei noţiuni deosebite.

Această formă de „luare a minte" ne arată dar că românul nu îşi gîndeşte lucrurile din lume ca fiind precum şi le gîndeşte, ci numai luate a minte, a precum sunt, ca şi cum ele ar fi precum şi le gîndeşte. Şi eu trebuieşte să crez că în limbele tuturor popoarelor trebuieşte să fie ori să fi fost un echivalent pentru acest *a*. Unde el încă nu este, încă nu a ajuns dezvoltarea intelectuală pînă a-l pune ; iară unde el a fost, s-a perdut, în urma unui rezonament forsat. Românii aproape doauă mii de ani s-au bucurat de un rezonament sănătos, întrucît cugeta poporul şi nu erau oameni care cugetau pentru dînsul.

Obiectele luării aminte sunt ivirile, fie din lume, fie din noi înşine. Nicicînd însă nu deodată mai multe, ci totdeauna cîte una singură. Noi nu putem avea aminte mai multe lucruri ; mai multe însă ne trec aminte. În aceeaşi clipă pot să înrîurească asupra noastră zece ori chiar o sută de iviri, noi însă le luăm aminte numai într-un anumit şir, şi anume, înainte de toate, pe aceea care înrîureşte cu mai multă putere. Dacă vom face pe o hîrtie albă mai multe puncte — negru, roşu, verde... şi vom trece cu hîrtia pe dinaintea ochilor nu vom lua aminte decît punctul care se arată cu mai multă putere ; dacă vom trece mai încet, vom vedea doauă puncte... şi succesiv pe toate. Deodată omul poate auzi, vedea, pipăi, mirosa şi gusta ; aceasta e maximul ivirilor care pot fi luate deodată aminte. Dar fiecare perde din claritatea ei.

Dacă voi face un punct negru pe tabla albă şi apoi voi mai face lîngă dînsul unul albastru, punctul negru va arăta cu mai puţină putere decît fiind singur şi cel albastru de asemenea, deoarece şi punctele sunt mediu

unul pentru altul. Şi cu cît punctele vor fi mai multe, cu atît mai mică va fi puterea de înrîurire a fiecăruia, astfel că la un anumit raport deodată nu voi vedea nici un punct, ci un amestec din toate.

Dacă voi face însă pe tablă galbină un punct negru şi unul alb, atît punctul negru, cît şi cel alb vor arăta cu mai multă putere decît fiind singure, deoarece ele măresc împotrivirea.

Astfel ivirile care ni se arată deodată se slăbesc în înrîurirea lor, dacă ele scad împotrivirea către mediu şi îşi cresc puterea de înrîurire, dacă ele cresc împotrivirea către mediu.

$$x = o \text{ dif. } a + - \text{ dif. } a.n. \text{ (Poate.)}$$

Dar tocmai astfel şi sufletul nostru este un mediu în care se arată ivirea.

Să presupunem că zece deosebite iviri se arată deodată cu aceeaşi putere. Numai una poate însă să fie luată aminte. Care să fie aceasta ? De la întîmplare nu poate atîrna care : trebuieşte să fie o anumită lege, după care se alege aceea care va fi mai nainte luată aminte.

Eu şed la masă şi scriu. Un ţinţar zboară prin casă. Eu nu-l aud : „Auzi ţinţarul ?" îmi zice cineva. Îndată eu îl aud. Aici să zice că am fost făcut atent, că mi s-a îndreptat luarea-aminte asupra lui. Dar ce va să zică aceasta ? Ce trebuia să se petreacă în sufletul meu pentru ca luarea-aminte să mi se îndrepteze asupra ţinţarului ?

Eu şed la masă şi scriu. Cineva şade şi îmi vorbeşte. Cuvintele îmi sună în urechi, dar eu nu ştiu ce zice. Rădic capul, îi privesc buiguit în faţă, îmi dau trudă, dar numai peste cîtăva vreme îmi pot da seamă despre ceea ce mi-a zis, ori defel nu îmi pot. Adecă nu am luat aminte. Pentru ce ? Ce trebuia să se petreacă în sufletul meu pentru ca să nu iau aminte ?

Aceste îmi arată că este o anumită relaţiune între ceea ce se petrece în capul meu şi ceea ce se petrece în lume. Îndată ce în capul meu este o înrîurire mai mare, o diferenţă mai mare decît aceea ce se arată în lume, eu nu mai pot lua aminte. Este o diferenţiare între ivirile din capul meu şi între acelea din lumea din afară.

Numai o ivire poate să-mi fie odată aminte, cînd e dar una aminte nu poate să mi se puie alta decît avînd puterea de a o respinge şi a se pune în locul ei. Oricît de adîncit aş fi, un tun întrerupe şirul cugetărilor mele, nu însă pentru că izbeşte în timpan, ci pentru că e o mare diferenţă. Tocmai astfel, dacă voi sta o zi pe malul Niagarei, voi lucra şi, în momentul cînd căderea apei ar înceta, ar trebui să sar speriat de la masă. Nu dar înrîurirea fiziologică, ci diferenţa este aceea ce hotăreşte luarea-aminte. Dacă fulgerul nu ar trece răpede prin aer, el ar şuiera, iară nu ar tuna.

Gîndirile

O ivire nu este o gîndire. Alb, dulce, uscat, vîrtos nu sunt gîndiri. Noi le putem cugeta, dar gîndi nu le putem. Gîndirea totdeauna e un complex din mai multe iviri luate aminte, iviri, care o dată ori mai de multe ori ni se arată la un loc. Astfel curcubeul, apa, copacul cutare, muntele cutare, omul cutare, soarele, fieştecare o sumă de iviri pe care le-am luat aminte la un loc.

Nicicînd o gîndire alcătuită din mai multe iviri (?) nu ne poate fi întreagă aminte, ci una după alta ivirile care sunt într-însa ne trec aminte. Eu nu îmi pot gîndi pe Stan în vremea ce zîc Stan, ci trebuiesc să treacă mai multe clipite, chiar minute pînă [ce] ivirile care sunt înlegătuite în Stan să îmi treacă aminte. Dar Stan e om şi el este în gîndul meu toată viaţa lui, precum am luat-o aminte şi dacă această viaţă e bogată în iviri, zile întregi îmi trebuiesc pentru a-mi pune întreg pe Stan aminte.

[III] ADUCEREA-AMINTE

Din o trupă care stă desfăşurată înaintea mea, înainte de toate voi lua aminte pe comandantul călare, apoi pe toţi ofiţerii şi numai după aceea voi distinge deosebitele părţi ale trupei. De asemenea, într-un şir de copaci, în care sunt şase brazi, voi lua aminte aceşti brazi unul după altul, oareşicum deodată, ca o singură arătare. Şi dacă îmi voi da bine seamă, mă voi încredinţa că, arătîndu-mi-se deodată mai multe iviri, voi lua aminte pe ace-

lea care îşi seamănă ori se împotrivesc deodată ori cel puţin una după alta.

Nu însă numai în lume mi se arată ivirile : totdeauna trebuieşte să-mi fie ceva aminte. Astfel ivirea care îmi este aminte poate să fie asemănată ori împotrivită cu una ori cu mai multe din acelea care mi se arată în lume, prin urmare ivirea care îmi este aminte îmi aduce aminte, dintre mai multe pe aceea cu care este mai asemănată ori mai împotrivită, întocmai precum brazii ori ofiţerii se aduc aminte unul pe altul. Tocmai astfel însă o ivire pe care o iau aminte îmi aduce aminte pe toate acele cu care este asemănată ori împotrivită. Cînd zic pădure numaidecît îmi aduc aminte cîmpia, ori plaiuri, copaci, tot ce fac parte din pădure, se aseamănă cu pădurea, se împotriveşte cu ea, în sfîrşit tot ce într-un chip ori într-altul se înlegătuieşte cu pădurea. Astfel întocmai precum luarea-aminte este un rezultat cu desăvîrşire organic, încît între condiţiunile date ea trebuieşte să rezulte, aducerea-aminte de asemenea. Şi întocmai precum gîndirile care ne sunt în cap hotăresc luarea-aminte, ivirile care ni se arată în lume hotăresc mişcarea gîndirilor. Sunt raporturi cu desăvîrşire matematice acelea care hotăresc întreaga lucrare sufletească.

Puterea cugetărilor

Noi ne putem gîndi ceva şi totdeauna aceea ce gîndim este un complex de iviri. O singură ivire nu ni-o putem gîndi. Tocmai pentru aceasta o cugetăm. Şi nicicînd nu ne putem cugeta ceva, ci totdeauna cugetăm ceva. Cugetarea noastră nu e un complex de iviri, ci o sumă de diferenţe. Alb nu este o gîndire, ci o cugetare care nu are nici un conţinut. Noi nu ne putem gîndi albul, decît gîndindu-ne ceva ce este alb ; iară cugetîndu-l, îl cugetăm ca o deosebire către negru, verde şi altele. Noi ne putem gîndi curcubeul, fiindcă este un complex de iviri. În aceeaşi vreme putem cugeta curcubeu. Cugetarea însă nu este aceea ce ne este gîndirea. Cugetăm toate diferenţele la un loc, pe fiecare alăturea cu altele şi întregul alăturea cu gîndirile ce ne sunt în cap.

(Oamenii care descarcă lemnele lui Vasteli. Parcă lemnele nu sunt masive.)

Să ne dăm seamă cum rezultă cugetările.

Am văzut că gîndirile nu sunt decît ivirile luate aminte. Puse la un loc, ele alcătuiesc o icoană. Am văzut că ivirile se pun şi se aduc aminte după raportul de asemănare care este între dînsele, ori de împotrivire. Cu atît mai mult se pun şi se aduc aminte ivirile puse la un loc, adecă icoanele.

Dar ce este asemănarea şi împotrivirea? Fieştecare ivire este identică cu sine. Alb este alb, dar hîrtie albă nu este tablă albă. Alb din hîrtie şi alb din tablă nu sunt doauă iviri identice, deoarece mediul în care se arată nu este acelaşi. De asemenea albul din o hîrtie albă şi albul din altă hîrtie albă nu este aceeaşi ivire. De asemenea alb din aceeaşi hîrtie acum şi apoi şi mai nainte nu este aceeaşi ivire. Dar alb şi alb îşi seamănă. Astfel lucrurile care conţin ceva alb se aduc unul pe altul aminte. Tocmai astfel dacă voi lua ceva alb, el îmi va aduce aminte cele mai apropiate gîndiri în care e ceva alb. Ivirea alb din gîndirea cu care este înlegătuită îmi va aduce aminte ivirile din această gîndire care înrîuresc cu mai multă putere. Aceste îmi vor aduce aminte gîndirile în care sunt iviri asemănate cu dînsele. Astfel înşirarea de gîndiri se va urma *ad infinitum* în capul meu, dacă din afară o ivire nu va întrerumpe şirul cugetărilor mele.

Tocmai astfel însă îmi va aduce aminte pe negru.

Dacă voi privi la o coloare roşie şi apoi voi arunca ochii asupra albului, voi vedea nici roşu, nici alb, ci deosebirea, diferenţa între amîndoauă, adecă verde. De asemenea dacă voi privi în soare voi vedea hîrtia neagră, pentru că diferenţa între alb şi alb e negru. Dacă voi închide însă ochii voi vedea alb, fiindcă diferenţa între alb şi negru e tot alb. Astfel vedem că numaidecît în ochi se provoacă diferenţele, adecă imaginile negative. Cu atît mai mult ele rezultă în luarea-aminte. Dar aceste diferenţe nu sunt deosebiri, ele sunt negaţiuni, împotriviri. Doauă lucruri deosebite au ceva comun, doauă lucruri împotrivite nu au nimic comun.

Fieştecare ivire luată aminte trebuieşte să se diferenţieze în sistemul nervos şi astfel să îmi provoace toate

ivirile care sunt pe de o parte asemănate cu dînsa, pe de alta împotrivite care sunt. Dintre toate aceea mi se va pune aminte care înrîureşte cu mai multă putere.

Astfel toată lucrarea noastră sufletească este o dinamică diferenţiară: o distingere în pozitiv şi negativ, asemănat şi împotrivit. Cu cît această diferenţiare e mai îndeplină, cu atît capul e mai luminat. Dacă lumea din afară nu ar înrîuri asupra omului, capul ar fi cu mult mai luminat, căci tocmai înrîuririle venite din afară întrerup şirul diferenţierii gîndirilor din cap.

Rezultate ale acestei dinamice diferenţiale sunt cugetările. Cugetarea est o gîndire diferenţiată către gîndirile din capul nostru. Pentru aceea cugetarea e cu desăvîrşire schimbăcioasă: la Stan nu e ce e la Bran, şi acum nu e ce era mai nainte ori va fi mai apoi. Stan ca gîndire rămîne acelaşi Stan, ca cugetare el atîrnă de la mediul psihic în care se află. E frumos, e scîrb, e nalt, e mic, e frumos, e bun, după clipa în care îl avem în minte.

Din diferenţiarea ivirilor şi a gîndirilor rezultă cugetări cu totul noauă. Mai multe gîndiri sunt înlegătuite prin o singură diferenţă care este într-însele. Această ună diferenţă e o cugetare. Astfel „unu" este o cugetare. Mai multe sunt înlegătuite prin mai multe, care în acelaşi chip se găsesc într-însele. Aceste la un loc sunt o cugetare. Fiinţă, om, capră şi altele. Cu chipul acesta rezultă toată bogăţia de cugetări.

Ţine minte

O ţinere a minte ar însemna că o gîndire ori o cugetare e mereu aminte. Aceasta e peste putinţă, deoarece fiind aminte, ea neapărat trebuieşte să aducă aminte pe ceea mai asemănată ori mai apropiată. „Ţine" minte însemnează dar o stare anormală în care o gîndire ori un cuget are o mare putere de înrîurire, încît el mereu să reiveşte. Orice ni se pune aminte ne aduce aminte această gîndire, încît toate sunt asemănate: amor, ură, patimă, nebunie. Omul numai îşi poate aduce aminte, ori nu îşi poate aduce aminte o ivire.

Dacă mă doare măseaua, această durere neîncetat mi se pune aminte şi întrerupe şirul meu de gîndiri. Este o ivire care înrîureşte puternic asupra mea. Dacă a murit mumă-mea, neîncetat ea mi se pune aminte. Este o întîmplare, o ivire, care înrîureşte puternic asupra mea. Dar a zis cineva că nu este Dumnezeu, cîtă vreme eu cred că este Dumnezeu, şi mereu îmi este ce s-a zis şi ce crez aminte. Atît Dumnezeu, cît ce s-a zis şi ce crez nu sunt iviri, ci cugete. Pentru ce ele mă stăpînesc ? În ce consistă puterea lor de stăpînire.

O idee mă stăpîneşte puindu-mi-se mereu aminte. Dar aminte mi se pune o gîndire care este asemănată ori împotrivită cu alta care îmi este aminte. Deci gîndirea care este cu mai multe asemănată ori împotrivită mi se pune adeseori aminte. Negreşit gîndirea care este mai bogată în iviri ori cugetarea, care este mai bogată în diferenţe, mă stăpîneşte mai mult.

Astfel gîndirea care mai mult mă stăpîneşte sunt eu însumi. Luarea-aminte este un act de diferenţiare între mine şi ivirea luată aminte. În momentul cînd nu îmi mai sunt însumi aminte, toată luarea-aminte înceată şi toată lucrarea sufletească să urmează ca vis prin aducere-aminte.

Astfel mă stăpînesc toate acele gîndiri care au o relaţie mai apropiată către mine, de la care atîrnă buna vieţuire a mea, liniştea mea, viaţa mea. Pe credincios Dumnezeu, pe filosof controversa, pe scheptic tot ce nu intră în capul lui, pe avar banii, pe înamorat...

[IV] IUSTIFICAREA FIZIOLOGICA

Mediul din care rezultă lucrarea sufletească e sistemul nervos în care se produc toate diferenţele. Nu însă perturbaţiunile ivite în acest sistem sunt lucrarea sufletească : ci diferenţele rezultate din aceste perturbaţiuni.

Întregul sistem nervos e înlegătuit astfel că o turburare cît de mică trece crescînd prin întregul sistem. Cu toate aceste, mă îndoiesc că în omul normal toate firele ar fi de acelaşi fel. Plămădeala trebuieşte să fie deosebită în firele optice, acustice etc. Această deosebire nu poate însă fi decît un rezultat al înrîurirei lumei atît asupra individului, cît şi asupra speciei şi chiar a genului vieţuitor. Măsura deosebitelor înrîuriri e deosebită. Şi parcă felul ar fi tot acela. Dar numai parcă.

E lumina, e sunetul, e mirosul, e gustul, e tactul, e căldura. Altă nimic nu mai este. Şi orbul poate lua aminte lumina, surdul poate lua aminte sunetul. Prin înrîurire, ca înrîurire, întregul sistem nervos e impresionabil. Orbul ştie cînd e ziuă şi cînd e noapte, surdul se simte de tunet. Numai că ochiul vede mai clar decît degetul şi urechea aude mai bine decît foalele. Tocmai pentru că înrîuririle sunt mai mici s-a dezvoltat organismul complicat al ochilor şi al urechilor şi tocmai unde ne cad mai îndemînă. Dar un orb ori un surd în cursul vieţii sale i se dezvoltă mai bine restul sistemului nervos.

Dacă voi apăsa asupra ochiului văd lumină. Aceasta mă încredinţează că nervii optici s-au deprins cu lumina, că plămădeala lor este alcătuită sub înrîurirea luminei. Dar tocmai acei nervi vor fi mai impresionabili şi pentru alte înrîuriri. Astfel numai precum sunt, ei sunt scutiţi de alte înrîuriri, deoarece nu ar fi bine să nu fie. Şi căldura mare produce efectul luminei. Dar tocmai aşa o puternică diferenţă, provocată prin lumină, produce efectul căldurei, a unui corp vîrtos.

Toate aceste mă fac să cred că plămădeala întregului sistem nervos e aceeaşi. Numai că în unele părţi acest sistem e scutit de un fel de înrîuriri, ori de o anumită înrîurire şi mai impresionabil pentru alt fel şi altă măsură ori fel. Aşa ochiul e scutit de înrîuririle acustice, de cele chemice etc. E însă mai impresionabil pentru cele optice. Această deosebire urmează însă din deosebirea multiplicatorilor. E apoi peste putinţă ca, primind mereu impresiile luminei, nervii optici să fi rămas de aceeaşi plămădeală ca şi cei acustici care primesc mereu înrîuririle sunetelor. Chiar în cursul vieţii omului singuratic plămădeala nervilor trebuieşte să se schimbe, astfel că în clipa naşterei ei sunt mai închegaţi ori mai deschegaţi, sunt compuse din mai multe, mai puţine, alteori deosebite părţi în deosebite proporţiuni.

Orice înrîurire e dinamică şi cel puţin poate fi chemică. Eu cred însă că totdeauna este mai mult ori mai puţin. Cînd întăia rază de lumină intră în ochii copilului, această rază provoacă o turburare în sistemul nervos. Fiind înrîurirea dinamică, părţile nervilor nu mai rămîn precum erau una lîngă alta, ci mai mult ori mai puţin îşi schimbă locurile. Astfel rezultă o diferenţă dinamică între starea care a fost şi aceea care a rezultat din înrîurirea razei. Afară de această diferenţă dinamică trebuieşte să rezulte şi una chemică, deoarece nici starea chemică în clipa turburării nu poate fi aceeaşi care a fost mai nainte. Noi nu putem lua aminte lucrul care a înrîurit, nu turburarea pe care înrîurirea a provocat-o în nervi ; luăm aminte diferenţa între amîndouă. Pentru aceea putem vedea negrul alb şi albul negru. Tocmai pentru aceea însă nu putem lua aminte o înrîurire necurmată, deoarece ea provoacă o singură diferenţă, pe aceea în clipa ivirei, apoi starea sistemului rămîne mereu aceeaşi.

Cînd copilul se naşte el nu respiră. După ce a ieşit în lume, aerul apasă asupra lui şi respiraţia începe. În clipa aceasta el se simte de înrîurirea atmosferei. Strănută ori plînge. Apoi el nu mai ia nimic aminte.

Astfel Kant şi Schopenhauer au drept cînd vorbesc de timp, spaţiu şi cauzalitate. Dar toate aceste vor să zică altă decît ce zic ei. Timpul şi spaţiul, întocmai cauzalitatea, pot fi privite ca ceva apriori tocmai pentru că noi nu putem lua aminte decît diferenţele şi aceste în şirul în care se produc în sistemul nervos.

Timpul pentru că turburat odată, sistemul nervos ori nu mai produce diferenţe, ori produce diferenţe între starea turburată şi turburarea provocată prin o ivire noauă, adecă diferenţe în adevăr false.

Dar spaţiul ? Apoi noi luăm aminte o mulţime de iviri care sunt mărginite în timp, dar nu sunt mărginite în spaţiu. E vîntul, e durerea. Ele se mărginesc însă în spaţiu prin puterea cu care înrîuresc. Şi în tîrgovişte [1] bate vîntul.

[1] Aici cu sensul de : tîrg.

Îmi stau mai multe iviri în faţă şi mi se arată deodată. Să zic că sunt zece, care nu se deosebesc decît prin locul în care sunt. Înrîuresc ele deopotrivă ? Defel. Înrîurirea aceleia care este cu zece paşi mai departe e mai mică decît a aceleia care stă cu zece paşi mai aproape. Fiind însă deosebite înrîuririle şi turburările, deci şi diferenţele vor fi deosebite. În sfîrşit procesul e dinamic. Schopenhauer arată că un orb care îşi capătă vederea nu distinge clar. Apoi da, tocmai pentru că nu e vorba decît de diferenţă. Şi eu voi distinge mai bine depărtările între zece pari care mi se ivesc deodată, decît dacă ei mi se vor bate unul după altul în pămînt. Şi ştim prea bine că un munte îmi este mai apropiat ori mai depărtat după condiţiunile în care înrîureşte asupra mea. Timpul şi spaţiul sunt nemărginite, tocmai fiindcă nu sunt nimic. Sunt şirul, aşezarea în care ni se ivesc înrîuririle.

Eu o zi întreagă, zece zile, un an pot să privesc o casă fără ca să încet a o vedea, dar să-mi dau seamă ce se petrece în vremea aceasta în mine.

Înainte de toate eu voi clipi mereu, adecă voi întrerupe înrîurirea. Iară dacă nu voi clipi îmi voi perde vederea. Aceasta însă nu îmi va fi cu putinţă, deoarece nici un minut nu mă voi putea stăpîni să nu clipesc. Voi simţi în adîncul ochiului o mişcare neastîmpărată, îmi vor curge lacremile, mă va durea ochiul. Va să zică acolo, undeva, şi cumva trebuia să se petreacă ceva.

Ce se petrecea ?

Îndată ce sistemul nervos s-a turburat şi ivirea înceată a înrîuri, sistemul nervos caută a restitui starea normală, adecă fiecare moleculă se aşează la locul ei anumit şi plămădeala chemică se întoarce la starea de mai nainte. Dacă înrîurirea nu înceată, sistemul nervos cu încetul se aşează în starea în care a fost turburat : moleculele rămîn unde au fost puse şi plămădeala să stabileşte aşa cum a fost făcută. Îndată ce sistemul nervos a ajuns aici, nu se mai produce nicî o diferenţă, căci înrîurirea găseşte un mediu omogen. Dar în sistemul nervos e tendenţa de a se întoarce la starea normală. De aici mişcarea şi durerea. De unde însă lacremile ?

Cînd sistemul nervos se turbură, moleculele se mişcă din loc şi alcătuiala chemică se schimbă, e peste putinţă

ca unele molecule de acelaşi fel ori de deosebite feluri să nu iasă din legătuinţa în care erau cu celelalte... [1] Ori ele ies ca sudori, ori sunt adunate de către organele limfatice. Ele însă în tot ceasul trebuiesc să fie restituite. Aceasta e funcţiunea sîngelui. Sîngele trebuieşte numaidecît să se întrebe : „Hai, frate, să vedem ce lipseşte aici şi numaidecît să restituim şi să facem treaba cum a fost". Acesta e un simplu proces de înlegătuire moleculară.

Astfel, orice lucrare sufletească e o consumare de sînge, o consumare de putere : asudăm vara sub înrîurirea căldurei, nu însă toţi deopotrivă. Luisa nu asudă aproape nicicînd. Plîngem de durere, dar şi de bucurie. Dar e destul să privim la faţa plină de lacrămi spre a ne încredinţa că în dosul peii se petrec lucruri consumătoare.

Şi acum un lucru despre care nu pot să mă îndoiesc. E cu putinţă ca o turburare provocată în sistemul nervos să rămîie fără de urmare permanentă ? E cu putinţă ca să nu se urzească ceva în sistemul nervos ? Văd că oamenii înţelepţi au capete mai mari şi creieri mai mulţi, astfel mi se impune convingerea că orice înrîurire luată aminte produce o noauă celulă, că starea în care au fost pus sistemul, într-un punct rămîne aşa. În lipsa acestei noauă celule toată dinamica sufletească e neînţeleasă. Firele capilare ale venelor tocmai în creierul mare sunt prea puţin dezvoltate, astfel că aici restituirea stării de mai nainte nu se produce. Nu cred însă că tocmai sîngele produce celula noauă, deoarece cînd capul ni-i plin de sînge cugetăm mai anevoios. Pune mîna pe frunte, umblă prin casă, stai cu capul în sus. Celula se produce prin turburarea care trece de-a lungul firelor. Oricum produsă, ea nu e nici gîndire, nici cugetare : este o stare moleculară care se diferenţiază către celelalte molecule şi astfel rezultă gîndirea ori cugetul.

Produsă odată această celulă, ea face parte din sistemul nervos, astfel încît ea totdeauna ia parte la turburările sistemului. Astfel ivirea o va produce celula şi în capul meu. Cînd mi se va arăta ivirea b, aceasta va provoca în sistemul nervos turburare care se va răspîndi în întregul sistem nervos, astfel se va diferenţia nu numai către firele nervoase, ci şi către celule, între care şi către a. Nu se provoacă dar o singură diferenţă, ci mii şi mii de diferenţe, între care aceea mi se va pune aminte care este mai mare. Nu rămîne însă îndoială că turburarea nu se comunică cu întregul sistem nervos deopotrivă. Firele care înlegătuiesc deosebitele părţi ale sistemului sunt unele mai subţiri, altele mai groase, unele mai mult altele mai puţin impresionabile. Astfel şira spinării : comunică mai mult centru fugal decît centrifugal. Tocmai astfel şi celulele din creieri trebuiesc să fie deosebite în grupe care comunică mai mult ori mai puţin.

Această înlegătuire a celulelor şi a grupelor de celule nu poate fi aşezată pe înlegătuirea înrîuririlor.

E cel puţin foarte probabil că nervii optici, acustici etc. produc deosebite grupe de celule.

Văzînd alb se produce celula care corespunde cu alb în creier. Dar nicicînd nu mi se poate ivi alb, ca alb în lume, ci mi se iveşte ceva ce este şi alb. Ivirile mi se arată în lume grupate ; deci înrîurirea este un amestec de înrîuriri, dintre care unele mai mari, altele mai mici. Astfel turburarea din sistemul nervos este un amestec de turburări, diferenţele mai multe şi celula conţine mai multe elemente diferenţiale, între care şi acela al albului.

Acum mi se iveşte încă ceva, în care este alb şi anume tot aceea ce mi s-a ivit. Se va produce acum o noauă celulă ? Acelaşi lucru ivit în doauă rînduri nu e aceeaşi arătare. Dacă nu altă, e deosebit mediul celular în care se diferenţiază. Cu toate aceste, înrîurirea venită din afară e aceeaşi, de ex. un cal alb înaintea unui părete negru. Identitate nu este, dar este o asemănare foarte mare. Diferenţa care se va provoca între celulă şi turburare e foarte mică, încît sosind turburarea în celulă, va găsi un mediu aproape homogen şi va înceta. Cu toate aceste, în puterea diferenţei oricît de mici, imediat lîngă această celulă va trebui să se producă o alta, iară celula fostă să se plămădească mai dinadins. Astfel văzînd acelaşi lucru de o mie de ori, trebuie să rezulte în creierul nostru un mod celular, cu un sîmbure comun.

[1] Text indescifrabil.

Voi lua acum o altă ivire aminte. Arătarea nu are nimic comun cu cea de mai nainte. Care va fi rezultatul celular ?

Fiind şi el o parte din sistemul nervos, nodul celular care era produs de mai nainte în capul meu se va turbura şi el. Turburîndu-se, toate turburările din care a rezultat nodul celular trebuiesc să se reivească în sistemul nervos şi se diferenţiază încă o dată, deci mi se pun aminte şi anume în şirul puterii lor de înrîurire. Înainte de a se fi întîmplat aceasta, trebuia ca noaua ivire să se diferenţieze, atît către sistemul nervos, cît şi către nodul celular şi să se producă alăturea cu nodul celular o noauă celulă. Această celulă nu poate fi identică cu o celulă care s-ar fi produs prin aceeaşi ivire, dacă nodul celular α ar fi fost în creier. α trebuieşte să fi modificat pe *y* în virtutea împotrivirei între amîndouaă.

Dar nu a modificat *y* pe α ? După ce s-a turburat α ce s-a întîmplat cu el ? Şi cum trebuieşte să fi fost această turburare ? Moleculele din strînsul şi plămădeala lui chemică s-a schimbat ele ? Negreşit ele s-au diferenţiat către *y*, dar tocmai pentru aceea plămădeala celulei şi a întregului nod a ajuns a fi mai pronunţată decît mai nainte. Nodul s-a modificat, dar tocmai prin aceasta s-a întărit în puterea sa de înrîurire. Dar oare în virtutea acestei modificări nu s-a produs o noauă celulă ?

În sfîrşit, aici se cere un studiu mai minuţios.

Nu rămîne însă îndoială că fiind 10 000 de celule, ele se împart în noduri şi celule grupate, şi o anumită înrîurire nu le turbură pe toate deopotrivă. Sunt unele care numai arareori se turbură. Astfel de celulă ca şi ceea de lang [sic !] α în nodul α.

Sîngele însă mereu lucrează pentru restituirea stării normale. Dacă iarăşi şi iarăşi celula nu se va plămădi . . . . . [1] Astfel diferenţele mici, dacă mereu nu ni le aducem aminte, se perd, încît în urmă nu ni le mai putem aduce aminte. Cînd memorizez, cetesc tare mai adeseori, apoi caut a-mi aduce aminte. Dar cînd cetesc numai îmi aduc aminte ceea ce este în capul meu în legătuiri neobicinuite. Ce fac dar ? Văd o figură, litera. Aceasta

[1] Text indescifrabil.

corespunde unui sunet care îmi este în cap. Mai multe sunete compun un cuvînt, cuvîntul corespunde cu o cugetare. Astfel se provoacă turburarea celulei care îmi este în cap şi ea acum se diferenţiază către cuvintele pe care le cetesc şi către care mi le aduc aminte. Pentru aceea aceleaşi cuvinte în deosebite.

(Pare-mi-se clipa diferenţierii e clipa luării-aminte. Ori ce nu iau aminte nu se diferenţiază şi ce *nu se diferenţiază nu iau aminte ? ? ?)*

capete produc deosebite rezultate. (Scrierea chineză (dacă-i aşa) e mai bună decît a noastră : semnul însemnează nu cuvînt, ci sunet. La noi să scrie limbă, la dînşii cugetare ; noi specificăm sunetele, ei specifică noţiunea. Sunt tocmai ca şi numerii. Cuvintele lor par a fi definiţiuni.)

(Pe cînd eram la facerea de ţigări mi-a venit aminte ceva privitor la funcţionarea nervilor, o rază de lumină. *Szamár vagy !* mi-am zis. Acu nu îmi mai aduc aminte ce îmi trecuse prin cap. Pentru ce ?)

Animalele

Dacă îmi pare ceva clar şi lămurit, trebuie să zic că aşa este. Întrucît cunosc teoria lui Darwin şi precum o înţeleg eu, această teorie e clară şi lămurită, deci aşa este.

Cînele e unul dintre animalele mai inteligente. Numai la căţeluşa mea am văzut o mulţime de dovezi de inteligenţă. Odată apucă o bucată de os şi se îneacă. După bolnăvie de cîteva zile ea se întramă. Foarte adeseori însă ea se îneca chiar şi cu bucăţele de pîne şi începea să căhăiască şi să scuipe mîncarea înghiţită plină de spumă. Negreşit o scenă foarte sarbădă. Mi s-a făcut scîrbă, cu atît mai mult deoarece eram la masă. Fără a bate căţeluşa, am dat expresie înscîrbării mele prin gesturi şi cuvinte, nu însă la adresa ei. Peste cîteva zile, îndată ce o apuca căhăitul, ea îşi vîra cel puţin capul sub pat şi de atunci una singură dată nu am mai văzut scuipatul ei. Aceasta e de-a dreptul bună-cuviinţă, la care nici oamenii nu se pricep întotdeauna.

Căţeluşa face frumos şi sare hopa. Dar aceste sunt dresări. Iau cînele, îl pun în poziţiunea anumită şi îi zic „Fă frumos !“. Aceasta o dată, de două ori, de mai multe

ori, îl înspăimîntez, chiar îl bat. Şi toate aceste la deviza „Fă frumos !". Aceasta ajunge a fi o deprindere încît în urmă e destul să zic „Fă frumos !" pentru ca în cîne să se producă mişcarea. Îndată ce mă voi răsti la căţeluşă, ea face frumos. Gestul meu produce o mişcare mehanică într-însa.

Nu însă a tuturora.

Cu totul alta însă, cînd nu am dresat-o, ci ea în urma unei combinaţiuni face ceva. Ea trebuieşte să fi înţeles că căhăitul ei mă supără şi trebuia o întreagă combinaţiune pentru ca să vie a se ascunde supt pat.

Nu mai rămîne dar îndoială că şi în creierul cînelui procesul se petrece tot ca şi în al meu. Deosebirea între noi nu e decît de măsură. În capul meu sînt mai multe celule, într-al lui mai puţine. El uită mai lesne, iară eu mai anevoia.

Căţeluşa mea să joacă pe covor cu ceealaltă. Eu strig la ea. Îndată se astîmpără, se retrage şi se aşează cuviincioasă la o parte. Peste o minută ori doauă iar începe să se joace. A uitat. Dorul de a se juca e mai puternic într-însa.

Un cîne intră în bucătărie, fură ceva şi se duce. Bucătăreasa îl prinde şi îl bate. Altă zi el se apropie de bucătărie, îşi face coada colac, în sfîrşit intră fricos apoi fuge. Peste cîteva zile e mai cutezător.

Pisica pe care Munteanu voia să o prinză, spre a se juca cu ea ca de obicei, nu se lasă, zgîrie, fiindcă a fost mîncat laptele, lucru pe care deocamdată numai ea îl ştia. Mîne se lasă prinsă. Tocmai pentru că uită mai lesne, îi rămîne mai puţin în cap, iară avînd mai puţin în cap ia mai puţin aminte şi nu diferenţiază atît de clar. Tocmai pentru că sunt mai puţine elemente diferenţiale, ivirea luată aminte e mai exactă şi toată lucrarea mai simplă, rezultatele mai calculabile.

Ivirile din trup

Principiul vieţii e răsuflarea : cînd ea ar înceta, toată funcţiunea organică ar trebuie să încete. Noi avem „sufla" şi „ră-sufla". Acest *„ră"* ne încredinţează că românul înţelege *răsuflarea* ca re-acţiune urmată după o acţiune. *Suflarea* rezultă din cauze, ce se ivesc în noi, şi zicem că cineva suflă cînd el ar putea şi să nu sufle, cînd nu o cauză din afară îl sileşte a sufla. Afară de aceasta se mai zice *„mă răsuflu"*, cînd o înrîurire cu totul despărţită de mine a înrîurit asupra mea şi voiesc a restabili echilibrul normal. Pentru aceea se *răsuflă* e aproape sinonim cu se uşurează. „Răsuflă", „se resuflă" e întrebuinţat şi pentru *se răzbună*, „Se răsuflă" cineva şi atunci cînd scrie cuiva ceva ce îi „apasă greu pe inimă".

Suflarea e principiul vieţii, deci *suflare* e tot ce vieţuieşte. „Toată suflarea — adecă toată fiinţa vieţuitoare — să laude pe Domnul". *Suflet* e rezultatul suflării gîndit ca unitate la un loc. Se zice „bănet" pentru bani mulţi, „făget", „brădet", pentru brazi şi fagi mulţi, gîndiţi la un loc. Dar *suflare* este un substantiv care însemnează o acţiune. Deci suflet e unitatea unei sume de acţiune gîndită la un loc, ca „umblet" şi totodată suma tuturor rezultatelor mişcării tot ca umblet. *Suflet* este gîndirea noastră şi suma tuturor gîndirilor.

„Suflet" e sinonim cu „spiritus". Deosebirea e numai că la romani vederile erau deosebite de acelea pe care românul le are azi. Astă[zi] „spirit" este deopotrivă ca „duh" : om de spirit e om cu duh ; duhul necurat e spirit infernal. Dar duh e mai bun decît spirit, deoarece sunetele exprimă mai bine noţiunea.

Dar să vedem *suflarea.*

Toată viaţa organică e un proces chemic şi dinamic. Noi mîncăm, stomacul discompune hrana chemiceşte, sîngele se plămădeşte în inimă chemiceşte, şi curgînd prin trup el hrăneşte în virtutea asemănărilor chemice.

Cugetînd, în procesul de aducere-aminte, nu poate să se turbure întregul sistem, ci numai creierii. Dorm. Adeseori întreg ? ? ?

ÎN COLABORARE

PRECUVÎNTARE LA *CARTE DE CITIRE*...

Sunt acum unsprezece ani — la 1879 — de cînd a ieşit pentru prima oară de sub tipar *Cartea de citire,* căreia redactorii ei asociaţi i-au pus în frunte următoarea prefaţă :

„Această carte de citire, prelucrată pentru învăţămîntul primar, se împarte în trei părţi şi este destinată pentru clasele a II-a, a III-a şi a IV-a primare. În privinţa cunoştinţelor aflate într-însele, cele trei părţi ale cărţii acestiia formează un întreg.

Planul urmărit, după cum se poate cunoaşte la prima vedere, a fost ca să corespunză unei trebuinţe practice, aşa ca, în şcoalele săteşti, *Cartea de citire* să fie, pe lîngă abecedar, singura carte trebuincioasă şcolarilor.

În prelucrarea *Cărţii de citire* ne-am folosit atît de producerile autorilor români, cît şi de manualele de această natură ale lui Hästers, Bock, Braun şi ale altora.

În tratarea bucăţilor de citire învăţătorul va găsi totdauna prilej, ca prin explicările sale, să dezvolteze şi să întipărească în mintea copilului felurite cunoştinţe trebuincioase şi folositoare omului."

În curs de unsprezece ani, cartea n-a stat în nelucrare, deoarece prima ei parte a ieşit pînă acum în 21 ediţiuni de cîte 20 000 exemplare ; a II-a a avut 11, şi a III-a, 8 ediţiuni.

Totuși, chiar redactorii ei primitivi au simțit, pentru lucrarea lor, neînlăturata trebuință de reviziune, de îndreptări, de întregiri. Nici unul însă din d-lor, fie dintr-o cauză, fie dintr-alta, n-a putut să se ocupe deocamdată de această reformă a cărții.

Noi subscrișii ne-am însărcinat bucuroși să o facem, avînd, bineînțeles, în vedere că nu facem noi o nouă *Carte de citire* românească pentru școalele primare, ci că avem numai să *refacem* cartea cea de mult în ființă.

În lucrarea noastră de *refacere* ne-au fost călăuze două idei de căpetenie :

Întîia, care atinge o cestiune de folos și de demnitate națională, este că prima carte ce se pune în mîna copilului român trebuie să fie scrisă, nu numai în limba pe care el o înțelege de acasă, dar și în aceea pe care are să o vorbească în toată viața lui. Deci, în cartea de citire trebuie ca copilul să găsească limba românească în adevărata ei fire, lipsită, pe cît se poate mai mult, de orice stîngăcie, de orice scălîmbare, de orice nedibăcie, rezultate din traduceri, ce sunt făcute din limbi străine.

A doua idee ce ne-a preocupat este de ordine cu totul pedagogică. E vorba, în metodele moderne cele mai perfecte, ca copilul să afle de îndată plăcere la orice învață, fără ca mintea lui să se abată de la cunoștințe folositoare în orice punct de vedere. Deci toate materiile cîte i se pun înainte, trebuie să-i fie prezentate, nu într-un mod sec, sterp, greoi, pedantesc și pretențios, ci sub forma cea mai lesnicioasă și cea mai atrăgătoare pentru mintea-i copilărească. Dovadă despre ce zicem, ne stau toate cărțile de citire mai nouă ale Franței, Germaniei și altor țări înaintate. Printre dînsele aflăm, subt o înfățișare copilărească, capete de operă de vioiciune, de pătrundere, de grație, de simțiciune și de stil corect, elegant și original. Acolo nimic nu e sterp și greoi în expunerea ideilor ; nimic nu e scris într-o limbă fără vîrtute și spirit național.

Poate — cine știe ? — că dacă nu ne zorea așa de mult timpul și dacă nu am fi luat îndatorirea de a *reface*, iar nu de a *face* din nou o *Carte de citire*, s-ar fi ales din volumul de față o lucrare mai prejos de aceea pe care aveam sarcina să o îndreptăm și să o întregim !

Ca să se scoată această a XXII-a ediție din I-a parte a *Cărței de citire*, subscrișii ne împărțisem, mai întîi, lucrarea, luînd fiecare din noi, în *refacere*, o jumătate din vechiul volum. Dar mai apoi, nu s-a mai ținut seamă de o asemenea specificare a operei fiecăruia din noi, ci ne-am contopit lucrările împreună, dînd materiilor din carte, o ordine ce ni s-a părut, într-unele puncturi, mai priincioasă.

Așadar, orice merite și orice greșeli ar avea cartea, noi doi primim bucuroși a le împărți fără osebire.

N-am socotit de cuviință să punem în josul fiecărei bucăți numele autorilor români (I. Văcărescu, G. Asachi, V. Alecsandri, A. Donici, B. P. Hasdeu, C. Bolliac, Anton Pann, H. Grandea, V. Petri, Z. Boiu etc.) din care acele bucăți sunt luate. N-am făcut-o aceasta, mai întîi fiindcă originea lor cată să fie bine cunoscută de mai nainte tuturor învățătorilor, și apoi fiindcă, la mai toate am fost siliți să introducem oarecare schimbări, spre a le potrivi pe mintea copiilor. Dacă subscriem cu numele autorilor acele *refaceri*, poate că unii din d-lor ne-ar fi ținut de rău.

București, octomvrie 1890

A. Odobescu, Ioan Slavici

PREFAȚĂ LA EDIȚIUNEA VII-A A CURSULUI PRACTIC ȘI GRADAT DE GRAMATICĂ ROMÂNĂ. PARTEA SINTACTICĂ PENTRU CURSUL SECUNDAR...

Ediținea VI-a a acestui manual a fost revăzută sub impresiunea discuțiunilor ce s-a urmat în timpul celor din urmă cîțiva ani asupra felului de a preda studiul limbii române în clasele secundare.

Punctul de plecare al acestor discuțiuni e constatarea dureroasă că numai puțini dintre absolvenții liceelor noastre sînt în stare să scrie corect, ceea ce dovedește, îndeajuns, că lecțiunile de limba română nu li-au fost bine predate.

Oameni cu autoritate didactică au stăruit deci ca în viitor *teoria* gramaticală să fie înlăturată și ca școlarii să învețe întreaga disciplină a scrierii în mod *practic,* citind, analizînd și copiind bucăți de citire bine scrise și făcînd deprinderi de compoziținni.

Nu mai încape îndoială că, urmînd astfel, absolvenții liceelor noastre vor ajunge la o destoinicie în scris, dar scopul predării limbii materne nu e nici la noi, nici aiurea, ca școlarii să învețe numai a scrie. Limbile sînt, cu deosebire în licee, cel mai de căpetenie obiect de învățămînt pentru că, studiind limba, școlarul face o gimnastică intelectuală prin care i se crește destoinicia de a înțelege și de a judeca, ceea ce-l face mai primitor și pentru alte studii. Acest rezultat nu-l obținem decît prin o *practică* gramaticală *întemeiată* pe *teorie*. Vorba nu e ca școlarul să ajungă numai a scrie bine pînă la un punct oarecare,

ci ca el să fie în stare a judeca drept și a-și da seamă ce este și ce nu este corect în materie de limbă, pentru ca să poată interpreta scrisele altora și să nu mai steie la îndoială cînd are să-și exprime propriile cugetări.

Mai nainte dar de a citi ca să analizeze cele scrise de alții, el trebuie să cunoască regulele scrierii, și cea mai de căpetenie dintre cauzele lipsei de rezultate satisfăcătoare în ceea ce privește studiul limbii e lipsa unei gramatici, în care școlarul poate să găsească regulele scrierii române stabilite în toate amănuntele lor. Numai în mînă cu o asemenea gramatică el poate să citească ori să-și facă deprinderile de compoziținne în mod rațional. Neavînd asemenea gramatică, el poate să învețe în mod automatic tehnica scrierii, dară ori nu judecă citind și scriind, ori vrînd să judece, se împedică la tot pasul de forme care nu se potrivesc cu regulele știute de el.

Lucrarea noastră a pornit din gîndul de a-i da o asemenea gramatică complectînd și corectînd ediția VI-a, și constatînd astfel pînă în cele mai mici amănunte uzul general în ceea ce privește scrierea românească.

Mai nainte de a scrie, avem să gîndim corect, și sintaxa e pregătire rațională pentru studiul stilisticei și al retoricei și de aceea ea trebuie să se învețe cu temei în clasele inferioare. Am întemeiat deci sintaxa pe principiile de logică desfășurate în *Introducere*.

E învederat că *Introducerea* aceasta n-am făcut-o pentru colegii noștri cari știu mai mult decît ceea ce spunem noi, ci pentru școlarii cari trebuie să fie dumiriți asupra felului nostru de a gîndi mai nainte de a voi să se dumirească asupra felului nostru de a ne reproduce cugetările. N-au însă școlarii să învețe pe de rost, ci numai să înțeleagă și să se deprindă a aplica cele cuprinsă în *Introducere*. Regulele sintactice sînt aplicări ale acestor principii, și în învățămîntul rațional nu e destul să știi regula, ci trebuie să-ți mai dai seamă și *de ce* anume este ea așa și nu poate să fie altfel. Cu plăcere și cu folos nu vor putea deci școlarii să învețe sintaxa decît dacă-și vor fi întipărit bine principiile stabilite în introducere.

Sîntem și noi de părere că tehnica scrierii mai ușor se învață citind și analizînd scrieri bune, copiind părți

din ele şi făcînd deprinderi de compoziţiune. Stăruim însă ca toate aceste să se facă în mod raţionat, cu gramatica în mînă, iar nu automatic cum ucenicul învaţă în farmacie prepararea medicamentelor, fără ca să-şi poată de seamă de ce face precum face. E cestiune de educaţiune intelectuală ca şcolarul să nu se apuce niciodată de lucruri la cari nu se pricepe încă şi să nu fie pus în faţa unor probleme, pe cari nu e în stare să le rezolve. Intrînd deci în studiul sintacticei, el nu are să ia în mînă *Cartea de citire* decît după ce cunoaşte formele sintactice ; mai nainte nu e în stare să facă analiza sintatică a bucăţilor pe cari le citeşte. Am adăugat dar după cele mai multe capitole cîte o bucată de citire anume făcută, în care şcolarul găseşte numai aplicarea regulelor, pe care le ştie.

După concepţiunea noastră, exemplele expuse la începutul captiolului se scriu pe tablă şi sînt analizate în faţa tuturora, pentru ca să se constate regulele formulate în al doilea punct al capitolului. Examinarea se face din analiza bucăţii de citire şi după deprinderea de aplicare ce urmează după fiecare capitol, căci scopul nu e ca şcolarul să ştie regulele pe de rost, ci ca el să cîştige deprinderea de a le aplica şi cînd citeşte şi cînd scrie.

Urmînd astfel, şcolarii ajung în curînd să cunoască şi regula alcătuirii frazei şi de aici înainte iau în mînă *Cartea de citire* şi fac deprinderi de aplicare pentru formele sintactice mai complicate. Lucrînd astfel, şcolarii vor ajunge să devină stăpîni pe *forma externă* a compoziţiunii ; iar prin deprinderile stilistice din *Curs practic şi gradat de compoziţiuni* ei se vor pregăti în mod sistematic pentru *forma internă*.

Multora li se va părea poate că manualul nostru prezintă mari greutăţi, fiindcă materia e prea amănunţit tratată. Îi rugăm însă să se gîndească că noi nu cerem ca teoriile să fie învăţate pe dinafară, ci numai să le fie reamintite şi împrospătate cînd fac analiza bucăţilor de cetire din punct de vedere sintactic. E bine ca şcolarii să aibă o busolă, după care să se orienteze în studiul lor. Noi ni-am dat toată silinţa ca prin acest manual să le uşurăm atît şcolarilor, cît şi colegilor noştri sarcina ; avem însă simţimîntul că mai sînt multe de îndreptat şi de întregit în el. Le vom face şi pe aceste, dacă ne va fi dat să le facem : iar că dacă nu vom fi avînd parte să desăvîrşim lucrarea aceasta, o vor desăvîrşi alţii, căci în viaţa omenească lucrul bun numai prin osteneală continuată se poate face.

I. Manliu, I. Slavici

NOTE ŞI COMENTARII

DIN VOLUME

RAPORTUL COMISIUNEI I LITERARE

Raportul Comisiunei I literare asupra examenelor gimnaziilor din Bucureşti. În Starea învăţămîntului public secundar la finele anului şcolar 1880—1881. După Rapoartele comisiunilor cari au asistat la examene. Bucureşti, Imprimeria statului, Curtea Şerban Vodă, 1881, p. 53-60.

Schimbările în guvernul liberal din 10 aprilie 1881 îl aduc în fruntea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice pe V. A. Urechiă, cunoscut prin bogata sa activitate pe tărîm şcolar. Noul ministru împărtăşea opinia că legea învăţămîntului din 1864, atunci în vigoare, nu putea fi înlăturată, fără ca să producă perturbări serioase în viaţa şcolii. Se impunea însă să i se aducă unele schimbări legii, în special în privinţa programelor de învăţămînt. V. A. Urechiă caută să-şi asigure în acţiunile sale sprijinul cadrelor didactice cu prestigiu, precum şi al oamenilor de cultură interesaţi de bunul mers al învăţămîntului. Examenele de sfîrşit de an din 1881 sînt folosite de V. A. Urechiă spre a culege informaţii asupra situaţiei la învăţătură în licee şi gimnazii atît în Bucureşti, cît şi în oraşele de provincie. Hotărăşte să se formeze comisii literare, pentru ştiinţele matematice, ştiinţele fizico-naturale şi desen. Întocmeşte în acest sens o *Adresă de constituire a comisiilor de examene* şi *Instrucţiuni pentru examenele anului 1880—81*. Documentele se publică în fruntea volumului *Starea învăţămîntului...*, în care se dă şi lista comisiilor din Bucureşti şi din oraşele de provincie, cu numele celor care făceau parte din ele. Sînt numiţi în aceste comisii T. Maiorescu, Ion Ghica, Gr. G. Tocilescu, Em. Bacaloglu, G. Cantacuzino, An-

ghel Demetriescu, Th. Aman, G. Tattarescu. În comisia de la Iași figurează V. Alecsandri, D. Gusti, I. Caragiani și A. D. Xenopol.

Slavici este și el chemat să-și spună cuvîntul asupra învățămîntului secundar. Prozatorul este numit în Comisia I literară, împreună cu G. L. Frollo, profesor universitar, ca să asiste la examenele gimnaziilor din București. După examene, întocmește *Raportul...*, pe care tot el îl și semnează. Ține însă să precizeze că se înțelesese în prealabil cu G. L. Frollo asupra problemelor ce le punea în discuție și că observațiile sale nu constituiau decît un punct de plecare în vederea întocmirii raportului general asupra situației la învățătură.

Problema principală pusă în discuție de Slavici privește programele de învățămînt pe care le considera ca fiind necorespunzătoare cu stadiul de dezvoltare din țara noastră. Un prim aspect îl constituia includerea în programele de învățămînt a unor obiecte care nu aveau utilitate în viața practică. Se găsea în această situație latina, a cărei programă se impunea să fie restrînsă, însă și alte materii de învățămînt. Programa prea încărcată explica rezultatele slabe la învățătură.

Slavici atrage atenția, pe de altă parte, asupra metodelor de predare și rezultatelor la învățătură pe diferitele trepte din sistemul de învățămînt. Școala primară trimitea la liceu elevi slab pregătiți, iar profesorii se vedeau obligați să facă munca învățătorilor, de unde și nivelul scăzut la învățătură din gimnazii și licee.

Prozatorul se pronunță pentru schimbări în programa de învățămînt, însă atrage atenția ca ea să nu imite pe cea a unor țări ca Franța ori Germania. Noua programă se impunea să țină seama de calificarea cadrelor noastre didactice și de „trebuințele țării". Slavici împărtășește, cum nu este greu de observat, opinia lui Maiorescu cu privire la formele fără fond.

Instrucțiunile... prevedeau, la punctul 12, la care se referă Slavici, ca toate comisiile să se întrunească îndată după examene și să întocmească un raport general în care să sintetizeze constatările lor. Comisiile nu aduc la îndeplinire această prevedere și trimit rapoarte separate. V. A. Urechiă pregătește, pe baza lor, mai multe proiecte de lege privind învățămîntul pe care le tipărește în *Acta et Agenda* din 1881.

AZILUL „ELENA DOAMNA"

A apărut în **Tribuna**, I, nr. 45, 9/21 iunie 1884, p. 178 ; nr. 46, 10/22 iunie 1884, p. 182-183 ; nr. 47, 12/24 iunie 1884, p. 186-187 ; nr. 48, 13/25 iunie 1884, p. 190-191 ; nr. 49, 14/26 iunie 1884, p. 194-195 (**Foița „Tribunei"**). Se reproduce în **Educatorul**, II, nr. 24, 10 iunie 1884, p. 188-191 ; nr. 25, 17 iunie 1884, p. 196-199 ; nr. 26, 24 iunie 1884, p. 204-206. Se tipărește în volum : **Azilul „Elena Doamna"**. Cu o ilustrațiune. Sibiu, Editura și tiparul Institutului Tipografic Societate pe acții, 1884, 28 p.

Azilul „Elena Doamna" se întemeiază în 1862, la propunerea Elenei Cuza, soția domnitorului Alexandru Ioan Cuza, însă începuturile sale sînt mult mai vechi. Istoricii acestei instituții le situează, cum face și Slavici, încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Merite deosebite în dezvoltarea acestei instituții îi revin lui Carol Davila, prin strădaniile căruia se transformă dintr-un azil pentru orfani într-un complex școlar pentru fete. Carol Davila face cunoscută instituția și peste hotare prin participarea ei la expoziția de la Viena din 1873 *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, p. 249-257).

Azilul „Elena Doamna" ajunge la deplina sa dezvoltare în anul școlar 1880—1881. Instituția se prezenta ca un adevărat complex de învățămînt, cu o „școală pregătitoare sau froebeliană" (grădiniță de copii), școală primară, școală profesională, cu mai multe secții, școală normală, cu două secții, școală de desen și pictură. Există și preocuparea de-a face din această instituție școlară un centru pedagogic. Inițiativa îi revine lui Barbu Constantinescu, numit director de studii în aprilie 1882. Profesor de filozofie și pedagogie, Barbu Constantinescu își face pregătirea de specialitate în Germania și se număra printre cele mai active cadre didactice. Slavici dă curs invitației sale și predă lecții de română și filozofie la clasele de la Școala normală. Între cadrele didactice îi întîlnim pe Petre Dulfu, la română, istorie și geografie, Sava Henția, la pictură, Eleonora Tănăsescu, viitoarea soție a lui Slavici, la matematică, geografie și științele naturale. Corpul didactic începe să scoată, din 2 ianuarie 1883, *Educatorul*, publicație pedagogică săptămînală. Studiile care se publică aici, unele foarte temeinice, pun în lumină rolul familiei în educație, pledează pentru pregătirea serioasă a cadrelor didactice și stăruie asupra introducerii metodelor moderne în predare.

Revista caută să devină, încă din primele numere, un organ pedagogic pentru toți românii. Solicită astfel și colaborarea „dascălilor" din provinciile românești de sub stăpîniri străine. Contribuția mai importantă la susținerea revistei o aduce Slavici care publică aici cele două cursuri ale sale, *Literatura poporană* și *Estetica,* tipărite în volumul anterior al ediției noastre, o baladă populară, *Petrea Banului,* precum și *Poezii pentru micii copilași,* traduceri în formă populară, pentru o mai ușoară memorizare. Îi aparțin tot lui și unele articole nesemnate, ca *Limba maghiară și școlile românești,* în care se ocupă de situația învățămîntului românesc din Transilvania și *Localele de școală,* din care se vede că problema asigurării bazei materiale a învățămîntului stă permanent în atenția sa.

Monografia ce-o consacră Azilului „Elena Doamna" se înscrie pe linia acestor legături ce le are cu cumplexul școlar din Dealul Cotrocenilor. Prozatorul face istoricul întemeierii instituției cu scopul de-a pune în lumină strădaniile celor care au contribuit la susținerea ei în cursul anilor. Sînt subliniate, pe bună dreptate, meritele lui Carol Davila, pe care îl prezintă ca adevăratul fondator al acestei instituții de învățămînt. Se impun atenției, pe de altă parte, informațiile privind organizarea și funcționarea instituției în etapa cînd devine un complex școlar. Din descrierea lui Slavici se desprinde că Azilul „Elena Doamna" era unica instituție de învățămînt de acest fel de la noi și printre puținele din țările europene.

Slavici consacră un studiu, cum am văzut, localurilor școlare și nu poate să ne surprindă faptul că și aici insistă asupra localului și dotării sale pentru buna desfășurare a procesului de învățămînt și a activității gospodărești. Azilul „Elena Doamna" se înfățișa și sub aceste aspecte, ca o instituție cu o dotare modernă și astăzi, după trecerea unui secol, mai poate găzdui o instituție de învățămînt superior.

Monografia are caracter polemic și aspectul acesta este pierdut din vedere de comentatorii operei prozatorului. Slavici ia atitudine împotriva Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, care urmărea să preia instituția și să-i dea o organizare și o programă de studii asemănătoare cu cea a școlilor din învățămîntul de stat. Slavici găsea dăunătoare schimbările în structura unor instituții cu vechi tradiții. Se explică de ce Slavici insistă asupra istoricului instituției. Schimbările în instituțiile

cu vechi tradiții sînt interpretate de Slavici ca o alunecare spre formele fără fond. Descrierea organizării și funcționării instituției era chemată, pe de altă parte, să demonstreze că Azilul „Elena Doamna" se putea dezvolta numai ca instituție particulară. Caracterul polemic al monografiei este accentuat și prin adăugarea unui final („Azilul «Elena Doamna» e rodul... nu se vede din «Azil») la tipărirea ei în volum.

Monografia lui Slavici este cea dintîi consacrată Azilului „Elena Doamna" și a rămas pînă astăzi o lucrare de referință în istoria învățămîntului românesc.

ȘCOLILE NOASTRE SĂTEȘTI

LOCALURILE

Școlile noastre sătești. Localurile. București, Tipografia Curții regale F. Göbl Fii, Pasagiul Român 12, 1890, 64 p.

Studiul este întocmit de Ioan Slavici îndată ce părăsește conducerea *Tribunei,* cotidianul sibian, și se întoarce la București. Prozatorul este numit director de studii și profesor de istorie la Azilul „Elena Doamna", instituție la care predă lecții și înainte de 1884. Orientarea politică a *Tribunei* nu convenea monarhiei, interesată de bunele raporturi cu Imperiul Austro-Ungar și stăruia ca Slavici să părăsească conducerea cotidianului sibian. Prozatorului i se oferea, în schimb, postul de „inspector de studii", cum se arată în documente, la instituția bucureșteană de învățămînt. *Luminătoriul* din Timișoara își informează cititorii în 12/24 septembrie 1887 că Slavici se pregătea să plece la București, ca să preia conducerea Azilului „Elena Doamna". „Am plecat deci la Sinaia — scrie I. Slavici în legătură cu această propunere ce i se face în iunie 1887 — ca să iau înțelegere cu m.-s. regele, apoi m-am retras din redacțiunea *Tribunei,* mi-am dat demisiunea din comitetul Partidului Național, am părăsit locuința mea și am «împachetat» gata de plecare. Cu toate aceste am rămas. Plecarea mea era prezentată drept dezertare și prietenii mei se temeau că *Tribuna* nu se va mai putea susține după ce voi fi plecat eu" *(Opere IX. Memorialistică. Varia,* București, 1978, p. 297-298). *Familia* știa, încă din aprilie 1888, că Slavici urma să fie numit director de studii la

Azilul „Elena Doamna". Implicarea lui Slavici în procesul de presă din 1888 și condamnarea la un an de temniță la Vaț fac ca reîntoarcerea sa la București să se amîne cu încă aproape doi ani. Slavici părăsește Sibiul, abia în martie 1890. Absența prozatorului din redacția *Tribunei* în anul cît stă în temnița din Vaț demonstra însă că ziarul se putea susține și fără prezența sa. Cotidianul sibian își informează cititorii în 20 februarie/4 martie 1890 că directorul său între 1884 și 1890 plecase la București, „noul său domiciliu".

Slavici trece la întocmirea studiului îndată după această dată și lucrează la el un timp destul de scurt, de vreme ce îl tipărește cîteva luni mai tîrziu.

Studiul se întemeiază pe experiența anterioară a lui Slavici în materie de învățămînt și îndeosebi a „învățămîntului poporal", cum se numea învățămîntul primar în provinciile românești de sub stăpînirea Imperiului Austro-Ungar. Slavici își face și o documentare în timpul elaborării studiului și ea privește aplicarea tezelor teoretice, din prima parte, la situația învățămîntului primar din România.

Problema învățămîntului primar forma una din preocupările principale ale pedagogilor din secolul trecut. Preocuparea aceasta nu era nouă nici în activitatea lui Slavici și poate fi urmărită încă din primele articole privind învățămîntul, pe care le publică în revistele din Arad în anii studiilor universitare la Viena. Problema aceasta îl preocupă și în anii profesoratului la București, înainte de 1884 și ai directoratului la *Tribuna* din Sibiu. Slavici găsea și o bază științifică a acestei orientări în unele lucrări străine. Semnificativ ni se pare îndeosebi faptul că *Tribuna* publică în 13/25 iulie 1889 un articol, *Lumina poporului*, în care se pornește de la cartea lui H. Fränkel, *Ein neuer Weg zur sittlichen und geistigen Hebung des Volkes*, tipărită la Berlin în 1889 și se arată că ridicarea culturală a poporului constituia imperativul timpului. „Scopul activității noastre — scrie *Tribuna* — esența mișcării culturale nu poate fi decît aceasta : un număr cît se poate mai mare de oameni să fie buni și să trăiască așa. Timpul în care trebuințele intelectuale ale poporului erau mărginite a trecut. Este bine ca ideile timpului să picure în popor." Atenția principală se va acorda educației, prin care să se ajungă la formarea unui număr cît mai mare de „oameni buni" și numai în al doilea rînd însușirii de cît mai

multe cunoștințe. Și acestea numai în măsura în care servesc nemijlocit activitatea practică.

Problema ridicării culturale a poporului formează și în studiul lui I. Slavici una din tezele fundamentale căreia îi acordă o atenție deosebită. Prozatorul constată că asemenea preocupări existau și la noi de multă vreme. O mărturie în această privință oferea P. Buescu în articolul său, *Înființarea „Monitorului comunelor"*, publicat în revista *Agronomia* încă în 1861 (nr. 14, 15 iulie, p. 433-436) și din care Slavici reproduce începutul. Deși problema ridicării culturale a poporului se discuta și la noi de multă vreme, nu se întreprindeau acțiuni hotărîte în această direcție. Slavici insistă asupra primejdiilor care ne pîndeau, ca popor, dacă continua să se treacă ușor peste o stare de lucruri ce amenința însăși existența noastră națională. Studiul ne apare, sub acest aspect, ca un avertisment la adresa forurilor conducătoare din învățămîntul românesc.

Contribuția teoreticienilor și practicienilor în materie de învățămînt, ca și sistemele propuse de ei, sînt judecate de Slavici în funcție de contribuția ce-o puteau aduce la ridicarea culturală a poporului. Schimbarea fundamentală care se produce aici constă în trecerea de la sistemele de instruire individuală la cele colective, cu un număr cît mai mare de școlari. Slavici îi recunoștea mari merite lui J.-J. Rousseau, ca teoretician, însă găsea că sistemul său, prin care propunea educarea și instruirea individuală, nu răspundea imperativului școlii moderne, care se orienta spre cuprinderea unui număr cît mai mare de copii. Din lucrarea memorialistică *Fapta omenească*, scrisă în închisoarea din Vaț și tipărită în *Tribuna* în 1888, se desprinde că Slavici studiază încă în anii studiilor universitare *Discours sur l'origine de l'inégalité, Du contract social, Julie ou la Nouvelle Héloïse*, precum și *Les confessions*. Prozatorul remarcă, nu fără reticențe, nepotrivirea dintre ideile lui J.-J. Rousseau și punerea lor în practică. „Nu putea deci nici să mă mulțumească nici J.-J. Rousseau — scrie Slavici — care pune, ce-i drept, mult temei pe creșterea firească, dar și-a lăpădat propriul său copil și-și expune vederile asupra educațiunii făcînd educațiunea unui copil care nu e al lui. El mai ales în *Confesiunile* lui vorbește atît de clar și de frumos, cu atîta avînt și cu atîta iubire, și spune atît de multe lucruri care pe mine mă încîntau" *(Opere, IX. Memorialistică*, p. 640). Dar lucrarea lui J.-J. Rousseau pe care o

prețuiește în mod deosebit este *Émile* și ea constituia, după părerea sa, punctul de plecare al tuturor sistemelor pedagogice din secolul al XIX-lea. „*Émile ou De l'éducation* e un op — scrie Slavici în 1871 — care și azi, după o sută de ani, stă la nivoul [nivelul] culturii moderne" (*Speranția*, II, nr. 9, 18 aprilie 1871, p. 67-68). Slavici arată, trei ani mai tîrziu, pentru ce îl considera una din marile personalități ale pedagogiei moderne : „Nu pentru aceea este Rousseau mare pentru că a dat lumii învățături mari, ci pentru că geniul său a scos învățături din viața poporului" (*Lumina*, II, nr. 30, 7/19 iunie 1873, p. 150).

După Rousseau, Slavici invocă numele lui Johann Friedrich Herbart despre care nu știa nimic, cum mărturisește în *Scriptolegia*, înainte de-a pleca la studii la Viena (*Opere, IX. Memorialistică*, p. 725). Aici audiază cursurile lui Robert Zimmermann, unul din cei mai cunoscuți susținători ai ideilor herbartiene în mișcarea pedagogică germană. Herbart exercită mare influență asupra școlii românești din secolul trecut și am aminti, în acest sens, tratatul lui I. Popescu, *Psichologia empirică sau știința despre suflet între marginile observațiunei*, tipărit la Sibiu în 1881. Slavici îi obiectează lui Herbart, ca și lui Rousseau, faptul că se preocupa de educația individuală și nu de cea colectivă.

Pedagogul care face un pas important în direcția educației colective este Johann Heinrich Pestalozzi, ale cărui opere fundamentale, *Lienhard und Gertrude* și *Wie Gertrude ihre Kinder lehrt* stau și în atenția lui Slavici în epoca studiilor universitare la Viena.

Prin intermediul pedagogului elvețian pătrunde în literatura germană de specialitate, iar mai tîrziu se va interesa îndeaproape și de sistemul de învățămînt din Elveția.

Pestalozzi era „preocupat mai ales de întrebarea — scrie Slavici în *Fapta omenească* — cum avem să *instruim* pe copiii altora ? Îi iubea însă pe aceștia ca și cînd ar fi fost propriii lui copii" (*Opere, IX. Memorialistică*, p. 640). Slavici nu-i putea ierta totuși lui Pestalozzi că trecea în primul plan instrucția și nu acorda importanța cuvenită și educației.

Slavici are în vedere, cînd invocă numele lui F. Kanitz, lucrarea acestuia *Serbien. Historisch-Etnographische Reisenstudien aus den Jahren 1859—1868*, tipărită la Leipzig în 1868.

Trecînd la mijloacele de educație și învățămînt, Slavici acordă prioritate limbii naționale, pe care o prezintă ca principalul instrument în educație.

Problema aceasta este pusă în discuție de Grégoire Girard (1765—1850), pe care îl citează în lucrarea *Educațiunea rațională* din 1909. Dintre lucrările pedagogului elvețian sînt de reținut *De l'enseignement régulier de la langue maternelle* (1844) și *Cours éducatif à langue maternelle pour les écoles et les familles* (1845—1848).

Problema limbii naționale, ca instrument principal în educație stă și în atenția unor intelectuali transilvăneni, cu rol important în susținerea *Tribunei*, cotidianul sibian. Septimiu Albini publică aici, în 1886, un amplu studiu, *În care limbă să facem instrucția copiilor noștri* (nr. 261, 12/24 noiembrie — nr. 267, 19 noiembrie/1 decembrie), în care se găsesc tezele pe care le pune în discuție și Slavici cîțiva ani mai tîrziu. Explicația acestei coincidențe stă în faptul că și I. Slavici și Septimiu Albini au în vedere, cînd discută despre cultivarea limbii, situația învățămîntului primar din provinciile românești de sub stăpînirea Imperiului Austro-Ungar.

Problema localurilor nu se punea în învățămîntul individual, însă ea capătă o însemnătate deosebită în cel colectiv. Slavici mergea și aici pe un drum cunoscut în istoria învățămîntului românesc. Sînt de amintit, astfel, cele două lucrări ale lui V. A. Urechiă, *Școalele sătești în România* și *Localurile de școli sătești în România*, tipărite amîndouă la București, în 1868. În cea din urmă, V. A. Urechiă publică și planuri de localuri pentru școlile primare, întocmite de G. A. Burelly, arhitect la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. *Proiectul de construcțiuni* este conceput tot în lumina unor preocupări mai vechi în această direcție, cu deosebirea că Slavici pune la contribuție date statistice mai noi. Predecesorii lui Slavici priveau construcțiile școlare numai ca edificii și-i interesa ca ele să cuprindă într-un spațiu construit cît mai mic, o populație școlară cît mai mare. Acest aspect stă și în atenția lui Slavici, însă pentru el edificiile școlare constituiau, prin chiar arhitectura lor, un factor important în procesul educativ. Slavici exemplifică cu construcțiile bisericești, care contribuiseră, într-un trecut mai îndepărtat, la educația patriotică.

Eminescu observa într-un articol *[La 27 iunie a apărut]*, publicat în *Timpul* în 4 iulie 1881 (nr. 143, p. 1), că în București exista un mare număr de biserici, dar lipsea catedrala, care să simbolizeze înălțarea spirituală a poporului român în cursul veacurilor. Problema aceasta o pune în discuție și Slavici în stu-

diul său. Nu este lipsit de interes să notăm şi faptul că chestiunea „catedralei neamului" va fi speculată de curentele de dreapta. Această orientare politică este înfăţişată de G. Călinescu în romanele sale.

Comparaţia ce o face Slavici, pe bază de date statistice, între învăţământul primar din România şi cel din provinciile româneşti din Imperiul Austro-Ungar este defavorabilă celui dintîi. Se consemna o stare reală de lucruri, însă Slavici nu dă şi explicaţia pentru ea. Statul român făcea eforturi pentru susţinerea învăţământului de toate gradele — primar, liceal, universitar. Românii din Imperiul Austro-Ungar îşi concentrau atenţia spre „învăţământul poporal" întrucît în condiţiile social-politice din imperiu li se permisese să înfiinţeze doar cîteva licee şi nici o universitate cu limba de predare română.

Organizarea învăţământului primar din România prezenta, fără îndoială, şi destule neajunsuri. Problema aceasta o ridică şi alţi intelectuali şi Slavici îl aminteşte pe Ştefan C. Michăilescu, cu lucrarea *Încercări critice asupra învăţământului nostru primar*, din 1888, tipărită într-o a doua ediţie în 1894. Profesorul bucureştean tratează în studiul său „didactic şi sociologic" aspecte ale învăţământului primar la care se opreşte şi Slavici, însă discută mai pe larg problema inspecţiilor şcolare. Consideraţiile sale privind obligaţiile inspectorilor şcolari, sarcinile ce le reveneau şi mijloacele insuficiente de care dispuneau în realizarea lor ne amintesc de rapoartele lui Eminescu din timpul revizoratului şcolar.

Slavici aduce în discuţie şi teoria lui Eminescu cu privire la „pătura superpusă", dezvoltată de poet în articolele sale din *Timpul*, din anii 1877—1883. Eminescu nu se ocupă însă de „pătura superpusă", sub aspect biologic, ca factor de regenerare, ci numai economic şi politic, cu consecinţe nefaste în istoria poporului nostru.

Prozatorul preia din presa vremii şi ipoteza privind originea străină a familiei poetului pe linie paternă. Eminovicii figurează însă în documentele comunei Călineştii lui Cuparencu din Bucovina, încă din secolul al XVIII-lea, ca ţărani liberi. Familia este originară din Transilvania, cum am arătat *(Manuscriptum*, nr. 1, 1976, p. 127-138) şi trece în Bucovina din pricina obligaţiilor iobăgeşti şi a persecuţiilor religioase.

Studiul este întocmit de Slavici într-un moment cînd se pregătea *Memorandul* ce va fi prezentat Curţii din Viena în

1892 şi la elaborarea căruia îşi aduce şi prozatorul o contribuţie importantă *(Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, 1968, p. 383). „Ce ni-e nouă statul acesta — se întreabă Slavici — dacă el nu e scutul dezvoltării naţionale române ? ! Ce ni-e independenţa lui, dacă ea nu însemnează neatîrnarea sufletească a românilor ?"

Slavici îşi desfăşoară şi activitatea pedagogică sub lozinca cunoscută din publicistica sa, potrivit căreia „Soarele pentru toţi românii la Bucureşti răsare".

ISTORIA UNIVERSALĂ. MANUAL PENTRU ÎNVĂŢĂMÎNTUL SECUNDAR LUCRAT DE IOAN SLAVICI

PREFAŢA I, II

S-au tipărit în Istoria universală. Manual pentru învăţămîntul secundar lucrat de Ioan Slavici. Partea I. Cele mai vechi timpuri şi antichitatea elină-romană. Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp, 1891, p. I-IV ; Partea II. **Evul mediu.** Cu 62 ilustraţiuni. Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp, 1891, p. III-VII.

Slavici era preocupat să întocmească un manual de istorie universală pentru liceu, care să răspundă cerinţelor pedagogice în predarea acestei materii, să facă educaţia patriotică a elevilor şi să prezinte cu exactitate datele istorice. Considera nimerit, sub raport pedagogic, să deschidă manualul cu mai multe povestiri : I. *Piramidele*, II. *Babilonul şi Niniva*, III. *Iranul*, IV. *Trecerea armenilor în India*, V. *Faraonii din Teba şi hiscoşii*, VI. *Avraam şi urmaşii lui*, VII. *Troia*, VIII. *Tirul şi Carthaginea*, pe care le însoţeşte şi cu reproduceri caracteristice popoarelor respective. Povestirile serveau ca introducere în prezentarea istoriei acestora şi erau chemate să trezească interesul elevilor pentru un obiect de învăţămînt, transformat de profesori, adesea, într-o înşiruire de date şi nume.

Considerente pedagogice stau şi la baza orînduirii materiei în cele trei grade, în funcţie de însemnătatea lor în procesul educativ. Un loc important ocupă în această organizare a materialului biografiile introduse în manualul de istorie şi cu intenţia,

cum mărturisește Slavici, să servească profesorilor de română drept carte de lectură.

Educația patriotică se realiza prin prezentarea istoriei universale din perspectiva istoriei poporului român. Mai multe capitole din volumul al II-lea se intitulează: XIII. *Timpul lui Radu-vodă Negru*, XIV. *Timpul lui Dragoș*, XV. *Timpul lui Mircea-vodă cel Bătrîn.*

Slavici pune la contribuție lucrări fundamentale ale unor istorici ca August Ludwig Schlözer (1737—1809), *Geschichte von Litauen*, Joseph Hammer-Purgstall (1774—1856), *Geschichte des osmanischen Reiches, Geschichte der Goldenen Horde, Geschichte der Ilchane*, Berthold Georg Niebhur (1776—1831), *Römische Geschichte*, Constantin Mouradgea baron D'Ohsson (1780—1855), *Histoire des mongols*, Ignacy (Ioachim) Lelewel (1786—1861), *Geschichte Polens, Geschichte Litauens und Kleinrusslands*, Georg Weber (1808—1888), *Allgemeine Weltgeschichte*, Victor Duruy (1811—1894), *Histoire des Romains*, Theodor Mommsen (1817—1903), *Römische Geschichte*, Const. Jos. Jireček (1854—1918). *Geschichte der Bulgaren.* Dintre tratatele străine de istorie universală, Slavici considera că cel al lui G. Pauthier (1801—1873) constituia una din „cele mai interesante lecturi". Se referea la tratatul lui Guillaume Pauthier și Antoine-Pierre-Louis Bazin (1799—1863), *Chine moderne ou Description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire d'après des documents chinois*, tipărit la Paris în 1853. Tratatul este invocat de Slavici și în *Fapta omenească*, precum și în alte scrieri ale sale *(Opere IX, Memorialistică. Varia*, București, 1978, p. 294, 942; *Opere X, Studii și articole*, București, 1981, p. 241, 874, 907).

Pentru istoria românilor, Slavici pune la contribuție *Documentele Hurmuzaki*, care se tipăresc sub îngrijirea sa, scrierile cronicarilor și *Hronica* lui G. Șincai pe care îl caracterizează „cel mai cu rîvnă dintre istoriografii noștri".

Slavici urmărea să realizeze, în final, un manual care să fie pentru școlari o „plăcută gimnastică intelectuală".

Manualul este întîmpinat cu rezerve încă de la apariția sa. N. Iorga îi consacră o amplă prezentare, *O nouă carte de istoria veacului de mijloc. Studiu de pedagogie gimnazială (Revista pedagogică*, I, nr. 3-4, martie-aprilie 1892, p. 128-148). Istoricul pornește de la promisiunile lui Slavici din cele două *Prefețe* și urmărește realizarea intențiilor sale. Apreciază că bibliografia pusă la contribuție era săracă, modul de organizare a materialului defectuos, iar exactitatea datelor istorice lăsa de dorit. Iorga extrage un mare număr de informații greșite, care ocupă mai multe pagini ale recenziei sale (p. 138-148). Stilul telegrafic făcea ca *Istoria...* să nu poată fi utilizată ca o carte de lectură. Singurul merit ce i-l recunoaște prozatorului consta în încercarea sa de-a îndruma literatura didactică istorică pe un drum nou. „Rămîne netăgăduită însemnătatea acestei opere — scrie N. Iorga — de-a fi lăsat la o parte calea prelucrărilor pentru a face istorie universală din punctul nostru de vedere, al românilor."

Activitatea istorică a lui Slavici este privită cu rezerve de N. Iorga și în privința modului cum editează *Documentele Hurmuzaki*. Opiniile defavorabile ale lui N. Iorga îl determină pe Slavici să părăsească preocupările sale în îmbogățirea literaturii didactice cu alte manuale de istorie.

INSTITUTUL „IOAN OTTETELEȘANU". ACTE RELATIVE LA FUNDAȚIUNE ȘI ORGANIZARE. 1876—1894

Proiect de organizarea Institutului „Otteteleșanu", Programul de studii pentru Institutul „Otteteleșanu", Regulament pentru conducerea internă a Institutului „Ioan Otteteleșanu", [Cuvîntare la inaugurarea Institutului „Ioan Otteteleșanu"]. În Institutul „Ioan Otteteleșanu". Acte relative la Fundațiune și organizare, 1876—1894. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, **1894**, p. 29-41, 42-54, 55-59, 71-76 (Academia Română).

Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele își inaugurează activitatea în 18 octombrie 1894, cu o întîrziere de două decenii. Ioan Otteteleșanu, fondatorul institutului, prevede în *Diata* sa, din 19 martie 1876, înființarea unui „institut de fete române" în care să li se dea o educație spre a fi „mume bune de familie". Otteteleșanu îl desemnează ca legatar al averii sale pe Ioan Kalinderu, în sarcina căruia cade și înființarea institutului. Moștenitorii atacă testamentul și, cum Otteteleșenii se înrudeau cu aproape toate familiile boierești, în fața instanțelor judecătorești veni spre judecare unul din procesele cu mare răsunet prin implicații și amploarea ce i se dă. I. Kalinderu este silit, cum se vede din volumul *Proces dintre moștenitorii Ioan Otteteleșanu și d. Ioan Kalinderu* (București, 1889) să apeleze la unii din cei

mai mari juriști ai vremii. Procesul se judecă în toate instanțele și Curtea de Casație confirmă sentința în favoarea lui I. Kalinderu abia în 2 martie 1892. Legatarul donează Academiei Române castelul lui Ioan Otteteleșanu din Măgurele, cu terenul din jurul său, cu condiția să se înființeze aici institutul de fete. Se mai scurg aproape trei ani pînă ce Academia Română îndeplinește formalitățile de acceptare a donației și de intrare în posesiune. I. Kalinderu solicită lui Anghel Demetriescu și G. Popa să întocmească un program de studii pe care îl tipărește în monografia sa, *Fundațiunea „Ioan Otteteleșanu" și Academia Română* (București, 1894), împreună cu *Diata* (Testamentul) lui Ioan Otteteleșanu, *Cartea de danie, Expunerea* sa făcută Academiei Române asupra gestiunii averii lui Ioan Otteteleșanu, precum și unele sentințe ale forurilor judecătorești. Academia Română înființează, în iunie 1893, Fundațiunea „Ioan Otteteleșanu" și numește o comisie formată din D. A. Sturdza, I. Kalinderu, I. C. Negruzzi și V. A. Urechiă, în seama căreia trece organizarea și supravegherea activității institutului. De aici înainte, în dările de seamă ale Academiei Române figurează și Fundațiunea „Ioan Otteteleșanu".

Comisia Fundațiunei „Otteteleșanu" îl numește pe Ioan Slavici în 15 iunie 1894, director al Institutului „Ioan Otteteleșanu" și pe soția sa subdirectoare. Numirea se face cu condiția ca ei să locuiască la Măgurele „în mod continuu și definitiv" și să nu țină lecții la nici o altă instituție de învățămînt de stat sau particulară *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, p. 406-426).

Proiectul de organizarea Institutului „Ioan Otteteleșanu" și celelalte documente întocmite de Ioan Slavici se tipăresc în volumul editat de Academia Română împreună cu *Testamentul lui Ioan Otteteleșanu (Diata)* din 19 martie 1876, *Cartea de danie* a lui I. Kalinderu din 19 aprilie 1893, *Deciziunea Delegațiunei Academiei Române* din 30 aprilie 1893 prin care se primește donația, *Decretul regal* din 19 mai 1893, prin care Academia Română este autorizată să primească donația, *Actul Academiei Române pentru acceptarea donațiunei* din 28 iunie 1893, *Deciziunea Academiei Române* din 4 iunie 1893, prin care se înființează Fundațiunea „Ioan Otteteleșanu" și se numește comisia pentru organizarea și supravegherea activității Institutului „Ioan Otteteleșanu", *Deciziunea Academiei Române de a deschide Institutul „Ioan Otteteleșanu" în anul școlar 1894—95* din 12 noiembrie 1893, *Expunerea lui I. Kalinderu prezentată Academiei Române, despre gestiunea averei Fundațiunii „Otteteleșanu" pînă la facerea donațiunei* din 12 martie 1894, *Deciziunile Comisiunei Fundațiunei „Ioan Otteteleșanu" pentru organizarea Institutului* din 12 aprilie 1894, *Deciziunile Academiei Române pentru organizarea Institutului „Otteteleșanu"* din 13 aprilie 1894, *Deciziunile Comisiunei Institutului „Otteteleșanu" pentru organizarea institutului* din 16 mai 1894, *Publicațiunea pentru primirea elevelor în anul I* din 24 iunie 1894, *Adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunei Publice* din 2 octombrie 1894, prin care se aprobă organizarea Institutului „Ioan Otteteleșanu" și programa școlară întocmită de Slavici, *Raportul Delegațiunii Academiei* din 17 septembrie 1894 privind elevele primite în noua instituție, *Inaugurarea Institutului „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele*, dare de seamă a festivității din 6/18 octombrie 1894, în care sînt cuprinse și cuvîntările lui D. A. Sturdza, Ieronim Ploeșteanu, Ioan Slavici, V. A. Urechiă și I. Kalinderu.

Am reprodus această lungă listă de documente pentru mai multe motive. Ne putem da seama, din parcurgerea ei, de formalitățile complicate care preced înființarea Institutului „Ioan Otteteleșanu". Ne putem forma, pe de altă parte, o imagine mai exactă asupra importanței documentelor întocmite de Slavici, singurele dealtfel privind organizarea internă a institutului și procesul de învățămînt. Vom reține ca important, în al treilea rînd, și faptul că Slavici reproduce o parte din aceste documente în monografia sa consacrată acestei instituții de învățămînt, pe care o tipărește, cum vom arăta mai departe, în 1906.

Proiectul de organizarea Institutului „Ioan Otteteleșanu" este întîia lucrare pe care Slavici o consacră acestei instituții de învățămînt pentru fete. De aici luăm cunoștință, pentru prima dată, de investigațiile ce le face înainte de-a trece la organizarea institutului, atît pe tărîm teoretic, cît și practic. Prozatorul se orientează spre lucrări fundamentale în care se tratează despre educația fetelor. Dintre lucrările citate de Slavici se impune atenției îndeosebi tratatul lui Oct. Gréard, *Education et instruction* (Paris, 1887), în patru volume, din care două sînt consacrate învățămîntului primar. Prozatorul adoptă o atitudine critică față de lucrările din care citează, pe motivul că treceau însușirea de cunoștințe înaintea educației morale.

Slavici vizitează și cîteva școli din străinătate pentru a se informa la fața locului asupra aspectului practic din învăță-

mîntul pentru fete. Prozatorul își formează convingerea că Institutului „Ioan Otteteleșanu" se impunea să-i dea o organizare, care nu se asemăna cu cea a școlilor din străinătate. Pornind de la această constatare, trece educația pe primul loc, cum nu făceau școlile din străinătate, și acordă instrucției un spațiu foarte restrîns. Trecerea educației pe primul loc îl determină să facă distincție între educația fizică, morală și casnică. Să mai notăm că educația urma să se facă nu la lecțiile teoretice, cît mai ales prin munca în ateliere, în gospodărie, în grădina, via și ogoarele instituției.

Programul de studii ia ca punct de plecare pe cel întocmit de Anghel Demetriescu și G. Popa și publicat de I. Kalinderu, însă îl adaptează școlii practice. Slavici introduce, alături de muzică și desen, caligrafia, gimnastica și lucrul de mînă ; scoate din program limba franceză și introduce la limba română ore pentru istoria literaturii române. Multe din discipline primesc o altă denumire, tot în spiritul școlii practice. Aritmetica și contabilitatea devin purtarea socotelilor, științele naturale, cunoștințe despre viață și natură, iar morala și pedagogia, științe morale. Importante sînt și precizările ce le face cu privire la lecțiile ce urmau să fie predate elevelor.

Regulamentul pentru conducerea internă, întocmit de Slavici, prevede că în fruntea institutului se află o directoare, căreia îi era încredințată conducerea și reprezenta „suprema autoritate în institut". Directoarea era ajutată de directorul de studii, în sarcina căruia cădea gospodărirea averii instituției. Documentele arată că Slavici este, în realitate, „suprema autoritate" întrucît întocmește toate rapoartele către Academia Română cu privire la activitatea instituției, cu el tratează Comisia Fundațiunei „Otteteleșanu" toate problemele legate de bunul mers al școlii și gospodăriei și tot el îndrumă corpul didactic și angajează și destituie personalul de serviciu. Partea cea mai interesantă din *Regulament...* o constituie, fără îndoială, prevederile din *Rînduiala casei,* prin care se stabilește sistemul de funcționare a școlii, unic, la acea dată, în învățămîntul din țara noastră.

În cuvîntarea sa, Slavici elogiază personalitatea lui Ioan Otteteleșanu, cum fac și ceilalți vorbitori, însă insistă asupra deșertăciunii vieții, chiar dacă deții o mare avere, cîtă vreme aceasta nu servește ridicării culturale și economice a poporului. Prozatorul găsește potrivit să critice și la această festivitate inaugurală formele fără fond. Merită să rețină atenția și definiția

ce-o dă culturii, ca fiind dobîndirea priceperii în „chivernisirea roadelor muncii".

Activitatea lui Slavici la Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele și experiența sa dobîndită în cursul unui deceniu în învățămîntul practic stau la baza lucrărilor sale de mai tîrziu în materie de educație și instrucție.

POVEȚE PENTRU BUNA CREȘTERE A COPIILOR PARTEA I. NOȚIUNI DE ETICĂ ȘI ESTETICĂ

Povețe pentru buna creștere a copiilor. Partea I. Noțiuni de etică și estetică. București, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Strada Episcopiei 3, 1897, 167 p.

Comisia Fundațiunei „Ioan Otteteleșanu" din cadrul Academiei Române îl numește pe Ioan Slavici director al Institutului „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele, cu începere de la 12 aprilie 1894, iar pe soția sa subdirectoare, de la aceeași dată. Amîndurora li se impunea obligația, cum am văzut, să locuiască la Măgurele și să nu țină lecții la nici o altă școală publică sau particulară *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut,* p. 408). Slavici întocmește *Proiectul de organizarea Institutului „Otteteleșanu", Regulamentul de conducerea internă* și *Programul de studii,* documente incluse în volumul *Institutul „Ioan Otteteleșanu". Acte relative la Fundațiune și organizare, 1876—1894,* tipărit de Academia Română în 1894.

Programul de studii întocmit de Slavici pe clase și pe ore prevedea la *Științele morale* în clasa a IV-a *Noțiuni de etică și estetică expuse din punctul de vedere al creșterii copiilor* (2 ore pe săptămînă), iar în clasa a V-a, *Povețe pentru buna creștere a copiilor,* 12 ore pe săptămînă). Slavici își tipărește cursul ce-l ține la clasa a IV-a, cum precizează în *Prefață,* cu scopul de-a veni în ajutorul elevelor sale, ocupate cu îndeletnicirile practice. Cursul pentru clasa a V-a, deși este anunțat în *Prefață,* nu se tipărește.

Povețe pentru buna creștere se înscrie pe linia preocupărilor lui Slavici din *Estetica,* celălalt curs ținut la Azilul „Elena Doamna", cu un deceniu mai înainte și pe care îl publică în *Educatorul,* revista acestei instituții de învățămînt, în 1883—1884. Cursul s-a tipărit în volumul anterior al ediției de față

(p. 195—229), unde am făcut și o prezentare a lui (p. 865-870). Expunerea principiilor de estetică se face însă în noul curs cu o perspectivă mai largă și se extinde aria investigațiilor și la etică, fiziologie, psihologie și logică.

Problema fundamentală pe care o pune Slavici în discuție este cea a raporturilor omului, ființă socială, cu lumea înconjurătoare. Concepția prozatorului despre societate se apropie de cea a lui J.-J. Rousseau, care o considera rezultat al unui „contract social". Considerațiile lui Slavici cu privire la buna conviețuire în societate au ca punct de plecare această teză și în funcție de ea este definită și libertatea individului în societate și limitele libertății sale. Slavici simte nevoia să facă un istoric al concepțiilor despre „fundamentul moralei filozofice" și schițează principiile gînditorilor antici. Dintre filozofii moderni nu-i amintește decît pe Schopenhauer și Kant, cu scrierile cărora se familiarizase, cum se desprinde din memorialistica sa, în anii studiilor universitare la Viena. Slavici se afirmă și în considerațiile sale despre etică și morala religioasă ca un raționalist. „Religiunea e cultul frumosului — scrie el —, al binelui și al adevărului, purtarea de grijă pentru mulțumirile obiective." Morala religioasă putea avea însemnătate numai în măsura în care exercita o influență asupra individului în săvîrșirea de fapte în acord cu normele de bună conviețuire din societate și conștiința sa. „Credința fără faptă e moartă — scrie Slavici în finalul cursului său — și mîngîierea credinței nu poate s-o aibă decît acela care face tot ceea ce e conform cu credințele lui." Slavici are în vedere, fără îndoială, imperativul categoric al lui Kant, care cerea, cum se știe, ca norma de conduită a fiecărui individ să devină normă de conduită pentru întreaga societate.

Slavici consacră o mare parte a cursului său expunerii noțiunilor de fiziologie și psihologie și faptul acesta ar putea surprinde. Din documente se vede însă că el urmează la Universitatea din Viena cursuri de medicină, anatomie descriptivă, psihologie și fiziologie, ținute de Fr. Gatscher, Joseph Hyrtl, Robert Zimmermann și Ernst Brücke. Cel din urmă preda, scrie Slavici în *Fapta omenească*, „tot ceea ce se știa pe timpul acela despre funcționarea organelor trupești" *(Opere IX. Memorialistică*, p. 629). Slavici asistă, împreună cu Eminescu, și la disecții. Slavici insistă asupra disputei dintre curentele idealiste și cele materialiste cu privire la natura vieții noastre spirituale și adoptă o poziție raționalistă. „Fie sufletul manifestare a materiei — scrie

el —, fie materia manifestare a spiritului, fie totul o părere numai, noi suntem așa precum ne știm și ne simțim și numai așa ne putem ști." Concepția raționalistă a lui Slavici despre viața noastră spirituală se relevă și în definirea obiectului psihologiei. „Obiectul psihologiei — scrie el — nu e deci sufletul, ci totalitatea stărilor sufletești, așa cum toți oamenii le au și le știu înșiși prin sine."

Slavici este numit de T. Maiorescu în 1875 profesor de filozofie la Liceul „Matei Basarab", cu obligația de-a preda onorific și cursuri de limba română. Maiorescu dispune să se predea psihologia și logica în clasele superioare, și Slavici întocmește programul de învățămînt pentru cele două discipline. Slavici se alătură lui Eminescu și ia apărarea manualului lui T. Maiorescu, *Logica*, criticat de George Zottu pentru faptul că ar fi fost plagiat după autori străini, fără ca aceștia să fie citați. Din articolul său, *Bietul dr. Zotu*, publicat în *Timpul*, în septembrie 1877 și inclus în volumul anterior al ediției de față (p. 97-108), se desprinde că pune la contribuție tratate germane de logică. Prozatorul citează astfel din tratatul lui Friedrich Adolph Trendelenburg, *Logische Untersuchungen*, tipărit la Berlin în 1840 și într-o a doua ediție în 1860. Slavici găsea aici un istoric al acestei discipline și definirea noțiunilor din logică.

Concepția psiho-fiziologică a lui Slavici stă la baza expunerii noțiunilor de logică. Conceptul cu care operează este *ivirea*, pe care o definește ca „o schimbare petrecută în afară de nervi, care ni se arată producînd în nervi o perturbațiune ce străbate la creieri". Slavici definește noțiunile de logică cu termeni ca *ivire* ori *luare-aminte* și *aducere-aminte* în care consistă, după el, „toată gîndirea", paralel cu alții, consacrați, ca *analiză, sinteză, raționament, inducțiune, deducțiune.* Deși unii din termenii folosiți de Slavici nu se impun, merită să rețină atenția preocuparea sa de-a îmbogăți terminologia din această disciplină filozofică.

Slavici încadrează estetica în cursul său din 1883—1884 între disciplinele filozofice, cum făceau și tratatele de specialitate ale vremii. Cunoaște o răspîndire mai mare în școlile din Transilvania, pe care le frecventează Slavici, cel al lui W. T. Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, din care August Treboniu Laurian traduce primul volum în 1847, ca să-l prelucreze integral T. Cipariu, în *Elemente de filosofie* (Blaj, 1861—1865). Estetica este numită *Învățătura gustului (Geschmackslehre).*

Estetica este subordonată de Slavici, cum procedează și tratatele de filozofie ca cel al lui W. T. Krug, psihologiei și prezentată ca a doua parte a ei, aplicativă. În cursul din 1883—1884, prozatorul era preocupat să dea o explicație a esteticii pe bază psiho-fiziologică ; aici face o expunere psiho-etică a „simțămintelor", pe care le împarte în „inferioare" și „superioare". Frumosul este însă definit tot pornind de la senzații, în termenii psihologiei herbartiene și ca fiind chemat să satisfacă „trebuințele" noastre. Slavici ține însă să precizeze că frumusețea nu constă în părți, ci în „compunere" sau în „formă" și se poate întîmpla ca mai multe senzațiuni neplăcute, judecate fiecare în parte, să alcătuiască totuși „un întreg frumos".

Prozatorul este preocupat și aici să dea o expunere sistematică a problemelor de estetică și merită să rețină atenția exemplele cu care ilustrează tezele puse în discuție.

Publicarea cursului de estetică din 1883—1884 se întrerupe la partea a doua, *Cerințele de formă*, din care nu se tipăresc decît două capitole, *Adevărul estetic* și *Originalitatea*. Acolo se anunță încă trei capitole : *Unitatea, Seninătatea* și *Obiectivitatea*. Dintre acestea, *Unitatea* este tratată în cursul de față, căreia îi urmează *Armonia* și *Măreția*. Ar fi posibil ca și acestea să reprezinte capitolele anunțate în cursul din 1883—1884, pe care aici le tratează din altă perspectivă.

Unele considerații din cursul lui Slavici vin în sprijinul unei mai bune interpretări a prozei sale. „«Copil sarac» nu va să zică-n graiul românului — precizează Slavici — copil fără avere, ci copil fără părinți : sărac e fiindcă n-are povață neadormită, n-are ajutor în căile vieții, n-are certător drept și nemilos." Avem aici explicația pentru interpretarea întîmplărilor din nuvela *Băiet sărac* și povestirea *Băiat sărac și horopsit* și chiar din *Mara*, una din capodoperele literaturii române.

INSTITUTUL „IOAN OTTETELEȘANU" DIN MĂGURELE

MONOGRAFIE

Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele. Monografie. București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl S-sor Ioan St. Rasidescu, Strada Doamnei 16, 1906, 55 p. + 12 ilustrații.

Slavici tipărește în prima parte a monografiei sale mai multe documente care stau la baza fondării acestei instituții : *Testamentul (Diata)* lui Ioan Otteteleșanu, *Cartea de danie* a lui I. Kalinderu, *Deciziunea Delegațiunii Academiei Române pentru primirea donațiunii, Decretul regal* prin care se dă autorizația Academiei Române să primească donația, *Actul Academiei Române* prin care primește donația, *Expunerea* lui I. Kalinderu prezentată Academiei Române privind gestiunea averii Fundației „Ioan Otteteleșanu" pînă la acceptarea donației. Documentele sînt reproduse din volumul *Institutul „Ion Otteteleșanu"* tipărit de Academia Română în 1894 (v. *supra*, p. 639). La acestea se adaugă *Deciziunea Curții de Apel din București*, din 26 noiembrie 1890 în procesul lui I. Kalinderu cu moștenitorii lui Ioan Otteteleșanu, pe care i-o pune la dispoziție legatarul, dar pe care o putea cunoaște și pe alte căi.

Publicarea documentelor în fruntea monografiei sale îl scutea pe Slavici să facă istoricul întemeierii Institutului „Ioan Otteteleșanu" și-și concentrează atenția asupra activității ce-o desfășoară între 1894 și 1906. Din datele ce le prezintă se desprinde că institutul ajunge la deplina sa dezvoltare în anul școlar 1904/1905, cînd funcționează cu toate clasele, cu anul de practică și se susținea prin autogestiune.

Monografia oferă cea mai completă prezentare a sistemului introdus de Slavici pe baza căruia se desfășoară procesul de educație, învățămînt și activități practice. Prozatorul se informează în materie de educație și instrucția fetelor (v. *supra*, p. 641), însă preia numai acele date care îi puteau servi în activitatea sa. Activitățile practice sînt adaptate și ele dotării institutului și condițiilor climaterice. Se explică de ce acordă o atenție deosebită educației fizice și factorilor ce o condiționează. Prozatorul pune și aici la contribuție tratate de specialitate ca cel al lui Armand Gautier, *L'alimentation et les régimes chez l'homme sain et chez les malades* (Paris, 1904). Slavici putea vorbi, că prin educația fizică ce-o făcea la Măgurele elevele aveau „coloarea institutului".

Slavici considera că la baza educației morale trebuie să stea stăpînirea de sine și-i învinuiește pe J.-J. Rousseau și A. Schopenhauer că nu au înțeles acest lucru. Interesant de observat că Slavici, raționalist prin formația sa intelectuală, discută despre cultivarea sentimentului religios ca o obligație impusă prin sistemul de învățămînt de atunci ; I. Kalinderu socotea că cultiva acest sentiment prin daruri de obiecte ieftine. Mai important este imnul de proslăvire a memoriei fondatorilor, întocmit

probabil de Slavici, din care nu lipsește îndemnul la stăpînirea de sine și iubirea de muncă. Educația morală se realiza, de fapt, prin viața în colectiv, fără constrîngeri. Slavici înfăptui ceea ce numim astăzi disciplina liber consimțită.

În prezentarea educației intelectuale și a celei profesionale, Slavici se călăuzește după prevederile din *Diata* lui Ioan Otteteleșanu, ca elevele să fie pregătite pentru viața casnică și bune mame.

Slavici este consecvent cu principiile enunțate în *Proiectul de organizarea Institutului „Ioan Otteteleșanu"* din 1894 și aplicarea lor prin întemeierea de *gospodării* în cadrul cărora își desfășurau elevele munca, conduce la rezultate spectaculoase. În ședința din 3 septembrie 1904 a Academiei Române se prezintă *Raportul* întocmit de Gr. G. Tocilescu și St. C. Hepites, trimiși la Măgurele să asiste la examene și să se intereseze îndeaproape de tot ce se realizase acolo (*Analele Academiei Române.* Seria II-a, Tom. XXVII, 1904—1905. Partea administrativă și dezbaterile, București, 1905, p. 50-54). *Raportul* arată că materiile se predaseră „cu pricepere, cu metodă și judecată" și că între corpul didactic și eleve se stabilise o „atmosferă familiară", prin care se cultiva „iubirea de muncă și de lucru". Slavici este lăudat în mod deosebit pentru priceperea cu care știa să introducă elevele în materiile predate de el. Se învățau la Măgurele, se arată în *Raport*, limba și literatura română, istoria și geografia, botanica, zoologia, mineralogia, geologia, chimia, aritmetica, geometria, precum și o serie de alte discipline, care formau, de fapt, specificul școlii — unice în țară — ținerea gospodăriei, principii de educație, întemeiate pe psihologie și etică, chimie culinară, fiziologie și igienă, legate de practica gospodăriei. Elevele se deprindeau la îndeletnicirile practice cu gătirea bucatelor și servirea la masă, prepararea conservelor, creșterea păsărilor, munca în grădină, în livadă și în cîmp. Se cultiva inul și cînepa, se torcea și se țesea și se producea mătase. Elevele executau tot felul de broderii, cu multă pricepere și chiar cu artă. Din monografia lui Slavici și din rapoartele Comisiei Fundațiunei „Ioan Otteteleșanu", ca și din ale delegaților trimiși să asiste la examene se desprinde că institutul se orienta în dezvoltarea sa spre o școală practică, cu un program adaptat condițiilor specifice și care se susținea, după o activitate de cîțiva ani, prin autogestiune.

Academia Română ia unele măsuri prin care urmărea să introducă programul din învățămîntul public. Slavici se împotrivește acestor măsuri, prin care se schimba specificul școlii și este silit să părăsească conducerea institutului în iulie 1908 (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, p. 420-426). Informații bogate asupra activității lui Ioan Slavici la Măgurele găsim și în lucrarea sa memorialistică *Închisorile mele* (*Opere*, IX, București, 1978, p. 303-315), unde se arată și greutățile prin care trece Institutul „Ioan Otteteleșanu" după plecarea sa.

Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele se întemeiază prin averea unui boier și prin strădaniile lui I. Kalinderu, legatarul său. Acela însă care îi dă viață este Slavici și experiența sa de la Măgurele se înscrie printre cele mai interesante din istoria învățămîntului nostru.

EDUCAȚIUNEA RAȚIONALĂ

Educațiunea rațională. București, „Minerva", Institut de Arte Grafice și Editură, Bulevardul Academiei 3, Edgar Quinet 4, 1909, 118 p. (Biblioteca „Minervei", no. 45) ; [Ediția a II-a], București, Editura „Cartea Românească", [1923], 103 p.

Slavici face distincție între creștere și educație și ea stă la baza considerațiilor sale în materie de pedagogie. Prozatorul prezintă creșterea ca un fenomen ce caracterizează lumea vie și care este supusă influențelor mediului înconjurător. Mergînd mai departe, distinge o creștere naturală, independentă de voința omului, și una rațională, dirijată de acesta, și care urmărește un scop „bine lămurit". Pentru realizarea creșterii raționale este necesară cunoașterea „firii individuale".

Distincția între creștere și educație o face înaintea lui Slavici pedagogul francez Ferdinand Buisson (1841—1932), moralist laic cu care prozatorul are unele afinități. Lucrarea sa, *Dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire*, în patru volume, tipărită între 1882—1889, se consultă și astăzi cu folos pentru bogăția de informații.

Slavici pune în discuție problemele în așa fel încît să lase educației un cîmp cît mai larg de acțiune. Spre deosebire de creștere, aceasta este specificul omului întrucît numai el este în măsură să poarte „grijă de sine". Invocarea autorității lui

Confucius, Platon, Kant și Schopenhauer era destinată să demonstreze că nu se găsea singur pe acest drum și că avea înaintași din cele mai vechi timpuri pînă în epoca modernă. Slavici precizează în memorialistica sa că se familiarizase cu opera acestora, sub îndrumarea lui Eminescu, încă în epoca studiilor universitare la Viena *(Opere IX, Memorialistică. Varia,* București, 1978, p. 24-26, 104-105, 632-636, 638-640).

Problema educației capătă o și mai mare importanță, credea Slavici, prin faptul că I. Kant, unul dintre marii gînditori din epoca modernă, se pronunța în favoarea ei. Nu mai puțin relevantă i se părea și poziția lui Schopenhauer care se declara, de asemenea, în favoarea ei, deși profesa în scrierile sale pesimismul.

Filozofii idealiști se pronunțau în favoarea educației, însă aveau în vedere dezvoltarea facultăților intelectuale. Raționalist prin structură și formație intelectuală, Slavici se desparte de filozofia idealistă și se declară pentru orientarea „materialistă", de fapt, psihico-fiziologică. „Și pentru noi dar, educațiunea are, ca pentru materialiști, în vedere — scrie el —, desăvîrșirea organismului trupesc, căci cu cît organismul e mai desăvîrșit, cu atît mai luminos se dă pe față ființa sufletească, cu atît mai curată e oglinda în care se arată sufletul, cu atît mai bine e adaptat mediul de relevare, cu atît mai deplină e stăpînirea sufletului asupra materiei". Concepția psiho-fiziologică stă și la baza opiniilor lui Slavici despre artă, cum se vede din cursul său de estetică ținut la Azilul „Elena Doamna" în 1883—1884 *(Opere X, Studii și articole,* București, 1981, p. 195-229).

Concepția lui Slavici cu privire la educație este pusă în lumină și de considerațiile sale cu privire la limitele educabilității. Prozatorul susține că educația se putea face numai în condiții de deplină libertate a copilului. În sprijinul tezei sale aduce argument faptul că numai în aceste condiții se pot cunoaște înclinările individuale ale copilului și, în consecință, vor fi îndrumate în direcția dorită. Pedagogii francezi n-au înțeles acest lucru și, pornind de la modele preconcepute, au transformat educația în „dresură". Mișcarea pedagogică din Elveția, reprezentată de J.-J. Rousseau, Grégoire Girard și Fr. Pestalozzi, se naște ca o reacțiune împotriva acestei orientări în pedadogie. Slavici manifestă și aici rezerve față de J.-J. Rousseau întrucît concepția sa pedagogică nu era susținută și de practică în materie de educație. Pestalozzi, în schimb, este privit ca adevăratul educator, care se impune nu prin construirea de sisteme, ci prin rezulatele activității practice pe tărîmul educației. Meritul lui Girard consta, cum știm, în trecerea limbii naționale în fruntea instrumentelor de educație (vezi *supra,* p. 635). Să amintim aici și de lucrarea sa *Rapport sur l'Institut de M. Pestalozzi à Yverdun,* din 1806, în care se ocupă de activitatea pedagogică a compatriotului său.

Societatea din vremea sa, credea Slavici, se găsea într-o mare eroare, cînd considera că progresul omenirii se realiza prin instituții. Orientarea aceasta făcea să se ignoreze omul, factorul fundamental în progresul societății. Educația se impunea să-și propună ca scop formarea omului, personalitate echilibrată. Această teză a lui Slavici venea în contradicție cu admirația sa pentru Rafael și Beethoven, pe care nu-i putea încadra între personalitățile echilibrate. Justificarea pentru dezechilibrul personalității lor o găsește în atavism, care se sustrăgea procesului educativ. Ține să precizeze că echilibrul caracteriza și unele personalități ca Platon, Iuliu Cezar, Leonardo da Vinci, Goethe. Alegerea acestor personalități nu pare întîmplătoare. Slavici caută să exemplifice cu nume de mari personalități echilibrate cît mai multe domenii ale activității umane.

Concepția lui Slavici cu privire la scopurile educației ridică unele rezerve. Prozatorul își concentrează atenția asupra perfecționării individului și nu ia în considerare și pregătirea sa, ca ființă socială, care trăiește într-o comunitate socială și națională. Am fi așteptat să se ocupe și de aceste probleme în studii speciale, ceea ce nu se întîmplă. Sîntem nevoiți astfel să ne mărginim la expunerile generale în care se discută și asemenea probleme și la reflecțiile incidentale întîlnite în scrierile sale.

Procesul educativ întîmpină, ca principală piedică, sporirea „trebuințelor", care strică echilibrul personalității umane. Sporirea lor explică „înrăirea" omului și decăderea sa pînă la stadiul de fiară. Slavici se ocupă de trebuințe, mai pe larg, și face chiar o clasificare a lor în cursul de estetică din 1883—1884. Să mai notăm, tot aici, că și Eminescu acorda *trebuințelor* o importanță deosebită și explică prin sporirea lor formarea păturii superpuse și una din piedicile principale în progresul societății românești din secolul trecut.

Mijloacele educației sînt definite de Slavici în termeni foarte cuprinzători : „tot ce ne ajută să ne apropiem de scopul educa-

țiunii". În considerațiile sale privind autoritatea, exemplul, pedepsele și recompensele, reia teze expuse și în lucrările sale anterioare. Tezele sale se înscriu în general pe linia tratatelor de pedagogie, atît românești cît și străine. Am aminti fie și numai de cel al lui I. Găvănescu, *Curs de pedagogie*, tipărit la București în 1899. Slavici trece însă în fruntea mijloacelor de educație iubirea, cum nu întîlnim nicăieri în literatura noastră pedagogică (T. Gal, *Ioan Slavici despre educație și învățămînt*, București, 1967, p. 175). Slavici sintetizează concepția sa despre iubire ca mijloc de educație, într-o definiție: „nici să nu dăm, nici să nu primim, nici mai ales să nu cerem prea mari dovezi de iubire". Aceasta este, precizează el, și una din cele mai importante reguli de viață.

Slavici fixează în *Educațiunea rațională* cadrul general al concepției sale despre educație. Stă mărturie faptul că prezintă principiile călăuzitoare în educația fizică, educația morală, educația intelectuală și educația profesională. Principiile generale enunțate aici privind educația fizică și educația morală sînt reluate și expuse pe larg în două volume tipărite în același an și de care ne ocupăm mai departe. Lucrările consacrate educației intelectuale și educației profesionale, elaborate ulterior, se pierd în timpul primului război mondial. Din expunerea principiilor generale, de aici și din alte lucrări, ne putem face o imagine și asupra concepției lui Slavici cu privire la educația intelectuală și cea profesională. „Educația intelectuală — scrie el — e îndrumarea spre a purta grijă de dezvoltarea propriilor destoinicii sufletești." Slavici face distincție între educația intelectuală și instrucție, care are în vedere transmiterea de cunoștințe. Importantă este îndeosebi teza sa după care omul își face educația intelectuală prin destoinicia sa de a cunoaște. Menirea școlii stă în trezirea gustului pentru învățătură și pregătirea facultăților intelectuale pentru înțelegere și judecată. Educația intelectuală se face la maturitate și după aceea în tot cursul vieții.

Concepția lui Slavici despre educația intelectuală se încadrează în mișcarea pedagogică a vremii. El preia idei din opera lui J.-J. Rousseau, G. H. Pestalozzi și H. Spencer (T. Gal, *op. cit.*, p. 152), pe care însă le adaptează la realitățile social-politice din țara noastră. Meritul său constă în prezentarea educației intelectuale ca un proces de autoeducație și în trecerea, în prim plan, a limbii naționale, ca factor decisiv în educația intelectuală.

Slavici situează la baza educației profesionale munca, însă nu una făcută din constrîngere, ci din plăcere. Interesant de observat că pentru el educația profesională nu se putea realiza prin simpla practicare a unei meserii. „Educația profesională are să ne deie — scrie el — nu numai îndemînătăcia, ci totodată și îndemnul de-a face toată viața desăvîrșindu-ne mereu același lucru". Slavici îi obiectează lui J.-J. Rousseau că nu a înțeles acest aspect esențial și anume că, pe măsură ce știm cît mai multe lucruri, cu atît „mai plină de farmec e pentru noi lumea". Slavici se întemeiază în tezele sale teoretice privind educația profesională pe experiența sa de la Institutul „Ioan Otteteșanu" din Măgurele.

Întîlnim și în scrierile pedagogice teza lui Slavici din *Fapta omenească* și din alte scrieri memorialistice ale sale după care Confucius este cel mai înțelept gînditor din istoria omenirii care dă sfaturi altora. Mărturiile acestea vin, aparent, în contradicție cu precizările ce le face că, la baza concepției sale pedagogice stătea cunoașterea vieții poporului român. „Eu nu mă sfiesc a mărturisi — scrie el — că vederile expuse aici sînt, în general, parte reamintiri din copilăria mea, parte rezultate ale observațiunilor făcute de mine asupra felului în care se face educațiunea la noi, la români". Slavici invocă învățăturile lui Confucius, ca dealtfel și ale altor gînditori, în măsura în care găsea în ele o confirmare a concepției sale de viață întemeiată pe cunoașterea nemijlocită a poporului român.

EDUCAȚIUNEA FIZICĂ

Educațiunea fizică. București, „Minerva", Institut de Arte Grafice și Editură, Bulevardul Academiei 3, Edgar Quinet 4, 1909, 104 p. (Biblioteca „Minervei", no. 46). Pe coperta exterioară: **Educația fizică**; [Ediția a II-a]. București, „Cartea Românească", [1923], 104 p.

Slavici expune problemele complexe ale educației în funcție de laturile ei și, după educația rațională, se ocupă de educația fizică, pentru a continua cu educația morală. Acest mod de tratare ne îndrumă spre lucrarea lui Herbert Spencer, *Edu-*

cation intellectual, moral and physical, tipărită la Londra în 1860 și retipărită în numeroase ediții. Este tradusă și în franceză în 1878 și în românește în 1891 (primele două capitole) și în 1895. Prozatorul pune la contribuție, desigur, ediția românească a lui B. Marian, din 1892 *(Despre educațiunea intelectuală, morală și fizică,* București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895).

Concepția psiho-fiziologică a lui Slavici cu privire la natura ființei umane o întîlnim și aici. Prozatorul situează la baza educației fizice, ca dealtfel și a celei intelectuale și morale, „dezvoltarea organismului" și „păstrarea sănătății". Organismul este un complex de organe, care funcționează în strînsă interdependență între ele. Pedagogul nu-și poate îndeplini misiunea dacă nu-și face o pregătire temeinică în fiziologie. Aceasta „e știința aplicată — scrie Slavici — la cea mai frumoasă dintre toate artele, arta de-a desăvîrși ființa omenească cea în aievea vieţuitoare, mult mai presus de sculptură, de pictură și de poezie". Slavici asistă în anii studiilor la Viena la cursurile lui Ernst Brücke (1819—1892), de fiziologie și anatomie microscopică, și-și însușește de la el „tot ceea ce se știa pe timpul acela despre funcționarea organelor trupești" (*Opere IX, Memorialistică. Varia,* București, 1978, p. 629). Să mai notăm că profesorul vienez explică prin fiziologie, pînă și apariția unor organe, precum și atrofierea și dispariția acelora care sînt împiedicate, indiferent de cauze, în funcționarea lor normală.

Concepția psiho-fiziologică din perspectiva căreia prezintă educația fizică îl determină pe Slavici să acorde o atenție deosebită „nutriţiunei", alimentelor și chiar „regimurilor alimentare". Prozatorul pune la contribuție lucrări fundamentale în materie de alimentație, spre a da expunerii sale o ținută științifică. Pe masa de lucru are tratatul lui Armand Gautier, *L'alimentation et les régimes chez l'homme sain et chez les malades,* tipărit la Paris în 1904. De aici își extrage informațiile și reproduce pasajele care i se păreau mai importante. Format la cultura germană, este interesant să urmărim cum traduce din franceză. Transcriem din tratatul lui Armand Gautier pasajul pentru care ne trimite la pag. I, însă care, în realitate, se extinde și pe cea următoare. „Un homme adulte en plein fonctionnement normal détruit chaque jour, calculée à l'état frais, environ 500 gr. de sa chair ou des autres composés albumineux qui forment son sang et ses tissus. Il brûle une partie de ses graisses et fournit par

leur combustion, et par celle des sucres et amidons qui mettent à sa disposition les aliments ou que lui fournissent ses organes, une quantité d'énergie qui, calculée en chaleur, s'élève chez l'adulte à 2400 calories environ par 24 heures. Il perd en outre tous les jours de l'eau : 1300 à 1350 cc par les urines, 600 à 702 cc par le peau, 450 par les poumons. Il exhale une quantité d'acide carbonique contenant 610 à 690 gr. d'oxygène et 230 à 250 gr. de carbon. Il rejette à peu près 240 à 270 gr. de ce dernier élément par l'ensemble de ses excrétions. Il perd par ses fèces ou par ses urines 22 à 23 gr. de sels minéraux divers formés pour plus de moitié de sel marin. L'alimentation journalière doit fournir à toutes ces dépenses.

Les aliments sont donc les matériaux, solides, liquides ou gazeux, aptes, lorsqu'ils sont intoduits dans l'économie, à réparer les pertes faites par les organes et à en assurer le fonctionnement."

Am reprodus acest fragment întrucît constituie o mărturie, printre foarte puține, cu privire la contactul nemijlocit al prozatorului cu tratatele științifice în limba franceză.

Informațiile privind chimia alimentară sînt luate, tot din tratatul lui Armand Gautier și Slavici atrage atenția că aici se afla și un capitol privind „regimurile alimentare". Gautier rezervă acestei probleme, de fapt, aproape jumătate din tratatul său.

Educația fizică este prezentată de Slavici din perspective fiziologice și atunci cînd se ocupă de „sistemul nervos" și importanța sa ca „regulator al temperamentului" și „mijlocitor al senzațiilor și al simțămintelor". Factorul decisiv îl constituie aici *activitatea* fără de care sistemul nervos se atrofiază și pune în primejdie și buna funcționare a celorlalte organe. Slavici se pronunță și împotriva excesului de activitate și are în vedere îndeosebi munca intelectuală. Problema aceasta o pune în discuție și Spencer în tratatul său. Psihologul englez insistă pe larg asupra „abuzurilor studiului" și asupra consecințelor sale „dezastruoase" asupra sistemului nervos. Atît pentru Spencer cît și pentru Slavici dictonul latin *Mens sana in corpore sano* se traducea prin „în corp sănătos minte sănătoasă".

Slavici se sprijină în considerațiile sale privind educația fizică pe tratate științifice și experiența sa de la Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele. Pledează astfel pentru autoeducație,

alimentare rațională, mișcare în aer liber. Sînt condiții în care își desfășura activitatea educativă la Măgurele, însă experiența de aici nu putea fi generalizată în sistemul nostru de învățămînt.

EDUCAȚIUNEA MORALĂ

Educațiunea morală. București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva", B-dul Academiei 3, Strada Edgar Quinet 4, 1909, 111 p. (Biblioteca „Minervei", no. 57) ; [Ediția a II-a]. București, Editura „Cartea Românească", [1923], 110 p.

Slavici definește educația morală ca fiind „îndrumarea spre stăpînirea de sine, îndrumarea spre supunere către rînduiala morală ori îndrumare spre virtute". Educația morală este privită ca o etapă în continuarea celei fizice. Momentul care marchează trecerea la noua etapă îl constituie stăpînirea „trebuințelor". Controlul asupra acestora creează condiții favorabile și pentru educația intelectuală. Legătura dintre educația fizică, cea morală și intelectuală se poate observa mai bine din modul cum reacționează persoana umană la foame. „E invederat — scrie Slavici — că prin aceasta se începe educațiunea morală, căci cel deprins a-și stăpîni foamea își va stăpîni mai ușor alte trebuințe mai puțin întețitoare. Se începe și educațiunea intelectuală, căci mîncînd mult, manifestațiunile vieții sufletești sunt înăbușite." Concepția aceasta în educația morală explică îndemnurile la viața cumpătată, întîlnite și în scrierile sale literare.

Schema ce-o întocmește Slavici pentru educația morală prezintă trei aspecte, educația individuală, prin care înțelege îndrumarea pentru dezvoltarea propriei individualități, educația personală, care are în vedere omul ca ființă socială, cu datoriile sale către societate și educația impersonală, pe care o prezintă ca preocupare permanentă pentru desăvîrșirea propriei personalități. Slavici recomandă pentru atingerea acestui scop cultivarea celor mai înalte valori umane ca binele, adevărul și frumosul. S-a observat, pe bună dreptate, că cele trei aspecte ale educației morale constituie totodată și trei trepte strîns legate între ele, cu o desfășurare ascendentă, forma cea mai înaltă fiind

educația impersonală (T. Gal, *Ioan Slavici despre educație și învățămînt*, București, 1967, p. 102).

Schema generală ce-o întocmește Slavici pentru educația morală îi permite să trateze despre egoismul material, cu variatele sale forme, amor propriu, vanitate, ambiție, caritate și sentimentul comun. Deschiderea largă a schemei privind educația morală îl obligă însă să reia discuția asupra unor probleme pe care le expune și în educația fizică. Ne referim la mîncare, băutură, viața sexuală. Unele probleme, ca cele legate de îmbrăcăminte, pe care Herbert Spencer le expune în capitolul consacrat educației fizice, Slavici găsește nimerit să le prezinte în cadrul educației individuale, ca o subdiviziune a egoismului material. Slavici se desparte de pedagogii pe care îi urmează și în privința vieții sexuale. Dacă J.-J. Rousseau propune educarea lui Émile în izolare, Slavici susține ca băieții și fetele să petreacă împreună. Prozatorul depășește concepția rousseauistă, care se aplica în școlile primare urbane, gimnazii, licee și școlile normale, și pledează pentru principii care se aplică abia în zilele noastre în sistemul românesc de învățămînt.

Probleme importante ridică și educația personală. Slavici pune la baza ei „simțămîntul comun" cu formele sale : simțămîntul familial, de clasă, național, spiritul de corp, simțămîntul patriotic și iubirea de oameni. Teza fundamentală pusă în discuție o formează raporturile individului, ca ființă socială, cu comunitatea socială căreia îi aparține. Slavici considera că aceste raporturi găseau cea mai bună rezolvare prin pregătirea individului în vederea înțelegerii suferințelor altora, prin caritate și cultivarea sentimentelor de milă. Problemele vieții sociale sînt deplasate de Slavici în plan transcendental și le substituie teze abstracte, ce au valoare universală. Prozatorul pierde din vedere aspectul esențial și anume, că „virtuțile morale cardinale oglindesc de fapt condițiile de viață ale claselor sociale, relațiile dintre clase și că, deci, se schimbă cu necesitate de la o epocă la alta" (T. Gal, *op. cit.*, p. 115). Slavici vorbește de pierderea caracterului social-politic al virtuților cardinale și în *Fapta omenească* din 1888. Astfel, „ceea ce azi și aici e dreptate, mîne ori aiurea poate să fie nedreptate ; ceea ce azi și aici e moral, mîne ori aiurea poate să fie imoral ; ceea ce azi și aici e virtute, mîne ori aiurea poate să fie păcat ; eu caut măsura firească

pentru toate timpurile și pentru toate locurile" *(Opere IX, Memorialistică. Varia,* București, 1978, p. 544).

Cînd vorbește de „simțămîntul de clasă" Slavici expune un punct de vedere ce nu poate fi împărtășit fără o seamă de delimitări. O clasă socială se susține, scrie el, „numai în virtutea părței pe care o are în apărarea dreptății și orișicît de folositoare ar fi altfel piere prin nedreptățile prin care îi răzvrătește pe oameni". Prozatorul formulează o teză care își păstrează și astăzi valabilitatea. Clasele sociale din societatea vremii sale le privește însă ca fiind „eterne". De aici și atitudinea sa față de mișcările revoluționare, care apelează la violență în înlăturarea claselor exploatatoare. Slavici considera, eronat, firește, că dinamica vieții sociale putea fi subordonată „iubirii de oameni" prin care se înlătura posibilitatea săvîrșirii de nedreptăți și asigura progresul societății umane. Eminescu se situa în această privință pe poziții mai înaintate, cînd susținea că aprecierea oamenilor și a claselor sociale se poate face numai în funcție de munca pe care o depun la producerea valorilor materiale și spirituale.

Concepția rațională a lui Slavici despre viață explică de ce exclude din schema educației morale pe cea religioasă. Considerațiile sale despre educația religioasă, întîlnite în alte scrieri, trebuie să le privim ca obligație impusă prin programa din sistemul de învățămînt. Să mai notăm, tot aici, că în vreme ce exclude din schema educației morale pe cea religioasă, acordă un spațiu larg simțămîntului național și patriotismului. Slavici indică și căile de realizare a educației patriotice: „cultul trecutului național, lauda faptelor săvîrșite de străbuni, cunoașterea istoriei și a vieții petrecute în prezent, poeziile și literatura națională precum și operele de artă".

Tezele puse în discuție de Slavici în acest studiu sînt ilustrate și în prozele sale. Amintim *Popa Tanda, Budulea Taichii, O viață pierdută, Moara cu noroc, Pădureanca, Mara.* Personajele întruchipează virtuți prin care se susțin în lupta dramatică a vieții, sau vicii care îi conduc la deznodăminte tragice. Slavici era convins că scriitorului îi revenea cinstea, însă și obligația, să facă operă educativă prin tot ce iese de sub pana sa și să contribuie astfel la ridicarea poporului său.

Trilogia consacrată de Slavici educației este întîmpinată de critica vremii cu mari rezerve. Z. Bădeanu arată într-un articol, *Ideile pedagogice ale d-lui Slavici,* publicat în *Noua revistă română* în 25 octombrie 1902 (nr. 1, p. 11-13), că prozatorul se călăuzea după ideea lui Voltaire că faci filozofie atunci cînd expui problemele în așa fel ca publicul să nu înțeleagă nimic. Obiecția principală pe care o aduce privește terminologia, în mare parte creată de prozator, care dă naștere la confuzii. „Termeni aruncați fără rost — scrie el — și fără nici o explicație unul peste altul, ca să nu mai pricepi nimic la urmă". Slavici este învinuit că proceda ca în literatură, luîndu-și libertăți ce nu-i erau îngăduite în expunerea problemelor de pedagogie. Prozatorul este persiflat pentru faptul că propunea să se facă prin iubire educația copiilor. În recenzia din *Viața românească* (nr. 2, februarie 1910, p. 310-311), semnată M. C., se insistă asupra faptului că Slavici nu aducea nimic nou în cele trei volume. Meritul său consta în faptul că făcea operă de popularizare a unor probleme ce nu stăteau în atenția publicului și își întemeia considerațiile pe o bogată experiență în materie de educație. „Slavici e un om care a lucrat mult ca educator — scrie recenzentul —, care are o experiență bogată în această ramură de activitate și care a căutat să observe și să-și dea seamă cît se poate mai bine de normele recomandate de pedagogi, de rezultatele lor și în genere de tot ce atinge greaua misiune de educator". Recenzentul revistei ieșene deplînge faptul că stilul lucrării neîngrijit și expunerea prolixă, făceau neînțelese multe probleme puse în discuție. Apariția volumelor este semnalată și de N. Iorga într-o notă în *Neamul românesc* (nr. 1, 3 ianuarie 1910, p. 16) în care însă îi recunoaște lui Slavici mari merite ca psiholog și îndrumător în materie de educație. Slavici se dovedea și aici — scrie Iorga — un „spirit adînc, aplicat către propoveduire și discuțiile morale".

Concepția lui Slavici în materie de educație se formează, cum arată Ion Banu în studiul *Gîndirea pedagogică a lui I. Slavici (Convorbiri literare,* nr. 8—10, august-septembrie 1936, p. 341-348), încă în tinerețe și rămîne neschimbată datorită structurii statice a personalității sale. Prozatorul nu creează un sistem pedagogic și nici nu-și propune așa ceva. Problema care îl preocupa consta în formarea etică a omului, „armătura spirituală" prin care să se integreze în comunitatea socială și în lupta pe tărîm național.

PREFAȚĂ LA *GRAMATICA LIMBII ROMÂNE* PARTEA I. *ETIMOLOGIA [MORFOLOGIA]*

A apărut în **Gramatica limbii române** de Ioan Slavici. Partea I. Etimologia, București, „Minerva", p. 5-7.

Slavici aduce la îndeplinire un proiect din anii cînd lucra împreună cu Eminescu și Caragiale în redacția *Timpului* și plănuiau să scoată împreună un manual de gramatică a limbii române. „Eminescu, Caragiale și eu — scrie Slavici în *Închisorile mele* — ne pierdeam timpul în discuțiuni aprinse asupra gramaticei. Ni-am împărțit în cele din urmă munca: Eminescu etimologie, Caragiale sintaxă, iar eu așezarea vorbelor în românește" *(Opere IX, Memorialistică. Varia,* p. 387). De aici aflăm că Slavici își procurase încă la începutul carierei sale didactice gramaticile limbii române întocmite de T. Cipariu, Irimie Circa, Petru M. Câmpeanu, Gavril Munteanu, Ștefan Neagoe, Mihail Strajanu, Ioan Manliu (p. 386-387). Acești autori de gramatici normative sînt pomeniți și aici și lor li se alătură Eminescu, Odobescu, Caragiale și Coșbuc pentru discuțiile purtate cu ei în legătură cu limba română.

Cea mai veche din gramaticile autorilor pomeniți de Slavici este cea a lui Petru M. Câmpeanu (1809—1893), *Gramatica românească,* tipărită la Iași, în 1848 și într-o nouă ediție în 1880. Gramatica lui Timotei Cipariu (1805—1887), *Compendiu de gramatica limbii române* se tipărește la Blaj în 1855, ca în 1887 să ajungă la ediția a VII-a. Slavici are în vedere, probabil, și tratatul academic al lui T. Cipariu, *Gramatica limbei române,* în trei volume, tipărit la București și Blaj în 1869—1876. Manualul lui Gavril Munteanu (1812—1869), *Gramatica română,* în două volume, se tipărește la Brașov, în 1860—1861. Ediția a III-a într-un volum apare tot la Brașov, în 1870. Ștefan Neagoe (1838—1897) elaborează manualul său, *Gramatica română,* după tratatul lui T. Cipariu și manualul lui G. Munteanu, și-l tipărește la Bîrlad, în 1869. Profesorul bîrlădean tipărește din gramatica sa 11 ediții pînă în 1893. Irimie Circa, căruia Slavici îi spune Țirca, după numele acestei familii originare din părțile Brașovului, este autorul unui manual pentru clasele gimnaziale, *Gramatica limbei românești,* tipărit la București, în 1878. Gramatica lui Mihail Strajanu (1841—1917), *Manual de gramatica limbii române,* în două volume, se tipărește la București în 1880—1881. Din această lucrare se tipăresc vreo șase ediții pînă în 1897. Dintre autorii de gramatici, Ioan Manliu este, fără îndoială, cel mai activ. Asupra activității sale stăruim mai departe (vezi *infra,* p. 666).

Editarea gramaticilor normative și retipărirea lor în numeroase ediții arată că se simțea lipsa unor astfel de manuale de nivel mediu. Profesorii de la licee desfășoară o activitate vrednică de toată lauda. Slavici se afiliază acestei direcții, putînd fi considerat ultimul reprezentant de seamă al ei înainte de primul război mondial.

În manuscrisul *5993* din colecția Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se păstrează o gramatică întocmită de Slavici și în care materia este distribuită în 21 de lecții. Lecția I tratează despre *Vorbă, gînd și cugetare,* lecția a II-a *Reproducerea cugetărilor,* ca să se treacă, în lecțiile următoare, la părțile de cuvînt și conjugarea verbelor. Manuscrisul are 66 foi, numerotate de Slavici (1-66) și i-a servit, desigur, ca manual în predarea lecțiilor de gramatică.

Prefața cu care ne ocupăm cuprinde și-o informație prețioasă într-o problemă de istorie literară rămasă în suspensie din 1916.

Slavici insistă asupra faptului că fără cunoașterea gramaticii nu este posibilă nici scrierea corectă. „De aceea mi-am rezervat — scrie el — să precizez regulile ortografice abia la sfîrșitul sintaxei, cînd va fi lămurit și rostul semnelor de interpunctuațiune ca element ideografic în felul nostru de a scrie".

Slavici termină *Sintaxa,* volumul al doilea al gramaticii sale, în ajunul izbucnirii primului război mondial. Manuscrisul este însă confiscat de Siguranța statului în 1916 și de atunci nu se mai știe nimic de soarta sa. În manuscrisul *5993* găsim însă trei foi, numerotate de Slavici 65-67, care reprezintă ultimul capitol, *XV. Interpunctuațiunea,* al gramaticii sale. Textul este scris ordonat, cu o caligrafie îngrijită și cu sublinieri pentru părțile ce urmau să fie culese cu litere cursive.

Se desprinde de aici că Slavici a elaborat și volumul al doilea al gramaticii sale și că informațiile din memorialistică sînt atestate și documentar.

DIN MANUSCRISE

CUGETĂRI FILOSOFICE

Se păstrează în manuscrisul 5994, ff 1-45 din colecţia Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Se foloseşte un caiet de format 16,2×19,50 cm, confecţionat de prozator din hîrtie groasă, de bună calitate. Textul este scris pe o singură pagină cu excepţia filelor 31 şi 43, în care găsim şi cîteva însemnări pe verso. Scrisul este îngrijit, cu puţine modificări.

Slavici elaborează această lucrare, să-i servească probabil ca manual pentru lecţiile sale de filozofie. Porneşte de la definirea acesteia ca „suma lămuririlor şi a îndoielelor omeneşti asupra unui anumit şir de adevăruri" şi face distincţie între adevărurile „intuitive" şi cele „abstracte". Interesantă este îndeosebi observaţia sa potrivit căreia adevărul este unul singur, însă chiar filozofi ca Socrate, Platon, Aristotel, Bacon, Kant, Schopenhauer îl definesc în spiritul concepţiei lor filozofice. Însuşirile pe care le pretinde filozofului — chibzuinţă, bunacuviinţă, cumpătare, înţelegere, ţinută vestimentară — nu le poate întruni nici o personalitate din istoria filozofiei. Interesantă este şi opinia sa că metafizica nu face parte din filozofie şi este pusă pe acelaşi plan cu astrologia, fizica şi ştiinţele naturale.

Consideraţiile lui Slavici au la bază *„ivirea"* pe care o defineşte ca „orice mişcare neobicinuită în capul omenesc, orice gînd nou ivit, tot ce este schimbare". În concepţia lui Slavici privitoare la filozofie şi psihologie, *ivirile* ocupă un loc asemănător cu cel al *trebuinţelor* din tezele sale estetice.

Prozatorul are în vedere lucrarea lui H. Spencer *The Principles of Psychologie*, cînd scrie că „orice organ, a cărei funcţiune e jignită ori a încetat, produce o dorinţă". Întîlnim informaţii despre tratatul lui Spencer şi în *Fapta omenească* din 1888. „Cartea lui e una din cele mai interesante cercetări psihofiziologice — scrie Slavici — atît ca metod, cît şi mai ales ca sistem de adevărată operă de artă" *(Opere, IX. Memorialistică. Varia*, Bucureşti, 1978, p. 648). Slavici rezumă în fraza citată mai sus o problemă pe care o discută pe larg în *Fapta omenească*, uneori şi în termeni foarte asemănători. „Căci orişicare *«organ»* — scrie Slavici — e o constantă tendenţă de a funcţiona, fiindcă funcţionarea e raţiunea lui de a fi" *(Opere, IX. Memorialistică*, p. 651).

Aspectul cel mai interesant din cursul lui Slavici îl constituie, fără îndoială, folosirea terminologiei populare în definirea fenomenelor psihologice. Comentariul său ia înfăţişarea de studiu comparativ al acestei terminologii, mai util elevilor săi pentru înţelegerea profundă a fenomenelor de limbă şi în mai mică măsură pentru o disciplină filozofică. Dealtfel, nici una din formele propuse de el nu s-a încetăţenit în tratatele de psihologie.

Însemnarea de pe fila 31 verso merită să reţină şi ea atenţia pentru implicaţiile sale: „Oamenilor energici — scrie Slavici — lumea li se pare prea rea — pesimişti". Cînd face această însemnare pe marginea cursului său, Slavici se gîndea la Eminescu, care profesează, teoretic, unele teze pesimiste, însă desfăşoară o energie ieşită din comun în activitatea scriitoricească şi pe tărîmul luptei naţionale.

PSIHOLOGIE

Se păstrează în manuscrisul 5994, ff 46-66 din colecţia Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Se foloseşte un caiet de format 17×20,3 cm, confecţionat de prozator, din altă hîrtie decît cea pentru **Cugetări filosofice.** Textul este scris pe amîndouă paginile cu o caligrafie îngrijită. Caietele provin din colecţia familiei prozatorului.

Textul reprezintă, probabil, tot un curs pe care Slavici îl predă la şcolile pe unde trece în lunga sa carieră didactică.

Problemele puse în discuţie le întîlnim, în general, şi în cursul anterior, însă expunerea lor diferă şi se dau, cu puţine

excepții, alte exemple. Se impune atenției definiția universului ca „sumă a ivirilor", considerațiile sale despre spațiu și timp în lumina filozofiei lui Kant și Schopenhauer, precum și justificarea fiziologică a tezelor sale. „Toată viața organică — scrie Slavici — e un proces hemic [chimic] și dinamic". Sînt de remarcat de asemenea notațiile prin care își analizează dinamica procesului psihologic. „Cugetînd, în procesul de aducere aminte, nu poate să se turbure întregul sistem, ci numai creierii. Dorm. Adeseori întreg ? ? ?"

Slavici mărturisește că împărtășea tezele lui Darwin și invocă lucrarea lui Schopenhauer, *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*, ca punct de plecare în considerațiile sale. Prozatorul studiază această lucrare a filozofului german, la Viena, sub îndrumarea lui Eminescu. „Fiindcă nu știam destul de bine — scrie Slavici în amintirile sale — nici nemțește, nici franțuzește, am citit împreună mai întîi *Despre rădăcina pătrată a principiului rațiunii suficiente*, apoi, în franțuzește, traducerea *Dialoagelor* lui Platon și din *L'Orient pittoresque* dări de seamă despre buddhism și confucianism. Abia-n urmă am citit eu singur celelalte scrieri ale lui Schopenhauer, discutam mereu cu Eminescu, care nici atunci, nici mai trîziu, nu admitea vederile marelui filosof german decît în ceea ce privește principiile generale" *(Opere, IX, Memorialistică. Varia*, București, 1978, p. 25).

Cursul lui Slavici se deschide cu aceleași întrebări din lucrarea lui Schopenhauer pe care le întîlnim și în evocarea din *Fapta omenească*, publicată în *Tribuna* în 1888. „Și, totuși, Schopenhauer în cărticica aceasta spune — scrie Slavici — cele mai «seci» adevăruri : ne arată cum omul își pune față cu toate lucrurile întrebarea : «de ce ?» și caută un «fiindcă», un «pentru că», un «deoarece» drept răspuns la întrebarea pusă. După ce ai cetit însă cartea, ți-e parcă te-ai renăscut" *(Opere, IX, Memorialistică*, p. 633).

Slavici tratează aceeași materie și aceleași probleme în două expuneri diferite, care ne relevă capacitatea sa în construirea discursului critic.

ÎN COLABORARE

PRECUVÎNTARE LA *CARTE DE CITIRE*

A apărut în **Carte de citire** de învățătorii asociați : Lambrior, D. Aug. Laurian, Ștef. C. Michăilescu, I. Manliu. Ediția unea XXII-a, revăzută și refăcută de d-nii A. I. Odobescu și I. Slavici. Partea I, București, Editura Librăriei Socec & C-nia, 1890, p. III-IV. Datată : **București, octombrie 1890.** Semnat : I. A. Odobescu, I. Slavici. Semnăturile autografe, încadrate în partea finală a prefeței.

Slavici colaborează cu A. I. Odobescu la editarea scrierilor lui N. Bălcescu, după manuscrise, încît nu sîntem surprinși să-i vedem lucrînd împreună și la refacerea manualului întocmit de învățătorii asociați. Dacă titlul *Precuvîntare* amintește de prefața lui Odobescu la *Pseudokinegetikos*, expunerea principiilor pedagogice aparține, după toate probabilitățile, lui Slavici și nu este exclus să-i aparțină tot lui și pledoaria pentru „limba de acasă". Metoda de lucru, la care se referă prefața, privește, cum este și firesc, numai textele în proză. Acestea sînt supuse la prefaceri importante. Reproducem, spre exemplificare, din ediția a XXI-a, tipărită în 1889, începutul bucății de lectură *Școala*, scrisă de autorii manualului. „La școală venim să învățăm carte. Școala este clădită pe temelie. Deasupra este acoperișul. Școala are patru pereți, tavanul sus și pardoseala jos, mai multe ferestre și o ușă" (p. 7). Începutul aceleiași bucăți de lectură în ediția de față : „La școală venim să învățăm carte și purtări bune. Casa în care ne adunăm ca să învățăm se numește și ea școală. Școala este clădită pe temelie de zid ; deasupra ei este acoperișul. Zidirea școalei are patru pereți ; tavanul e sus și

pardoseala jos. Ea are ferestre și uși" (p. 4). Asistăm la o amplificare a textului inițial și la schimbări, aparent neînsemnate, însă care dau altă imagine asupra localului școlii (ușă înlocuită cu uși). Se introduc în text și teze morale (purtări bune). Sînt mărturii care ne îndreptățesc să susținem că „refacerea" aparține, aici, prozatorului.

Studiul comparativ al ediției de față cu cea anterioară poate da o imagine despre contribuția lui Slavici la refacerea ei. Aportul lui Odobescu apare destul de mic. Se explică și justificarea din prefață cu privire la renunțarea la planul inițial în munca de refacere a manualului.

PREFAȚĂ LA EDIȚIUNEA VII-A A CURSULUI PRACTIC ȘI GRADAT DE GRAMATICĂ ROMÂNĂ. PARTEA SINTACTICĂ PENTRU CURSUL SECUNDAR...

A apărut în : I. Manliu și I. Slavici, Curs practic și gradat de gramatică română. Partea sintactică pentru cursul secundar. Ediția VII. Îndreptată și întocmită după noua programă, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1900, p. III-IV. Semnat : I. Manliu, profesor, I. Slavici, profesor.

Manualele lui Ioan Manliu (1841—1917), profesor secundar cu studii în străinătate, se numără printre cele mai importante lucrări ale literaturii didactice din țara noastră. Unele din manualele sale se tipăresc în numeroase ediții : *Curs elementar și gradat de limba română* se tipărește pînă în 1891 în 44 de ediții ; *Gramatica română*, pînă în 1894, în 55 de ediții, iar *Exerciții gradate de gramatică română*, pînă în 1905, în 76 de ediții.

Prefața este întocmită, după toate aparențele, de Slavici, care expune o serie de probleme, întîlnite și în articolele sale (vezi *supra*, p. 634). Se pledează și aici pentru un învățămînt formativ și se susține că studiul limbii române și al celor străine în școală reprezenta „o gimnastică intelectuală". Să mai notăm că în explicații se face distincție între *vorbă* și *cuvînt*, fiind preferată prima formă, în consens cu explicațiile lui Slavici din gramatica sa.

Structura manualului se modifică în concordanță cu principiile expuse în *Prefață*. Deși se mențin cele patru trepte în expunerea lecțiilor : 1. *Exemple*, 2. *Tratare*, 3. *Generalizare — Reguli*, 4. *Aplicare*, li se dă o altă formulare : 1. *Exemple*, 2. *Reguli*, 3. *Deprindere și analiză*, 4. *Deprindere de aplicare*. Se extinde, în comparație cu edițiile anterioare, spațiul acordat textelor pe baza cărora se face analiza și se definesc regulile gramaticale.

Din compararea acestei ediții cu cele arterioare, întocmite numai de I. Manliu, se desprinde că Slavici are o contribuție importantă în elaborarea manualului.

INDICI

I. INDICE DE NUME

A

Albini, Septimiu : *635*.
Alecsandri, Vasile : 619, *628*.
Alessiu, Elena : 36.
Alexandru Macedon : 132, 163, 210, 516.
Alfred cel Mare : 106.
Aman, Theodor : 628.
Andrei II : 106.
Antioh III cel Mare : 132.
Aristotel : 164, 555, *662*.
Asachi, Gheorghe : 619.
August (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus) : 132.
Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus) : 131, 132.
Aurelian, Petre S. : 51.
Avraam : 131, *637*.

B

Bacaloglu, Emanoil : *627*.
Bacon, Francis, baron de Verulam : 555, 662.
Banu, Ion : *659*.
Bazin, Antoine-Pierre-Louis : *638*.
Bădeanu, Z. : *658*.
Bălcescu, Nicolae : *665*.
Beethoven, Ludwig van : 339, 651.
Bock, Eduard : 617.
Boiu, Zaharia : 619.
Bolliac, Cezar : 619.
Braun, Th. : 617.
Brücke, Ernst : *644*, *654*.
Buddha : 165, 334, 338, 536; *664*.

[1] Indicii cuprind numele şi denumirile din textul lui Slavici şi din note şi comentarii. Sînt înregistrate în forma consacrată, iar cele care apar în alte forme le trecem în paranteză şi facem, cînd este nevoie, trimiteri. Trecem în paranteză şi numele complet al scriitorilor latini, precum şi numele reale ale celor care folosesc pseudonime. Cifrele culese cursiv trimit la note şi comentarii.

Buescu, P. : 51, *633*.
Buisson, Ferdinand : *649*.
Burebista : 132.
Burelly, G. A. : 635.

C

Caligula (Caius Iulius Germanicus) : 132.
Calvin, Jean : 253.
Cantacuzino (familie) : 33.
Cantacuzino, G. : *627*.
Caragiale, Ion Luca : 548, *660*.
Caragiani, Ioan : *628*.
Carol I : 33, 96.
Carol XII : 95.
Carol cel Mare : 106, 516.
Catone (Porcius Cato, zis Cenzorul) : 132.
Călinescu, G. : *636*.
Câmpeanu (Cîmpianu), Petru M. : 548, *660*.
Cezar (Caius Iulius Caesar) : 17, 132, 192, 210, 516, *651*.
Cipariu, Timotei : 548, *645, 660*.
Circa (Circă), Irimie : 548, *660*.
Cirus II cel Mare : 102, 131.
Claudiu I (Tiberius Claudius Drusus) : 132.
Cloelia (Clelia) : 132.
Codros (Codru) : 131.
Commod (Commodus) (Lucius Aelius Aurelius Commodus Antonius) : 132.
Confucius (Cung Fu-tzi) : 164, 252, 326, 332-334, 339, 348, 349, *650, 653, 664*.
Constantinescu, Barbu : 36, *629*.
Coriolan (Cneius Marcius Coriolanus) : 132.
Cornelia : 132.
Corvin, Otto von : 107, 109.
Cosroe I : 106.
Coşbuc, George : 548, *660*.
Cresus (Croesu) : 131.
Cretinescu, Maria : 36.
Creţulescu, Nicolae : 30.
Cuparencu (familie) : *636*.
Cuza, Alexandru Ioan : 30, *629*.
Cuza, Elena : 30, 32, *629*.

D

Damman, A. : 116.
Dariu (Darius) I : 131.
Darwin, Charles Robert : *664*.
David : 131.
Davila, Ana : 30, 42, 44.
Davila, Carol : 28, 29, 36, 42-44, *629, 630*.
Decebal : 132.
Deceneu : 132.
Demetriescu (Demetrescu), Anghel : 124, *627, 628, 640, 642*.
Didona : 131.
Diogene din Sinope : 163, 263.
Domiţian (Titus Flavius Domitianus) : 132.
Donici, A. : 619.
Dragoş (voievod) : *638*.
Dulfu, Petre : *629*.
Duruy, Victor : 104, *638*.

E

Elisabeta (regină) : 32, 34, 35, 38, 44.
Elisabeta I (Elisabeth) : 460.
Eminescu : 94, 95, 548, *635, 636, 645, 650, 651, 658, 660, 663, 664*.
Eminovici (familie) : 95, *636*.
Epicur : 163.

F

Fidias : 490.
Filaret (mitropolit) : 25, 26, 28.
Filip II : 132.
Filip II August : 106.
Filip III : 132.
Fränkel, H. : *632*.
Frederic I Barbarossa : 106.
Froebel, Friedrich : 35, 36, 43, *629*.
Frollo, G. L. : 12, *628*.

G

Gal, Teodor : *652, 657*.
Gatscher, Fr. : *644*.
Gautier, Armand : 296-299, 302, 304, 397, 405, 408, 411, 415, 416, *647, 654, 655*.
Găvănescu, I. : *652*.
Ghica (familie) : 33.
Ghica, Alexandru : 26.
Ghica, Dimitrie : 32.
Ghica, Ion : *627*.
Ginghis-han (Temurgin) : 108.
Girard, Grégoire : 337, *635, 650, 651*.
Gladbach, M. : 118.
Goethe, Johann Wolfgang : *651*.
Gracchus (Tiberius Sempronius) : 530, 531.
Grandea, Grigore H. : 619.
Gréard, Oct. : 124, *641*.
Gusti, Dimitrie : *628*.

H

Hammer-Purgstall, Joseph : 108, 109, *638*.
Hannibal : 132.
Harun Al-Raşid : 106.
Hasdeu, Bogdan Petriceicu : 619.
Hästers : 617.
Held, Fr. Wil. : 107, 109.
Henţia, Sava : *629*.
Hepites, Şt. C. : *648*.
Herbart, Johann Friedrich : *55, 634, 646*.
Hermes, F. : 124.
Hipparchos (Hiparh) : 132.
Hippias (Hipia) : 132.
Hiram : 131.
Horaţius Cocles (Horaţiu Cocle) : 132.
Hurmuzaki, Eudoxiu : 107, 108, *638, 639*.
Hyrtl, Joseph : *644*.

I

Iorga, Nicolae : *638, 639, 659*.
Iosif : 131.
Ipsilanti, Alexandru : 25, 28.
Ipsus (Ipsos) : 132.

Iurașcu (Jurască) (familie) : 95.
Ivan Șișman : 108.

J

Jireček, Const. Jos. : 109, *638*.
Jurașcă (*v.* Iurașcu).

K

Kalinderu, Ioan : 113, 148, 149, 271, 280, 307, 317, *639-642, 646, 647, 649*.
Kanitz, F. : 93, *634*.
Kant, Immanuel : 117, 161, 242, 262, 338, 345, 555, 606, *644, 650, 662 664*.
Kanut cel Mare (Knut) : 106.
Koenig, I. : 416.
Krug, W. T. : *645*.

L

Lambrior, Alexandru : *665*.
Laurian, August Treboniu : *645*.
Laurian, Dimitrie August : *655*.
Lazăr, Gheorghe : 15, 48.
Lelewel, Ignacy (Ioachim) : 108, *638*.
Leonardo da Vinci : 339, *651*.
Liciniu (Caius Licinius Stolon) : 132.
Licurg : 131.
Ludovic XIV : 337.

M

M. C. : 659.
Maiorescu, Titu : *627, 628, 645*.
Manefta : 131.
Manliu, Ioan : 548, 623, *660, 661, 665-667*.
Manu (legile lui) : 156.
Maria (fiica lui Carol I) : 44.
Marian, B. : *654*.
Marius, Caius : 132.
Marsille (Marsil), Constant Alfons : 29, 31.
Marsille (Marsil), Maria : 37.
Mavrogheni, Nicolae : 25.
Mayer, Joseph : 107.
Melik Șah (Melicșah) : 106.
Menes : 131.
Michăilescu, Ștefan C. : 79, *636, 665*.
Minescu, I. : 24.
Mircea cel Bătrîn : 107, 110, *638*.
Moise : 131, 156.
Mommsen, Theodor : 104, *638*.
Moruzi, Alexandru : 25, 27.
Mucius Scaevola, Caius : 132.
Munteanu, Gavril : 548, *660*.

N

Nabucodonosor (Nabucadnezar) : 131.
Napoleon I Bonaparte : 516.
Neagoe, Ștefan : 548, *660*.
Negruzzi, Iacob C. : *640*.
Nepos, Cornelius : 17, 96.
Nero (Lucius Domitius Ahenobarbus) : 132.
Niebuhr, Berthold Georg : 104, *638*.
Nușirvan : 106.

O

Odobescu, A. I. : 548, 619, *660, 665, 666*.
Oehigke, L. : 118.
Ohsson, Constantin Mouradgea baron D' : 108, *638*.
Osman I Ghazi (Osman al Ghazi) : 106.
Othon I : 106.
Otteteleșanu (familie) : *639*.
Otteteleșanu, Elena : 146, 307.
Otteteleșanu, Ioan : 113, 141, 146-148, 153, 274, 291, 307, 317, *639-643, 646-649, 653*.
Ovidiu (Publius Ovidius Naso) : 530.

P

Pann, Anton : 619.
Pauthier, Guillaume : 108, *638*.
Pepin III cel Scurt : 106.
Pericle : 132.
Perseu : 132.
Pestalozzi, Johann Heinrich : 55, 337, *634, 650, 652*.
Petri, Vasile : 619.
Phaedrus : 17.
Pilat din Pont (Pontius Pilatus) : 127.
Pisistrate : 132.
Pitagora : 15.
Platon : 165, 247, 334, 338, 339, 345, 536, 540, 555, *650, 651, 662, 664*.
Pliniu cel Tînăr (Caius Plinius Caecillius Secundus) : 16, 17.
Ploeșteanu, Ieronim : *641*.
Pompei (Cneius Pompeius Magnus) : 132.
Popa, Gheorghe : 124, *640, 642*.
Popescu, I. : *634*.
Pyhrrhos (Pyrrhu) : 132.

Q

Quintus Curtius (Quintus Curtius Rufus) : 17.

R

Radu I : *638*.
Racoviță, Ana (*v.* Davila, Ana).
Rafael (Raffaello) : 339, *651*.
Ramses I : 131.
Rousseau, Jean-Jacques : 31, 55, 73, 305, 326, 337, 360, *633, 634, 644, 647, 650-653, 657*.
Rykaczewski, E. : 108.

S

Sallustius (Caius Sallustius Crispus) : 17.
Sardanapal : 131.
Schlözer, August Ludwig : 109, *638*.
Schopenhauer, Arthur : 161, 228, 253, 262, 305, 335, 338, 460, 555, 587, 606, 607, *644, 647, 650, 662, 664*.
Scipio (Publius Cornelius Scipio Africanus) : 132, 530.
Seemann, E. A. : 109.
Seneca (Lucius Annaeus) : 263.

Shakespeare, William : **181**, 460.
Simeon I : 106.
Slavici, Eleonora : *629*.
Slătineanu, A. : 51.
Socrate : 163, 166, 252, 468, 469, 515, 555, *662*.
Socrate (Socrat) (pictor) : 490.
Solomon : 131.
Solon : 131.
Spencer, Herbert : 570, *652*, *653*, *655*, *657*, *662*, *663*.
Strajanu, Mihail : 548, *660*.
Straşimir : 108.
Sturdza, Dimitrie A. : *640*, *641*.
Sulla (Lucius Cornelius) : 132.

Ş

Şincai, Gheorghe : 107-109, 638.
Şişman II (*v.* Ivan Şişman).
Ştefan cel Mare : 276.

T

Tattarescu, Gheorghe : *628*.
Tănăsescu, Eleonora (*v.* Slavici, Eleonora).
Temurdsi : 106.
Tiberiu (Tiberius Claudius Nero) : 132.
Timur Lenk (Tamerlan) : 106.
Tocilescu, Grigore G. : *627*, *648*.
Traian (Marcus Ulpius Traianus) : 132.
Trendelenburg, Friedrich Adolph : *645*.

Ţ

Ţirca (*v.* Circa, Irimie).

U

Urechiă, V. A. : *627*, *628*, *635*, *640*, *641*.

V

Vasilie I (Vasile Macedoneanul) : 106.
Vatamaniuc, D. : *629*, *637*, *640*, *643*, *649*.
Văcărescu, Iancu : 619.
Vergiliu (Publius Vergilius Maro) : 535.
Vespasian (Titus Flavius Vespasianus) : 132.
Voltaire (François-Marie Arouet) : *659*.

W

Weber, Georg : 103, 107, *638*.
Weber, Matilda : 117.
Weiss, Carol : 118.

Y

Xenopol, Alexandru D. : *628*

Z

Zenobia : 132.
Zenon din Cipru : 163.
Zimmermann, Robert : *634*, *644*.
Zottu, George : *645*.

II. INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE ŞI ISTORICE

A

Africa : 132, 276.
America : 132, 276, 481.
Apus (*v.* Occident).
Arad : *632*.
Ardeal (*v.* Transilvania).
Argeş : 88.
Asia : 108, 132, 276.
Augsburg : 117.
Austria : 25.

B

Babilon : 131, *637*.
Bacău : 88, 316.
Banat : 316.
Berlin : 104, 116-118, 124, 131, *632*, *645*.
Bîrlad : *660*.
Blaj : *645*, *660*.
Botoşani : 88, 316.
Braşov : *660*.
Brăila : 88, *316*.
Bucegi (*v.* Munţii Bucegi).
Bucovina : *636*.
Bucureşti : 12, 15, 26, 30, 70, 79, 110, 125, 133, 299, 315, 619, *627*, *629*, *631*, *632*, *635*, *637*, *639*, *643*, *646*, *648-650*, *652-654*, *656-658*, *660*, *661*, *663*, *665*, *666*.
Budapesta : 109.
Bulgaria : 90.
Buşteni : 293, 299.
Buzău : 88, 315.

C

Cana Galileei : 126.
Canton : 528.
Carlowitz (Carlovăţ) : 131.
Carpaţi : 133.
Cartagina : 132, *637*.
Călineştii lui Cuparencu : *636*.
China : 108, 164, 392, *638*.
Cipru : 163.
Cîmpia Ardealului : 316.
Constantinopol : 23.
Constanţa : 88, 316.
Constanţa (Elveţia) : 122.

Cotroceni : 30, 38, 40, 90.
Covurlui : 88.
Curtea din Viena : 636.

D

Dacia : 132.
Dealul Cotrocenilor : 30, 40, *630*.
Dealul Spirii : 90.
Dîmboviţa : 88, 133, 315.
Dobrogea : 133.
Dolj : 88, 315.
Dorohoi : 88, 316, 528.
Dunărea : 25, 132, 133.

E

Egipt : 126.
Elveţia : 114, 122, 337, 342, 481, *634*, *650*.
Eufrat : 131.
Europa : 23, 27, 54, 108, 133, 134, *276*.

F

Fălciu : 88, 315.
Franţa : 13, 124, 312, 342, 618, *628*.
Fuchi : 131.

G

Galia : 132.
Gange : 131.
Geneva : 124.
Germania : 13, 34, 38, 55, 114, 117, 118, 121-124, 342, 618, *628*, *629*.
Gorj : 88, 316.
Gotha : 34.
Grecia : 132.

H

Hamburg : 528.
Herăstrău : 588.
Huongho (Hoangho) : 131

I

Ialomiţa : 88, 133, 315.
Iang-Tze-Kiang (Iancekiang) : 131.
Iao : 131.
Iaşi : 88, 133, *628*, *660*.
Iaxartes : 131.
Ierusalim : 126, 127.
Ilfov : 88, 133, 315.
Imperiul Austro-Ungar : *631*, *632*, *635*, *636*.
Imperiul Otoman : 25, 109
Imperiul Roman : 275.
Ind (Indul) : *131*.
India : 131, *637*.
Iran : 131, *637*.
Israel : 131.
Italia : 131.

K

Kalka : 108.

L

Leipzig (Lipsca) : 103, 109, *634*.
Lituania : 108, 109.
Londra : *654*.

M

Macedonia : 132.
Maienţa : 115.
Marathon (Maraton) : 132.
Marginc : 316.
Măgurele : 113, 115, 116, 118, 122, 123, 154, 271, 274, 283, 286, 292, 293, 295, 299, 304, 306, 309, 310, 312, *639*, *640*, *643*, *646-649*, *653*, *655*, *656*.
Media : 131.
Mehedinţi : 88, 316.
Meride (Moeris) : 131.
Milano : 319.
Milcov : 132, 133.
Moldova : 109.
München : 117.
Muntenia : 131.
Munţii Apuseni : 316.
Munţii Bucegi : 309.
Muscel : 88, 316.

N

Nazaret : 126.
Neamţ : 88, 316.
Niagara : 600.
Nil : 131.
Ninive : 131, *637*.
Numanţia : 132.

O

Occident : 114.
Oceania : 132, 276.
Olanda : 342.
Olt (judeţ) : 88, 315.
Olt (riu) : 133.
Orient : 48, 105, 106, 108, 109.
Oxus : 131.

P

Palermo : 528.
Pamir : 131.
Paris : 35, 54, 104, 108, 124, *638*, *641*, *647*, *654*.
Peninsula Balcanică : 109, 131.
Pesta (*v.* Budapesta).
Persia : 109.
Plateea : 132.
Poarta (*v.* Constantinopol).
Polonia : 108.
Poltava : 95.
Prahova : 88, 132, 315.
Putna : 88, 315.

R

Radolfzell : 122.
Regatul Român (*v.* România).
Regatul Ungar (*v.* Ungaria).
Rîmnicu-Sărat : 88, 316.
Rîmnicu-Vîlcea : 88, 316.
Roma : 17, 102, 131, 132.
Roman : 88, 316.
Romanaţi : 88, 316.

România : 32, 34, 37, 40, 70, 77-79, 84, 90, 133, 277, 315, *632, 636.*
Rusia : 25, 109.
Rutenia : 108.

S

Sabar : 284, 292, 294, 299.
Salamina : 132.
Sălaj (Sălagiu) : 316.
Secuime : 316.
Serbia : 93.
Sibiu : 39, 77, 79, 316, *629, 632, 634, 663.*
Sidon : 131.
Sinaia : *631.*
Sinope : 163.
Siria : 126, 131.
Sparta : 324.
Suceava : 88, 316.

Ş

Şesul ungar : 316.

T

Teba : 637.
Tecuci : 88, 315.
Teleorman : 88, 315
Termopile : 132.
Tigru : 131.
Timişoara : *631.*
Tir : 131, *637.*
Transilvania : 77, 78, 79, *630, 636, 645.*
Troia : *637.*
Tulcea : 88, 316.
Turcia (*v.* Imperiul Otoman).
Turnu-Severin : 528.
Tutova : 88, 315.

Ţ

Ţara Bîrsei : 316.
Ţara Ungurească : 316.
Ţinutul Năsăudului : 316.

U

Ungaria : 77.

V

Valea Dunării : 132.
Vaslui : 88, *316.*
Vatican : 490.
Vaţ : *632, 633.*
Viena : 38, *629, 632, 634, 636, 644, 650, 654, 664.*
Vîlcea (*v.* Rîmnicu-Vîlcea).
Vlaşca : 88, 133, 316.

W

Weimar : 118.

Y

Yverdun : *651.*

III. INDICE DE SCRIERI LITERARE, ISTORICE, FILOZOFICE ŞI PEDAGOGICE, DOCUMENTE, TRATATE ŞTIINŢIFICE, OPERE ARTISTICE, REVISTE ŞI ZIARE, SOCIETĂŢI CULTURALE, LITERARE, ARTISTICE ŞI ŞTIINŢIFICE, INSTITUŢII, ORGANIZAŢII ŞI PARTIDE POLITICE

A

Academia Română : 71, 124, 149, 150, 271, 272, 275, 283, 284, 292, 298, 315, 317, 547, 548, *639-643, 647, 648, 661-663.*
Acta et Agenda (V. A. Urechiă) : *628.*
Actul Academiei Române pentru acceptarea donaţiunei : 640, 647.
Adresa Ministerului Cultelor şi Instrucţiunei Publice : 641.
Adresă de constituire a comisiilor de examene (V. A. Urechiă) : *627.*
Agronomia : 51, *633.*
Allgemeine Weltgeschichte (Georg Weber) : 103, 107, *638.*
Analele Academiei Române : 648.
Arbeiterwohl : 118.
Ateneul „Elisabeta" Bucureşti : 35.
Azilul „Elena Doamna" : 24, 28, 31-33, 35, 37, 39-42, *629-632, 643, 650.*
Azilul „Elena Doamna" (I. Slavici) : *629-631.*

B

Banca Naţională : 84.
Băiat sărac şi horopsit (I. Slavici) : *646.*
Băiet sărac (I. Slavici) : *646.*
Biblia : 18, 19, 118, 126, 127, 275, 276.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România : *661-663.*
Biblioteca centrală : 71.
Bietul dr. Zotu (I. Slavici) : *645.*
Budulea Taichii (I. Slavici) : *658.*

C

Carte de citire (A. Lambrior, D. Aug. Laurian, Ştef. C. Michăilescu, I. Manliu, A. I. Odobescu, I. Slavici) : 665.

Carte de citire (I. Manliu, I. Slavici) : 622.

Carte de citire (A. I. Odobescu, I. Slavici) : 617-619.

Cartea de danie (I. Kalinderu) : *640, 646.*

Casa binefăcătoare : 27.

Casa centrală : 28.

Catehism : 126.

Chine moderne ou Description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire d'après des documents chinois (G. Pauthier şi A.P.-L. Bazin) : 108, *638, 664.*

Comisiunea Fundaţiunii „Ioan Otteteleşanu" : *640-643, 648.*

Compendiu de gramatica limbii române (T. Cipariu) : 660.

Concordia Română : 39.

Conservatorul din Bucureşti : 319.

Conservatorul din Milano : 319.

Consiliul de Miniştri : 30, 32.

Constituţia : 531.

Convorbiri literare : 659.

Cours de Maçonnerie pratique : 54.

Cours éducatif à langue maternelle pour les écoles et les familles (Grégoire Girard) : *635.*

Creşterea raţională (I. Slavici) : 323.

Cugetări filosofice (I. Slavici) : *662, 663.*

Curs de pedagogie (I. Găvănescu) : *652.*

Curs elementar şi gradat de limba română (I. Manliu) : *666.*

Curs practic şi gradat de gramatică română (I. Manliu, I. Slavici) : 622, *666.*

Curtea de Apel : 647.

Curtea de Casaţie : *640.*

Curtea din Viena : *636.*

[Cuvîntare la inaugurarea Institutului „Ioan Otteteleşanu"] (I. Slavici) : 146, *639.*

D

Das häusliche Glück (M. Gladbach) : 118.

De l'enseignement régulier de la langue maternelle (Grégoire Girard) : *635.*

De virilis illustribus urbis Romae (Cornelius Nepos) : 17.

Deciziunea Academiei Române de a deschide Institutul „Ioan Otteteleşanu" în anul şcolar 1894—95 : 640.

Deciziunea Comisiunei Fundaţiunei „Ioan Otteteleşanu" pentru organizarea Institutului : 641.

Deciziunea Curţii de Apel din Bucureşti : 647.

Deciziunea Delegaţiunei Academiei Române pentru primirea donaţiunii : 640, 647.

Deciziunile Academiei Române pentru organizarea Institutului „Otteteleşanu" : 641.

Deciziunile Comisiunei Institutului „Otteteleşanu" pentru organizarea Institutului : 641.

Deciziunile Fundaţiunei „Ioan Otteteleşanu" pentru organizarea Institutului : 641.

Decret regal : 640, 647.

Despre rădăcina pătrată a principiului raţiunii suficiente (v. *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde).*

Dialoguri (Platon) : *664.*

Diata (Ioan Otteteleşanu) : *639, 640, 646, 648.*

Dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire (Ferdinand Buisson) : *649.*

Die hauswirtschaftliche Ausbildung und Erziehung der Mädchen der weniger bemittelten Stände (Matilda Weber) : 117.

Die höhere Mädchenschule (A. Damman) : 116.

Die Mädchen-Erziehung : 115.

Discours sur l'origine de l'inegalité (J.-J. Rousseau) : *638,*

Documentele Hurmuzaki : 638, 639.

Du contrat social (J.-J. Rousseau) : *633.*

E

École secondaire et supérieure des jeunes filles : 124.

Éducation et instruction (Oct. Gréard) : 124, *641.*

Education intellectual, moral and physical (H. Spencer) : *654.*

Educatorul : 629, 643.

Educaţiunea fizică (I. Slavici) : *653.*

Educaţiunea morală (I. Slavici) : *656.*

Educaţiunea naţională (I. Slavici) : *653.*

Educaţiunea raţională (I. Slavici) : *649, 652.*

Eforia spitalelor : 28, 29, 33, 40.

Émile (J.-J. Rousseau) : *634.*

Ein neuer Weg zur sittlichen und geistigen Hebung des Volkes (H. Fränkel) : *632.*

Elemente de filosofie (T. Cipariu) : *645.*

Epistolae : 17.

Epistolele Apostolilor (v. *Biblia).*

Epitome historiae sacrae : 17, 18.

Estetica (I. Slavici) : *630, 643.*

Etimologia (I. Slavici) : 547.

Evanghelia (v. *Biblia).*

Exerciţii gradate de gramatică română (I. Manliu) : *666.*

Expunerea lui I. Kalinderu prezentată Academiei Române, despre gestiunea averei Fundaţiunii „Otteteleşanu", pînă la facerea donaţiunii : 640, 641, 647.

F

Familia : **631.**

Fapta omenească (I. Slavici) : *633, 634, 638,* **644,** *653, 657, 663, 664.*

Faptele Apostolilor (v. *Biblia).*

Frumoasele femei de la Windsor (W. Shakespeare) : 460.

Fundațiunea „Ioan Otteteleșanu" : *640, 642, 643, 647, 648.*

Fundațiunea „Ioan Otteteleșanu" și Academia Română (I. Kalinderu) : *640-642.*

G

Geschichte der Bulgaren (Const. Jos. Jireček) : 109, *638.*

Geschichte der Goldenen Horde (Joseph Hammer-Purgstall) : 109, *638.*

Geschichte der Ilchane (Joseph Hammer-Purgstall) : 109, 638.

Geschichte des osmanischen Reiches (Joseph Hammer-Purgstall) : 109, *638.*

Geschichte Litauens und Kleinrusslands (Ignacy Lelewel) : *638.*

Geschichte Polens (Ignacy Lelewel) : *638.*

Geschichte von Litauen als einem eigenen Groszfürstenthume (August Ludwig Schlözer) : 109, *638.*

Gimnaziul „Lazăr" (*v.* Liceul „Gheorghe Lazăr", București).

Gîndirea pedagogică a lui I. Slavici (Ion Banu) : *659.*

Gramatica limbei românești (Irimie Circa) : 660.

Gramatica limbii române (I. Slavici) : *660.*

Gramatica română (I. Manliu) : *666.*

Gramatica română (Gavril Munteanu) : *660.*

Gramatica română (Ștefan Neagoe) : *660.*

Gramatica românească (Petru M. Câmpeanu) : *660.*

Grațiile (Socrate) : 490.

H

Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur (W. T. Krug) : *645.*

Histoire de la Lithuanie et Ruthenie (Ignacy Lelewel) : 108.

Histoire de Pologne (Ignacy Lelewel) : 108.

Histoire des Mongols depuis Tchinguiz Khan (C. D'Ohsson) : 108, *638.*

Histoire des Romains (Victor Duruy) : 104, *638.*

Hronica românilor și a mai multor neamuri (G. Șincai) : 107, 109, *638.*

I

Ideile pedagogice ale d-lui Slavici (Z. Bădeanu) : 659.

Illustrierte Weltgeschichte für das Volk (Otto von Corvin și Fr. Wilk. Held) : 107, 109.

Inaugurarea Institutului „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele : 641.

Institut de M. Pestalozzi à Yverdun : *651.*

Institutul de fete din Weimar: 118.

Institutul gregorian din Iași : 31.

Institutul „Ioan Otteteleșanu". Acte relative la fundațiune și organizare 1876—1894 : 113, *639, 640, 643, 647.*

Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele : 113, 115, 118, 141, 146, 271, 274, 284, 292, 297, 298, 305, 306, 309-313, 315, 317, *639-643, 647-649, 653, 655.*

Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele (I. Slavici) : *646.*

Instrucțiuni pentru examenele anului 1880—81 (V.A. Urechiă) : *627, 628.*

Ioan Slavici despre educație și învățămînt (T. Gal) : *652, 657.*

Ioan Slavici și lumea prin care a trecut (D. Vatamaniuc) : *629, 637, 640, 643, 649.*

Istoria Chinei (v. *Chine moderne ou Description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire).*

Istoria universală (v. *Illustrierte Weltgeschichte für das Volk).*

Istoria universală (v. *Allgemeine Weltgeschichte).*

Istoria universală pentru învățămîntul secundar (I. Slavici) : *637, 639.*

Î

În care limbă să facem instrucția copiilor noștri (Septimiu Albini) : *635.*

Încercări critice asupra învățămîntului nostru primar (Ștefan C. Michăilescu) : *79, 636.*

Închisorile mele (I. Slavici) : *649, 660.*

Înființarea „Monitorului comunelor" (P. Buescu) : *633.*

J

Julie ou la Nouvelle Heloïse (J.-J. Rousseau) : *633.*

K

Konversations-Lexikon (Joseph Mayer) : 107.

Kunst-historische Bilderbogen (E. A. Seemann) : 109.

L

L'alimentation et les régimes chez l'homme sain et chez les malades (Armand Gautier) : 296, 397, *647*, *654*.

L'Orient pitoresque (v. *Chine moderne ou Description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire).*

[La 27 iunie a apărut] (M. Eminescu) : *635*.

Les confessions (J.-J. Rousseau) : *633*.

Lexiconul de conversaţiune (v. *Konversations-Lexikon).*

Liceul „Gheorghe Lazăr" Bucureşti : 15.

Liceul „Matei Basarab" : *645*.

Liceul „Victoria" din Berlin : 124.

Lienhard und Gertrude (J. H. Pestalozzi) : *634*.

Limba maghiară şi şcolile româneşti (I. Slavici) : *630*.

Literatura poporană (I. Slavici) : *630*.

Localele de şcoală (I. Slavici) : *630*.

Localurile de şcoli sătești în România (V. A. Urechiă) : *635*.

Logica (T. Maiorescu) : *645*.

Logische Untersuchungen (Friedrich Adolph Trendelenburg) : *645*.

Lumina : 634.

Lumina poporului : 632.

Luminătorul : 631.

M

Mahabharata : 439.

Manual de gramatica limbii române (Mihail Strajanu) : *660*, *661*.

Manuscriptum : 636.

Mara (I. Slavici) : *646*, *658*.

Memorandul românilor din Transilvania şi Ungaria : 636.

Ministerul Controlului : 27.

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunei Publice : 27, 29, 36, 64, 75, 86, 275, *627*, *630*, *635*, *641*.

Ministerul de Finanţe : 27, 84.

Ministerul de Interne : 28.

Moara cu noroc (I. Slavici) : 658.

N

Neamul românesc : 659.

Noţiuni de etică şi estetică (I. Slavici) : 153, *643*.

Noua revistă română : 659.

Noul Testament (v. *Biblia).*

O

O nouă carte de istoria veacului de mijloc (N. Iorga) : *638*.

O viaţă pierdută (I. Slavici) : 658.

Omilii : 126.

Opere IX. Memorialistică. Varia (I. Slavici) : *631*, *633*, *634*, *638*, *644*, *649*, *650*, *654*, *658*, *660*, *663*, *664*.

Opere X. Studii şi articole (I. Slavici) : *638*, *650*.

Orfelinatul „St. Pantelimon" : 33.

Orphanotropheion : 25.

P

Pandecte (Pandekton) (Theodor Mommsen) 104.

Parlamentul Român : 47, 71.

Partidul Naţional Român : *631*.

Pădureanca (I. Slavici) : *658*.

Petrea Banului : 630.

Poezii pentru micii copilaşi : 630.

Popa Tanda (I. Slavici) : *658*.

Poveţe pentru buna creştere a copiilor (I. Slavici) : 153, *643*.

Proces dintre moştenitorii Ioan Otteteleşanu şi d. Ioan Kalinderu : 639.

Programul de studii pentru Institutul „Otteteleşanu" (I. Slavici) : *639*, *642*, *643*.

Proiect de organizarea Institutului „Otteteleşanu" (I. Slavici) : *639-641*, *643*, *648*.

Proiectul de construcţiuni (G. A. Burelly) : *635*.

Pseudokinegetikos (A. I. Odobescu) : *665*.

Psichologia empirică sau ştiinţa despre suflet între marginile observaţiunei (I. Popescu) : *634*.

Psihologia (I. Slavici) : 558.

Publicaţiunea pentru primirea elevelor în anul I : 641.

R

Raportul (Gr. G. Tocilescu şi Şt. C. Hepites) : *648*.

Raportul Comisiunei I literare asupra examenelor gimnaziilor din Bucureşti (I. Slavici) : 11, *627*, *628*.

Raportul Delegaţiunei Academiei Române : 641.

Rapport sur l'Institut de M. Pestalozzi à Yverdun (Grégoire Girard) : *651*.

Regulament pentru conducerea internă a Institutului „Ioan Otteteleşanu" (I. Slavici) : *639*, *642*, *643*.

Regulamentul Organic : 26, 29.

Revista pedagogică : 638.

Römische Geschichte (Theodor Mommsen) : 104, *638*.

Römische Geschichte (Georg Niebhur) : 104, *638*.

S

Scriptolegia (I. Slavici) : *634*.

Senatul (*v.* Parlamentul român).

Serbien. Historisch-Etnographische Reisenstudien aus den Jahren 1859—1868 (F. Kanitz) : *634*.

Serviciul sanitar : 28, 29.
Sfînta Scriptură (v. *Biblia*).
Sintaxa (I. Slavici) : 661.
Speranţia : 634.
Starea învăţămîntului public secundar la finele anului şcolar 1880—1881 : 627.
Statistica şcolilor primare de ambe sexe urbane şi rurale : 75.
Stoa : 124.

Ş

Şcoala de bele-arte : 318.
Şcoala de fete din Geneva : 124.
Şcoala normală (Bucureşti) : 629.
Şcoalele săteşti în România (V. A. Urechiă) : 635.
Şcolile noastre săteşti. Localurile (I. Slavici) : 631.

T

Tablele (Moise) : 156.
Teatrul Naţional Bucureşti : 25, 26.
Testamentul lui Ioan Otteteleşanu (v. *Diata...*).
The Principles of Psychologie (H. Spencer) : 662.
Timpul : 635, 636, 645, 669.
Tribuna (Sibiu) : 629, 631-633, 664.

U

Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde (A. Schopenhauer) : 587, 664.
Universitatea Bucureşti : 70, 71.
Universitatea din Viena : 644.
Unsere Töchter und ihre Zukunft (Carol Weiss) : 118.

V

Vechiul Testament (v. *Biblia*).
Viaţa românească : 659.
Vieţile Sfinţilor (v. *Biblia*).

W

Wie Gertrude ihre Kinder lehrt (J. H. Pestalozzi) : 634.
Winke über Mädchen-Erziehung in Anstalten, mit besonderer Berücksichtigung der Erziehung armer Mädchen : 117.

Z

Zeitschrift für Interessen der Höheren Töchterschulen (F. Hermes) : 124.

CUPRINS

DIN VOLUME

STAREA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI PUBLIC SECUNDAR LA FINELE ANULUI ŞCOLAR 1880—1881. DUPĂ RAPOARTELE COMISIUNILOR CARI AU ASISTAT LA EXAMENE

Raportul Comisiunei I literare asupra examenelor gimnaziilor din Bucureşti 11

AZILUL „ELENA DOAMNA“

I. Ajutorarea săracilor în trecut 24
II. Întemeierea Azilului „Elena Doamna“ 28
III. Dezvoltarea Azilului „Elena Doamna“ 31
IV. Starea actuală a azilului 35
[V]. Poziţia Azilului „Elena Doamna“ 39

ŞCOLILE NOASTRE SĂTEŞTI

LOCALURILE

Poziţiunea şcolii primare 47
Menirea şcolii primare 53
Mijloacele învăţămîntului primar 58
Localurile şcolare 66
Starea învăţămîntului nostru primar 75
Un proiect de construcţiuni 85
Încheiere 91

ISTORIA UNIVERSALĂ. MANUAL PENTRU ÎNVĂŢĂMÎNTUL SECUNDAR LUCRAT DE IOAN SLAVICI

Prefaţă la Partea I. Cele mai vechi timpuri şi antichitatea elină-romană 101
Prefaţă la Partea a II-a. Evul mediu 105

INSTITUTUL „IOAN OTTETELEȘANU".

ACTE RELATIVE LA FUNDAȚIUNE ȘI ORGANIZARE. 1876—1894

XIII. Proiect de organizarea Institutului „Otteteleșanu", întocmit de domnul Ioan Slavici 113
1. Educațiunea fizică 115
2. Educațiunea morală 116
3. Educațiunea casnică 120
4. Instrucțiunea 123

XIV. Programul de studii pentru Institutul „Otteteleșanu", întocmit de domnul Ioan Slavici 126
Religiunea 126
Limba și literatura română 128
Istoria 131
Geografia 132
Purtarea socotelilor și rînduiala gospodăriei . . . 134
Cunoștințe despre viață și natură 136
Științe morale 139
Desemnul 139
Caligrafia 139
Muzica vocală 140
Gimnastica 140
Lucrul de mînă 140

XV. Regulament pentru conducerea internă a Institutului „Ioan Otteteleșanu", întocmit de domnul Ioan Slavici 141
1. Personalul 141
2. Rînduiala casei 143
3. Disciplina 144
4. Rînduiala socotelilor 145
5. Servitorii 145

[Cuvîntarea lui Ioan Slavici la inaugurarea Institutului „Ioan Otteteleșanu"] 146

POVEȚE PENTRU BUNA CREȘTERE A COPIILOR.

PARTEA I. NOȚIUNI DE ETICĂ ȘI ESTETICĂ

Prefață 153
Introducere 155
A. Noțiuni generale 155
I. Sancțiunea morală 157
II. Scopul moral 159

III. Fundamentul moral 160
1. Fundamentul moralei convenționale 161
2. Fundamentul moralei religioase 162
3. Fundamentul moralei filosofice 162
B. Împărțirea eticei 165
I. Partea generală 166
II. Partea specială 167
Partea generală 168
Noțiuni de fiziologie 168
I. Organele de nutriție 170
II. Organele de simțire 173
1. Sistemul nervos 176
2. Somnul 180
Noțiuni de psihologie 181
A. Mintea 183
Noțiuni de logică 183
I. LUAREA-AMINTE 184
1. Ivirile 185
2. Reprezentațiunile 186
II. ADUCEREA-AMINTE 188
1. Imaginile 189
2. Mediul intern 191
3. Atențiunea 192
4. Fantazia 193
III, CUGETAREA 194
1. Analiza 195
2. Sinteza 196
3. Raționamentul 197
a. Inducțiunea 199
b. Deducțiunea 199
B. Inima 200
Noțiuni de estetică 200
I. SIMȚĂMINTELE INFERIOARE 202
1. Egoismul 204
2. Compătimirea 207
a. Simțămîntul comun 210
b. Caritatea 210
II. SIMȚĂMINTELE SUPERIOARE 210
1. Frumosul 212
a. Unitatea 215
b. Armonia 216

c. Măreția 217
2. Binele 219
3. Adevărul 220
a. Firea lucrurilor 221
b. Firea adevărului 224
4. Simțămîntul religios 226
C. Voința 227
Noțiuni de etică 227
A. FAPTA OMENEASCĂ 229
I. Binele moral 230
II. Ideile morale 232
III. Morala socială 234
a. Familia 234
b. Morala publică 238
B. MOTIVELE 239
I. Motivele morale 242
II. Motivele individuale 245
1. Slăbiciunile 246
2. Patimile 247
3. Trebuințele morale 249
4. Conflictele de datorii 251
C. LIBERTATEA VOINȚEI 253
I. Caracterul 255
II. Libertatea individuală 258
III. Vîrtuțile 261
1. Cumpătarea 262
2. Dignitatea 263
3. Cuviința 264
4. Iubirea de muncă 264
5. Simțămîntul de datorie 265
6. Simțămîntul de dreptate 266
7. Iubirea de adevăr 267

INSTITUTUL „IOAN OTTETELEȘANU" DIN MĂGURELE

MONOGRAFIE

II. Înființarea institutului 271
III. Instrucțiunea 274
Programul de studii 275
Clasa I 275
Clasa II 276

Clasa III 276
Clasa IV 277
Clasa V 277
IV. Deprinderi practice 278
1. Secțiunea bucătăriei 278
2. Secțiunea atelierului 279
3. Secțiunea clasei 280
4. Secțiunea dormitorului 280
V. Gospodăria 281
1. Curțile de păsări 281
2. Prăsila de porci 282
3. Lăptăria 282
4. Pescăria 283
5. Stupăria 284
6. Grădina de legume 284
7. Pomătul 285
8. Via 286
9. Cuptorul de pîne 286
VI. Atelierul de țesătorie 287
VII. Chivernisirea 288
1. Cămara 288
2. Garderoba 290
3. Stricăciunile 290
VIII. Educațiunea 291
1. Educațiunea fizică 292
a. Aerul 292
b. Apa 293
c. Higiena corporală 294
d. Căutarea medicală 295
e. Hrana 295
2. Educațiunea morală 304
a. Simțămîntul religios 307
b. Simțămîntul comun 308
c. Iubirea 309
3. Educațiunea intelectuală 311
4. Educațiunea profesională 313
Rezultate 315

EDUCAȚIUNEA RAȚIONALĂ

Creșterea rațională 323
Noțiuni generale 323

I. Educaţiunea 328
1. Educabilitatea 332
2. Limitele educabilităţii 336
II. SCOPUL EDUCAŢIUNII 338
1. Educaţiunea fizică 341
2. Educaţiunea morală 344
a. Binele moral 347
b. Bunele porniri 349
3. Educaţiunea intelectuală 353
4. Educaţiunea profesională 357
III. Mijloacele de educaţiune 361
1. Iubirea 362
2. Autoritatea 370
a. Răbdarea 371
b. Simţământul de dreptate 372
c. Buna-credinţă 373
d. Minciuna 374
e. Pedanteria 374
f. Ignoranţa 375
g. Decenţa 376
3. Exemplul 377
4. Pedepsele 379
a. Rostul pedepsei 380
b. Măsura pedepsei 381
c. Felul pedepsei 382
5. Recompensele 385
Încheiere 386

EDUCAŢIUNEA FIZICĂ

Privire generală 391
A. Nutriţiunea 394
I. Alegerea alimentelor 397
1. Aerul 400
2. Apa 403
3. Sărurile 406
4. Carbonatele 409
5. Azotatele 413
[6]. Regimele 415
II. Prepararea alimentelor 416
1. Dospirea 419
2. Fierberea 421

3. Prăjirea 423
4. Coacerea 424
5. Frigerea 425
III. Stimulentele 426
1. Stimulentele fireşti 426
2. Stimulentele artificiale 431
B. Simţirea 433
1. Temperamentul 437
2. Simţurile 439
3. Simţămintele 446
C. Mişcarea 450
D. Viaţa sexuală 453
Încheiere 462

EDUCAŢIUNEA MORALĂ

Rostul vieţii morale 467
Treptele educaţiunii morale 470
A. Educaţiunea individuală 476
I. Egoismul material 477
1. Mîncarea 479
2. Băutura 482
3. Somnul 483
4. Îmbrăcămintea 485
5. Tigna vieţii 486
6. Viaţa sexuală 486
II. Amorul propriu 488
1. Dignitatea omenească 489
2. Dignitatea personală 494
III. Vanitatea 498
1. Modestia 500
2. Discreţiunea 502
3. Corectitatea 504
4. Firea îngăduitoare 505
5. Bunăvoinţa 507
IV. Ambiţiunea 508
B. Educaţiunea personală 512
I. Simţimîntul comun 515
1. Simţimîntul familial 518
2. Simţimîntul de clasă 523
3. Simţimîntul naţional 525
4. Spiritul de corp 527

5. Patriotismul 529
6. Iubirea de oameni 531
II. Caritatea 535
C. Educaţiunea impersonală 538

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

Prefaţă la *Gramatica limbii române.* Partea I. *Etimologia [Morfologia]* 547

DIN MANUSCRISE

CUGETĂRI FILOSOFICE

Ce trebuie să înţelegem cînd zicem „filosofie"? 553
Psihologia 558
Ivirea 559
Puterea ivirilor 563
Luarea-aminte 565
Aducerea-aminte 569
Conştiinţa 578

PSIHOLOGIE

Trebuinţa adevărului 587
A. Vis şi aievea 590
I. Ivirea 590
Puterea de înrîurire a ivirilor 594
Conţinutul ivirilor 596
[II]. Luarea-aminte 597
Gîndirile 600
[III]. Aducerea-aminte 600
Puterea cugetărilor 601
Ţine minte 603
Puterea de înrîurire a cugetelor 604
[IV]. Iustificarea fiziologică 604
Animalele 611
Ivirile din trup 612

ÎN COLABORARE

Precuvîntare la *Carte de citire...* 617
Prefaţă la ediţiunea a VII-a a *Cursului practic şi gradat de gramatică română.* Partea sintactică pentru cursul secundar... 620

NOTE ŞI COMENTARII

Indici 669

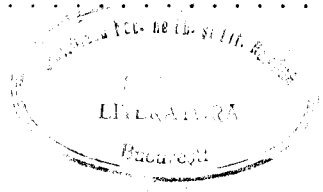

Lector : DACIANA VLADOIU
Tehnoredactor : ANTON AURELIA

Bun de tipar : 19.11.1982.
Coli ed. : 34,55. Coli tipar : 43,5

Tiparul executat sub cd. 5 052/1982,
la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICA
BACĂU, str. Eliberării nr. 63.

Lucrarea a fost executată pe hîrtie fabricată
la C.C.H. „Letea"-Bacău